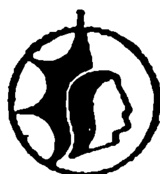
PANAIT ISTRATI

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

Ediție îngrijită, prezentare și note de
ALEXANDRU TALEX

EDITURA MINERVA
București — 1983

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu prezentul volum, încheiem ediția propusă: *retipărirea operelor lui Panait Istrati, traduse de el însuși în limba maternă.*

În paginile ce urmează au fost incluse:

— Ultimul ciclu al operei istratiene: *Viața lui Adrian Zografi,* din care Panait Istrati a tradus cărțile *Casa Thuringer, Biroul de plasare* și *În lumea Mediteranei — apus de soare.*

Aceste cărți sînt ca și inedite pentru cititorul nostru de azi, nemaifiind retipărite de-aproape o jumătate de secol!

Am inclus în acest ciclu și povestirea *Musa,* scrisă de autor direct în românește, în anul 1925. De ce? Musa este personajul central al volumului *În lumea Mediteranei — răsărit de soare,* în care Panait Istrati povestește peripețiile primelor sale vagabondaje prin Egipt. Cum însă acest volum n-a fost tradus de autor, am socotit util să publicăm nuvela *Musa,* apărută în *Viața românească,* mai ales că personajul era scump inimii lui Panait Istrati și ar fi fost păcat să lipsească.

— A doua secțiune a volumului grupează patru profesiuni de credință: *Trecut și viitor, Crezul meu, Cum am debutat eu* și *Între artă și dezrobire,* în care Panait Istrati se prezintă cititorului român, lămurindu-l ce iz va avea arta sa și cui se adresează. Aceste pagini au fost luate din volumul *Trecut și viitor,* apărut în 1925 și care marchează debutul său ca scriitor român. Un „debut“ contestat de unii, din păcate, și în zilele noastre.

Tot în această secțiune se află și dramaticele *Pagini de carnet intim,* scrise în august 1934, cînd împlinea cincizeci de ani, sărbătoriți în „liniștea deplină“ a confraților români.

Pentru cititorul de azi va fi pasionant și instructiv să afle — prin intermediul acestui *carnet intim* — de unde a pornit acest vagabond de geniu, ce trepte a urcat în viață, cum le-a urcat și cu ce s-a ales pînă la urmă.

— În a treia secțiune a volumului se află patru manuscrise publicate postum : *Evadatul de peste Rhin, Moș Popa* și *Frații săraci* (din vremea cînd vagabonda flămînd prin Elveția „cea mai frumoasă țară din lume") și *La un „raccord"*, care reconstituie un episod puțin cunoscut al biografiei sale. La o lună după apariția *Chirei*, în revista *Europe*, cînd ziarele nu mai conteneau cu laudele, Gorki al Balcanilor lucra ca... zugrav la Paris, istovindu-se zece ore pe zi...

La *Addenda*, ca și în volumul precedent, reconstituim biografia fiecărei cărți în parte, întregită cu referințe critice și repere bibliografice. Atîtea cît sînt sau ne-au stat la îndemînă. Ne-am străduit să comunicăm un volum cît mai mare de informații despre acest scriitor, venind astfel în sprijinul cercetării literare despre viața și opera sa, destul de săracă în rezultate concrete pînă acum.

Tot la *Addenda*, a fost inclusă — în traducerea noastră — celebra *Prefață la Adrian Zografi*, cunoscută doar din auzite de marele public cititor de la noi. (El n-a tradus-o în ediția română a *Casei Thuringer*, unde a scris doar o succintă „introducere", în care explică : „Aș fi avut multe de spus în această introducere. Reaua stare a sănătății nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră și silit de nevoia de a-mi cîștiga pîinea").

Panait Istrati a scris această „prefață" întîi la Brăila, într-o primă formă. În vara anului 1932 el se retrage la Mînăstirea Neamț, pentru îngrijirea sănătății și continuarea operei. Aici el reface finalul prefeței, scrisă la Brăila, adăugîndu-i rechizitoriul făcut artelor și artiștilor din epocă, precum și pledoaria „omul care nu aderă la nimic". Partea rămasă nepublicată, din *Prefață la Adrian Zografi*, s-a păstrat pînă în zilele noastre inedită. Acest text l-am inclus la *Addendă*, deoarece reconstituie secvențele dramatice ale înapoierii sale în țară, în 1930, la Brăila, cele ce s-au întîmplat cu el și cei ce-l „iubeau foarte mult".

*

Înainte de-a ne despărți, se cuvine să mulțumim gazdelor noastre — Editura Minerva — care ne-a ajutat să valorificăm, prezentînd în două volume masive moștenirea literară a lui Panait

Istrati, lăsată pînă acum de izbelişte. Am avut şansa unei colaborări perfecte, a unei unităţi în intenţii, care au asigurat succesul acestei ediţii ce repară o nedreptate şi cinsteşte memoria acestui scriitor al nostru, fără pereche în literatura lumii.

Mă plec cu recunoştinţă şi „îmi scot căciula în faţa mulţimii de jos, în faţa acestei Sahare cotropitoare de valori umane“ (cum spunea Panait), care a umplut librăriile, înghesuindu-se ca să aibe „o carte scrisă de mîna lui Panait Istrati“...

E un omagiu public, de proporţii şi meritat, adus acestui scriitor, de poporul din care se trage, căruia i-a rămas credincios pînă la moarte. Este, în acelaşi timp, şi un îndemn pornit din inimă pentru noi, ca să stăruim în continuare...

ALEXANDRU TALEX

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

CASA THURINGER

INTRODUCERE

Cu apariția acestui prim volum în editura „Cartea Românească", mi se realizează o veche dorință : aceea de a ceda și în România, cum am făcut la Paris, exclusivitatea publicării cărților mele unei mari case de editură, care să poată într-o zi să prezinte cititorului român colecția întregii mele opere literare, frumos tipărită.

Bîntuie azi, cum nu s-a pomenit niciodată, o mare nenorocire în lumea scriitoricească și în cea editorială. Scriitori și editori, deopotrivă de importanți în viața literelor, sacrifică totul interesului bănesc. Aproape nu există autor care să nu alerge acolo unde i se dă mai mult, schimbîndu-și editorii cum și-ar schimba amantele. La rîndul lor, atotputernicii stăpîni ai tiparului nobil nu visează decît cai verzi pe pereți sau, mai precis, zilnic tiraje amețitoare. Au apus, poate, pentru totdeauna vremurile cînd un La Bruyère oferea gratuit manuscrisul „Caracterelor", primului său editor, care îi era și prieten, iar acesta risca să se ruineze tipărindu-l. De cînd s-a constatat că și literele pot fi o întreprindere bănoasă, care pricopsește din vreme în vreme pe cîte cineva, nimeni nu mai vrea să-și aducă aminte că arta adevărată cere sacrificii, că succesul unei opere literare nu trebuie confundat cu acela al unui săpun „Cadum" că scriitorul nu e totdeauna un om care n-are nimic de spus și că un editor, pe lîngă interese materiale de apărat, mai poate avea și misiuni de îndeplinit.

Dar astăzi suntem cum suntem și nimic nu se mai poate întoarce spre un idealism de mult răposat. Totuși, nici

mentalitate de brînzari nu putem avea. Oricît s-ar înverşuna în epoca noastră autori, editori şi public să umilească literatura — reducînd-o la nivelul unei simple meserii lucrative, lipsită de orice misiune nobilă şi atîrnînd în întregime de tapajul reclamei — gîndirea tot va sfîrşi prin a învinge dispreţul ce-o copleşeşte şi a se impune.

Am greşit şi eu, la început, luat de curent. Am încercat marea cu degetul, izolînd pe la diverşi editori francezi cîteva lucrări, dintre cele mai bune. Rezultatul e că astăzi aceste cărţi nu-mi mai produc nimic, ucise înainte de a fi trăit, iar lectorul nu mai poate să şi le procure, reeditarea lor izolată fiind aproape imposibilă.

În ţară însă n-am făcut nimic ca să merit împrăştierea cărţilor mele, aşa cum se văd editate azi. N-am alergat după nici un fel de chilipir, ba chiar am propus mereu un contract de exclusivitate, acceptînd bucuros partea mea de sacrificiu.

N-am fost înţeles decît, acum în urmă, la „Cartea Românească", de care mă leagă un angajament temeinic. Sper că el va da roadele aşteptate : adică reunirea întregei mele opere într-o singură colecţie, frumos prezentată. Dacă ingratitudinea vremurilor îmi va cere, în acest scop, să fac concesii materiale justificate, le voi face oricînd. Rog să mi se respecte această dorinţă şi în ziua cînd nu voi mai fi, sacrificîndu-se interesul material, celui moral.

★

Aş fi avut multe de spus, în această introducere. Reaua stare a sănătăţii nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră şi silit de nevoia de a-mi cîştiga pîinea. Totuşi, cîteva explicaţii sunt necesare.

După cum se vede, volumul de faţă e întîiul dintr-o serie, care ar putea să cuprindă vreo duzină, dacă aş avea zile să-mi duc opera pînă la capăt.

Care e acest capăt ?

E Viaţa lui Adrian Zografi. *În jurul acestui personaj gravitează tot ce-am povestit pînă acum şi voi mai povesti. El e tipul lucrătorului idealist, cu oarecare cultură de autodidact, cu oarecare talent de scriitor şi cu mult spirit de independenţă. Această din urmă particularitate*

— adevărat beteşug într-o epocă de totală abdicare a personalităţii, cum e a noastră — îl pune pe eroul meu în conflict permanent cu acei care ar trebui să-i fie tovarăşi de revoltă, dar care, din motivul sus-numit, îi devin pe nesimţite duşmani înverşunaţi.

Cum Adrian a trăit prin multe părţi ale pămîntului şi s-a amestecat printre tot felul de oameni, istoria vieţii lui e mai curînd un film episodic decît un roman, mai ales că faimoasa „psihologie" e cu totul absentă. Năzuiesc să înfăţişez contemporanilor mei o vastă frescă realistă, prea puţin ilustrată cu acel soi de „documentaţie" care e la îndemîna oricui şi nu dovedeşte nimic, ci bizuindu-se mai mult pe elementul autobiografic, pe faptul trăit, cunoscut de toţi şi care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său.

Acesta din urmă nu va fi deloc modelul luptătorului „idealist" contemporan, aşa cum îl vedem reprezentat de cele două tabere de la extrema stîngă şi de la cea dreaptă, după cum nu va semăna nici tipului anost şi anacronic de la mijlocul acestor extremităţi. Adrian e un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic. Aşa că felul lui de a gîndi nu va avea ecou decît mult mai tîrziu, atunci cînd extremele de azi îşi vor fi dat toată arama pe faţă, în materie de „idealism", şi cînd se va simţi nevoia de a reacţiona împotriva lor.

Din punct de vedere al originalităţii operei mele, e evident că nu pretind să fiu profet în ţara mea, nici să fac figură de autor român. Sunt un autor care e nevoit să evite orice formă naţională dat fiind că scrie într-o limbă străină. Cu totul altfel aş face o carte, dacă aş şti că o destinez librăriei româneşti. De aci, scăderea fatală a originalităţii lucrărilor mele, opuse celor ieşite din pana confraţilor mei români.

Încerc să fac o largă adaptare, tot respectînd textul francez. Cîte dificultăţi am de învins, n-o vor şti decît acei care ar avea răbdarea să confrunte, linie cu linie, ambele texte. N-aş putea spune în ce măsură am reuşit să fac să nu se simtă că e o traducere, nici de cîte ori am păcătuit împotriva limbii noastre.

Cred, totuşi, că cu greu ar putea cineva să mă traducă mai bine decît am făcut-o singur. În orice caz, dacă mi-e scris să n-am răgaz să mă redau eu însumi limbii mele materne, ar fi bine ca adaptarea de față să fie luată ca model, măcar în părțile unde dovedesc că o traducere bună nu se poate obține uneori decît cu prețul unei curajoase violări a originalului.

PANAIT ISTRATI

Nisa, 1 decembrie 1933

I

Înghemuit pe un scăunel, într-un colţ al acestei spaţioase bucătării de mare casă burgheză, tînărul Adrian sta nemişcat şi părea că trage cu urechea la ceva ce s-ar fi petrecut în sufletul lui. Era cu totul preocupat, de un ceas de cînd se afla acolo. Mamă-sa îl adusese, ca să-l bage la stăpîn, „băiat de alergătură", şi cu toată ora matinală, biata femeie începea să se nelinişteascä de ţinuta puţin cuviincioasă, după părerea ei, în care încremenise fiu-său, tocmai acum cînd trebuia să-l înfăţişeze stăpînilor.

„Doamne, tare-i silnic ! gîndea ea, privindu-şi odrasla şi stînd smirna, lipită de perete. Băiatu' ăsta n-o s-ajungă la nimic !"

Spălătoreasă în casa Thuringer, de ani de zile, mama Joiţa ştia că, dintr-o clipă într-alta, „coana Ana", nevasta d-lui Max Thuringer, avea să năvălească în bucătărie, cu drotul în mînă. Ea se va aşeza, ca de obicei, la uşa maşinei de gătit, stînd chiar pe acest scăunaş pe care Adrian şi l-a însuşit fără voia nimănui. Şi acolo, guralivă ori posomorîtă, după cum îi erau toanele, coana Ana petrecea o jumătate de ceas, ca să facă trei lucruri deodată : să-şi încreţească părul, să-şi bea cafeaua cu lapte şi să întocmească, în înţelegere cu mamă-sa, bucătăreasa casei, felurile de mîncare ale zilei. Apoi, gătită, gingaşă, pleca la piaţă însoţită de un servitor.

Adrian habar n-avea de toate acestea, dar simțea, din vreme in vreme, că mamă-sa nu era mulțumită de dînsul. El n-o privea. Sta cu ochii pironiți în pămînt, la picioarele lui, unde mii de amintiri, mii de simțăminte felurite, contradictorii, cînd vesele, cînd triste, se perindau ca în vis. Totuși, el zărea picioarele mame-si, care își schimbau des locul, nerăbdătoare.

„Te pomenești c-o fi vrînd s-aștept și eu ca dînsa, în picioare !“ își zicea el.

Din respect pentru cine ?

Stăpînii — cei doi frați Thuringer — nu pot veni la bucătărie. Sunt niște „domni“ prea mari ; și „țepeni ca toți nemții“. Să fie din respect pentru „madam“ Carolina, mama coanei Ana ? Sau chiar pentru coana Ana ? Ori pentru Mitzi, sora acesteia ?

Haida-de ! Pe toate trei, astăzi stăpîne de „casă mare“ și femei cumsecade, dealtfel, Adrian le știa de mult, dar pe atunci nu le cunoscuse ca pe niște „cucoane mari“.

Cu șase ani în urmă, copil de-abia scăpat din cursul primar, locuise împreună cu ele în aceeași casă din Piața-Săracă. În vremea aceea, „madam“ Carolina tocmai își pierduse bărbatul, „domnul“ Müller, fost mecanic pe primele locomotive sosite în România, apoi pensionar și paralitic. Adrian admirase mult gravitatea acestui bătrîn care, înțepenit în jilțul lui, citea ziua și noaptea *Berliner Tageblatt* și *Frankfurter Zeitung*.

Sărăcia domnea pe-atunci în familia Müller, dar Adrian observase că la nemți sărăcia putea să fie demnă. Nu se pomenea la ei haine rupte sau murdare, așa cum vedeai la „ai noștri“. Iar cîrpelile, totdeauna iscusite, greu de descoperit. Cît despre bucătărie, cu sume de nimic, „madam“ Carolina reușea să făurească gustoase mîncăruri, ba chiar și prăjituri.

Totuși, mizeria hărțuia din ce în ce mai tare pe biata văduvă și pe cei patru copii ai ei, trei fete și un băiat, dintre care nici unul încă nu-și scotea pîinea. Trăiau cu toții, îndatorîndu-se pe unde puteau. Se împrumutau pînă și la mama lui Adrian, cea mai sărmană dintre văduve. Apoi, datornicii, mai ales băcanii și brutarii, deveniseră agresivi. A trebuit să vîndă din mobile, una cîte una, ca să aibă ce mînca.

În sfîrșit, lăsînd toată rușinea la o parte, Ana, cea mai în vîrstă, hotărî să intre servitoare la frații Max și Bernard Thuringer, mari exportatori de cereale, la Brăila, oraș în care se desfășoară cronica noastră și, în vremea aceea, port clocotitor de activitate.

Ne aflăm în primii ani ai acestui secol.

Norocul veni fără întîrziere să răsplătească bărbăția tinerei și frumoasei Ana Müller : după șase luni de serviciu în casa Thuringer, domnul Max, șeful casei, luă în căsătorie pe blonda guvernantă a gospodăriei lui.

Acest gest, foarte natural la oamenii civilizați, închise cîteva uși domnului Max și făcu puțin scandal printre bogătașii de baștină ai urbei, mai toți scoborîtori din vechili ai boierilor de altădată.

„S-au bosumflat ? — Atîta pagubă !“ își zise fericitul soț, foarte „filozof“ și nicidecum veninos, cu atît mai mult cu cît era amarnic de miop și-l lăsau rece toate zîmbetele batjocoritoare ce-ar fi putut să-l întîmpine prin oraș. El își purtă mîndra peste tot și o duse s-o plimbe chiar la Viena, la Berlin, la Veneția și pe Coasta de Azur.

Doamna Thuringer, din parte-i, știu să-și păstreze bunătatea și modestia. Ca și mai înainte, ea nu lipsi o zi de a-și face singură „coșnița“, se mulțumi numai cu o servitoare, pe care o ajuta voinicește să ducă la bun sfîrșit treburile unei gospodării atît de mari și făcu din propria-i mamă bucătăreasa casei, cu toate opunerile soțului său.

Netăgăduit, „madam“ Carolina nu fu singura care își urmă fiica la Thuringer, îndată după căsătoria acesteia, ci aproape toată familia Müller veni să-și găsească lîngă Ana mai mult un azil decît o ocupație. Acest eveniment puse în mișcare mecanismul îmbîcsit al vieții monotone a celor doi holtei. Un mare număr de fuste voioase, mirosind a curățenie, aeriseau toată casa cu neîncetatele lor du-te vino.

Da, miroseau plăcut, afară de aceea a bătrînei bucătărese, care, neavînd decît una și iubind mult „schnapsul“, se cam scăpa pe poalele rochiei, cu care mătura cimentul bucătăriei. Dar „madam“ Carolina nu părăsea domeniul ei decît ca să se ducă să se culce, așa că nu făcea supărare nimănui.

Ținîndu-și genunchii în brațe, Adrian privea cu milă la această rochie prea lungă, ce se tîra de colo-colo, și o găsea mai păcătoasă chiar și decît acelea pe care biata nemțoaică le purta în toiul cumplitei mizerii din Piața Săracă. De ce ticăloșia asta ? Probabil, din nepăsare. În prezent, „madam“ Carolina își punea tot sufletul în păhărelul acesta de „schnaps“, care, dealtfel, i-a fost drag totdeauna. Greoaie, suferind de reumatism, ea prepara cafeaua de dimineață, din care gusta din cînd în cînd, dar mai des alerga pînă la cămară, unde trăgea o dușcă de rachiu pe furiș.

— Madam Carolina ! zise deodată Adrian, de ce nu ții sticla cu rachiu lîngă dumneata ? Te vei fi temînd poate de fata dumitale ?

La auzul acestei enormități, scăpată fiului ei, mama Joița scoase un țipăt de spaimă, dar madam Carolina se duse să-l sărute pe frunte :

— Tu ai fost totdeauna băiat de treabă. De acum încolo, tu ai să-mi cumperi „schnaps“, nu-i așa ?

— Desigur. Și mai bun decît ăsta, care pute.

— Hm ! Ești nostim. O să vedem dacă ai să poți rupe Anei destui gologani, ca să cumperi din care nu pute. N-ai idee cît a devenit de zgîrcită, de cînd are bani.

Adrian voi să răspundă, dar servitoarea intră, și el se gîndi atunci cu totul la altceva. Văzu întîia fustă curată a casei, o unguroaică de douăzeci de ani, frumușică, grăsună, cu carnea albă și răsfrîngîndu-se de peste tot, în îmbrăcămintea-i sumară de dimineață. Ea roși tare, la vederea acestui flăcău de o etate cu ea, își acoperi sînii mari și zise, ca să zică ceva :

— Iaca. Sufrageria e gata. Boierii n-au decît să se scoale.

Apoi ca să-și învingă sfiala pe care i-o provoca prezența neașteptată a tînărului, întrebă pe mama lui Adrian, pe care o cunoștea bine :

— E băiatu' matale, țață Joița ? Frumos flăcău ! Am să mi-l fac logodnic.

Buna mamă fu măgulită să audă că fiul ei e un „flăcău frumos“, dar răspunse cu o strîmbătură la ideea de a-l vedea însurîndu-se cu o servitoare. Așa ceva, numai

nemţilor bogaţi poate să le trăsnească prin cap. Dar Adrian al ei trebuia să se căsătorească cu o fată „de familie“ şi cu zestre. În privinţa asta, ciocoi ori calic, toată lumea la noi gîndeşte la fel.

În privinţa asta, Adrian nu gîndea nimic, n-avea nici o idee preconcepută. Ba chiar se întreba uneori de ce oamenii amestecă ideile cu carnea poftitoare ? Cum poţi să vorbeşti de căsătorie, de zestre, de condiţie socială, de inteligenţă şi de cultură, cînd nu-i vorba decît de carne pătimaşă ?

Netăgăduit, din ale cărnii femeieşti, Adrian nu cunoştea încă decît culoarea şi mirosul, dar acestea îi ajungeau ca să-şi dea seama că, deşi avea capul plin de gînduri, devenea un mic animal supus, de îndată ce o femeie tînără îi biciuia vederea cu strălucitoarea ei comoară trupească. Ah, în asemenea momente, la atingerea acelei mîini nevăzute, el se simţea gata să leşine de plăcere. O bogată parte din el se golea cu violenţă, ca să facă loc unei alte părţi, cu totul deosebită, dar la fel de bogată. Se nimicea în el o grea comoară de gînduri tumultuoase, care forma baza vieţii sale intime : frumuseţile din cărţi şi din natură, prietenie, năzuinţi, idei de dreptate socială, întreaga-i avere, adunată cu două braţe de băiat sărac, se eclipsa pe loc. Pentru un moment. Şi ca să facă loc unei vijelii devastatoare ce debuta cu gingăşie, ca o adiere plină de mîngîieri : avîntul impetuos către această comoară trupească a femeii. S-o atingă doar cu un deget ; cu mîna, şi uneori, poate, să-şi lipească de ea obrazu-i înflăcărat.

Nu cerea nimic mai mult. Nici nu ştia din ce era făcut acest „mai mult“. Căci firea lui pasionată nu admitea ca „totul“ să se reducă la acea experienţă vulgară cu care putea să se laude orice puşlama şi pe care el o judeca prea banală, prea mărginită, prea lipsită de exaltare. Nu ! Camarazii lui, ori nu ştiau nici ei nimic, ori erau incapabili să-l facă să întrevadă întinderea pasională a acestui act final. Oricum ar fi fost, el respingea cu dezgust descripţiile ce i se făceau. Ele erau prea grosolane, adesea josnice şi, uneori, chiar injurioase. Femeia era umilită, redusă la rangul de obiect de plăcere, sclava bărbatului. Sau se făcea din ea un duşman, un tiran.

Ea nu era nici una, nici cealaltă. Pentru Adrian, femeia era o tovarăşă a omului, voioasa lui complice ori parteneră. Şi mult, mult mai drăguţă decît el, în ciuda tuturor mizeriilor pe care această pasiune le comporta. El o vedea bogată de culori, de linii delicate, de forme voluptuoase, de fineţe senzuală. Ea era giuvaerul existenţei bărbatului. Acesta putea să fie bun, puternic, viril, viteaz, dar îi lipsea prima calitate a fiinţei umane, în materie de senzualitate : graţia.

O femeie, trecînd pe lîngă un bărbat, putea să-l facă fericit şi să-i lase o amintire neştearsă, numai învăluindu-l cu graţia ei. Rîsul şi plînsetele unei femei amintesc neîncetat cea mai frumoasă vîrstă a vieţii umane : copilăria. Pînă şi furia ei te face să simţi că femeia nu e făcută pentru truda care sluţeşte.

Astfel, Adrian vedea în femeie cea mai vie dintre toate operele de artă. Şi adesea, fericit de locul enorm pe care femeia îl ocupa în sufletul lui, el se întreba dacă bucuria ce i-o aducea dînsa nu făcea cît mulţumirea ce-o simţea citind cutare pagină de Balzac, ori iubind cu toată pasiunea-i amicală pe Mihail, sau desfătîndu-se într-o zi de libertate totală pe malul Dunării lui dragi.

În fond, aceste mari ramuri ale existenţei pasionate trebuie să aibă acelaşi trunchi şi aceeaşi rădăcină, îşi zicea el. Căci începea să simtă că toate îl încălzeau şi-l bucurau deopotrivă. O iubire, cedînd locul alteia, nu-i micşora fiinţa, dimpotrivă, completîndu-se amîndouă, îl îmbogăţeau. Ceva şi mai mult, prin natura lor profund deosebită, aceste pasiuni înlăturau spinul rivalităţii, a cărei înţepătură otrăveşte inima, umilind-o.

Adrian observă că servitoarea n-avea nici o graţie. Era numai aţîţătoare, cu tînăra ei carne albă. El o dori un moment, apoi cochetăriile ei puţin graţioase îl lăsară nepăsător. El se ghemui şi mai mult pe scăunel şi se gîndi la Mihail, la ultima lui lectură, la libertatea-i pe care avea s-o piardă peste un moment.

Gîndul că o să fie servitor îl întristă puţin, dar el căută să-şi facă inimă bună. La urma urmei, trebuia să-şi cîştige pîinea. Şi apoi, ca băiat de alergătură, n-o să fie ca în puşcărie, ci mai mult pe-afară, prin oraş, prin port,

unde „Casa“ își avea biroul de afaceri de bursă. Spre biroul acesta și spre telegraf, avea s-alerge fără încetare.

Nu-i tocmai rău. Ești la aer, la soare. E un fel de libertate.

Deodată, zarva ce-o făceau doi cotei greoi, alergînd unul după altul pe coridoare, îl scoase din visurile lui.

— Iată că vine cucoana Ana, zise servitoarea.

În adevăr, cîinii dormeau la un loc cu stăpînii lor, și de îndată ce li se deschidea ușa, năvăleau totdeauna zbenguindu-se spre bucătărie, unde-i aștepta strachina cu lapte. Erau doi baseți germani, unul roșcat, celălalt negru, și grași să crape. Ei se prăvăliră în bucătărie ca două ghiulele, dar cucoana Carolina îi dădu afară :

— Ia s-o ștergeți de-aici, urîților ! Dimineața trebuie mai întîi „să faceți ceva“, și apoi să vă puneți pe mîncare.

În pragul bucătăriei apăru cucoana Ana, în cămășuță de zi și jupon alb cu dantele, vedenie grațioasă pe care Adrian, după șase ani, o găsea mai perfectă ca niciodată. Spre această imagine, da, el era gata să se precipite, fără șovăire, să-i înlănțuiască genunchii și să i-i sărute, cu sufletul pe buze. Apoi să moară.

El nu făcu decît să se scoale în picioare și să răspundă, la rîndu-i, la salutul stăpînei :

— Bună dimineața... *cucoană* Ana.

Ea surprinse sforțarea pe care tînărul o făcu ca s-o numească „cucoană“, și-l încurajă :

— Așa, Adrian : acum nu trebuie să-mi mai zici „Ana“ ca altădată, ci *cucoană*. Și pe Hedwig, de asemenea, trebuie s-o numești cucoană. Iar pe Mitzi : domnișoară. Nu pentru noi, ci de obrazul „casei“. Noi... Mereu prieteni, nu-i așa ?

Veni să-i dea mîna. O mînă frumoasă, călduță și moale, pe care el o duse la buze cu o dragoste ce-o făcu să tresară, ca arsă. Ana căută numaidecît să se pună în gardă, luînd o atitudine de stăpînă gravă și depărtîndu-se de Adrian. Apărare inutilă, căci acesta nu făcea nimic care s-o întărească în bănuiala ei. El plutea în sferele unei fericiri senine, lipsit de orice gînd păgîn și adînc recunoscător de plăcerea pe care o gustase cu înfrigurare.

Ușor miop, dar îndeajuns ca să nu poată distinge amănuntele unui obiect situat la cinci metri de dînsul, Adrian

nici nu mai cătă spre doamna Thuringer. N-o simţea el, toată, în sîngele lui clocotitor ? Ce-i mai trebuia ? Niciodată încă viziunea şi atingerea unei femei nu-i transmisese atîta căldură ; şi, pentru moment, nu concepea cum ar putea fi mai fericit.

— Bună diminea-a-ţa, Adrian ! ziseră, în acelaşi timp şi tărăgănat, două voci de femeie.

Erau Hedwig, cea mai mare, şi Mitzi, cea mai mică dintre cele trei surori Müller. Prima, măritată cu un grec pierde-vară, avea douăzeci şi şapte de ani şi se ocupa în casa Thuringer cu întreţinerea linjeriei. Mitzi era de aceeaşi etate cu Adrian şi căuta, printre musafirii casei, un viitor soţ.

Ana fu mulţumită văzîndu-le sosind şi ele la bucătărie, căci, după părerea ei, Adrian mirosea prea tare a armăsar. Şi nu voia să fie singura care să-i atragă privirile, cu tot aerul confuz, preocupat, ce i-l descoperea.

— Aşadar, Adrian, o să fim iar împreună ca în Piaţa-Săracă, acum şase ani ! zise Mitzi, venind să-i strîngă mîna. Ia povesteşte-ne ce-ai făcut în toată vremea asta.

— N-am făcut nici o brînză ! răspunse Adrian, cu o vădită nepăsare.

Nu-i plăcu intervenţia noilor venite, care îl făceau să se scoboare din norii lui, mai ales că Mitzi, comparată cu Ana, i se părea o adevărată iapă, atît de mult crescuse şi se îngrăşase. Mai drăgălaşă o găsi pe Hedwig, mai fină, deşi era cea mai în vîrstă. Totuşi, nevoind să pară grosolan, o lăudă pe Mitzi pentru frumuseţea ei.

Acum se aflau la bucătărie trei femei frumoase şi tinere, în jupon alb, cu picioarele goale, cu umerii şi sînii aproape tot aşa de goi, neavînd decît un biet prosop care să-i ascundă privirilor indiscrete. Ele veneau să-şi droteze părul la maşina de gătit şi umpleau bucătăria de miros de femeie curată ieşind din culcuş. Asta era prea mult, chiar pentru un miop ca Adrian, care găsi cuminte să iasă în curtea de serviciu, să se joace cu cei doi cotei dolofani.

Mama-sa răsuflă uşurată. Doamne, atîtea femei, pe jumătate goale, la ora asta, în fiecare dimineaţă ! Cum de nu s-a gîndit ea ! Netăgăduit, afară de servitoare, toate celelalte sunt stăpînele lui, cărora el le datorează respect. Oricum, e un flăcău de nouăsprezece ani, încă neştiutor

în cele lumeşti şi cu atît mai curios cînd e vorba de „asemenea lucruri". Totuşi, n-avea ce face, era nevoită să-l „vîre" în haremul acesta, căci nu mai putea să-l ţie pe cheltuiala ei. Cum va face oare, bietul băiat, ca să iasă la capăt cu cinste ?

Adrian fu chemat, tocmai cînd clopotul liceului vecin suna intrarea în clasă ; ora opt. În bucătărie nu se mai afla nici o femeie care să-ţi aprindă simţurile. Ana, în picioare, îmbrăcată, pudrată, fermecătoare în rochia ei de vară, bogată în culori vii, se arăta pătrunsă de dorinţa de a părea demnă, serioasă. Ea luă pe Adrian la repezeală :

— Iată, dragă băiete : trei birouri şi coridoarele de curăţat şi pus în ordine, precum şi cele două curţi, cea principală şi cea de serviciu. Apoi, argintăria şi alergătura. Asta este treaba ta zilnică, şi nu-i puţin. Trebuie să te execuţi cu punctualitate şi ireproşabil. Dar vei fi răsplătit. Am obţinut de la domnul Max să ţi se plătească cel mai mare salariu acordat pînă azi unui băiat ca tine : optzeci de lei pe lună şi toată întreţinerea, casă, masă, spălat şi...

Şi deodată se porni pe un rîs nebun, roşind pînă la urechi, cu toată pudra, şi ascunzîndu-şi faţa în mîini. În clipa aceea, părea o fată de şaisprezece ani, atît rămăsese de tînără la caracter şi neprefăcută.

„Madam" Carolina interveni gravă, aproape furioasă :

— „Casă, masă, spălat şi"... *Şi mai ce ?* Nu-ţi e ruşine ?

— Şi de ce mi-ar fi ruşine ? ripostă ea, aproape înăbuşită. Am vrut să spun că Adrian va mai avea şi *cadouri,* şi asta m-a făcut să mă gîndesc la altceva. Ce, nu-i îngăduit ?

— Nu, nu ! Te gîndeşti cam prea des la altceva-a-a"... de cînd ai devenit „doamna Thuringer", şi asta îmi displace, iaca !

Ana, potolită, melancolică, se întoarse către flăcău :

— Haide, Adrian : ia panerul şi însoţeşte-mă la piaţă. Vrei ?

„Te-aş însoţi chiar şi în iad", se gîndi Adrian. Dar răspunse :

— Dacă trebuie...

Un aer de repros întunecă privirea tinerei femei, întristînd frumosu-i chip :

— Cum „dacă trebuie“ ?... Nu trebuie deloc ! Sunt hamali la piață. Îi iau totdeauna. Dar azi n-avem nimic de purtat ; și apoi, mi-ar plăcea să mă însoțești, iată de ce te-am poftit. Însă fă cum vrei.

Și dădu să plece. Adrian îi tăie drumul, palid, zicîndu-și :„ Cum a putut să-mi scape o asemenea gogomănie ?“ Ana îi biciui obrazul cu mănușile :

— Haide... Vino repede !

El alergă să caute panerul, meditînd, ca concluzie : „E simplu : numai femeia e în stare să-ți dea o asemenea fericire ! Soare, libertate, prietenie, lecturi, — toate sunt accesorii !“

Era nenorocit că nu se afla singur cu aceea care era pentru el un izvor de fericire. Ar fi voit să se arunce la picioarele ei și să sărute cimentul bucătăriei.

În cămară, unde se dusese să caute panerul, o ceapă putredă pe care puse piciorul fu gata să-l dea în brînci. Odaia, neavînd fereastră, era întunecoasă, dar un miros greu îl preveni de murdăria care domnea.

— „Madam“ Carolina, zise el, ieșind, îmi vei da voie să pun nițică ordine în cămară : nu miroase a curățenie acolo.

— Nu știu nimic. Sunt bătrînă și n-am nas.

Ea voia să spună că nu mai avea miros.

Ana, punîndu-și mănușile murmură :

— N-ai nas, dar acela pe care îl ai, îl vîri în treburile tuturora !

„Hm ! se gîndi Adrian ; mama și fiicele n-au aerul s-o ducă bine“.

În momentul acesta, vocea domnului Max răsună pe galeria cu geamlîc, de lîngă bucătărie :

— *Maus ! Maus !* Laptele miroase a gaz, astăzi !

El îi spunea nevestei lui, *Maus*[1]

— Poftim ! excalmă Ana. Cînd nu miroase friptura sau pîinea a gaz, miroase laptele. N-o să isprăvim niciodată cu păcătoasa asta de lampă din policandru, pînă nu

[1] Pe nemțește : șoricel (n. a.).

vom arunca-o la gunoi. Curge mereu gazul din ea, deși o reparăm în fiecare săptămînă.

— O să mă ocup eu de ea, doamnă, zise Adrian. Am un prieten, bun tinichigiu. El o să-i vie de hac.

— Ați apucat să mîncați, barem ? întrebă Ana pe bărbatu-său.

— Deloc ! Nici Bernard, nici eu. Cum să mîncăm, cînd laptele miroase a gaz ? Și murim de foame amîndoi !

Servitoarea tocmai trecea pe lîngă ei. Ana îi trase un perdaf :

— Imbecilo ! Știi bine că lampa din sufragerie curge : de ce pui cana cu lapte sub policandru ?

Max o dezmierdă pe obraz :

— Nu te supăra, *Maus !* De astă dată, ne vom mulțumi cu ouă, unt și cafea neagră. Cine e tînărul acesta ?

— E Adrian, despre care ți-am vorbit, fiul spălătoresei noastre. Ți-l prezint : el va fi băiatul nostru de alergătură.

Max Thuringer era un om înalt, voinic, cu privirea tulbure și părul cărunt. Ca să distingă trăsăturile feței lui Adrian, el trebui să-i vîre aproape sub nas cele două perechi de ochelari ce purta în permanență :

— Foarte bine, aprobă el cu bunătate. Caută, băiete dragă, să ne scapi de pacostea asta de gaz care curge prin mîncăruri.

Din strada Grădinii Publice, ca să se ducă în Piața Mare, Ana o lua pe bulevardul Carol. Nu e drumul cel mai scurt, dar bulevardul acesta e poate unic în lume, prin masa de aer, de cer și de spațiu pe care o cuprinde. Larg cît Cîmpiile Elyzee din Paris și încă pe-atîta de lung, el e format de două nesfîrșite șiraguri de căsuțe, aproape nici una cu etaj pe atunci, dar avînd fiecare fizionomia ei proprie, găteala ei, zorzoanele ei. Ai fi zis că erau niște lelițe cochete, stînd una lîngă alta de-a lungul trotuarului. În anotimpurile cu zile frumoase, soarele, cerul albastru, își găseau aci leagănul, întîrziind cît mai mult timp cu putință.

Adrian fu recunoscător Anei de-a fi luat calea aceasta, cea mai dragă lui, din cîte avea Brăila. Mergînd spre tîrg alături de stăpîna și prietena lui, el nu știa cum să-i mul-

ţumească, nu numai de-a fi ales calea asta, care era un fel de plimbare, ci pentru toate cauzele cu care îl fericise în dimineaţa aceea : făptura ei apărînd în jupon şi cu umerii aproape goi ; rîsul acela voios, plin de mister ; lovitura ce i-o dăduse pe obraz cu mănuşa parfumată ; în fine, pentru rochia de muselină pe care o purta atît de gingaş şi chiar pentru felul lenevos cum mergea acum lîngă el.

Ar fi voit, dar nu putea să-i spună cît îi era de recunoscător.

Nu că i-ar fi lipsit mijloacele de a se exprima, dimpotrivă, lecturile îl făcuseră stăpîn pe un vocabular destul de bogat ; dar tocmai din cauza asta, ştiind-o pe dînsa cam mărginită în ale gîndirii, se temea să nu fie rău înţeles şi să i se pună la îndoială curăţenia sentimentelor.

— Nu mi-ai spus, făcu dînsa brusc, dacă eşti mulţumit de leafa mare ce-am obţinut-o pentru tine.

Adrian se opri, sufocat :

— Atîta pagubă pentru leafa ce-ai obţinut-o, c-o fi mare ori mică ! răspunse el. Nu muncesc pentru „lefuri mari".

Ea îl privi mirată, uluită :

— Pentru ce munceşti, atunci ?

— Ca să *trăiesc !* Şi traiul cum îl înţeleg eu, n-are decît o foarte mică legătură cu chestiunea lefei. Iată, de pildă, sunt gata să muncesc la d-ta numai pe mîncare, fără nici o leafă. Şi dacă într-o bună zi rămîn fără haine şi desculţ, n-am să-ţi cer să-mi cumperi nimic, ci am să mă duc să lucrez patru ceasuri pe noapte într-o brutărie, şi după o lună mi-am cumpărat tot ce-mi trebuie. Ei, înţelegi d-ta aşa ceva ?

El o oprise în mijlocul bulevardului şi-o fixa în albul ochilor, ca un şarpe. Ana ar fi voit să scape de privirea aceea şi să continue drumul, dar nu ştia cum să facă.

O droaie de căruţaşi din port, adevăraţi găligani, trecînd în goană pe lîngă ei şi crezînd că e vorba de un flirt, strigară :

— Hei, frumoaso ! Vezi să nu te înghită craiul !

Adrian îi arătă cu mîna :

— Iată cine munceşte pentru lefuri şi ar fi bucuroşi să le aibă cît mai „mari" !

Apoi o slăbi din ochi, reluînd drumul, fără să mai scoată un cuvînt.

„Ce drac ! se gîndi Ana. Spunea drept mă-sa cînd ne povestea cum își petrece nopțile citind. Se vede !“

Nu se vedea nimic, bineînțeles, dar tînăra stăpînă nu-și putea explica altfel caracterul prietenului ei servitor.

„Da — își zise Adrian, rectificînd o gîndire din dimineața aceea — da, nimic nu poate întrece fericirea pe care ți-o dă o femeie grațioasă. Și totuși... Cîte n-o întrec ! Păcat...“

El simțea o lovitură în inimă, de cîte ori constata zădărnicia unui sentiment. Lui îi plăcea să vadă în toate absolutul. Degradarea vreunuia dintre avînturile lui, îi lăsa în suflet goluri a căror amărăciune n-o putea învinge. Rana i se părea de nevindecat.

Astfel, de ce trebuia ca Ana să vorbească de acea stupidă chestiune de „leafă“, tocmai în clipa în care ea îl făcea așa de fericit ? El nu-i cerea nimic, nici măcar să-l lase să-i sărute mănușa ori o mînecă a bluzei. Dealtfel, ar fi putut să-i sărute, cu aceeași plăcere, veștmintele separate de corp. Căci, venind de la ea, care era un model de grație, cel mai neînsemnat lucru îl făcea fericit. De ce, dar, să vorbească de „leafă“ ?

Ana îi spulberă aceste gînduri triste, pe care, dealtminteri, le ignora. Observînd tăcerea lui prelungită, îi zise :

— Știi de ce era mama așa de furioasă ? Are necaz pe mine, fiindcă mă bănuiește.

— Ce bănuială ?

— Un amant.

— Și ai, într-adevăr ?

— Da' de unde ! Un flirt, asta-i tot, îți jur !

— Și cine-i flirtul acesta ?

— O să-l vezi numaidecît la piață. E un profesor de gimnastică.

— Sper că n-o să te acosteze pe stradă ! În cazul acesta, prefer să nu fiu de față, mă întorc acasă.

Și se opri.

Ea îl apucă de braț, rîzînd :

— Nu cumva ești amorezat de mine ?

— Amorezat ? Nu ! Amorezat e profesorul d-tale de gimnastică, așa cum ar putea să fie amorezați căruțașii

de adineauri, de ce nu ? Pentru mine, d-ta ești cu totul altceva. Ceva ce n-ai putea fi pentru ei. D-ta ești, vei fi în curînd, izvorul de energie care mă face să suport starea mea de servitor în casa d-tale, și aceasta, c-o vei voi sau nu vei voi-o, căci nu-ți cer nimic. Ceea ce iau eu, nimeni nu mi-o poate refuza.

De data asta, Ana fu înciudată că nu putea să-și dea seama dacă Adrian îi făcea complimente ori își rîdea de ea. Totuși, comparîndu-l cu numeroșii ei curtezani, putu să constate că Adrian era singurul tînăr care îi vorbea cu o față atît de inspirată, o privire atît de profundă. Se simți măgulită, căci îl considera ca pe un băiat foarte instruit, deși servitor. Și voind să-l minuneze, opunîndu-i propriile ei cunoștințe, îi zise surîzînd și atingîndu-i ușor obrazul cu vîrful degetelor înmănușate :

— Tu îmi amintești un personagiu dintr-un roman intitulat *Majestatea Sa Banul și Alteța Sa Amorul.*

Adrian o privi aiurit și gîndi :

„Nu-ți amintesc nici pe dracul, dar chiar și așa, tot îmi ești dragă cînd îmi surîzi cu ochii tăi mari, albaștri, cu gropițele din obraji și cu cele două rînduri de mărgăritare ale dinților tăi. Iată de ce-aș munci și la ocnă, dacă m-ai trimite, ba sunt gata să rabd să fii acostată și de toți profesorii de gimnastică din lume".

— Dacă îți plac romanele, îi zise el, dă-mi voie să ți le procur eu, dar nu mai pune mîna pe toate „Majestățile și Alteţele" astea în fascicole. Astea-s romane pentru birjari sau băieți de prăvălie.

În epoca aceea, cam pe la 1900, Piața-Mare din Brăila oferea un spectacol demn de penelul unui pictor și de avîntul liric al unui poet. Nu produsele meritau acest omagiu artistic, ci vînzătorii, sau mai curînd vînzătoarele.

Țărance, toate. Bătrîioare, cu umerii obrajilor încă frumoși, cu privirea ștrengărească, gata să te iscodească, și cu buzele încrețite și țuguiate, ușor pornite pe laudă dar și pe ocară. Tinere măritate, cu frumoși sîni, doldora de lapte, scoși la lumina zilei și vîrîți în gura lacomă a unui prunc. Acestea aveau ochi reci și răutăcioși, gonind privirile indiscrete. Se mai aflau codane cu fețe rușinoase, cu căutătura

drăcoasă și cu părul îmbîcsit de unt-de-migdale parfumat cu mosc.

Vara, fustele lor, bluzele, șorțurile, testemelele, semănau cu un cîmp acoperit de flori. Marfa — ouă, unt, brînză, smîntînă, sau trufandale, fructe, zarzavat — se întindea chiar pe pavajul pieței și era oferită publicului într-un vîrtej de gesturi și țipete disperate care te amețeau. Fiecare își striga clienții și îți făcea pomelnicul mărfii, amestecînd cuvinte deopotrivă de dezmierdătoare, și petrecîndu-te cu un iureș de sudălmi, dacă cumva gustai din unt ori din smîntînă și plecai strîmbînd din nas.

După ce termina cu măcelarul, Anei îi plăcea totdeauna să întîrzie în acest tîrg țărănesc, unde era cunoscută de toate cumetrele, mult adulată și tot atît de ocărîtă. Căci, aci, ea avea apucături urîte : veșnic mofturoasă, gustînd din toate oalele și tocmindu-se peste măsură. Așa că, deși bună clientă, plictisea pe toată lumea cu zgîrcenia ei. Adrian o plîngea și se mîhnea. De ce urîțenia asta de caracter, lîngă atîta grație ? Ea ar fi putut să fie mai drăguță și mai dreaptă cu aceste biete țărănci. Frumuseței nu-i stă bine să fie arțăgoasă și avară.

Și iată că pe cînd o urma, tăcut, printre rîndurile de țărăncuțe, Adrian băgă de seamă că un domn îi urmărea la o oarecare distanță. Ana, preocupată cu tîrguielile ei, nu-l văzu decît mai tîrziu, se fîstîci și înclină din cap, ca să răspundă la salutul dulceag al gentlemanului, apoi își continuă cumpărăturile, indiferentă.

Această atitudine demnă plăcu lui Adrian, convins că se afla în prezența profesorului de gimnastică, ceea ce era adevărat. Tipul îi fu antipatic, cu mustățile lui unguresți, obrajii roz, părul pomădat, ochii languroși și baston cu mîner de argint, reprezentînd un cap de ogar, de care părea tare mîndru, căci îl ținea cocoțat sus pe umăr, la nivelul gambetei. Dar era voinic ca un atlet, așa cum le place tuturor femeilor, fie ele tinere ori bătrîne, frumoase ori urîte. Îmbrăcămintea îi era desăvîrșită. Mersul, deși vădit nenatural, prefăcut, îi devenise familiar și imita pasul mărunt al spaniolilor și clătinătura rățoiului. Un veșnic surîs părea să i se fi înțepenit pe buze.

Adrian fu curios să vadă cum înțelege un om din lumea „bună“ să facă curte unei femei dintr-o lume și mai „bună“,

cel puţin prin măritişul ei, ca doamna Thuringer. Cunoştea el oare trecutul ei umil şi recenta ei ascensiune ? Şi o va trata ca pe o fostă servitoare, ori ca pe-o doamnă onorabilă ?

La sfîrşitul tîrgului, era fixat. Acest profesor era ca aproape toţi profesorii, cînd sunt curtezani. El nu-şi dădea osteneala să afle mai întîi cu cine avea de-a face, cu o personalitate puternică ori cu una mediocră. Se mulţumea să desfăşoare aceleaşi banalităţi, aceleaşi glume răsuflate, adoptînd o voce de circumstanţă, o privire şi un surîs de care era sigur că trebuiau să fascineze pe orice soi de femeie.

Aşa, de pildă, făcînd pe clientul, se adresa ţărancei cu care Ana sta la tocmeală şi o întreba, cu miorlăieli de cotoi şi dînd ochii peste cap, ca un june amorez la teatru :

— Spune-mi mata, te rog, dacă nu cumva astea au pui în ele, căci, în asemenea caz, vreau să ţi le plătesc pe preţul puilor ! N-aş vrea să te înşel, doamne fereşte !

Ana surîdea, fireşte, din complezenţă ori din prostie, dar lui Adrian îi venea să ridice braţele la cer şi să strige, acestui profesor de gimnastică : „Ce-ai deveni d-ta, domnule profesor, cu un astfel de spirit, dacă s-ar întîmpla să te afli în prezenţa unei femei de geniu ? Da, o femeie de caracter, cu multă ştiinţă şi inteligenţă. De ce nu ? Aceasta se întîmplă rar, dar nu se întîmplă numai cu artiştii consacraţi. Geniul nu e totdeauna de notoritate publică. Prietenul meu Mihail e un astfel de om de geniu, fără să fie artist, şi s-ar putea, deci, să existe şi Mihail-femeie. Ei bine, ce te-ai face în faţa unei asemenea femei, cu titlul d-tale de profesor şi monumentala-ţi neghiobie ?"

Adrian gîndi aşa, dar nu zise nimic. El nu avea încă curajul de-a spune oamenilor gîndurile lui, chiar cele mai mature. Îi lipsea încrederea în el. Plecat de prea de jos, neavînd ca instrucţie decît clasele primare şi dîndu-şi seama de imensitatea sarcinei lui de autodidact, el se simţea umilit în faţa diplomelor, titlurilor şi a ştiinţei ierarhice.

Totuşi, începea să întrezărească deşertăciunea celor mai multe din aceste valori turnate în serie şi pierdea, încet, respectul faţă de ele.

Bineînțeles, nu cerea ca omul tare să fie un oracol de înțelepciune. Și lui Mihail îi scăpa uneori cîte-o prostie. Ba chiar i se întîmpla să le plaseze cu bună știință. Dar Adrian știa să deosebească neghiobia omului inteligent, de aceea a omului născut neghiob. Așa că profesorul de gimnastică fu repede judecat și clasat.

Acum ar fi voit să știe în ce stadiu se afla acest flirt. Întorcîndu-se acasă, tot pe bulevardul cel mare, o întrebă pe Ana :

— De cît timp îți face curte profesorul d-tale ?

— De astă-primăvară ; cam vreo două luni. Dar de ce-l numești profesorul *meu* ? Ți-am spus că n-am vorbit niciodată cu el. Mi-a scris o singură dată, ca să-mi ceară o întîlnire. Atît.

— Și i-ai răspuns ?

Ea se burzului :

— Știi că ai haz ! Uiți că port numele unuia din fruntașii orașului !

Adrian își zise : „Dacă asta e singura cauză care te-a oprit să-i răspunzi, vai de tine !“

II

Casa Thuringer, birouri și apartamente, forma o mare clădire patrată, fără etaj, așa cum sunt majoritatea caselor la Brăila. Fațada acestei clădiri dădea pe strada Grădinii Publice, dosul se afla chiar în această Grădină Publică : iar cele două părți laterale aveau, la stînga, curtea principală ; la dreapta, curtea de serviciu. Nu puteai pătrunde în clădire decît prin una din aceste două curți. Nici birourile, nici apartamentele n-aveau comunicație directă în stradă.

Adrian pierdu o zi întreagă, numai ca să se obișnuiască cu toate încăperile acestei locuințe boierești. Apoi, chiar de-a doua zi, cu o patimă puțin comună, voi să ia toată casa în spinare. Nu că ar fi fost ceea ce se numește un om harnic. Deloc. Ar fi putut să treacă mai curînd drept un hoinar. Dar, erau unele sarcini, plătite ori nu, pentru îndeplinirea cărora s-ar fi omorît, pe cînd altele îl lăsau rece și nu le executa decît din nevoie de a-și cîștiga pîinea.

Cu acestea din urmă nu se ocupa multă vreme, chiar dacă ar fi fost plătite cu aur. Le părăsea, de îndată ce economiile făcute îi îngăduiau să plece, și uneori chiar înainte. Din cauza asta, mama lui se simțea foarte nefericită, iar el își făcuse o reputație de vagabond. Una și cealaltă îl amărau peste măsură. Crezîndu-se nedreptățit, se închidea în el. Singur Mihail îl înțelegea.

La Thuringer, totul îi fu simpatic, numaidecît. Mai întîi, cei doi frați nemți, stăpînii. I se păreau mai cum-

secade decît românii, mai de caracter, oameni de mare probitate. Apoi, femeile. Le cunoştea pînă în fundul sufletului, din vremea cînd locuiseră împreună ani de-a rîndul, şi era sigur de prietenia lor. În sfîrşit, munca făgăduia să fie pe placul lui : variată şi destul de independentă. Putea să se apuce cu inimă, s-o dea gata şi să mai rămîie liber, fără ca nimeni să-i bată capul. Nimic nu-l îngrozea mai tare decît monotonia, rigiditatea mecanică a muncii de atelier, din care gustase îndeajuns. El ura orele fixe, intrările şi ieşirile cu turma, neputinţa de-a lua o iniţiativă, zădărnicia oricărei vrednicii.

Acum se-nfăţişa prilejul de-a da curs liber fanteziei lui. El constată că locuinţa aceasta, deşi bogată, nu era îngrijită. O seamă de treburi mărunte, ce ieşeau din atribuţia servitorului, aşteptau mîna îndemînatică a unui meşter care să se priceapă la toate : zidărie, lăcătuşerie, vopsitorie.

În mai toate încăperile importante se puteau vedea bucăţi de tapiserie dezlipită şi atîrnînd ca nişte cîrpe. Pe plafonul frumosului dormitor al domnului Bernard Thuringer, holteiul casei, se afla o mare pată de mucezeală, provenind de la o ploaie mai de demult. În biroul domnului Max riscai oricînd să-ţi frîngi gîtul, împiedicîndu-te de-un capăt de parchet ieşit în afară. De îndată ce ploua mai tare, apa începea să picure, la bucătărie, chiar deasupra tingirilor de bucate. Unele mînere de uşi îţi pişcau mîna pînă la sînge. Şi, mai peste tot, ferestre ce nu se închideau, covoare pe care le luai în picioare, uşi care scîrţîiau, găuri în pereţi sau crăpături bătătoare la ochi.

Pentru ca toate aceste urîţenii să dispară, nu trebuiau nici bani, nici vreo diplomă, ci doar puţină tragere de inimă şi o oarecare îndemînare.

Adrian le avea în aşa măsură, încît era uneori privit ca un maniac. Orice spectacol urît, orice acţiune rău-voitoare ori neghioabă, publică sau privată, îi contrariau simţul lui înnăscut pentru bine, frumos şi drept, punîndu-l într-o stare de surescitare nervoasă ce-l făcea să se ocupe mai mult de treburile altora decît de ale lui. Ar fi voit să se amestece în toate : în gospodăria vecinei, care nu ştia cum să aprindă un foc ; în aceea a comunei, care nu

mătura străzile mărginașe decît doar ca să asfixieze pe bieții locuitori ; în conducerea guvernelor succesive, care se înconjurau numai de funcționari hoți și delapidatori ai averii obștești.

De ce era lumea lovită de atîtea rele : ignoranță, incapacitate, necinste ? N-ar putea ea să-și aleagă conducători care să-i arate drumul fericirii ? Lipseau, oare, în așa hal, șefii capabili ? Sau, poate, aceștia erau în chip sistematic înlăturați de la conducerea lumii ? În cazul acesta, omenirea merge la pieire ! Și care e canalia umană ce se înverșunează să trăiască din nenorocirile unei lumi întregi ? Nu s-ar putea descoperi și distruge acest răufăcător universal ?

Asemenea preocupări disperau pe Adrian. Cu cît se gîndea mai mult la ele, cu atît se încurca mai tare. Căci el nu știa dacă omul se naște bun sau rău. Aci era cheia dilemei. Răspunsurile lui Mihail, la chestiunile acestea, nu-l mulțumeau. Mihail era prea pesimist. După el, lumea a fost totdeauna cum o vedem și așa va rămîne. Nimic de făcut. Așa că el reducea lumea la dimensiunile individului : bun, îl admitea ; rău, se dădea în lături din drumul lui.

— Asta e tot ce stă în puterea mea, zicea el. Mai îmi e cu putință să rămîn om cinstit și să nu fac rău nimănui. Dar nu cred în „clase“, nici în „lupta de clasă“, ca socialiștii. Eu cred în *lupta dintre oameni,* orice ar spune Marx.

În timpul primei lor șederi de un an la București, Mihail văzuse pe Adrian ducîndu-se adesea pe la întrunirile socialiste. Ei vorbeau uneori despre socialism, dar foarte rar, căci nobilul rus scăpătat detesta tot ce era în legătură cu socialismul.

— E doctrina simpliștilor, a sclavilor, zicea el. Ea nu poate mulțumi decît masele care nu cer vieții decît o bucată de pîine mai puțin neagră, ceva mai multă libertate, ceva mai puține războaie. Ea nu te va mulțumi niciodată pe tine care te revolți și împotriva pisicii care prinde o vrabie. Religiile, și ele mulțumesc poate un miliard de oameni, dar e fiindcă nu le cer decît să se ducă regulat la biserică.

Pe-atunci Mihail se afla în Manciuria. Voise să vadă cu proprii lui ochi grozăviile războiului ruso-japonez. Această brutală despărţire avusese încă o pricină : greaua prietenie a lui Adrian, prin zvăpăiala şi contradicţiile ei, obosise pe Mihail. Suflet mortal rănit de viaţă, minte frămîntată de gînduri, trup bîntuit de mizerie, Mihail avea mare nevoie de pace fizică şi morală. Îi trebuia un armistiţiu cu existenţa. Se simţea bătrîn la douăzeci şi trei de ani. Să găsească o ocupaţie bine retribuită, să stea cît mai mult cu putinţă şi să pună ceva gologani la o parte, apoi să se ducă să se odihnească într-o ţară cu climat blînd, acesta era planul lui de viitor pentru un an.

El întrebă pe Adrian dacă vrea să adereze la acest plan, să lucreze în comun şi să plece împreună. Adrian primi cu entuziasm. Ştiind cu cine avea de-a face, Mihail ceru să-i promită că, timp de un an, i se va supune în totul.

— Îţi promit ! Vei fi stăpînul meu.

Tînărul ţinea, o lună, două. Dar nu trebuia să i se ceară mai mult. Uitînd promisiune şi „stăpîn“, dădea un picior la toate şi pleca.

Astfel, cîteva posturi bune fură pierdute. Mihail, la rîndu-i, pleca şi el, din slăbiciune amicală, fiind prea obişnuit cu acest tovarăş de viaţă şi sperînd mereu să-l corijeze. Dar bunăvoinţa lui nu sluji la nimic. Atunci hotărî să-l părăsească pentru un timp şi plecă în Manciuria.

Adrian crezu o clipă că n-are să poată supravieţui acestei despărţiri, dar el era aşa de plin de viaţă mistuitoare, încît îşi găsi repede alte prăzi sentimentale.

Singur faptul de-a vieţui, i se părea o minune. Se învîrtea în jurul propriei sale fiinţe, scăldată de soare şi de lumină, descoperindu-se pe fiece zi mai mult. Din cauza asta, nici nu prea avea timp să muncească. Ura mai ales munca ce-l priva de cer, de spaţiu. Se uita cu groază la turmele omeneşti, fericite de-a se închide într-un atelier, o fabrică, un birou, un magazin, renunţînd la toate pentru o bucată de pîine — o pîine care devenea din ce în ce mai albă, pe măsură ce renunţai la bunurile cele mai preţioase ale existenţei : dreptul de-a contempla măreţiile creaţiei ; fericirea de-a putea gîndi în voie, de-a visa, de-a te instrui ; bucuria de-a dispune de tine însuţi.

Ce putea să întreacă aceste valori ? Să mănînci și să bei bine ? Să te îmbraci la modă ? Să fondezi o familie și să te înhami ca o vită la nevoile ei, mereu crescînde ?

Nu, de-o mie de ori nu ! Mai bine să trăiești ca un vagabond. O zdreanță, un codru de mămăligă și putința de-a te mișca liber !

Ia priviți ce mai muncă slobodă oferă portul Brăilei oricărei haimanale : iei pe umăr un sac cu grăunțe, alergi cu el cincizeci de pași și-l golești în hambarul unui vapor Pînă la prînz, munca asta îți aduce cinci franci, adică cinci zile de libertate. Căci un kilogram de pîine costă douăzeci de bani, iar o farfurie de carne cu varză, tot atît. Nu e oare de-ajuns, pentru un stomac fără oglindă ?

Adrian fu hamal în port, fericit să știe că poate arunca sacul și cere plata în orice moment. Aceasta nu-i aducea nici o neplăcere. A doua zi era liber să reia sacul ori să nu-l reia. Și ar fi continuat să fie hamal, dacă mamă-sa nu s-ar fi supărat :

— Mai bine să mor decît să te văd cu sacul în spinare ! Asta-i munca oamenilor de nimic. La ce-ți slujesc toate cărțile, la ce bun atîta citit, dacă e vorba să fii hamal ? Și care fată cu stare se mărită cu un hamal ?

Încredințat că un zid de neînțelegere îl despărțea chiar și de mama lui, Adrian renunță de a-și mai apăra cauza în fața cuiva, nutrind gîndul să dispară odată în lume. Și aceasta avea să se întîmple a doua zi după ce va fi terminat cu armata, de care spera să fie scutit.

Pînă atunci era nevoit să facă concesii mamei lui, care muncea pentru el. Dar de-acum încolo trebuia să știe că lumea e „coalizată" împotriva lui și că vrea să-l înșface în angrenajul ei. Ei bine, o să se apere din toate puterile. Căci el e sigur că acest furnicar uman își risipește viața, trudind de dimineața pînă seara pentru fleacuri, pentru prejudecăți, pentru zădărnicii. Nu, Adrian nu vrea să aibă „copii frumoși", nici un „interior", nici să adune „avere". Interiorul lui cel mai bun era spațiul nesfîrșit. Cea mai mare avere : trupul, simțurile, gîndurile lui.

Acestea i se păreau adevăruri absolute și își făcea din ele un scut. Fiecare zi îi aducea confirmații cu duiumul. Bogat ori sărac, inteligent ori dobitoc, toți se încovoiau sub tirania aceleiași legi care mînă turma umană : să

muncești, mai întîi, apoi să trăiești. Să aduni, să aduni mereu ! Rezultatul : exploatare, egoism, jinduială, ură, războaie.

Nu, Adrian n-o să-și vîre niciodată piciorul în această capcană.

Într-o seară de august, la vreo lună după intrarea în serviciu la Thuringer, Adrian se plimba pe-afară, de-a lungul casei, respirînd aerul curat și cugetînd la viața lui și la a celorlalți. Vremea era frumoasă. Noapte înstelată, adiere dezmierdătoare, amestec de parfumuri venind de la florile din Grădina Publică, unde fanfara municipală cînta niște valsuri amețitoare.

Ca mai în toate serile, aveau musafiri, căci casa poseda o sală de biliard și alta unde se jucau cărți, șah, domino. Dar Adrian era sigur că toată lumea aceea venea mai ales fiindcă „la frații Thuringer" se găseau vinuri renumite, șampanie superioară, lichioruri fine și prăjituri cum nimeni nu știa să facă în tot orașul și al căror secret singură „madam" Carolina îl cunoștea.

Prefectul județului, numit „Purcelul", din cauza fizicului și a lăcomiei lui, venea mai în fiecare seară. Aproape tot așa de des era văzut armatorul italian Carnavalli, dar acesta, om de-o rară distincție, nu venea decît pentru cele trei femei frumoase ale casei. Era numit „Europeanul". Mare crai, mare jucător, mare voiajor, Carnavalli se ruina încet și sigur.

Printre intimi se mai număra d-l Poplinger, evreu german cu buze de căpcăun, logodnicul d-rei Mitzi și reprezentantul în străinătate al firmei Max și Bernard Thuringer. El se afla mai tot timpul în călătorie, dar cînd afacerile îl aduceau la Brăila, toată casa era cu susul în jos, căci cei doi amanți umpleau toate încăperile vastei clădiri, cu zbenguirile și certurile lor. D-l Bernard, a cărui fire marțială și austeritate nu prea admiteau glumele, era scandalizat :

— Va trebui să le clădim o cazarmă, amorezaților noștri ! exclamă el într-o zi, cînd era mai bine dispus.

Dar, dintre toți obișnuiții casei, d-l Flusfisch, zis „Habeder", era cel mai celebru, grație unei împrejurări care i-a adus această poreclă.

În prima ei săptămînă de serviciu la Thuringer, Iulia, servitoarea unguroaică, intră într-o seară în sufragerie, ca să anunțe grav :

— Domnul... Habeder.

Masa era pe sfîrşite. Stăpînii se priviră miraţi :

— Domnul... cum ai spus ?

— Habeder,

— Habeder ? ! Ce-o mai fi şi asta ? Nu cunoaştem pe nimeni care să poarte un asemenea nume.

— Ba da, cucoană ! E domnul acela cu burta mare și foarte chel, cu un nume greu, dar care zice totdeauna, cînd soseşte : ha-be-der !

În adevăr, d-l Flusfisch, avansînd enormu-i pîntec şi faţa stacojie, rostea, scandînd, salutul german :

— *Ich habe die Ehre !* [1]

De aci, „Habeder“ al Iuliei, poreclă care prinse pe loc şi fu adoptată chiar şi de imperturbabilul domn Bernard.

Aceşti intimi, precum şi cîţiva alţi musafiri, umpleau cele două săli de joc, singurele camere luminate. Tot restul casei era scufundat în întuneric. Ca să nu chinuiască pe Iulia şi pe Adrian, ţinîndu-i în picioare noaptea tîrziu, după o zi de muncă obositoare, se punea la îndemîna convivilor tot ce le trebuia, băuturi, patiserie etc. Totuşi, unul din cei doi servitori era ţinut să facă pe rînd de planton pînă la unsprezece noaptea. În seara aceea era rîndul lui Adrian.

Dar el nu-şi îndeplinea numai datoria, ci părea să clocească gospodăria, ca o cloşcă ouăle. Îşi iubea stăpînii, ca şi pe mai toţi invitaţii, şi avea o grijă permanentă ca nimic neplăcut să nu li se întîmple. Ori, tocmai se petrecea ceva care ar fi putut să dea loc la mari bucluсuri.

Adrian observă că de la un timp, singură buna Hedwig făcea onorurile casei, satisfăcînd cererile musafirilor. Ana şi Mitzi se eclipsaseră. Şi se putea ca dintr-o clipă într-alta d-l Max să se scoale de la joc şi să o ia razna pe coridoarele întunecoase, strigînd, cu vocea lui guturală :

— Maus ! Mitzi ! V-aţi culcat ?

[1] Am onoarea ! (n.a.).

Nici una, nici cealaltă nu se culcase, Adrian o știa tot așa de bine ca și virtuoasa Hedwig. Cea dintîi era cu profesorul de gimnastică, convorbind printre gratiile unei ferestre ce dădea în Grădina Publică, unde curtezanul sta tupilat în beznă ; cealaltă se legăna pe genunchii logodnicului ei, în biroul d-lui Max. Și dacă Hedwig, certată cu surorile ei, nu voia să se amestece în treburile lor, Adrian ținea să se amestece cu orice preț. Căci era întrucîtva complicele lor, mai ales al Anei. Le înțelegea și le aproba legăturile. El aproba pe toți cei ce se iubeau.

Pentru Ana nutrea o stimă compătimitoare din ziua cînd a înțeles — în urma unor aluzii transparente ce se făceau la bucătărie — că d-l Max n-a fost niciodată pentru nevasta lui altceva decît un „tată". Ca să fie și mai sigur, o întrebă pe mama lui, care-i confirmă acest beteșug capital al neamțului :

— Da, se zice că-i „legat". Dar ea știa asta, înainte de a-l lua.

Că a știut-o sau nu, aceasta n-avea nici o importanță pentru Adrian. Ea era în ochii lui o martiră, căci o cunoștea ca pe o femeie cinstită pînă în fundul sufletului. De cînd se căsătorise cu Max, nimeni n-ar fi putut să-i reproșeze ceva. Și el era martor de mustrările ce-și făcea dînsa, chiar și numai pentru flirtul acesta cu profesorul de gimnastică.

Adrian aprecie cum se cuvine această rezervă a Anei, dar o judecă deplasată, nesănătoasă și hotărî să intervie. Tot menajîndu-i susceptibilitatea și fără s-o împingă la mărturisiri, decretă că acest fel de a-și ucide viața e mai imoral decît prostituția, mai trist decît călugăria. El numi aceasta : să insulți una din primele legi ale naturii, pentru o bucată de pîine.

Într-o seară, pe cînd se aflau singuri, Ana sfîrși prin a-și deschide inima. Convinsă de perfecta dezinteresare a lui Adrian, care într-adevăr nu vorbea cu două înțelesuri, izbucni în plîns, sprijinind fruntea pe umărul inimosului ei servitor-confident :

— Dar Max e așa de bun, așa de bun ! De-asta l-am luat, nu pentru pîine, căci pîinea o aveam la el și înainte de-a ne căsători.

Ana spunea adevărul. Devenită doamna Thuringer, ea nu-şi schimbase cu nimic felul de viaţă. Cumpăra aceleaşi ţesături ieftine, din care îşi făcea singură rochiile. În treburile gospodăriei, o vedeai zilnic cu capul înfăşurat într-un tulpan, dînd ajutor servitoarei, fără să se sinchisească de surîsurile ironice ale cucoanelor mari din vecinătate.

Şi dacă nu era mai puţin adevărat că adusese pe mamă-sa şi pe cele două surori — toate trei numite de gurile rele „întreaga menajerie Müller" — apoi se ştia de asemenea că această „menajerie" nu costa decît hrana şi că ea înlocuise o bucătăreasă şi o fată în casă plătite foarte scump. Se putea chiar spune că Ana era nedreaptă cu familia ei. Şi ca să repare această nedreptate, d-l Max născocea în ascuns fel de fel de „aniversări" ce-i permiteau să distribuie mici cadouri celor nedreptăţiţi.

Mai era ceva în caracterul Anei care plăcea mult lui Adrian : era dezgustul ei de paraziţii ce-i covîrşeau casa.

— Ce de lacomi, ce de beţivani pe capul nostru ! îi spunea ea într-o zi, furioasă. La fiece prînz trebuie să suporţi unul sau doi din aceşti „abonaţi" de „profesie liberă", care se poftesc ei singuri la masă şi n-au altă grijă decît a gulerului lor. Apoi, toate aceste veşnice jocuri de bridge şi de poker stropite cu şampanie ! Toate la un loc, la sfîrşitul lunii, fac o groază de bani. Ori, în meseria de armator, angajîndu-ţi întreg capitalul în nişte grăunţe care pot oricînd să se „încingă", fie în magazie, fie în hambarele vaselor, nu ştii niciodată dacă eşti bogat ori sărac. Casa asta burgheză, aşa cum o vezi, a cunoscut luni cînd nu ştia unde să găsească nici banii de coşniţă, deşi are un beci plin de vinuri alese. Bineînţeles, pe „boierii" noştri, care n-au ştiut în viaţa lor ce e mizeria, asemenea spaime îi lăsau reci, dar eu, care am cunoscut-o de aproape, simţeam fiori de moarte. Da, prefer să mor decît s-ajung să mai trăiesc anii cînd, copilă încă, brutarul mă înghesuia şi-mi strivea sînii într-un colţ al brutăriei, pentru două pîini pe care mi le dădea pe datorie.

Cînd Ana îi vorbea aşa, privindu-l cu ochii ei mari, albaştri, umeziţi de lacrimi, Adrian vedea în ea o frumoasă dar şi sărmană femeie, a cărei copilărie fusese sinistră, pe cînd a lui nu-i lăsase decît amintiri plăcute.

Atunci îi săruta mîinile, își lipea obrazul arzător de brațul ei rece și-i zicea, fericit :

— Promite-mi că o să mă ții în serviciu, chiar dacă într-o zi o să rămînem, în casa asta, fără pîine. O să mă duc să fur !

Ea rîdea din toată inima și îndepărta încetișor obrazul acela de foc, care, fără să știe, îi înflăcăra sîngele.

Era aproape de miezul nopții și Adrian continua să dea tîrcoale în jurul casei. Jucătorii nu păreau să se gîndească a pune capăt partidelor mereu reîncepute. Se bea și se juca din ce în ce mai cu temei. Ferestrele fiind deschise, din cauza căldurii și ca să lase să iasă fumul de țigări, Adrian observa, din colțul lui întunecos, figurile și gesturile acestor notabilități ale comerțului și administrației, asculta tot ce-și spuneau și se silea să pătrundă în existența lor, s-o înțeleagă și s-o critice cu nepărtinire.

Scopul lui era să confrunte rezultatele observațiilor sale permanente, cu sentințele definitive ale judecății socialiste pe care le auzise la întrunirile de la București. Era vorba de condamnări în bloc, bazate pe un singur fapt : oamenii aceștia erau exploatatori ai clasei muncitoare ; trebuiau doborîți, iar societatea burgheză să fie înlocuită prin societatea socialistă, sub direcția clasei muncitoare. Iată ce înțelesese ; și i se părea așa de minunat, că subscrisese cu amîndouă mîinile, cu toată pasivitatea lui Mihail, căci era vorba de suprimarea mizeriei și a războaielor, aceste flagele sociale pe care era gata să le combată din toate puterile.

Deci, Adrian se considera socialist convins ; dar el era un băiat care nu accepta frazele gata ieșite din tipar. Îi plăceau adevărurile dobîndite prin observații personale. Controla fiecare afirmație a oratorilor socialiști și voia să prindă ideea vie, așa cum se înfățișa în viața zilnică. Și era de netăgăduit că poseda destule adevăruri socialiste, în privința cărora orice discuție contradictorie i se părea de prisos. Dar, spre nenorocul lui, el mai voia să aibă și scrupule, simțea trebuința de-a activa numai în chip ireproșabil.

Iată, de pildă, cazul burghezilor pe care îi avea acum sub ochi, aproape toți armatori străini, stabiliți în orașul

lui. La Brăila, unde industria era nulă, aceşti oameni constituiau cea mai mare parte a clasei capitaliste, care trebuia doborîtă. Foarte bine. Totuşi, ia să vedem cine sunt ei. E necesar să ştim pe cine suprimăm, chiar dacă n-ar fi decît din grija de-a nu risca să tăiem craca pe care stăm. Adrian începea să-i cunoască binişor şi-i judeca sub două aspecte : calitate umană şi capacitate socială.

Calitatea lor umană era aceea a majorităţii oamenilor : spirit mediocru, moralitate mediocră. Erau stăpîniţi de plăcerile materiale. Niciodată nu-i auzise vorbind de artă, de morală, de gîndire. Adrian era sigur că aceşti domni şi soţiile lor nu ştiau de Tolstoi, de Ibsen, de Balzac, nici măcar atîta cît ştia el.

Dar nu pentru asta s-ar fi însărcinat să le taie capetele, căci, în cazul acesta, ar trebui exterminate nouă zecimi din omenire. Ba chiar le punea o notă bună la purtare : erau oameni de inimă, cumsecade, miloşi cu cei săraci.

Totuşi, dacă n-ar fi avut decît meritele astea, Adrian nu s-ar fi opus la înlocuirea lor cu clasa muncitoare, căci aceasta avea nevoie de cu totul altceva decît de amabilităţi şi pomeni. Dar burghezii aceştia deţineau în mîinile lor o forţă de care lucrătorii erau complet lipsiţi : înţelegerea deplină a afacerilor, capacitatea comercială. Ceva şi mai mult, un mecanism de-o complexitate redutabilă era la baza acestui comerţ plin de riscuri. Un joc de bursă, o vastă reţea de raporturi internaţionale comandau orice vînzare, orice cumpărare şi ţineau la cheremul lor pînă şi cel mai mic transport de grîne spre vreunul din acele porturi îndepărtate, ale căror nume şefuleţii socialişti le silabiseau pe flancurile vapoarelor, dar de a căror situaţie geografică habar n-aveau. Ne aflăm, deci, în faţa unui important aparat tehnic şi social care trebuia aprofundat, stăpînit, înainte de a-i tulbura mersul.

Iată unde Adrian era neînduplecat : clasa muncitoare n-avea nici cea mai mică idee despre conducerea marilor întreprinderi sociale ; ea nu era decît o turmă de oi, căreia trebuia să-i explici totul, dîndu-i peste bot. Cum să pui, atunci, cîrma lumii în mîinile unei clase aşa de lipsită de competenţă şi de spirit de iniţiativă ? Şi de ce, toată propaganda socialistă se mărgineşte în a asmuţi masele spre Putere, cu iureş de cîntece revoluţionare, în loc să

fie inițiate cu de-amănuntul în tehnica afacerilor ? Unde era școala socialistă însărcinată cu formarea prealabilă a elitelor muncitoare, destinată să ia într-o zi direcțiunea lumii ?

Căci Adrian nu dădea nici o atenție pălăvrelilor interminabile ce aveau loc asupra doctrinei și țintei socialismului. Pentru el, învățătura putea să fie adevărată și scopul excelent, asta nu era de-ajuns. Principalul era să-ți asimilezi toată știința burgheziei, și apoi să vorbești de înlocuirea ordinei capitaliste cu ordinea socialistă. Altfel, ar însemna să pui carul înaintea boilor. El nu vedea pe hamalii din port în stare să înlocuiască pe armatorii din Brăila.

Dar problema mai avea o latură, care tulbura adînc pe Adrian. Era latura morală.

Se acuza burghezia că e necinstită, stricată, lacomă. Dar Adrian constata că muncitorimea suferea de aceleași vicii. Adică, suferea cînd putea. Redusă la mizerie, era sublimă. Dar, de îndată ce împrejurările îi permiteau, atingea repede culmea crimei, lăsînd cu mult în urmă pe cei mai ticăloși burghezi. Așa, de pildă, vătafii și siniștrii lor acoliți.

Vătafii erau toți ieșiți din clasa muncitoare, tot rămînînd niște bădărani, analfabeți pînă a nu ști nici să-și semneze numele, în ciuda averilor considerabile pe care le adunau. Acești vătafi reușiseră să izoleze complet masa muncitoare de patronii ei legitimi, exportatorii, luîndu-i orice posibilitate de contact direct.

Ca să poată obține numărul de brațe necesare operațiilor lor de încărcare a vapoarelor, casele de comerț erau nevoite să trateze cu această corporație de vătafi, pe care nici o legislație n-o consacra. Ea trăia în marginea legilor, puternică prin bogăția membrilor ei și grație complezenței marilor electori ai ținutului, cărora vătafii le aduceau, în vremea alegerilor, voturile exploataților lor.

Exploatarea muncitorilor de către acești foști muncitori era odioasă. Nu numai că vătafii smîntîneau gros sumele ce le obțineau de la armatori ca plată a muncitorilor, dar aceștia trebuiau, dacă nu voiau să moară de foame, să lucreze în condițiile următoare : 1) să accepte, fără să crîcnească, leafa pe care vătaful binevoiește să

i-o dea ; 2) să fie mușteriul regulat al cîrciumii vătafului și să închidă ochii asupra unor anumite greșeli la facerea socotelilor ; 3) să execute toate „beilicurile" cerute de vătaf ; 4) să urmeze pe acesta la urne și să voteze după indicațiile lui ; 5) să suporte, uneori, chiar să fie bătut.

Netăgăduit, acest nemilos sistem de muncă nu se putea menține fără ca zilnic să aibă loc bătăi sîngeroase. Din cauza asta, vătaful se înconjura totdeauna de-o ceată de „gîtoși", muncitori autentici, plătiți pentru mișelia lor ori răsplătiți numai cu o muncă regulată, cum nimeni nu putea s-o aibă. Aceștia împingeau uneori cruzimea pînă la asasinat. Dar deseori ucigașul era un hamal care-și ucidea fratele de muncă, nu din nevoia de a-și asigura o pîine, ci din beție, din răzbunare ori numai din mîndrie rănită.

Adrian, cufundat în meditațiile lui nocturne, recapitula tot ce era pentru și contra ale aceleiași probleme și ajungea la un punct mort :

„Nu, își zicea el, n-am să fiu niciodată un om de acțiune. Mihail avea dreptate : trebuie să fii mărginit, dacă vrei să reușești în domeniul acesta".

Şi uitînd socialismul, îl cuprinse o mare milă de lumea asta egoistă. Oricum, ceva trebuia făcut. El se gîndea la acele vaste pături sociale martirizate de viață și care meritau o soartă mai bună. Nu puteau fi abandonate pe veci la bunul plac al tuturor tiraniilor, ori de unde ar veni acestea, de la stăpînirea de sus, ori de la fratele tău de jos.

Dar cum să separi pe cei buni de cei răi, în sînul aceleiași clase ? Căci, fără nici o îndoială, nu toți burghezii meritau să fie spînzurați, după cum nu toți hamalii din port deveneau ciomăgași vătășești. Adrian a putut să se convingă de așa ceva, cu cîteva zile în urmă, cu prilejul unor tratative la care asistase și el.

O delegație de muncitori venise să roage casa Thuringer să trateze direct cu ea, pentru tot ce privește încărcatul vaselor. Delegația oferea prețuri inferioare celor pe care casa exportatoare le vărsa vătafilor, dar superioare celor obținute de muncitori de la călăii lor.

— Vrem să înlăturăm pe vătafi, spuneau hamalii, altfel, într-o zi, îi vom ciopîrţi pe toţi ! Ne-am săturat ! Iar d-voastră exportatorii n-aveţi nici un interes să lucraţi cu tîlharii ăştia. Nu-s de nici un folos. Ne însărcinăm noi singuri cu formarea „poştelor". Şi aşa. dumneavoastră veţi plăti mai puţin, iar noi vom primi mai mult, odată ce parazitul va fi înlăturat.

Felul acesta conştient de a vorbi, merse lui Adrian la inimă. Răspunsul ce-l dădu d-l Max, îi plăcu tot atît :

— Noi am fi bucuroşi să vedem pe vătafi dispărînd, căci dacă pe voi vă jupoaie, nouă ne dictează preţurile ce le plac. V-am fi chiar recunoscători, dacă ne-aţi scuti de lepra asta, tot scutindu-vă pe voi. Numai că, iată, nu putem trata cu toată mulţimea lucrătorilor. Cineva trebuie să semneze cu noi contractele. Şi acest cineva nu poate fi decît reprezentantul unei organizaţii în genul celor care există în Occident şi care se numesc *sindicate*. Organizaţi-vă deci în sindicate muncitoreşti. Legile ţării o îngăduiesc. Apoi, trimiteţi-ne pe şefii voştri. Cu ei suntem gata să tratăm. Aşa cum sunteţi acum, însă. nu reprezentaţi pe nimeni.

Adrian nu înţelese rostul acestui sfat în gura unui capitalist ; şi a doua zi îl rugă pe d-l Max să-l lămurească :

— După cîte ştiu, lucrătorii se organizează în sindicate ca să poată lupta cu eficacitate împotriva patronilor lor. Şi d-voastră le recomandaţi tocmai această armă ?

— Da, fiindcă arma asta are pentru noi avantajele ei : muncitorul organizat e mai serios, mai conştient, poţi să te bizui pe el, pe cînd celălalt e în general mai puţin calificat. Organizaţia sindicală nu e numai o fabrică de revoluţionari, ea mai este şi o şcoală de moralitate. În sînul ei, lucrătorul învaţă care-i sunt drepturile, dar şi datoriile. Iată de ce în Germania acest lucrător e preferat de către toate întreprinderile serioase. Costă mai scump. dar face !

„Bravo, îşi zise Adrian ; iată un patron care-şi cunoaşte şi el drepturile şi datoriile lui. Germania asta trebuie să fie o ţară minunată. Cel puţin acolo oricine înţelege că nimic nu se poate face cu o clasă muncitoare vicioasă.

mizerabilă şi vlăguită. De ce, dar, conducătorii ţărilor înapoiate, cum e a noastră, nu vor să urmeze pilda acestei Germanii prospere ? Mari şi mici, toată lumea ar cîştiga".

Era ora unu după miezul nopţii, cînd musafirii se ridicară să plece. Adrian alergă la Ana, care pălăvrea însă cu amorezul ei.

— Fugi, domnule, fugi repede ! îi strigă el. D-l Max se va îndrepta peste o clipă spre dormitor, unde i-am spus că se află cucoana, şi ce va spune cînd n-o va găsi în pat ?

Profesorul de gimnastică dispăru în întunericul parcului. Ana o tuli şi ea să se culce. Ei îşi dădeau întîlnire la fereastra camerei lui Adrian, ce se deschidea spre partea cea mai singuratică a Grădinii Publice. Dragostea lor era încă platonică.

Dar mai era o dragoste în casă, neştiută de nimeni şi mult mai puţin platonică, ce dădea grozav de furcă lui Adrian. Era dragostea Iuliei, servitoarea, cu amantul ei atitrat. Ea îl primea de două sau trei ori pe săptămînă, timp de cîteva ore, fără să ştie stăpînii, care n-ar fi tolerat-o, dar cu consimţămîntul lui Adrian, care avea paza casei în seama lui şi nu putea să refuze nimic amorezaţilor.

Totuşi, el era de părere că Iulia şi amantul ei făceau prea mare zgomot în camera lor ; ar fi putut să fie auziţi în camerele unde se juca. În seara aceea, mai ales, Adrian fu nevoit să le bată în fereastră de mai multe ori, ca să le impună tăcere. Dacă patronii aflau ce se petrece în casa lor, s-ar fi întîmplat scandal, căci era absolut interzis accesul unui necunoscut după ora nouă seara.

Aşa că, după plecarea invitaţilor Adrian zăvorî cele două porţi şi se repezi spre camera Iuliei, spumegînd de mînie. Voia s-o certe pe loc.

În obscuritatea aproape completă a încăperii, unde domina un miros tare de lichior, Adrian ghici că fetişcana era pe jumătate goală, lungită în pat. Simţi o lovitură în tîmple, dar, furios, nu ţinu socoteală :

— Ştii ceva Iulia ? Drept e, suntem prieteni, dar nu vreau să cad victima bunătăţii mele. De ce ţipi ca o nebună, cînd eşti cu amantul tău ?

— Fiindcă sunt nebună şi îmi place grozav !

— Ce-ţi place grozav ? Ah, îţi mai şi rîzi de mine ? Pe lîngă asta, şterpeleşti sticle cu lichior şi vă îmbătaţi ca nişte fleoarţe. Ei, uite, să ştii, pe viitor, amantul tău nu va mai intra aici !

Iulia sări din pat ca o năpîrcă şi îi încolăci gîtul cu braţele ei goale, strîngîndu-l la piept :

— Ba da, Adrian, o să-l laşi să mai vie ! Nu poţi să fii aşa de rău. Şi eu n-am să mai ţip. Îţi făgăduiesc. Dar dovedeşte-mi că nu mai eşti supărat pe mine. Hai să bem un păhăruţ amîndoi, ai să vezi ce bun e lichiorul !

Adrian o respinse cu moliciune, epuizat, ca atunci cînd te cuprinde o spaimă. Toate scumpele lui gînduri se spulberară pe loc. Un mare gol, un sentiment necunoscut, îi cuprindeau creierul, pe măsură ce se lăsa strîns în braţele acestei femei, împotriva căreia deodată nu mai putea nimic. Aceasta nu dură decît un minut, dar fu de-ajuns ca să i se supună, prăbuşindu-se lîngă dînsa, pe patul în dezordine.

III

Zorii zilei ce urmară acestei nopţi, terminată într-un chip aşa de memorabil pentru viaţa lui Adrian, surprinseră pe flăcăul nostru în patul frumoasei unguroaice. Aceasta dormea adînc, albă din cap pînă-n picioare, învăluită în mulţimea de dantele şi panglicuţe multicolore. Adrian o contemplă, cu inima bătînd de recunoştinţă, sărută cu evlavie mîna crăpată de muncă, pe care o ţinea pe piept, şi gîndi : „De-acum încolo n-ai să mai speli vasele. Mă însărcinez eu cu asta". Şi, cu obiceiul lui de a împinge toate lucrurile la extrem, adăugă : „Am să-ţi fac şi sufrageria şi-am să-ţi aprind şi focul la bucătărie. În felul acesta, ai să poţi să dormi un ceas mai mult".

El ştia că Iuliei nu-i plăcea să se scoale prea de dimineaţă. Soneria deşteptătorului era potrivită pentru ora cinci şi jumătate. O puse să sune la şase şi jumătate. Apoi, cu multe precaţiuni, se strecură afară din pat, se îmbrăcă şi se înhămă la muncă : trei mari birouri, un vestibul şi coridoarele, plus cele două curţi de măturat.

De obicei, sculîndu-se la cinci, Adrian sfîrşea toată munca asta după două ceasuri de trudă fără răgaz ; şi nu putea să facă altfel, căci la şapte se scula doamna Thuringer, pe care trebuia imediat s-o însoţească la piaţă Acum era ora patru. El hotărî să înceapă cu sufrageria, ca nu cumva să fie surprins la munca asta, care nu intra în atribuţiile lui. Dacă ar fi fost întrebat în clipa aceea, ce-l făcea să execute şi munca Iuliei, i-ar fi venit greu să dea un răspuns logic.

Camerele mari erau toate parchetate. Adrian examină parchetul sufrageriei şi-l găsi destul de murdar. Nu fu supărat pe Iulia, din contră, o plînse că n-a putut să-şi facă datoria cum trebuie. În dimineaţa aceea era mai generos ca oricînd.

Fără să se mai gîndească la puţinul timp pe care-l avea înaintea lui, se trînti cu burta pe sîrma de frecat. O activitate furioasă îi stimula ceafa, închipuindu-şi capul ce-l va face Iulia, cînd şi-o vedea parchetul aşa de curat. La urma urmei, Ana putea să afle tot adevărul. Era oare vinovat de vreo trădare ? Deloc. Ana continua să rămînă, pentru el, graţia pe care n-o atingi decît cu vîrful buzelor, cum se face cu icoanele sfinte. Una nu putea s-o înlocuiască pe cealaltă. Ana era un vis. Iulia, o surprinzătoare realitate. Era vorba de două fericiri absolut deosebite. Adrian ştia acum ce înseamnă o Iulie : o violentă plăcere care te face mai lucid, mai tare. Îi era profund recunoscător. Pînă la această întîmplare, el văzuse lucrurile ca printr-o uşoară ceaţă. Undeva, în organismul lui, n-ar fi putut să spună unde, un resort care nu funcţiona încă, îl împiedica să vadă viaţa cu ochii tuturor oamenilor. Îşi ghicea inferioritatea în privirile altora. Cel din urmă imbecil putea, în privinţa asta, să-l confunde.

Cum să-l confunde ? Nici nu era vorba de a-l confunda. Lucrurile se prezentau cam astfel : dacă s-ar fi aflat lîngă un om şi ar fi privit împreună, să zicem, un cîine, Adrian ştia că celălalt nu vedea, ca şi dînsul, decît un cîine. Dar dacă în locul cîinelui, ar fi fost o femeie, Adrian nu mai ştia ce vedea celalt.

Ei bine, din dimineaţa aceea, vălul îi căzuse de pe ochi. Toate femeile care treceau pe stradă erau nişte Iulii. Iar el, un om ca toţi oamenii.

Această lămurire o datora generoasei unguroaice. Îi mai datora plăcerea unică a cărei descoperire o făcuse şi pe care îşi promitea s-o aprecieze şi mai bine în noaptea următoare, căci, adormind pe braţul lui, durdulia slujnicuţă îi spusese :

— N-am să-l mai primesc pe amantul meu. Ai să-l laşi de-acum încolo să fluiere pe-afară cît o vrea.

Iată ce era Iulia.

Dar Ana ? Oh, nepătrunsa taină ! El o înțelegea și mai puțin acum cînd Iulia îi dezvăluise, ca să zicem așa, tot misterul femeii și al omului. Nu, nici femeia, nici omul nu puteau fi numai atît. Simțea că omul, în orice caz el, Adrian, ar fi putut să aibă nevoie de două femei în același timp, ba poate chiar și de mai multe.

Nu fiindcă Ana s-ar fi putut compara cu Mihail, adică să se înalțe pînă la acea prietenie care-ți îngăduie să plutești pe oceanul tuturor gîndurilor umane, a cărui imensitate Adrian de-abia o întrevedea. În privința asta, ea era o creatură aproape tot așa de simplă ca și Iulia. Dar Ana deținea o pîrghie de comandă care putea să aibă o înrîurire tocmai în domeniul acesta al spiritului, amplificînd la maximum intensitatea visului. Cînd se afla lîngă dînsa, Adrian înceta de a mai fi un om comun. Netăgăduit, aceasta i se întîmpla de asemenea și cînd citea o mare pagină de literatură universală, sau cînd Mihail îi vorbea cu foc de problemele existenței. Emoția era aceeași, sau, mai bine zis, de aceeași calitate. Și totuși, era o deosebire. În apropierea Anei și cînd, uneori, îi atingea brațul cu obrazul lui fierbinte, toate frumusețile spirituale ale vieții se încorporau în el. Acestea nu mai erau niște bucurii cerebrale. Le simțea făcute din carne caldă și nudă, ca o mie de femei frumoase lipite de corpul lui arzător.

Cu toate astea, nu era vorba de ceva trupesc. Astăzi, cînd știa de la Iulia ce formă avea dorința de a te culca cu o femeie, Adrian era și mai sigur de-a nu fi simțit niciodată dorința asta față de Ana. El se apăra chiar și numai împotriva ideei că Ana ar putea să fie o Iulie, căci constatase o slăbire a dorinții lui pentru tînăra unguroaică, imediat după primul lor contact. Se simțise chiar puțin dezamăgit, foarte puțin și numai pentru un scurt timp.

Pentru nimic în lume, așa ceva nu trebuia să se întîmple cu Ana ! Nici cea mai mică dezamăgire și nici o clipă ! Ar fi mortal pentru sufletul lui ! Ar muri de întristare. Ana era și trebuia să rămînă bucuria continuă, intensă și infinit de diversă.

După cum Iulia, dîndu-i-se, îi lămurise viziunea confuză ce-o avusese despre femei, îl scosese ca dintr-o vrajă, de asemenea Ana îi lărgea toate orizonturile minții, nu dîn-

du-i-se, ci dimpotrivă, păstrînd întreg secretul acestei forțe care îl făcea apt să îmbrățișeze universul.

Amîndouă îi erau necesare, ca luminile ochilor. Și fiindcă erau femei, binecuvîntată fie femeia ! Fără ea, omul nu face nici cît o ceapă degerată !

Cînd la ora șase, primii furnizori veniră să aducă laptele și chiflele, Adrian terminase toată treaba. Casa era încă scufundată în somn. Atunci, o idee îi încălzi obrajii : să prepare la iuțeală cafeaua cu lapte și să o servească Iuliei în pat !

Totul fu gata, puțin înainte ca deșteptătorul să sune șase și jumătate. Adrian intră în vîrful degetelor și depuse încetișor tava pe un scaun la căpătîiul Iuliei, care dormea dezvelită toată. O, da, era frumoasă, întîia lui amantă ! Era mai frumoasă așa cum se afla acum în pat, decît cînd se îmbrăca și se sulemenea ca să iasă la plimbare. Îi plăcea mai ales albeața cărnii ei catifelate.

Adrian privi împrejurul lui, examinînd încăperea cu de-amănuntul, și găsi că reputația de femeie curată a unguroaicei era justificată.

Deodată, deșteptătorul începu să sune. Iulia sări din pat, văzu pe Adrian, se acoperi rușinată, și uitîndu-se la ceas, izbucni în plîns :

— De ce mi-ai făcut asta, Adrian ? Șase și jumătate ! Dar sufrageria ! Dar focul ! Dar cafeaua ! Ce rău ți-am făcut, ca să vrei să mă certe cucoana ? Și crezînd că Adrian îi surîdea din răutate, deschise gura ca să-l ocărască, dar privirea îi căzu pe tava garnisită cu bunătăți : cafea cu lapte fumegînd, chifle, unt și chiar un ou moale. Pentru cine sunt astea ? scînci ea necăjită.

— Pentru cine vrei să fie, Iulica mea, din moment ce sunt în camera ta ? Pe lîngă asta, toată treaba ta e făcută, iar patronii dorm încă. Ce mai vrei ?

Ea nu voi să-și creadă urechilor, dar înfățișarea lui Adrian, cu bustul scăldat în sudori și mirosind a terebentină, pledă pentru buna lui credință. Iulia se aruncă la picioarele lui, îi îmbrățișă genunchii și plînse și mai cu foc :

— Niciodată, nimeni n-a făcut așa ceva pentru mine. Toți m-au bătut și m-au pus la muncă, fie părinții, fie

păcătoşii mei de amanţi. Dar, să mă alinte, nu, nimeni ! Ah, tu ai să fii Dumnezeul meu ! Şi dacă cumva ai să iubeşti pe o alta, am să te omor !

— Mulţumesc ! făcu Adrian, curăţindu-i oul.

— Nu ! n-am să te omor, dar am să te înnebunesc de dragoste !

„N-ai să mă înnebuneşti, gîndi Adrian. Numai Ana poate să mă înnebunească. Dar pentru ceea ce îţi datoresc, n-am să te uit niciodată".

În vremea asta, „madam" Carolina, care se sculase, îşi plimba silueta-i greoaie de-a lungul galeriei cu geamlîc dintre bucătărie şi curtea de serviciu.

— Iulia, suntem pierduţi ! Uite-o pe baba cum mă caută, ca să-i cumpăr „schnapsul" ei. După ce îţi vei fi băut cafeaua, ascunde tava în dulapul tău. Eu o şterg, altfel vine peste noi !

Adrian fu nevoit să facă mai multe ocoluri, ca să ascundă direcţia de unde venea, dar, trudă zadarnică : baba care, deşi n-avea miros, ştia totdeauna să aibă „nas", cum zicea Ana, descoperi misterul.

— Bună dimineaţa, madam Carolina! Cum ai dormit?

Bătrîna plesni din limbă, arătînd astfel cît de mulţumită era de rachiul pe care i-l cumpăra Adrian. Ceea ce n-o împiedică să fie răutăcioasă :

— Da... bună dimineaţa... am dormit bine... dar *dumneavoastră*, „domnule" Adrian ? Nu minţi, cotoiule ! Să mor eu, dacă tu n-ai dormit azi-noapte cu unguroaica ! Casa asta e un adevărat bordel !

Adrian se supără de-a binelea :

— N-am să-ţi mint deloc, madam Carolina, dar dacă asta este prietenia d-tale pentru mine, ei bine, prefer să plec numaidecît.

Şi se duse imediat să se închidă în camera lui, care era alături de bucătărie. Madam Carolina îl urmă, înspăimîntată. Ea ştia cît era de acuzată, şi pe drept, că punea pe fugă pe cei mai buni servitori, din cauza caracterului ei insuportabil.

Plecarea lui Adrian, chiar a unui Adrian vinovat de păcatul de a se fi culcat cu servitoarea, i-ar fi atras toate trăsnetele, chiar şi pe acelea, foarte rare, ale d-lui Bernard, directorul glacial al casei, care avea în mare

stimă pe tînărul nostru, de cînd se încredințase de conștiinciozitatea lui la muncă și de multiplele-i capacități. Pe lîngă asta, patronii mai știau că Adrian nu era un ignorant.

— Ei, dar repede te mai superi ! zise bătrîna. Hai să ne împăcăm ; dar să știi că nu glumesc : mi se pare că astă-noapte te-ai culcat cu unguroaica.

— Și dacă ar fi adevărat, ia spune-mi, ce supărare ai avea d-ta din asta ? Sper că nu vei fi voind să mă culc cu fetele d-tale ?

— Tocmai aci e buba, Adrian ! Fetele mele au o poftă nebună să se culce cu cineva ! Și chiar se culcă, atît cît le poate pielea. Iată ce e teribil !

— Ei bine, madam Carolina, dă-mi voie să-ți spun că-ți bîrfești copiii...

Zgomotul cîinilor în goană umplu coridoarele, și imediat vocea Anei se auzi în pragul odăii :

— De ce „bîrfeală" e vorba ?

Și presimțind ceva rău ea se întoarse, furioasă, spre mamă-sa :

— Mamă ! Dacă continui cu răutățile tale și dacă îl faci și pe Adrian să plece, ei bine, avem ordin de la d-l Bernard să te trimitem la Franz, în Germania ! Ne-am săturat pînă în gît de schnapsul tău !

Apoi către Adrian :

— Vezi ce faci ? Mai cumpără-i rachiu !

Biata madam Carolina făcu o strîmbătură, ca și cum ar fi voit să plîngă :

— Așa-i ! Acuma nu mai sunt, pentru voi, decît o bețivă bună de împachetat și de expediat în Germania !

Adrian interveni :

— Cucoană Ana, dă-mi voie să-ți spun, că de astă dată eu sînt vinovatul. Dar vina mea n-are nici un raport cu îndeplinirea datoriilor mele aici.

Ana fu departe de-a bănui de ce fel de vină vorbea Adrian. Ea se instală dinaintea mașinii de gătit, ca să-și încrețească părul. Servitoarea intră în bucătărie :

— Bravo, Iulia ! îi zise ea. Astăzi sufrageria este ca o oglindă !

— E, fiindcă Adrian mi-a ajutat.

— Atunci, înţeleg.

Şi Ana ţinti asupra lui Adrian doi frumoşi ochi bănuitori, ce-l făcură să privească în pămînt. Puţin după aceea, rămînînd singuri, ea îi zise, cu o nuanţă de ironie în ton :

— Începi s-o găseşti drăguţă pe Iulia, nu-i aşa ?

— Am găsit-o totdeauna. Vreau să spun, că este simpatică şi muncitoare. O stimez.

— E vorba numai de stimă, cu adevărat ?

Apariţia oportună a Mitzii îl scuti pe Adrian de-a răspunde la această întrebare buclucaşe.

„Să fie oare geloasă ?" se întrebă el.

Ar fi fost păcat ! Se poate oare compara un mare ospăţ cu un înalt cult ? Ah, Ana asta ! Ea nu ştie ce reprezintă pentru Adrian ! Chiar şi acum, cînd el nu mai ignora femeia şi cînd, de o lună de zile, o contempla în fiecare dimineaţă, colo, stînd la uşa maşinii de gătit, o găsea tot atît de graţioasă ca în prima zi, bogată în mişcări pline de farmec şi transmiţîndu-i mereu acea forţă misterioasă care, credea el, era capabilă să-l facă să întreprindă orice cu succes : să scrie, să picteze, să cînte ori să guverneze lumea !

În casa Thuringer, Ana şi cele două surori ale ei, ca şi servitoarea Iulia, întreţineau în permanenţă o atmosferă de senzualitate de care nu numai Adrian era fascinat. Cele trei frumoase nemţoaice, oarecum străine de existenţa sever burgheză a fraţilor Thuringer, preferau, pe cît cu putinţă, să se ţie departe de viaţa de saloane, de vizite şi de etichetă, pentru ca să-şi petreacă aproape toată vremea la bucătărie, care era vastă şi confortabilă. Numai acolo ele se simţeau în intimitate.

Deloc instruite, nici obişnuite cu exibiţii vestimentare şi graţie fericitei lor naturi simple, nicidecum dispuse să-şi joace lor înşile comedia parvenitului, ele simţeau o adevărată repulsiune faţă de tot ce le obliga să iasă din tihnita lor existenţă populară. Le plăcea să flecărească, să rîdă, să mănînce sau să stea tolănite, fără să sufere tortura acelor „mari dame" care, spuneau ele, aveau aerul de-a fi „înghiţit o umbrelă".

Așa cum se aflau la bucătărie, sumar îmbrăcate, nicidecum fardate, cu totul la largul lor, ceasurile se scurgeau în liniște, pe cînd coseau între o mamă comic de artăgoasă, servitorii casei și o mulțime de cunoștințe și furnizori a căror originalitate le distra mai mult decît toate „maimuțăriile acestor domni și doamne simandicoase".

Furnizorii, despre care e vorba aci, formau pe atunci o bizară specie de oameni, astăzi dispărută. Brăila, oraș cosmopolit și port de-o prodigioasă activitate, atrăgea între zidurile ei, odată cu marii speculatori, toată crema aventurierilor levantini, lacomă de îmbogățire : greci, armeni, macedoneni, bulgari. Extrem de cutezători și, în majoritate oameni cinstiți, ei căutau să adune avere prin muncă, prin economie și, evident, ajutați deseori de noroc.

Pe drumul acesta anevoios, ajutorul reciproc, răbdarea, avariția sordidă, constituiau forța și singura lor garanție de succes. Timp de ani de-a rîndul, îi vedeai tîrînd un cărucior cu fel de fel de mărfuri, sau lîncezind în fundul unei dughene jigărite. Și cu toate că adunau gologani peste gologani, foamea și păduchii erau partea lor în felul acela de viață. Apoi, într-o bună zi — după o dispariție care trebuia să însemne pentru ei timpul pe care-l depune crisalida ca să devină fluture — auzeai că unul și-a cumpărat un remorcher sau un cargobot ; altul își construia o moară de făină ; un al treilea se făcea cămătar. Atunci, lepădînd la gunoi slinosul lor costum național, adoptau un incomod costum modern, începeau să-și clădească confortabile locuințe în inima orașului și deveneau niște șarlatani.

Dar nu-i era dat oricui să se aleagă, la urmă, cu un cargobot, cu o moară sau cu o zărăfie. Cea mai mare parte dintre acești visători cupizi, îmbătrîneau lîngă bătrînul lor cărucior cu lămîi și portocale. Îi vedeai, mai ales, cu o coșniță în mînă ; strecurîndu-se pe poarta de serviciu a boierceștilor locuințe a compatrioților lor cu destin mai fericit, așteptînd ceasuri întregi la bucătărie, pînă ce stăpînul se scula și catadixea să vie să se uite în coșnița lui, unde zăceau, așezate cu îngrijire, azi un

iepure, altă dată o cegă, o prepeliță sau vreo oarecare trufanda : un frumos pepene bacîr, un mănunchi de sparanghel, anghinari sau conopidă. Şi suferind cu o răbdare angelică arțagul parvenitului, care găsea totdeauna că marfa era prea scumpă, acești sărmani oameni nu reușeau să-și cîștige viața decît cu condiția de a rupe zece perechi de pingele, pînă să ajungă să-și vadă banul greu muncit.

Atunci, acești foști ambițioși se dădeau bătuți, se resemnau, se umanizau. Lunga suferință îi transforma complet.

Ochiul lor bogat de triste experiențe scînteia de șiretenie. Ironia dureroasă, de care conversația lor era plină, nu cruța pe nimeni. Dacă servitorii unei case de pricopsit se arătau cîtuși de puțin binevoitori, acești furnizori deveneau numaidecît familiari, povesteau istorii pline de soare și de Mediterană, aduceau detalii hazlii, mișcătoare, asupra originei mai mult decît modeste a cutărui bine cunoscut parvenit și mergeau uneori pînă a-și bate joc de ei înșiși și de propriile lor visuri de altădată.

Voluptuoasele noastre nemțoaice adorau pe acești oameni. Cînd sosea, de pildă, moș Stamate sau barba Stamate, cum îl chemau pe grecește, era o sărbătoare. Îl îndopau, îl turteau sub dezmierdări. Nu fiindcă barba Stamate le-ar fi adus cine știe ce bunătăți. Fiind foarte zgîrcit și temîndu-se să nu-și piardă „capitalul“ angajat în vreo marfă scumpă, rămasă nevîndută, nu se găseau, cele mai adesea, în coșnița lui, decît cîteva ouă proaspete, cîteva piersici, două legături de ridichi de lună ori alte fleacuri asemănătoare, ceea ce făcu într-o zi pe madam Carolina să spună în fața fetelor ei, că barba Stamate se vîntură de colo-colo, „ca un coi în coșniță“.

Dar copoiul rebegit știu să tragă folos din gluma asta și răspunse pe loc că, oricît de neînsemnată i-ar fi marfa, el a plasat-o totdeauna cu folos și că mai este și astăzi în stare s-o ofere în bune condiții. Madam Carolina îi ripostă că, neavînd destul combustibil, ca s-o fiarbă, ea nu era amatoare.

Barba Stamate nu fusese totdeauna nenorocos în întreprinderile lui, dar îi plăcuseră prea mult fetele și la o etate cînd acestea nu vor să te mai iubească pentru ochii

tăi frumoși. Era slăbiciunea lui. Chiar și în momentul acesta, avea acasă o amantă, cu patruzeci de ani mai tînără decît el. O ținea zăvorîtă. Și biata femeie, în nădejdea de a pune într-o zi mîna pe niște economii inexistente, suporta sihăstria pe care i-o impunea bătrînul gelos. Îndrăgostitul îi îngăduia uneori să vie să vadă pe doamnele germane, și atunci ea le dezvăluia toată intimitatea ei :

— El îi dă zor mereu că n-am destul „foc". Drace ! Cum aș putea să am, cînd el nu mă hrănește decît cu măsline și castraveți acri ?

— De ce nu-l lași ? o întrebau nemțoaicele.

— Fiindcă vreau să-i smulg ceva bani, ca să am cu ce să mă mărit.

— Dar n-are o lețcaie !

— Credeți, zău ? Ah ! dacă e adevărat, apoi îmi pierd tinerețea lîngă hodorogul ăsta bătrîn.

„Hodorogul" tăgăduia cu încăpățînare că amanta lui sta cu el din interes.

— Mă iubește, știu eu bine, dar îi e rușine s-o spună, fiindcă sunt bătrîn.

— De ce o zăvorăști, atunci ? îl tachina Ana.

— Ca s-o apăr de derbedeii din mahala, care ar putea să vie în lipsa mea, „s-o ia" cu sila.

După barba Stamate, cel mai simpatic era Hasan, lustragiul turc. Tînăr încă, existența lui părea să închidă o taină. Dar, vorbind prost românește, el era cele mai adesea tăcut.

Totuși, venind de mulți ani în fiecare dimineață ca să lustruiască o duzină de perechi de ghete, Hasan apucase să vorbească îndeajuns de origina lui nobilă, pentru ca să devie numaidecît ținta tuturor zeflemelelor. El sta la bucătărie mai mult decît treaba lui o cerea, bea cafele, fuma și se pierdea în lungi reverii, fără să descleșteze dinții.

Atunci, Mitzi se așeza lîngă el și-i arunca brațul pe după gît :

— Ia spune Hasan, la ce te gîndești ?

Lustragiului îi sărea țandăra :

— Roga, madama, lasă-me ! Dumivostra, fumeile, părul lung, ma, capa mica ! Lasă pace !

— Ascultă, puiule, ascultă ce vreau să-ți spun. Știu bine : tata tău, beiu, și tu trebuia să fii acuma tot beiu. Numai că, iată : mama ta a fost găinăreasă, și din cauza asta tu ești lustragiu. Dar asta nu e un motiv ca tu să fii trist. Nu ești fericit că te iubesc eu ?

Și ca să-i dovedească iubirea ei, îi freca imensul lui nas, pînă îl podideau lacrimile.

Femeile acestea, știindu-se perfect cinstite în conștiința lor, aveau obiceiul, destul de periculos, de-a fi prea familiare cu acești bieți oameni și de-a apărea în fața lor nu destul de îmbrăcate. Vara, din cauza căldurilor înăbușitoare, iarna, fiindcă la bucătărie era cald ca-n baie, și totdeauna dintr-o nevoie permanentă de a se simți comod, ele-și petreceau cea mai mare parte a zilei învăluite într-un capot care nu le acoperea tînărul lor corp, decît tocmai cît trebuie ca să fie și mai tare rîvnit. Nu era desfrîu, ci nepăsare. Față de cei ai casei, aceasta n-avea nici o importanță, căci pînă la urmă devenise o obișnuință. Dar foarte des, bucătăria era plină de fel de fel de oameni : zarzavagii sau negustori de păsări, băieți de băcănie, brutari, lăptari, vînzători de fructe, toți, nenorociți veniți din toate colțurile lumii și bătuți de toate vînturile, ca Hasan sau ca barba Stamate. Fiecare își avea trista lui poveste. Fiecare, particularitatea care îl făcea simpatic.

La început, duducile astea sincere își mai dădeau osteneala ca să-și ascundă goliciunea în fața atîtor ochi iscoditori. Apoi, tot văzîndu-i mereu și pătrunzîndu-le în suflet, sfîrșeau prin a nu se mai supraveghea. Căci toți erau umili și devotați ca niște cîini. Cei mai mulți dintre ei își lăsau la bucătărie biata lor marfă, chiar atunci cînd nimeni n-o voia, și plecau fără să ceară bani :

— O să plătiți cînd veți vrea, cucoană !

Astfel, ei deveneau obișnuiții casei, din partea bucătăriei, unde era mai multă omenie decît în saloane. Li se oferea totdeauna prăjituri sau cafea și, uneori, li se dădea să mănînce, unii dintre ei fiind aproape veșnic flămînzi.

Netăgăduit, flămînzi erau oamenii aceștia de toate lucrurile bune ale existenței, dar mai ales de puțină căldură umană duceau mai mare lipsă decît de orice. Și cine deține această căldură ? Cine știe s-o răspîndească mai bine decît femeia ?

Ea este creatoarea vieții. Ea are acest pîntec, unde omul a căutat și a găsit întîia lui căldură, pe cînd nu era decît o scînteie. El s-a lipit de ea mai tare decît rîia. S-a hrănit din această căldură. Și nu poate să scape de nostalgica amintire ce i-a rămas de atunci, căci, ieșit de acolo, venit pe lume, s-a încredințat curînd că lumea aceasta era cu totul lipsită de căldură.

El cunoscu frigul, foamea și bătaia, de îndată ce încercă să-și reclame locul lui sub soare. Chiar și soarele se dovedi rece pentru carnea lui, care se simțise așa de bine în pîntecul femeii ! Cum n-ar privi-o el, deci, cu aviditate, cînd o vede tînără și frumoasă, cînd o simte caldă și bună, în clipa în care se apropie, îi ia mîinile și îi spune, dezmierdîndu-i fața cu blînda ei răsuflare :

— Sărmane Vasile : ce mîini crăpate ai ! uite : spală-le colo în apă caldă, unge-le în urmă cu glicerina asta. Și vino să faci așa în fiecare zi la noi, căci, la tine...

Ah, femeile astea frumoase ! Cum știu ele că la el acasă nu se află nicideunele, nimic, decît un pat de scînduri și o lampă puturoasă ! El nu poate să aibă nimic, chiar atunci cînd i se întîmplă să adune cîțiva poli de aur. Nu se folosește de ei. Și crezînd că au să-i ție cald, îi coase în căptușeala jigăritei lui haine.

Mai mult decît acest aur și decît tot aurul din lume, Ana, Hedwig și Mitzi îl încălzeau, numai îngăduindu-i doar să mai stîrmocească și el la bucătărie și să le privească, uneori cu gînd vinovat, atunci de pildă cînd le zărește un petec de carne albă de care își umple ochii și a cărei viziune o duce în cocioaba lui. Asta e o adevărată bogăție, în existența lui lipsită de bucurii.

Și Hasan, care, cînd se supără, spune că „femeia are părul lung și mintea scurtă“, parcă nu știe el de ce a îndrăgit, la fel cu ceilalți, bucătăria de la Thuringer ? Corpul acela al Mitzii, care se lipește uneori de-al lui, și mîna aceea care-i freacă nasul, ah, cum ar vrea Hasan să le aibă la el, unde domnește o sinistră singurătate !

Și, cine știe, poate că ar fi avut și el astăzi o Mitzi, dacă egoistul lui de tată, beiul, s-ar fi căsătorit cu mamă-sa. Dar el e fericit și așa. Stă pe scăunaș într-un colț al bucătăriei, fumează, suspină și se face că nu vede nimic. Cucoanele nu se feresc de el. Ele își încrețesc părul

în fiecare dimineață, sub ochii lui. Adesea glumesc, se zbenguiesc, se iau la trîntă, capotul li se desface și atunci, ca într-o fulgerare, apar niște sîni și niște genunchi care ard ochii turcului. Hasan ar face bucuros zece ani de ocnă, numai să-i poată atinge cu degetul. Dar fiindcă așa ceva nu va fi niciodată cu putință, se mulțumește și numai cu icoana lor, pe care o închide în cel mai curat colț al sufletului lui.

Apoi, în centrul orașului, cînd „face lustrul", mai pe bani, mai pe datorie și cînd comisarul, care vrea mereu bacșiș, îi răstoarnă cutia cu o lovitură de picior, numindu-l „turc puturos", Hasan suportă ofensa cu filosofică răbdare, în loc să scoată cuțitul de la brîu și să lovească fără milă, așa cum are uneori o poftă nebună. Îndură nedreptatea asta și multe altele, numai fiindcă, la bucătăria casei Thuringer, se află niște icoane sfinte care-i umplu viața de lumină.

Dar nu numai bărbații se adunau în această bucătărie din strada Grădinii Publice. Fel de fel de femei, epave ale vieții ca și furnizorii, veneau de asemenea ca să caute o ușurare sufletească, precum și un ajutor material. Și ele erau subjugate de farmecul celor trei nemțoaice, nu, bineînțeles, în felul cum erau bărbații, ci așa cum o dezmoștenită cu sufletul sfărîmat se simte fascinată de frumusețea și fericirea unei prietene. Căci ele erau prietene din copilărie.

Locuiseră altădată împreună în Piața Săracă, pe cînd actuala doamnă Thuringer și surorile ei n-aveau alte mijloace de trai decît mica pensie a tatălui lor. Chiar de pe atunci surorile Müller erau sincer iubite de prietenele lor romànce.

Deși la fel de sărace, nemțoaicele aveau asupra româncelor ascendentul unei rase orgolioase, pe acela al frumuseții și al unei oarecari educații, mult apreciată de inimile simple ale oamenilor din popor. Cele trei mici zîne blonde, care se duceau la școala catolică, pline de atenție pentru uniforma lor neagră cu guleraș alb și mereu cu grijă pentru buna lor purtare în oraș, erau niște modele pe care orice mamă româncă le dădea ca exemplu copiilor lor :

— Ia uitaţi-vă la surorile Müller, cît sunt de ascultătoare ! Aşa că şi Dumnezeu o să le ajute !

Din întîmplare, Dumnezeu le-a ajutat. Şi nemţoaicele, devenite „cucoane mari", n-au rupt relaţiile cu prietenele lor de ieri. Ele se duceau uneori să le vadă, dar mai des veneau prietenele din Piaţa Săracă la cele din luxosul cartier al Poligonului, din care făcea parte strada Grădinii Publice.

Era natural, dat fiind că Ana, Hedwig şi Mitzi aveau răspunderea unei foarte mari gospodării. Mai era natural şi fiindcă prietenul sărac e acela care are nevoie de prietenul bogat. Dar nevoia unui ajutor material (cîţiva franci, o haină veche, niţică băcănie ori un braţ de lemne de foc). nu venea decît în al doilea rînd. Inima avea nevoi mult mai grabnice. Ea venea să se deschidă, în această bucătărie burgheză, ca într-un altar.

În zilele de iarnă mai ales, cînd bărbaţii îşi petrec vremea la cafenea, iar copiii sunt la şcoală, bietele femei se instalau ca la ele acasă. Niciodată, nimeni nu le spunea că stăteau prea mult. Căci veşnic era vorba de drame de familie şi scene de menaj, unele triste, altele mai curînd comice, cînd povestea începută nu mai avea sfîrşit. Şi fiecare istorisea. nu numai nenorocirea sa proprie, ci şi pe aceea a vecinului.

Astfel. întreaga viaţă a mahalalei brăilene defila pe sub ochii nemţoaicelor, o viaţă pe care ele o cunoşteau în parte direct, dar a cărei amintire nu înceta o clipă să le inspire o adevărată groază.

Madam Carolina, severă ca un general prusian, pe vremea cînd trăia bărbatu-său, nu primea pe nimeni, nu se ducea la nimeni şi veghea ca copiii ei să facă la fel, neîngăduindu-le contactul cu micile românce decît sub stricta sa supraveghere. Astăzi, cînd cele trei fiice ale ei erau aproape toate stăpîne pe capul lor şi solid înfipte într-o insulă germană, ea nu se mai temea că au să se „românizeze". În limbajul ei, cuvîntul acesta însemna să se mărite sau să trăiască cu români : „să fie hrănite de trei ori pe săptămînă şi bătute în fiecare zi".

— Nu face nimic, madam Carolina, replica Lina zisă „Bucureşteanca" — o drăgălaşă tînără a cărei primă şi scurtă gospodărie fusese tocmai în felul acelora — nu-i

nimic ! Alecu meu mă hrănea rău, e adevărat, și mă bătea în fiecare zi, așa cum spui. Dar, cel puțin cînd mi se întîmpla să-l înșel, era o adevărată sărbătoare ! Atunci mă bătea din nou, bineînțeles, căci știa că i-o făcusem dinadins, ca să-l „bag în boale", și iată ce-mi reușea de minune. După ce mă umplea de vînătăi, pe corp și pe obraz, îmi poruncea să mă îmbrac ca pentru nuntă, alerga să aducă cea mai frumoasă trăsură și mînă băiete la „Monument“ ! Ne instalam la o masă, și cum îl zăreau lăutarii pe Alecuțu meu, nu mai scăpam de ei. Mîncam, beam și ne sărutam față de toată lumea. Unele femei geloase, judecînd după numărul vînătăilor ce le aveam pe obraz, ziceau : „Vai, dragă, cît trebuie să o iubească Alecu pe Lina Bucureșteanca !“ Dar, astăzi, suspina ea, trăgînd un fum de țigare, astăzi nu mai sunt nici bătută, nici iubită de cineva care să-mi fie drag !

Astăzi, biata Lina era bătută și iubită de cineva care nu-i era drag, căci, părăsind într-o zi pe Alecu al ei, se măritase cu un bătrîn și bogat cîrciumar de la mahala, care îi satisfăcea toate capriciile, dar care nu glumea, cînd era vorba de dragoste. El sta toată ziua înțepenit la tejghea, cu ochii țintă la fereastra Linei și cu pușca de vînătoare lîngă el. Și de îndată ce vedea că vreun tînăr prea da tîrcoale în stradă și prea se „zgîia“ la fereastra „muierii“ lui, nici una, nici două, îl lua la ochi și îi slobozea în picioare o descărcătură de alice. Apoi, se ducea la Lina, o înșfăca de păr și o tîra prin curte pînă la cramă, unde o închidea timp de o zi și o noapte, fără mîncare nici așternut. Era inevitabil.

Dar tot așa de inevitabilă și de regulată, cu toată paza soțului, venea și răzbunarea Linei, care dispărea pe negîndite o săptămînă întreagă, îi trăgea un pui de chef cu o pereche de amanți și se întorcea acasă într-un zori de zi, cu un țigan după ea, care urla dintr-un trombon de ridica toată mahalaua în picioare. Lina se făcea că nu vede nimic. Gravă, nițel beată, cu o floare de mușcată la ureche și cu țigara în colțul gurii, înainta ca o regină. În urma ei, țiganul, cu ochii cît cepele, tuna din trombon, de ai fi zis că o să scoale și morții din groapă.

— Da, madam Carolina. Nu mai e ca pe vremea lui Alecuțu ! suspina ea, cu melancolie.

Dintre toate prietenele Anei, Lina era singura care nu-i jinduia nimic, lăsînd frumusețea la o parte :

— Ce nevoie aveai tu de neamțul ăsta și de toate marafeturile lui ? Ce folos tragi tu din toate astea ? Nici măcar atît cît i-e dat celei din urmă țigănci, care ziua e bătută, dar noaptea strașnic iubită ! Și ce poate fi mai bun pe lume decît dragostea ?

Admiratoare pasionată a perfecțiunii fizice a Anei, ea îi deschidea uneori capotul, contempla sînii și striga :

— Doamne, ce de bunătăți ! Și în loc să le dai oamenilor, care mor de poftă, tu le ții ascunse. Ce vrei să faci cu ele ? Conserve ?

Cînd se întîmpla ca Hasan să fie de față la asemenea scene, era mai mult decît putea să rabde un om. Bietul turc își lua lada cu scule, trîntea fesul pe ceafă și o lua la picior, bodogănind în limba lui :

— Aman, bre ! De ce toate femeile nu gîndesc ca Lina ?

Celelalte prietene, care veneau să trîndăvească la bucătărie și să se plîngă, nu erau decît niște nenorocite. Măritate între optsprezece și douăzeci de ani, cînd ajungeau pe la douăzeci și cinci, păreau să aibă patruzeci. Mizeria lor intimă nu mai putea aproape să miște pe nimeni. Era drama veșnică a majorității femeilor de la mahala, care se mărită din dragoste cu un hamal sau cu un căruțaș din port.

Tînăra căsnicie mergea bine, atîta timp cît biata zestre nu era cu totul risipită și atîta timp cît copiii nu apăruseră încă, adică vreun an. Apoi nașterile începeau să curgă, „anul și găvanul". Tînăra măritată se veștejește numaidecît. Frumusețe și cochetărie, rămîn o amintire chiar înainte ca cinci ani de la căsătorie să se fi împlinit, în vreme ce bărbatul pare mereu flăcău.

Atunci el întoarce spatele nevestei, urîtă și murdară, își caută amante sau aleargă prin „tractiruri". De băut a băut întotdeauna, ca orice om, dar acum el se pune să bea în fiecare zi. Mizeria se instalează în cămin, odată cu dușmănia, certurile și bătaia. Femeia nu mai e decît o biată cerșetoare, care fuge în miez de noapte, cu ultimul născut în brațe, ascunzîndu-se pe la vecini ca să scape de mînia soțului bețivan.

Nenorocitele astea nu mai aveau nici un pic de energie ca să se revolte. Se resemnau ca niște animale. În forfoteala de la bucătărie, indiferent dacă erau ascultate sau nu, ele-și debitau istorisirile ca niște litanii fără suflet. Dar ochii lor urmăreau cu aviditate mișcările bătrînei Carolina, care se războia cu enorme fripturi fumegînde și impozante budinci, în vreme ce Adrian asuda învîrtind seducătoare maioneze. Li se dădea totdeauna de mîncare, căci Ana avea inimă bună și apoi bucătăria deborda de tot felul de resturi delicioase, destinate gurilor jinduinde.

— Cît trebuie să fii de fericită ! spuneau ele Anei. La voi, nemții, desigur că bărbații nu-și bat femeile, cum fac ai noștri.

Era tocmai ceea ce gîndea și Ana. Ea privea cu groază această existență a poporului de jos de la noi, în care bărbatul era călăul femeii lui, al mamei acesteia și uneori chiar al propriei sale mame. Nenorocitele trăiau cu frica în sîn.

Mai ales în epocile de muncă abundentă în port, viața femeilor era un iad. Într-un capăt de mahala, puteai număra pe degete pe soții gospodari, ce-i vedeai seara întorcîndu-se de la muncă cu pîinea la subțioară. Cei mai mulți se duceau de-a dreptul la cîrciumă, unde se îndopau cu fripturi și băutură, puneau să le cînte lăutari sau o flașnetă, jucau și chiuiau pînă după miezul nopții. În vremea asta, caii, tovarășii lor de trudă, înțepeneau afară, la ușa cîrciumii, picînd de istoveală și neavînd pe nimeni care să le plîngă de milă ; iar acasă, o biată nevastă, o mamă bătrînă, moțăiau lîngă foc, ținînd mîncarea caldă ceasuri întregi.

De cele mai multe ori, nenorocitele vegheau nemîncate, fie că așa le ordona tiranul, care cerea să fie așteptat cu masa, fie că nu îndrăzneau ele să mănînce singure. În sfîrșit, cînd bețivanul se hotăra să se întoarcă acasă, bătîndu-și calul cu coada biciului și înjurînd în puterea nopții, groaza ce le apuca pe sărmanele femei era mai mare decît dacă diavolul în persoană ar fi apărut în mijlocul curții.

— Vezi, spunea Adrian Anei, care îi reproșa uneori că se freca de socialiști, iată de ce orice om cinstit e dator să fie astăzi revoluționar ! Cineva trebuie să aibă o inimă

de piatră, ca să rămînă nesimțitor la mizeria unei întregi clase sociale, pe care guvernanții o martirizează cu ajutorul cîrciumii, a bisericii și a mitralierii. Dar va veni o zi cînd îi vom face pe acești ucigași să verse și laptele pe care l-au supt de la mama lor !

Adrian rostea adeseori crunte amenințări la adresa burgheziei, dar numaidecît se încurca în judecățile lui. Așa, de pildă, ce va face el, în timpul unei revoluții cu o femeie ca Ana? Este ea cu adevărat o burgheză ? Va putea el s-o facă să sufere soarta călăilor poporului ?

Simțea o repulsie, numai gîndindu-se la așa ceva. Niciodată nu-și va mînji mîinile cu astfel de crime. El o considera pe Ana mai bună decît el însuși. Erau momente cînd, plictisit de toate nenorocitele acestea care veneau din fundul tuturor mahalalelor să istorisească mizerii fără sfîrșit, îi venea să le strige : „Destul ! revoltați-vă, dați foc orașului, iar dacă nu, duceți-vă de vă aruncați în gîrlă ! Dar destul, m-am săturat să vă tot aud !"

Îl exasperau pe Adrian mai ales istoriile de avort provocat. Erau cruzimi fără nume, curate barbarii. Împinse de bărbații lor să aleagă între a nu mai face copii sau să plece, bietele femeie își înțepau singure uterul cu lungi undrele de împletit. Una dintre ele avu ideea năprasnică să-și vîre în organ mămăligă fierbinte. O alta preferă mămăligii o bucată de sodă caustică. Natural, hemoragii, mortale uneori, era urmarea logică.

Veneau totdeauna să înștiințeze pe Ana, care lua o trăsură și transporta victima la spitalul comunal, al cărui medic primar era prietenul casei. Într-o zi, acest doctor povesti, în mijlocul ilarității generale, cum odată i s-a adus la spital o tînără servitoare înecată în sînge :

— Începui s-o examinez, spunea el, dar de îndată ce introdusei mîna, mă înțepai în vîrful degetelor. „Ce dracu ai băgat acolo ?" întrebai pe servitoare. Ea nu voia să-mi răspundă. Cercetai cu precauție și descopăr o... perie de dinți, spartă în organ. Ia te uită, îmi zisei, toată lumea n-are dinții plasați în același loc ! Dar cum remarcam că fata nu prea avea aerul să cunoască uzajul periei de dinți, o întrebai a cui era această perie. „A stăpînului meu", făcu ea. „Și o întrebuințai deseori în felul acesta,

nainte de a o sparge ?" „Apoi, ce să fac, că doar stăpînu-meu m-a lăsat însărcinată." „Atunci, toate bune !"

Se făcea mult haz, de poveștile astea, în jurul meselor de *joc*. Se făcea mai puțin haz la bucătărie. Acolo vedeai femei de douăzeci și cinci ani, schilodite pentru tot restul vieții, în urma unui avort provocat prin procedee de felul celor de mai sus. Ana le privea, așa cum privești în fundul unei prăpastii. I se păreau lucruri de necrezut și era totdeauna gata să sară în ajutor. Ea nu se gîndea să le trimeată la gîrlă

Știind din propriile începuturi amoroase, cîte riscuri și pericole amenință pe o biată femeie care se dă unui om, Ana se simțea mai mult legată de soarta acestor nenorocite, decît de viața ușoară care-i surîdea de cînd întîmplarea făcuse din dînsa „doamna Thuringer".

Iată de ce, în unele seri, cînd toată casa era luminată *à giorno,* ea își petrecea vremea cu lumea măruntă de la bucătărie, în loc să se afle în mijlocul lumii pompoase din saloane. Domnul Max venea s-o roage :

— Maus ! Pentru numele lui Dumnezeu, toți invitații te reclamă ! Vino, că nu mai știu ce să le spui.

Ea ieșea pe galeria cu geamlîc, unde bărbatu-său rătăcea, căutînd-o, fără să vadă nimic din ce se petrecea la bucătărie, unde nu îndrăznea niciodată să puie piciorul. Îl săruta pe obraji, își culca puțin capul pe pieptul lui, apoi, împingîndu-l de spate, cum ai face cu un vagonaș, îl trimetea înapoi :

— Spune „invitaților" tăi că nu mi-e bine !

IV

Era pe la sfîrșitul lui iulie. O recoltă dintre cele mai abundente făcuse ca întreg orașul să fie cuprins de frigurile omului care crapă de bucurie. Portul fiind sufletul tuturor afacerilor locale, dacă el lucrează, fiecare e mulțumit. Și, în vara aceea, portul zbîrnîia ca un imens stup. Sosirile cerealelor se cifrau uneori pînă la o mie de vagoane pe zi. Toate liniile portului erau complet astupate. Cît despre șlepuri, pe care remorcherele le tîrau gîfîind, cîte șase deodată, nimeni nu mai știa unde să le ancoreze. Încărcate la maximum, zăceau pretutindeni, scufundate pînă la o palmă deasupra apei. Pe toate punțile se putea vedea acum, de aproape, tot ce se petrece în gospodăriile acestea plutitoare, cu găini și purcei închiși în coteţe prea strîmte, cu cîine și pisici care alergau de la un capăt la altul al șlepului, mirați de a se vedea coborîți la nivelul apei, în care le plăcea să-și oglindească chipul, ca niște copii. Zeci de vapoare se înghesuiau unele într-altele. Toate pavilioanele. Toate limbile. Seara, numeroase cete de mateloți luau cu asalt „tractirurile" cele mai suspecte. Ofițerii se duceau în locuri mai „serioase", din centrul orașului. Simpli marinari nimereau pe strada Unirii, la „Felinarul roșu" sau pe „Șanț", cum i se mai zicea din vechime.

Cei dintîi n-aveau asupra celor din urmă decît avantajul iluziei. Consumațiile și celelalte articole erau absolut aceleași, cu singura deosebire că erau plătite mult mai scump.

Cetățenii orașului mai știau că dacă ofițerul preferă să ia o trăsură ca să se întoarcă la bord, matelotul punea uneori o noapte întreagă ca să facă același drum pe jos, riscînd astfel ca la un colț de stradă obscură să cadă cu pieptul în cuțitul unui hamal la fel de beat, care n-avea nimic de împărțit cu el, bineînțeles, dar care așa hotărîse, ca tocmai în noaptea aceea să nu se ducă acasă, înainte „de a o face lată".

Asemenea întîmplări nu creau Brăilei reputația de oraș de hoți, căci niciodată jaful nu era motivul acestor crime. Ele n-aveau chiar nici un fel de motiv. Se ucidea din exces de sentimentalism. Și același hamal beat putea să fie tot așa de bine asasin ca și victimă. Nuanța era imperceptibilă și cu totul abandonată hazardului, care decidea într-o secundă, cine avea să mînuiască cuțitul criminal și cine avea să ofere pîntecul de înjunghiat.

Căci cuțitul acesta atît de temut, faimos în toate cercurile polițiste ale țării și care făcea atîtea victime inocente la Brăila, în epocile de muncă intensă, cuțitul acesta nu era o armă, ci o sculă. Orice muncitor din port îl avea vîrît într-o teacă și oblic înfipt la brîu. El slujea, de o sută de ori într-o zi, ca să taie sfoara cu care erau legați sacii plini de cereale. Desigur, era fioros, lung de douăzeci de centimetri, cu vîrf, și foarte ascuțit. Ca să tai o biată sfoară, cel mai neînsemnat briceag ar fi fost de-ajuns. Și ar fi evitat, fiecăruia, în ceasurile de veselie furibundă, sîngeroasa tentație.

Adevărul acesta, un singur om pe vremea aceea, un om de-o mișcătoare neînsemnătate, nu înceta o clipă de a-l proclama pe toate cărările. Părea să fie un cerșetor. Bătrîn de vreo șaizeci de ani, veșnic neras, știrb, șașiu, îmbrăcat în zdrențe și încălțat cu niște catroși pe care i-ar fi pierdut din picioare dacă nu i-ar fi legat cu sîrmă. Adrian, bătînd zilnic cheiurile portului, l-ar fi luat cu adevărat drept un cerșetor, dacă nu l-ar fi văzut purtînd într-o mînă tava cu rahat, iar în cealaltă donița cu apă rece și gonind, leoarcă de sudoare, sub soarele nemilos al verii. Era deci un „rahagiu", ca atîția alții.

Îl chema „moș Ștefan". Dar, în vreme ce toți moș Ștefanii, rahagii ai portului, își vedeau de rahatul lor și

prea puțin le păsa de ticălosul cuțit al muncitorilor, acest original rahagiu se declarase vrăjmaș de moarte al instrumentului ucigaș, dovedindu-se în același timp neobosit apostol al înlocuirii lui cu un briceag inofensiv. El propovăduia această reformă, cui voia să-l asculte. Și cînd cineva îl întreba dacă are rahat bun și apă rece, el răspundea printr-un blestem la adresa cuțitului pe care vreunul din clienții lui, îl purta la brîu, în văzul lumii.

La început, această cruciadă a bietului bătrîn păru lui Adrian, ca dealtfel tuturor oamenilor din port, destul de ridicolă. Ce putea el, un om de nimic, împotriva unui obicei pe care nici autoritățile nu reușiseră să-l stîrpească, deși fusese combătut prin toate mijloacele? Dar, asistînd din ce în ce mai des la acest apostolat și privind mai de aproape fața iluminată a apostolului, Adrian își aminti că un alt iluminat, acum două mii de ani, spusese că credința e capabilă să miște munții din loc.

Mai era de remarcat că muncitorii aveau simpatie pentru acest rahagiu. Ai fi zis că uneori îi domina. Ei acceptau mustrările, cu mici strîmbături din nas. Aceasta se datora unui fapt de mare importanță în ochii omului de jos: absoluta dezinteresare a bătrînului, ba chiar sărmana lui generozitate. Moș Ștefan știuse totdeauna să închidă ochii asupra micilor furtișaguri ale hamalilor, cărora le plăceau uneori s-o ia la picior, uitînd să plătească rahatul mîncat. Negustorul nu le-o reamintea niciodată. El le împrumuta uneori chiar un gologan, care de asemenea rămînea „uitat".

Într-o zi, Adrian fu martorul unei scene care-l mișcă adînc.

Era în timpul prînzului. Muncitorii, în izmene, cu piepturile goale, cu basmaua strînsă pe cap, stăteau tolăniți și mestecau vîrtos enorme îmbucături de pîine și mici felii de ficat fript, hrană ușoară pe care le-o distribuia un negustor ambulant, tîrînd după el un cărucior. Moș Ștefan era și el prezent, ca să stingă setea. El se ducea de la un grup la altul, își plasa paharul cu apă rece și predica împotriva cuțitului.

Adrian îl urmări de-a lungul cheiului și, la un moment dat, îl văzu agățîndu-se de un hamal care, mușcînd dintr-un ficat, tăia cu cuțitul simetrice pătrățele de pîine și tot

îndopîndu-se căuta să scape de bătrîn, care se ținea după el, rugîndu-l să-și arunce cuțitul în Dunăre:

— Gheorghe, Gheorghe ! gemea moș Ștefan. Spune-mi dacă ești un om de treabă ori un ucigaș ?

— Ba nu sunt deloc un ucigaș ! Am femeie și copii. Dar am și eu un cuțit de care mă slujesc ca toată lumea.

— Poți să-ți faci treaba și cu o ciacîie. Uite, îți dau eu una, dar dă-ncoace cuțitul.

Și moș Ștefan, după ce își șterse cu dosul palmei ochii lui veșnic lăcrămați, scoase din buzunar unul din acele bricege germane de zece bani, foarte populare pe atunci, și-l oferi muncitorului. Acesta se opri din mîncare, privi pe rahagiu cu o vizibilă uimire și făcu schimbul, dar așteptă să vadă ce avea de gînd să facă bătrînul cu cuțitul. Moș Ștefan, de îndată ce-l avu în mînă, scuipă pe el și învîrtindu-l de vreo două ori pe deasupra capului îl aruncă, hăt, departe, în Dunăre, apoi se depărtă fără să mai zică nimic.

Adrian îl ajunse din urmă :

— Ia spune, moș Ștefane, faci deseori așa ceva ?

— E al șaptesprezecelea om pe care-l dezarmez ! șopti bătrînul, suflînd din greu și văzîndu-și de drum.

Adrian rămase pironit locului, fluierînd a pagubă și zicîndu-și cu glas tare :

— Dar eu sunt un biet vierme alături de moșneagul ăsta, care crede cu îndîrjire că va reuși să dezarmeze pe cei șase mii de „cuțitari“ ai portului !

Și o luă spre casă, întristat de propria-i necredință.

Cu docherii, erau, în adevăr, aproape șase mii de muncitori, dintre care cam vreo opt sute de căruțași, numiți *ghiociari*, din cauza căruței lor cu un cal, zisă *ghioci*. Plecările în masă a acestor vehicule, la patru dimineața, dezlănțuiau pe pavajul orașului un zgomot care se auzea pînă la o leghe depărtare. Ai fi zis o cavalcadă de cîteva regimente de artilerie, alergînd în galop. Se poate ușor închipui în ce infern trăiau nenorociții locuitori ai străzilor pe unde treceau aceste opt sute de căruțe.

Dar iadul cel mai intolerabil începea seara, odată cu bețivăniile care aveau să dureze pînă tîrziu în noapte. Cea mai mare parte dintre căruțași și hamali, sfîrșind munca

zilei, se opreau regulat pe la cîrciumile semănate în drumul lor. Ei nu erau hotărîţi să întîrzie mai mult de un sfert de ceas. Mulţi dintre ei erau chiar încărcaţi cu tîrguieli pentru casă : peşte, carne, pîine. Era vorba doar să ciocnească un pahar cu un „frate“. Iată de ce nici nu luau loc la o masă ; beau în picioare, rezemaţi de tejghea, ţinînd într-o mînă ştiuca spînzurată de sfoară.

Apoi, fiecare dintre cei doi „fraţi“, ţinea să plătească el cel din urmă rînd, ceea ce făcea pe celălalt să comande, din ambiţie, un „kil şi două fleici“, ba chiar şi să puie pe un ţigan să le cînte la ureche. În felul acesta, îi apuca miezul nopţii, cînd „frăţia“ degenera într-o încăierare generală, unde puteai vedea ştiuca strivindu-se în capul celui mai bun prieten, sticlele zburînd în bucăţi şi sîngele curgînd din belşug.

Uneori, spectacolul acesta era ambulant. Doi ghiociari, după ce şi-au distribuit reciproc o bună porţie de pumni, se urcau în căruţele lor şi o porneau într-o goană turbată pe străzile pustii cufundate în întuneric, biciuindu-şi caii şi biciuindu-se între ei, pînă ce, la un colţ de stradă, violenţa unui viraj îi trimetea pe amîndoi cu capetele de caldarîm.

Puteai asista şi la unele scene vesele. Cutare nevastă, ce-şi îngăduia să fie cruntă, pleca în căutarea bărbatului, de îndată ce acesta întîrzia o jumătate de oră, îl descoperea, instalat la o masă, în tovărăşia unui prieten, amîndoi oameni de treabă, sentimentali şi domol chercheliţi. Furioasa cumătră n-avea nici un fel de îndurare. Înfiptă în pragul cîrciumii, cu mîinile în şolduri şi fulgerîndu-şi soţul cu nişte ochi de scorpie, îi arunca în auzul întregii prăvălii cea mai murdară dintre ocările româneşti :

— Facu-ţi şi dregu-ţi în sufletul mă-ti de păcătos !

Şi năpustindu-se asupra bietului om, îl scotea din prăvălie cu lovituri de papuc.

Dar feministele astea erau rare. Mult mai des vedeai soţii plîngînd, rugătoare, pe la uşile cîrciumilor, şi primind de la bărbaţii lor conţinutul unui pahar de vin în plin obraz, cînd nu se întîmpla să fie bătute măr pe loc, pentru a fi îndrăznit să-şi caute bărbatul prin cîrciumi şi, deci, să-l „facă de ruşine“.

Adrian cunoştea, în toate tristele ei amănunte, această crudă viaţă de greiere pe care o duce muncitorul din port, o parte a anului, după cum o cunoştea şi pe aceea din partea cea mai lungă a anului, cînd sărăcia lucie, frigul, foamea, boalele, bîntuiau căminul. Astfel, pilda de devotament ce i-o dădea moş Ştefan, îi biciui conştiinţa.

Cum ? Un om bătrîn şi slab considera ca o datorie a lui să facă ceva pentru îmbunătăţirea soartei aproapelui său, pe cînd el, Adrian, tînăr cu capul plin de pretenţii, sta inactiv, mulţumindu-se să citească şi să filozofeze ?

„În fond nu sunt decît un profitor în felul meu, îşi zicea el. Nu vreau să fac decît ce-mi place. Şi iată că acum plăcerile pe care ţi le aduce femeia încep să ocupe un loc din ce în ce mai mare în viaţa mea. În curînd am să trăiesc numai pentru ele, pentru lecturile mele şi egoista mea nevoie de libertate personală. Dar aproapele meu ? Nu există frumuseţe morală într-o viaţă care rămîne indiferentă faţă de nenorocirile altuia. Unde este adevărata frumuseţe morală a vieţii mele ?"

El ţinea mult la asta, dar înţelegea că nu e de-ajuns să recunoşti răul şi să-l înfierezi, pentru ca să fii chit. Şi apoi, nu uita de unde se trage.

Viaţa mamei lui, spălătoreasă muncind din greu pentru o bucată de pîine, trebuia să-i aducă aminte cîtă nedreptate domnea pe pămînt. Cînd te naşti mai inteligent şi mai generos decît cea mai mare parte dintre fraţii tăi de mizerie, această origină umilă creează obligaţii. El îşi amintea a fi citit undeva că „inteligenţa, talentul, generozitatea inimii sunt patrimoniul umanităţii". Cu cît eşti mai dotat, cu atîta eşti mai obligat faţă de aceasta.

În fine, continuînd cu critica persoanei sale, Adrian îşi zise că, la urma urmei, el nu-i decît o slugă şi se dispreţui. Da, o slugă sensibilă la amabilităţile stăpînilor lui şi care, colac peste pupăză, diviniza graţiile doamnei. Mai că ar fi fost în stare să se culce chiar şi numai cu cămaşa stăpînei lui, pe cînd un idiot ca profesorul de gimnastică obţinea de la Ana cu totul altceva.

Cert, fraţii Thuringer erau nişte burghezi cinstiţi, nicidecum hrăpăreţi, umani, chiar foarte largi cu cei care-i serveau. Dar asta nu schimba cu nimic soarta celor învinşi.

Tot cruţînd pe cît posibil oameni ca domnul Max şi femei ca Ana, trebuia începută opera de dărîmare a acestui regim care, favorizînd prea mult pe unii, făcea din ceilalţi sclavii viciului, ai ignoranţei, ai muncii animalice şi chiar ai lipsei de muncă, ceea ce era şi mai trist.

Această schimbare de idei îl făcu să treacă dintr-o dată de la o extremă la alta. El nu mai avu nici o dragoste de muncă. Şi dragostea asta era tot un semn de slugărnicie. Adică cum ? Avea el oare să-şi facă o carieră din starea de astăzi ? Îşi va făuri el acel suflet servil pe care-l vedea la „domnul Weber", la „domnul Aron", cei doi „înalţi" funcţionari ai casei, care, în prezenţa patronilor, luau nişte atitudini cînd nu ştiai ce să „admiri" mai mult : josnicia vizibilă sau ipocrizia ascunsă ?

Acestor oameni le curgeau balele după situaţia stăpînilor lor. Slabi şi laşi, ei erau corecţi în munca lor numai atît cît trebuie ca să nu fie prinşi cu vreo vinovăţie. Dar, în ascuns, se iniţiau în arta de a face comerţ cu străinătatea şi, de cîte ori le era posibil, furau clienţi de-ai casei, gata să lucreze mai cu folos cu firme suspecte pe care ei le dirijau pe sub mînă, pe numele unui tată, al unui frate ori al unui văr. În felul acesta, casa Thuringer, încrezătoare, pierduse o bună parte din clientela ei. Cînd prindea cu mîţa în sac pe funcţionarul necinstit, era prea tîrziu. Concedierea acestuia nu repara nimic.

„De ce să-mi leg soarta de oamenii ăştia de afaceri ? îşi zicea Adrian. Curate sau suspecte, marile afaceri se fac totdeauna pe spinarea omului sărac. Ori, eu sunt şi am să rămîn toată viaţa tocmai acest om sărac, care n-are altă avere decît cele două braţe ale lui. Nu cu bacşişuri şi cu costume vechi, cu care te gratifică stăpînii tăi din cînd în cînd, are să se facă dreptate pe pămînt. Soarta mea e deci aceea a tuturor dezmoşteniţilor şi locul meu e alături de ei. Cu voie sau fără voie !"

El începu să se gîndească la mijloacele de a activa. Toată energia lui se concentra asupra acestui cuvînt : să activeze. Dar cum să înceapă ?

Singur, nu era cu putinţă. Cu nici un preţ n-ar fi adoptat caraghiosul sistem de propagandă al acestui iluminat moş Ştefan. Şi, la Brăila, nu se aflau decît cîţiva idealişti

izolați, ca el, dar nici un fel de organizație. Chiar și așa, nu i-ar fi plăcut să se frece de toți așa zișii „libertari" sau „individualiști", dintre care cei mai mulți nu erau decît niște adevărate lichele. Te pisau veșnic cu Kropotkin ori cu Bakunin și aveau un răspuns gata la orice, dar schimbau vorba de îndată ce le cereai să-și precizeze mijloacele de trai.

Nu, lui îi trebuia un club socialist ca la București. Acolo, cel puțin, puteai să vezi limpede : niște bieți lucrători silabiseau broșuri ca *Să fie lumină* sau *Cartea muncitorului* și răcneau pe toate tonurile imnuri revoluționare. Dar nu puteai să te înșeli, erau cu adevărat lucrători, pe cîtă vreme cu anarhiștii aceștia, nu știai niciodată cu cine aveai de-a face. Tovarășul fără pată își freca coatele de cel mai autentic agent al Siguranței.

Într-o seară de pe la începutul lui august, Adrian nu mai putu să rabde și se duse să-și revadă un vechi prieten la care ținea mult, pentru sufletul lui drept și viața-i exemplară. Era un cizmar numit Avramache, al cărui trecut dureros impunea și mai mult respect.

Rămînînd orfan la vîrsta de șase ani, un unchi fierar se însărcină cu creșterea lui, adică îl instală sub foale și-i dădu ordin „să sufle pînă o plesni", dacă voia să fie „hrănit, adăpostit, îmbrăcat". Micul Avramache „sufla" de la trei dimineața pînă la nouă seara, leșinînd de mai multe ori pe zi. Unchiul îl readucea la viață, croindu-i rinichii cu vergele de fier înroșite. Așa fu „crescut" pînă pe la zece ani, cînd, într-o noapte, își luă lumea în cap, cu trupul acoperit de răni și cu cîteva coaste rupte, căci tutorele său, cînd nu putea să-l lovească cu o vergea, îi mai trimitea și ciocanul în șale.

Avramache merse o săptămînă întreagă, fără să știe încotro se ducea, cerșind prin sate, străbătînd păduri și ape și culcîndu-se prin căpițele de fîn de pe cîmp, pînă ce ajunse la Brăila, unde primul om pe care-l întîlni, un cizmar de treabă, înduioșat de înfățișarea lui, îl duse numaidecît acasă, îl consideră ca pe al nouălea copil al lui, alături de ceilalți opt ce-i avea, și îl învăță meseria.

— Ah, ce fericit eram ! povestea Avramache. Nici nu concepeam o viață mai dulce în rai, cu toată munca noastră grea și sărăcia care domnea în gospodărie.

Dar era scris undeva că suferințele lui trebuiau să reînceapă sub o formă nemaipomenită. Învățase repede cizmăria, precum și puțină carte. Avea tocmai treisprezece ani și i se acordase un mic salariu ca bani de buzunar, cînd, ducîndu-se să predea o pereche de pantofi unei blestemate femei de moravuri ușoare, aceasta îl reținu pe băietan la masă, îl îmbătă și...

Avramache jura că nu-și mai aducea aminte de ce se întîmplase după asta, dar cîteva zile mai tîrziu se pomeni că suferă de o „boală rușinoasă,", de care el doar auzise vorbindu-se. La vîrsta lui, boala asta îi păru ceva monstruos. El ascunse tot, suferi crîncer, slăbind groaznic, apoi două teribile buboaie îi apărură în ambele părți de jos ale pîntecului.

Atunci durerea deveni atît de insuportabilă încît, de teamă să nu se dea de gol, părăsi casa binefăcătorului său, așa cum o părăsise pe a unchiului, fierarul, cu deosebirea numai că de astă dată abandona o casă ospitalieră și mergea sprijinindu-se de garduri. Se duse să se prăbușească la poarta spitalului comunal, unde fu internat și descoperit mai tîrziu de patronul și prietenii lui, care îl plînse, nu-i făcu nici o mustrare și îl aduse acasă, de îndată ce fu vindecat. Avramache stătu pînă la etatea de douăzeci și unu de ani cînd, scutit de serviciul militar, se căsători cu fata aceluia care de două ori îl adunase de pe drumuri și al cărui asociat deveni.

Anii se scurseră. Bătrînii muriră. Rămas singur cu femeia lui, ei fură amîndoi cuceriți de ideile socialiste, care erau pe atunci pentru întîia oară răspîndite în țară de intelectuali ca : Gherea, Mortun, Nădejde, Diamandi și alții. Avramache, al cărui suflet era preparat de lecturile a tot ce se scria și se traducea mai cu temei atunci, deveni repede apostolul brăilean al noii credințe.

El își transformă căminul în club socialist, se abonă la gravele reviste marxiste *Contemporanul* și *Literatură și știință*, făcu să vie la Brăila oratori de frunte și luă parte la toate mișcările de stradă. Apoi, după împușcăturile de la Slatina și trădările celor mai mulți dintre șefii „mar-

xişti", care se duseră cu arme şi bagaje „să formeze aripa stîngă a partidului liberal", Avramache suferi soarta tuturor apostolilor mai mărunţi ; fu groaznic bătut în beciurile poliţiei, iar casa îi fu devastată.

Aceste evenimente se petrecuseră cu vreo cinci, şase ani în urmă. Ele avură o înrîurire dezastruoasă asupra sufletului bietului cizmar. Redus la mizerie, pierzînd orice credinţă în puterea de caracter a oamenilor, se retrase ca într-o sihăstrie împreună cu excelenta lui tovarăşă de viaţă, cărţile lui dragi şi o rază de speranţă în viitorul depărtat al omenirii. Neavînd copii şi cum îşi pierduseră toată clientela bogată, se mulţumiră cu două odăiţe de mahala, dormind într-una, lucrînd în cealaltă.

De astă dată, munca unuia singur şi puţinul cîştig ce le aducea o clientelă sărăcăcioasă, neputînd îndestula gospodăria, femeia fu nevoită să înveţe şi ea să puie petece şi chiar să tălpuiască. Îi vedeai pe amîndoi, prin ferestrele de la stradă, stind pe scăunaşele lor joase, tăcuţi, resemnaţi. Trecuseră de patruzeci de ani ; ea, cam groasă, blondă, cu mişcările domoale ; el, doi ochi albaştri într-un cap de ţigan, păros, mustăcios.

Ca orice cizmar, era niţel poet. Declamînd cu oarecare talent, pe vremuri, la serate şi serbări populare, el strecura, timid, „creaţii personale" printre capodopere de-ale lui Eminescu, Coşbuc, Heine sau Petöfi. Chiar şi astăzi, cînd venea vreun prieten să-l vadă, el îi citea cîte o poezie nou „comisă", plimbîndu-şi cu religiozitate privirea pe colecţia de pontifi ai socialismului cu care erau acoperiţi toţi pereţii : Marx, Engels, Lassalle, Bebel, Singer, Kautski.

Adrian îl cunoştea de mult şi fuseseră un timp vecini, dar nu-şi amintea decît vag de epoca eroică a lui Avramache. Dealtfel, mai tîrziu, Adrian avu mai puţină dragoste pentru cizmarul socialist şi poet, decît pentru omul afectuos şi cititorul cunoscător. Cît despre militant, el găsea că Avramache era un socialist cum nu prea se vedea la Brăila, lăsînd la o parte lavaliera şi „cioculeţul", prin care se asemănau toţi palavragiii ignoranţi ai socialismului de provincie.

Din cauza aceasta, cu toată elocința doctrinară a maestrului, discipolul se încăpățînă să nu aprecieze decît pe prietenul duios, omul cinstit, idealistul singuratic, cunoscătorul tuturor cărților bune, ceea ce irita uneori pe cizmar, care iubea temperamentul lui Adrian și ar fi voit să-i incrusteze altoiul revoluționar militant, blamînd pe amatorul socialist.

Ori, Adrian tocmai venea să facă acum mare caz de acest grăunte de militantism pe care Avramache dorea să-l vadă încolțind în inima adolescentului.

Era ora zece seara. Soții visători se aflau în camera lor ; ea, cîrpind rufe, el, citind cu voce tare o carte faimoasă, de curînd tradusă în românește : *Moș Goriot*, de Balzac. În clipa în care Adrian pătrundea în casă, Avramache ridica brațele la cer și striga :

— Ah, ah, ah ! Cît e de uman ! Cît e de grandios ! Sărmane „moș Goriot" !

— Se citește *Gorio*, nu *Goriot*, zise Adrian, întinzîndu-le amîndouă mîinile. Mihail mi-a spus că, în franțuzește, *t* de la urmă nu se citește.

— O, Adrian ! O, băiatule ! Să-i ia dracul pe toți *t* de la urma cuvintelor franțuzești ! Dar dacă tu ai citit deja cartea asta, după cum ai aerul, ai să recunoști că, într-o zi, toți oamenii, chiar și muții, au să mugească, în fața acestui personaj, ca boii : *mmm ! mmm !*

— Măi, frate Avramache ! Iată de ce țiu eu la tine. Tu nu ești mare cînd mă „bărbierești" cu frumoasa voastră „Concepție materialistă a istoriei", ci cînd urli cu atîta suflet asupra acestui prea bun „moș Goriot". Totuși, te înșeli cînd îți închipui că boii omenești au mai multă nevoie de moși Gorioți decît de fîn.

— Ei bine, nu ! Să sfîrșim odată cu această problemă a fînului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară numai moși Gorioți !

Adrian repetă parafrazînd :

— Să sfîrșim odată cu această problemă a fînului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară... să danseze !

Și înfuriindu-se :

— Îmbătrînești nebun, Avramache ! Știi unde își petrec serile foștii mei camarazi de școală primară, astăzi bacalaureați ? Ei bine, în *Saloanele de dans Weber !* Iată,

chiar vizavi de tine stă un bacalaureat, fiul vătafului Grigore. Pui rămăşag cu mine, nu numai că nu ştie să „mugească“ faţă de un moş Goriot, dar că nici habar n-are de el ? Îţi spun asta fiindcă, într-o zi, întîlnindu-l, l-am vorbit de *Crimă şi pedeapsă*, de Dostoievski şi el m-a privit ca un viţel. Dar să zicem că Dostoievski e un rus, pe cînd opera lui Balzac ar trebui s-o cunoască din liceu, unde a învăţat limba lui Voltaire, noroc pe care nici eu nici tu nu l-am avut.

Avramache sta cu capul rezemat de speteaza scaunului şi surîdea cu melancolie. De fapt, el era într-un gînd cu Adrian, dar avea nevoie să-şi apere credinţa împotriva adevărurilor pesimiste. Altfel, n-ar fi putut trăi.

— Totuşi, reluă Adrian, sunt de părerea ta ! Societatea trebuie să asigure, mai întîi, tuturor membrilor ei, pîinea zilnică. Sunt gata să lupt pentru aşa ceva.

— Ah ! sări Avramache. Eşti gata ? Te-au convertit cei de la Bucureşti ? Felicitările mele, tinere luptător, dar cum vrei să lupţi, cînd îţi lipseşte credinţa ?

— Ce credinţă ? E nevoie numaidecît să cred că toţi oamenii vor fi într-o zi ca tine, ca mine sau ca Mihail, pentru ca să le recunosc dreptul de a mînca pe cît le e foame ? Nu. Pentru aşa ceva, nevoia mea de dreptate mi-ajunge.

— Deci, tu nu speri într-o perfecţionare a aluatului omenesc, în ziua în care el nu va mai fi flămînd ?

— Pînă la un punct, da. Dar nu pot să sper că fiul lui vătafu' Grigore are să vie într-o zi să-ţi sărute mîinile, ţie, un biet cizmar, numai din motivul că te-a văzut plîngînd deasupra unei cărţi a lui Balzac. Dacă asta ar putea să se întîmple, el n-ar fi aşteptat propaganda ta. De mult te-ar fi descoperit singur, aşa cum l-am descoperit eu pe Mihail, fără să fiu împins de nici un fel de propagandă.

— Atunci ai să lupţi pentru puţin lucru !

— Cum, puţin lucru ! ? N-ai fi tu fericit, de pildă, să vezi că hamalii noştri nu se mai omoară, nici că îşi schilodesc femeile, nici că se mai îmbată ca nişte brute, aşa cum fac astăzi ? Iată o perfecţionare a aluatului omenesc. Numai atîta, şi încă ar fi mult. Mi-aş sacrifica bucuros

libertatea şi chiar viaţa, ca să contribui la această perfecţionare a omului. Şi, fiindcă suntem în subiect, află că am venit să te întreb dacă nu vrei să iei iniţiativa înfiinţării unui sindicat muncitoresc mixt, la Brăila ?

— Există acest sindicat mixt.

— De cînd ?

— De două luni.

— Eşti şi tu înscris ?

— Bineînţeles. Tu nu eşti înscris.

— Am să fiu, nu mai tîrziu decît mîine. Am să mă înscriu ca zugrav, căci am de gînd să mă întorc în curînd la vopsitoria mea. Mai e vreun zugrav înscris ?

— Sunt doi : Costea şi Pamfil.

Adrian strîmbă din nas :

— Pamfil, mai merge, dar Costea... Poliţist. Cartofor. Mincinos. Pe lîngă asta, plin de pretenţii, fiindcă a făcut parte din prima mişcare socialistă. *„Cunoşti bazele social-democraţiei sau programul de la Erfurt ?“* — iată veşnica lui întrebare pe care, cu rost sau fără rost, o pune tuturor acelora care, ca şi el, habar n-au de aceste „baze“ sau acest „program“. Nu. Nu-mi place tipul ăsta.

Avramache oftă amarnic :

— Dragă Adrian, ai luat-o pe drum greşit ! Într-o mişcare de mase, nu totdeauna îţi iubeşti camarazii, dar nu despre asta e vorba. Noi nu propovăduim creştinismul, iar doctrina socialistă nu spune nicăieri : „Iubiţi-vă unii pe alţii“, ci : *Organizaţi-vă ! Fiţi solidari ! Răsturnaţi capitalismul şi zidiţi societatea comunistă !*

— Cu cine să zideşti această societate ? Cu oamenii, aşa cum sunt ?

— Drace ! Nu cumva ai vrea ca fiecare să şi-i ticluiască după gustul lui ?

— Dar moralitatea ?

— O cerem de la toţi tovarăşii. Cei care n-o au deloc, sunt aruncaţi peste bord şi atît. Trecem mai departe. N-avem timp să despicăm firul de păr în patru. Simpatie, antipatie, astea sunt sentimente care n-au ce căuta într-o organizaţie revoluţionară. Acolo eşti un soldat, nu altceva. Ceea ce vrei tu, e idealul, şi idealul e duşmanul omului. Am învăţat asta pe pielea mea. Corijează-te, deci, dacă vrei să lupţi în rînduri. Iar dacă rîndurile nu-ţi convin,

ștergе-o, pînă mai e timp, ori ai să fii călcat în picioare ! Căci, să știi, inima poate primi tot felul de gloanțe ! S-a văzut așa ceva în Franța, acum vreo sută de ani, cînd capete mai mîndre decît al tău s-au rostogolit ca niște dovleci.

Sanda, nevasta lui Avramache, puse samovarul pe masă, și vederea acestui obiect rusesc, rar în gospodăriile românești, influență sensibilitatea biciuită a lui Adrian ca o dezmierdare amicală. El se sforță să-și reție lacrimile.

Sentințele reci ale militantului socialist îi răscolise sufletul. Venise, plin de duioșie, de milă, de dragoste și de revoltă, să-și ofere inima, adică tot avutul lui, mișcării revoluționare, și iată că un camarad experimentat îi spunea că această inimă nu era bună decît să primească gloanțe din ambele părți ale baricadei.

De ce cruzimea asta ? Numai fiindcă el, Adrian, voia ca omul de mîine să fie deosebit de cel de azi. Dar asta i se părea cu totul natural. Cum ? Anumiți oameni voiau să taie capul altor oameni, și nu era oare obligatoriu să ceri celor dintîi să nu mai aibă năravurile celor din urmă ? La ce bun să lupți, atunci ? Ca să îngădui unora de-a lua locul celorlalți ? Cu alte cuvinte : scoală-te tu, să mă așez eu !

Aceasta nu interesa pe Adrian.

— La ce te gîndești ? îl întrebă Sanda, oferindu-i ceașca de ceai și dezmierdîndu-l pe cap. Ia nu-ți mai face sînge rău ! Niciodată n-ați fost de acord asupra acestor chestiuni și cred că nici n-o să fiți vreodată. De ce nu vorbiți mai bine despre literatură ? Acolo vă înțelegeți de minune.

Avramache înghiți prima ceașcă de ceai, opărindu-și gîtul, apoi aprinse o țigară și își întoarse fața-i cinstită spre Adrian, care fuma gînditor :

— Ca orice militant socialist, îi zise el, țiu mult să fac adepți, și tu ai putea să fii unul de frunte, căci ai mari calități, dar pentru așa ceva ar trebui să te dedublezi : omul de inimă nu trebuie să se amestece în afacerile omului de acțiune. Nici eu n-am înțeles acest adevăr, cînd am debutat în mișcare, și am suferit mult. Am adăpostit, hrănit și îmbrăcat tovarăși pe care îi credeam prieteni și

pe care i-am iubit. Unii dintre ei au dispărut într-o zi, jefuindu-mă. Alţii s-au dus să raporteze la poliţie toate gîndurile mele. Doi sau trei au încercat chiar să-mi pîngărească tovarăşa. În fine, trădarea colectivă a pontifilor noştri, pe care îi adoram ca pe nişte idoli, m-a făcut să cad într-o boală din care nu credeam să mă mai scol. Căci am făcut şi eu greşeala să subordonez triumful unei idei, suprimării tuturor acestor crime împotriva inimii.

— De ce „greşeală“ ? întrerupse Adrian. Asta nu s-a dovedit perfect adevărat ? Nu s-a prăbuşit la pămînt întreg scheletul şubredei voastre construcţii ?

— Da, s-a prăbuşit, dar de ce ? E tocmai din cauză că am amestecat afecţiunea şi decepţiile ei, cu acţiunea revoluţionară. Noi ne ataşam oamenilor, nu ideii. Îi iubeam mai mult pe ei decît pe aceasta, pe care de-abia o întrezăream. Unii ne-o mascau cu duioşia lor efemeră, alţii, cu strălucitoarea dar egoista lor personalitate. Şi, în ziua în care toţi aceşti oameni s-au prăbuşit, s-a dus de rîpă şi biata idee. Ei bine, nu ! În războiul nostru social, mai mult decît într-un război capitalist, soldatul nu trebuie să-şi părăsească postul, pentru motivul că, la spatele lui, cutare şef, cutare prieten sau chiar nevasta lui l-au trădat. Pentru nimic în lume, noi nu trebuie să dezertăm din luptă, înţelegi tu ? Patriile burgheze pot să dispară datorită laşităţii armatelor lor de sclavi ; şi noi vom face totul ca ele să dispară într-o zi. Patria umană, ea nu poate să dispară ! În fiecare veac, în mersul ei învingător spre mai bine, ea îşi descoperă eroii care trebuie să o servească în cutare sau cutare moment. Astăzi, adică în acest secol, e rîndul nostru, al proletarilor, să o servim. Noi sîntem eroii destinaţi de cursul istoriei. Vrei să înţelegi asta, Adrian ?

Adrian tăcea, cu ochii în ceaşca cu ceai.

— Bine ! zise cizmarul. Gîndeşte-te ! Dar spune-mi, înainte de a pleca, dacă ai venit la mine cu o idee precisă şi care idee, după ce m-ai lăsat aproape un an fără nici o ştire din partea ta.

Tînărul îşi ridică fruntea, ca un învins :

— Vin să-ţi aduc o ştire pe care va trebui s-o ţii în taină, pentru moment. Cunoşti cele două elevatoare pe şine, din docuri, care scot grîul din silozuri şi-l încarcă în

vapoare. Se știe că mașinile astea fac un mare rău hamalilor, căci nu numai că au luat pîinea la sute de guri, dar mai și depreciază munca. Ai auzit, poate, că în ziua punerii lor în funcțiune muncitorii s-au năpustit furioși să le arunce în bazin și că represiunea acestei revolte a făcut atunci mai multe victime. Ei bine, istoria asta o să se repete pe curînd. Ieri, grație unei indiscreții, am aflat că firma „Oléano & Co.“, din Hamburg, unde frații Thuringer sunt acționari, a expediat la Brăila trei elevatoare plutitoare. „Cupele“ acestor elevatoare, în loc să se scufunde în siloz, se scufundă în pîntecul unui șlep încărcat cu grîne. Astfel, invenția asta drăcească, după ce a furat muncitorilor o bună parte din munca din docuri, o să le-o fure în curînd și pe apă, pe tot cheiul portului. Și poate că iarăși are să curgă sînge.

Avramache sări în sus ca o panteră :

— Iată, vezi ce bun camarad poți să fii tu cînd vrei ! Știrea asta face pentru noi mai mult decît o mie de discursuri ale celui mai strălucit propagandist. Va trebui ca noi, socialiștii, să fim cei dintîi care s-o anunțăm muncitorimii portului, nu cu intenția de a-i face să distrugă aceste mașini drăcești, ci ca să se organizeze și să le puie într-o zi în slujba colectivității comuniste, după ce va fi suprimat capitalismul, care face astăzi ca orice cucerire tehnică să fie fatală lucrătorilor.

— Asta e și părerea mea. Cunosc bine mecanismul muncii din port și am să te inițiez și pe tine. Vorbind muncitorilor, trebuie să pui degetul drept pe bubă, căci omul de la sac disprețuiește pe toți acești palavragii electorali, care habar n-au de durerile lui. Nu trebuie să te confunde cu ei. Vătaful va fi deci marele tău cal de bătaie. Să ataci fățiș această monstruoasă lipitoare a muncii din port, iată o operă salutară pe care nimeni încă n-a îndrăznit s-o întreprindă, dată fiind forța politică ce-o reprezintă vătafii. E sigur că această ofensivă, dusă curajos în numele ideii socialiste, va face o impresie profundă asupra hamalului, om bănuitor, de mult convins că la spatele fiecărui discurs se află totdeauna o candidatură de susținut. De astă dată, el va vedea că nu un „tip“, ci o ideea își pune candidatura. Am să-ți dau fapte și cifre asupra originii și formațiunii scandaloase a cîtorva mari

averi vătășești, precum și asupra moravurilor acestor canibali...

— Dar, din moment ce ești așa de la curent, de ce n-ai vorbit tu însuși acelora care te cunosc ca pe unul de ai lor ?

— Tocmai de asta nu pot să le vorbesc eu ! Hamalii n-au nici o stimă pentru unul de-ai lor. „Ce știi tu mai mult decît mine ?" îți spun ei. Apoi, eu sînt prea tînăr, n-am nici mustață. Și ei sînt oameni în vîrstă care, la orice vorbă, au obiceiul să-și răsucească mustața și să ți-o arate, spunîndu-ți că „mucoșii ar face mai bine să mai sugă țîță, decît să-i învețe pe ei, oameni copți, cum trebuie să trăiască". Un alt fapt care mă împiedică să le vorbesc, e că am o teamă năprasnică de a lua cuvîntul în public. Inima mi se oprește, chiar numai cînd văd pe cineva că se urcă la tribună. Mă întreb cum fac oratorii de nu cad morți în clipa în care sînt anunțați publicului ?

El se ridică să plece :

— Acum mă duc, e tîrziu și starea mea de servitor mă obligă să fiu în picioare la cinci dimineața.

— Apropo, făcu Avramache, spuneai că vrei să părăsești „slugăria" și să te întorci la „văruială". Ei bine, mai așteaptă nițel. Ai putea să ne fii util acolo unde ești. Vei fi omul nostru în tabăra mașinațiilor burgheze.

— Da... pînă în ziua cînd tabăra va afla de dubla mea funcție.

A doua zi, seara, Adrian se duse în strada Plevnei, unde se găsea modestul sediu al „Sindicatului muncitoresc mixt". O sală, nu mult mai mare decît o cameră ordinară, patru bănci, o tribună înfășurată cu pînză roșie, portretele obișnuite ale fondatorilor socialismului, iar deasupra tribunei, scris cu litere roșii chiar pe zid : *Proletari din toate țările, uniți-vă !*

Secretarul neplătit al acestui sindicat, un lucrător electrician, venea în fiecare seară să stea timp de un ceas la sediu, în vederea vreunor noi înscrieri posibile. Cunoscîndu-l, Adrian n-avu nevoie de nici un fel de recomandare. El plăti taxa de înscriere, precum și cotizația pe trei luni, își luă „Cartea de membru" și, ieșind în stradă, se lovi piept în piept cu un prieten din copilărie, care își

sfărîmase viitorul, datorită ideilor lui anarhiste cele mai violente și caracterului său insuportabil, dar a cărui fire cinstită și puternică personalitate păstrau toată admirația lui Adrian.

Era fostul student în fizico-chimice Ion Rizu, poreclit *Ciupitul*, din cauza feței sale groaznic ciuruită de variolă. El mai avea să-și treacă ultimele examene la Facultatea de științe din București cînd, tatăl său, bogat angrosist de fierărie, ruinat la joc, se omorî. Rămas fără nici un ajutor, tînărul Rizu mai avu nenorocirea să constate că unul dintre profesorii lui îl persecuta din cauza ideilor lui anarhiste și-l „trîntea" pentru a treia oară la același examen de electricitate. Cum el știa că acest profesor nu rămînea indiferent în fața unor anumite sume de bani pe care studenții le vărsau asistentului său în ajunul examenului, Rizu îl invectivă în plină clasă, numindu-l „profesor veros". Așa se sfîrși o carieră, care promitea să fie strălucită.

Exclus din Universitate, redus la mizerie, tînărul Rizu se văzu nevoit să-și cîștige viața dînd lecții elevilor liceului din Brăila și fabricînd „plesnitori" și „rachete" pe care le vindea el singur pe la serbări populare. Ca o culme a nenorocirii, o femeie, una singură, trecu prin viața-i singuratică, nu ca să i-o îndulcească, ci ca să i-o facă și mai cruntă. El deveni numai venin, înainte de a fi trăit.

Nu se știa dacă are vreun prieten. Nimeni n-ar fi putut spune în ce cocioabă își rumega ideile negre. Chiar și anarhiștii îl evitau. Doar Adrian se mai ducea uneori să-l caute la *Ceainăria populară*, unde știa că își bea regulat ceaiul seara, izolîndu-se în colțul cel mai obscur. Și, față cu Adrian, mizantropia lui era mai puțin amară. Îl stima ca pe un băiat sincer și un autodidact merituos, pe care îl lăsase pe băncile școlii primare.

Totuși, văzîndu-l ieșind de la sediul „Sindicatului mixt", nu putu rezista plăcerii de a-l înțepa cu răutate :

— Ia te uită ! făcu el, mirat. Și tu ești amestecat în marmelada asta mixtă ? N-aș fi crezut-o ! Pe cînd, candidatura d-tale de deputat socialist, d-le Adrian Zografi ?

Adrian văzu în ce hal de mizerie se afla și nu luă în seamă ironia lui. Apucîndu-i brațul, îl tîrî cu el :

— Hai să bem un ceai împreună. De mult nu ne-am mai văzut.

Rizu fu mișcat. El știa că Adrian, ca atîția alții, ar fi putut ușor să răspundă sarcasmului său, batjocorindu-i chimia și anarhia, amîndouă reduse la fabricarea de focuri de artificii. Astfel fu mulțumit că a scăpat ușor, căci nimic nu-i era mai penibil decît aluziile răutăcioase, uneori crude, la aceste două pasiuni ale vieții lui : ideile anarhiste și chimia, pe care spera s-o ilustreze într-o zi de pe înălțimea unei catedre universitare.

Ei făcură tot drumul fără să mai schimbe un cuvînt. La ceainăria plină de pescari lipoveni, care miroseau a rachiu și a pește, Rizu îi zise lui Adrian, de îndată ce se instalară într-un colț :

— Ai să-mi ierți răutatea de adineaori, nu-i așa ?

— Ei, parcă eu nu știu că tu nu ești om rău.

— Oh, ba da ! Sunt rău. Ce vrei, viața pentru mine nu mai e decît o povară. Așa că... Sunt lovit. Lovesc. Ori, mai bine zis, mușc, ca un paria neputincios.

Adrian se uită la fața lui, atît de schilodită de nemiloasa boală și găsi că Rizu era băiat simpatic, grație ochilor lui negri, arzînd de patimi înăbușite.

— Ia spune, Ioane : de ce nu vrei să ne vedem mai des ? Trăiești prea singur.

El voi să-i ia o mînă. Celălalt și-o retrase :

— Nu trebuie să fi prea afectuos cu mine. Nu țiu. M-am dezobișnuit și nu știu din ce motiv aș relua acest obicei. Ori ești afectuos față cu viața ori nu ești deloc. Nu e cu putință să iubești un om și să-i urăști pe toți ceilalți. Și pe mine, doar ura mă mai hrănește. Îmi detest chiar și idolii. Privește pe un Elisée Reclus. În fond, chiar și tipul ăsta mare n-a putut să reziste pînă la sfîrșit de a se așeza confortabil pe marile venituri ale cărților lui. Atîta pagubă pentru discipolii care au umplut pușcăriile, împinși de frumusețea scrierilor maestrului. Nu. Mai mult îmi place Georges Sorel. E mai consecvent.

— Tu știi că eu nu sunt anarhist, zise Adrian, dar uneori aprob acțiunea voastră directă, suprimarea aceluia care este dușmanul omenirii, sau sabotajul, distrugerea mașinilor care iau pîinea de la gură. Netăgăduit, asta nu duce la nimic, dar satisface inima. Iată, de pildă, cele trei elevatoare plutitoare ce vor sosi în curînd la Brăila : cu

plăcere le-aş vedea sărind în aer, chiar dacă anul următor ar fi să le înlocuiască cu un număr dublu.

— N-am auzit nimic vorbindu-se cu privire la aceste elevatoare plutitoare, zise Rizu. Eşti sigur ?

— Peste cincisprezece zile vor fi puse în funcţiune. Dar nu vorbi nimănui.

— N-am obiceiul să mă spovedesc, ştii bine.

Rizu schimbă numaidecît vorba. Puţin după aceea, se despărţiră. Adrian insistă ca să fixeze împreună o viitoare întîlnire. Anarhistul refuză.

V

Afacerea noilor elevatoare era de o importanță capitală pentru întreg comerțul de exportare a cerealelor din Brăila, dar mai ales pentru cele două case principale, Thuringer și Carnavalli, care aduceau cele trei mașini cu riscul și pe răspunderea lor. Peripețiile dramatice care însoțiseră, cu zece ani în urmă, instalarea celor două elevatoare din docuri, erau încă în amintirea fiecăruia. Și doar, atunci, statul era acela care introdusese această noutate, ceea ce n-a împiedicat pe hamali să ia mașinile cu asalt. Ce-avea să se întîmple acum, cînd simpli particulari, și încă niște străini, luau această inițiativă ?

Guvernul, înștiințat de cei interesați, a răspuns că el va face tot posibilul ca să menție ordinea ; totuși, se arătase destul de îngrijorat, dat fiindcă elevatoarele erau impopulare, ba chiar odioase, nu numai muncitorilor, dar și vătafilor, tirani electorali de care depindeau toți politicienii județului. Ministrul de Interne, care fusese întrebat dacă mașinile puteau la nevoie să se sprijine pe ajutorul armatei, răspunse că nici într-un caz acest sprijin nu va fi împins pînă la vărsare de sînge.

— Cu alte cuvinte, spălați-vă pe cap ! își zicea fiecare.

Frații Thuringer și Carnavalli țineau zilnic conciliabule, de unde nimic nu transpira. Bazîndu-se pe frumoasa recoltă a anului, ei își riscaseră capitalurile pînă la o centimă în mari angajamente.

Ana povestea la bucătărie că stocurile de grîne pe care aceste două case le acumulau zilnic în port, erau așa de mari că nu mai știau unde să le pună. Sute de vagoane erau descărcate pe pămînt. Alte mii de vagoane zăceau prin șlepuri și depozitate pe cine știe unde. Pentru exportarea lor, se închiriaseră vreo treizeci de vapoare care aveau să sosească dintr-o zi într-alta. Dacă încărcarea și expedierea lor nu se efectuau în termenii prevăzuți în contracte, ruina completă pîndea pe Carnavalli ca și pe Thuringer.

Această febră care cuprinsese casa, suprimă aproape toate petrecerile. Nu se mai juca și aproape nu se mai ieșea la plimbare. Adrian alerga de zeci de ori pe zi la poștă, cu telegrame lungi cît niște scrisori. Gîndindu-se la lovitura pe care socialiștii o preparau exportatorilor și de care el nu era străin, conștiința îl mustra uneori. Ana îi spusese într-o seară :

— Dacă afacerile merg bine în vara asta, Carnavalli și cu ai noștri au hotărît să creeze niște fonduri cu care să se vie iarna în ajutor nevoiașilor portului. Iar d-l Max îți va propune să te duci în Germania să înveți, pe cheltuiala Casei, Științele comerciale. El zice că tu nu ești făcut ca să fii servitor.

„Ah ! se gîndi Adrian. El vrea să mă trimeată în Germania și eu vreau să-l ruinez ! Căci greva care va izbucni în clipa cînd noi vom anunța muncitorilor sosirea elevatoarelor, nu va fi altceva decît ruina lui".

Aceste generoase intenții ale celor trei exportatori îl făcură să se simtă foarte nenorocit. Oricum, oamenii ăștia nu erau niște canalii. Da, el știa bine că Avramache va taxa de „filantropie burgheză" toate aceste „fonduri de ajutor", destinate să facă pe muncitori să suporte mai ușor mizeria și servitudinea ce le-o impunea exploatarea capitalistă, dar ce puteau asemenea interpretări ale legilor sociale împotriva legii inimii lui ? Îi era peste putință lui Adrian să nu distingă binele de rău, să pună toată lumea în același sac.

El văzuse cu ochii lui pe Carnavalli și pe frații Thuringer ajutînd nevoiași, subvenționînd văduve împovărate de copii, repatriind familii. Și văzuse de asemenea bogați ciocoi bătîndu-și argații și slobozind cîinii asupra cerșetorilor. Se putea oare aplica aceeași măsură unora ca și celorlalți ? De oricare parte a baricadei s-ar fi aflat oame-

nii, Adrian îi privea cu aceeaşi inimă. Cizmarul îi spusese că o asemenea inimă era dintre acelea care primesc „tot felul de gloanţe". Ei bine, dacă nu-i era îngăduit să fie judecător drept, el voia mai bine să fie victimă decît călău.

În seara în care Ana crezu că-i face plăcere dezvăluindu-i proiectele generoase ale armatorilor, Adrian se aruncă la picioarele ei şi plînse de remuşcare. Amintindu-şi că i-a vorbit odată de elevatoare, ea îl întrebă dacă nu cumva a comis vreo indiscreţie. Ori, era mai mult decît o indiscreţie. Un adevărat plan de bătălie fusese stabilit în afacerea elevatoarelor. Ana credea că el plînge de bucurie.

— Înţelegi, îi spunea ea, tu eşti acuma considerat ca un membru al casei. Viitorul tău e aici, nu în altă parte.

„Atîta pagubă de viitor ! gîndea Adrian. Ce îmi sfîşie inima, e bunătatea oamenilor ăstora, nu grija viitorului meu".

Era bunătatea lor şi încă ceva : patima lui pentru Ana, împotriva căreia în zadar se apăra şi care îl hrănea cu cea mai bună substanţă a vieţii, visul. Răzvrătirile lui împotriva acestei „servitudini", pe care el o judeca dăunătoare elanului său revoluţionar, nu făceau decît să i-o impună şi mai tare, ca ceva indispensabil. Chiar şi dragostea trupească a Iuliei era neputincioasă să-i micşoreze nevoia ce o avea de Ana. Dealtfel, Adrian n-o dorise niciodată. Şi cu cît cunoştea mai bine tot ce putea să-i dea Iulia, cu atît adora mai tare tot ce nu era în puterea Anei să-i refuze.

Aceasta, netemîndu-se de el, se obişnuise cu mîngîierile lui de şarpe misterios. Cînd se întîmpla să se bosumfle, ea era aceea care căuta să-l îmbuneze. Deseori se ducea să-l caute în camera lui, unde Adrian se retrăgea ca „să se regăsească", de îndată ce ziua de muncă era sfîrşită. Acolo stăteau de vorbă ca doi buni prieteni. Căci, în ce priveşte setea de a se refugia în visuri, Ana, păstrînd proporţiile, putea şi ea să spună că profesorul de gimnastică, care cunoştea bine echilibrul corpului, ignora complet pe cel al sufletului şi că el nu era pentru mîndra lui metresă decît ceea ce Iulia era pentru Adrian. Iată de ce, în faţa unei duioase dezmierdări, ea se simţea tot atît de mişcată şi de primitoare, ca şi cum ar fi fost o copilă.

De multe ori, cînd Adrian îi atingea brațele goale cu mîinile sau cu obrajii lui înflăcărați, sau cînd i se arunca la picioare și îi cuprindea genunchii, plăcerea ei întrecea cu mult tot ce știa că-i putea aduce dragostea trupească. Și atunci cu greu rezista nevoii de a lua capul tînărului și de a-l acoperi de sărutări. Într-o zi, surprinzînd pe Adrian cu fața scufundată în bluzele ei atîrnate în dulap, fu atît de emoționată, încît îi zise :

— Sărută-mă cuminte, aici, pe gît.

— Nu ! răspunse Adrian ; pe gît sărut pe Iulia. Dumitale am să-ți sărut picioarele. Și, aruncîndu-se la pămînt, i le sărută.

„Tare-i prost !" gîndi ea, cu obrajii în flăcări.

Carne mistuitoare a femeii sau numai grația ei ideală ; bunătate a oamenilor ; dor de dreptate ; dragoste de viață, revoltă, toate acestea, claie peste grămadă, Adrian le închidea în inima lui și le plimba zilnic prin port, de-a lungul unor cheiuri în fierbere unde vuietul presentimentelor populare umplea spațiul. Acolo îi plăcea lui să-și cufunde ființa-i clocotitoare, în larma de strigăte, de fluierături de sirene, în îmbulzeală, prăfărie, sudoare. Acolo oamenii erau toți buni. Eroicul zeu Munca îi înghițea în amețitorul lui vîrtej de activitate, muncă cu toptanul, unde fiecare, rupîndu-și ciolanele, putea să cîștige „gros".

Busturi și fețe aprinse, febrile, mînjite de sudoare și praf, ochi injectați de sînge, furnicar uman care alerga în șiruri neîntrerupte, cu sacul pe umeri, făcînd să trosnească punțile sub greutatea lor, dezlegîndu-li-se uneori izmenele și arătînd astfel cerului tot ce un om de treabă poate să aibă mai rușinos.

Într-o sîmbătă de pe la mijlocul lui august, Adrian se ducea cu nasul în vînt să caute printre „poște" pe magazionerul casei, ca să-i transmită un ordin urgent cînd, moș Ștefan, rahagiul, îl apucă de braț :

— Mîine, duminică, la ora nouă dimineața, inaugurăm *Casa Muncitorilor din Port.*

— Care „Casă" ?

— Cum, nu știi ? Acum suntem două sute și am închiriat o proprietate întreagă, cu o frumoasă sală de întruniri, pe strada Ștefan cel Mare.

— Dar ce dracu ai putut să le descînţi hamalilor, ca să aduni două sute ?

— Le-am spus că trebuie să se ajute între ei, cotizîndu-se. Pentru boală şi moarte, un leu pe lună. Pentru cheltuielile generale, alt leu. Iar cei care vor să aibă iarna lemne de foc uscate şi ieftine, n-au decît să verse zece lei pe săptămînă, timp de două luni şi vor deveni astfel asociaţii unei cooperative de lemne de foc, care le va furniza în fiecare an cinci mii de kilograme. Suma asta reprezintă jumătatea preţului pe care îl plătim de obicei pentru aceeaşi cantitate de lemne verzi sau ude.

— Şi ai găsit trei cooperatori care să-ţi verse aceşti zece lei pe săptămînă ?

— Am găsit cincizeci şi am cumpărat zece vagoane de lemne. Dar pilda va fi urmată de mulţi alţii, de îndată ce vor vedea că nimeni nu se atinge de banul lor, căci am băgat pe toţi aceşti cincizeci de tovarăşi în Comitet.

— Cine conduce pe aceşti oameni ?

— Se conduc singuri. Pe mine m-au rugat să nu mai vînd rahat, să locuiesc cu familia mea într-o odăiţă a cooperativei, ca gardian, şi să vînd lemne în detaliu, ceva mai jos decît preţul zilei, împărţind cîştigul pe din două. Asta asigură pîinea copiilor mei, nimic mai mult.

„Asta, gîndi Adrian, echivalează cu zero, dar tu vei fi făcut începutul, bătrînelule, şi iată ce e mult. Cu restul ne însărcinăm noi".

— Mi-ar face plăcere dacă ai vrea să vii mîine să spui două cuvinte de încurajare oamenilor noştri. Sunt prea singur şi nu tocmai priceput.

— Am să vin. Şi am să aduc şi cîţiva tovarăşi.

Chiar în seara aceea, Adrian se duse să povestească lui Avramache isprăvile lui moş Ştefan.

— Iată unul care v-a dat gata, pe voi militanţii îndopaţi cu doctrine, zise Adrian, melancolic. Bătrînul acesta, al cărui vocabular nu trece de două sute de cuvinte, a cucerit un hamal de fiecare cuvînt, fără discursuri, nevorbind decît de boală, moarte, lemne de foc şi distribuind bricege acelora care aruncau cuţitul ! Vezi, deci, cît de puţin lucru le trebuie oamenilor, ca să-i hotărăşti la fapte mari. Căci, fără nici o îndoială, rahagiul acesta analfabet a pus, fără să ştie, bazele unei mişcări care nu se va

opri la boală şi la combustibil. Blodogorind cîteva îndemnuri stereotipe, el a făcut, singur, ceea ce toţi şefii voştr docţi n-au reuşit împreună, cu toată elocinţa lor. Acum e rîndul tău, mîine, să trînteşti bomba elevatoarelor şi să pui bazele „Sindicatului Muncitorilor din Port."

Întrunirea aceasta de a doua zi contrarie pe Avramache. El era vînător pasionat şi tocmai se pregătea să închirieze o lotcă şi să se ducă în bălţi, de sîmbătă seara pînă duminică la prînz.

— Te aşteptam, îi zise el lui Adrian, ca să-ţi propun să mă însoţeşti, ca altădată. Deşi nu eşti vînător, ştiu că-ţi place să hoinăreşti prin tufişurile Dunării, mai ales că avem şi lună plină.

— Hai să amînăm plăcerea asta peste opt zile. Acum e momentul să faci să explodeze bomba noastră.

În clipa aceea Sanda intră, venind din oraş. Înţelegînd despre ce era vorba, ea le trase un duş rece, spunîndu-le :

— „Bomba" voastră nu mai e decît o tracatrucă ! S-a aflat astă-seară în port că cele trei elevatoare se află în docurile din Galaţi, unde le pune la punct. Ia duceţi-vă niţel să vedeţi ce se petrece în oraş. Toate mahalalele sunt în picioare.

Adrian respiră uşurat.

„E mai bine aşa, îşi zise el. Dacă ceva grav li se va întîmpla bunilor Thuringer, cel puţin n-o să fie din vina mea. Atîta pagubă pentru bombă".

Avramache nu gîndea la fel.

— Ce păcat ! Iată o ocazie pierdută. Ar fi trebuit să ne trezim mai de vreme, să ne fi dus în port chiar de la începutul acestei săptămîni, ca să anunţăm muncitorilor ştirea. Cum se face că n-ai mirosit de sosirea elevatoarelor la Galaţi ?

— Astă-seară, la şapte, eram încă în port, dar nu se ştia nimic. Şi acasă n-am auzit vorbindu-se nimic în cursul săptămînii.

Cei doi prieteni ieşiră. Căldura era înăbuşitoare. Ei dădură o raită prin Comorofca, unde se afla „Casa Muncitorilor", pe care aveau s-o inaugureze a doua zi, apoi coborîră strada Griviţei şi o luară pe strada Galaţi, unde lumea forfotea ca la Moşi. Dinaintea tuturor prăvăliilor, munţi de pepeni verzi şi galbeni, luminaţi de cîte un feli-

nar chior. Muncitorii cumpărau cît puteau să ducă în brațe. Căruțașii încărcau cu duzinele. La Brăila, înspre toamnă, pepenii sunt o desfătare populară pentru toate pungile.

Cîrciumile erau pline de o mulțime agitată. Se bea puțin și fără veselie. Nu se auzea nici un țigan scîrțîind din vioară. În schimb, înjurăturile curgeau de ți se făcea părul măciucă :

— Ah, boierii ăștia din guvern ! Ei sunt pentru progres, hai ? Dar noi ? Noi ? Crucea Maicii Preciste, care a fătat pe Hristos ! Dar noi ce suntem ? Cei care plătesc oalele sparte ? Tot noi, mereu ? Ei bine, nu ! De astă dată, o să bărdăhănim cîteva burți pline cu mațe subțiri !

Era un munte de om acela care fulgera înjurăturile și amenințările de mai sus, din pragul unei prăvălii, scuipînd și fără să privească pe nimeni din mulțimea care îl înconjura, atît era de furios. Un gardist, înfipt în mijlocul străzii, îl asculta clătinînd din cap, apoi mormăi, ca pentru el :

— Dragă vere... Dacă nu astă-seară, dar mîine tot o să te audă vreun tîrîie-vătrai și o să-ți înmoaie oasele la poliție, deși ai toată dreptatea.

— Iată, moș Ștefan ! făcu deodată Adrian, arătîndu-l cizmarului, care nu îl cunoștea.

Rahagiul, îmbrăcat cu bluza lui petecită, purtînd o pălărie plină de găuri și niște meși scofîlciți în picioare, umbla din cîrciumă în cîrciumă, repetînd aceeași frază :

— Tovarăși, veniți mîine dimineață la *casa voastră*, o să facem o sfeștanie și o să vorbim despre elevatoare.

Cei doi socialiști rămaseră cu gura căscată :

— Sfeștanie și elevatoare ! Asta e cu adevărat rahat cu apă rece !

Și totuși, niciodată vreun orator celebru, nici vreo cauză populară n-au adunat la Brăila mulțimile ce se puteau vedea îndreptîndu-se, în duminica aceea, încă de pe la șapte dimineața, spre „Casa Muncitorilor din Port“, *casa lor*, așa cum moș Ștefan avusese geniala idee s-o numească.

Imobilul era un local mare, cu dependințele și curtea lui, ocupînd colțul străzii Ștefan cel Mare cu Carantinei, în fața faimoasei Comorofca a Codinilor răzbunători. O sală mare de întruniri ; trei încăperi spațioase și o imensă

curte, pe jumătate plină de lemne. Sala și curtea puteau să conțină o mie de persoane. La ora opt, ele erau arhipline. Un ceas mai tîrziu, alte o mie de persoane staționau în jurul localului, înghesuindu-se pe la uși și ferestre, ce erau deschise, ca să audă pe moș Ștefan care, cocoțat pe un scaun, vorbea unui întreg popor în picioare.

Hamali și căruțași veniseră în majoritate însoțiți de femeile lor, dintre care unele purtau un copil în brațe sau îl duceau de mînă. Toți gătiți în straie de duminică : bărbații mai ales erau de remarcat cu clasicul lor costum negru de șeviot sau cangăr, nelipsita pălărie „Borsalino“ și încălțați cu pantofi de lac. Proaspăt rași pînă la sînge, gîtuiți de gulerul strîmt al unei cămăși foarte scrobite și purtînd fiecare teribilul lor baston de corn afumat, care făcea ravagii în sîngeroasele încăierări dintre comorofceni și atîrnățeni, ei ascultau pe rahagiu, luînd un aer șiret, privind pieziș, tușind mărunt, aprobînd sau dezaprobînd discret din cap, tot chinuindu-și mustața și admirîndu-și în voie lavaliera roșie sau albastră. Din vreme în vreme, ca o dovadă a ciudii ce-i stăpînea, schimbau poziția pălăriei, trimițînd-o cînd pe ceafă, cînd pe frunte sau pe o ureche.

— Fraților, zicea moș Ștefan, v-am chemat în casa asta, care e a voastră, fiindcă așa vă împinge nevoia. Atîta timp cît suntem pe pămînt, este viața, este boala, este moartea. Mai este familia și copiii. Noi trebuie să veghem la toate. Cumpărați totdeauna lemne ude și scumpe. De ce n-am avea noi doctorul și lemnele noastre ? Cînd cumperi cu vagonul ești mult mai folosit. Chiar și farmacistul își rîde de noi, cu prețurile lui scumpe. Și toate astea, numai din cauză că nu suntem cu solidaritate. Iată aci comitetul și registrele voastre de cincizeci de persoane. Pentru zece lei pe săptămînă, timp de două luni, și pentru încă cincizeci de bani în plus pe săptămînă, deveniți cu toții cooperatori de lemne și membrii cu toată familia voastră împotriva boalei. Așa că o să vă fie și vouă cald iarna și o să aveți doctor la dispoziție cu toate doctoriile. Căci copiii sunt aproape totdeauna bolnavi, Dumnezeu ni i-a dat și noi n-avem ce face, dar noi avem azi știința care...

— Dar elevatoarele ? răcni o voce.

— Da, da, cum rămîne cu elevatoarele ? adăugară alte voci.

— Ei bine, zise moș Ștefan, elevatoarele, de ! asta e progresul pentru traficanții de cereale, care găsesc că e mai ieftin așa...

Un glas năprasnic întrerupse, făcînd să tremure pereții :

— Ah, dumnealor găsesc că asta e progres ! Și noi găsim că va trebui să le înecăm în Dunăre, cînd vor sosi !

— Da, în Dunăre ! În Dunăre ! începu să vocifereze toată sala.

Moș Ștefan, foarte încurcat, simți că-l trec sudorile, privi pe deasupra capetelor, ca să descopere pe Adrian și să-i dea cuvîntul, căci nu prea știa ce să spuie cu privire la elevatoare. Nu-l văzu însă. Adrian sta pitulat lîngă Avramache, în fundul sălii. Ei așteptau, pufnind de rîs, ca bătrînul să sfîrșească cu boala, lemnele și sfeștania.

— Iată preotul ! strigă deodată rahagiul, ușurat, salvat, plin de curaj. Lăsați să treacă preotul ! Și să jurați numaidecît pe sfînta Evanghelie, că n-o să mai purtați cuțit și o să vă faceți treaba cu o ciacîie !

Popa, foarte tînăr, păși cu mîndrie spre masa acoperită cu o pînză albă ce i se pregătise.

— Pardon, tovarășe ! strigă brusc Avramache : cer cuvîntul în chestia elevatoarelor !

— După sfeștanie ! răspunse moș Ștefan.

Voci ripostară :

— Dă-i cuvîntul ! Elevatoarele sunt mai importante decît sfeștania.

Preotul se simți jignit, se urcă pe un scaun și voi să spuie ceva, dar în clipa aceea o mare învălmășeală se produse la ușa principală. Era un subcomisar, care sosise în pas alergător, cu patru gardiști după el. Cîteva îmbrînceli avură loc, unele femei țipară. Polițistul își postă sergenții afară și, făcîndu-și loc cu coatele, ajunse pînă la moș Ștefan :

— Ce faceți voi aici ? întrebă el, gîfîind și roșu de mînie. Cine v-a dat voie să vă adunați și să vorbiți de elevatoare ?

Fără să aștepte răspunsul bătrînului, care nu-l interesa, el se uită împrejur ca să descopere alți instigatori,

văzu pe preot cocoțat pe scaun și-l trase jos cu o smucitură :

— Dar tu, popo, ce descînți aici ? Ce treabă ai tu cu elevatoarele ? Ia cărați-vă, repede, toți ! Să nu văd picior de om !

Preotul, tremurînd și galben, dispăru, fără să crîcnească. Atunci Avramache se apropie de subcomisar :

— Și acum, domnule, îi zise el calm, e rîndul d-tale să te duci după popă, dar cît mai repede.

— Da, s-o șteargă repede ! Suntem în casa noastră ! strigară mai multe voci.

Polițistul pierdu capul și se adăposti repede în spatele lui moș Ștefan, într-un colț. Avramache se urcă pe scaun :

— Tovarăși ! Vă rog să ascultați în liniște ce am să spun reprezentantului autorității. Astfel, veți ști pe viitor cum să tratați pe un om al poliției.

Coborînd și întorcîndu-se către subcomisar :

— Domnule, zise cizmarul, binevoiește de explică tuturor acestor oameni, care sunt *la ei acasă*, ce-ai venit să faci *aici, sub acoperișul nostru ?*

— Dar d-ta ? Cine ești d-ta, ca să mă întrebi ? făcu polițistul, scandalizat.

— Eu sunt un muncitor, bine cunoscut de oamenii ăștia și vă vorbesc în numele lor. Noi suntem *la noi*. Sala asta este *a noastră*. Dar d-ta ?

— Apoi... asta e o adunare...

— Perfect, o adunare...

— ...Care se ocupă de elevatoare...

— ...Care poate să se ocupe de tot ce poftește, în cadrul legilor, o adunare care, fără intervenția d-tale, avea chiar să fie botezată cu aghiasmă, ceea ce, dealtfel, se potrivește ca nuca în perete cu o adunare de oameni grozav de supărați, cum suntem noi acum !

Un rîs omeric ridică toată sala :

— Bravooo Avramache !

— ...De cînd oare poliția a început să-și permită să tulbure o adunare de oameni pașnici ? Ce, ori suntem în stare de asediu ? Nu ! Atunci ? Nu știi d-ta că Constituția țării, baza tuturor legilor, ne dă dreptul să ne adunăm și să discutăm în liniște, fără să avem nevoie de nici un fel de autorizație ? Și îți dai d-ta seama că, în momentul

acesta, prin prezența d-tale aici, săvîrșești un act de ilegalitate, cu alte cuvinte, calci în picioare una din dispozițiile cele mai sfinte ale Constituției ? Așa că, d-le subcomisar, te invit, în numele acestor două mii de oameni, să părăsești imediat sala și să nu mai vii decît înarmat cu un mandat purtînd semnătura unui judecător de instrucție. Ai putea să ne arăți un astfel de mandat ? Nu ! Ei bine, iată ușa, d-le subcomisar !

În timp ce polițistul se îndrepta spre ușă, cu coada între picioare, toată sala era în delir :

— Bravo ! Bravo Avramache ! Vorbește-ne de elevatoare, paștele și grijania !

Cizmarul se întoarse către mulțime, surîzînd.

— Acum, cînd polițistul și popa au plecat, o jumătate din statul burghezo-capitalist e gonită din această sală și noi putem, deci, să vorbim de orice.

Avramache făcu mai întîi o lungă digresie, cu privire la incidentul cu poliția și explică oamenilor drepturile și libertățile pe care Constituția le garantează întreg poporului român. El își sprijini afirmațiile cu citate de articole din legea fundamentală, tipărită într-o broșură ce o avea asupra lui.

— Vedeți, conchise el, legile noastre sunt bune, dar asta nu e de-ajuns. Mai trebuie ca fiecare cetățean să le cunoască, altfel, cel dintîi „sticlete" venit, le calcă în picioare, îți intră în casă, te arestează și te ține arestat ilegal. Iată de ce e nevoie de o solidă educație civică a tuturor muncitorilor, dacă vor să combată cu succes pe exploatatorii lor, și această educație nu poate să se facă decît în organizațiile sindicale. Eu nu spun că nu e bine să fii „cooperator... de lemne", și „membru cu toată familia împotriva boalei", așa cum vă sfătuiește scumpul și devotatul nostru moș Ștefan...

— Trăiască moș Ștefan !

— ...Dar aceasta nu e decît o slabă apărare. Vreți un exemplu ? Iată-l : e tocmai grozavul pericol al elevatoarelor. Să le „înecăm în Dunăre", asta nu e o soluție, mai întîi fiindcă armata servilă a capitalismului e oricînd gata să tragă în voi, și apoi, pentru un elevator distrus,

alte zece sunt puse în șantier. Acesta e progresul tehnicii moderne, al cărui rol în istoria timpurilor noastre vi-l voi explica într-o zi. Pentru moment, am să vă spun numai că singura luptă eficace împotriva mașinismului, care aruncă pe drumuri mii de brațe, este organizația sindicală și solidaritatea internațională. Pe măsură ce mașina smulge pîinea de la gura copiilor voștri, cereți reducerea orelor de lucru și mărirea salariilor. La nevoie, ca să obțineți aceste îmbunătățiri, recurgeți la grevă. Dar greva, această armă cu două tăișuri, numai sindicatul știe cum s-o întrebuințeze cu folos.

Aci Avramache făcu un splendid tablou al *Internaționalei sindicale a muncitorilor*, organizație mondială atotputernică, ale cărei celule sunt sindicatele naționale, pe care ea le susține materialicește și moralicește în orice împrejurare, grație imenselor ei mijloace. Și cizmarul veni la ce știa el că le arde muncitorilor :

— Dacă ați fi fost acum puternic organizați în sindicatul vostru, ați fi putut opri toată munca portului, v-ați fi descotorosit de paraziții voștri, vătafii.

— Jos vătafii ! Moarte vătafilor !

— ...și dacă cineva ar fi îndrăznit să încarce vapoarele cu ajutorul elevatoarelor, fără să vă fi dat mai întîi satisfacție vouă, ei bine, ați fi înștiințat pe frații voștri din Internaționala transporturilor și toate aceste vase, încărcate împotriva intereselor voastre, ar fi rămas imobilizate pe mare. Iată un efect al solidarității muncitorești internaționale !

Entuziasmul fu de nedescris. Avramache fu ridicat pe umeri. Bărbați și femei plîngeau. Cîteva voci strigară printre sughițuri :

— Trăiască sindicatul ! Trăiască... *soliditatea* internațională ! Bravo Avramache !

De îndată ce scăpă din mîinile admiratorilor săi, Avramache se urcă iar pe scaun și strigă :

— Tovarăși ! Acum la fapte ! Vom pune imediat bazele întîiului *Sindicat al Muncitorilor din Port* din România. Voi întocmi un proces verbal, îl voi trimite Comitetului Central din București și îi voi cere statutele, cărțile de membru și afiliația. Alegeți deci, dintre voi, doispre-

zece tovarăşi pe care îi ştiţi perfect cinstiţi şi serioşi. Vom constitui astfel Comitetul.

— Dumitru Chioru !

— Radu Popa !

— Gavrilă Lungu !

O voce contestă pe acesta din urmă :

— Nu ! Gavrilă e cinstit şi serios, dar bea cam prea mult !

— Altul, care bea mai puţin ! zise Avramache, cu condeiul în mînă, stînd la masa care ar fi trebuit să servească sfeştaniei.

Comitetul astfel constituit, Avramache îi ceru să-şi aleagă un secretar.

— Ce vrei mai bun secretar decît dumneata ! ziseră oamenii. Nimeni dintre noi n-ar şti să se descurce în maşinăria asta.

— Eu, dragii mei, pot să vă ajut cu modestele mele lumini, dar voi aveţi nevoie de un om care să stea aici în permanenţă, pentru multiplele ocupaţii pe care le cere secretariatul unei mari organizaţii cum va fi a voastră, nu mai departe decît mîine-seară. Şi, vedeţi, eu am meseria mea de cizmar pe care nu pot s-o părăsesc. Asta e pîinea mea.

Mulţimea protestă, insistă. Radu Popa strigă tare :

— Dă-o dracului, cizmăria d-tale ! Noi vom fi astă-seară o mie de înscrişi. Nevărsînd decît douăzeci de bani pe lună, şi încă îţi vom asigura pîinea d-tale şi a femeii. Ne eşti cu totul trebuincios. Fără d-ta, ne ducem de rîpă, chiar înainte de a începe !

Cizmarul făgădui să răspundă după ce se va fi sfătuit cu nevasta lui. Pînă atunci, el acceptă secretariatul provizoriu şi onorific. Se semnă procesul verbal, apoi se trecu la înscrieri.

— Pentru moment, zise Avramache, acela care vrea să se înscrie nu va plăti decît un leu, taxa de înscriere. Mai tîrziu, cînd toate hîrtiile vor fi venit, fiecare îşi va lua statutul, cartea de membru şi va plăti cotizaţia lunară.

Moş Ştefan sări pe scaun :

— Nu uitaţi leul pentru boală, precum şi cooperativa de lemne. Şi mai ales, pentru numele lui Dumnezeu, depuneţi aici cuţitele !

— Da, tovarăşi ! interveni Avramache. Nu puteţi fi sindicalişti şi, în acelaşi timp, să continuaţi a purta acest grozav cuţit ! Haide, dovediţi că sunteţi oameni conştienţi !

O mişcare generală se produse. Puteai vedea sute de mîini ridicate, în sală, în curte, afară, fiecare muncitor ţinînd în mînă un leu, iar în cealaltă cuţitul băgat în teacă. Femeile plîngeau, strigau :

— Moş Ştefane ! Avramache ! Să vă dea Dumnezeu sănătate ! Ne-aţi scăpat de o pacoste ! Niciodată n-o să vă uităm !

A trebuit să fie aduse alte trei mese, care fură instalate peste tot, pînă şi în stradă. Fiecare, dîndu-şi numele şi leul, depunea cuţitul sub masă. Şi toate mergeau de minune, înscrierile se ridicau deja la o mie, cînd, pe la prînz, trei trăsuri se opriră în faţa localului, care gemea de muncitori şi de curioşi.

Era Parchetul, însoţit de acelaşi subcomisar şi de cîţiva agenţi. Primul procuror al oraşului, un tînăr cu trăsăturile fine şi cu privirea calmă, ceru un delegat cu care să vorbească.

— Avramache, secretarul nostru ! răspunseră o sută de voci.

Cizmarul se prezentă, liniştit şi demn.

— Ce faceţi aici ? întrebă magistratul cu o voce blîndă, care făcu excelentă impresie asupra spiritelor.

— Am pus, d-le Prim-procuror, bazele *Sindicatului Muncitoresc din Portul Brăila.* Iată procesul verbal, semnat de Comitet şi de mine, în calitate de secretar.

— Cine eşti dumneata ?

— Avramache Constantin, cizmar, locuind aici în apropiere.

— Eşti socialist ?

— Da.

— Să te duci mîine, împreună cu hîrtiile d-tale, la comisarul circumscripţiei respective, ca să vedem dacă eşti în regulă.

— Foarte bine, d-le Prim-procuror.

Magistratul văzu grămada de lei de pe masă :

— Ce e cu banii ăştia ?

— Taxa de înscriere, care va fi depusă la Casa de economie, în numele a trei oameni desemnaţi de sindicat. Dealtfel, vom ţine o contabilitate în regulă.

— Dar cuţitele astea ? exclamă procurorul, dîndu-se înapoi şi privind sub masă.

— Sunt cuţitele care vă dădeau atîta de furcă, d-le Prim-procuror, şi la care muncitorii sindicalizaţi renunţă de bunăvoie.

Răspunsul acesta căzu la ţanc. Membrii parchetului se urcară în trăsură şi plecară, în strigătele mulţimii :

— Trăiască magistraţii cinstiţi ! Trăiască Constituţia !

VI

În săptămîna care urmă acestei duminici, o atmosferă înăbușitoare apăsă asupra întregului oraș. Chiar de luni dimineața, cei care cunoșteau de mult fizionomia obișnuită a bătrînului port, înțeleseră că a sosit momentul cînd trebuia zis adio unui întreg trecut de veselă tradiție.

Un prim semn al timpurilor ce aveau să urmeze se produse în zori, în ceasul formării echipelor de lucru, zise „poște". Vătafii, înspăimîntați de marele eveniment din ajun, hotărîră să „lase fără pîine", ștergîndu-i de pe listele de muncă, pe toți acei care de-acum încolo vor fi numiți „sindicaliști".

— Dacă Parchetul și legile nu pot nimic împotriva acestor derbedei, ziceau vătafii, ei bine, lasă că-i învățăm noi minte !

Dezamăgirea veni imediat să dovedească vătafilor că lucrurile n-aveau să se petreacă chiar așa de ușor. Se credea că sindicaliștii sunt puțin numeroși. Se mai bizuiau vătafii pe metoda clasică a intimidării. Această nădejde a lor se lovi pe loc de o masă de două mii de oameni care, la cea dintîi amenințare, ocupară aproape toate „poștele", declarînd că numai morți vor fi scoși din lucru.

Acest conflict nu dură decît un ceas, timpul necesar armatorilor de a sări din paturile lor, deșteptați de telefoanele din port, și să comunice prefectului de poliție că cea mai mică tulburare adusă bunului mers al muncii, le-ar cauza, în condițiile actuale, pierderi considerabile. Vătafii

trebuiră să cedeze, furioși, dar înainte de-a fi sunat miezul zilei, încercară să-și ia revanșa recurgînd, de astă dată, la mijlocul tot atît de clasic al provocării.

Ei dădură de băut tuturor bătăușilor de profesie și mituiră pe toate lepădăturile polițienești, dîndu-le tuturor cuvîntul de ordine de a provoca, pe toată întinderea portului, atîtea încăierări sîngeroase, încît operația încărcării vapoarelor să fie oprită. Nu reușiră însă decît să provoace cîteva hîrțuieli neînsemnate, căci, dintr-o parte, sindicaliștii erau preveniți de Avramache, de ce avea să se întîmple, iar de altă parte, prefectul dăduse ordin comisarilor să aresteze orice om beat care ar încerca să facă scandal. Așa că, în loc de „derbedei sindicaliști", a trebuit, de voie, de nevoie, să fie conduse la poliție chiar „mîinile drepte" ale vătafilor.

Zilele de marți și miercuri fură hotărîtoare pentru viitorul acestei mișcări din port. Bineînțeles, înaltele autorități locale puseră toată bunăvoința ca să descopere „instigatori", „șefi socialiști", dar cu părere de rău trebuiră să constate că le era imposibil să surprindă, pe cine ar fi dorit, în flagrant delict de „propagandă subversivă" printre echipele de muncă. Cauza acestei totale lipse de „șefi" era simplă : cei doi promotori ai mișcării se aflau ocupați, unul să vîndă lemne, celălalt să cîrpească ghete. Nu mai rămînea muncitorilor decît să-și vadă singuri de treabă, fără nici un fel de conducere, și o făcură cu un instinct de conservare unic în analele socialismului român.

Dintr-o zi pe alta, mii de oameni înțeleseră că soarta lor și a copiilor lor depindea, în fața pericolului elevatoarelor, de graba pe care o vor pune de-a rupe, fie și numai pentru moment, cu un trecut de desfrîu, de violențe și de rivalități, cauze ale tuturor nenorocirilor lor.

Ar fi ușor istoricului să constate, imediat după apariția sindicalismului la Brăila, ce scădere bruscă s-a produs în numărul crimelor din oraș. Autorul acestei cronici e martorul ocular al unor fapte de care nici o statistică nu s-a ocupt vreodată și a căror însemnătate morală e totuși de o importanță socială considerabilă. E modificarea aproape spontană a temperamentului omului din port și dispariția faimosului „gîtos", gîlcevitor și asasin, așa cum se poate vedea în povestirea noastră intitulată *Codin*. Căci

nu crima propriu-zisă constituia drama cea mai sinistră a mahalalei brăilene, ci însăşi existenţa acestei groaznice naturi de brută inumană care, fără să meargă totdeauna pînă la crimă, tiraniza pe ai săi şi răspîndea teroarea asupra unui întreg cartier, făcîndu-l să trăiască sub ameninţarea constantă a bîtei, a cuţitului şi uneori chiar a incendiului provocat în plină noapte. Cele mai adesea, bruta nu era nici un gîtos cu reputaţie de asasin, nici măcar un om rău, ci un foarte cumsecade muncitor, bun soţ, bun tată, dar care îşi schimba firea şi devenea de nerecunoscut, de îndată ce apuca să bea trei păhărele de rachiu.

Iată de ce puteai vedea curtea cu juraţi din Brăila achitînd sau neaplicînd decît o pedeapsă minimă majorităţii criminalilor ce se prezentau în faţa ei. Juraţii erau nevoiţi să-şi dea seama că omul încărcat de lanţuri, ce-l aveau sub ochi, era el însuşi o victimă. Şi totuşi, ce ticăloasă era victima asta ! Cîţi nevinovaţi, cîtă lume paşnică, acest om de treabă nu era în stare să ridice şi să puie pe goană în puterea nopţii, cînd venea beat şi ameninţa să dea foc, deşi asta nu se întîmpla poate decît o dată pe lună. Acest om era tipul muncitorului din port. Dacă te uitai bine, mai toţi erau la fel. Omul acesta nu putea fi doborît ca un cîine turbat, căci era cinstit şi muncitor, uneori era iubit, toată lumea îl ştia bun vecin, bun prieten, care venea a doua zi să-şi ceară iertare, dîndu-şi cu pumnii în cap, ca să-şi exprime părerea de rău de tărăboiul făcut în ajun, fără ca totuşi să se corijeze vreodată şi reîncepînd tămbăul la cea dintîi ocazie.

Ei bine, acest tip de zurbagiu tiran îşi schimbă firea. În faţa spectrului maşinii duşmane, care avea să-l înlocuiască şi împotriva căreia nici o forţă umană nu putea lupta, el fu cuprins de un fel de mistică a solidarităţii. Pînă atunci, el îşi închipuia că este un factor social indispensabil şi se credea tare. Acum avea dovada nemernicei lui slăbiciuni. Era aruncat ca o unealtă netrebnică. Nici statul, nici Dumnezeu nu voiau să se întrebe ce avea să devie el, cu nevasta şi copiii lui.

Şi totuşi ! Un salvator mijea la orizontul disperării lui : sindicalismul, înfrăţirea naţională şi internaţională a tuturor victimelor maşinismului. Dar, pentru ca acest salvator să poată să-şi exercite forţa, să-şi joace rolul, era

absolut obligatoriu ca el, hamalul, să nu mai fie acelaşi om. I se cereau virtuţi de care totdeauna îşi bătuse joc. Trebuia să fie mereu îngrijorat de ameninţarea care avea să apese pe tot restul zilelor lui. Să nu mai bea ca un nesocotit; să nu mai caute gîlceavă tovarăşilor săi de viaţă; să renunţe la orice destrăbălare, iată prima condiţie a succesului ce putea să-l aştepte de la o luptă care se anunţa teribil de grea. Din drepturile lui civice, din datoriile lui sociale, pe care le dispreţuise în chip sistematic şi din care stăpînii lui, exploatîndu-i ignoranţa, trăgeau mari beneficii, el trebuia pe viitor să-şi facă armele de război social.

Toate acestea, muncitorul din port le află din gura unor oratori cum nu mai ascultase încă, oameni impresionanţi pe care Comitetul Central din Bucureşti, mişcat de importanţa evenimentului, îi trimisese la Brăila pentru mitingul organizat de Avramache în joia acelei săptămîni, ce se întîmplase să fie o zi de sărbătoare. Energicul secretar al noului sindicat profita de ea ca să infuzeze sînge revoluţionar neofiţilor săi.

Prevăzînd o mare afluenţă, cizmarul închirie marea sală a teatrului „Rally" care, cu toată mărimea ei, gemea sub greutatea mulţimii ce se înghesuia din staluri pînă la galerie. Nu se făcuse nici un fel de convocare prin afişe. Un cuvînt suflat marţi seara comitetului sindical ajunse ca să răspîndească în tot portul vestea mitingului şi să popularizeze numele celor doi oratori sindicalişti delegaţi de „Centru", Cristin, plăpumarul din Bucureşti şi Gheorghiu, dulgherul din Ploieşti.

Erau două tinere şi viguroase vlăstare ale pămîntului; apărute a doua zi după moartea jalnică a plăpîndului copac exotic ce era Partidul socialist doctoral, uscat din lipsă de bălegar indigen. Cristin, adevărată prăjină, abia ieşit din adolescenţă, avea vorbirea curgătoare, deşi cam alandala, însă violenţa lui sentimentală ridica masele. Era totdeauna pus să vorbească cel dintîi, pentru ca vorbitorul următor să poată tempera entuziasmul agresiv al auditorilor şi să înlăture riscul unui asalt pe baricade, pe care junele militant îi plăcea totdeauna să le evoce, spu-

megînd. Avramache îl sfătui să-şi modereze cu prudenţă limbajul obişnuit.

Gheorghiu, negru ca un ţigan, bogată chică creaţă, tot aşa de înalt şi de slab, se deosebea cu totul de celălalt prin temperamentul lui dramatic, curios impregnat de cel mai surprinzător umor. Originar din regiunea petroliferă, el îşi petrecuse copilăria cu ochii aţintiţi asupra oamenilor care ieşeau din sondele în flăcări şi ardeau, ca nişte torţe vii, alergînd pe cîmpie. Povestind, în propaganda lui, viaţa infernală a acestor ocnaşi ai aurului negru, el mişca asistenţa pînă la lacrimi, apoi, fără tranziţie, dar cu mult tîlc, improviza o anecdotă care înveselea toate feţele. Gheorghiu ştiu să fie şi la Brăila acelaşi orator hazliu.

El se urcă la tribună după Cristin, al cărui discurs fu plin de o vagă demonstraţie a luptei de clasă şi de o interpretare destul de colorată a rolului maşinii în viitorul omenirii. Gheorghiu îşi uimi ascultătorii prin cunoştinţa lui precisă a vieţii hamalului brăilean, căruia nu pregetă să-i adreseze aspre mustrări pentru moravurile lui urîte ce-l făcuseră faimos în toată ţara. Fondul cuvîntării lui fu un atac viguros împotriva inumanului progres al tehnicii moderne, de care singuri capitaliştii profitau, în paguba muncitorilor, osîndiţi să plătească gloaba cu membrele lor amputate, uneori cu viaţa, sau rămaşi pe drumuri muritori de foame.

— Aşa că, făcu el deodată, batjocoritor, tare m-am minunat cînd am citit azi-dimineaţă în ziarele locale, nu ecouri de suferinţele ce vă aşteaptă, odată cu apariţia elevatoarelor, ci scîncelile scribilor în solda burgheziei, plîngînd soarta armatorilor şi pe aceea a vătafilor, atît unii cît şi ceilalţi ameninţaţi, după cît se pare, în existenţa lor, de subversiva voastră hotărîre de a vă apăra pielea cu orice preţ. Nu e mai puţin adevărat că aceşti armatori şi aceşti vătafi încep şi ei să se plîngă de greutatea vieţii. Asta îmi aminteşte fabula următoare: Într-o ogradă ţărănească, o căruţă şi o sanie se plîngeau, ca două cumetre, de trista lor soartă: „Toată viaţa, zicea căruţa, trebuie să alerg pe o căldură care îmi usucă mădularele. Uneori simt că mă desfac în bucăţi. Mă dor toate încheieturile. Nu mai pot ! M-am săturat de viaţa asta !". „Dar eu ? replică sania ; deger de la un capăt la

altul al iernii, tîrîtă, hîrjită pe niște drumuri îngrozitoare! Pot să spun că viața mea e un iad !“ Dar o biată rablă de cal, auzindu-le cum se văicăreau, se întoarse către ele : „Fir-ați ale dracului de păcătoase ! făcu el, vă bociți că sunteți chinuite, una iarna, cealaltă vara ? Ce să mai zic eu, atunci, de bietele mele oase, că trebuie să vă tîrăsc singur, pe amîndouă, și iarna și vara ?“

Ați înțeles morala acestei fabule, prieteni ? Căruța, sunt armatorii. Sania, vătafii. Iar veșnica gloabă, sunteți voi !

Toată sala în picioare aplaudă, rîzînd cu lacrimi.

Surpriza cea mare, la întrunirea aceasta, fu însă, pentru toată asistența, corul compus de vreo cincizeci de tinere voci, improvizat de Avramache în mai puțin de trei zile și care apăru pe scenă, spre mirarea generală, la sfîrșitul întrunirii. Fete și băieți, cu privirile naiv suspendate pe buzele cizmarului, intonară cu o însuflețire care ridică pe toată lumea în picioare, *Internaționala* și *Fraților soldați, nu ne împușcați !* În entuziasmul lor, hamalii erau gata să dărîme sala. Mulți voiau să se precipite pe scenă, ca să-și sărute copiii, pe care mamele sindicaliste, confundînd manifestația de acum cu 10 Mai sau cu încoronarea regelui, își îmbrăcaseră copiii în costum național.

Puțin mai tîrziu, privindu-i traversînd centrul orașușului, în fruntea cortegiului care se formase singur în stradă, primul procuror zise prefectului de poliție :

— Ei, spune-mi dacă îți dă mîna să comanzi soldaților să tragă asupra acestor... „internaționaliști“, care se gătesc cu costum național și roagă pe soldați să nu-i împuște !

Declarația asta fu numaidecît ilustrată de un mișcător incident. Un căpitan de artilerie, cu tîmplele albe și purtînd doliu la braț, părăsi brusc terasa cafenelei unde se afla împreună cu alți camarazi, alergă la grupul de coriști și, luînd în brațe o drăguță fetiță de vreo șase ani, dispăru cu ea într-o mare cofetărie. Tot cortegiul se opri. Mama copilului părăsi grupul de manifestanți și voi să urmeze pe răpitor, dar nu îndrăzni să pătrundă în luxoasa prăvălie, de unde ofițerul ieși, ducînd de mînă fetița

care de-abia putea să ție sub braț o mare cutie cu bomboane. După ce o acoperi de sărutări, el o dădu mamei, explicîndu-și gestul prin faptul că avusese de curînd durerea să piardă singurul lui copil, o fetiță de aceeași etate.

— Seamănă atît de mult cu a mea, zise căpitanul, reținîndu-și din greu lacrimile, încît mi s-a părut că revăd pe Olguța mea, în ziua cînd a venit, gătită ca a d-tale, să mă felicite pentru cincizeci de ani pe care îi împlineam.

Femeia plînse, voind să sărute mîinile nenorocitului tată. Publicul care privea scena, plînse și el.

O mentalitate nouă, în legătură cu această viguroasă mișcare populară se creă în oraș. Nu se putea contesta muncitorilor din port dreptul de a se apăra împotriva unei inovații tehnice care amenința existența lor. Acești șase mii de muncitori, împreună cu familiile și numeroasele lor neamuri din oraș și de la țară, formau trei sferturi din populația județului. Ei aveau copii în școală și la cazarmă, și făceau să prospere cea mai mare parte a comerțului local, căci bogații, din snobism, își aduceau toate cele necesare din București sau din străinătate. Se cita cazul unor familii care, cu prilejul unei căsătorii, comandaseră la Paris pînă și cîrpele de bucătărie.

În vremea asta, muncitorul din port își urca femeia și copiii în căruța lui ori în aceea a fratelui ori cumnatului, împodobind-o uneori cu crengi de salcîm înflorit ori salcie, și pornea să cutreiere tîrgul o dimineață întreagă, făcînd cumpărături pentru toată lumea. Negustorul îl recunoștea și-l saluta de departe, chemîndu-l „nea Neculăiță“ sau altfel și felicitîndu-l pentru noul născut pe care nevasta îl alăpta în plină stradă. Uneori concurența obliga pe negustor să posteze în drumul acestui client sigur o droaie de băieți, viitori comercianți, care înconjurau pe om, îl trăgeau de mînecă, împingînd la nevoie îndrăzneala pînă a-i lua și căciula, numai ca să-l hotărască să intre în prăvălie. După un bun alișveriș, mușteriu și negustor se duceau la cîrciumă să se cinstească, plătind fiecare un rînd.

Toată această lume de comercianţi mai mari şi mai mărunţi luă partea omului care ducea sacul în spinare, nu numai din interes, ci şi din simpatie, fiindcă aveau aceeaşi obîrşie. Fiecare închise ochii şi uită de socialism, această „invenţie a jidovimii internaţionale care voia să stăpînească universul", după cum spuneau antisemiţii.

— Elevatoarele, răspundeau negustorii, şi ele sunt o invenţie a jidovimii internaţionale, numai atît că elevatoarele nu vin, ca hamalul, să-mi facă dever în prăvălie. Deci, atîta pagubă pentru ele !

În faţa acestei întorsături a opiniei publice, de-a dreptul favorabilă sindicaliştilor, armatori şi autorităţi dădură înapoi. Maşinile, gata să funcţioneze, trebuiră să mai zăbovească în şantierele din Galaţi. Era neîndoios că singura lor apariţie în port ar fi dezlănţuit un uragan de mînie justificată.

Nu era însă mai puţin adevărat că, după o săptămînă sau două, elevatoarele trebuiau să fie aduse. Iată de ce autorităţile căutară să trateze. Avramache fu convocat într-o dimineaţă în cabinetul prefectului de judeţ, unde cizmarul se află în prezenţa fraţilor Thuringer şi a lui Carnavalli. Prefectul îl întrebă dacă nu era chip să se ajungă la o înţelegere :

— N-ai să-mi spui, făcu el, că d-ta crezi o clipă în suprimarea pur şi simplu a acestor maşini ! Au fost aduse. Deci, vor lucra, mai curînd sau mai tîrziu.

— Netăgăduit ! răspunse secretarul sindicatului. Dar, dacă nu cred în suprimarea lor, cred în altceva, şi iată unde nu o să ne înţelegem. Numai că, în chestiunea aceasta, bănuiesc, d-le prefect, că veţi fi singur de părerea d-voastră, căci aceşti domni armatori vor fi de părerea mea.

— În ce chestie ?

— În aceea a suprimării vătafilor. Veţi recunoaşte şi dumnevoastră că vătafii nu pot să pretindă că sunt, ca elevatoarele, o inovaţie tehnică. Elevatoarele au viitor, cu voia sau fără voia noastră. Vătafii, nu ! Ei reprezintă o instituţie învechită, plină de nedreptăţi faţă de muncitori. Oameni responsabili, delegaţi de sindicat, pot să-i înlocuiască cu uşurinţă. Dacă aprobaţi, mă însărcinez cu restul.

— Noi suntem gata să subscriem imediat! exclamă Carnavalli.

Omul guvernului privi în pămînt, roşu de mînie.

— Sunteţi cam grăbiţi, domnilor. Aici, eu tratez!

„Ştiam eu bine că politica e mai tare!" gîndi Avramache.

Prefectul îl concedie.

— Foarte bine, domnule secretar. O să ne gîndim.

Iar după ce plecă cizmarul:

— De ce nu mă lăsaţi să fac cum ştiu eu? zise el armatorilor. Pentru dumneavoastră, vătafii sunt o cantitate neglijabilă. Pentru noi, ei joacă un rol capital în politica judeţului, căci brutele astea sunt toţi oameni cu avere şi fiecare dintre ei posedă zestrea lui electorală. Pe cînd hamalii... Ştiţi că la noi toată ţărănimea, precum şi orăşanul care nu e proprietar sau n-are patru clase primare, votează în colegiul al treilea. Trebuie deci cincizeci de ţărani sau tot atîţia hamali, ca să dea dreptul la un vot. Înţelegeţi, acum? Nu e uşor să găseşti votul acesta, fără ajutorul vătafilor.

— Poate vă e mai uşor, zise Max Thurniger, să vă procuraţi acest vot păstrînd pe vătafi şi împuşcînd pe toţi cei care votează în colegiul al treilea. Halal de legi şi de politică! Dar asta nu ne priveşte. Totuşi, nu ţinem să plătim oalele sparte în acest conflict. Ne trebuiesc elevatoarele, care sunt aduse cu autorizaţia guvernului.

— Mă fac tare să le pun la dispoziţia dumneavoastră, fără să mă ating de vătafi. În schimb, am să mă ating de acest cizmar improvizat secretar, care nu e din oraşul nostru şi pe care am să-l expediez la iuţeală în oraşul lui. După asta, hamalii vor fi mai cuminţi. Credeţi-mă!

În seara aceleiaşi zile, Adrian alergă la Avramache.

— Pot să spun ce s-a petrecut în cabinetul prefectului, după plecarea ta: vei fi trimes pe curînd la locul tău de origină! Ce-ai de gînd să faci?

— Nimic. E perfect. Dealtfel, mă aşteptam. Acesta e întîiul şi cel mai blînd dintre mijloacele pe care burghezia le are în arsenalul ei represiv împotriva clasei muncitoare organizate.

— Bine, dar ţi se prăbuşeşte o aşezare lungă de treizeci de ani în acest oraş. La Focşani, tu nu mai ai acum nici un rost, vei fi un străin. Mai ales că erai un străin chiar şi de pe vremea cînd unchiul tău te dezmierda cu ciocanul şi cu vergele înroşite.

— Aşa e viaţa militantului revoluţionar. Trebuie să ştii să suferi pentru convingerile tale.

— Bun ! zise Adrian, ridicîndu-se. Mă duc.

— Mai stai puţin !

— Nu. Am o idee care mă arde ! La revedere, pe mîine.

— Vezi să nu faci vreo prostie ! îi strigă cizmarul din urmă.

Adrian se duse să se închidă în camera lui, unde petrecu o jumătate din noapte ca să scrie un lung articol şi o scrisoare. Gîndul lui se ducea la un om cu temperament de mare luptător şi jurnalist de rasă, care-şi cîştigase pe atunci admiraţia tinerimii idealiste, graţie campaniilor ce se duceau pe teren curat democratic împotriva politicianismului gheşeftar : era Constantin Mille. El tocmai lansase ziarul *Dimineaţa*, în care lua viguros apărarea tuturor năpăstuiţilor. Eficacitatea campaniilor duse de ei împotriva stăpînirii abuzive, asigura acestui organ popular un răsunet din ce în ce mai adînc în straturile de jos.

La uşa lui Mille şi a *Dimineţii* hotărî Adrian să bată cu tot avîntul tinereţii lui generoase. În articolul ce-l scrisese povestea, într-un chip vioi şi juvenil, lupta înăbuşită ce se dădea în port şi care avea să izbucnească în curînd la lumina zilei. Cu prudenţă, el scotea din cauză atît pe negustorii de cereale, cît şi elevatoarele, ataca violent pe vătafi şi demasca atitudinea odioasă a guvernului, care se solidariza cu aceştia din urmă împotriva unui popor de şase mii de muncitori şi se pregătea să izgonească din Brăila pe secretarul tînărului sindicat, a cărui fotografie o trimetea însoţită de o mişcătoare povestire biografică. În scrisoare spunea cine este şi ruga pe director să ia apărarea muncitorilor.

În cele trei zile care urmară, îi fu aproape peste putinţă să închidă ochii noaptea, iar a patra zi de dimineaţă fu gata să leşine de bucurie : articolul lui, *În*

portul Brăilei se afla în prima pagină, cu titlul pe trei coloane, cu fotografia lui Avramache în mijlocul textului şi cu semnătura *Azog*.

Nu avu tăria să-l citească. Se afla cu Ana pe bulevadrul Carol, ducîndu-se la piaţă. Fără să sufle o vorbă, îndoi ziarul şi-l băgă în buzunar, dar nevoia de a izbucni îl stăpînea atît de tare, încît îl făcu să arunce coşniţa în aer şi să ţopăie ca un smintit, apoi, repezindu-se la Ana, o strînse de braţ pînă ce o făcu să ţipe :

— Ce te-a apucat ? Ori eşti nebun ?

— Nu ! Dar am o poftă turbată să mă arunc în Dunăre şi îmi pare rău că nu pot s-o fac numaidecît !

Se opriră ca să se uite un moment unul la altul.

— Doamne fereşte ! exclamă Ana speriată. Tu nu eşti ca de obicei ! Nu mai ai aceeaşi privire !

— Cu siguranţă ! Ţi-am spun că mă faci atît de fericit, încît într-o zi aş fi capabil să reuşesc tot ce aş întreprinde. Ei bine, am şi reuşit ceva. Şi acum, dacă ai fi o adevărată eroină, mi-ai da voie să te muşc de un picior !

— Adrian, mă sperii !

Ana sări în lături, privind împrejurul ei şi închinîndu-se.

— Haide, linişteşte-te, zise Adrian, mai calm. Am să fiu cuminte. Dar, crede-mă, aveam dreptate cînd îţi spuneam că toată puterea îmi vine de la dumneata. Ceea ce am reuşit azi, am făcut-o gîndindu-mă la dumneata şi la un om la care ţiu mult. Eu nu pot să fac lucruri minunate decît gîndindu-mă la cineva care mi-e drag. Singur nu-s bun de nimic.

Ana nu înţelegea o iotă din tot ce spunea el, dar era mulţumită să-l vadă redevenind aşa cum îl cunoştea. O clipă crezuse că a înnebunit cu adevărat.

Adrian nu-i mai dădu nici o atenţie şi nu văzu nimic din tot ce era în tîrg în dimineaţa aceea. Se gîndea la Avramache, căruia prefectura îi acordase trei zile ca să-şi lichideze afacerile şi să plece. Astăzi, la prînz, expira termenul. Adrian ardea de nerăbdare să ştie ce se petrecea în strada Griviţei. Vor fi ghicit că articolul era al lui ? Cu siguranţă !

Astfel, secretarul izgonit din oraş, sindicaliştii vor şti că un alt tovarăş, care nu poate fi gonit, veghează asupra lor cu sprijinul unui mare ziar. Căci Adrian era acum încredinţat de ospitalitatea pe care *Dimineaţa* o va acorda în coloanele sale viitoarelor doleanţe ale muncitorilor din port în lupta cu vătafii.

Această convingere deveni certitudine, la întoarcerea lui din piaţă. Domnul Max chemă pe Ana în biroul lui.

— Priveşte, zise el, arătîndu-i articolul şi o scrisoare emanînd din „Cabinetul directorului" *Dimineţii*. E aci un foarte important articol care ne priveşte, semnat *Azog*. Şi iată o scrisoare pe care directorul acestui ziar o adresează lui Adrian al nostru. Nu crezi tu că *Azog* şi Adrian Zografi sunt una şi aceeaşi persoană ?

— Cum ? făcu Ana, roşie de plăcere. Tu crezi că Adrian a scris asta ?

— Fără nici o îndoială. Şi totul e aşa de bine spus, încît îmi vine să mă duc să-l sărut. Se vede bine că băiatul ăsta nu e un simplu servitor. El e chiar un tînăr plin de talent ! Dar cînd s-a deprins în meseria de jurnalist ? Iată-l dintr-o dată în corespondenţă cu Constantin Mille, proprietarul a două mari cotidiene şi unul dintre oamenii cei mai influenţi ai ţării. E minunat !

— Ah ! strigă Ana. De aceea voia el adineauri pe bulevard să se arunce în Dunăre !

Max Thuringer bolovăni ochii.

— Voia să se arunce în Dunăre ? ! Dar n-a făcut nici un rău, din contra ! De ce să vrea să se înece ?

Ana fu confuză.

— Nu ! Nu să se înece. Era, aşa, din fericire.

— Ei bine, se aruncă cineva în apă cînd e fericit ? Curios chip de a-ţi manifesta fericirea ! Du-te şi spune-i că domnul Bernard şi cu mine îi strîngem mîna şi îi mulţumim pentru serviciul ce ni l-a făcut. Şi să nu se mai gîndească să se arunce în Dunăre !

Ana alergă la bucătărie. Adrian era în odaia lui, unde îşi schimba hainele, ca să se ducă la Avramache. Ea îi dădu scrisoarea şi, brusc excitată, îl cuprinde în braţe şi îl sărută pe obraz. Scrisoare şi sărut, dar mai ales acesta din urmă, făcură pe Adrian să simtă că i se sfîrşesc puterile. El se întinse pe pat şi închise ochii. Văzîndu-l atît

de pasiv, ea îl mai sărută o dată și fugi ca o căprioară, speriată de propria ei îndrăzneală.

Adrian înțelese, din felul cum Ana îi adusese scrisoarea, că stăpînii lui au ghicit totul, dar aceasta îl lăsă aproape indiferent. Chiar și scrisoarea, care îl intriga mai mult decît orice, uită un moment s-o citească, copleșit de pasiunile ce i le răvășise sărutările neașteptate ale Anei. De astă dată, contactul corpului și mai ales acela cu totul nou al buzelor ei, nu-i mai comunicau fericirea ideală de totdeauna, ci o nevoie imediată de a o răsturna pe pat și de a face din ea ce făcuse din Iulia.

„Și pe urmă ? se întrebă el. Pe urmă voi avea două Iulii, dar nici o plăcere divină !"

Ideea că însăși Ana nu era în fond decît tot o Iulie, îl disperă. Ce va deveni el în ziua cînd spectacolul acestei frumuseți armonioase nu-i va mai produce decît dorinți trupești, așa cum se întîmpla cu durdulia unguroaică ? În ziua aceea nu numai că n-ar fi în stare să scrie articole frumoase, nici să încerce o descriere literară, așa cum își propunea, dar nu va mai avea nici măcar poftă de a mătura birourile. Va trebui atunci să plece, să-și reia haimanalîcul fără scop, nici rezultat. Ce pericol ! Ce-i de făcut ?

Adrian deschise scrisoarea. O clipă, crezu că n-are s-o poată descifra, atît era scrisul de mărunt și încîlcit. Niște purici striviți pe două pagini. Constantin Mille începea astfel scrisoarea :

„Tinere Adrian Zografi,

După cum vezi, publicăm în prima pagină a Dimineții *de azi articolul d-tale* În portul Brăilei, *aproape fără să ne atingem de el.*

Dacă, așa cum presupun, acesta e primul d-tale articol, apoi e strălucit. Felicitările mele ! Scrie-mi dacă ai vreun plan, vreo campanie de dus în această afacere a vătafilor sau altceva privind viața muncitorilor din port, pe care pare s-o cunoști foarte bine".

: : : . . . : : : : : : :

Directorul *Dimineții* îl ruga să se pună în legătură cu reprezentantul local al ziarelor sale, căruia i se trimisese instrucțiuni în acest sens. Adrian putea să se servească

de telegraf, pentru orice chestiune urgentă. În sfîrşit, Mille îi oferea o plată pentru fiecare articol şi-l întreba dacă n-ar fi dispus să devie, după un timp de încercare, corespondentul lui la Brăila.

„Corespondent, nu, gîndi Adrian, ducîndu-se repede spre strada Griviţei ; trebuie să te amesteci fără voie în multe murdării democratice. Dar o serie de articole, da, se poate. Asta nu-mi ştirbeşte independenţa".

Şi imediat îi trecu pe sub ochi titlul general al acestei serii de articole : *Lipitorile portului*. Suna bine. Apoi, cîteva subtitluri : *Cine sunt vătafii ; Robie modernă ; Misterele baniţei cu două capacităţi* (dintre care una sărăceşte pe armator, iar cealaltă îmbogăţeşte pe „credinciosul" lui magaziner) ; *„Patriotismul" autorităţilor noastre ; Omul din port în faţa elevatorului ; Datorii democratice.*

Adrian vedea cu precizie materia pentru o duzină de articole. Ardea deja de nerăbdare să scrie pe cel dintîi, care ar fi un fel de *Introducere*. Cititorul trebuia familiarizat cu unele generalităţi ignorate de marele public, ca să fie scutit mai tîrziu de explicaţii plictisitoare.

„Şi, de astă dată, voi semna cu numele meu întreg, îşi zise el. *Azog*, cam miroase a evreu, şi nu ţiu să încaseze altul o trînteală ce mi-ar fi destinată, dacă într-adevăr campania mea ar avea o astfel de urmare".

Ajungînd în strada Carantinei, Adrian întîlni pe Ion Rizu, anarhistul, a cărui mină îl înspăimîntă. Bietul băiat se vedea bine că era tuberculos. Adrian nici nu îndrăzni să-l întrebe cum o duce cu sănătatea. Rizu îl felicită pentru articol

— Dai dovadă de frumos talent. Intri în lupta socială, arătînd de la început că eşti o forţă. Pe cînd eu, nu fac nici o ispravă. Ba da ! mor de ftizie galopantă. Dar n-am să aştept pînă voi cădea din picioare. Am s-o scurtez. Înainte însă de a sfîrşi, am să-mi arăt şi eu colţii domnilor acestora care îşi bat joc de omul fără apărare.

Ei făcură o bucată de drum împreună. Adrian profită de un moment favorabil ca să-i strecoare doi poli în buzunarul hainei, apoi îl părăsi, promiţîndu-i să vie într-o zi să îl vadă.

Cînd intră în atelierul cizmarului, mai mulţi tovarăşi tocmai îl întrebau pe secretarul sindicatului cine era „acest *Azog ?*".

— Iată-l pe Azog ! strigă Avramache, strîngînd viguros mîna lui Adrian. Bravo băiete ! Ne-ai făcut mărţ pe toţi, iar pe unii i-ai pus cu botul pe labe ! Reprezentantul *Dimineţii* a fost adineauri aici, ca să ne spună că la ora nouă nu se mai găsea un număr în tot oraşul şi că a cerut telegrafic încă cinci sute de foi. E un succes fără precedent pentru gazetă. Încă vreo cîteva articole la fel şi *Dimineaţa* devine pîinea zilnică a hamalului din port. Dar să nu-ţi faci nici o iluzie în ce priveşte rezultatele. Tot unui organ burghez, îi aduci cititori, ceea ce creează o confuzie de spirite. Şi dacă într-o zi vei avea poftă să faci pe Don Quijote în coloanele aceleiaşi *Dimineţi,* ai să vezi ce fel de picior în... dindărăt ai primi de la „tovarăşul" Mille.

— Ca şi cum tovarăşii autentici n-ar fi capabili să-ţi facă la fel ! Cel puţin, o lovitură de picior burghez nu te doare la inimă. Dar, ia spune-mi mai bine, cum stai cu trimiterea la urmă ?

— Ah, nu ştii ? Ei bine, neputînd să-mi termin toate afacerile în termenul de trei zile ce mi-a fost acordat, am făcut o cerere de prelungire pentru încă trei zile, care mi s-a admis.

— Apoi, o să urmeze o prelungire la calendele greceşti, zise Adrian.

— Asta nu ţi-o garantez, dar ceea ce e sigur şi care mă bucură enorm, e că acum n-am să mai plec fără să fi împuşcat cîteva raţe în bălţi. Plăcerea asta voi avea-o la sfîrşitul săptămînii, duminică dimineaţa în zori. Dacă mai ţii să mă însoţeşti, vino să te culci aici sîmbătă seara. La două dimineaţa vom fi în luntre. La înapoiere, înainte de amiază, te voi prezenta poporului sindicalist : „Iată pe Azog al vostru !" Şi îmi voi lua rămas bun.

Adrian acceptă şi plecă. Nevoia de a-şi scrie articolele cît mai repede îl făcu să-şi neglijeze treaba două zile de-a rîndul. Departe de a-l certa, Ana veni de mai multe ori pe zi în camera lui, ca să-l mîngîie. Ea se gătea cu toate zorzoanele care ştia că-i plac lui Adrian, punea bluzele cele mai transparente şi mai ales îi plăcea să zăbovească lîngă el dimineaţa, abia ieşită din pat, cînd mirosul

şi goliciunea pe jumătate ascunsă a corpului ei zăpăceau capul adoratorului. Dealtfel, chiar şi ea îşi cam pierduse capul, de cînd Adrian se revelase gazetar de talent.

El scrise două zile şi două nopţi, odihnindu-se foarte puţin şi mîncînd mai nimic. În schimb, bea multe cafele şi fuma ca un turc.

Dezmierdările Anei nu-l scoaseră din hotărîrea lui de a o păstra „sublimă". Şi ea, gingaş cinstită, nu depăşi limitele cele mai înaintate ale nechibzuinţei femeieşti, în ciuda dorinţelor ei secrete. Dar virtutea ei nu mai atîrna acum decît de un fir de păr, pe care Adrian putea să-l rupă în orice moment.

VII

Adrian își termină articolele sîmbătă seara, le expedie și se duse la Avramache, unde se simți așa de obosit încît adormi îndată după masă, înainte de apusul soarelui.

Era în ultimele zile ale lui septembrie, în plin cules al porumbului. Cele dintîi sute de căruțe de porumb, venind din interiorul județului și sosind pe piața Brăilei, erau luate cu asalt ca pîinea caldă, de către exportatori, deși nu mai rămăsese nici un loc unde să le înmagazineze. Le descărcau pe pavajul portului, de-a lungul cheiurilor, formînd enorme grămezi în șiruri nesfîrșite, peste care se aruncau noaptea țoluri.

Cizmarul vînător și tovarășul lui, servitorul jurnalist, defilară în zorii zilei pe dinaintea acestor nenumărate grămezi de porumb, deasupra cărora se vedea, ici-colo, dormind un păzitor de noapte. În momentul de a se urca în luntre, vederea lor fu izbită de o masă informă de fierărie uriașă care se profila la orizontul cenușiu, departe, în susul fluviului. Semiobscuritatea ce domnea, precum și pădurea de catarge și de coșuri de vapoare te făceau neputincios să definești natura acestor aparate monumentale, dar cei doi prieteni bănuiră adevărul.

— Nu crezi tu, zise Avramache, că acestea sunt în sfîrșit elevatoarele plutitoare ? În cazul acesta, au fost aduse pe nesimțite, tîrziu, astă-noapte, căci nimeni nu mi-a vorbit de ele aseară. Nu s-a știut absolut nimic de posibila lor sosire, altfel, în momentul de față, cheiurile ar fi în-

tesate de lume. Oricum, haide pe Dunăre. De acolo vom putea privi în voie. Şi, atunci, vom vedea dacă ne mai putem gîndi la vînătoare sau va trebui să ne întoarcem şi să alergăm la... arme !

Portul era pustiu. Din distanţă în distanţă, o santinelă cu baioneta la armă se plimba somnoros. Pe vreun şlep, o pompă de mînă scotea apa din fundul vasului, tulburînd tăcerea nopţii cu clămpănitul ei ritmic. Pretutindeni, lumini roşii şi albe ale vapoarelor. Răsfrîngerea lor şerpuită pe suprafaţa netedă a fluviului, se pierdea la infinit.

Adrian şi Avramache vîsliră în susul apei, apoi se depărtară în larg. Cînd fură la vreo două sute de metri de ţintă, zorile albe le îngăduiră să se convingă de trista realitate. Se aflau, într-adevăr, în faţa celor trei elevatoare aşteptate. Se putea vedea desluşit forma lor deosebită de aceea a elevatoarelor care funcţionau în docuri. Erau mai mari, cu duble turnuri înalte şi cu mici punţi transversale. Aspect hidos. Adevărate maşini ale nenorocirii.

— Zadarnic să mai înaintăm, zise cizmarul lui Adrian, care vîslea. Hai să ne pregătim de război.

Dar Adrian vîslea mereu. Zărise o barcă fără vîslaş, nici vîsle, care se lăsa dusă de cursul apei, venind din direcţia elevatoarelor. El voia să-i taie drumul şi să vadă dacă era într-adevăr neocupată.

— Caută s-o apuci în treacăt, şopti Adrian tovarăşului său, am s-o abordez cît mai aproape. Vezi, ai zice că nu-i nimeni în ea. Ce-o mai fi şi asta ?

Puţin mai tîrziu, cele două bărci se izbeau uşor, se uneau şi se lăsau tîrîte de curent. Din fundul luntrei ce părea a fi goală, un om lungit ridică capul şi zise, cu o voce surdă :

— Nenorocire vouă, afară numai dacă nu sunteţi de la poliţie !

— Ion Rizu ! strigă Adrian. Ce faci tu aici ?

— O-o-oh ! gemu dureros anarhistul. Tu eşti Adrian ? Ce sinistră întîmplare te aduce aici ? Fugiţi, prieteni, părăsiţi-mă, depărtaţi-vă de barca mea ! O frînghiuţă în luntre se desfăşoară de pe ghemul ei şi va provoca peste o clipă o explozie pe unul din cele trei elevatoare ! Eu o să mă duc în Dunăre, dar voi o să fiţi prinşi şi o să plătiţi în locul meu !

— Nu, Ioane! răcni Adrian. Nu face asta! N-o să plătim numai noi, ci întreaga mişcare muncitorească! Unde e sfoara? Taie-o repede!

În clipa aceea, o puternică detunătură zgudui văzduhul.

— Trăiască anarhia! strigă Ion Rizu, şi imediat dispăru în apă.

— Cine e omul acesta? întrebă Avramache, luîndu-şi capul în mîini.

Luminile tremurînde ale vapoarelor năşteau şi mureau în undă, odată cu alunecuşul liber al celor două luntre, în timp ce aurora făcea ca pînza fluviului şi creştetele sălciilor să se arginteze din minut în minut. În liniştea universală, goarna pichetului de grăniceri sună alarma. Imediat, un motor începu să sforăie şi o şalupă porni în goana mare în direcţia eroilor noştri, singurii vizibili pe întinsa nuditate a Dunării. Ei fură repede ajunşi, iar barca lor, agăţată de şalupa ocupată de un sergent şi doi soldaţi.

Acum era ziuă. Adrian şi Avramache păreau împietriţi. Sergentul sări în luntrea lor, pe care o scotoci cu privirea.

— Cine sunteţi?

— Nişte vînători, după cum poţi vedea, răspunse Avramache, arătîndu-i puşca cu două ţevi şi toate dichisurile.

— Dar barca asta goală, ce-i cu ea?

— Acolo ai să găseşti ce cauţi, zise Adrian, dar omul care era în ea s-a înecat. S-a aruncat în apă, în momentul exploziei, pe care ne-a declarat că el a provocat-o. L-am cunoscut bine pe omul acesta, era un anarhist.

Sergentul păru satisfăcut.

— Bine. O să povestiţi toate astea la Căpitănia portului.

O jumătate de oră mai tîrziu, două escadroane ale regimentului unsprezece cavalerie ocupau toate drumurile care duceau la elevatoare. Cel dinamitat de Rizu nu suferise decît la punte uşoare stricăciuni. O populaţie nevinovată, alarmată de vestea atentatului, avea să sufere consecinţe mult mai grave. Ea năvăli în port, unde poliţiştii nerozi şi zăpăciţi de spaimă o brutalizară fără milă.

Ori, cum era duminică, oamenii se plimbau liniştiţi. Familii întregi, cu socri, bunici şi plozi, plecaseră dis-de-dimineaţă să vadă „elevatoarele pe care un anarhist le-a înecat". Natural, se spunea asta cu multă simpatie pentru om și pentru fapta lui, cu atît mai mult cu cît Ion Rizu plătise cu viaţa actul lui de răzbunare. Și mulţi fură dezamăgiţi, cînd aflară că „bomba" nu făcuse decît o gaură... „în apă !"

— Mai mare daraua decît ocaua, spunea fiecare. Ce trebuia să scoată armata pentru nimica toată !

Trebuia totuşi s-o scoată. Căci pe lîngă hoinarii ce veneau în port din simplă curiozitate, mai erau şi hamalii cărora sosirea maşinilor le umpluse inima de groaznică ură. Şi oamenii aceştia nu glumeau. Dacă vreo mie dintre ei nu mai purtau cuţit, aproape toţi ceilalţi îl purtau încă, deşi erau îmblînziţi de morala socialistă. Și acum nu se mai afla unul singur care să nu fie solidar cu soarta tuturora.

Spiritele se mai înveninau şi din cauza arestării lui Avramache şi a lui Adrian, despre care nu se știa nimic precis. Se zvonise că fuseseră „groaznic bătuţi", „puşi în lanţuri" și pe cale de a fi trimiși la Bucureşti. Îi făceau să treacă drept „complici" ai anarhistului. Se găsise asupra lor „arme". Ca o culme a prostiei, poliţia asediase localul sindicatului, unde o percheziţie sălbatică nu mai lăsase nici urmă din ce fusese contabilitate și casă ; o parte o distrusese pe loc, cealaltă o luase fără nici un fel de formalitate

Astfel, greva generală a portului se declară singură şi cu totul pe neașteptate. Rămaşi fără conducători, miile de muncitori se duseră să-și arunce greutatea şi volumul pe toată întinderea portului, unde se lungiră la soare şi nu se mai mişcară. La venirea nopţii, masa de corpuri omenești rămase neclintită. Ba mai veniră și femeile, ca să aducă bărbaţilor hrană, tutun, o haină mai groasă, ca să petreacă noaptea. Ele nu-i părăsiră decît atunci cînd trebuia să se ducă acasă ca să îngrijească de copii. Și dacă bărbaţii dădură dovadă de un calm perfect, cel puţin la început, femeile lor, în schimb, fură de o agresivitate puţin obișnuită. Ele se duceau şi veneau numai cu cîrdul, și vai de poliţistul care le ieşea în cale. Era straşnic scărmănat.

Această ocupare a portului de către o mulțime liniștită, nu plăcu deloc autorităților. Primele două zile, prefectul se arătă tolerant, neînchipuindu-și că o astfel de glumă putea să dureze, apoi, sub asaltul armatorilor care spumegau de mînie și văzînd pe hamali că începeau să se instaleze de-a binelea, cu pături, perne și oale, el veni să asiste în persoană la formarea echipelor trădătoare, pe care vătafii se declarau în stare să le alcătuiască. Se făcu apel la toți acei care voiau să muncească, și mare fu mirarea cînd se văzu cîtă lume venise să se înscrie. Dar, de îndată ce „poștele" începură munca, brusc, numeroase fluierături răsunară din toate părțile, și atunci se asistă la un spectacol de necrezut : o parte dintre muncitori aruncă în Dunăre pe cealaltă parte, cu vătafii în frunte și cu sacii de grîu pe deasupra lor.

Nici o arestare nu putu fi făcută, autorii acestei isprăvi dispărînd imediat în mulțime.

Astfel erau lucrurile miercuri, înaintea prînzului, cînd un eveniment neprevăzut veni să întărească curajul greviștilor și să-l dărîme pe acela al autorităților. Toate gardurile fură acoperite de afișe purtînd textul următor, cu litere de o șchioapă :

Muncitori din orașele dunărene ! Citiți în ziarul Dimineața, *cu începere de mîine, joi 2 octombrie :*

LIPITORILE PORTURILOR

de Adrian Zografi,

fost hamal în portul Brăilei, care descrie greaua existență a robilor sacului și dezvăluie cruzimea exploatatorilor lor.

Urma enumerarea a cîtorva subtitluri din seria de articole. Iar în *Dimineața,* din aceeași zi un fulgerător articol de fond, semnat de Constantin Mille, soma guvernul să pună imediat în libertate pe cei doi deținuți, dintre care unul era secretarul organizației sindicale, iar celălalt „chiar corespondentul ziarului". Încercarea „stupidelor autorități locale" de a amesteca pe acești oameni într-un atentat al cărui autor era perfect cunoscut, nu putea fi decît „o provocare polițienească de cea mai ordinară specie". Ea putea să ducă la „conflicte sîngeroase",

care trebuiau evitate cu orice preţ. Muncitorii nu cereau decît suprimarea vătafilor, „lipitorile lor". Dacă politica nu şi-ar da osteneala să susţie pe „aceşti bădărani ai colegiului al treilea", muncitori şi armatori s-ar pune de acord fără nici o dificultate. Autorităţile să binevoiască, deci, să respecte legea. Fiecare ceas de grevă, în condiţiile actuale, ruinează economia naţională.

Atît ziarul cît şi afişele inundară portul. Furnicarul omenesc le devoră. Primele efecte ale acestei viguroase campanii, care se anunţa bogată în revelaţii neplăcute, nu întîrziară să se producă. Sediul sindicatului fu predat muncitorilor, iar Adrian liberat chiar în seara aceea, pe cînd Avramache era expediat în timpul nopţii la locul lui de origină. A doua zi, *Dimineaţa* fu smulsă din mîinile vînzătorilor. Şi o mare întrunire se organiză singură, la Casa muncitorilor.

Adrian apăru în tribună, cu vînătăi pe obraz, şi povesti, în urletele de indignare ale asistenţei, cum el şi Avramache fuseseră bătuţi cu o vînă de bou în beciul poliţiei, în timpul celor trei zile de arest. Cizmarul nu mai putea să se ţie în picioare, fiind numai răni peste tot. A trebuit să fie transportat la gară. Drept hrană, nu li se dăduse, în tot timpul deţinerii, decît o bucată de pîine pe zi şi apă. Ziua şi noaptea călăii lor veneau, la fiecare două, trei ceasuri, să-i schingiuiască şi să le ceară, ameninţîndu-i cu moartea, să declare că erau complicii anarhistului înecat.

— Nu mai credeam să scăpăm cu viaţă din mîinile acestor brute cu faţă omenească ! conchise Adrian.

Numeroase voci strigară că „trebuie pus foc prefecturii de poliţie". Adrian sfătui pe toată lumea să fie calmă.

— Aţi văzut, zise el, cui servesc violenţele. Nenorocitul de anarhist şi-a dat viaţa ca să recolteze o satisfacţie absurdă, o detunătură, dar ne-a predat pe noi toţi unei represiuni care, fără gestul lui nebunesc, ar fi fost evitată.

El îndemnă pe muncitori să contribuie fiecare la întărirea organizaţiei şi anunţă, pentru duminica următoare, sosirea celor doi şefi sindicalişti, Gheorghiu şi Cristin.

Mai mulți muncitori luară cuvîntul, ca să facă apel la solidaritate. Deși debutanți, știură să vorbească cu multă îndrăzneală și fond, expunînd limpede drepturile și datoriile lor. Adrian fu surprins. Tribuna nu îi intimida ca pe el, deși îi considera inferiori lui.

La propunerea lui moș Ștefan, adunarea ceru lui Adrian să accepte secretariatul organizației. El se codi.

— Mai întîi, nu mă pricep la contabilitate, și apoi nu-mi place să fiu salariatul vostru. Totuși, am să vin în fiecare seară, timp de un ceas sau două, ca să mă ocup de nevoile sindicatului, după cum făcea și Avramache.

Întîia săptămînă de grevă se termină printr-o disperare generală. Singură casa Thuringer avea șase vapoare care așteptau în port să fie încărcate cu grîne. Cît despre Carnavalli, în afară de necazul de a nu-și putea încărca vasele, mai pățise o nenorocire tot atît de neprevăzută : o telegramă îi anunța că încărcătura de grîu a două vapoare sosite la destinație se încinsese pe drum și fusese respinsă de client.

Din partea muncitorilor, nevoia de a ajuta pe cele mai multe familii rămase fără mijloace de trai, obligă comitetul de grevă să intre în fondurile depuse la casa de economie. Dar fiecare știa că nu se poate merge departe cu aceste fonduri.

Aceasta era situația cînd, lunea următoare, autoritățile, ca să dea satisfacție exportatorilor, puse în mișcare cele trei elevatoare, fiecare mașină lucrînd sub paza unei companii de soldați.

Slabă satisfacție și proșt rezultat, față de riscurile pe care această îndrăzneală le comporta. Un elevator încărca optzeci de tone pe ceas. Era a treizecea parte din puterea de muncă manuală a portului. În momentul în care situația arăta limpede că totalitatea randamentului mașinilor era de zece ori insuficientă, munca celor trei elevatoare, torcînd ca niște pisici în mijlocul a vreo șaizeci de vapoare la ananghie, făcea impresia penibilă a unui om care s-ar trudi să umple un butoi de apă, servindu-se de o lingură. Hamalii aveau dreptate să facă haz de această jalnică încercare a dușmanilor lor de a-i îngenunchea.

Ori, autoritățile se bizuiseră tocmai pe o demoralizare, apoi pe o discordie și o înfrîngere a sindicaliștilor.

— O să vedeți ce dezertări compacte se vor produce în rîndurile lor, după o singură zi de muncă mecanică ! asigura prefectul, acasă la Thuringer, în ajunul acestei demonstrații ridicole.

El făcea pe grozavul, fiindcă dumineca precedentă reușise să zădărnicească întrunirea proiectată în oraș, interzicînd închirierea oricărei mari săli publice și trimițînd la urmă pe cei doi propagandiști, Gheorghiu și Cristin, la sosirea lor în gara Brăilei. Adrian putu totuși să ia contact cu acești doi oameni, care îl înștiințară că un ajutor moral și material va sosi pe curînd greviștilor din partea Internaționalei Muncii de la Amsterdam.

Ca să evite o eventuală dezamăgire, Adrian păstră pentru el această minunată știre. Dar, joi seara, a patra zi de muncă cu elevatoarele, o depeșe din București aducea confirmarea neașteptatului ajutor, precum și textul salutului Internaționalei către greviștii din Brăila.

Adrian voi să tipărească afișe cu acest salut. Toți tipografii din oraș îi răspunseră că poliția le interzicea executarea unei asemenea lucrări pentru sindicaliști. El plecă pe loc la Ploiești, de unde se întoarse a doua zi de dimineață, ducînd în spinare un mare rulou de afișe. La prînz, acestea erau placardate. Se putea citi, la sfîrșitul unei entuziaste exaltări a solidarității muncitorești, următoarea telegramă din Amsterdam :

„În numele lucrătorilor de transport din lumea întreagă, *Internaționala Muncii trimite salutul ei frățesc camarazilor hamali din Brăila, în luptă cu monstrul capitalist, și îi asigură de întreg concursul ei moral și material. Ea a luat toate dispozițiile pentru ca orice vas încărcat în timpul grevei să fie boicotat la sosirea lui la destinație. Trăiască hamalii din Brăila ! Trăiască socialismul !*“

Și ca să le taie adversarilor pofta de a pretinde că telegrama aceasta ar fi o ficțiune, Adrian termină afișul cu următoarea declarație : „*Internaționala Muncii* însoțește depeșa de mai sus cu un prim ajutor de *treizeci mii lei,* care au și sosit și se află în mîinile Comitetului Central din București“.

În după-amiaza aceleiași zile, o manifestație cum nu mai văzuse încă Brăila, parcurse în tăcere străzile principale ale orașului. Poliția încercă s-o împiedice de a trece prin centru, dar fu debordată de un val omenesc de aproape zece mii de suflete, în fruntea căruia se putea vedea un bătrîn ducînd în brațe o litografie încadrată cu pînză roșie și reprezentînd pe Cuza-Vodă, al cărui legendar spirit de dreptate părea să fie cu totul la locul lui în această manifestație.

Seara, mulți hamali se îmbătară de bucurie. Aveau acum ferma convingere că victoria lor era sigură, căci o putere nevăzută îi proteja de departe. Într-o cîrciumă, unde moș Ștefan fu tîrît cu sila, cîțiva muncitori cerură fostului rahagiu să le explice ce era această „Internațională", care avea atîția bani încît putea să trimită la toți greviștii din lume. Răspunsurile puțin limpezi ale bătrînului nu-i satisfăcură ; unul dintre ei își dădu cu părerea :

— Trebuie să fie un fel de stat, „Internaționala" asta. Își are tarapanaua ei ! Cu siguranță !

— Și a „boicota" ? îl întrebă un hamal. Ce-i asta să „boicotezi ?"

— Este să împiedici un vapor să intre în port, zise moș Ștefan, la noroc.

— Nu ! făcu muncitorul. Eu cred că înseamnă să-l *confischezi* cu totul și să-l vinzi în folosul greviștilor !

La aceste superstiții, privind puternica și misterioasa „Internațională", veni să se adauge o alta privind legile atmosferice. În ultima zi a acestei a doua săptămîni de grevă, un uragan se abătu asupra portului. El fu cu adevărat dezastruos pentru armatori și providențial pentru greviști. Căzu ca un adevărat trăsnet din senin. Ploaie și furtună surprinseră elevatoarele în plină activitate. Cu mare greutate, marinarii reușiră să închidă gurile hambarelor. Capacele și țolurile le erau smulse din mîini, pe cînd trombele de apă inundau grînele depuse în pîntecele vaselor.

Elevatoarele suferiră stricăciuni grave. La magaziile de grîne, acoperișuri întregi fură smulse ca niște simple găteje. Cît despre marfa vărsată pe pămînt, ea se trans-

formă într-o baltă vastă cît portul, în care zăceau sute de tone de porumb, grîu, ovăz, orz, secară, fasole, mei etc.

În ziua aceea, sindicaliştii evlavioşi se duseră să aprindă groase lumînări înaintea Domnului şi să-i mulţumească pentru ajutorul lui, mai eficace decît acela al „Internaţionalei". Căci era vorba de un dezastru ce punea vîrf tuturor amărăciunilor cu care erau adăpaţi exportatorii din Brăila, de două săptămîni încoace. Consecinţele aveau să se vadă imediat.

Lunea următoare, a treia luni de grevă, portul avea aspectul unui oraş devastat şi părăsit. Vreo sută de bieţi derbedei, recrutaţi în grabă, se tîrau de colo-colo, înotînd într-o papară de cereale care acoperea o întindere de mai multe hectare. Ar fi trebuit să se mobilizeze pe loc cîteva mii de braţe capabile de a repune în valoare această mare cantitate de grăunţe vătămate.

Fără ştirea şi pe deasupra capetelor autorităţilor, ce-şi arogaseră dreptul de a duce tratativele, fraţii Thuringer, Carnavalli şi mulţi alţi armatori rupseră consemnul şi cerură organizaţiei sindicale să ia în mînă formarea şi conducerea echipelor de lucru. Aceasta însemna înlăturarea pur şi simplu a unei părţi de vătafi.

Comitetul grevei puse muncitorilor întrebarea dacă trebuia acceptată această jumătate victorie sau respinsă. Adrian pledă pentru compromis. Autorităţile sufereau o înfrîngere care le obliga să se dea la o parte. Atunci lupta avea să fie mult mai uşoară. Cu un sindicat recunoscut de majoritatea armatorilor, mai mult de jumătate dintre vătafi erau învinşi. Restul putea să fie învins la prima ocazie. Şi era foarte posibil ca înlăturarea să se facă fără luptă, căci casele exportatoare n-ar fi întîrziat să constate avantajele pe care le-ar avea înţelegîndu-se cu delegaţii sindicatului.

Contractele fură semnate în chiar după-amiaza acestei luni. Iar a doua zi portul îşi reluă activitatea lui febrilă în cîntecul *Internaţionalei*.

Dar lucrurile nu mergeau bine deloc.

O lovitură grea fusese dată comerţului de cereale. Imobilizarea totală, timp de cincisprezece zile, a unui port de însemnătatea Brăilei, în momentul în care zeci de mii

de vagoane de grîne se îndreptau spre el, pe apă şi pe uscat, cauzase pierderi ireparabile. Marfa vîndută şi predată de producător, neputîndu-şi găsi scurgerea naturală, a trebuit să fie aruncată acolo unde evenimentele au surprins-o. Mici porturi dunărene, gări şi halte erau năvălite de mari stocuri de cereale, descărcate în saci sau vărsate pe ţoluri. Le acopereau sumar cu cîteva rogojini şi le părăseau, expuse furtunilor şi intemperiilor.

Astfel, o întreagă recoltă fu vătămată de ploi. Ori, în lungile călătorii maritime, grînele nu suportă mai mult de optsprezece pînă la douăzeci la sută de umiditate. Această cifră depăşită, ele fermentează, mucezesc, sau, ca să întrebuinţăm termenul consacrat, se încing, mărindu-şi uneori volumul pînă a provoca dislocarea vasului în plină mare şi, deci, pierderea lui.

Ca să se remedieze în parte acest mare neajuns trebuia să se procedeze la uscarea întregei cantităţi de cereale udate, operaţie care se face cu lopata, la soare, şi care durează multe zile. În mijlocul lui octombrie, aşa ceva e peste putinţă. S-a încercat, totuşi, sub un cer de plumb, dar umezeala permanentă din aer a făcut ca rezultatele să fie aproape nule. De unde, reducerea afacerilor, nerespectarea angajamentelor, procese, falimente.

În noiembrie, cînd de obicei exportul e în toi, portul somnola într-o mare tristeţe. La şase decembrie, dată la care companiile de asigurare încetează să mai garanteze navigaţia fluvială, ultimele vapoare încărcate luară drumul Mării Negre, fugind de riscul îngheţului. Portul luă atunci fizionomia lui hibernală, înainte de a fi putut să verse miile de tone de cereale pe care umezeala le consuma prin magazii şi pe cheiuri.

VIII

Mîndrul gentilom italian, Luigi Carnavalli, după ce cu multă voioşie a distribuit salariul pe două luni ca gratificaţie anuală numerosului său personal, se omorî în ziua de 31 decembrie a acestui an. O servitoare drăgălaşe, cu ochii plini de lacrimi şi cu capul îmbrobodit, veni să anunţe fraţilor Thuringer groaznica ştire, cinci minute după sinuciderea generosului ei stăpîn, a cărui somptuoasă locuinţă se afla numai la două sute de paşi de aceea a exportatorilor germani.

Fraţii Thuringer se arătară foarte puţin mişcaţi. Răsturnaţi în vastele lor fotoliuri, fumînd groase trabucuri, noutatea adusă de servitoare nu făcu decît să le mărească uşor paloarea de pe frunţile lor îngheţate de săptămîni întregi de perspectiva unei soarte asemănătoare aceleia a armatorului care îşi rezolvase toate dificultăţile, trimiţîndu-şi un glonte în tîmplă.

— Nimeni n-ar fi bănuit aşa ceva ! gemu servitoarea. Azi-dimineaţă ne dădea fiecăruia bacşişul obişnuit de fiecare An nou, făcea tot felul de glume, şi cînd colo, ia uitaţi-vă ce „clocea“ în cap !

— Ah ! făcu d-l Max. V-a dat bacşişul de Anul nou ? Bine că a putut să facă şi asta !

Servitoarea plecă, indignată.

— Ai văzut cu ce nepăsare au primit vestea ? zise ea lui Adrian, care o însoţea la locul dramei. Totuşi, d-l

Luigi era cel mai bun prieten al lor. Doamne, ce inimă rece au bogații ăștia !

— N-o au chiar așa de rece, răspunse Adrian, numai atît că alde Thuringer stau și ei prost de tot.

— Crezi ? Atunci sindicaliștii tăi sunt buni de spînzurat, căci de la ei ni se trag toate nenorocirile !

Adrian n-avea poftă să discute cu camerista afacerile sindicaliștilor. El se gîndea cu tristețe la omul de inimă care își zburase creierii și pe care îl stimase. Pe cînd mergea, înotînd în zăpadă pînă la genunchi, figura fină, inteligentă, a nenorocitului armator îi apăru sub toate aspectele pe care i le cunoscuse. Acum avea să o vadă înțepenită de moarte.

Parchetul nu sosise încă. Servitorime de prin împrejurimi staționa în fața casei, neîndrăznind să intre. Un valet al mortului făcea de santinelă pe pragul vestibulului. Văzîndu-l pe Adrian, începu să plîngă cu hohote și îl conduse în camera sinucisului. Carnavalli se omorîse culcat în pat. Capul, înclinat pe dreapta și atîrnînd afară din pat, nu lăsa să se vadă rana. Brațul care trimisese glontele ucigaș sta spînzurat deasupra covorului, unde revolverul zăcea într-un lac de sînge. Chipul mortului era alb și liniștit. Nici o urmă de convulsiuni. Pe măsuța de noapte, trei scrisori.

Adrian nu aruncă decît o scurtă privire asupra acestui tablou sîngeros, și întoarse repede spatele. Examină în treacăt dormitorul, traversă cîteva alte camere și plecă ducînd cu el imaginea unui interior supraîncărcat de mobile luxoase, de oglinzi de Veneția, de covoare și de tablouri pe care n-ar fi putut să le evalueze.

„S-a omorît omul acesta, oare, fiindcă nu putea să trăiască decît înconjurat de întreg fastul ce se vede ?“ se întrebă Adrian. Căci valetul îi spusese că stăpînul lui ar fi fost nevoit să se despartă în curînd de această locuință princiară și de tot ce conținea.

„Ei bine, nu se poate concepe o frumoasă existență decît legîndu-ți zilele de mobile scumpe și de numeroase ziduri ? Un splendid animal omenesc așa cum era Carnavalli, bogat de sănătate și de spirit, avea el nevoie să-și condiționeze ființa de posesia unor valori așa de meschine ?“. Adrian era incapabil să-și închipuie cum aseme-

nea aberații puteau măcar să atingă un creier sănătos, o inimă voioasă.

Totuşi, el nu avu dispreţ pentru cel sinucis.

„Desigur, nu ştiu încă decît puţine lucruri despre tainele vieţii, îşi zise el. Trebuie să existe oameni în ochii cărora mîndria ţine un loc mai mare decît toate valorile reale ale vieţii. Păcat".

Adrian îşi aminti de învinuirea pe care servitorimea lui Carnavalli o adusese sindicaliştilor de a fi responsabili de ruina cîtorva armatori. Era o parte de adevăr în afirmaţia asta, şi el se simţi vizat cel dintîi. Un sentiment de nelinişte îi strînse inima, la ideea că soarta italianului ar putea să fie rezervată şi fraţilor Thuringer. Maşinal, Adrian luă direcţia portului, luptînd cu greu împotriva unei zăpezi care cădea fără încetare de două zile. N-avea nimic de făcut acasă, unde figura îngrijorată a Anei îl urmărea cu o expresie de tristeţe aproape intolerabilă. Dealtfel, toată casa părea scufundată într-un fel de doliu, şi Ana nu-i mai spunea tot ce se petrece.

Ştia, cu toate astea, că fraţii Thuringer au fost nevoiţi să soldeze toate stocurile avariate pe preţuri dezastruoase, şi că acum toate speranţele erau puse în ultimele încărcări plecate la sfîrşitul lunii.

Această incertitudine economică a vieţii burgheze celei mai invidiate puse lui Adrian mari probleme de conştiinţă. Şubrezimea aşezărilor oricărei existenţe omeneşti îi apăru ca un adevăr elementar. De ce dar oamenii se împărţeau în bogaţi şi săraci şi se sugrumau între ei, în loc să se armeze cu toţii împotriva duşmanului comun: lipsa, mizeria ? Nu prin solidaritatea de clasă se va ajunge a se combate cu eficacitate acel flagel social, ci printr-o solidaritate universală. Căci o clasă socială victorioasă va crea oricînd nedreptăţi şi va arunca în mizerie alte straturi sociale. Ori, nu aceasta e suprema ţintă morală a omenirii.

De fapt, Adrian nu prea vedea unde era această faimoasă solidaritate de clasă pe care socialismul o atribuia bogaţilor şi o dădea ca exemplu celor dezmoşteniţi. Ea era numai aparentă, efemeră, platonică. În realitate, burghezi şi proletari sufereau de aceleaşi vicii, erau roşi de acelaşi egoism. El asistase la uneltirile ascunse ale

firmelor „amice“, care făcuseră totul ca să-l ruineze pe Carnavalli și al căror cuvînt de ordine era acum să facă gol în jurul Casei Thuringer, ce se clătina. Dușmănia caselor rivale, stîrnită de introducerea elevatoarelor și de acceptarea delegaților sindicaliști în locul vătafilor, adusese armatorilor germani și lui Carnavalli neajunsuri care le-au atras ruina. Și doar, acești dușmani de astăzi erau prietenii de ieri, frați din aceeași clasă. Unde era solidaritatea ?

În cursu lunii următoare, Casa Thuringer își închise birourile, concediind tot personalul. Iulia, presimțind mizeria, plecă ea singură, spunînd că se duce să se mărite în satul ei. Ana fu mulțumită și, la rîndu-i, închise ușa la toată lumea. Storurile ferestrelor de la stradă fură lăsate. Intrarea principală fu zăvorîtă și soneria suprimată. Locuința luă înfățișarea austeră a unui pensionat de fete.

În calmele zile ale unei frumoase ierni bogată de soare și de praf de diamant, doar bieții furnizori de merinde mai continuau să-și strige marfa dinaintea porții de serviciu, mirîndu-se că nu mai erau primiți ca altădată. Li se făcea semn, de la fereastra bucătăriei, că nu era nevoie de nimic. Ei strigau de departe că nu voiau banii numaidecît, stăruiau asupra calității păsărilor sau zarzavaturilor aduse, împodobindu-le cu tot felul de dezmierdări, și adesea nu plecau decît după ce lăsau marfa pe pervazul galeriei cu geamlîc.

Astfel, mizeria putu fi suportată pînă spre mijlocul lui februarie, cînd d-l Max declară într-o zi nevestei lui că nu mai avea o centimă. Nimic. Nici măcar suma cea mai redusă pentru coșniță.

— Și nu poți să te împrumuți la cineva ? îl întrebă ea.

— Nu ! răspunse el. Numai săracii pot să se împrumute, ca să mănînce. Bogații, cînd sunt ruinați, nu le mai rămîne decît să moară.

Ana veni să plîngă pe umărul lui Adrian și să-i repete „acest răspuns de necrezut“ al bărbatului ei.

— Iată-mă revenită la zilele triste ale copilăriei mele, cînd vindeam lucruri din casă și cumpăram pîine !

Adrian, care nu mai primea nici o leafă, îi dădu vreo sută de lei din economiile lui. Ana acceptă fără mofturi. Apoi, fu rîndul lui Hasan lustragiul să-i dea toată agoni-

seala lui, vreo mie de lei. Dar sumele acestea erau nişte bagatele pentru o casă ai cărei stăpîni schimbau o cămaşă de mătase în fiecare dimineaţă, îşi hrăneau cîinii cu fripturi şi fumau de douăzeci de lei pe zi havane. În curînd, trebuiră să aleagă între a fuma sau a mînca, între cămaşa zilnic schimbată şi lemnele de încălzit casa.

Max şi Bernard Thuringer nu şovăiră un minut : aleseră havana şi cele şapte cămăşi ale săptămînii. La fiecare două-trei zile, bătrîna Carolina, tîrîndu-şi cu greu picioarele umflate, se ducea în oraş ca să vîndă vreun obiect din casă, argintărie sau bijuterie, avînd totodată grijă în asemenea ocazii să-şi facă mica ei rezervă de „schnaps". Fraţii Thuringer şi-o făceau numaidecît pe a lor de ţigări. Cît despre cămăşi, era mai simplu : mama lui Adrian luase acum obiceiul să spele fără să mai fie plătită.

Dar, într-o zi, domnii de la Tribunal veniră să aplice sigiliile pe toate mobilele, pînă la cele mai mici lucruri. Nimic nu mai putu fi vîndut. Nu mai avură nici argintărie de care să se servească. Dar cum nu se mai găseau cine ştie ce bunătăţi de pus pe masă, nu făcu nimeni nazuri că supa era servită în farfurii crăpate şi cu linguri de fier. Uneori, chiar o mîncau în picioare. Apoi, cei doi armatori îşi aprindeau excelentele lor ţigări şi, cu paltonul pe umeri, începeau să se plimbe prin casă ceasuri întregi, ca să nu îngheţe de frig. Căci puţinele lemne ce se aflau erau păstrate pentru bucătărie. În dormitoare nu se mai făcea foc decît dimineaţa şi seara, atît cît trebuia pentru toaletă.

Felul acesta de a accepta nenorocirea, fără un murmur, Adrian îl găsi eroic. N-ar fi bănuit niciodată să descopere atîta stoicism la oameni obişnuiţi cu viaţa uşoară. Ana se arătă mai ursuză, reproşînd în fiecare zi surorilor ei, Hedwig şi Mitzi, de a aştepta „ să fie hrănite ca nişte trîntori". Hedwig, rănită, se duse să se bage la stăpîn. Cît despre Mitzi, biata fată descurcă drumul într-un chip cu totul neaşteptat.

Foarte lacomă, ea devora tot ce-i cădea sub mînă. Într-o zi, cum nu era nimic de mîncat, descoperi prin birouri nişte mostre de grîu, pe care îl fierse cam pe jumătate, înghiţi trei farfurii una după alta şi muri după

o săptămînă. Era o fată de vreo optzeci de kilograme, care cu greu încăpu în coşciug.

Moartea ei ocaziona cheltuieli tragice. Ana părea gata să întrebe pe toată lumea dacă era cu putinţă să-ţi îngădui luxul de a muri pe o asemenea sărăcie. Aşa că singurul care o plînse sincer fu bunul Hasan, căruia marii sîni ai Mitzii îi făcuseră atîta plăcere altădată, cînd se arătau puţin. Tot bietul turc fu acela care scoase pe loc banii necesari înmormîntării.

Puţin mai tîrziu, o altă moarte se întîmplă în casă şi care produse şi mai multă încurcătură. Fu aceea a d-lui Bernard. Cel mai tînăr dintre cei doi fraţi, fire delicată, se împăca greu cu hrana insuficientă şi cu frigul. La sfîrşit, nu mai părăsea patul şi vărsa puţinul ce mînca. Într-o noapte fu găsit leşinat la closet, unde domnea un ger siberian. Dimineaţa, o dublă pneumonie se declară, care-l ucise în cîteva zile.

Nu se găsi nici un doctor care să-l îngrijească, nici un prieten care să vie să-l vadă pe patul de moarte. El stătu două zile fără sicriu. Adrian şi mama lui putură întruni suma de zece lei, întorcîndu-şi buzunarele pe dos, dar nu era de-ajuns. Atunci, tristul adevăr fu adus la cunoştinţa furnizorilor care veneau să-şi reclame banii ; şi aceştia, uitînd ce li se datora, se cotizară între ei şi înlesniră îngroparea, cea mai săracă ce se poate închipui, a fostului bogătaş armator, Bernard Thuringer. Ei ţinură chiar să-l conducă la locul de odihnă.

— Nu poţi să laşi un om aşa de singur pe pămînt ! spusese barba Stamate.

·

Acum sărăcia care domnea în casă intră într-o fază nouă. Numărul gurilor de hrănit se redusese la jumătate. Şi iată că în curînd, soţii Thuringer şi madam Carolina, care aveau să continue calvarul, nu mai fură aşa de singuri.

Ştirea groaznicei lor mizerii, răspîndindu-se la mahala, aceleaşi femei nenorocite, pe care Ana le ajutase altădată, veniră acum în ajutorul ei. Ele erau tot aşa de nenorocite ca în trecut, dar săracul ştie şi poate totdeauna să împartă ce are cu cineva mai sărac decît el.

Dealtfel, iarna, cînd munca este aproape inexistentă într-un port ca Brăila, numeroase gospodării de muncitori se bizuie pe ajutorul neamurilor de la ţară, care le aduc ce au : un sac cu mălai ; o ciozvîrtă de porc ; o baniţă de fasole ori de linte ; slănină, ouă, ceapă, cartofi.

Aceste merinde modeste, uneori de calitate destul de mediocră, fură primite cu recunoştinţă de flămînzii din strada Grădinii Publice, în tot timpul lunii martie. Nu era zi în care o femeie să nu vină să scoată din coşniţă partea ei de provizii, în această bucătărie pe care o cunoscuse, cu şase luni în urmă, bogată în mîncărurile cele mai fine, şi care acum era rece şi lipsită de toate. Ana nu mai putea să ofere nici măcar un ceai sau o cafea, şi această mizerie nu părea s-o umilească Dar plîngea des, şi atunci cînd te aşteptai mai puţin. Înfăşurată într-o broboadă mare, ea petrecea ceasuri întregi stînd pe scăunel în faţa maşinii de gătit, în care fîsîiau două lemne ude.

Prietenele şi cunoştinţele ei nu se arătau deloc mirate de nenorocirea care o lovea. Pentru ele, lipsurile, sărăcia cumplită chiar, erau nişte duşmani familiari, pe jumătate îmblînziţi de faptul de a le simţi încontinuu prezenţa. Şi nimeni nu era la adăpostul ravagiilor lor. Nu pomeneau oare basmele de existenţa prinţilor deveniţi cerşetori ? Trebuia deci să facă şi ea ca toată lumea, să accepte viaţa aşa cum este şi să spere mereu, căci deznădejdea nu slujea la nimic.

Furnizorii, la rîndul lor, dădeau Anei aceleaşi îndemnuri. La început ei nu credeau în ruina casei Thuringer, dar, puţin cîte puţin, au recunoscut adevărul. Acum nu mai reclamau datoriile. Continuau să vie din dragoste. Era o casă care totdeauna plătise cu ochii închişi, îi făcuse să cîştige mulţi bani. Şi, spuneau ei : „ca în orice comerţ, unde e cîştig e şi pagubă". Apoi, îi păstrau Anei o vie recunoştinţă pentru prietenia, bunătatea, afecţiunea ce le-o dovedise totdeauna. Amintindu-şi de timpul cînd ea nu lipsise niciodată să le ofere o gustare caldă, acum considerară de datoria lor să aducă zahăr, ceai, cafea şi chiar un sac de lemne, „ca să încălzim bucătăria şi să ne mai spunem la verzi şi uscate, cu vioioşie, ca altădată". Ana prepara băuturile şi plîngea încet.

D-l Max venea și el să accepte uneori o ceașcă de ceai la aceste umile sindrofii de la bucătărie. Atunci se trudea să vadă, cu privirea lui tulbure, și să înțeleagă pe acești datornici de care se temea și care se arătau atît de umani. Nenorocitul armator slăbise groaznic și suferea de o bronșită îndărătnică. Totuși, se considera fericit că a scăpat de închisoare. După ce își lichidase toate afacerile, rămăsese sărac lipit pămîntului, dar cu onoarea intactă. Peste puțin, o casă de comerț din Galați avea să-l angajeze ca director, asociat la beneficiu. Nu voia să moară. Era hotărît să lupte pînă la capăt și, dacă era cu putință, să creeze nevestei lui o viață independentă.

Adrian, redevenit zugrav, lucra pe socoteala lui de la începutul lui martie, văruind și vopsind mai ales cîrciumi, ai căror stăpîni profitau de lipsa de lucru ca să-și refacă prăvălia. Cum frigul și umezeala întîrziau lucrul, împiedicînd vopseaua să se usuce, el se ducea să-și petreacă timpul liber lîngă Ana, care rămăsese în ochii lui aceeași creatură ideală, mult mai respectabilă de cînd suferea de o mizerie atît de neagră.

Mereu frumoasă și plină de grație, deși mai slabă și tristă, vizitele tînărului, statornicia lui amicală, o făceau fericită. Ea îl iubea acum frățește, așa cum dorise el totdeauna. Relațiile lor cordiale nici nu mai erau ascunse d-lui Max, care participa adesea la convorbirile pe care le aveau, seara mai ales, lîngă mașina de gătit. Blîndul neamț ținea mult la Adrian și într-o zi îi spuse nevestei lui că dacă moartea îl va surprinde în momentul de față, era fericit de a ști că avea „un prieten sigur care s-o protejeze“, ceea ce făcu pe Ana să roșească pînă la urechi.

Dar Adrian își prepara sufletul pentru mari încercări. Hotărît, toamna trecută, să se consacre mișcării muncitorești din orașul lui, el își schimbase acum cu totul orientația, din cauză că, în timpul iernii, evenimente importante interveniseră. În comitetul sindical, propagandiști din București și chiar unii lucrători din oraș îl făceau să treacă drept „un camarad nesigur, gata la toate compromisiurile cu burghezia, pentru care avea simpatie“. Vechiul comitet, compus din oameni serioși, fusese înlocuit, cu sprijinul „Centrului“, cu indivizii cei mai puțin recomandabili

din port, niște ariviști al căror casier delapidă într-o zi banii organizației și trebui să fie deferit „justiției burgheze". Adrian se convinse că locul lui, un loc întreg așa cum îl înțelegea el, nu era printre acești „frați de clasă."

Locul lui era cu atît mai puțin acolo, cu cît experiența, dureros umană, pe care o trăise în Casa Thuringer, îl fortificase în vechea lui credință că viața era prea complexă ca să poată fi închisă în compartimente dogmatice, așa cum i-o cereau pontifii socialiști de la București. Mihail avea dreptate : „Trebuie să fii mărginit, ca să poți activa cu frenezie sub drapelul acela, ca dealtfel sub orice drapel".

Nu. El voia să fie liber de a suferi alături de oricine era învins de suferință, de soartă, așa cum se întîmplase cu cei doi frați armatori. Ei bine, da, el pătimea de nenorocirile care loviseră pe burghezii Thuringer și, dacă ar fi fost în puterea lui, ar fi făcut totul ca să-i ajute să se ridice.

„Inima mea, își zicea el, nu e simțitoare numai la suferința cutărei ori cutărei categorii sociale, ci la tot ce e suferință pe pămînt. N-o să mă clintească nimeni din credința asta, e zadarnic".

Va rămîne singur, se înțelege. Nici o turmă umană nu îl va admite, nici nu-l va susține. Dar, în schimb, sufletul lui va fi deschis vieții întregi. Va iubi pe cutare om aci și va detesta pe cutare, dincolo. Nici o doctrină sau solidaritate nu-i va impune o acțiune nedreaptă. Mai curînd va pieri.

*

Într-o seară din primele zile ale lui aprilie se duse în strada Grădinii Publice, ca să-și ia adio de la bunii lui prieteni.

— Am primit o scrisoare de la Mihail, care se întoarce din Manciuria, zise el. Îmi dă întîlnire la București. Plec mîine.

— Iar noi, murmură Ana, cu ochii înroșiți de plîns, noi vom fi mîine în stradă. Ni s-au ridicat toate mobilele. Casa va fi ocupată mîine de noii chiriași.

Adrian fu copleșit de durere.

— Unde o să vă duceți ?

— Deocamdată, la Lina. Ea ne va da adăpost şi hrană pînă cînd Max va ocupa postul de la Galaţi. Să sperăm că aceasta nu va întîrzia prea mult. Altfel...

Adrian îi îmbrăţişă pe toţi trei şi plecă.

În Piaţa Sfinţii Arhangheli, la lumina unui felinar, privirea îi căzu asupra unui afiş care anunţa muncitorilor sosirea în oraş a lui Cristin propagandistul şi conferinţa lui, chiar în seara aceea, la sediul sindicatului. Adrian, curios, se duse să îl asculte, dar în faţa sălii de întrunire, înţesată de lume, de-abia putu să deschidă uşa cînd, vocea stridentă a lui Cristin, îl izbi cu acest crîmpei de frază :

— ...căci burghezia, lacomă de mari beneficii şi solid apărată de baionete...

Adrian dădu îndărăt, închizînd repede uşa.

„Da, burghezia e ceea ce spui, dar ea mai poate fi încă ceva de care tu habar n-ai".

Şi se cufundă în noapte.

BIROUL DE PLASARE

I

Trenul mixt l-a depus pe Adrian în Bucureşti, într-una din serile lui aprilie 1904. Era un tren de săraci, compus numai din vagoane de clasa III-a şi vagoane de marfă. I-a trebuit mai mult de opt ore, ca să facă cei două sute douăzeci şi ceva de kilometri care despart Brăila de Bucureşti, străbătînd o nesfîrşită cîmpie posomorîtă şi tot părînd că nu mai vrea să pornească după fiecare oprire prin haltele singuratice ale Bărăganului. Bietul tren !

Trecînd pe lîngă locomotiva istovită şi asudată de opintiri, Adrian o privi cu milă : „Ai zice, gîndi el, că şi maşinile au suflet. Cînd le oboseşti rău, gem şi ele tocmai ca fiinţele".

I-ar fi plăcut să depene mai departe gîndul acesta al maşinei-vită-de-trudă, al locomotivei-animal-de-tras, dar, în îmbrînceala de la ieşire, faţa chinuită a unei ţărănci îi aduse aminte de maică-sa şi numaidecît se întristă. Iar îl dăscălise. Iar nu voise să-l lase să plece. N-a ascultat-o. Ca de obicei. Dar vorbele ei îl urmăreau : „Pleci, vii... Pleci îmbrăcat, te întorci gol... Cît o s-o mai ţii aşa ? Eşti om de douăzeci de ani şi n-ai şi tu, acolo, o meserie lămurită. Faci toate meşteşugurile, dar pe nici unul ca lumea. Ce mai vorbă multă : nu faci nimic ! Un leneş, asta-mi eşti ! Şi-un bagabond !"

Adrian ştia : pentru maică-sa, ca şi pentru toată mahalaua, viaţă ca lumea era o viaţă asemenea aceleia a locomotivei-animal-de-tras. Ba el mai trebuia să se şi

însoare şi să-şi macine oasele între o familie nenorocită şi un păcătos de atelier.

Nu! Asta nu! Mai bine vagabond! Mai bine de rîsul lumii! Nu era el stăpîn pe viaţa lui? De ce să i se impună sarcina unei familii şi ocna unui atelier? Nu, nu! Lui îi plăcea să cutreiere lumea, să cunoască, să contemple. Asta era viaţa pe care o voia, chiar cu preţul tuturor sacrificiilor şi tuturor suferinţelor.

Dealtfel, o astfel de viaţă ducea şi Mihail, care era nobil! Şi exemplul acesta îi ajungea: era un exemplu măreţ de voinţă, de viaţă independentă, contemplativă. Cu cinci ani mai mare decît el, Mihail oferea înţelegerii lui Adrian o experienţă care îl ajuta pe acesta să-şi controleze faptele în fiecare clipă, să deosebească ce e bine de ce e rău şi ce e frumos de ce e urît, pe calea ce-şi alesese.

„Na! tresări el. Mihail mă aşteaptă în colţul Căii Griviţei şi eu l-am uitat ca un neghiob."

Atît îl furaseră gîndurile, încît se lăsase purtat în altă direcţie de un val de muncitori agricoli, coborîţi din acelaşi tren, jalnică turmă care venea să cerşească de lucru pe piaţa Capitalei, cu un leu jumătate şi mîncare pentru ziua de lucru de paisprezece ore. Adrian, încurcat şi de bagaj, se smulse cu greu dintre ei, făcîndu-şi loc cu coatele şi bombănind.

— Iată oameni fericiţi de a putea întemeia o familie şi a se tocmi robi pe viaţă! exclamă el, cu scîrbă. Eu, o soartă ca asta? A, nu! Mai bine să ajung tîlhar sau să crăp acum pe loc!

Bodogănea aproape cu glas tare. Mihail îl văzu de departe, veni fuga şi-l întîmpină cu braţele deschise. Se îmbrăţişară bărbăteşte, dar cu o căldură de amanţi. Căci se iubeau mai mult chiar decît doi amanţi.

— Haide mai întîi într-o cafenea, să-ţi mai vii în fire puţin, zise Mihail. Pari cam furios. Ce te doare? Şi îndreaptă-ţi zdreanţa aia de cravată; totdeauna o porţi sucită! Dă-mi mie geamantanul.

Calmul pe care şi-l impunea în toate împrejurările acel mare nervos care era Mihail Mihailovici Kazanski, exercita o influenţă binefăcătoare asupra temperamentului puţin cam deşuchiat al lui Adrian. Încă o dată, vorba

hotărîtă a rusului puse ordine în nervii tînărului său amic. Totuși, acesta nu se putu stăpîni să nu-și sublinieze proasta dispoziție, cu vorbe tari însoțite de gesturi largi.

— Ce mă doare ? zise el, ridicînd mîinile la cer. Ei bine, cățeaua asta de viață mă doare ! Și cauza e mereu mama : vrea să fiu băiat model, după felul ei de a înțelege viața.

Mihail se opri, puse valiza jos, privi împrejur, își vîrî mîinile în buzunarele hainelor și, despuindu-și fața de orice expresie, îl privi pe Adrian în albul ochilor. Apoi :

— Au să creadă trecătorii că ne certăm. Și știi bine că nu-mi place s-amestec pe nimeni în intimitatea mea. Așa că, uite : eu am s-o iau înainte cu geamantanul și tu ai să mă urmezi la zece pași, pînă îți vei înfrîna proastele apucături. Și porni iar în pas potrivit, cu valiza pe umărul drept.

Adrian fu repede cuprins de o cumplită părere de rău, că și-a supărat marele amic. Ar fi primit bucuros două palme, numai ca Mihail să renunțe la cruda pedeapsă ce-i administra. Dar știa că era inutil să deschidă gura. Față de recidivele lui Adrian, nobilul tătar era de o intransigență tătărească.

„Numai pe bivoli, i-a zis el odată, trebuie să-i împingi mereu din urmă cu beldia. Oamenii, și mai ales oamenii cu pretenție, trebuie să învețe repede cum să se poarte".

Așa stînd lucrurile, deși mîhnit din cale afară, Adrian a trebuit să se supună. Își urmă prietenul, cu capul plecat, ca un cîine bătut. Întîmplarea aceasta supărătoare, ivită chiar în clipa în care se revedeau după o despărțire de un an, îl amărî peste măsură. Își făgădui, pentru a suta oară, să răscumpere noua imprudență, supraveghindu-și și mai de aproape firea impulsivă.

Pe Calea Griviței mișuna, încoace și încolo, sumedenie de norod ; olteni gură-cască, salahori fără lucru, țărani speriați, țigani hoinari, bărbați și femei, toți cu picioarele goale și îmbrăcați în zdrențe. Multe femei purtau copii în brațe sau îi tîrau după ele. La tot pasul, bruftuieli și înjurături. Cele mai nerușinate vorbe erau rostite în gura mare și fără sfială de nimeni. Adrian n-auzea și nu vedea nimic. Nu-l vedea decît pe Mihail. Se uita cu dragoste după el și căuta să nu-l piardă din

ochi. Ar fi vrut să-l mîngîie, să-şi plimbe mîna pe spinarea prietenului scump, care-şi boţea haina sub greutatea geamantanului ce-i strivea umerii.

De statură mijlocie şi constituţie mai mult slabă. Mihail înainta anevoie, mergînd zigzagat printre pietonii care îşi făceau parcă toţi o plăcere să-l îmbrîncească. Uneori îi tremurau picioarele, iar pălăria sta gata să-i cadă.

„Merit să fiu bătut“, îşi zicea Adrian, umilit.

Simţea o nevoie nestăpînită să alerge la Mihail, să-i sărute umerii, spinarea şi să-i smulgă valiza din mînă. Dar ce dandana ar fi fost atunci ! Prietenul lui nu i-ar fi iertat niciodată o asemenea „mascaradă“, cum numea el orice manifestaţie sentimentală deplasată.

Din fericire, chinul n-a fost lung. Mihail dispăru într-o cafenea. Adrian suspină uşurat. Luară loc la o masă aşezată într-un colţ retras, şi imediat rusul învălui cu o privire veselă pe tînărul încă năuc.

— Gata, zise el, s-a terminat ! Nu mai vorbim despre asta. Cît despre cearta de-acasă, totdeauna ţi-am spus : n-ai dreptate. Viaţa ta, ca şi a mea, e viaţă de derbedeu. O mamă nu poate aproba aşa ceva. Prin urmare, de ce o mai chinuieşti, încăpăţînîndu-te s-o faci să creadă că purtarea ta ar fi înţeleaptă ? Nu este. Suntem nebuni.

Mihail tăcu, mirat de mutra cuminte şi pocăită a lui Adrian. Amîndoi, cu coatele sprijinite pe masă, îşi zîmbeau, faţă în faţă, ochi în ochi. Mihail purta acum barbă şi mustaţă, o bărbuţă şi o mustăcioară roşcate, care nu se prea potriveau cu părul lui negru ca abanosul.

Adrian ar fi avut o poftă teribilă să-şi descoasă prietenul despre Manciuria şi despre războiul ruso-japonez, de pe unde venea, după o şedere de opt luni, dar îşi puse pofta în cui. Ar fi făcut o nouă nesocotinţă, deoarece Mihail îi scrisese să nu vorbească la nimeni de acea călătorie, destul de misterioasă, ca dealtfel toată persoana rusului, precum şi originea lui, pentru care Adrian şi-ar fi dat zece ani din viaţă ca s-o cunoască.

Localul în care intraseră era o cafenea de rînd şi grozav de zgomotoasă. Hamali şi salahori, amestecaţi cu vagabonzi trăind din furtişaguri, deopotrivă de jegoşi şi de suspecţi, urlau şi gesticulau ca surzii. Adrian ştia că

Mihail alegea anume astfel de taverne, cînd voia să stea de vorbă în siguranță.

„Unde urlă toată lumea, poți urla și tu, zicea el".

Li se aduseră cafele. Aprinseră curioase țigări rusești, cu cartonul mai lung decît tutunul. Erau ultimele dintr-o cutie cumpărate la Odesa. Mihail le păstrase anume ca să-i ofere și lui Adrian. Acesta remarcă distincția manierelor prietenului său, vizibilă chiar și atunci cînd el nu făcea decît să fumeze sau să soarbă din cafea. Cuteză să obiecteze :

— Suntem nebuni, zici. Cu toate astea, viața noastră n-are nimic smintit : iubim natura, libertatea, artele. Suntem oare nebuni cînd preferăm aceste valori reale, falselor valori ale vieții burgheze ? Vreau...

— Vrei ! Nu știi ce vrei ! îl întrerupse Mihail, cu o vioiciune care surprinse pe Adrian. Lasă la o parte ce vrei și privește ce *poți* să vrei *și să ai* și nu poți voi în același timp o mamă care se sacrifică pentru fiul ei și o libertate care-și rîde de dragostea unei astfel de mame. Înțelegi ? Este egoism sălbatic ce vrei tu. Apoi, s-o spunem curat : „valorile" pe care le proclamăm noi nu sunt, socotind bine, decît niște năzbîtii... Libertate, natură, artă, gîndire... Rahat ! Toate la un loc nu fac cît un cămin duios, o trebușoară regulată și o sănătate doldora de optimism, valori reale pe care nu le poți avea cînd cutreieri lumea, cele mai adeseori flămînd și dormind pe unde dă Dumnezeu. Nu mai tot vorbi de „valorile" astea. Le cunosc și le prea cunosc. Sunt sătul de ele pînă în gît.

Adrian se întristă.

— Poftim ! făcu el. Credeam că, dimpotrivă, ți-s dragi. Ai sacrificat pentru ele, mi se pare, ceva mai mult decît un „cămin duios și o trebușoară regulată". Și adăugă, în vreme ce Mihail, părăsindu-și brusc severitatea, îl privea zeflemitor, cu coada ochiului : Sunt, va să zică, pe o cale greșită ! Cum se face atunci că mă iubești, tocmai fiindcă sunt așa cum sunt ? Și pentru ce n-ai rămas în lumea aceea de căminuri ultraduioase și de sănătăți care crapă de optimism ? Nu vii de-acolo ?

Mihail simți ca o arsură în inimă. Nu-i plăcea să i se amintească de trecut. I-o spusese asta lămurit lui Adrian, de atîtea ori. Și Adrian aducea acum în discuție nașterea

lui. Naşterea aceasta, trecutul acesta, lumea din care venea, Mihail nu i le destăinuise, dealtfel, niciodată. Cel mult dacă-i scăpase uneori cîteva aluzii, amical indiscrete, în unele ceasuri de apăsătoare nostalgie. Dar, uşor putea să i se bănuiască originea nobilă, de către cel ce ar fi voit să-i observe firea aleasă şi puterea caracterului, limbile pe care le vorbea şi instrucţia solidă care trăda pe omul superior, chiar în clipele cînd el se silea, prin cîte o expresie sau cîte un gest voit grosolane, să deruteze pe observator.

— Vezi tu, dragă Adrian, zise el cu melancolie în glas, tu ai moştenit de la maică-ta o onestitate plebeiană, multă sinceritate, o inimă bună — şi astea ţi-ar fi fost de-ajuns ca să fii fericit. Dar diavolul de tat-tu a stricat toată treaba, mai turnîndu-ţi în sînge o mare porţie de sensibilitate grecească şi toată cutezanţa piraţilor cefalonişti din care descindea. Aşa că ai ieşit, cum se zice, fire de artist, adică ţigan, adică un om care ar putea cu uşurinţă să-l spînzure şi pe tat-su ! Dealtfel, în istoria voastră românească, mai toţi domnitorii au ieşit cam dintr-un astfel de amestec şi mai toţi s-au suit pe tron, după ce mai întîi puneau să li se ucidă taţii şi să li se scoată ochii fraţilor mai mari. Pe urmă înălţau cîte o mînăstire.,

Adrian izbucni într-un hohot de rîs.

— A, nu, fii pe pace ! N-am să pun să te ucidă, nici să ţi se scoată ochii !

— Asta nu ; dar tot revenind la trecutul meu s-ar putea prea bine să mă faci într-o zi să înfund Siberia ! Şi acum să trecem la cele practice. Să vedem ce vom face la Bucureşti.

Aprinseră iar ţigări ruseşti şi mai cerură două cafele. Mihail îşi întrebă prietenul, privindu-l răutăcios.

— Facem iar pungă comună ?

De data asta se simţi Adrian atins în inimă. Lăsă ochii în jos, apoi îi pironi rugători într-ai lui Mihail, ca pentru a nu mai stărui. Căci chestiunea aceasta îşi avea povestea ei.

Încă de la începutul idealei lor prietenii — mai întîi în plăcintăria lui kir Nicola din Brăila, apoi în vremea primei lor şederi la Bucureşti — cei doi amici băgaseră

de seamă că banul avea pentru ei o valoare foarte relativă. Nu numai că nu înţelegeau să şi-l refuze unul altuia, la nevoie, dar le-ar fi fost aproape cu neputinţă să-l refuze chiar şi vreunui necunoscut sau cine ştie cărui tovarăş de mizerie, care ar fi venit în vreo seară la ei, să-şi mărturisească strîmtorarea.

Aşa că punga comună se impunea de la sine. La ce bun să-şi închipuie că dispunea fiecare de banul lui, cîtă vreme vieţile lor erau una, cîtă vreme nici unul dintre ei n-ar fi putut mînca ştiindu-l pe celălalt flămînd.

Apoi, erau nedespărţiţi. Uneori lucrau chiar împreună, pe la hoteluri, restaurante sau binale. Şi fiindcă Adrian era de o risipă nesocotită, hotărîseră să fie casier Mihail. Şi-a fost, într-adevăr, un casier foarte socotit. Timp de doi ani de zile a ştiut să administreze mizeria lor cu o măiestrie, în faţa căreia Adrian nu putea decît să se închine, mai ales că de pe urma ei nici chiar „firea lui de artist“ nu prea suferea. Deoarece Mihail, suflet gingaş, ştia bine că mizeria vagabonzilor e suportabilă numai cu condiţia de-a o mai speria din cînd în cînd cu cîte un act de nebunie.

De aceea, în tristele şi totuşi voioasele lor săptămîni de şomaj, cînd simţea el că regimul pîinii cu scrumbie sau chiar al pîinii goale ameninţa cu explozia „căldării“, socotea că sosise momentul să mai dea drumul „supapei de siguranţă“, adică să-i tragă un chefuleţ.

Atunci, se duceau la o cîrciumă, tocau doi lei, mai cheltuiau pe urmă vreun leu într-un şantan ca s-asculte muzică, să bea cîte o cafea şi să fumeze două „Regale“.

Uneori îşi dădeau frîu inimilor şi li se întîmpla chiar să se îmbete.

Se întorceau după aceea în cocioaba lor, unde înainte de culcare, măsurau proporţiile dezastrului, şi atunci începea iar să li se întunece sufletele.

Era totuşi o viaţă frumoasă. Pînă într-o zi, cînd totul s-a stricat deodată şi era să fie despărţirea definitivă a celor doi prieteni. Din vina lui Adrian, fireşte.

I s-a năzărit într-o zi lui Adrian, că de la o vreme muncea prea mult de unul singur ca să întreţină punga comună, pe cînd Mihail se plimba. Era adevărat. Mihail şoma de aproape două luni. Dar nu din vina lui. Totuşi,

Adrian, lăsîndu-se odată pradă unei mînii, pe care a regretat-o apoi amarnic, și-a învinuit prietenul de lenevie. După ce i-a numărat pe masă, într-o sîmbătă seara, leafa toată, i-a zis mojicește :

— Na ! Și de mîine nu mă mai duc la lucru. Cum îți place ție lenea, îmi place și mie. Am să fiu și eu... *șomer*, ca și tine ! I-a spus astea, răsucind tacticos o țigare. Cînd a ridicat capul și s-a uitat, Mihaïl avea fața ca de mort. Adrian s-a înfricoșat : Te-am supărat rău ?

— Nu, m-ai înveselit. Mai întîi, ia-ți banii, banii *tăi*... Apoi, află că mîine plec din România.

— Glumești ! a îngînat Adrian, devenind alb ca varul și tremurînd.

Pe rus l-a mișcat asta pînă în adîncul inimii.

Da, dar inima aceea era o inimă de tătar. Deși era încredințat că purtarea prietenului său se datora numai unei clipe de năucire și cu toate iertăciunile pe care acesta i le ceruse din suflet, Mihail a rămas neînduplecat : a doua zi dimineața și-a vîndut două costume noi și un inel, ba s-a despărțit chiar de o rară monedă veche de aur, și la miezul nopții a luat trenul spre granița rusească, punctul Ițcani.

Adrian epuiză toată gama rugăminților, apoi, văzînd că totul e zadarnic, căzu într-o tăcere lungă și suspectă, care îi dădu lui Mihail de gîndit. Toată seara i-a dat tîrcoale celui pe care îl jignise, fără să rostească un cuvînt, oftînd mereu și fumînd ca un nebun. Văzîndu-i chinul, Mihaïl reveni cu o concesie :

— Ei bine, i-a zis, fiindcă sunt doi oameni în tine, unul care rănește de moarte și altul care suferă apoi ca un cîine, mă dau de partea acestuia de pe urmă. Prin urmare, poftim : ne despărțim numai pentru cîteva luni. Că, de-o despărțire, e neapărată nevoie. În vremea asta vei avea răgaz să-ți faci un examen al conștiinței și, poate, să-ți dai seama că prietenia nu e o otreapă cu care poți să-ți ștergi cizmele. Acum dă mîna aici : îți făgăduiesc că am să mă întorc și-am să te caut. Afară numai dacă n-oi muri. Tot eram eu pe jumătate hotărît să fac călătoria asta în Manciuria, să văd cum e un război între namila aceea tembelă de rus și tenacele japonez,

acest german al Extremului Orient. Iar de s-o întîmpla ca la întoarcere să te găsesc însurat şi cumințit, am să mă bucur şi eu pentru biata maică-ta.

Adrian apucă mîna pe care i-o întinse Mihail, dar fălcile îi rămaseră tot încleştate. Nu era în stare să articuleze un singur cuvînt. Nici măcar n-a schițat un zîmbet cînd, din ce în ce mai impresionat, Mihail i-a strîns mîna şi l-a mîngîiat :

— Ce păcat ! O inimă aşa de bună, atîta sinceritate şi atît de puțină minte ! N-ai să fi niciodată fericit, Adriane, băiete !

L-a strîns puternic în brațe şi s-a suit în trenul care se pusese în mişcare.

— He ! la revedere ! Dar zi-mi, bre, măcar la revedere !

Nimic. Doar doi ochi de animal bătut, care se uitau lung, lung, la fugar şi numai la el.

Aproape aceeaşi privire îl fixa acum pe Mihail, după ce acesta mai rostise :

— Hai, zi ! Facem pungă comună ?

— Cum vrei tu, a răspuns Adrian, şi s-a gîndit la cît îl costase punga comună şi lipsa lui de caracter.

Au rîs apoi amîndoi, din toată inima.

— Eu am cam vreo treizeci de lei, zise Mihail. Aveam două sute acum o lună, cînd am sosit în Bucureşti, dar, negăsindu-te, mi-a fost urît rău şi mi-am făcut puțin de cap.

— Tot eşti mai bogat decît mine. Dar, mă întreb, cum ți-ai putut procura atîția bani pentru o călătorie în Manciuria, ba ca să te mai şi îmbraci aşa de ghighel ?

— În Rusia, ca oriunde, cine n-are bătături în palmă găseşte parale uşor. Eu le-am găsit pe ale mele la nişte inşi care-mi erau datori ; unii chiar îmi mai sunt. Nu mi i-a procurat Ohrana [1], fii sigur. Mă crezi, nu-i aşa ?

Adrian făcu ochii mari :

— Nici prin gînd nu mi-a trecut să bănuiesc una ca asta.

— Bun. Va să zică, am treizeci de lei. Tu ?

[1] Poliția secretă țaristă *(n.e.)*.

— Eu ? Eu am numai douăzeci. Dar mai contez pe două costume strașnice, făcute la Londra.

— Zău ? Te îmbraci la Londra, acum ?

— Eu, nu. Se îmbrăca la Londra bietul Bernard Thuringer. El mi le-a dat. Fiindcă veni vorba, în casa aia burgheză, socialismul meu a fost pus la grea încercare. Mi-a fost dat să-i văd pe bogații Thuringer ruinîndu-se și murind sub ochii mei. Ce zici de asta ?

— Zic că descoperi America.

— Nu, dar oricum e îngrozitor ! Așa ceva nu se vede în fiecare zi : un mare burghez crăpînd de inaniție. Vorbeai adineauri de „palma fără bătături". Dac-ai ști ce soartă au avut palmele lor !

Adrian povesti cu sumedenie de amănunte „drama umană" la care fusese martor. Mărturisi că întîmplarea aceea l-a tulburat mult și că se cam îndoia acum de soliditatea teoriei „claselor".

— Unde e, dar, neclintirea claselor sociale cu care ni se sparge urechile ? Am văzut că bogatul poate să devină sărac. Și asta nu e prea grav. Dar dacă săracul poate și vrea să se-mbogățească — și care e săracul care n-ar vrea să ia locul bogatului ? — atunci chestiunea se schimbă. Asta înseamnă că nu există o morală a claselor. Și pe mine, morala săracului mă interesează, nu situația lui forțată. Căci oricît s-ar suprima clasele, se va găsi oricînd un loc mai bun decît altul și, dacă proletarul de azi n-are o conștiință care să fie o veritabilă *morală de clasă,* lupta pentru viața ușoară și nedreptatea vor rămînea aceleași, în ciuda tuturor răvășirilor sociale. Uite, așa gîndesc eu.

— Ce să zic ? Ești un socialist original, încheie Mihail. Dealtfel, mi-a vorbit și Cristin despre asta.

— Cristin ?

— Da, Cristin. Care mă detestă. Și care te detestă. Pe mine, pentru că nu sunt socialist. Pe tine, pentru că ești. Își dă acum aere de corifeu socialist, face gălăgie, se zbate. Dar e băiat bun, are inimă. Era furios, mai ales de colaborarea ta de la *Dimineața.* Zice că-i derutezi pe muncitori, făcîndu-i să confunde socialismul cu „nemernica democrație burgheză". Nu găsesc. Am citit toată seria articolelor tale privitoare la conflictul hamalilor din Brăila și cred că ai fi un bun ziarist. Se vorbește p-aici despre

tine, cu stimă. Te sfătuiesc să stărui. Dar n-ai să faci nimic. Ești prea schimbător, prea boem, chiar atunci și mai ales cînd e vorba să-ți vezi de interese. Păcat ! Mi-a plăcut mult stilul tău.

Adrian sorbi aceste complimente cu nesaț, dar căută să-și ascundă satisfacția și schimbă vorba.

— Cum văd, te duci pe la Cristin.

— Nu mă duc, ci locuiesc la el... Chiar și lucrez la el. Dacă ce fac eu acolo se poate chema lucru.

— Lucrezi la Cristin ? Cum asta ? El e plăpumar !

— Da, e plăpumar. Dar mai e, de o lună, și copatron al unui birou de plasare.

Adrian doar că n-a urlat.

— Ce ? Ce spui ? Cristin, socialistul, patron al unui birou de plasare ? Dar birourile astea sunt toate niște cuiburi de copoi, niște anticamere ale Siguranței !

— Al lui nu e, îți spun eu. Toți „agenții" lui sunt niște oàmeni cinstiți, biete epave, ca de-alde mine și tine. Ai să te convingi singur, căci și tu tot acolo ai să dormi. Eu nu mai am cameră. Și e foarte interesant biroul ăsta de plasare. Mă distrez acolo strașnic. Uneori, mă și instruiesc.

Tînărul era nedumerit.

— Asta nu e o dovadă, făcu el, scîrbit. Un agent care plasează servitori, se freacă, vrînd-nevrînd, cu Ohrana noastră, dat fiindcă la noi servitorii sînt socotiți aproape niște răufăcători. Poți face tu o asemenea meserie ?

— Foarte bine.

— Și adineauri spuneai că ți-e teamă de Siberia.

— Tocmai ! Acolo mă tem mai puțin. Sunt, așa, ca un rac pe o coadă de vulpe. Dar iată că mă faci să vorbesc iar despre lucruri care nu-mi plac. Hai, mai bine s-o ștergem ! Se înnoptează.

Înainte de a ieși din cafenea, au pus bazele pungii comune. După ce-a plătit consumația, Mihail a făcut socoteala. „Fondul" se ridica la cincizeci și trei de lei. Aveau cu ce trăi, cumpătați, timp de două săptămîni.

— Mi-ai dat tot ? a întrebat casierul.

— Tot ! a răspuns Adrian, dar rîdea și Mihail înțelese că, după un vechi obicei al lui, mai oprise totuși vreun leu-doi.

Nu ca să-i cheltuiască singur. Nu, n-ar fi fost în stare. Dar, în momentele grele, cînd Mihail anunța că nu mai are nici un ban în casă, lui Adrian îi plăcea să-și bucure amicul, scoțînd din fundul vreunui buzunar cîțiva gologani „uitați". Așa că păstrătorul tezaurului nu protesta împotriva acelor nevinovate pișicherlîcuri, „inerente, zicea el, firii țigănești".

Ieșiră. O ploaie subțire începuse să stropească pavajul murdar. Tramvaiul cu doi cai, deși arhiplin, fu asaltat de un norod sălbatic, egoist, fără nici o milă de bietele dobitoace, ale căror trupuri înfierbîntate și ude erau toate un abur. Zadarnic a protestat conductorul. Ba s-a ales și cu o palmă de la un „domn" care se cățărase pe tampon și pe care îl rugase sfios să se dea jos. Domnul era de la... Interne.

Cei doi prieteni așteptară tramvaiul următor. Aceeași poveste și cu el, deoarece era ora sosirii celor mai multe trenuri. Ploaia se-ntețea.

— Hai să facem lux, hotărî Mihail. Să spînzurăm un leu pe-o birjă. Că plouă rău. Și, cu geamantanul tău, o să ne fie cam greu.

Au luat o trăsură.

Străzile erau tixite de trecători grăbiți și vînzători ambulanți, uzi ca niște șoareci.

Un oltean, vînzător de cărbuni, îmbrăcat doar în cămașe și-n izmene, nu se grăbea deloc, cu toată ploaia care răpăia. Mergea agale, cu coșurile goale ce se legănau, ușoare, agățate de cobilița pusă strîmb, în neștire, pe-un umăr. Părea fericit, dădea din cap și cînta :

Doamne, să nu mă omori,
C-am iubit două surori
Și-o soacră cu trei nurori.

II

Mihail opri trăsura pe strada Sfinţilor, în dosul spitalului Colţea, o stradă liniştită, destul de apropiată de marele centru al Capitalei. Intrară amîndoi în biroul de plasare în care nu ardea încă nici o lampă, cu toate că se făcuse noapte de-a binelea. Adrian putu însă deosebi aproape limpede fiinţele şi lucrurile, graţie luminii ce se strecura prin fereastra de la felinarul cu gaz de-afară, care făcea oficiu de lună în faţa vitrinei biroului.

Nu era în încăpere nimic din tot ce-ar fi putut tulbura un suflet sensibil şi, totuşi, interiorul acela prost luminat îi dădu lui Adrian fiori. Se cutremură, ca şi cum s-ar fi pomenit deodată într-un comisariat de poliţie. A încercat impresia aceasta, mai întîi pentru că pe jos era ciment, apoi pentru că pereţii erau goi, iar de-a lungul lor, cît ţinea imensa odaie, se înşirau aliniate nişte bănci de lemn sărăcăcioase. Mai era o masă şubredă, proptită parcă provizoriu, acolo în mijlocul „Biroului" şi lîngă ea făceau eforturi să se ţină pe picioare două scaune la fel de prăpădite. Pe fotoliul din faţa mesei, stătea un bărbat cam de vreo cincizeci de ani, slab, ţeapăn, gălbejit, colţuros şi chel. Mînca. Nu se vedea, ce. Alţi doi bărbaţi — unul, tînăr, oacheş, cu mustăcioara răsucită, celălalt mai în vîrstă, puţin adus de spate şi cu ţăcălie sură — măsurau tăcuţi, cu paşi domoli, odaia. Pe un capăt de bancă stăteau absente două femei cu basmale negre pe cap.

Intrînd, Mihail a strigat pe un ton de veselă ironie și într-o singură frază, fără marafeturi protocolare.

— Bună seara, domnilor, iată-l și pe amicul nostru Adrian Zografi.

Omul de la masă n-a răspuns nimic. Avea gura plină și s-a mulțumit să fixeze asupra lui Adrian doi ochi holbați. Cel adus de spate a îngînat o „bună seara“ cu glas cîntat și fără să-și întrerupă plimbarea.

Doar tînărul a venit spre cei doi prieteni, și i-a strîns mîna lui Adrian, prezentîndu-se :

— Niță Petrescu.

Strîngerea lui de mînă a fost caldă. Privirea îi era inteligentă, dreaptă. Apoi și-a reluat plimbarea. După o clipă, se opri în fața celor două femei și le vorbi aproape răstit :

— Ei ! Ce-i de făcut cu voi ? Sunteți un caz puțin cam special. Vreți să fiți plasate amîndouă la aceeași casă. Nu prea se-ntîmplă des așa ceva. Uite, aș putea, la nevoie, să vă trimet în provincie. Vă duceți ?

— *No, ke tune în ea de provință !...*

— Atunci... n-avem nimic pentru voi.

Erau niște unguroaice care de-abia vorbeau românește. S-au sculat și-au plecat.

Biroul fu cufundat cîtva timp în tăcere. Adrian sta nemișcat lîngă Mihail, al cărui mutism i se părea destul de neînțeles și parcă batjocoritor. Găsea că prietenul lui ar fi trebuit să vorbească, să spună ceva, să rupă gheața. Îi venea să plece.

Dar, în lumina spectrală a odăii, Adrian surprinse la omul așezat înaintea mesei gesturi ciudate. Omul stătea cu amîndouă mîinile vîrîte pînă în coate în sertarul permanent deschis al mesei și tot cotrobăia ferit prin fund. Din cînd în cînd, o mînă se ridica și ducea la gură ceva ce Adrian nu putea să distingă. Fără îndoială, omul mînca pîine goală, tăind-o tacticos cu un briceag a cărui lamă lucea uneori. Mînca domol, dumicat după dumicat, fără să se uite la nimeni, nici în sertar, la ce moșmăia cu mîinile în cutia aceea din dreapta mesei, ferită de privirile lui Adrian. Se uita țintă spre ușă, la felinarul din stradă. Se uita mereu, neclintit, țeapăn ca un manechin. Ai fi zis că aștepta, cu o îngrijorare din ce în ce mai crescîndă,

să se întîmple dintr-o clipă într-alta cine știe ce eveniment, ceea ce nu-l împiedica deloc să continue a-și mesteca îndelung dumicații, absent la tot ce se petrecea în jurul lui.

Adrian, nemaiputîndu-se stăpîni, pironi asupra insului, spre marele haz al lui Mihail, o privire hotărît întrebătoare.

— Ei, e domnul Leonard, patronul nostru ! rosti, ironic, Mihail.

Adrian făcu fețe-fețe. Ar fi preferat să fie informat într-un chip mai discret. Dar celălalt îi dădu mai departe, cu aceeași ironie :

— Și domnu' ăla cocoșatu', care se plimbă, e domnu' Macovei, vechi prieten și coșcogea fost asociat al domnului Leonard, într-o mare afacere de manufactură, la Călărași, cu firma „Leonard & Macovei", azi faliți amîndoi !

După prezentarea aceasta familiară, zeflemistă și glumeață, domnul Leonard, deloc tulburat, duse la gură ultimul pătrățel de pîine și împinse sertarul. Închise apoi briceagul și îl băgă într-un buzunar de la vestă. N-a scos o vorbă. Doar domnul Macovei a răspuns. S-a oprit în bătaia luminii, cu capul plecat, cu bărbia în piept și a silabisit melodios, nostalgic :

— Mda... Fa-liți !...

Tonul lui a avut darul să-l impresioneze pe Adrian. Ca și frumosul lui păr cărunt și vesela tristețe a profilului său bine reliefat.

În clipa aceasta, o ploaie de pumni violenți prinse să duduie într-un perete, care era mai mult un fel de despărțitură de scînduri, tapetată cu hîrtie vopsită și care separa „Biroul" de atelierul de plăpumărie. După bocăniturі urmă o tăcere, apoi mai multe glasuri voioase de tineri începură să-l strige, gălăgioase, pe Mihail. Acesta le răspunse :

— Ho, că dărîmați șandramaua ! Ce e ?

— Cum „ce e" ? răbufni o voce de bas. Ești aici de un ceas cu mînzu' ăla păcătos de gazetar, cu infectu' ăla de socialist brăilean și nu veniți să ne dați bună seara ?

Adrian, zîmbi, fericit. Era glasul unui prieten al lui, Craioveanu, dar căruia îi ziceau toți nea Toma, fiindcă era cel mai în vîrstă dintre tovarăși. Socialist din vechea

gardă. Inimă caldă, închisă de nevoi și necazuri, dar gata oricînd de luptă, ca și Avramache, cizmarul de la Brăila. Prin cultura lui de autodidact, înalta lui conștiință și temeinicia calităților lui profesionale, era socotit printre cei mai de frunte, în elita muncitorească socialistă, atît de puțin numeroasă, vai, pe acea vreme. Făcea parte din Comitetul Central al partidului, în care era aproape arbitru. Impunea chiar față de autorități. Ținea mult la Adrian, iar acesta îl adora.

Craioveanu și cu Cristin erau patronii atelierului de plăpumărie cel mai renumit din București și care executau cele mai bogate trusouri pentru fetele din înalta burghezie. La atelierul acela, lucrătorul care se distingea, intra după o bucată de vreme în asociație. Chiar așa îi era și firma : „La lucrătorii asociați."

Adrian se apropie de perete și ciocăni de două ori cam în dreptul unde ghicea că se afla dincolo Craioveanu și-i zise, drăgălaș.

— Te salut, nene Tomo !

— Salutare, Adrian ! Merge, merge ?

— Așa și-așa. Dar ia spune-mi, Cristin e acolo ?

— Hm ! Ce-ntrebare ! Dac-ar fi Cristin aici, ar fi venit de mult să-ți lungească urechile !

— De ce ? Pentru că e acum de două ori copatron, și-acolo și-aici ?

— Te cam miră, hai ? Ei, de, mă băiete, ce să-i faci ! Așa sunt vremurile azi, cu contraziceri și amestecături ! Dar, lăsînd asta la o parte, ce zici de noua noastră instalație ?

— Păi, ce să zic ? Ce-o fi p-acolo, nu știu, că n-am văzut încă nimic, decît așa ce se vede pe dinafară. Cît despre Biroul ăsta de plasare, pare mai mult o circumscripție polițienească...

Dincolo izbucniră niște rîsete nestăpînite. Craioveanu însă tăcuse. Părea încurcat. Un lucrător mai tînăr glăsui :

— Ascultă, Adrian, ai să repeți asta și față de Cristin ?

— De ce nu ? Ori îi veți fi știind patronului vostru și de frică. Asta mi-ar place !

Cîteva șoșoteli, apoi o tăcere deplină, puseră punct convorbirii.

Această scurtă ieșire din plicticosul mutism la care îl osîndea răutăciosul de Mihail, îl mai dezgheță puțin pe Adrian. Se simțea mai la largul lui, mai dispus să aștepte urmarea acestui început de aventură pătrunsă de mister. Nu-i plăceau misterele. Voia oriunde să vadă limpede și repede. Mihail nu-i spusese nimic despre acest „Birou" glacial și la propriu și la figurat, în care doi oameni se plimbau prea mult, un al treilea stătea prea nemișcat, și în care cîteșitrei tăceau într-un chip cu totul neobișnuit. Furat de cine știe ce banală conversație de circumstanță, n-ar fi remarcat poate nimic, pe cînd așa, debarcat aici, în atmosfera aceasta neamicală, aproape ostilă, se simțea ca străin în propria lui țară. Și pentru ce nu aprindeau măcar o lampă ? Din zgîrcenie ? Sau zăcea, poate, atîta mizerie în biroul acesta de plasare ? Mai degrabă, asta. Adrian era aproape sigur.

Cît s-a mișcat, ducîndu-se să vorbească cu plăpumarii și înapoindu-se la locul lui, a avut posibilitatea să examineze, mai de aproape și în lumină mai bună, cele trei personaje cărora nu le știa decît numele. Toți trei aveau chipuri la fel de suferinde și haine la fel de jerpelite.

Adrian îl întrebă încet, în grecește, pe Mihail :

— Aici nu se mănîncă decît pîine goală ?

Mihail a dus un deget la buze și i-a răspuns în aceeași limbă :

— Nu e politicos să vorbești într-o limbă pe care cei de față n-o cunosc.

Bun. Înțelegea. Mihail îi răspundea așa, dinadins. Îi plăceau misterele și se amuza pe socoteala lui.

Din fericire, plăpumăria închizîndu-se, Craioveanu veni să-i strîngă mîna lui Adrian. Dădu mîna întîi cu domnul Leonard, care avea o mînă înspăimîntător de lungă, albă, moartă. A întins-o fără să rostească o vorbă. Adrian n-ar fi îndrăznit să jure dacă omul acela știa să vorbească sau era mut. Apoi, prins de neliniște și cînd a mai băgat de seamă că și Craioveanu, așezîndu-se între el și Mihail, părea la fel de dispus să stea tăcut, Adrian, a tăbărît repede pe plăpumar :

— Nu zău, nene Tomo, de ce s-a băgat Cristin în afacerea asta sucită ? Eu găsesc că meseria de patron al

unui birou de plasare, în ţara noastră poliţistă, nu se prea potriveşte cu calitatea de fruntaş socialist.

Craioveanu parcă încremenise. Cu mîinile pe baston şi bărbia înfiptă în mîini, sta şi tăcea, uitîndu-se în gol. Purta haine curate, guler şi cravată, ca toţi muncitorii îngrijiţi care cîştigau cît le trebuia pentru trai. Avea o înfăţişare decentă şi chiar o oarecare prestanţă care impunea respect, ceea ce se vede rar la lucrătorul român.

Întrebarea lui Adrian îl făcu să ridice capul, dar, înainte de a-i răspunde, îşi trecu mîna pe părul tuns numărul unu şi îşi răsuci cîteva clipe mustaţa bogată şi căruntă. Gestul acesta îl puse pe Adrian în gardă : nea Toma îl făcea numai cînd era nemulţumit de ceva sau plictisit de cine ştie ce. Era ticul lui. Dovadă că şi spuse :

— Ascultă aici la mine, Adrian, a zis cu vocea lui groasă, şi silindu-se s-o îndulcească. Ce spuseşi tu, nu prea face să-i repeţi şi lui Cristin. Că degeaba îi spui. Îl ştii cum e : năbădăios, încăpăţînat şi stăruitor pînă la absurd. Şi, pînă una alta, astea la el n-au leac. O să se sature într-o zi şi o să se scuture el singur de pacostea asta nouă, mai cu seamă că nu-i mai dă pas să-şi vadă cum trebuie de plăpumărie, care e o afacere serioasă. Aşa că te povăţuiesc să-l laşi în pace. Altminteri, o să vă certaţi ca doi samsari. Unde mai pui, că ţi-o şi coace puţin. Tu, în ochii lui, eşti un element primejdios pentru noua mişcare socialistă. Găseşte şi el, ca toţi care ţi-au citit articolele, că ai mult talent, dar nu vrea să pui acest talent în slujba democraţiei burgheze, care ne-a mai răpit o dată elementele de valoare ale mişcării.

Adrian simţi că i se strînge inima. Vedeau, va să zică, în el, un viitor „transfug". Nu, n-are să fie în stare de una ca asta niciodată ! Şi de unde venea oare bănuiala aceasta.

— Aş vrea să ştiu care e şi părerea dumitale în chestiunea asta, zise Adrian.

Craioveanu a rîs şi l-a privit pe tînăr în albul ochilor. Părea că vrea să pătrundă pînă în adîncul conştiinţei lui Adrian, care, înţelegîndu-l, îşi oglindi în priviri tot adevărul din sufletul lui curat. Celălalt fu impresionat şi încetă să mai rîdă. Zise :

— Eu... de !... Te apăr cît pot...

— Lasă asta ! îi taie vorba Adrian. Faci bine că mă aperi, dar mă interesează mai mult să ştiu ce crezi dumneata în chestia asta : mă socoţi un om cinstit sau un potlogar ? Asta să-mi spui !

— Cred că eşti un om cinstit...

— Ei bine, asta mi-e de-ajuns ! Cît despre Cristin, poate să bată cîmpii cît o vrea.

Bătrînul socialist dădu din cap cu o mină gravă :

— Ţi-o fi asta de-ajuns ţie. Dar nu le e de-ajuns şi glotaşilor mişcării revoluţionare care a început să crească iar şi din care fac parte şi eu. Problema nu e chiar aşa de simplă cum ţi-o închipui. Şi cînd îţi spun asta, nu mă gîndesc deloc la ce trăncăneşte Cristin. Îţi spun ce gîndesc eu şi ce vrei tu să afli. Iată : poţi fi cel mai cinstit om din lume şi să faci, totuşi, operă de trădător. Şi invers : poţi fi un potlogar în faşă şi să faci, totuşi, operă de perfect socialist. Pentru că toată problema se reduce la *o chestiune de educare a maselor*. Înţelegi ?

— Nu, nu înţeleg.

— Am să-ţi explic. Într-o mişcare revoluţionară, lucrul important nu e să ştii care dintre propagandiştii influenţi de azi va rămînea cinstit pînă la sfîrşitul zilelor sale şi care va trăda, peste cinci, zece sau douăzeci de ani. Nu. Asta ne e aproape indiferent. Destinul e liber să ascundă în tine un hoţ şi într-o bună zi să ni-l dezvăluie. Dacă pînă în ziua aia tu slujeşti clasa muncitoare, ajutînd la educarea ei socialistă perfectă, vei binemerita de la patria internaţională de mîine. Dar dacă, dimpotrivă, tu nu faci cu propaganda ta decît să creezi confuzia în spiritul maselor, vei putea tu mult şi bine să îmbătrîneşti şi să mori om cinstit, tot criminal se va chema c-ai fost. Ba, mai mult : cu cît vei fi mai cinstit şi mai înzestrat, cu atît influenţa ta va fi mai nefastă, deoarece e mult mai uşor să combaţi şi să demaşti un potlogar mediocru înzestrat, decît un om virtuos şi de talent, chiar cînd el nu calcă pe drumul cel drept.

— Şi care e acest „drum drept“ ?

— Aici am vrut să te-aduc ! Ei bine, drumul cel drept este acela care învaţă clasa muncitoare că o revoluţie nu se face cu oameni care se scaldă în toate apele. Şi tocmai asta nu învaţă muncitorii de la tine !

— Eu ! Eu ! nu...

— Da, da, tu, băiatul cinstit, care scrii articole pline de revoltă, acele articole care, i-au scos din amorțeală pe hamalii din Brăila și datorită cărora au cîștigat ei lupta — tu faci masele să creadă că lupta aceea a fost cîștigată grație concursului ziarului *democrat* „Dimineața" și intervenției în parlament a directorului ei, deputatul *burghez* Constantin Mille, socialistul transfug, grație de asemenea și domnului ministru de Interne pe care același ziar l-a complimentat pentru „atitudinea sa înțeleaptă" în acel conflict, care ministru e, și el, tot un vechi socialist, trecut la liberali, și care n-a cedat ca „vechi socialist" ci de frică ; și grație, în sfîrșit, cîtorva armatori, ca frații Thuringer, unde slujiai și care, de asemenea, nici ei, n-au „cedat cei dintîi" din bunătate de inimă, cum lăsai tu să se-nțeleagă, ci numai ca să-și salveze interesele lor capitaliste... Toate astea le-ai spus sau ai făcut să fie crezute de muncitorii care te-au citit, și uite că astea creează confuzie în creierul nu tocmai strălucit al muncitorimii. Ai înțeles, acum ? Și dacă ai înțeles, poftește de-mi mai spune că-ți este de-ajuns, în condițiile astea, să fii numai un om cinstit și să contribui a căra apă la moara burgheziei.

Adrian parcă intrase în pămînt. Însuși Mihail era emoționat. Efectul nu-l făcuse atît fondul argumentării lui Craioveanu, căruia cel dojenit îi găsea multe puncte slabe, cît tonul convingător al acelei argumentări, credința neclintită pe care bătrînul militant o avea în acel „drum drept" al tacticei socialiste. Adrian tocmai se pregătea să-i spună obiecțiile sale, cînd dădu buzna în „Birou" Cristin.

Purta un costum de catifea neagră, cu haina ca o tunică, încheiată pînă la gît, cravată roșie-foc, pălărie moale de fetru plușat și o bîtă noduroasă în mînă. Era un bărbat înalt, slab ca un țîr și iute ca argintul viu. Cum a intrat a început să țipe :

— Iar fără lumină ! Iar stați pe-ntuneric ! M-ați plictisit cu maniile astea ale voastre ! Nu-mi place asta, domnule Leonard, ți-am spus-o de o mie de ori ! Aprinde lampa, Niță ! Parcă am fi falsificatori de bani.

— Bo, bo, bo !... mormăi, în sfîrșit, domnul Leonard, dînd din mînă alandala, ceea ce îl făcu pe Adrian să se

încredinţeze că omul acela nu era chiar numai un mort care se hrănea cu pîine goală.

Cristin azvîrli pe masă o servietă grea pe care o ţinuse sub braţ, veni la Adrian şi-i strînse mîna, să i-o frîngă, aşa cum avea prostul obicei să facă cu toată lumea. Adrian aproape că a ţipat de durere. Cristin s-a uitat mult la el, bolovănind nişte ochi cît pumnul, apoi a izbucnit :

— Ai sosit, ticălosule ? Am să-ţi...

Dar Craioveanu, tunînd cu vocea lui de bas, îl opri scurt, cu un singur „Ho !“ de-au zbîrnîit geamurile şi era să stingă lampa.

Mihail, temîndu-se de o bruftuială, se ridică :

— Prieteni, mie mi-e foame !

— Şi mie, zise Adrian.

— Unde vă duceţi să mîncaţi ? întrebă Craioveanu, care era becher. Vă însoţesc.

— Dacă m-aşteptaţi un minut, zise Cristin, cît să-i spun două vorbe domnului Leonard, viu şi eu.

— Cu o condiţie ! îi replică Mihail. Să nu te dai în spectacol, la restaurant. Aici vă puteţi lua de păr, dacă aveţi chef. Mi-e egal. Dar în public, fără gălăgie ! Cel puţin, cît sunt eu de faţă. N-am dreptate, nene Tomo ?

— Da-a-a, burghezule, ai dreptate !

Lampa cu picior care fusese aprinsă şi pusă pe birou, n-a sporit prea mult lumina, care tot de la felinar îşi trăgea duhul. L-a ajutat totuşi pe Adrian să-şi întindă cercetarea mediului în care intrase de vreo oră. Astfel, a constatat că domnul Leonard avea o faţă osoasă, uscată, lucie, pecetluită de un fel de gravitate amestecată cu o spaimă pe care o exprimau nişte ochi prea holbaţi. Nu era, totuşi, antipatic. Gura, uşor întredeschisă, părea să dezmintă orice semn de răutate ce se putea bănui că o are în suflet. Iar craniul chel îi dădea un aer de savant supt de mizerie, pe care-l trăda redingota decolorată şi aproape jerpelită.

Dar mai nenorocite i s-au părut lui Adrian, celelalte două personaje. Niţă, deşi tînăr, avea o mutră îmbătrînită de hămesit ros de griji : trăsături strîmbe, frunte încreţită, gură amară, ochi învăluiţi de o rece resemnare, gît subţire. Trupul lui, pielea şi osul. Hainele, cu toate silin-

țele vizibile de-a le menține decente, erau prea cîrpite și chiar murdare. Pantalonii, comic de scurți. Mînecile la fel. Dar părea sprinten, energic. Apoi capul lui oacheș, cu păr stufos, cu sprîncene bogate, cu lungi gene melancolice și o mustață grațioasă, care făcea din el un băiat frumos ! Sărman băiat frumos !

Domnul Macovei, cu bogatul lui păr cărunt, ondulat natural ca și barba, ar fi fost un superb Ariost ca acela din *Larousse*, dacă n-ar fi avut „cocoașa" aceea amabilă, care îi gîrbovea bustul, și veselia aceea sfîșietoare de pe fața brăzdată de o existență care trebuie să fi fost plină de patimi. Tot așa de sărăcăcios îmbrăcat ca și Niță, Macovei era, dintre toți trei, cel mai trist, și aceasta desigur din pricina acelei luminoase bucurii lăuntrice în care ochii lui albaștri, pe jumătate închiși, și numeroasele lui reliefuri faciale, duios frămîntate de o mînă nemiloasă, se învăluiau dureros, fără să invoace mila, dar și fără să țipe vreo viață pămîntească fericită. Așa că domnul Macovei deșteptă tot interesul lui Adrian și îi cîștigă toată simpatia, devenind centrul atenției sale. Mihail băgă de seamă și se bucură, deoarece ținea mult la fostul negustor.

Adrian simțea nevoia să lege imediat o cît de mică conversație cu Macovei, fie și numai ca să-i audă frumosul timbru femenin al glasului său, dar n-avu cum, din pricina lui Cristin, care, făcîndu-i un fel de raport asociatului său, domnul Leonard, zbiera întruna, ca un apucat. Așa că toată lumea asculta la el. Chiar și Mihail.

— Uite, zicea Cristin, ziua de azi n-a fost prea rea. Am încasat trei plasamente ale domnilor ăstora : bucătăreasa plasată de domnul Macovei în strada Cuțitu-de-argint („ce tîmpenie gîndea Adrian, ca o stradă să nu se poată chema altfel decît Cuțitu-de-Argint !") ; femeia la toate, plasată de Niță la procurorul Stavrescu ; bucătăreasa plasată de Mihail în strada Brutari. Și-n sfîrșit, am mai încasat două plasamente făcute de mine : unul la doctorul Manolescu și altul la actrița Sylvia Pralea.

După fiecare încasare anunțată, toată lumea striga „ura !". Glasul lui Macovei suna, în corul acela, ca un clopoțel. Adrian îl întrebă încet pe Mihail ce era cu uralele alea și despre ce anume este vorba.

— Fiecare agent, îi explică Mihail, plasează servitori. Din taxa reglementară de cinci lei de plasament, trei îi ia „Biroul" și doi, agentul. Și asta e toată leafa și toată pîinea pe care o cîștigă agentul, care n-ar fi tocmai rea, dacă ar merge totdeauna în plin. Numai că uite : trei sferturi din plasamente cad în baltă, fie că după opt zile dă servitorul bir cu fugiții, dintr-un motiv sau altul, fie că îl dă afară stăpînul, tot din motive ce-ar fi inutil să le mai discutăm. Dar, cele mai adesea, nu se poate „încasa", pur și simplu pentru că stăpînii sunt necinstiți, avari : se ascund, tergiversează, ba uneori chiar refuză net să plătească taxa. Desigur, taxa aceea e impusă de un regulament al poliției, dar ce poți face contra rău-platnicilor ? Nu sunt ei stăpînii țării ? Așa că, cea mai mare parte a timpului, bietul agent nu face decît să alerge de la un capăt la altul al Capitalei și să-și rupă pingelele, ca să se întoarcă seara tîrziu și să se culce cu burta goală. Atunci intră în joc Cristin și, cu gura lui grozavă, izbutește uneori să-l „execute" pe refractar. Azi, cum vezi, a încasat trei plasamente pe care le socoteam ca și pierdute. Asta o să le mai îndulcească amarul, lui Niță și lui Macovei care, de două zile, n-au nici măcar cu ce să-și cumpere tutun. Așa că uralele izbucnesc de-a dreptul din aceste stomacuri ghiorăite.

Adrian văzu limpede cruda realitate a mediului cu care avea să-și împartă în curînd existența. Vedea o groapă întunecoasă în care niște epave, cum le zisese Mihail, își măcinau jalnic zilele. Dormeau pe bănci, cu cîte vreo zdreanță drept orice plapumă și se hrăneau cu pîine goală, bucuroși s-o aibă și pe aceea. A, nu ! Se va strădui să se smulgă din ghearele unei asemenea vieți. Se va duce să-și caute de lucru la zugrăvit, meseria lui, cu toată aversiunea ce o avea pentru șantierele cu ore lungi cît veacurile, cu patroni niciodată mulțumiți și cu camarazi intriganți, și de o inconștiență care îl scîrbeau mai mult ca orice. Da, da, viitorul era sumbru ! Se obișnuise el cu ideea asta, dar, oricum, pentru un fleac de zbor din cuibușorul maternel, vagabondajul său atît de iubit prea îl făcea să ispășească cumplit. Afurisită libertate !

Cristin dădu fiecărui agent cei doi lei care li se cuveneau, descrețind astfel niște frunți explicabil îngrijorate

şi se întoarse iar la domnul Leonard ca să-i continue raportul.

— Dar am şi veşti proaste. Rădulescu, judecătorul nu e mulţumit de jupîneasa aia. E înceată, se pare. Camerista ministrului de finanţe pleacă. Şi-o înţeleg. Nevasta ministrului ăstuia e o caţă fără pereche. Şi baba aia zgîriebrînză din Regală e mereu în voiaj. Sau s-ascunde. Dar cine m-a scos din sărite a fost coloneleasa. E la a patra bucătăreasă pe care o dă afară, în mai puţin de trei săptămîni. Şi cu toate astea, ultima pe care i-am recomandat-o e madam Bertha, o adevărată comoară ! Nu, nu, nu mai trebuie servită putoarea asta !

— Mititica ! o compătimi Macovei. Biata coloneleasă !

— Biata ? urlă Cristin roşu de mînie. O să-i cam regulez treaba mă-si ! puse el punct, îndulcind astfel cea mai populară şi mai obscenă dintre înjurăturile noastre româneşti.

Atunci Adrian îl văzu pe Mihail uitîndu-se amuzat spre Macovei care, repetînd o glumă ce-o ştia tot „Biroul", s-a oprit din plimbarea lui, şi-a îndreptat bustul şi, făcînd pe nevinovatul şi pe speriatul, a exclamat plin de umor, cu ochii spre Adrian :

— Ce ? Ce-a zis ? Să-i reguleze treaba mă-si ? Ti-i-i !... I-auzi doamne : *treaba* mă-si ! Vai ce lucru gustos !

Şi, îşi reluă plimbarea, în hazul general. Chiar domnul Leonard, văzîndu-l pe Adrian surprins de franca etalare a acelei obscenităţi umoristice, în izbitor contrast cu atmosfera mai degrabă tristă a mediului, a schiţat şi el o umbră de zîmbet care i-a luminat o clipă masca încordată.

Era o glumă destul de indecentă ; o gustau însă totdeauna, pentru că o făcea un om bătrîn şi respectabil, deloc guraliv nici vesel, şi al cărui umor era aproape dureros. În zarva acelui „Birou", veşnic înţesat de servitori în căutarea unui loc, Macovei, cu un tact niciodată dezminţit, ştia cînd şi de la cine să prindă din zbor acea înjurătură mereu rostită, o intona muzical într-un fel al lui anume şi izbutea totdeauna să uluiască pe cîte vreo persoană mai pudică dintre cele de faţă, care nu cunoştea obiceiul bătrînului, devenit aproape un rit al casei. Şi, oricît de sinistră ar fi fost atmosfera acelui birou de plasare, care

nu-şi hrănea oamenii, ea era fără greş spulberată de acel bătrîn amabil care descreţea feţele cele mai întunecate, începînd prin a se scandaliza de înjurătură, repetînd apoi obscenitatea şi sfîrşind prin a trage concluzia, faţă de însuşi Dumnezeu, precum că e... gustoasă.

Trebuie să se ştie că în ţara românească şi chiar la toate popoarele din apropiatul Orient, nu există obscenitate şi, în orice caz, nu în înjurături. A fost ucisă dintr-un început, prin deasa ei folosire şi prin solida sănătate a acestor popoare, în care *„refulat“*-ul e un lucru necunoscut. Adevărata obscenitate vine din Occident, de-acolo unde s-a inventat fusta care se opreşte deasupra genunchiului, de-acolo unde pentru întîia oară femeile care au purtat aceste fuste şi-au permis să-şi încalece picioarele în văzul lumii şi în aşa hal că toată panorama sexului lor se desfăşura sub ochii tuturor adolescenţilor, „refulaţi“ de o educaţie potrivnică firii omeneşti.

Aceasta e obscenitatea care strică spiritul omenesc. Nu putea, fireşte, să se nască decît acolo unde adolescenţa e lacomă să ştie ce ascunde o femeie sub rochie şi un bărbat în pantaloni, precum şi ce se face cu aceste lucruri care se ascund. Dar, de la Moscova la Atena, de la Varşovia la Bucureşti şi de la Constantinopol la Sofia, la Belgrad şi la Budapesta, pînă şi copiii ştiu treaba asta, şi încă amănunţit. Ea e mereu actuală, pentru că face parte din convorbirea aproape curentă. Căci omul poate rareori să stea de vorbă fără să se mînie şi atunci trebuie să poată să-njure cu saţ. Occidentul se păcătoşeşte din lipsă de înjurături „gustoase“, îşi înghite mîniile şi ajunge la „refulări“. Orientalul, care are la îndemînă înjurături berechet, le varsă la vremea lor şi permite astfel vieţii sănătoase să-şi urmeze cursul ei.

În România, numele organelor sexuale şi şi-acelea ale funcţiilor lor sunt în gura tuturor. Ele sunt aşa de iubite, că li s-a creat chiar gingaşe diminutive. Mai ales cînd e vorba de „treaba“ sau „daravera“ mă-si, ea e comoara limbii româneşti şi fericirea întregului popor. E „regulată“ de dimineaţă pînă seara. Dealtminteri, „regulatul“ acesta e aplicat şi tuturor sfinţilor bisericii şi chiar bisericii însăşi, ca şi întregii familii divine, pretutindeni şi chiar faţă de copii : în casa ţăranului, ca şi într-a ministrului,

într-a popii ca și într-a episcopului. Toată nația înjură. Se spune că s-a întîmplat asta chiar la Curte, prin gura fostului prinț moștenitor, actualul rege Carol al II-lea, care trebuie să fie un bărbat straşnic de sănătos. Iată în ce împrejurare :

Se pomenește că răposatul rege Carol I convocînd într-o zi consiliul de coroană, hotărî ca să asiste la ședințele acelui consiliu și nepotul său, pe atunci copil de vreo șase ani, în scop de a-l familiariza de mic cu îndatoririle regale. În consiliu, numai bărbați aleși. Unii dintre ei, din cea mai înaltă protipendadă. Erau de față, nu mai departe, membrii de marcă ai răposatului partid conservator : Carp, Maiorescu, Marghiloman. S-au dezbătut, desigur, după cum se cuvenea, afaceri privind fericirea poporului. Prințul-copil asculta puțin cam îmbufnat. După ce s-a sfîrșit consiliul, respectabilul rege rămînînd singur cu micul moștenitor al tronului, l-a întrebat :

— Ei ! ce zici de domnii miniștri de-adineauri ?

— Eu zic, răspunse copilul, că ar trebui să-i dăm în „treaba" mamei lor pe toți !

Oricine își poate închipui ușor scandalul care-a urmat. Regele a ordonat o anchetă severă. Unde putuse micul prinț să audă rostindu-se o asemenea grozăvie ?

S-a aflat că era foarte bun prieten cu un caporal din garda regală, un țăran de ispravă.

Regele Carol al II-lea e, prin urmare, român neaoș.

III

— Dragă tovarăşe Adrian Zografi, zise Cristin la sfîrşitul mesei, te convoc la şedinţa Comitetului Executiv al partidului, care va avea loc săptămîna viitoare.

Erau cu toţii, afară de domnul Leonard, într-un birt peste drum de „Birou". Mîncase fiecare o porţie sau două de tocană, de treizeci de bani porţia şi acum unii dintre ei fumau şi beau cafea.

— Il convoci ? ripostă Craioveanu. Vorbeşti, adică, în numele întregului Comitet ! Dar cine te-a autorizat să faci convocarea asta ? Eu nu. Şi mai întîi, Adrian nu e în partid. Aşa că prea puţin poate să-i pese de convocarea ta.

— Tocmai. Nu e în partid. Dar clasa muncitoare care-i citeşte articolele, crede că este. Prin urmare, din două una : sau se înscrie în partid şi se supune directivelor Comitetului, sau, altminteri, noi declarăm că e un izolat, un soi de anarhist.

— Voi ! Declaraţi *voi* ! N-o să declaraţi nimic şi-o să-l lăsaţi pe băiat în pace. In orice caz, părerea mea asta e şi-am s-o spun şi-n Comitet.

Lui Cristin îi sări ţandăra.

— Crezi adică dumneata, nene Tomo, că e cuminte să li se permită tuturor aventurierilor să cîştige încrederea maselor, dîndu-se drept socialişti ?

— Mi se pare că n-a scris nicăieri că vorbeşte în numele partidului. A îndemnat masele la organizare, la socialism. Asta, oricine e liber s-o facă.

— Şi, pe urmă, zise Adrian, eu cred că nu sunt un „aventurier". Un vagabond, da.

— Totuna e, zise Cristin.

— Nu, nu e totuna. Dar admiţînd că ai tu dreptate, ia să-mi spui mie : dacă am să devin membru al partidului, n-am să mai fiu aventurier ? Am să-mi schimb pielea ? E-he, Cristine ! Iată mentalitatea noastră marxistă ! Şi iată de ce partidele socialiste ascund atîţia trădători, renegaţi şi parveniţi. Nu vă uitaţi la inima omului, la caracterul lui. Vă ajunge masca lui. Masca lui bigotă, respectuoasă faţă de dogme. Ei bine, aveţi să ajungeţi departe cu tactica asta !

Cristin, încurcat o clipă, reluă atacul.

— Ei, asta ar mai lipsi, să lucrezi după capul tău ! Auzi ! Te înscrii în sindicat, cum făcuşi la Brăila, plăteşti cotizaţia pe trei luni şi, pe urmă, salutare ! Nu mai aude nimeni de tine !... Acum nu mai faci parte nici măcar din organizaţia ta de breaslă. Eşti exclus !

— Cine m-a exclus ?

— Statutele, cine !

— Mă scap pe statutele voastre ! Revolta nu ţîşneşte din hîrţoage, ci din inima omului asuprit, care a existat înaintea registrelor. Eu ţiu cu inima asta. Şi n-au să mă-mpiedice pe mine, de la ceea ce simt, statutele voastre !

— Au să se-ncaiere ! zise Mihail către Craioveanu.

— Mi se pare şi mie. Aşa c-ar fi mai bine să ne ducem la culcare.

Craioveanu se sculă, plictisit să mai discute fără nădejde de-a ajunge la vreo înţelegere. Plătind ce consumaseră, Niţă şi Macovei băgară de seamă imposibilitatea pentru ei de-a mînca „hrană caldă".

— Cum părăseşti regimul pîinii cu brînză, cum te costă aproape un leu şi rămîi repede lefter. Şi-a doua zi trebuie să te mulţumeşti cu pîine goală. Ba, uneori, n-ai nici pe aia.

— Ce viaţă, ce viaţă ! se văita Niţă. Într-adevăr, societatea omenească merită să i se dea foc numaidecît !

— Ordinea burgheză, vrei să spui, îl îndreptă Cristin.

— Nu ştiu ! Zi-i cum vrei.

— Păi vina e-a capitalismului.

— Nu ştiu ! O fi ! Eu ştiu atît ! că şi fratele muncitor, cînd poate să devină burghez şi capitalist, îşi exploatează

aproapele și-l apasă, ca și cum el n-ar fi suferit niciodată. Iată la ce trebuie să vă uitați. Adrian are dreptate : inima omului. Nu e de-ajuns să fii un revoltat, cînd ești asuprit și-apoi, de îndată ce împrejurările-ți permit, să-ți uiți trecutul și să devii la rîndul tău un asupritor.

— Tocmai, Niță, tocmai, trebuiesc suprimate acele împrejurări, acele condiții sociale care permit oricui să devină un exploatator al omului. O s-o facă, asta, socialismul.

— Dracu' știe ce-o să facă socialismul vostru. În Germania, unde e atotputernic, n-a făcut pînă azi decît o sumedenie de funcționari. Alți și alți funcționari, care trăiesc și se îngrașe pe spinarea nenorociților. Și-așa o să fie mereu !

— Vezi, nea Tomo ? țipă Cristin. Uite influența drăguțului de Adrian ! Ăsta nu seamănă decît dezordinea și pesimismul !

Dar nea Toma pășea pragul, dînd din umeri.

— Noapte bună ! Pe mîine !

Craioveanu și Cristin au pornit împreună spre piața Sfîntu-Gheorghe. Ceilalți patru s-au oprit o clipă, să mai stea de vorbă, în dreptul „Biroului". Afară era frumos, deși cam răcoare. Perechi de evrei lacomi de primăvară și plimbare treceau, braț la braț, conversînd amical despre ultimele cărți citite, despre mireasma salcîmilor, prea de vreme înfloriți, despre „norocul lui Schroeder" care era „colosal", și mai ales rîzînd cu hohote de noua fustă, caraghios de strîmtă, care le făcea pe femei să cadă în nas cînd se dădeau jos din tramvai.

Macovei spuse că vrea să se ducă la culcuș :

— Mi se pare că astă-seară e rîndul meu să fac pe jupîneasa, îl întrebă el pe Niță.

— Da, domnule Macovei, e rîndul dumitale.

Cei doi se înțeleseră să-și pregătească paturile cu rîndul. Pentru treaba asta, cel cu sarcina trecea din „Birou" în atelierul de alături și de-acolo pătrundea în depozitul de mărfuri, furnituri și vechituri pe care îl aveau plăpumarii în curtea imobilului. Depozitul acela era totdeauna plin de saltele și plăpumi scoase din uz, care așteptau să fie refăcute. Alegea de-acolo, după plac, ce-i convenea și transforma „Biroul" într-un azil de noapte. Li se dăduse voie, cu recomandarea expresă să fie atenți la incendiu, ușor

de provocat noaptea în depozit, deoarece casa n-avea lumină electrică.

— Noi ne întoarcem peste vreo jumătate de ceas, zise Mihail. Dăm o raită pînă în Calea Victoriei, ca să se mai potolească torocala din stomac. Ne însoţeşti, Niţă ?

— Nu. Nu-s gătit pentru Calea Victoriei. Şi pe urmă, n-am nici chef. Luna asta, tot cîştigul meu s-a ridicat la cincisprezece lei. Aproape că nu mai am o cămaşă curată de pus pe mine. Curînd o să am şi păduchi.

Niţă scuipă şi-i ceru lui Mihail tabacherea cu tutun. Pe cînd îşi răsucea ţigarea, gînditor, se ivi deodată, ieşind dintr-o străduţă întunecată, un om care da zor tăind drumul de-a dreptul spre ei. Lumina puternică a felinarului îl împresură ca o proiecţie de far. Era înalt, scheletic, cu capul gol şi hainele în zdrenţe. În mînă avea un baston. Se repezi sub felinar şi dădu una cu bastonul în stîlpul de fontă. Lovitura răsună, prelung, în noapte. Apoi, cu urechea atentă la zgomotul metalic, strigă cu o voce răguşită :

— To-ki-o-o-o !

— Bun, zise Mihail, astă-seară e Tokio.

Adrian credea că visează, într-atît cei doi tovarăşi ai săi nu păreau deloc surprinşi de acea stranie apariţie nocturnă şi de gestul smintit al ciudatei făpturi. Omul, după ce şi-a terminat isprava, s-a apropiat de grup şi-a salutat, imperturbabil :

— Mefisto urează prietenilor toate bucuriile emisferei.

— Ia mai du-te-n „emisfera“ mă-ti ! zise Niţă, fără să se uite la ins.

— Dar bine, Mefisto, ai întîrziat astă-seară, interveni Mihail, blînd.

— Foarte ! Din cauza „sticleţilor“. M-au dus iar la secţie, pentru că am marcat *„Ma-dri-i-id !“* pe felinarul din faţa palatului prinţului Cantacuzino. Şi dacă-mi place mie felinarul Nababului ? Constituţia nu garantează oare cetăţenilor exerciţiul tuturor libertăţilor inofensive ? Sunt în dreptul meu, nu ? Numai că, uite : cu tămbălăul lor, mi-am pierdut eu vremea. Ca să sfîrşesc înconjurul pămîntului, trebuie să mai marchez, înainte de-a mă duce la culcare, San-Francisco, Chicago, New York şi, în sfîrşit, Bucureşti. Şi staţiile astea sunt foarte departe una de alta.

— Slăbeşte-ne ! îl pofti Niţă.

Omul își șterse fața soioasă cu o mînă murdară de noroi. Adrian încă nu pricepea despre ce e vorba, ceea ce pe Mihail îl amuza grozav. Bietul nebun era supt de tot. Avea o privire dusă, care îi înnobila figura comună. Un crac al pantalonului îi era sfîșiat de la genunchi pînă jos. Degetele picioarelor îi ieșeau din ghete. Lui Adrian îi fù milă de nenorocit, căruia nu-i putea ghici vîrsta.

— Ascultă ! făcu nebunul, încordîndu-se, Cristin e-aici ?

— Nu, a plecat adineauri, răspunse Mihail.

— N-am noroc ! De alaltăieri, n-am pus o bucățică de pîine în gură. Mihail îi întinse douăzeci de bani.

— Uite, pentru pîine. Și dă-le dracului, azi, pe celelalte orașe din ocolul lumii.

— Niciodată ! strigă omul și-o rupse imediat la fugă, fără să ia banii.

Adrian îl ajunse din cîteva salturi, dar celălalt scoase niște urlete înspăimîntătoare, ca de vită măcelărită. Sosi lîngă el și Mihail.

— Lasă-l ! E inutil ; n-ai să-l poți face deloc să primească banii acum. Dar după ce și-o termina treaba, vine el iar în „emisfera“ noastră. Nu-i așa, Mefisto ?

— Natural !

— Vezi ? zise Mihail pe grecește : este el nebun, dar cînd e vorba de „haleală“, nu-și pierde cumpătul.

Mihail îl duse pe Adrian spre centrul orașului. Ucenicul de vagabond mergea alături de dascălul său, cu capul cam frămîntat. Nu-și prea lămurea bine tot ce simțurile înregistraseră de la sosirea lui în Capitală. Frumosul și urîtul, visurile roze și negrele prevestiri se amestecau și alcătuiau un tot cenușiu, care contraria nevoia lui de-a vedea limpede, îi curma bucuria de-a se simți liber. Acestei opacități a senzațiilor, el prefera primejdia netă. Cu primejdia știa să lupte vîrtos, s-o învingă sau să-i plătească cumplitul tribut al jertfirii oricărei libertăți, dar, într-un fel sau altul, să lichideze iute cu ea. Nu putea însă suferi incertitudinea și tachinările soartei.

Se înapoie la București, după ce-i mai gustase o dată mizeria timp de un an. Știa deci la ce putea să se aștepte și admitea dinainte toate capcanele pe care viața se si-

lește să le semene în calea vagabondului. Accepta suferința cu un elan eroic, fără meschinărie, dar îi pretindea destinului ca antractele acelei suferințe să fie luminoase, reconfortabile.

Și iată că Mihail îi da prilejul să simtă mirosul mizeriei, tocmai în clipa cînd el își reclama dreptul la antractul care crează amintri frumoase, menite să facă, cu putință de îndurat, nenorocirile viitoare.

Se întoarse spre prietenul său.

— De ce era necesar să mă vîri așa deodată în blestematul acela de azil de noapte, înainte măcar de a-mi fi trăit săptămîna mea de soare ?

— E mai bine așa.

— Cred că te-nșeli. Trebuie separate deslușit zilele plăcute de zilele triste. Și tu mă faci să simt, de pe-acum, toată mizeria care m-așteaptă mîine. „Biroul" acela al tău, cu nenorociții, sectarii și nebunii lui, are să fie pentru mine permanent izvor de chin. O fi fiind el interesant, dar mie nu-mi place iadul acela. Voi trăi acolo între teroarea foamei și teroarea disciplinei socialiste pe care vrea să mi-o impună Cristin.

Mihail nu mai glumea. Zise, serios :

— M-așteptam să te răscoli împotriva „Biroului" meu și de aceea te-am luat să faci plimbarea asta. Să-ți spun eu cum stau lucrurile. Nu dai acolo de „teroarea foamei" ci de *îmblînzirea* ei. Asta tu n-o știi. Cu toată ușurința ta de a-ți dărui banul, ești un vagabond egoist. „Să separi zilele plăcute de zilele triste !" E foarte frumos ! Și pe urmă ? Un vagabond surprins de mizerie, total izolat, e un om pierdut, ba chiar de două ori pierdut. Trebuie să alegi între cerșetorie și inaniția fără scăpare. Ți-aduci aminte de zilele mele de foamete de la Brăila, cînd trebuia să trăiesc din vînzarea plumburilor de la vagoane pe care le adunam de pe liniile portului ? Ei bine, trăiam atunci o... „separație" după pofta inimii. Am petrecut o vară întreagă fără aproape să schimb o vorbă cu o ființă omenească și era să sucomb de pe urma intoxicației de care ți-am vorbit. Noroc cu biata lipoveancă. Deși mai nenorocită decît mine, mi-a dat cu privirea ei îndurătoare îndemnuri noi. Nu, prietene. Există o solidaritate a vaga-

bonzilor, așa cum există o solidaritate a arborilor pădurii, care îi apără contra furtunilor prea violente. Trebuie să-ți spun mai mult ?

Adrian se simți puțin slăbit în repulsia lui față de spectacolul mizeriei permanente, nu însă și convins. Știa el ce știa.

— Da, Mihail, ești ca totdeauna, greu de clintit. Totuși, nu te înțeleg. Tu, atît de independent, atît de sălbatic, aproape mizantrop — cum nu e cazul meu — te complaci să suporți viața în comun. Eu o detest : și pe-a celor bogați, și pe-a celor săraci. Mă dăruiesc bucuros semenilor, trup și suflet. Sunt gata să împart cu ei ultima bucățică de pîine. Dar țiu să-mi păstrez neatins dreptul meu de-a fugi de ei, în ziua în care simt că vor să-mi tocească fantezia, imaginația. Și masa face totdeauna operația asta. Masa sau numai *omul-masă*, omul care se poate multiplica la infinit fără să-și schimbe vreodată fața. Asta e o *umanitate-pacoste*, o *umanitate-chin*. N-o iubesc. Dacă ar avea o clipă de luciditate, s-ar sinucide. Existența ei e nulă ca și aceea a deșertului. Mi-aș da viața ca să poată ajunge într-o zi să mănînce pe săturate. Și-atît. Dar de ce să mă las tocit ?

— Bată-te de aristocrat ! exclamă Mihail. Uite, de-asta țiu eu la tine. Dovadă, încă o dată, că dracu' ăla de tat-tu, cefalonitul, a purtat în ouă și scînteie divină. Dar, în ceea ce privește „Biroul“ meu, n-ai dreptate. Ai să te convingi, tu singur, curînd. Îți cer să ai răbdare o săptămînă. Vei vedea. Există în iadul acela întunecat multe, multe *lucruri plăcute*. Desigur, n-ai să dai acolo de frumoasa individualitate pe care o cauți pretutindeni, dar află că „umanitatea-pacoste“, despre care vorbești, e mult mai puternică decît îți închipui. Dacă nu ne leagă de ea nimic particular, ne leagă ansamblul. Fără ea, tu n-ai exista. E pădurea care apără arborele falnic împotriva furtunii elementelor dezlănțuite.

— Și care-l înăbușe.

— Și care-l înăbușe, firește. Așa-i soarta pămîntească. Puritatea culmilor Mont-Blancului n-ar exista fără poalele lui, care sunt murdărite de excremente.

Mihail tăcu. Adrian nu se simțea luminat, dar nu mai avea nici chef să-l contrazică. Chestiunea era prea com-

plexă. Își dădea seama că nici unul, nici altul nu putea avea dreptate deplină.

Merseră o bucată de drum, tăcuţi. Pe bulevardul Carol, zgomotul orchestrei de la „Berăria Carpaţi" îi sili ca pe orice gură-cască să încetinească pasul. Adrian nu se pricepea deloc la muzică. Şi nici nu se prăpădea după ea. N-ar fi ştiut niciodată să spună ce cîntă o orchestră. La fel şi cu pictura şi sculptura. Se uita la ele ca un viţel. Numai litera tipărită îl impresiona. O avea în sînge, de cînd se născuse. Ei îi ghicea sufletul. Şi-aşa se şi instruia, singur.

— Vrei să luăm o bere ?

— Dacă vrei tu ! zise Mihail. Dar cu condiţia să nu te ambalezi. Localul acesta e nou şi scump.

Intrară înăuntru. Era o vastă sală pătrată, un fel de seră cu geamuri mari care ocupa unul din colţurile de la întretăierea bulevardului Carol cu strada Academiei. Era tixit de un public jumătate select, în care ministrul şedea alături de voiajorul comercial, marea actriţă lîngă prostituata de lux şi cabotinul obraznic, bancherul evreu în vecinătatea funcţionarului său. Adrian se bucură că a găsit o măsuţă liberă lîngă un cerc de scriitori, între care se distingeau figura nobil-suferindă a poetului Anghel şi capul zburlit al povestitorului Delavrancea, amîndoi foarte iubiţi pe-atunci de public. Ultimul, iscusit vorbitor, discuta despre simbolism. Cel dintîi asculta cu atenţie şi replica foarte rar cîte ceva, cu vocea lui stinsă de tuberculos. Printre mese foiau, graţioase, ţigănci tinere care vindeau trandafiri superbi. Anghel, cedînd insistenţelor uneia, care îi era favorită, alese cîţiva şi îi oferi celor trei femei frumoase din grup, după ce o întrebase temător pe ţigăncuţă :

— Sper că pe astea nu le-ai stropit cu apă din gură.

Florăreasa s-a mulţumit să zîmbească şi să plece ochii cu cochetărie. Întrebarea era, vai, prea la locul ei ! Poetul se plînsese odată în scrisul lui melancolic de felul cum ţigăncile stropeau florile cu apă din „gura lor murdară".

Adrian se uita discret spre grupul artiştilor şi se silea să le prindă gesturile şi conversaţia. În cultul său pentru frumoasa personalitate umană, era lacom să-i afle trăsăturile caracteristice şi să confrunte imaginile ce şi le făcea despre ea, cu documentul viu. Dar ocaziile ce i se ofereau, pentru acest gen de investigaţie, erau cît se poate de rare.

Deoarece lui nu-i plăcea să se facă remarcat, numărîndu-se printre snobii şi rataţii care foiau în jurul cîtorva adevărate valori ale epocii, importunîndu-i prin toate localurile publice, cum îi zăreau. Adrian socotea că poţi foarte bine să fii cineva, să ai o personalitate însemnată, fără să fii neapărat un artist creator, ci chiar numai un om care cugetă, un consumator de gust al unei arte oarecare. Şi îl mai oprea un motiv ca să-i curgă balele după artistul creator : faptul că el îi atribuia acestuia o menire civilizatoare, căreia generozitatea şi măreţia sufletească trebuiau să-i fie prima condiţie. Şi el ştia că la acel examen, foarte puţini dintre aşa-zişii „artişti mari" rezistau. Şi pe cît se bucura cînd artistul, şi mai ales scriitorul corespundea concepţiei pe care o avea el despre omul, mare, pe atît se întrista cînd realitatea îi aducea crude dezminţiri.

— Eu cred, zise el către prietenul lui, că adevăratul artist trebuie să fie sau un apostol sau un revoltat contra tiraniei. Frumosul care nu e în slujba binelui e ca un soare care încălzeşte o planetă moartă.

— Ai auzit de Maxim Gorki ? îl întrebă Mihail.

— Am citit doar un articol care semnala apariţia lui ca scriitor. Un vagabond care-i descrie admirabil pe vagabonzi. Aşa ceva, nu ?

— Ceva mai mult. Gorki e artistul răzvrătit pe care tu îl concepi. Păcat că nu ştii ruseşte. Gorki descrie lumea gloatelor, ca aceea din biroul nostru de plasare, de care te sperii tu. Desigur, arta nu e viaţa fotografiată. E ceva mai mult decît însăşi viaţa. Aşa, de pildă, Leonard şi Macovei nu-s decît doi foşti negustori de mătăşuri, azi ruinaţi şi nenorociţi, unul pentru că a iubit o femeie, altul pentru că a ţinut la un nepot. Niţă e şi mai puţin : un băiat care a vrut să-şi facă o carieră în armată, care s-a prezentat ca sergent la examenul de sergent-major şi s-a văzut respins, înlăturat de către examinatori, numai pentru că nu le plăceau domnilor acelora ochii lui. Asta e tot şi pare să nu fie nimic. Pentru viaţă, e numai repetarea uneia dintre milioanele ei de fotografii banale. Pentru că toată lumea iubeşte femei şi ţine la nepoţi, şi toată lumea cade la examenul de sergent-major. Şi, din pricina acestui amor şi acestei nereuşite, toată lumea suferă.

— Totuşi, mi se pare că Leonard, Macovei şi Niţă au iubit cam prea mult, unul femeia, celălalt pe nepotu-său şi al treilea galoanele de sergent-major de-au ajuns în starea în care sunt. Şi numai arta ar putea să ne spună cum au iubit. Pe ei,i-am întreba degeaba.

— Ai să mai vezi mîine pe Vasile Adventistul şi pe moş Florea, tot agenţi. Doi tipi ! Şi fiecare, în felul lui.

Mihail zîmbi şi adăugă :

— Dar eu ? Crezi tu că nu par şi eu, în ochii altora, cine ştie ce dihanie ? Dar tu ? Crezi că tu, nu ? Cei mai puţin interesanţi, pentru mine, sunt Cristin şi Craioveanu. Nu-s decît nişte buni socialişti. Ei mă amuză.

— Dar nebunul ? întrebă Adrian.

— A, da, şi nebunul ! Ei bine, bietul „Mefisto" are cea mai banală dintre poveşti. E orfanul unui boier sărac. Era doar un licean de optsprezece ani, cînd i-a fost dat să vadă pe tată-său, trăsura lor şi calul, sub roatele unui tren, la încrucişarea unei şosele cu o cale ferată. A scăpat din accident, fără nici o zgîrietură, dar şi-a lăsat acolo raţiunea. Şi de-atunci, de cincisprezece ani de zile, face „ocolul pămîntului".

Au ieşit din berărie, pe la miezul nopţii. Înainte de-a ajunge la „Birou", Mihail zise :

— Să ştii că uneori doarme şi Leonard la „azilul" nostru. Atunci trebuie să fim mai respectuoşi. N-o pretinde el, dar aşa ne-am obişnuit.

— Cum, zise Adrian, nici Leonard n-are adăpost ?

— Ba da. Are un apartament. Adică locuieşte în apartamentul unei femei pe care o întreţine. Ţi-am spus că e un muieratic. E, chiar cînd îndură mizerie. Şi, tot ca pe vremuri, nu alege decît tîrfe. Niciodată o femeie cumsecade ! Pe acestea nici nu le ia în seamă. Aşa e el, cam aşa suntem toţi. Actuala, deşi sinceră, îl dă pe uşă afară de trei-patru ori pe săptămînă. Uneori, în toiul nopţii. Căci se ceartă mereu. Şi-atunci ea îi aminteşte că se află la ea acasă. Şi-l goneşte.

— Şi el rabdă, aşa, ca un miel ? Nu ştie să-i tragă o trînteală ?

— Aş, niciodată ! Leonard e cu adevărat un om bun.

— Bun ! Nu poţi fi bun cu năpîrcile ! Ştiu, am văzut şi eu uneori, în mahalaua noastră din Brăila, bărbaţi bătîndu-şi degeaba femeile. În cazuri de-acestea, femeia ar trebui să-i scoată ochii acelei brute. Dar am mai cunoscut şi femei cu care traiul nu era posibil decît cu condiţia să le baţi.

— Să nu-i spui asta lui Leonard. Ar fi caraghios ! Aşa cum este el azi, n-o să-l schimbe un mînz ca tine. I-a dat şi Cristin într-o zi un sfat ca al tău. I-a răspuns : „Dumitale îţi place să faci dragoste cu o femeie după ce mai întîi ai bătut-o. Mie îmi place să mă culc cu ea, după ce mai întîi am dezmierdat-o. Chestie de gust, amice".

— Şi unde doarme el, acolo, în „Birou" ?

— Pe banca de sub fereastra care dă în camera alăturată.

— De ce nu în camera aceea ? Am văzut acolo un divan straşnic.

Mihail zîmbi.

— Vrei să ştii tot din prima zi ! Ei bine, camera aceea e închiriată numai de Cristin. Ca să ţină sfaturi cu socialiştii, zice-se. În realitate, pentru amorurile lui extra-conjugale. Îi plac teribil servitoarele frumoase.

— Auzi, purcelul ! Om însurat, cu copii, şi se ţine de-astea. Şi face pe socialistul virtuos ? Dar n-o să-l ţiu eu din scurt. Îl înţeleg. Şi mie îmi plac femeile frumoase, chiar acelea care nu sunt servitoare. Numai că mi-e totdeauna penibil să le abordez. N-am deloc meşteşug.

— Cristin, din contră, e meşter mare. Nu intră fată frumoasă în „Birou" să n-aibă el să-i spună ceva, dincolo, între patru ochi. Ce, numai divanul ştie !

— Foarte simpatic ! Îmi place dragostea. Dealtfel, şi ţie îţi place.

— Şi, ca şi tine, mă tîmpesc imediat, în faţa celei mai tîmpite fete frumoase. Acum cîteva zile, Cristin mi-a suflat o puştancă. Şi i-ar fi fost totuşi foarte uşor să mi-o lase. Dar mi-a spus pe urmă că... prea o „chinuiam". El a înghiţit-o ca pe-o găluşcă.

Ajunseseră în faţa „Biroului". Felinarul lumina slab. Pe stradă, de-a lungul caselor triste, se pilmba gardistul. Cînd să intre, auziră voci în birou.

— Vezi ? șopti Mihail. E și Leonard. E a treia noapte, de-a rîndul, de cînd nu-l lasă tîrfa să doarmă la ea. Bietul om ! Nu te amesteca în conversația lor. Obișnuiește totdeauna, cînd doarme aici, să trăncănească cu Macovei, despre trecutul lor.

Mihail trase ușor de capătul unei sfori și zăvorul sări din loc. Ușa se deschise. Era un „sistem" care îi permitea locatarului inițiat să intre noaptea, fără să aibă nevoie de cheie. Traversară „Biroul" tăcut, spre depozit ca să-și aleagă „așternut". De pe banca pe care era întins, domnul Leonard țipa cu o voce care îl miră pe Adrian.

— E-e-eh ! Să fi prevăzut !... Să fi prevăzut !... Tu de ce n-ai prevăzut, dacă erai așa breaz ?

În depozit, Adrian îl întrebă pe Mihail.

— Se ceartă ?

— Nu, dimpotrivă, sunt chiar duioși. Pun mereu pe tapet, iar și iar, tot felul de chestiuni perimate, avînd aerul că își fac reproșuri reciproce cu privire la falimentul lor. În realitate, nu fac decît să evoce zile care au fost frumoase pentru amîndoi. Mulțumește-te numai s-asculți. Lor le este indiferent .

— Dar se poate dormi în condițiile astea ?

— Perfect ! Mai ales cînd ai în picioare cîțiva kilometri de alergătură cu servitorii. Plicticos e că se deșteaptă uneori noaptea, ca să-și pună întrebările cele mai absurde. Dar adormi repede, că te obișnuiești. Totul e să nu te culci cu burta goală.

Mihail îi puse în brațe lui Adrian o plapumă veche, a cărei față de mătase era toată ferfeniță. Luînd și el o saltea mare de paie, spuse cu trufie copilărească :

— Asta e proprietatea mea ! Am primit-o cadou. Să vezi ce bine se doarme pe ea. Pe bănci, e un chin. Am dormit și eu cîteva nopți pe ele și m-am simțit mai rău ca în pușcărie.

Au stins lampa, au traversat atelierul plăpumăriei și și-au trîntit poverile jos, la picioarele mesei din mijlocul „Biroului", care nu mai primea acum de la felinar decît un slab mănunchi de raze. De-abia se zăreau cei ce dormeau. Foștii negustori își continuau povestirile. Parcă vorbea fiecare singur cu sine. De data asta însă cu un glas monoton, care îl ajută pe Mihail să adoarmă numai-

decît. Adrian de-abia a putut închide ochii mai tîrziu: Îl înțepa salteaua. Îi intra în coaste. Peste tot numai noduri, găuri și paie sîcîietoare. Pernă, deloc. Se gîndea la ceilalți care se mulțumeau și cu mai puțin decît el. Dormeau îmbrăcați, ghemuiți sub cîte un palton vechi, cu capul pe cîte un pachet de rufe murdare sau pe pantalonii făcuți sul. Și băncile acelea de lemn, înguste și tari ! Ce viață ! Ațipi în fluierăturile depărtate ale gardistului, cu creierul obosit de o puzderie de senzații disparate, cu inima plină de presimțiri triste. Apoi, fără să știe dacă dormise și cît să fi fost ceasul, se deșteptă pe jumătate, cu pleoapele grele, într-un zgomot neînțeles de voci înăbușite, ireale.

— ... Hi ! hi ! hi !

— Voia s-o șteargă și ea ?

— Aș ! Nici nu se sinchisea de bărbatu-său. Numai că Luța, în zăpăceala ei și din pricina obscurității, o zbughise luînd cu ea și lucruri de-ale Constanței. Se dezbrăcaseră amîndouă pe întuneric, aruncînd totul claie peste grămadă pe aceeași masă. Cînd s-a bătut în ușă „în numele legii", Luța și Ionel au fugit pe fereastră, cît ai clipi din ochi și cu hainele în brațe. Tanți și eu am stat liniștiți, permițîndu-le acelor domni să-și facă constatările. Dumnezeule ! Ce noapte zbuciumată !

— Da, da... Numai plăcută nu putea fi !... și care a fost rezultatul ?

— Ei bine, fuga celor doi n-a servit la nimic. Luța se înșelase la pantofi, lăsîndu-i pe-ai ei și luîndu-i pe-ai Tanței. Bărbatu-său i-a recunoscut imediat. I-a și zis Tanței : „Iar dumneavoastră, madam Stănescu, sunteți o scroafă și jumătate".

— O scroafă și jumătate, a zis ? Ha ! ha ! ha !... și ea n-a răspuns nimic ?

— Ba da ! „Vă rog, domnule, fără aprecieri !" Și cum încornoratul lua încălțăminte femeii, l-a mai rugat : „Fiți bun și spuneți-i doamnei, soției dumneavoastră, să-mi trimită pantofii și celelalte ! M-a lăsat aici goală, ceea ce, la urma urmei, nu e prea rău, cîtă vreme sunt lîngă Gogu, puișorul meu !"

— Așa ? Erai puişorul ei ! Ei bine, papă acum pîinică goală și fă nani pe duşumea, Gogule puişorule ! Tanți aia a contribuit mai mult ca orice la ruina noastră !

— Bo ! bo ! bo !

— Nici un bo-bo-bo ! Adu-ți aminte. Cînd i-ai cumpărat ei, după ce-a divorțat, casa Paveleștii, n-am putut onora cele mai importante creanțe. De-acolo ni s-a tras falimentul.

— Da-a-a ? ! Dar partea ta, în acele creanțe, unde era ? Dispuneai măcar tu, de partea ta ?

— Partea mea... partea mea !

— Da, da ! Partea ta ! Nu înghițiseși peste cincizeci de mii de lei ca să-ți scapi nepotul de pușcărie ? Eram, prin urmare, în aceeași situație. Eu cu Tanți a mea, tu cu Lică al tău ! Lasă !... Nu-mi mai vorbi.

Mihail, trezit de mișcările pe care le făcea Adrian tot întorcîndu-se pe-o parte și pe alta, bombăni încet.

— Ți-am spus : cînd ai insomnie, numără din vîrful buzelor pînă obosești sau conjugă un verb franțuzesc din cele care te-am învățat. Hai, zi după mine : *je dors, tu dors, il dort...*

IV

Nu existau în toată lumea, acum vreo treizeci de ani, echipaje luxoase — trăsură, cai, vizitiu — ca în Rusia și la București. Nu e vorba de echipajele particulare ale persoanelor bogate, care pot fi văzute în orice țară, ci de trăsurile publice pe care oricine voia să facă pe grozavul, le putea închiria cu ceasul sau cu ziua.

Piața Teatrului Național din București oferea pe-atunci un spectacol de frumusețe pură, demn de existența umană, în ciuda cruzimilor ce constituie prețul cu care o parte din omenire plătește totdeauna desfătările celeilalte părți.

Datorită clădirilor ei, piața aceea a Teatrului nu merita nici măcar privirea unui orb. Dar numai priveliștea acelor trăsături cu hamuri strălucitoare, aliniate perfect, asemenea cailor de curse cînd stau gata să pornească spre potou, numai ea și merita prețul unei călătorii de la New York la București. Și nici birjarii nu erau mai prejos. Erau toți ruși, cîntăreau de la o sută de kilograme în sus și erau toți spîni și urîți ca niște femei bătrîne și grase, căci aparțineau, vai, sectei scopiților. Falnici ca niște uriași, gravi și solemni ca niște țapi, stăteau pe tronurile lor într-o mîndră rigiditate, întorși cu spatele spre „Național", care nici nu merita altceva. Li se zicea *muscali,* adică moscoviți.

Și un „muscal" era totul, toată averea aceea pe care o reprezentau un om, trăsura și caii lui, la care nu știai

ce să admiri mai mult : armonia liniilor ? luciul lacurilor savante ? finețea hamurilor ? știința purtării insului în livrea sclipitoare ? Sau, mai degrabă, numai falnica noblețe a cailor ale căror cozi atingeau pămîntul și ritmul trapului lor impetuos, care acaparau deopotrivă privirile și reduceau la puțin lucru frumusețea semeață a elegantei răsturnată pe pernele moi ale trăsurii, ce se legăna ușor pe arcurile mlădioase și luneca nesimțită pe roțile ei cauciucate ?

Nu se lua *un muscal* pentru a face curse lipsite de agrement, nu, niciodată ! Era luat pentru a face „un tur la Șosea". Muscalul și Șoseaua se uneau ca iubirea, cu tinerețea. Unul era complicele celeilalte, spre fericirea atît a marei cît și a micei societăți bucureștene. Căci șoseaua Kiseleff, acest modest Bois de Boulogne al bucureștenilor, e deschisă tuturor acelora care nu jignesc bogăția printr-o mizerie prea vădită. Și un ceas de plimbare cu muscalul nu costa mai mult decît o masă la un restaurant bun. Muscalul era, cu alte cuvinte, la îndemîna tuturor pungilor.

Dar nu era „de nasul oricui". Se putea deosebi și-aici omul serios de cel ușuratic, bogatul sau omul de lume înnăscut, de insul parvenit sau numai rătăcit în situații neobișnuite lui. Nimic nu ridiculiza mai crud, pe om, ca o cursă cu muscalul, dacă nu era la locul lui. Era de-ajuns să ocupe o singură dată locul acela, ca să fie cîntărit.

Adrian înțelesese asta și se amuza într-o dimineață, pe la începutul lui iunie, să caracterizeze pe dobitocii care se furlandiseau în muscal, la Șosea, unde pentru prima dată făcea și el o plimbare foarte matinală.

Era într-o duminică. O mică ceartă avută cu Mihail în ajun, îl făcuse să părăsească salteaua de cum se luminase de ziuă. Bărbierit proaspăt, corect îmbrăcat, a plecat spre Șosea, fără Mihail, fapt care îl făcea să fie stingher și destul de trist, dintr-o sumedenie de motive.

De o lună întreagă, sta zilnic cîte zece ore, cocoțat pe o scară lungă și vopsea fațade de clădiri mari. Era cea mai istovitoare dintre lucrările zugrăviei și totdeodată cea mai prost plătită : patruzeci de bani ora. Dar nu găsise altceva mai bun. Soarele, vîntul, varul îl făcuseră de nerecunoscut. Mîinile și fața brăzdate de crăpături. Picioa-

rele, înțepenite. Deșelat. La amiază și seara era atît de sfîrșit că nu mai avea poftă de mîncare. Noaptea, nu-l lăsau să doarmă arsurile. Nu protesta. Era în zodia rea a sorții lui.

„Dar unde vom ajunge, își zicea el, de ne va merge tot așa ? Asta e întrebarea. Bine, înțeleg, să muncești din greu și să suferi chiar fizicește, ba nici să nu citești nimic, să nu vezi nimic, să nu trăiești deloc în tot timpul cît exerciți munca aceea îndobitocitoare. Dar cu o condiție ! Ca să-ți dea putința să pui ceva deoparte, pentru cîte o vacanță de o durată egală cu aceea a muncii, fără de care viața e o absurditate." Or, cum să spere el în vreo vacanță, cînd cu un salariu de douăzeci și patru de lei pe săptămînă îi era imposibil să economisească un ban și trebuia să se mulțumească a dormi mai departe pe-o saltea trîntită pe ciment și să se hrănească pe jumătate ? Pentru ce, atunci, să mai trăiască ?

Vedea totuși oameni, pe toți colegii lui, care acceptau o astfel de existență, cu animală resemnare. Afară de cîteva excepții, își suportau toți soarta, cu o veselie a cărei inconștiență îl îngrozea. Toată nădejdea lui se reducea la o posibilă sporire a salariului, destul de neînsemnată și datorită vreunei sîrguințe, vreunei îndîrjiri, vreunei slugărnicii sau chiar vreunor intrigi, pe care avea să le bage de seamă într-o zi patronul și să le răsplătească.

„Iată clasa mea ! Iată de unde mă trag și unde sunt sortit să putrezesc ! Iată sentimentul de demnitate umană, propriu lumii de la care se așteaptă marea eliberare de mîine !"

Mai era, desigur, socialismul. Dar el se va infiltra în spiritul maselor cu o viteză de melc ! În stadiul în care se afla, aducea mai mult a fenomen, așa ca un tigru ramolit, expus curiozității publice în vreo grădină zoologică revoluționară. Revoltă cu rețetă. Speranță oferită în pilule și garantată de-o doctrină total indigestă. Il scutea pe om de-a cugeta și-a simți. Chiar să se tîmpească și să se-ndobitocească, n-avea voie decît în masă și sub comandă. Era o chestiune de stat-major, o afacere de șefi cu registre.

„Da, socialismul. Mîntuirea problematică a robilor. Mare pricopseală !"

Nu putea să activeze cineva și altfel ? Singur. Eschivîndu-se. Sabotînd. Lucrînd cît mai puțin cu putință, cu prețul celor mai crîncene privațiuni ? Ordinea, robia ordinei, iată dușmanul ! Au dreptate anarhiștii. Societatea aceasta omenească, în cap cu oile ei revoluționare, doritoare de-o nouă ordine — iar ordine — n-are dreptul la cel mai mic respect.

„Societatea asta trebuie trasă pe sfoară. Trebuie trasă zilnic și foarte cinstit !"

Căci, în sfîrșit, dacă există un ideal comun al zilei de mîine, își mai are fiecare viața lui cotidiană, idealul său zilnic pe care trebuie să și-l realizeze cît mai deplin. Adrian își cumpărase de la anticari o mulțime de cărți frumoase, dar nu avea timp să le citească. Avea însă gîndurile lui înalte, visurile lui.

Dar aleile acelea mărețe ? Teii aceia înfloriți ? Cîntecul păsărilor ? Răcoarea ? Plimbarea aceea plăcută, de dimineață, prin pădure, care îl îndemna să binecuvinteze existența ? Trebuia oare să se resemneze să-și plătească cotizația, să asculte discursuri și să cînte *Internaționala*, pînă în vecii vecilor ?

— Adrian !

O trăsură trecuse pe lîngă el, oprise cîțiva pași mai sus și din ea se dăduse jos o femeie cuviincios îmbrăcată, frumoasă și tînără. Veni la el, cu amîndouă mîinile întinse.

— Lucia !

— Ei da, eu sunt ! Ce bine-mi pare că te-ntîlnesc ! De cînd ești în București și ce faci ? Dar să nu vorbim aici. Vino-ncoace ! Suie și haide departe, departe !

Adrian se năucise. I se risipiseră toate gîndurile. Ochii mari și negri ai femeii îi străpungeau inima. Parfumul ei îl amețea. Trupul i se înfierbîntase de căldura ce i-o transmisese strînsoarea mîinilor ei înmănușate.

— Hai, vino ! De ce te codești ?

— Nu, îngîna el. Nu mă sui. Dă-i drumul muscalului. E mai bine pe jos.

— Nu e rău nici „în muscal", zău nu !

— Se poate. Dar nu mă sui. Inutil să stăruiești. Hai mai bine pe jos, pe un drum lateral.

— Doamne, curios mai ești ! Și ce mare plăcere aveam să fac plimbarea asta cu trăsura ! Trebuie eu, femeie, să cedez ?

— Da, totdeauna.

— Într-alt sens, dar nu pentru capricii.

— La mine nu e un capriciu.

— Atunci, ce e ?

— O imposibilitate.

— Să te urci într-o trăsură ?

— Să mă urc... „într-un muscal".

Se strîmbă la el. Neghicindu-i tulburarea, fu impresionată de calmul lui, dădu drumul trăsurii și reveni, luîndu-l de braț.

— Te stingheresc ?

— Deloc.

— Și-asta-i tot ?

Lucia Niculescu, sau — pe scurt — *Lucia,* era frumoasă ca o păpușă și proastă ca o cizmă. Era fiica naturală a unei precupețe din Brăila și avea același număr de primăveri ca și Adrian. În primii ani ai dolescenței lor au fost vecini și Lucia, zilnic bătută de bețiva de mă-sa, a avut de cîteva ori noroc cu intervențiile lui Adrian, ca să nu fie ucisă de-a binelea. Spre fericirea ei, vitrega mamă a dispărut la timp, lăsîndu-i o mică gospodărie și oarecare economii care i-au permis să se-mpopoțoneze și să iasă, în serile de vară, să-și plimbe nasul pe aleile de la Monument, de pe unde a cules-o un bătrîn moșier, milostiv, și-a făcut-o mamă. N-avea atunci decît șaptesprezece ani.

Următorii doi ani au fost crînceni pentru biata copilă-mamă. Tutorele ei, un unchi de același soi cu moarta, a făcut din ea și din plodul ei, doi adevărați martiri. Într-atît că, într-o zi, Lucia i-a mărturisit gîndul ei de-a se arunca în Dunăre.

— Și amantul tău, boierul ?

— E bolnav rău.

— Bolnav, dar bogat și becher !

— Nu îndrăznesc să-l mai plictisesc. Dealtminteri, moștenitorii lui l-au înconjurat cu o gardă foarte greu de străbătut.

Adrian a străbătut-o și-a dat peste un om de înțeles. Un om bun, sceptic, foarte instruit și aproape fericit că pleacă de pe lumea asta. Cînd tînărul a terminat de descris mizeria odraslei sale și de mărturisit hotărîrea Luciei, bătrînul a izbucnit în plîns.

— Ascultă, flăcăule, i-a zis el, strîngîndu-l la piept și suflîndu-i în față o duhoare puturoasă. Ascultă : i-am și lăsat Luciei ceva bani, dar dacă îmi promiți că te însori cu ea, îi fac și o mică rentă. Tu o iubești pe Lucia, nu-i așa ?

— O iubesc ca pe o prietenă din copilărie, răspunse el, hotărît să făgăduiască orice, dar să nu se țină de nimic.

— Ei bine, însoară-te cu ea ! Și uite !

Mîzgăli ceva pe-o hîrtie, o puse într-un plic și i-l întinse.

— Du scrisoarea asta la avocatul meu.

Zicînd acestea, l-a cuprins pe Adrian pe după gît și l-a sărutat părintește.

După cîteva luni, și-a depus sufletul în mîinile Domnului-Dumnezeu al boierilor care, cît trăiesc, însărcinează cîte o duzină de Lucii și lasă rentă numai uneia singure. Și chiar și aceleia întîmplător.

Fericita moștenitoare a unui venit anual de trei mii de lei îi propuse lui Adrian s-o ia de nevastă. Drept orice răspuns, acesta a fugit la București. L-a urmărit, l-a căutat și, negăsindu-l, și-a rînduit o mică existență, independentă, plină de-o nătîngă fericire, ca și de multă prudență. Căci, cu toată nătîngia ei, Lucia vedea limpede cît e lumea de haină cu acela care n-are decît brațele sale și chiar cu aceea care n-are decît frumusețea ei. Pe lîngă asta, își adora copilul. Gîndul că s-ar putea într-o zi să cadă amîndoi din nou în acea mizerie, care îi era ei bine cunoscută, o îndemna să-și socotească amănunțit toate cheltuielile și să nu-și îngăduie decît prisosuri care nu comportau nici un risc, și numai după ce realizase vreo mică economie în bugetul ei lunar.

Nici o prietenie feminină. Nici amanți „de inimă". Nimeni nu-i cunoștea modesta locuință. Iubea totuși bărbatul. Îl iubea în afara casei și încredințîndu-se mai întîi că inima n-o însoțea în ștrengăriile ei.

O singură excepţie la această regulă severă: Adrian. Lui i-ar fi încredinţat tot, şi inima şi renta ei, ştiindu-l de-o cinste fără cusur. Luni de zile i-a trimis o mulţime de scrisori, chemîndu-l drăgăstoasă la Bucureşti, numindu-l „salvatorul" ei, „singurul mire" al visurilor sale şi „prieten fără pereche". Adrian nu i-a răspuns decît o dată, sfătuind-o să nu se încreadă în el mai mult decît în alţi bărbaţi.

„Să admitem că sunt «salvatorul» tău, fiindcă am avut ideea de-a mă duce să-l văd pe omul care îţi datora pîinea ce-o mănînci azi. Dar nu mă simt în stare să fiu «mirele» nici unei femei, cu atît mai puţin al visurilor tale. Cît despre «prietenul fără pereche», Dumnezeule mare, ce te-ai face tu cu prietenia mea? Nu-i aşa de comodă cum ţi-o închipui".

Se temea de prostia Luciei, amintindu-şi preferinţa ei pentru lectura faptelor diverse, conversaţia ei banală, spiritul ei neînstare de cea mai mică înălţare, înclinarea ei spre frivolitate, proprie micii cocote.

Şi avea, cu toate acestea, pentru Lucia, o reală simpatie. Era femeie. Femeie caldă. Alături de ea, trupul lui de bărbat se aprinsese adesea. Şi totdeauna o dorise. Dar, neştiind încă ce e dragostea, evitase toate ocaziile pe care i le oferea ca să i se dea. Tocmai de teamă să nu-şi destăinuie neştiinţa aceasta, pe care o socotea umilitoare pentru un bărbat.

De-atunci, el trecuse prin multe, chiar şi în privinţa aceasta.

Adrian era un băiat prea sincer şi prea slab faţă de femeia care îi aprindea simţurile. Lăsîndu-se condus de Lucia pe aleile Şoselei, tăcea întruna şi nici nu asculta decît cu o jumătate de ureche monotona flecăreală pe care o debita ea fără-ncetare, cu privire la orice. Ştia dinainte tot ce-ar fi putut să-i spună. Nu prin mijlocul acela risca el să fie captivat, ci prin trupul ei tînăr, ferm, arzător, care se lipea de al său şi îi întuneca mintea. Simţea că toată voinţa lui, toate gîndurile, toată fiinţa lui plină de planuri, de visuri, de-o infinitate de dorinţi, se topeau în vecinătatea acelei călduri unice, tiranice, irezistibile, pe care i-o transmitea Lucia.

Şi atunci îşi punea, pentru a suta oară, teribila întrebare a legăturii care îl face pe bărbat rob femeii, familiei, ucigînd în el tot restul, tot ce-ar putea fi un nobil vagabondaj prin universalitatea visului.

Pentru acela care, ca şi el, îşi făcea din vagabondaj ţinta vieţii lui şi trebuia să-şi cîştige pîinea cu sudoarea frunţii, Adrian socotea familia ca pe cel mai neîmpăcat vrăjmaş. În regiunile visului nu se vagabondează în familie, chiar de-ar fi familia aceea dintre cele mai unite şi mai ideale. Şi cu atît mai puţin cînd eşti legat de „o toantă care îţi populează casa cu tonţi", după cum zice o vorbă.

„Priviţi, oameni buni — cugeta Adrian, care se simţea din ce în ce mai învins — priviţi pentru cît de puţin lucru trebuie să renunţ la toate aspiraţiunile mele spre sublim Ascultaţi neroziile pe care mi le deapănă fără oboseală, de mai bine de două ceasuri. Priviţi, ascultaţi şi spuneţi-mi dacă aceasta merită să întorci spatele universului, ca să-ţi consacri existenţa unei jumătăţi de duzină de viermişori care se cheamă *familia ta !*"

Într-adevăr, biata Lucia tocmai îi depăna :

— Ah, dacă ai şti tu ce frumoasă e viaţa la Bucureşti ! Viaţa mea, în orice caz. („Asta e altceva !" gîndea Adrian.) Mă scol tîrziu. Îmi place atît de mult patul ! („Drace ! Cui nu i-ar plăcea ?") Sun şi mi-aduce cafeaua. („A ! ai şi servitoare !") Am o fetiţă, o ţărăncuţă care-mi face toată treaba şi îmi şi spală, fără ca să mă coste vreun ban. Hrana, adăpostul, o boarfă, asta-i tot ! O trimit pe Mariţa să-mi ia *Universul* („În care ştiu bine ce citeşti !") Apoi se deşteaptă Coco. Puişorul mamei ! Atunci stau cu el vreun ceas, să-l îngrijesc, să-l gătesc, să-l giugiulesc.

— Căţel n-ai ?

— Nu ! Au toate cocotele ! („Asta-mi place !") În sfîrşit, îmi fac şi eu toaleta şi ies. E ora aperitivelor.

— Iei şi aperitive ?

— Foarte rar. Cînd sunt invitată. Şi cînd invitaţia nu e suspectă.

— Şi cum e cînd e ?

— Ah, dragă ! În Bucureşti, o femeie independentă ca mine riscă de nouăzeci de ori la sută să cadă în laba unui peşte, care îţi întoarce capul, cît ai bate din palme. Şi nu

numai că tipul profită de corpul tău, dar mai caută să te şi speculeze. Aşa că prefer singurătatea. Mă feresc de cunoştinţele făcute oriunde. Şi aş putea să nu văd om în ochi. Numai că, uite, îmi place opereta. Iar spectacolele sunt scumpe. Îţi mai trebuie şi un fante să te conducă... E foarte plicticos ! Unde e bărbatul galant, care să te ducă de două ori în şir la *Oteteleşanu*, fără ca, ieşind la miezul nopţii, să nu-ţi ceară să te însoţească „pînă la uşe", zic ei, şi apoi să-i permiţi „să intre un pic". Of, cunosc trucul ! Dar nu m-a „dus" nimeni pînă acum. Nu m-a însoţit nimeni acasă.

Stătu visătoare o clipă şi adăugă :

— Tu vei fi singurul bărbat care îmi vei cunoaşte locuinţa.

— De ce să faci excepţia asta ? întrebă el fără convingere şi aproape cu părere de rău, deoarece, cu toată teama lui de femeia care te leagă, ar fi fost gata-gata s-o ia şi s-o strîngă în braţe pe loc.

— Ce-ntrebare ! făcu ea, uitîndu-se la ceas. Pentru că te invit să mănînci cu mine. Sper că n-ai să mă refuzi !

Şi, înainte ca Adrian să fi putut schiţa cea mai mică împotrivire, făcu semn unui muscal să oprească şi sări în trăsură. Adrian o urmă, cu capul în jos. Cap gol de visuri. Dar trup ars de dorinţa de a devora femeia ! Da : de-a devora carnea aceea tînără şi proastă. Proastă ? Ce tîmpenie ! Parcă dragostea s-ar face cu inteligenţa ! La urma urmei, şi dragostea face parte din „vagabondajul prin universalitatea visului". Nu se simţea el în clipa aceea transportat de fericire ? Iată încă o minune ! Pe femeia asta frumoasă, pe care atîţia bucureşteni ar vrea s-o aibă, are s-o aibă el curînd, el care o doreşte cu toată tinereţea lui arzătoare, oricît ar fi ea de proastă ! Şi-apoi, să fim drepţi, de o lună de cînd zugrăvea în Bucureşti, fără să se fi atins chiar şi de cea mai puţin dorită dintre femei, nu simţise el de-atîtea ori golul pustiei lui existenţe ? De ce să depărteze de buzele lui, de ochii lui, trupul acela care vibra lîngă el ? De ce ? Ca să se ducă într-o seară în Crucea-de-Piatră, să se adape cu o dragoste cumpărată pe un leu ? Desigur, are cărţile, visurile, libertatea. Ei bine, va avea toate lucrurile acestea... plus ce-i

lipsește acum. Nu i-a pus nici o condiție, nici nu i-a pomenit măcar de căsătorie. I se da. Atît. S-o respingă ? Ar fi dobitoc. Da, dar mai este și afurisitul de muscal, care-i șifona democrația.

— Ei bine, strigă el tare, fie și muscalul, dacă-i așa !

Ea îl privi drăgăstoasă :

— De ce, dragă, „fie și muscalul“ ? Și de ce „dacă-i așa“ ?

— Mă gîndeam la una din convingerile mele.

— Da, uitasem, nu-ți plac muscalii.

Lucia ocupa un apartament mic, dar curat, în strada Sălciilor. Cartier de oameni cu stare. Lui Adrian îi plăcu numaidecît interiorul, cu toată lipsa de gust care domnea într-însul. Dar, gust adevărat, n-avea nici el cine știe ce, așa că nu făcu prea mare caz. A fost totuși izbit de mulțimea de cărți poștale ilustrate, bibelouri și statuete de ghips, care umpleau mesele și etajerele și acopereau pereții. Scene erotice, „nuduri“, „capete frumoase“ în culori. Cîini, pisici, papagali, „Venus“, emailate sau de alabastru.

Îi atrase atenția :

— Spuneai că toate cocotele au cățel. Fleacurile astea, de asemenea, le poți vedea la toate prostituatele.

Se duse să se spele pe mîini la bucătărie. Cînd se-ntoarse, tot talmeș-balmeșul de poze dispăruse.

— Uite ! făcu ea, deschizînd brațele. Nu mai e nici urmă de „fleacuri“ !

„E uimitor, gîndi Adrian, să fie oare gîsculița o fată așa de bună“ ?

O prinse de talie, îi înclină capul pe umăr și o mîngîie duios, spunîndu-și : „Ce păcat, că această parte bună a existenței cuprinde atît de mari primejdii pentru un om ca mine ! De n-ar fi asta, cine ar fi atît de nebun să se lipsească de o asemenea fericire ?“

Apartamentul era la etajul întîi și avea numai două odăi, dar drăguțe, care dădeau într-o curte pătrată, împodobită de trei ulmi mari. Adrian fu încîntat. Se rezemă, melancolic, de fereastră și se gîndi la salteaua din biroul lui de plasare, întunecat, ostil, țipînd de mizerie. Pe cînd aici : curățenie caldă, cămin îmbibat de dragoste, siguranță

de ziua de mîine. Viaţă demn omenească, nu viaţă de cîine !

„Numai un deget să ridici, şi ai avea toate astea. Ai fi stăpîn".

Lucia, îmbrăcată într-un capot frumos, se apropie de el, îi luă capul în mîini şi-l sărută îndelung.

— Nu vrei să-l vezi pe Titi al meu ?

Se aflau într-o cameră care era totdeodată salonaş şi sufragerie. Îl conduse în camera de culcare, unde Adrian zări pe covor un copil dolofan de vreo doi ani şi jumătate care se juca singur cu o sumedenie de păpuşi şi pui de urs. Nu se arătă deloc mirat de apariţia necunoscutului. Se uită o clipă la el, cu nişte ochi mari şi albaştri, care nu semănau cu ai maică-si, apoi întinse mîinile spre Lucia, numind-o „Lola" ! Ea îl luă în braţe şi-l strînse la piept. Copilul era de-o curăţenie desăvîrşită. Adrian îi cuprinse o mînuşiţă şi i-o sărută uşor. Doar aşa, ca să pară amabil. Nu-i plăceau copiii.

Ea a băgat de seamă :

— Tu nu ştii cîtă fericire aduce un înger ca ăsta unei mame care n-are altceva pe lume.

— Poate... Şi, mai ales, cînd mama are un mic venit.

— A ! pentru el aş fi în stare să mă bag şi la stăpîn !

— Dar nu să suporţi şi indiferenţa unui tată vitreg.

— Asta, nu !

— Ei bine, aş fi pentru el acel tată vitreg. Aşa că ar fi cuminte să te fereşti de mine.

Îi întoarse spatele, rece, şi trecu de la o mobilă la alta, dintr-o cameră într-alta, admirînd frumoasele lucruri de mînă care împodobeau interiorul Luciei şi erau ieşite din mîinile ei pricepute : dantele, broderii, ajururi. Ea îl urmărea din ochi, întristată. O lovise în inimă. Îi nimicea cea mai frumoasă nădejde de a-l dărui pe Adrian, ca tată, lui Titi al ei. Ca tată adevărat, nu vitreg. Şi cu atît mai puţin un tată vitreg, „indiferent".

Biata Lucia se trînti într-un fotoliu, cu copilul în braţe, şi plînse în tăcere. În sufragerie, Adrian văzu nişte cărţi groase, între care cea mai mare parte în fascicole, rînduite pe o etajeră. Le cercetă, una cîte una : *Cei Trei Muşchetari, Caterina a II-a a Rusiei, Căpitanul Dreyfus în Insula Dracului, Rocambole.*

„Cînd o femeie e frumoasă nu poate citi decît ce citea şi madam Thuringer : *Majestatea Sa Banul şi Alteţa Sa Amorul.* E un blestem !“

Dar dădu peste *Graziella.* O luă şi se înapoiă la Lucia, pe care o găsi încovoiată peste copilul ei, amorţită.

— Hai... Nu plînge... Ţi-am spus numai ce simt în clipa asta, dar... Ştiu eu ce poate aduce viitorul ? ! Omul nu e de piatră... Totul e cu putinţă în viaţă...

Ea ridică fruntea. Lui Adrian îi păru rău că a fost aspru. Se vedea bine că nenorocita plîngea sincer. Puse copilul jos şi-i luă mîna lui Adrian şi-o duse la buze :

— Tu nu ştii ce se poate ascunde sub frivolitatea unei mame. Da, sunt o femeie uşoară. Îmi place viaţa asta leneşă şi independentă. Dar fericire în casa asta nu e. Lipseşte bărbatul. Simt lipsa lui de cîte ori plec şi de cîte ori mă-ntorc, cînd mă aflu la masă şi cînd mă deştept în toiul nopţii. Cred că toate femeile singure simt lipsa aceasta. Şi ştii de ce ?... Zîmbeşti, dar faci rău, pentru că nu ştii. Da, ştiu că sunt proastă ! Am să-ţi spun, totuşi, următoarele : ceea ce îi lipseşte mai mult unei femei, nu e amorul, nici pîinea, şi nici măcar un tată pentru un copil, ci o protecţie. Dacă o femeie este femeie cu adevărat, protectorul sau sprijinul e prima ei nevoie, de cum păşeşte în viaţă.

„Iată de ce prostituatele au peşti. Dintre toate femeile, ele sunt cele mai singure în viaţă, ele care sunt totuşi înconjurate numai de bărbaţi. Dar toţi acei bărbaţi nu fac decît să profite de tinereţea şi frumuseţea lor. Desigur, în ziua cînd tinereţea şi frumuseţea au zburat, peştele nu preţuieşte mai mult decît ceilalţi, şi nici nu e rolul lui acesta. El e numai tovarăşul din ceasurile triste, care sunt numeroase în viaţa de toate zilele a unei prostituate. Tovarăşul acesta, pe care cerul îl dăruie oricărei femei cinstite, prostituata îl cumpără, îl plăteşte. Îl vrea chiar cu preţul de-a fi bătută de el şi exploatată cu cruzime. Căci, pentru o femeie singură, mai nemiloasă decît orice canalie este însăşi singurătatea ei“.

— Sunt lămurit, zise Adrian, răsfoind *Graziella.* Regret, dar nu pot fi un tovarăş, chiar dintre cei mai onorabili, pentru nici o femeie.

— Nu e deloc lăudabil ce spui tu. Ești un egoist cum n-am mai văzut.

Adrian se supără :

— Zău, tu ești nebună ! Mai întîi n-am lichidat afacerea cu serviciul militar. Pe urmă, n-am nici o situație.

— Mofturi ! De armată ai să fii scutit, pentru că ești „unic fiu la mamă văduvă și fără avere". Cît despre situație, ce speri ? Să ajungi într-o zi procuror ? Nu-ți cîștigi pîinea ? Ce-ți mai trebuie ?

— Mi-o fi trebuind poate o femeie ca tine, cu o mică rentă ! Tocmai s-ar potrivi, căci nu-mi place munca ! Sunt un leneș ! Mă vrei și-așa ?

— Da.

Adrian o privi îndelungat.

— Ești nebună, Lucia !

O voce tremurată pătrunse prin ușă :

— Doamna e servită.

— Na, poftim ! făcu Adrian, pufnind de rîs. „Doamna e servită !" Tu ai învățat-o tîmpenia asta de cucoane mari ? Biată Lucia ! Te plîng... Dar să lăsăm toate chestiunile astea și hai să mîncăm. Simt un miros strașnic de ardei umpluți.

Lucia îi sări de gît și îl acoperi de sărutări.

— Da, da, da ! Vei fi tovarășul meu, bărbatul meu, dragostea mea și chiar tatăl adevărat al lui Titi, pentru că ești cinstit, iată un om cinstit !

N-avu puterea să se împotrivească îmbrățișării ei. I se urcase sîngele în obraji. Îi vîjîia capul. I se zbăteau tîmplele, de să-i vină rău. Ea îl simți și, încurajată, îl strînse mai tare, frîngîndu-l cu trupul ei aprins de dorință.

Atunci, el cedînd propriului său îndemn vulcanic, o luă în brațe și o trînti pe pat.

— Marițo ! strigă ea.

— Da, coniță.

— Pune ardeii să stea calzi.

V

Adrian a părăsit cuibul de dragoste din strada Sălciilor, tocmai a doua zi, luni, la ceasurile patru. Lipsise deci de la lucru în prima zi a săptămînii.

„Am făcut *blau-montag* ca toţi beţivii“, îşi zicea el, folosind expresia germană, comună muncitorilor români, pe care germanii i-au învăţat şi toate meşteşugurile, după ce i-au fericit cu primul rege al naţiei.

Lucrătorul care nu se afla lunea dimineaţa pe şantier, era foarte sever judecat. Într-adevăr, absenţa aceasta îl caracteriza pe beţivul care îşi bea duminica toată simbria de-o săptămînă, şi lunea nu se putea scula de dimineaţă. Era iertat o dată. A doua oară era concediat. Adrian nu-şi făcea sînge rău pentru concediere, dar nu voia să fie clasat în categoria beţivilor. Aşa că-i pierise toată bucuria.

Căci cunoscuse o imensă bucurie senzuală, cea mai întreagă din tot ce frageda lui experienţă în dragoste trăise pînă atunci. Afla în Lucia o adevărată îndrăgostită, lipsită de orice rafinament de femeie uşoară. Era cinstită, sinceră, pînă în adîncul sufletului. Era cucerit. Şi dacă nici nu se gîndea măcar să întrezărească vreo posibilitate de căsătorie, găsea în schimb că Lucia putea foarte bine să-i fie amantă. Va fi deci amantul ei, sincer. Nu se vor da unul altuia decît din dragoste. Nu va fi, în asta, nimic necinstit. Cît despre „situaţie“, o va lăsa la o parte, cu atît mai mult cu cît amanta lui îşi avea pîinea asigurată. Şi el, care n-o avea, nu-i va cere ei niciodată nimic. Se va descurca el.

Şi dacă se va întîmpla într-o zi să cadă iar în mizerie, ei bine, ea nu va şti nimic ! Va face în aşa fel, să se pară că nu-i lipseşte strictul necesar. Iată. Iar viaţa lui va fi astfel mai frumoasă, decît dacă ar continua să lîncezească fără dragoste, cu simţurile mereu chinuite. Nici aia nu mai era viaţă, să alerge în fiecare sîmbătă seara, în Crucea-de-Piatră, să cumpere de un leu dragoste. Ticăloşie !

În clipa cînd să se despartă şi atunci cînd se aşteptau amîndoi mai puţin, o cerinţă a Luciei i-a aruncat iarăşi unul împotriva celuilalt. L-a rugat să vină să locuiască la ea. El a sfătuit-o să nu se gîndească la una ca asta. Alte lacrimi, pe care el i le-a şters repede, făgăduindu-i că va veni să doarmă la ea de două ori pe săptămînă : miercurea şi duminica.

— Mai mult, nu se poate ! Risc, cu toată bunăvoinţa mea, să tot lipsesc de la lucru, ca azi. Nu degeaba se spune că femeia doarme totdeauna pe o poală a cămăşii bărbatului care, dimineaţa, nelăsîndu-l inima să strice un somn atît de scump, preferă să nu se scoale nici el.

— Vei dormi fără cămaşă !

— Vei găsi atunci mijlocul să-mi dormi pe braţ. Nu, nu ! Să fim serioşi. Ne-ar costa mai scump, dac-aş rămînea fără ocupaţie. Asta m-ar obliga să te părăsesc.

— Dă-mi cel puţin adresa. Unde locuieşti ?

— Într-o ocnă !

— Unde ?

— Dă-mi voie să nu-ţi spun. Mi-e ruşine. Stau acolo numai pentru că vrea Mihail.

— A, eşti cu Mihail ? Va să zică s-a întors din Manciuria ? Atunci spune-i că-l pup şi că-l invit la masă, pe duminica viitoare. Am să gătesc raţă cu mazăre, mîncarea lui favorită.

La biroul de plasare, Adrian îl găsi pe Mihail nespus de îngrijorat. Gîndea că i se întîmplase vreun accident şi se pregătea să plece să întrebe la poliţie. Adrian îi povesti tot. Mihail exclamă :

— Şi faci o mutră aşa de acră cînd vii din braţele unei femei frumoase ? Farsorule !

— Da, dar am făcut *blau-montag*, cum vezi.

— De, asta... ce vrei ! Aventurile costă scump. Și-acum, vei locui la ea, nu ? Desigur !

— Niciodată !

— Ei bravo ! Ești tare ! Te felicit pentru aventură și pentru dovada de caracter ce-mi dai. Numai să dureze. Dar, ia spune-mi, în împrejurarea asta, n-ai avut nevoie de bani ? Ai plecat ieri-dimineață cu doi lei în buzunar.

— Îi am și acum ! Nu m-a lăsat să plătesc nici muscalul.

— Ce fată de treabă ! Păcat că n-are o soră ca ea și pentru mine ! Am face împreună un careu de ași de toată frumusețea.

— Nu-i adevărat, interveni Macovei. Nu te pricepi la poker : într-un careu de ași nu poți avea două dame.

— Ești sigur ? Adu-ți aminte de careul vostru, al tău și al domnului Leonard, care era un adevărat ghiveci, căci cuprindea două pașale, un ienicer și-o odaliscă costisitoare.

— E drept, a fost o cacealma neizbutită : ne-a dus la faliment !

Leonard, fără să se miște de la birou, întoarse încet capul și se uită la Macovei, cu ochii lui limpezi :

— „Ienicerul" tău ne-a tăiat capetele !

— „Ienicerul" meu sau „odalisca" ta costisitoare, nu știu. Eu știu atîta : careurile astea duc totdeauna la faliment. Trebuie să te ferești de ele.

— Pașa Macovei are dreptate, încheie Mihail, am să fiu atent la caniotă.

Și uitîndu-se, roată, la servitoarele aflate în „Birou", adăugă :

— Și, cu toate astea, mie-mi plac și „odaliscele". Nu-i adevărat, Tasia ?

Tasia, de fel din Transilvania și căreia îi ziceau „frumoasa mocăncuță", era flirtul lui Mihail. Din pricina frumuseții ei, se vedea dată afară numai după cîteva zile, din orice loc unde stăpîna își gelozea bărbatul craidon. Dar, avînd micile ei economii, nu punea la inimă. Și, totdeauna voioasă, înveselea „Biroul", povestind tot ce știa de prin casele în care slujise.

— „Odaliscă" nu știu ce e, răspunse ea, dar v-am auzit vorbind de un pașă. Și mi-adusei aminte de o stăpînă care îi zicea bărbatului ei „dragă pașă". Era un ăla pitic, chel și borțos, de parcă avea în burtă un butoi întreg de

bere. Mereu se plîngea cuçoana de el. Ne împuiase urechile, bucătăresei și mie, tot spunîndu-ne cîte îndură cu pașa al ei și cît are de furcă cu burta lui.

Tasia pufni într-un rîs semnificativ, se roși la față și urmă :

— Dar nu de burtă îi era ei, ci de ce era sub ea : „O nenorocire ! zicea conița. În loc de un instrument ca lumea, cum au mai toți bărbații, pașa al meu de-abia are, și el acolo, un ardeiaș !“ Auziți ! Ha ! ha, ha ! Așa zicea : „ia, acolo, un ardeiaș !“

Macovei sări de la locul lui :

— Ce, ce ? Ce-a spus ? ! „Un ardeiaș ?“ Ti-i-i ! Ce trist e pentru un bărbat să aibă numai un ardeiaș !

— „Pentru un bărbat“, ziceți dumneavoastră că e trist ? replică Tasia. S-avem iertare ! Femeia e în drept să se plîngă, căci ea e cea păgubită. Conița avea dreptate !

Tot „Biroul“ rîdea să se tăvălească. Încurajați, cîțiva servitori îndrăzneți începură să facă glume de prost gust. Leonard îi făcu să tacă, arătîndu-le o trăsură de casă care se oprise în fața „Biroului“. El se ridică maiestuos, ca să primească o cucoană mare, ce intra. Gravă, bățoasă, dar elegantă, distinsă, vizitatoarea nu salută decît pe patron.

— Bonjur, domnule Leonard !

— Sărut mîinile, madam Stoenescu. Binevoiți, vă rog, și luați loc. E multă vreme de cînd nu v-am văzut. Sper că sunteți mulțumită de Amalia noastră...

— Da... Camerista asta de pe urmă, îmi convine. Dar n-o scot la capăt cu bucătăresele. N-ajung să pun mîna pe una ca lumea.

— Oricum, doamnă, poloneza...

— ...Da, e drept, își cunosc ele bine meseria. Dar, uite, toate mă fură !

Bucătăresele prezente făcură cîte o strîmbătură, repede ștearsă. Încurcat, Leonard se gîndi mult.

— Ce-aș putea, doamnă, să vă recomand ? N-am în clipa aceasta nimic demn de casa dumneavoastră. Dar, așteptați, să mă uit mai bine.

Și începu să se uite într-un mare registru. Dar era numai așa de formă. Știa pe dinafară și locurile și servitorii. Consultarea registrului nu făcea decît să salveze aparențele și îi permitea să cîștige timp.

Îi veni în ajutor clienta :

— Dacă nu mă înşel, aveţi un agent, dintre credincioşii aceştia noi, zişi adventişti.

— Da, doamnă. Vasile.

— Ei bine, n-ar putea să-mi dibuiască el ceva convenabil ? Aud peste tot că servitorii adventişti nu fură şi nu mint niciodată. Îi opreşte, zice-se, legea lor. Aş vrea să fac şi eu o experienţă.

— Ne vom sili, prea stimată doamnă, să vă găsim o bucătăreasă adventistă. Vasile lipseşte în momentul acesta. Dar va face tot posibilul ca să vă servească. Contaţi, vă rog, pe devotamentul nostru, pe care aţi mai avut ocazia să-l apreciaţi.

Cristin intră, tocmai la timp, ca să audă ultimele cuvinte ale asociatului său. Salută, destul de rece, clienta care pleca şi se duse îmbufnat în fundul „Biroului". Leonard îl mustră :

— Ascultă, Cristin ! Sileşte-te să fii ceva mai politicos cu clienţii ! Ştii dumneata pe cine ai salutat aşa de nerespectuos ?

Cristin n-avu timp să răspundă. Cîţiva dintre servitorii prezenţi începură să urle furioşi :

— Ah, ticăloasa !

— Auzi, paţachina !

— Ea e hoaţă !

— Vrea adventistă !

Pe Leonard, ridicarea aceea bruscă de proteste, îl înmărmuri. Însuşi Cristin, care era gata să răcnească, a trebuit să intervină şi să-şi potolească norodul. Apoi :

— Ştiu ! O cunosc bine. Poate mai bine decît dumneata, dacă e să judec după ploconelile ce i le făcuşi. Am avut chiar nenorocirea, acum doi ani, să-i fac şi un trusou, pentru fiică-sa. Jumătate din bani nu i-am încasat nici pînă azi. E o scroafă ! Nu plăteşte la nimeni. Nu-şi plăteşte nici furnizorii, nici servitorii. Deloc sau cît poate mai puţin. I se intentează cîte treizeci de procese pe an, dar cine se poate lăuda că a cîştigat vreunul ? Căci, cînd nu e frate-său ministru, e văru-său prezidentul Camerii, sau cumnatu-său senator. Ca să nu mai vorbesc de unchi-su care e consilier la Înalta Curte de Casaţie, nici

de bărbat-su, multimilionar, care dă iama-n pădurile statului şi corupe şi distruge pe oricine îndrăzneşte să se pună în calea nenumăratelor lui concesiuni forestiere. Un neam de caracatiţe ! Asta e „prea stimata“ dumitale madam Stoenescu !

— Şi l-ai uitat, zise Macovei, pe tată-su care a făcut parte din comisia pentru secularizarea averilor mînăstireşti şi... Şi nu mai zic nimic.

Un nenorocit de bătrîn care venise cu nevastă-sa şi căuta un loc pentru amîndoi, mărturisi, la rîndul lui :

— O cunosc şi eu. Ne-a angajat, acum un an, pe mine şi încă trei tovarăşi, ca să-i tăiem, să-i spargem şi să-i aranjăm în pivniţă două vagoane de lemne de foc. S-a tocmit atîta că am primit să muncim jumătate pe bani, jumătate pe mîncare. Şi nu numai că n-am cunoscut gustul pîinii ei, dar a şi refuzat, da, da, a refuzat să ne plătească aproape trei sferturi din suma datorată, spunîndu-ne că n-avem nevoie de „atîţia bani“. Dar asta n-a fost tot. Unul dintre tovarăşii mei s-a încăpăţinat, ce-o fi o fi, să-şi ceară dreptul lui, şi într-o zi şi-a permis să-i facă puţină gălăgie la uşă. A chemat gardistul şi l-a dus la secţie. S-a ales, de-acolo, cu două coaste rupte. Scria în certificatul medical.

— Şi n-a obţinut nimic cu certificatul ? întrebă Niţă, care părea îngrozit de ce auzise.

— Ce să obţină ?

— Despăgubire, dreptate.

Bătrînul zîmbi trist :

— Dreptate... Care dreptate ? Dumneata, se vede, nu eşti din ţara asta ! Hm ! Un tăietor de lemne, ducîndu-se la tribunal şi cerînd dreptate împotriva unuia de la poliţie şi a unei madam Stoenescu ! Glumeşti !

— Bine, dar avea omul certificat medical.

— A, da, certificatul ! Bun de şters cu el la spate. Şi Marin al nostru a făcut bine : l-a dat pe cinci lei unui tip care venise să-l vadă cînd a ieşit din spital. Tot aşa aş fi făcut şi eu !

— Auzi, domnule Leonard ! zise Cristin. Frumoasă speţă de doamnă „stimată“, clienta dumitale ! Şi pentru ce-a venit ? Ce pofteşte ?

Leonard nu răspunse. O femeie grasă rîse sarcastic :

— Ha ! Ha ! Vrea o bucătăreasă bisericoasă. Ca să n-o fure și să n-o mintă ! Ei, da, toate ciupim, dar nu din banii stăpînilor, ci din prețul tîrguielilor, pentru care ne tocmim de înnebunim, în piață, unde alergăm cu noaptea în cap.

— Vrea o credincioasă ? țipă Cristin. Păcat că n-a dat peste mine ! I-aș fi arătat eu, ei, credință !

În clipa aceasta, apăru Vasile. Cam de vreo treizeci de ani, mic, palid, nervos, foarte mușchiulos și cu niște ochi de o mobilitate de maimuță. Femeia cea grasă îl luă în primire :

— Uite scumpetea de adventist, care-o să-i facă afacerea doamnei Stoenescu ! Are buzunarele pline de bucătărese evlavioase, care nu fură și nu spun decît adevărul.

— Ce te-a apucat ? replică Vasile, cu o voce acră, oprindu-se, sincer mirat, în mijlocul „Biroului" și uitîndu-se roată-mprejur.

Fu pus la curent cu chestiunea. Asculta pe toată lumea, intrigat tare, și aprobînd mereu.

— Ei bine, încheie el, nu găsesc nimic extraordinar. Așa e omul : fură, dar nu vrea să fie furat. E plin pămîntul de Stoenește care trăiesc numai din nedreptate.

Bătrînul tăietor de lemne întrebă ațîțat :

— Și socoți dumneata că trebuie să slujim asemenea cucoane ?

— Desigur că nu ; nu trebuie să slujim decît pe Dumnezeu !

— Asta e altă chestie. Și, pînă la Dumnezeu, te mănîncă sfinții, zice proverbul. Tot așa mi s-a întîmplat și mie cu cucoana asta.

Își spuse povestea și lui Vasile, care o ascultă pînă la sfîrșit și după aceea, spre uimirea tuturor celor de față, tăbărî pe bietul bătrîn :

— Și cine îmi spune mie că tu ești mai bun decît bogătașa aceea ? Ai fost furat. Dar nu furi și tu, la rîndul tău, cînd poți ? Ești tu mai drept ca fratele tău ? Ai tu mai multă inimă ? Căci sfîntul Matei ne spune : „Împărăția cerurilor e ca și acel Domn care cheamă la el pe unul din slujitorii săi și îi cere cei zece mii de talanți pe care el îi datora stăpînului său. Dar slujitorul nu poate să plă-

tească datoria aceasta. Atunci stăpînul vrea să vîndă pe om și pe femeia lui și copiii săi și toate bunurile sale. Și slujitorul cade în genunchi și cere o amînare pe care Domnul său i-o acordă pe loc. Dar, ieşind de la stăpînul său, slujitorul se întîlnește cu un nenorocit care îi datora o sută de dinari. Îl ia de gît, îl trîntește jos, îi cere pe loc datoria și, pentru că acela nu poate să plătească, îl trimite la închisoare. Atunci Domnul său îl cheamă și-i zice : «Slujitor hain ! de toată datoria ta eu te-am iertat, cînd m-ai rugat. Nu trebuia și tu, la rîndul tău, să ierți datoria celuia ce-ți cerea să-i acorzi o amînare ?» Și, mîniindu-se stăpînul, l-a trimes pe slujitor la muncă silnică, pînă va putea să-și plătească datoria." Sunt scrise astea în capitolul al optulea, în Evanghelia sfîntului Matei. Ar trebui să vedem dacă nu ești și tu acel slujitor hain.

Mihail îi șopti lui Adrian :

— Știe toate Evangheliile pe de rost, dar nu pentru că le-ar fi citit, căci nu știe nici să buchisească. A pus pe alții să i le citească de mai multe ori și el le-a fixat în memorie.

Cei din „Birou" care cunoșteau iluminismul lui Vasile, rîseră de capul ce-l făcu muncitorul astfel apostrofat. Acela băgă de seamă și se supără :

— Ce-mi bați capul cu sfîntul Matei al tău ! Nu mi-e dator cu bani nici un sărac, și n-am băgat în pușcărie pe nimeni ! Dar dacă aș putea să pun mîna în gîtul cîtorva bogătași care mi-au furat banul cîștigat cu sudoarea frunții mele, ei bine, trecînd peste toate evangheliile din lume, i-aș trimite, repede-repede, pe lumea cealaltă, fără nici un fel de amînare !

Vasile își plesni palmele pe pulpe rînjind :

— Asta e ! Și asta e scrisă : „Nu vor intra în împărăția Domnului toți care-mi spun : Doamne ! Doamne !" Ha, ha ! Vorbești de săraci, hai ? Sărac sau bogat, fiecare crede că face ceva pentru mîntuirea sufletului său, strigînd numai : Doamne ! Doamne !

Din ce în ce mai furios, spre marea desfătare a ascultătorilor lor, bătrînul replică :

— Dar tu, adventistule, ce mare ispravă îmi faci ?

— Eu ? întrebă Vasile, devenind deodată grav, eu ? Ei bine, nu-ți voi povesti decît un fapt și aș vrea să văd

ce cap vei face: fiind tînăr recrut, am refuzat pînă la urmă de tot să jur pe drapel. Căci e scris: „Vorba ta să fie da, da şi nu, nu!" Şi le-am spus domnilor ălora de-acolo, că voi sluji cu credinţă drapelul, fără să depun jurămînt, dar cu condiţia ca drapelul să nu-mi ceară nimic care să fie contra literei Evangheliilor. Apoi, n-am mai spus nimic. Şi dumnealor s-au înverşunat să-mi smulgă de pe bucile dosului, ce nu putuseră să-mi smulgă de pe buze. Luni de zile mi-au maltratat bucile, pînă mi le-au făcut numai o rană. Apoi, m-au condamnat la închisoare. După închisoare, iar bătaie şi pe urmă iar închisoare! A ţinut, asta, cîţiva ani de zile. Credeam că am să mor. Dar tot n-am zis ca ei şi la urmă m-au gonit din cazarmă ca nedemn de serviciu. Un an întreg am fost bolnav şi incapabil să-mi cîştig pîinea. A fost acea vreme în care inima mea s-a bucurat mai mult ca oricînd, căci e scris: „Fericiţi cei ce vor fi jigniţi şi asupriţi şi schingiuiţi pe nedreptate, pentru mine".

Aici, Vasile tăcu şi, gîfîind, cu faţa schimonosită de spaimă, de parcă retrăise drama de la cazarmă, se uită la bătrîn care, intimidat, zise:

— Dacă e adevărat tot ce spuseşi tu acu, ei bine, eu n-aş putea să sufăr ca tine pentru Domnul. Mai întîi pentru că eu nu mai am buci. Am lăsat bucăţi din ele prin toate curţile bogaţilor pe unde am tăiat lemne.

Bucătăreasa grasă strigă:

— I-au mîncat bucile bogaţii!

Adventistul, care crezuse că a aruncat sămînţa lui pe pămînt roditor, băgă de seamă că nu făcuse decît să provoace o ilaritate generală. Îşi luă pălăria şi plecă. Cei care erau străini de „Birou" îl urmară. Începuse să se facă noapte.

Leonard deschise sertarul mesei în care se afla jimbla lungă şi, aşa cum făcea aproape în fiecare seară, începu să mozolească pătrăţele de pîine, pe care le tăia cu briceagul, dovedind o mare grijă ca bucăţile să fie perfect simetrice. Puţina lumină care mai întîrzia în încăpere cădea blînd pe trăsăturile feţei lui. N-avea deloc aerul nenorocit. Nu părea nici măcar resemnat soartei lui, despre care cel dintîi lucru care se putea spune e că n-avea nimic vesel.

Leonard sta cu ochii țintă în stradă, pasiv, ca într-o așteptare neutră, cu toată fixitatea imperioasă a privirii sale. Starea lui sufletească părea să fie aceea a unui om plin de griji, dar calm.

Totuși, afacerile „Biroului“ mergeau prost. Nu ieșea decît chiria și o slabă subzistență. Într-un cuvînt, patroni și agenți, între care și Mihail, se vedeau puși la regimul pîinii goale, afară de Cristin care nu trăia numai din beneficiile „Biroului“. Firește, patronii cîștigau mai mult decît agenții, dar, ca de obicei, Leonard se grăbea să dăruiască amantei sale orice sumă care trecea de zece lei. Cînd avea dublu sau triplu, era sărbătoare. Atunci se delecta o zi sau două în tovărășia iubitei lui, după care se întorcea repede la pîine goală și la banca din „Birou“, unde petrecea nopți de insomnie.

Adrian înțelese că și în seara aceea enigmaticul personaj va face parte din comunitate. Băgă de seamă că Niță și Macovei nu erau deloc vorbăreți și se lămuri asupra stării pungii lor, cînd îi văzu ducîndu-se fiecare să-și cumpere cîte o pîine neagră de zece bani, pe care o mîncară, tăcuți, stînd pe bănci.

Macovei, cu aerul lui de voios resemnat, provoca mai multă milă decît Niță cu mutra lui mînioasă.

„Celălalt suferă mai mult“, își zicea el, privindu-i pe furiș. Îi făcu semn lui Mihail să-l însoțească afară.

— Ei bine ? îl întrebă el în stradă.

— Ei bine ! repetă Mihail surîzînd. Uite-așa ! Rea de tot, săptămîna asta din urmă. Cred că numai Vasile și moș Florea au scos cîțiva lei, dar nu ei au nevoie mai mare, pentru că au neveste care muncesc și chiar fac mici economii. Macovei și Niță nu fac decît să se îndatoreze la Cristin, care e destul de amabil cu ei. Nu le refuză niciodată o băncuță.

— Dar tu cum stai cu casa ?

— Douăzeci de lei, dintre care cincisprezece sunt ai tăi și numai cinci ai mei. De vreo lună, partea mea scade mereu. Partea ta, sau ce-aduci tu, ne salvează.

— Ce-nsemnează, „partea mea“, „partea ta“ ?

— Nimic. Spun ce e.

Mihail zîmbea, dar se vedea bine că era trist.

— Vezi-ţi serios de lucru, îl sfătui el. Sileşte-te să-l păstrezi cît mai mult. Dacă pui şi tu de mămăligă, suntem pierduţi ! În clipa asta, aportul meu e nul. De nu-mi va merge mai bine, va trebui curînd să mă hrăneşti tu. Aşa că nu mai repeta *blau-montagul* de azi.

— Ce-ai mîncat aste două zile ?

— Pîine cu brînză. Ce-o să mîncăm şi-amîndoi, astă-seară. Nu-i o nenorocire. Mai ales pentru tine, care nu numai că te-ai îndopat bine, dar care te-ai mai şi regalat cu un articol care-mi lipseşte mai mult decît pîinea.

— Fiindcă veni vorba : cum stai cu Tasia ?

— Sunt aproape s-o conving. Numai să n-o convingă Cristin înaintea mea. I-am văzut făcîndu-şi semne cam suspecte. Ai băgat de seamă că au dispărut aproape în acelaşi timp ? Dar n-o poate avea decît în cămăruţa de lîngă „Birou" şi atunci am să ştiu. Dacă-mi joacă festa şi de data aceasta, îl sugrum !

A fost o seară mai tristă ca întotdeauna. Pe la ceasurile zece, pensionarii „Biroului" simţeau că zadarnic aşteptau unul de la altul o vorbă care să stîrnească vreun subiect de discuţie, în stare de a-i ajuta să le treacă o parte din noapte. Stăteau aşa, lungiţi pe bănci, cu trupurile nemişcate şi chipuri pe care lumina felinarului ce se răsfrîngea puţin în odaie le făcea ca de stafii. Numai Niţă se scula din cînd în cînd şi da mereu tîrcoale încăperii, zbătîndu-se ca o fiară în cuşcă, scuipînd şi monologînd blesteme nedesluşite, dar Leonard îl rugă politicos să se astîmpere, spunînd că manejul lui îi dădea dureri de cap. Şi cînd ceasul de la spitalul Colţea bătea unsprezece, „Biroul" avea iar înfăţişarea lui de azil de noapte, fiecare dormind sub pătură sau palton, la locul lui obişnuit : Niţă şi Macovei în fund de tot ; Leonard, la dreapta, sub fereastra odăiţei lui Cristin ; Adrian şi Mihail, pe salteaua lor, la picioarele mesei. Ultimul murmur, înainte de a-i prinde somnul, li-l smulse bietul „Mefisto", care se năpusti asupra felinarului cu obişnuita lui lovitură de baston şi ţipă un lung şi sinistru :

— Pa-ri-ii-is !

Pentru ca să dispară numaidecît.

Crezînd că nebunul avea de gînd să-i plictisească, Niţă ridică repede capul, gata să-l ia la goană. Apoi se vîrî iar sub zdreanţa lui, reflectînd :

— Paris ! Cine dracu poate vedea Parisul ? Numai bogaţii şi nebunii !

Mihail, cu gîndul la Tasia, aşteptase îndelung ca vreun zgomot în odăiţă să-i vestească o nouă vizită nocturnă a lui Cristin, cu vreo nouă cucerire şi care putea să fie de data aceasta chiar „mocănuţa". Ştia că muieraticul pătrundea cu băgare de seamă, printr-o intrare separată, care dădea în curte. Dar, obosit, adormi în cele din urmă, aproape liniştit. Şi, odată furat de somn, rar i se întîmpla să se deştepte pînă dimineaţa. Ştia să-şi alunge, prin autosugestie, orice pricină de insomnie.

Nu tot aşa se întîmpla cu Leonard, care avea mai mult nopţi albe. El fu şi cel dintîi care îl auzi pe Cristin cînd sosi după miezul nopţii.

— Na, a venit ! mormăi el morocănos.

Timbrul sonar al vocii sale îl trezi pe Adrian, care dormea totdeauna foarte uşor. Nu înţelese nimic, dar deschizînd ochii, întîlni privirea patronului.

— Ce e ? şopti el.

— Începe Cristin „muzica" ! răspunse celălalt din vîrful buzelor.

„Muzica" era zgomotul nunţii perechii de alături : patul care scîrţîia foarte tare şi, adesea, suspinele şi gemetele muierii. Cristin era uneori întrebat :

— Ce naiba le faci tu mînzatelor tale, de mugesc atîta ?

— Le place ! răspundea el mîndru.

Plăcerea aceasta, la care se adăuga şi scîrţîitul ritmic al patului, făcu şi în noaptea aceea să fie „muzica" nespus de violentă. Ştia şi Adrian, ca toţi de-acolo, despre ce era vorba şi ar fi vrut să se silească s-adoarmă iar, dar era curios acum să ştie dacă partenera nu era cumva prietena lui Mihail. Ascultă, cu atenţie, toată partitura, care se termină fără să-l fi lămurit. Somnul îi îngreuna pleoapele, cînd alături începu o nouă partidă.

De data aceasta, se auziră adevărate ţipete şi el recunoscu limpede vocea Tasiei, care zicea :

— Dă, dragule, dă tare !

Încremenit, Adrian se uită la Leonard care, în aceeași clipă, ridica brațul și ciocănea în fereastră :

— Mai încet, Cristine, pentru numele lui Dumnezeu !

Adrian era sigur că Mihail avea să se deștepte, să afle adevărul și să provoace scandal, dar bietul pretendent dormea dus, fără să aibă habar de nimic. Din fericire, după ce li se atrase atenția, gălăgia celor doi smintiți se micșoră, treptat, pînă ce totul reintră în liniște.

Totul, afară de ceva cam ciudat, ce Adrian băgă de seamă la Niță, care dormea pe o bancă așezată în imediata lui vecinătate. Întors cu fața la perete, Niță făcea niște mișcări ce-l îndemnară pe zugrav să se uite mai atent. Nu bănuia nimic, dar intrigat de regularitatea gesturilor trădate de mantaua cu care se învelea Niță, se ridică într-un cot, sfredeli cu privirea clar-obscurul încăperii și înțelese. Își aduse, adică, aminte că într-o zi Mihail, înfuriat de lipsa de rușine a lui Cristin, îi mărturisea :

— Ce e mai trist, este că în timp ce Cristin face dragoste cu cîte o femeie, Niță face singur, săracul ! Pîndește toate acele momente și nu scapă unul măcar.

Adrian, ridicat acum în capul oaselor, vru să-și dea seama dacă Macovei și Leonard știau ce se petrece. Primul nici nu mișca. Își avea culcușul pe o bancă situată în colțul cel mai întunecat al „Biroului". Nu se putea ști dacă dormea sau nu. Desigur însă că cel de-al doilea, care dormea anevoie, știa. Totuși, cu toate că în preajma lui era destulă lumină și cu toate că erau aproape unul de altul, Adrian nu putu să citească nimic pe figura liniștită a lui Leonard, nici chiar cînd Niță miorlăi, la sfîrșit, un suspin, destul de tare ca să fie auzit. Geamătul acela îi îngheță inima lui Adrian.

„Iată și plăcerea lui ?" gîndi el, culcîndu-se iar.

Adrian nu era chiar cu totul novice în ceea ce privea practica acelui soi de plăcere. Îl inițiaseră, între paisprezece și șaisprezece ani, niște ștrengari de aceeași vîrstă, dar mult mai experți în materie. A cunoscut atunci o epocă în care scurta bucurie zilnică ce i-o procura viciul alterna cu lungi ceasuri de regret. Căci băgase de seamă că de cînd contractase obiceiul acela vătămător, constituția lui fizică, robustă pînă la acea epocă, dădea mereu

înapoi, făcînd la urmă din el, un băiețaș slăbănog, aproape pirpiriu. S-a vindecat la timp, cu o energie pe care n-a putut-o aprecia decît mult mai tîrziu, grație unei cărți de educație sexuală care i-a dezvăluit inspăimîntătoarele primejdii la care s-ar fi expus, dacă ar fi continuat. Dar tot cartea aceea care, smulgîndu-l din ghearele viciului, avea să-l îndrepte pe calea firească, l-a scîrbit și l-a mai înspăimîntat descriindu-i, cu ajutorul unei sumedenii de ilustrații, nenumăratele și aproape nevindecabilele boli, cu care acea cale era semănată la mai tot pasul, pentru adolescent. Ceea ce l-a făcut pe el să aștepte ca, de-abia în pragul vîrstei de nouăsprezece ani, să cunoască femeia, în persoana frumoasei servitoare unguroaice din casa Thuringer. Dar din ziua aceea a fost un tînăr sănătos, normal. Știa că are nevoie de femeie, cum avea nevoie de pîine, de aer și de libertate. Nu putea, desigur, s-o aibă oricînd poftea, dar asta nu era un motiv, își spunea el, să se despăgubească revenind la acel viciu din adolescență, pe care aproape îl și uitase. Așa că pe Niță nu-l pricepea.

„Ce dracu ! Din tot norodul de muieret cu care se freacă zilnic în «Biroul» acesta, nu găsește el nici una care să-l placă ? E, totuși, băiat drăguț". Dar își aminti că bietul Niță lupta cu o mizerie prea neagră ca să mai îndrăznească să se apropie de-o femeie. „Iată ce m-așteaptă dacă ajung, într-o zi, în halul lui ! Are dreptate Mihail, trebuie să mă țiu bine !"

Și, cu toate astea, știa el cu vîrf și-ndesat ce însemna aceea : să se ție bine ! Umilințe fără sfîrșit pe care trebuia să le înghită cu capul plecat. O muncă de rînd și plătită prost, în timpul căreia nu trăia decît pentru patron. Un chin zilnic. Imense dorinți de libertate, de hoinăreală, pe care trebuia să și le înfrîneze brutal. O societate respingătoare de tovarăși de muncă a căror vorbărie seacă, a căror mentalitate imposibilă și ale căror intrigi agresive, îi repugnau mai mult decît orice. Nu ! N-avea comun cu lumea aceea decît lanțul robiei. Atît, atît ! Cum i-ar fi fost deci cu putință să ție bine, să „ție cu dinții" o asemenea robie, cît mai multă vreme, așa cum îi recomanda Mihail ? Ah, el nu știa despre ce iad era vorba ?

Îi pierise somnul de tot în cadrul sinistru al acelui „Birou-azil", problema existenței i se înfățișa într-o lumină mai neagră ca niciodată.

Iar mîine ? Mîine ce va fi ?

Ziua următoare, pe șantier, temerile sale se împliniră. La ceasurile șase dimineața, pe cînd, într-un colț al atelierului, Adrian își schimba hainele, contramaistrul îi spuse artăgos :

— Nu te dezbrăca ! Așteaptă să vie patronul !

— De ce ?

— Mai ai nas să mai mă întrebi de ce ? Ei uite, ca să te înveți minte ! *Blau-Montag*, hai ?

„Uite cine vrea să mă învețe minte", gîndi Adrian, așezîndu-se pe o ladă cu vopsele și aprinzîndu-și o țigare. „Dacă jigodia asta ar fi dictator în țară, i-ar trimete la spînzurătoare pe toți aceia care fac *blau-montag*".

Adrian știa că șeful atelierului era și mai brută decît patronul, care a trebuit adesea să intervină pentru a-i tempera violențele verbale cu care împroșca pe lucrători și să le dea dreptate acestora. Era un omuleț uscățiv, rău ca rîia, foarte slab la meserie și care purta pică oricui îl întrecea în pricepere. Un singur merit avea, destul de trist și acela : scotea lucru mult, zorind oamenii, nepermițîndu-le să sufle un minut, ținîndu-i de rău pînă și pentru timpul folosit ca să urineze. Asta le convenea tuturor patronilor, care îi plăteau pe cîinii aceștia cu cîte un leu mai mult pe zi decît cel mai bun lucrător ! Pentru leul acela, contramaistrul era gata să-și vîndă și sufletul, diavolului. Adrian îl ura de moarte.

Lucrătorii soseau, unul după altul, gîfîind, dezbrăcîndu-se în galop, bîlbîind o scuză pentru mica întîrziere de care se știau vinovați. Călăul îi întîmpina cu tradiționala bruftuială :

— Natural, tramvaiul e de vină ! Totdeauna ! Sau depărtarea ! Sau ceasul care nu vi se potrivește niciodată cu al meu ! Puturoșilor ! Derbedeilor ! Hai, hai odată, mai repede ! E ceasu șase și un sfert !

Și imediat, luînd un ton glumeț, începu să-și bată joc de Adrian :

— Uitați-vă, mă rog, la domnu cu ștaif ! Ce scrobit e dumnealui ! Și ce de dimineață a venit azi, doar i s-o uita chéful de ieri. Își închipuie că asta o să i se treacă așa, ca și cum nu s-ar fi-ntîmplat nimic ! Vita !

Adrian sări ca ars :

— Vită ești tu ! Idiotule ! Și dacă nu-ți stăpînești fleoanca, îți arunc oala asta în cap !

Zicînd acestea, puse mîna pe o oală cu vopsea, dar totul se sfîrși aici, pentru că intră patronul și primul lui cuvînt fu să observe că nu era încă nimeni la lucrul lui.

— După cum vedeți și dumneavoastră ! se linguși contramaistrul. Și-n fiecare zi, la fel ! Nu știu ce să le mai fac !

— Și tu ? îl întrebă patronul pe Adrian. Nici n-ai început să te dezbraci ?

— Nu l-am lăsat eu, zise șeful. Știți, a lipsit ieri de la lucru.

— Ei și ? A lipsit, mi se pare, pentru întîia oară. O săpuneală, și-atît ! Hai, ștergeți-o ! Nu-mi pierdeți vremea cu palavre !

Toată lumea fu îmboldită ca o turmă, în cap cu șeful, care nu prea mistuia încheierea neprevăzută pe care o dăduse patronul conflictului său cu Adrian. Ducîndu-l să-i dea de lucru, bruta îl strînse pe tînăr de braț și îi zise, scrîșnind din dinți :

— Ai să mi-o plătești tu !

— Nu m-atinge, scîrnăvie !

Slugoiul se depărtă, laș, dar îl făcu într-adevăr să i-o plătească. Adrian avu o săptămînă infernală. Contramaistrul nu i-a permis să termine nici una din lucrările începute, precum era obiceiul care acorda lucrătorului calificat momente de răgaz la urmă, după ce îi impusese la început eforturile cele mai grele. Toată săptămîna, Adrian n-a făcut decît să răzuie, să frece și să spele. Alți lucrători veneau apoi să continue și să termine un lucru pe-ndelete, curat și ușor.

N-a suflat un cuvînt. S-a făcut că nu bagă de seamă nimic, voind să vadă cît are să țină persecuția și hotărît să se plîngă patronului, dacă nu-l scotea de la munca brută. Pentru că nu era îngăduit cantramaistrului să întrebuințeze pe om, plătit cu patru lei pe zi, numai la lucrări

pregătitoare, pe care le execută ucenicii sau hamalii. Apoi, gîndul de-a părăsi șantierul, dîndu-se bătut în ochii dușmanului care-l persecuta, ar fi însemnat să-i acorde acestuia o satisfacție pe care era vădit că o urmărea ! Nu ! Mai bine să crape încovoindu-se la muncă silnică !

Răsplata n-a întîrziat să-i vină, ea singură. În ultima zi a săptămînii, pe cînd Adrian spăla cu sodă caustică vopseaua veche a unei uși, l-a văzut patronul și s-a înfuriat, chemînd pe șef :

— De ce își pierde omul acesta timpul cu asemenea corvezi ? răcni el. E un bun „fațadier". Pune-l imediat pe scara mare, la partea de răsărit a fațadei.

Lucrau la „Hôtel de France", în calea Victoriei. Acolo, și chiar în ziua aceea, a trebuit Adrian să părăsească șantierul, dar într-un chip neprevăzut și caraghios.

Ziua era pe sfîrșite. Adrian, cocoțat în vîrful scării, văruia o porțiune de la etajul al doilea al clădirii. Dedesubt, alt lucrător, camarad bun, făcea „legătura" cu el. Jos de tot, un al treilea om spoia parterul. Între un lucrător și altul erau distanțe de cîte un metru sau doi. Care dintre ei trei a scuturat bidineaua plină cu var și a stropit din belșug pe un mîndru colonel care tocmai trecea pe dedesubt, încălecînd barierele și neținiînd seamă de avertismentele placardate, ancheta n-a putut-o stabili. Fapt e că ofițerul, numai var din cap pînă-n picioare, a făcut o gălăgie nemaipomenită, a chemat gardistul și-a cerut să i se plătească uniforma, jalnic terfelită. Patron, lucrători și colonel se transportară la circumscripție unde, firește, un atît de mare personaj nu putea să nu aibă cîștig de cauză, cu toată constatarea oficială a barierelor și a tăblițelor cu „Atenție la zugrăveală", care înștiințau pe trecători de lucrările în curs de executare. Cunoscînd bine justiția țării și preferînd o înțelegere prin bună-nvoială, riscurilor și belelelor unui proces costisitor, patronul a plătit pe loc o sumă anume și reclamantul și-a retras plîngerea. Dar, Adrian și camaradul lui de la etajul întîi, au fost concediați chiar în acea seară.

Adevărul în afacerea asta era cu totul altul și Adrian îl știa. Desigur, ofițerul n-avea dreptate, căci escaladase barierele, dar nici n-ar fi putut să fie atît de îngrozitor stropit, chiar numai din nebăgare de seamă. Fusese „bote-

zat" dinadins. Camaradul său de la etajul întîi, un drac de băiat, îi cam plăcea să facă de-astea.

Lucrînd deasupra lui, Adrian îl surprinsese de mai multe ori încărcînd bidineaua și descărcînd-o apoi puternic în capul cîte unui pașnic trecător. Asta era plăcerea lui și pedeapsa pe care o aplica celor care nu țineau seama de bariere. Odată isprava făcută, puteai jura că habar n-avea de nimic. Îl vedeai netulburat și atent nevoie mare la ce lucra, în timp ce jos pietonul stropit răgușea țipînd în zadar. Apoi rîdea cu hohote.

De data aceasta, joaca lui n-a putut trece fără să aibă urmări. Patronul văzuse bine că nu era vorba de cîteva picături de var căzute din întîmplare. Bietul colonel primise în cap o găleată întreagă de var. Dar cum lucrătorul de la parter fusese scos din cauză, la anchetă, Adrian n-a vrut să scape și el la rîndul lui, cu prețul unei denunțări a vinovatului, cu atît mai mult cu cît erau buni prieteni. A tăcut, și-a încasat ultima plată, și s-a dus să-i povestească lui Mihail hazlia întîmplare.

Mihail i-a aprobat purtarea :

— Nu puteai face altfel. Dar acum stăm prost. Poate o fi chip să găsești de lucru într-altă parte. În sfîrșit, ce-o fi să fie.

Și pentru că a doua zi, duminică, Lucia îi aștepta pe amîndoi cu o rață pe mazăre, ei bine, nu era momentul să fie triști.

Trăiască Lucia și ... rața ei !

VI

„Bucureşti, 10 august 1904

. . . .

Am primit cei cincisprezece lei pe care i-ai trimis. Eşti mereu bună cu mine, cu toate greşelile mele. Dar poţi spune matale că din răutate fug de-acasă ? Nu, mamă, aşa e soarta mea. Şi soarta e inima noastră. Suntem mari, sau mici, sau mediocri, prin inima noastră, căreia ne spunem orbeşte. Ea ne duce şi la bine şi la rău. Unde mă va duce a mea ? Cine poate şti ? De dimineaţă pînă seara, nu mă gîndesc decît la lucruri mari şi frumoase. Aş vrea să fiu de folos omenirii acesteia care suferă, din vina ei, datorită egoismului ei. Dar gîndul meu se îneacă în propria mea mizerie.

Azi-dimineaţă, cînd factorul mi-a adus mandatul tău, eram flămînd ca un lup în toiul iernii. De o săptămînă, eu şi Mihail mîncăm numai pîine goală, şi numai una neagră de zece bani, amîndoi, o dată pe zi. Nu mai lucrăm deloc. Bucureştiul e pustiu. Bogătaşii au plecat în vilegiatură. Ne-o merge poate mai bine, cînd s-or întoarce. Pînă atunci, greu de noi !

Dar nu moare omul de foame. Şi află că, în mizeria asta a mea, eu nu sunt nefericit decît pe jumătate. Aş fi total nenorocit dacă, chiar de-aş mînca numai pui fripţi, aş fi nevoit să trăiesc, călcîndu-mi pe suflet.

Ce păcat că n-ai învăţat să citeşti şi să scrii ! E supărător să corespondezi prin mijlocirea altora. O rog pe

Ileana să scrie mai citeț și să nu pună decît cuvintele matale, nimic mai mult. Și îi mulțumesc.

Te strîng în brațe și îți sărut mîinile arse de leșie.

Fiul tău,
Adrian,
care împlinește azi douăzeci de ani și care va mînca pe săturate, grație bunătății matale".

Destin de om generos. Nimic mai crîncen !

Unei canalii îi sînt îngăduite toate nesocotințele și toate nebuniile : nimic nu i se va întîmpla. Va ieși totdeauna la liman. Nu va cunoaște niciodată grozăviile mizeriei. Pe cînd omului cu inima largă, cea mai mică ușurință ce și-o îngăduie, îi aduce nenorociri și numai nenorociri.

Tristețile existenței sale de vagabond, Adrian le ascundea totdeauna mamei sale. Știind-o destul de necăjită, nu voia s-o mai amărască și el, mărturisindu-i adevărata lui stare, așa cum îi cerea dînsa în toate scrisorile mîzgălite de Ileana, o tînără vecină, aproape și ea analfabetă.

„Zici tu zice măta că lucrezi dar io nu te crez zice mama Zoița îm spune mie inima în fiecare seară mi să bate tare ochiu stîng ș-am fost și la Baba tinca dă mea dat în cărți și știu că tu sufer că nai de lucru... iadivărat am fost și io dă mam uitat în cărți"...

Ca să-i scrie el maică-si o scrisoare atît de sfîșietoare, a trebuit ca mizeria lui să fie dintre cele mai negre. Și încă nu-i spunea tot adevărul. Nu „de o săptămînă", ci de-o lună mînca el numai pîine goală, nemaivorbind de zilele în care Mihail și cu el nu gustau decît apă.

Rînd pe rînd, frumoasele lor haine fuseseră, toate, vîndute — zece lei costumul — și banii mîncați. Cămășile lor cele mai bune fură și ele date negustorului evreu, una cîte una, pe un leu bucata. A fost o prăbușire, care în mai puțin de două săptămîni îi făcu să atingă fundul abisului. Spunea Mihail :

— Ce ni s-a întîmplat nouă, nu se poate vedea decît prin porturile Mediteranei, unde scarele îl face pe vagabond nebun de bucurie, îl amețește într-atît, încît îl îndeamnă să făptuiască cele mai formidabile dobitocii. Așa

am cunoscut odată, la Smirna un tînăr conte rus, un fluieră-vînt pe care familia lui îl exilase la Tobolsk şi de unde fugise după ce-a falsificat iscălitura lui tată-său şi a escrocat o mare sumă de bani. Cînd a debarcat la Smirna avea încă vreo mie de ruble, dar nici opt zile nu trecuseră, cred, şi contele meu se repatria, prin consulat, într-o stare de mizerie la fel cu a noastră. Îşi vînduse tot, ca şi noi, pînă la ultima cămaşă, şi spunea că pentru soarele Smirnei „merită să-ţi jertfeşti chiar şi dindărătul“ ! La fel ca junele conte am făcut şi noi. Şi recunosc că de data aceasta eu sunt marele vinovat sau, mai bine zis, frumoasa mea Polixenia, care fu soarele meu smirniot, un astru care, vai, n-a strălucit decît trei zile. Dar ce vrei !...

Adrian nu „voia“ nimic. Înţelegea. Totul se produse ca o vijelie, în duminica aceea frumoasă cînd fuseseră invitaţii Luciei, fată de treabă care, ştiindu-l pe Mihail singur, îi pregătise o delicioasă surpriză : pe Polixenia ! S-au dus la Lucia devreme, gătiţi şi sclivisiţi ca nişte fanţi. Mihail, care încasase cîteva bune „plasamente“, hotărîse „un mic chefuleţ“. L-a aşteptat unul mare şi cam costisitor, dar vina a fost a destinului. El se gîndise numai la o scurtă şi nevinovată petrecere :

— „Casa“ noastră dispune de cincizeci de lei. Nu riscăm deci nimic, dacă rup din ei zece ori cincisprezece, ca să-mi plătesc o păpuşică pe care va şti ea Lucia să mi-o afle printre camaradele ei. Spune şi tu dacă n-am dreptate : „postesc“ de mai bine de-o lună. Aşa că astă-seară vreau să fac bairam.

Şi ce mai bairam a fost.

Introduşi de servitoare — să tot fi fost ceasurile unsprezece — rămaseră înmărmuriţi cînd se văzură în faţa unei tinere necunoscute, o adevărată frumuseţe orientală care, deloc tulburată, părăsi divanul şi veni spre ei cu mîinile întinse :

— Nu e, domnilor, nici o nevoie să vă prezentaţi. Vă aşteptam. Prietena noastră s-a dus să cumpere ceva icre şi nişte vin bun. Se-ntoarce numaidecît.

Adrian şi Mihail se priviră, muţi, fîstîciţi, uluiţi. Ce era cu femeia aceea, cu „odalisca“ aceea, care îi primea şi le vorbea de parcă era la ea acsă ? Nu putură, în primele

clipe, să facă altceva decît să-și aprindă cîte-o țigare și să contemple apoi covoarele, ca niște școlari.

Falsa gazdă chemă servitoarea :

— Adă țuică și măsline !

Erau salvați ! Tăbărîră pe rachiu și dădu fiecare pe gît la iuțeală cîte trei păhărele, unul după altul. Tînăra bău numai unul. Sta liniștită pe divan și se făcea că răsfoiește un jurnal de mode, dar cei doi prieteni băgară de seamă că de-abia își stăpînea un rîs nebun. Adrian își luă inima în dinți :

— Oricum, doamnă, ar trebui să ne spuneți cu cine avem onoarea de a... de a... de a sta de vorbă, ca să zicem așa, deși suntem muți ca niște pești. Dar e vina dumneavoastră !

Ea izbucni, în sfîrșit, și rîse pînă se sătură, apoi se apropie de Adrian :

— Afurisit de prieten uituc ! Persoana mea nu-ți amintește de nimeni ?

Adrian încremeni în picioare, suportînd greu ochii aceia negri, cu care necunoscuta îl sfredelea pe sub genele și sprîncenele tot așa de negre.

— Pe nimeni ! bolborosi el.

— Nici chiar pe o anume prietenă care venea uneori în vizită la Lucia, în strada Griviței, la Brăila ?

Adrian dădu din cap, negativ.

— Ce naiba ! exclamă ea. Doar nu erai chiar așa de mic ! Aveai vreo opt-nouă ani. Ei, atunci trebuie să mă prezint. Îmi pare rău, pentru că nu-mi place deloc numele lui bărbatu-meu : Polixenia... Topolog !

— Ah, Polixenia ! strigă Adrian. Bou mai sunt ! Adevărat, acum mi-amintesc. Dar, recunoaște și tu, că erai, pe-atunci, urîtă ca o ciumă.

— Pe cînd acum ? făcu ea, orgolioasă.

— Acum ? Lăsînd la o parte pe... „Topologul" acela îngrozitor, ești o păpușă !

— Da, o păpușă ! o păpușică ! întări Mihail, pe jumătate beat, beat de țuică și de speranțe. Și, sculîndu-se, stăpîn pe el, semeț, ironic, luă o mînă a Polixeniei, i-o sărută, apoi : — Permiteți-mi : Mihail Mihailovici Kazanski, duce de Sahara ! proclamă el și îi sărută din nou mîna.

Apăru Lucia :

— Ei bravo ! Merge mai repede decît...

— ...Decît ce ? îi tăie vorba Mihail, repezindu-se spre buna lui prietenă și luînd-o în brațe. Poți spune că nu te-așteptai ? Și-ncepu să se-nvîrte prin odaie, apoi în cealaltă dădu de copil, îl acoperi cu sărutări și sfîrși prin a urla, cu brațele la cer : „O, ho ! dar azi e sărbătoare, copii ! E bairam !“ Și mai goli, unul după altul, două păhărele de țuică.

— Nu-i așa că știu să mă gîndesc la toate ? zise Lucia.

Mihail se uita extaziat la tînăra orientală :

— Polixenia... Polixenia ! Asta-nseamnă, pe grecește, *mult străina !* Dar eu ? Eu ? Nu sunt, oare, și eu mult străinul ?

— Știți grecește ? întrebă Polixenia.

— Știu amîndoi, zise Lucia.

Polixenia exclamă :

— O ! dacă-i așa, am să vă cînt astă-seară : *Stasso, stasso, émorfi micrula !*

Mihail își pierdu capul de tot. În picioare, aprins la față și cu părul vîlvoi, ridică o mînă :

— Ascultați, copii, închipuiți-vă că voi muri astă-seară.

— Să mori astă-seară ? zise Lucia. Nu cred ! Astă-seară nu vei muri, ci mai degrabă te vei culca cu grecoaica asta frumoaosă, — nu-i așa, Polixenia ?

Grecoaica îi înlănțui gîtul :

— Da, palicarul meu, vei muri în brațele mele, astă-seară.

— Ascultați ! reluă Mihail. E bairam ! Iau comanda ! Totul pentru dragoste, azi ! Nu-i așa, Adrian ?

Cei doi prieteni se priviră. Și numai ei pricepură semnificația privirilor lor.

— Da, aprobă Adrian ! Totul pentru dragoste !

— Ce-o fi să fie, nu-i așa, Adrian ?

— Așa e, Mihail !

— Și nici un regret ?

— Nici unul !

Mihail își luă pălăria :

— Într-o jumătate de ceas, m-am întors !

Voiră să-l oprească, dar el era deja afară.

— Unde se duce ? întrebă Lucia.

— Știu eu ? răspunse Adrian. Știu atît, că e fericit ! Diavolițe de femei, ce sunteți !

La masă, Adrian băgă de seamă că Mihail nu mai avea în deget inelul său de aur, împodobit cu un frumos smarald.

„Va să zică, de-aceea mi-ai fugit ca o furtună ?" gîndi el. „L-o fi vîndut sau numai l-a amanetat ?"

Mihail, trezit puțin din păhăruțele lui, își mînca rața pe mazăre și răspundea domol la întrebări, părînd că meditează tainic ceva. Îi pierise elanul. Și, încă o dată, Adrian putut să constate distincția acelui om care, fără să-și dea cea mai mică silință, își trăda prin toată atitudinea lui, noblețea originei sale.

„La masa asta, singurul binecrescut e el. Pe cînd noi, niște bădărani".

— Dar de ce nu mai beți ? îndemnă Lucia. Erați mai veseli adineauri. Și mai ales tu, Mihail, ți-ai pierdut buna dispoziție în misterioasa-ți plimbare ? Ce-ai făcut pe unde-ai fost ?

Mihail ocoli întrebarea :

— Nimic care să merite o discuție. Și ai face mai bine să ne spui, lui Adrian și mie, din ce colecție rară de păpuși ai ales-o cu atîta gust pe frumoasa noastră Polixenia.

— A, da ! Norocul tău. Bărbatul Polixeniei...

— To-po-log ! urît mai sună. Doamne !

— Sună urît, dar se poartă frumos ! Își ajută nevasta să-l înșele cu tine. Ei, da ! Topolog e un ilustru cizmar și șef socialist la Galați, unde are o prăvălie...

— Cum, Polixenia vine acum de la Galați ?

— Da, iubite duce... de Sahara ! Pentru că în aste trei zile, azi mîine și poimînie, socialiștii țin primul lor congres. Și pentru că Polixenia are aici o mătușă bătrînă pe care e vorba s-o moștenească, bărbatu-său nu s-a opus ca nevastă-sa să-l însoțească și să-și petreacă aceste trei zile la ea.

— Dar nu toată vremea, zise Polixenia. Așa, de pildă, azi la cinci, trebuie să mă duc să-mi întîlnesc topologul

la serbarea cîmpenească de la Băneasa, unde congresiştii din provincie vor căsca gura la defilarea steagurilor şi a forţelor socialiste din Capitală.

— La cinci ? tresări Mihail. Dacă-i aşa, sunt un om mort.

— Nu de tot ! Pînă atunci, vom avea timp să ne iubim de şase ori în şir.

— De şase ori în şir ? Dumnezeule ! Eşti obişnuită cu asemenea Herculi ?

— Iată de ce trebuie să bei ! zise Lucia. Şi, din clipa asta, trecem la vinuri franţuzeşti.

— Hm ! făcu Mihail. Parcă cele româneşti ar fi avînd vreun cusur ! De exemplu, colea, un Cotnar adevărat !

— Nu-i nimic ! Eu sunt amorezată de Franţa. Mie-mi place Parisul. Ah, Paris ! Cui mă va duce acolo, îi voi fi sclavă un an de zile !

— Cunosc eu unul care se duce în fiecare zi. Numai că aleargă cam prea repede.

Adrian pufni în rîs și trebui să le spună şi femeilor povestea bietului „Mefisto".

— Oricum, zise Mihail, melancolic, nu e chiar o plăcere pentru noi, faptul că Polixenia ne părăseşte chiar de la cinci.

— Numai pentru un moment, puiule. Seara, teribilii şefii socialiști vor avea o lungă şedinţă de Comitet, unde eu n-am ce căuta.

Adrian se lovi cu palma în frunte :

— Am o idee ! Vom merge toţi la serbare. Nu sunt oare şi eu un fel de socialist ? Ne vom face că nu ne cunoaştem. Şi, la sfîrşit, ne vom regăsi. În felul acesta, Mihail nu-și va pierde din vedere nebănuita lui comoară.

Toată lumea găsi ideea genială. Năvăliră pe vinurile franţuzești.

La ceasurile trei, Adrian și Lucia plecau spre Băneasa.

— Vom fi mereu pe lîngă bufetul congresiştilor. Trăiască dragostea, copii !

O serbare cîmpenească socialistă, la vîrsta aceea de aur a socialismului şi a credinţei în umanitate, era un spectacol care îi aprindea sîngele şi celui mai blazat din-

tre sceptici. O lume întreagă de martiri ai muncii obligatorii, devenită insuportabilă din cauza unei crude exploatări ce se afla la începuturile ei, venea să-şi strige arzătoarea nădejde într-o eliberare pe care o voia apropiată. Pădure, soare, plin aer şi gălăgioasă fraternitate. Nu era chip pe care să nu fluture cel mai senin surîs. Nu era suflet care să nu fi fost pregătit pentru marea jertfă. Totala şi universala credinţă în viitorul umanităţii. Omul, bruta aceasta, credea în el însuşi.

Tovarăşe ! Ce eşti tu ? Sondor din Cîmpina ? Dulgher din Galaţi ? Ţesător din Iaşi ? Hamal din Brăila ? Ceferist din Constanţa ? Vino să ciocnim un pahar ! Jos capitalismul ! Trăiască Internaţionala socialistă !

Şi-atît. Nouă creiere din zece nu ştiau nimic mai mult. Dar cîteşinouă erau hrănite de inimi generoase, cum nu se vor mai afla altele vreodată. Idealismul acela şi-a trăit traiul. Marea eliberare va fi opera unei lumi dezamăgite. Operă moartă. Fiecăruia, halca lui de pîine, unsă cu fierea sărăciei spirituale. Acesta e destinul brutei umane triumfătoare.

Crepusculul acelei zile de iunie începea să turtească figurile, schimonosindu-le, cînd, ameţiţi de vin şi istoviţi de petrecerea laolaltă cu toată poporănimea aceea, al cărei irezistibil antren îi furase, Adrian, Mihail şi Lucia se depărtară puţin de hărmălaie, ca să se plimbe prin pădure şi să respire aer curat. Se îndreptau încet spre bufet ca să mai schimbe o privire cu Polixenia şi să-şi stingă setea.

Mergînd aşa, Adrian văzu un bărbat care venea spre el. Tip de sportsman, îngrijit îmbrăcat, dar a cărui întreagă fiinţă trăda un gînditor. Un gînditor fără voia lui, înnăscut, un om care, prin toate amănuntele chipului şi atitudinii sale, părea a fi o inimă şi un creier într-o roditoare activitate de fiece clipă. Adrian recunoscu în el pe tovarăşul Costi Aloman, secretarul Uniunii sindicatelor muncitoreşti, cea mai bună pană şi cel mai bun orator al mişcării socialiste. Meseriaş, decorator la Palat. Se înapoiase de la Paris, unde stătuse mai mulţi ani şi îşi apropiase o frumoasă cultură generală. Poet discret şi tot aşa de discret adorator al femeii, dar mai ales vorbitor

de înaltă calitate: acesta era darul lui cel mai necontestat. Foarte sociabil și iubit își jertfea bucuros rarele sale ceasuri libere, stăpînit de o singură intenție: de-a se îmbogăți el însuși într-o discuție cu un partener de talia lui, sau să lumineze, să convingă și să scoată din greșeală un element folositor cauzei. Se putea spune că n-avea altă pasiune mai imperioasă, nici altă țintă în viață.

Afară de Mihail, Adrian nu cunoștea o inimă, o inteligență în stare să se măsoare cu frumusețea acelui spirit, profund, variat, lucind, sever, tolerant și onest, în întregime devotat idealului socialist, dar fără să fie molipsit de vreun dogmatism. Deloc. Ceea ce făcea din el un șef oarecum izolat de mediul celorlalți teoreticieni ai partidului, confuzi, sîcîitori și care se temeau de eclectismul său.

Adrian nu se temea decît de logica lui, ca un sentimental haotic ce era. De aceea, cu toată arzătoarea lui dorință de a-i face cunoștința, se mărginise pînă atunci doar să-i asculte unele discursuri publice și, o singură dată, într-o berărie, să urmărească — fără a lua parte la ea — o interesantă discuție a lui Aloman cu niște amici politici. Ieșise de-acolo cu convingerea că, pus în fața propriei sale inconsecvențe din punct de vedere socialist, Aloman n-ar face din el decît o înghițitură.

Totuși, el îl iubea și îl admira cu pasiune pe acest idealist, pe acest om superior. Și, văzîndu-l acum apropriindu-se solitar cu intenția vădită de-a nu-l evita, Adrian îi zîmbi, de departe, în semn de consimțire. Și, de departe, Aloman rosti cu o voce fermă dar tandră:

— Tovarășul Adrian Zografi, nu-i așa?

— Salut prietenește pe tovarășul Aloman! răspunse Adrian întinzîndu-i mîna, pe care celălalt o strînse cu o discretă efuziune.

După ce făcu prezentările, Adrian simți privirea vulturului — o privire pașnică, dar de vultur — stăruind asupra mielușelei sale. Asta îi plăcu. Poți oricînd ține piept unui om întreg. Și chiar mai cu folos decît cu virtuoasele larve umane.

Aloman întrebă:

— Reuşită serbarea noastră, prieteni ? Ce ziceţi de tot acest norod ? Vă văd cam aprinşi : v-aţi amuzat, desigur, deavalama cu mulţimea.

— Mai mult decît dumneata, care îmi pari destul de solitar, răspunse Adrian.

— Ceea ce dovedeşte că masa e demnă de adeziunile cele mai onorabile, chiar şi de acelea care îşi iubesc cu sălbăticie independenţa.

— Aici mă călcaşi pe bătătură ! Dar, ia spune-mi, nici dumneata nu admiţi decît adeziunile *formale ?* Nu poţi iubi şi sluji, fără să faci parte din turmă ?

— Chestiunea complexă. Admit şi n-admit. Nu pot începe această controversă aici, într-o pădure, obligînd o amabilă doamnă să ne asculte stînd în picioare.

— Ei bine, e simplu : amicii mei şi cu mine suntem gata să vă urmăm oriunde ţi se va părea nimerit a aborda o atare controversă. O asemenea discuţie cu dumneata e pentru mine de o importanţă capitală.

— Adevărat ? Şi dacă îţi dovedesc că teza mea e cea bună, îmi promiţi că vei trage din ea consecinţa cea justă ?

— Iată, deci, că-mi şi întindeţi un laţ. Vai, mie ! Ce să spun ? Vă promit să-mi pun, sub ochii dumneavoastră, inima. O admiteţi sau nu ?

— Ei, iată că chiar de pe acum vrei să mă prinzi cu faimosul dumitale cleşte ! Ce să-ţi răspund ? Îţi făgăduiesc să fiu, faţă de dumneata, cu inima în palmă ! Ai s-o admiţi ori ai s-o refuzi, cum vei crede.

— Ha ! Ha ! Adică oferi „cleştelui" meu, sinceritatea dumitale absolută. Îmi întinzi o cursă, dar primesc. Şi deocamdată nu-ţi cer nici o promisiune, sperînd totuşi că din întîlnirea de azi vom ieşi prieteni. Sunt curios să-ţi cunosc inima de aproape, deşi ţi-o cunosc întrucîtva din strălucitele dumitale articole, cărora însă le-ar fi stat mult mai bine în organul partidului.

— Unde n-ar fi găsit decît cinci sute de cititori !

Aloman se sumeţi :

— Tovarăşe Zografi ! Nu uita că omul sfinţeşte locul !

Se duseră la bufet. Urmă o controversă calmă, deşi pasionată, care dură două ore. Adrian, în ciuda înfrîngerii pe care Aloman i-o impunea treptat şi fără replică, binecuvînta în sinea lui minutele pe care le trăia în socie-

tatea acelui frumos specimen de militant socialist. Ca totdeauna, Aloman conducea foarte natural dezbaterea şi nu permitea nici o digresiune, nici o depărtare de la linia justă a subiectului, înainte ca el să fi fost epuizat şi concluzia trasă. Căci Adrian avea prostul obicei, într-o discuţie polemică, de-a merge pe mai multe drumuri deodată, pentru ca pînă la urmă să le încurce pe toate. Devia fără să vrea. Oratoria nu era darul său cel mai de seamă. Limpede şi stăpînitor al subiectului său, era el numai pe hîrtie. Aloman constată aceasta şi îl scuză, convins de onestitatea desăvîrşită a tînărului :

— Fii atent, te abaţi mereu şi îţi zăpăceşti groaznic adversarul, care te-ar putea crede necinstit. Curios, articolele dumitale sunt atît de luminoase şi de logice !

Dezbăteau eterna temă : conştiinţa revoluţionară a militantului socialist. Adrian spunea : *independenţă* şi *onestitate.* Aloman pleda : *onestitate* şi *disciplină.* Respingea părerea lui Craioveanu, după care îi era îngăduit unui militant să trădeze, după ce vreme îndelungată a dovedit consecvenţă faţă de principii şi, prin aceasta, a servit cauza.

— Nu. Trădătorul e trădător. Partidul trebuie să-l evite sau să-l demaşte şi să-l excludă cît mai repede cu putinţă, pentru că lunga lui şedere şi trădarea lui finală prilejuiesc totdeauna mari decepţii în spiritul maselor, care dacă acele defecţiuni se înmulţesc, ajung pînă la urmă să se îndoiască de însăşi soliditatea învăţăturii socialiste. Totodată, nu e mai puţin adevărat că un partid care nu se poate bizui pe disciplina militanţilor săi, cade în haos şi se macină.

— Atunci, ca să fii un bun militant, trebuie să-ţi nimiceşti personalitatea, ca popii. Să fii un număr din serie.

— Exact, şi să-ţi joci rolul ca atare. Personalitate, într-o mişcare socialistă, are numai Revoluţia, cu ţinta ei finală : societatea comunistă.

Adrian nu se convinsese şi vorbi cîtva timp despre drepturile şi avantajele independenţei de spirit, dar Aloman îl încurcă şi îl impresionă cînd îi spuse :

— Pretinzi că eşti generos. Incontestabil : eşti ! Dar, atunci, cum acorzi dumneata generozitatea cu atitudinea

egoistă a omului care nu vrea să sacrifice nimic din persoana lui ? Căci, fără spirit de sacrificiu, generozitatea nu e decît o vorbă.

Şi, numaidecît, Aloman îşi ilustră teza cu o sumedenie de exemple luate din istorie, care dovedeau că toate marile spirite n-au ajuns la ţintă decît sacrificînd persoana lor binelui comunităţii omeneşti.

— Chiar biserica, pe care noi o dispreţuim şi-o combatem, n-a ajuns să joace marele ei rol în istorie şi să-şi înalţe catedrale decît sacrificînd pe altarul ei independenţa legiunilor de spirite generoase. Asta este legea oricărui progres. Cu cît eşti mai mare la suflet, cu atît trebuie să înţelegi că micile satisfacţii pe care ni le aduc meschinele scrupule ale conştiinţei noastre nu contează cîtuşi de puţin faţă de suprema datorie de-a sluji omenirea suferindă, de-a suprima nedreptatea, de-a sili, în sfîrşit, crearea ordinei sociale celei mai apropiate de perfecţiune. Cine vrei dumneata să facă această reformă, dacă nu spiritele generoase, prin puterea sacrificiului ? Răspunde-mi !

Adrian nu suflă un cuvînt. Îi întinse amîndouă mîinile lui Aloman, care i le strînse afectuos, mulţumit să observe că-i lipsea foarte puţin băiatul aceluia, ca să poată fi „înhămat la rînd".

Îl măguli puţin :

— Eşti, fără îndoială, un real talent şi un suflet frumos. Ducem grozav lipsă de asemenea elemente, căci burghezia atrage la ea şi recompensează toate talentele, pe cînd noi, dragă Doamne, ce le putem oferi altceva decît sărăcia noastră materială şi mulţumirea datoriei împlinite ?

Şi văzînd că tocmai se apropia de masa lor unul din acele talente acaparate de burghezie, un fost socialist devenit redactor la *Dimineaţa*, Aloman adăugă :

— Iată, de exemplu, pe blîndul nostru „tovarăş" Iosif Nădejde. Ne-a părăsit ca să-şi pună inima lui bună şi talentul lui în slujba burghezului democrat Constantin Mille. Pariez că vine să-ţi vorbească.

— Nu, tocmai, zise noul venit, un tînăr cu un chip senin. Viu, mai întîi, ca să-ţi strîng mîna ţie. Şi pentru

că mă primeşti aşa de prost, ei bine, da, îi voi propune lui Zografi să-şi reia colaborarea la *Dimineaţa*.

Nădejde se aşeză la masa lor. Aloman, vădit nemulţumit de oferta aceea, aprinse o ţigare și începu să se uite într-altă parte, cu aer indiferent, dar gata să se repeadă. Îl spiona pe Adrian cu coada ochiului, hotărît să nu intervină decît în caz că mînzul, uitînd tot, ar accepta oferta.

Iosif Nădejde, ziarist democrat de rasă, înţelese situaţia și nu stărui decît foarte ușor. Îi spuse lui Adrian :

— Am aflat de-abia de curînd că ești în București. E adevărat că lucrezi la zugrăvit ?

— Am lucrat. M-a concediat aseară.

— Atunci, cad bine. Fă-ne anchete asupra condiţiilor de muncă și reportaje asupra grevelor. Îţi poţi, așa, cîștiga viaţa. E păcat să-ţi laşi condeiul să doarmă, după un debut atît de fericit. Sunt mii care ar vrea să fie în locul dumitale. Și, natural, nimic nu te-mpiedică să-ţi dai, la ziarul partidului, articolele socialiste. .

Aloman fierbea în el. Adrian, pe care-l munceau părerile de rău, răspunse ca un condamnat :

— Nu... Îţi mulţumesc... Oferta dumitale mă onorează și îmi face plăcere. Dar, pentru moment, nu mi-e gîndul deloc la vreo colaborare, oriunde-ar fi ea. Și, ca să spun drept, nici nu-mi place meseria de ziarist. Nu sunt decît un diletant.

Nădejde mai vorbi despre altceva, apoi se sculă. Aloman îl părăsi și el, la rîndul lui, pe Adrian.

— Îţi zic *la revedere,* pe cînd vei voi. Acum trebuie să mă duc la o ședinţă a Comitetului.

Aloman pleca mulţumit.

Cam pe la sfîrșitul controversei cu Aloman, mai venise un personaj și luase loc la masa celor trei prieteni ; un avocat tinerel, lung şi subţire ca o prăjină, cochet şi increzut, dar simpatic, cu toată obrăznicia lui : Radu Penescu. Familiar, i se zicea Puţi ; de ce, nu se știa ; poate din pricină că vorbea peltic. Era filfizonul partidului : afemeiat, lichelușă, nesărat și afectuos cu toată lumea. Inimă bună. Copilul răsfăţat al „Cercului feminin". Nu era niciodată luat în serios.

Adrian nu-l cunoștea decît din vedere. Penescu venise, chipurile, ca să facă cunoştinţă cu Adrian ; în realitate, pentru că o văzuse pe Lucia.

— Poftim, Puţi ! zise Aloman. E unul din „avocații“ noștri „fără procese“, despre care vorbește Marx. Repede își vîră nasul, unde vede o femeie frumoasă.

— Pardon ! Sunt avocat numai de un an și-mi cîștig deja pîinea. Cît despre femeile frumoase, cine nu le iubește ? Tu ?

Nu-i mai dădură atenție. Continuară dezbaterea. Spre bucuria fantelui, care se grăbi s-o amuze pe Lucia, de care ei își uitaseră, și izbuti s-o facă să rîdă cu hohote. Dar, chemat de un grup de prieteni, plecă peste puțin, nu fără a-i șopti ceva femeii, pe cînd îi săruta, galant, mîna. Lucia îl regretă :

— Doamne, ce plicticoși mai sunteți cu vorbăria voastră ! Uite un socialist care nu m-a pisat.

— O ! făcu Aloman, vexat. Aveți dreptate, doamnă ; n-are toată lumea geniul lui Puți !

Cînd rămaseră singuri, Adrian își întrebă prietenii ce program au în vedere. Lucia avea planul ei :

— Vă invit la „Flora !“ E de acord și Polixenia. Vreau să tragem și noi astă-seară un pui de chef !

— Un pui de chef ? zise Adrian. La „Flora ? !“ Dar bine, e localul de noapte al ciocoilor !

— Ce are a face ! Vom fi şi noi astă-seară ciocoi !

Mihail îi zise lui Adrian în greceşte :

— Așa c-am avut dreptate, să amanetez inelul ?

Se înnopta. De cîteva clipe, Polixenia — al cărei bărbat bea de zvînta, cu banda lui, la o masă vecină — îi făcea semne disperate Luciei, rugînd-o să mai aibă răbdare. Topologul ei, un om de treabă de vreo cincizeci de ani, gras și chel, era beat. Intona singur *Internaționala,* după fiecare dintre pledoariile socialiste, rostite cu sughiţuri de către convivi.

În sfîrșit, fanfara răgușită a serbării urlă ea însăşi *Internaționala,* pentru plecarea generală. Topolog se despărţi de nevastă-sa, clătinîndu-se şi recomandîndu-i din mers, pentru completarea celor ce-i mai spusese :

— Și, dacă vrei, poţi să te culci la mătuș-ta ! Și eu am să viu tîrziu. Avem multe de dezbătut în noaptea asta...

— Uf ! respiră Polixenia, venind la prieteni. Nimic mai plicticos decît să fii nevasta unui socialist ! Noroc că-s mereu ocupaţi la şedinţele lor de comitet. S-o ştergem repede !

La ceasurile trei dimineaţa erau încă la „Flora". Socoteala, pe care o ceruseră de mai multe ori cu intenţia de-a pleca „devreme, ca nişte oameni cuminţi", se ridica la o sută şi şaizeci de lei. O avere. Afară de Polixenia, toţi ceilalţi erau beţi morţi. Grecoaica bea puţin, pentru că băutura îi stîrnea durerile de cap, de care suferea.

Dragostea însă îi plăcea şi şi-a oferit-o chiar acolo, pe canapea, de cîte ori Adrian şi Lucia plecau să ia aer la Şosea.

Acompaniată de un ţigan viorist, Polixenia a cîntat pînă la miezul nopţii cîntece greceşti, aplaudată şi bisată de prietenii ameţiţi şi transportaţi. De la miezul nopţii în sus, n-a mai cîntat. Susţinea că recunoscuse vocea lui bărbatu-său, afară pe coridor, într-un grup de clienţi nou sosiţi.

— Dacă e el, să vedeţi ce-i fac !

— Eşti nebună ! zicea Lucia. Mai întîi că nu poate fi aici. Şi pe urmă, dacă este, sper că n-o să te arăţi.

N-au putut s-o scoată din bănuiala ei. Stătea cu urechea atentă la toate zgomotele şi voia să iasă ca s-asculte la uşile celorlalte cabine. N-au lăsat-o.

— Dar vreau să mă duc la closet ! protestă ea.

Lucia o dezarmă :

— Aici femeile nu se duc la closet. Fac în frapieră, uite-aşa !

Scoase sticla goală de şampanie şi îi arătă prietenei sale cum să facă. Apoi vărsă conţinutul pe fereastră, în grădină.

Polixenia păru că se resemnează dar, ceva mai tîrziu, cînd nu se mai aştepta nimeni, se năpusti afară. Şi scandalul izbucni ! O auzeau ţipînd furioasă la uşa unei odăi vecine :

— Aşa, hai ? Asta ţi-e şedinţa de comitet ?

Topolog, încurcat, dar vesel, ieşise să-i explice :

— Nu-s eu de vină. Ei m-au adus ! Ce vrei, dragă, aşa e la congres ! Dar, ia spune-mi, tu cum ai aflat ?

— Asta-i treaba mea. Dă-mi repede ce bani ai la tine, toți banii, m-auzi ? Și n-ai decît să rămîi. Așa, aici se duc economiile pe care le fac eu acasă ? La „Flora", hai ? Nas de „Flora" ai tu ? Ca și pricopsitu' ăsta de Cristin !

Chelnerii stăteau discreți, deoparte.

L-a buzunărit, i-a luat banii, apoi, împingîndu-l de-a-ndăratelea pînă în mijlocul tovarășilor lui, care rîdeau cu lacrimi, i-a zis :

— Mîine dimineață plec la Galați !

Și a ieșit, trîntind ușa.

A doua zi dimineața, cei patru prieteni luau cafeaua în strada Sălciilor. Se tăvăleau pe covoare, nebuni de bucurie.

— Ei, nu ! exclamă Polixenia. Am mai văzut-o și pe asta. Socialiști la „Flora" ! Și Cristin ăla care face morală la toată lumea !

Nu se dumirea ea, și pace.

Mihail găsea că e foarte firesc :

— De ce te miri ? Nu-s și socialiștii oameni ca toți ceilalți ? Nimeni nu poate să sară mai sus decît borul pălăriei lui !

VII

Toată luna august, Bucureștiul a fost un cuptor. De la ceasurile opt dimineața și pînă la apusul soarelui, bolta cerească era un jăratec. Nici un nor. Nici cea mai mică adiere. Din caldarîmul încins și din zidurile albe ale caselor ieșeau parcă flăcări. Văzduhul ardea neclintit. Pe stradă nu puteai să respiri. Salahori , hamali, zidari, părăseau lucrul, la fiecare pas. Toată lumea umbla pe jumătate goală. Cămășile bărbaților, bluzele și fustele femeilor se lipeau, leoarcă, de piele. La amiază, la ieșirea de la lucru, și între ceasurile unu și două, la reluare, caii de la tramvaiele prea încărcate cădeau trăzniți pe linie, ca muștele. Pînă să fie sculate dobitoacele, vagoanele staționau în dogoarea soarelui, vreme îndelungată, pe cînd înăuntru, oamenii, striviți ca sardelele, se înăbușeau și bărbații se plîngeau cu glas tare că „miros femeile, cumplit !".

Ferestrele erau astupate, peste tot, cu hîrtie albastră.

Adrian mai încercă de vreo două-trei ori să lucreze la niște fațade, dar se dădu bătut. După cîte o zi de trudă, uneori numai după cîteva ceasuri, Mihail îl vedea apărînd trist, plictisit, sfîrșit. Îl primea întotdeauna frățește :

— Nu merge, hai ? Ce să-i faci !... Nu mai stărui. N-o să murim de foame. Bagă și tu mîna în grămada asta de servitoare și încearcă să plasezi ceva. Uneori, mișcă. Numai două „taxe" pe săptămînă să scoți și tot e bine.

Așa deveni și Adrian, la rîndul lui, „agent". Și abia atunci ajunse el să afle și să prețuiască solidaritatea care domnea în „Biroul" acela pe care îl disprețuise atîta.

Cei zece bani, prețul unei lipii, sau, în cazul cel mai rău, măcar cinci bani, pentru cumpărarea doar a unei jumătăți, se găseau aproape totdeauna și în cel mai nemernic buzunar, chiar și într-al lui moș Florea, bătrînelul avar care, cu ochii bulbucați și făcînd spume la gură, se apăra ca un drac, și nu se despărțea de ban pînă nu se vedea împresurat și hărțuit din toate părțile. Uneori, lipia sau numai jumătate de lipie, era căpătată și pe datorie. Pe aceeași stradă, cîteva numere mai sus, un unchiaș melancolic, moș Sandu, avea o baracă de scînduri, care alimenta cu pîine toată împrejurimea. Se ferea să vîndă pe datorie, pentru că îl trăseseră mulți pe sfoară, și nu numai săracii, dar chiar și oamenii cu stare. Cu toate acestea, în fața rugăminților stăruitoare și a unei oarecare garanții morale, se îndupleca, îngînînd pe sub mustața-i stufoasă :

— Bine. Să te văd... Și dacă mi-o plătești pe asta mîine, mai pupi și altă dată. Dacă nu, adio !

Dintre cei ce erau „jumuliți", Vasile Adventistul, dată fiind credința lui care izvora mai degrabă din inima-i bună, se lăsa aproape regulat stors de cîte cinci bani. Ca și Florea, nu ducea niciodată lipsă de parale ; nu numai pentru că aveau și unul și celălalt „case bune" care plăteau taxele plasamentelor, dar și pentru că aveau cîte o nevastă care-i adăpostea și-i hrănea.

— Dă, frate, îi zicea Mihai lui Vasile, dă, și fie trecută pomana ta în cartea Domnului !

— Sigur : dă, frate ! Dar e scris că din două cămăși trebuie să dai una, nu pe-amîndouă !

Și totuși, dădea, bietul om, dădea pe capete. Dar mai des „jumulit" era Cristin. Nu trecea zi să nu împartă cîte treizeci și chiar cincizeci de bani. Dădea, după toane, cînd bucuros, cînd înjurînd de toți sfinții din calendar ; dar dădea.

Mare chin pentru burțile goale era cînd Cristin, lipsind adesea de-acasă, mînca la „Birou" sub nasul flămînzilor cîte vreo porție de tocană cu cartofi sau un castron de supă cu rasol sau ardei umpluți, sarmale și

atîtea alte bunătăţi aduse de la birtul din colţ şi ale căror mirosuri umpleau cu salivă gurile rămase uscate din ajun.

Veşnic grăbit, îmbuca lacom, stînd în acelaşi timp de vorbă cu Leonard care, el cel puţin, îşi mesteca pătrăţelele lui de jimblă. Ceilalţi, cu nasurile lungite de foame, îşi mestecau numai balele şi mestecau în sec. Atunci, băgînd de seamă, Cristin se repezea :

— Paştele şi Cristosul ! Iar plesniţi de foame ? Dar e îngrozitor ! Ce-mi învîrtiţi toată ziulica ? Ştiţi numai să vă masturbaţi !

Nu era o vorbă în vînt. Era adevărat. Şi adevărul acela nu-l privea numai pe Niţă, ci, de data aceea, şi pe Adrian şi pe Mihail. De vină erau mizeria, epuizarea fizică, apăsarea morală, care sminteau sistemul nervos. O cauză de permanentă excitare era prezenţa în masă a acelor femei murdare, care cloceau toată ziua pe bancă. Răspîndeau un miros de nesuferit. Şi, ca o culme a nenorocirii, mai avea şi locuinţa două latrine care se pretau de minune să înlesnească şi chiar să prilejuiască practicarea acelui viciu.

Două cabine de scînduri îşi ofereau în curte puţinul lor confort unei duzini şi jumătate de locatari, al căror număr mai era zilnic dublat de lumea „Biroului". O mînă bine intenţionată mînjise cu catran *Femei*, pe o uşă şi *Bărbaţi*, pe cealaltă. Indicaţiile erau respectate, dacă nimic nu se opunea. Dar cabina femeilor se afla în lumina soarelui, pe cînd a bărbaţilor era întunecoasă. Ceva mai mult, se făcuseră în scîndură găuri care le permiteau bărbaţilor să se uite la femei. Puteau fi văzute de-acolo, în toată goliciunea lor. Şi cînd vedeai o tînără furişîndu-se din „Birou" înspre curte, puteai vedea şi un găligan grăbindu-se să se ducă să ocupe cealaltă cabină, dacă nu era cumva şi ocupată de vreun concurent, care i-o luase înainte.

Femeile ieşeau indiferente, nebănuind nimic ; bărbaţii, abătuţi, roşii la faţă. Pentru că, oricît de murdară şi de săracă ar fi ea, femeia găseşte totdeauna un om cu care să se împreune, pe cîtă vreme bărbatul, deosebit de igiena corporală, nu poate să se gîndească la dragoste de-

zinteresată decît atunci cînd știe că are cu ce să plătească măcar masa și camera necesară. Se putea vedea asta în fiecare seară prin cîrciumile cu transilvăneni. Femeile veneau să joace, să mănînce, și să se dea pe cîte o saltea, fără să le pese de nimic. Bărbatul însă plătea tot. Așa că nu se ducea decît dacă știa că putea suporta cheltuielile dragostei.

Adrian și Mihail căzuseră mai jos decît flăcăul care putea să suporte cheltuielile dragostei la o cîrciumă de transilvăneni, unde, cel puțin, plăcerea omului era împărtășită de consoarta sa de o clipă. Mai jos chiar de haimanaua care își putea plăti, cu un leu și o cafea de zece bani, o dragoste într-unul din bordelurile din Crucea-de-Piatră. Moneda de un leu o vedeau rar de tot, iar atunci primul lor gînd era să-și achite datoria la brutar și, pe cît cu putință, să mănînce o mîncare caldă. Cît despre dragostea aceea frumoasă din strada Sălciilor, ea nu durase decît luna iunie. Adrian o părăsi pe Lucia fără veste, de cum se văzu redus la mizerie. Ea îi scria și acum la Brăila, scrisori disperate, cărora Adrian nu le răspundea un cuvînt.

Ajunsese în fundul prăpastiei. Agent flămînd al unui birou de plasare. Dărăpănat. Umilit. Incapabil să se hărțuiască, pentru a scoate taxa cu o clientă îndeobște țîfnoasă și necinstită. Străbătînd în lung și-n lat, ca un osîndit, nesfîrșita întindere a Capitalei, pe un soare nemilostiv, el era cele mai adesea dezamăgit de cîte o scorpie care-l copleșea cu sudălmi.

— Derbedeilor ! Și voi, de-o teapă cu strînsurile voastre de servitori, leneși, incapabili și hoți, pe care mi-i aduceți ! Unul mai netrebnic decît altul ! Mai vreți și taxă ! Afară !

Sau chiar servitorul venea să se jeluiască la birou.

— Nu ! Nu stau acolo. E prea rău. Mîncarea, lături de dat la porci. Toate le ține încuiate. Dimineața, doar o bucățică de zahăr. La masă, o feliuță de pîine. Nu. Plec.

Și-așa, venea amiaza, ceasul cel mai greu din zi pentru cine nu se poate întrema la o masă, fie și numai cu o ciorbă fierbinte și cu un ciolan de ros. Cînd Adrian se știa cu douăzeci de bani în buzunar, ceasul acela îl afla

dînd tîrcoale Pieței Mari. Știa el pe-acolo niște barăci care vindeau jumări presate. Era singurul aliment orecum sățios și plăcut, pentru că mirosea a friptură rece, care îngăduia să fie mîncată pîinea într-un chip mai puțin neomenos. Cu zece bani, luai o felie mulțumitoare. Nu era toată bună de mîncat. Printre firișoarele de slănină, mai găseai o grămadă de cocoloașe ațoase ca lîna, cu neputință de mestecat, sau oscioare sfărîmate, zgîrciuri, noduri și șorici tare și cu păr. Dar tot rămînea cu ce să-ți înșeli burta.

Erau, atunci, zile mai de îndurat. Mai ales pentru că nenorocirea altora o îndulcea puțin și pe-a ta. De cîteori n-au iscat acele jumări bucuria flămînzilor din „Birou", unde fiecare se întorcea la amiază și seara, după amarnică alergătură, cu cîte o biată coajă de pîine sau numai cu o mutră plouată !

— Jumări, copii ! striga cîte unul.

Și ceilalți dădeau năvală. Împărțeai cu cel mai nenorocit decît tine și aici Niță ținea recordul : murea de foame, bietul băiat, cît era săptămîna de lungă. Și, cu lipia în mînă, nu înceta să măsoare odaia, amestecîndu-și îmbucăturile cu blesteme filozofice :

— Spuneți-mi mie dacă nu e mai bine să fii tîlhar ! Hotărît : mai bine ocna decît o viață ca asta ! Cinstea e o invenție diabolică a burghezilor, pentru uzul celor săraci. Ea e obligatorie numai pentru cei de jos. Ce este, mă rog, cinstea ? O virtute care le oferă celor puternici mijlocul legal de a-i înfunda pe cei slabi la ocnă și de a-și rezerva lor toate bunurile pămîntului. Asta-i tot !

— De-aceea, răspundea Cristin, trebuie să fii socialist și să dărîmi într-o zi edificiul ordinei burgheze, întemeiat pe minciună.

— Da. Și cînd ordinea socialistă va fi întemeiată, tot vor fi unii care se vor duce la „Flora" și alții care vor rămînea în uzine. De ce nu ? Sau vrei poate să mă faci să cred că în ziua aceea se va duce toată lumea la „Flora" ? Frumoasă glumă ar fi ! Se vede de pe-acuma imaginea viitoarei voastre ordine socialiste : Bebel nu se mai dă jos din trăsură și armata lui de funcționari duce o fermecătoare viață burgheză, după perdelele somptuoaselor ei birouri.

Chestia aceea cu „Flora", adăugată la poveştile care circulau pe socoteala birocraţiei socialiste germane, îl făcea pe Niţă sceptic cu privire la orice promisiune a unei societăţi mai bune de realizat în viitor. Adrian constata, din zi în zi mai mult, din nenumăratele discuţii politice asupra doctrinei şi moralei socialiste, ce aveau loc între tovarăşi, deosebirea de concepţii sau de gîndire care despărţea oameni uniţi de aceeaşi credinţă. Se distingea limpede omul masei de individualist. Primul accepta fără control teorii clasice gata confecţionate : dezvoltarea industrială, ajunsă într-o zi la punctul ei culminant, va crea proletariatul şi îi va întipări o conştiinţă de clasă care, cînd va sosi clipa, îl va face să doboare capitalismul, pe care îl va înlocui societatea socialistă. Şi atunci totul va merge de minune. Să nu se aibe deci în vedere decît un lucru : organizarea. Individualistul nu le acordă acestor teorii decît un credit limitat. El observa pe omul destinat acelei încercări şi îi găsea slăbiciuni morale capitale. El susţinea că dimpotrivă, n-ajunge numai organizarea pentru a săvîrşi revoluţia şi că, chiar aşa fiind, ordinea nouă ce s-ar instaura n-ar fi prea diferită de cea veche, cîtă vreme proletarul e tot atît de lacom de bună viaţă burgheză, cît şi burghezul însuşi. Ar fi, aceea, o societate socialistă coruptă, imorală şi nedreaptă, în care egalitatea ar fi numai o vorbă. Trebuiau, prin urmare, silinţe, mai degrabă pentru a-l moraliza pe om, decît doar a-l încorpora şi a-l îndopa cu teorii care nu cer de la el decît o solidaritate lipsită de orice obligaţie morală.

Cam acesta era şi felul de a gîndi al lui Adrian.

Alt subiect de aprige dezbateri era rolul maşinismului în lumea ce va să vină. Socialiştii „gen turmă" îi atribuiau virtuţi de speriat şi care vor umple proletariatul de fericire. Aceasta nu va mai executa munci grele. Totul va fi făcut de maşină. Chiar în societatea capitalistă condiţiile tehnice ale muncii constituie unul din punctele cele mai importante ale programului socialist. Exemplu, Germania, unde puternicele organizaţii muncitoreşti, cu ajutorul unei tehnice din ce în ce mai perfecte, i-au asigurat proletariatului o viaţă demnă de om. Uzinele germane sunt curate ca nişte farmacii. Acolo munca e uşoară. Numărul orelor de lucru, tot mai redus. Iată idealul.

Cristin era apologistul acestui sistem la întrunirile întîmplătoare care aveau loc seara, de preferință la plăpumari, unde șomerii și flămînzii găseau regulat ceai, pîine și brînză, din care se puteau înfrupta în voie. El proslăvea binefacerile tehnicei moderne, din ziua cînd tehnica aceasta va cădea în mîinile socialiștilor :

— Multe dintre produsele de primă necesitate sunt astăzi inaccesibile muncitorului. Vom spori capacitatea de consumație a clasei muncitoare, uniformizînd prețurile. Nu se va produce decît după cerere. Vom acorda, fără inconveniente, ritmul producției cu al consumației. Nu vor mai fi stocuri de mărfuri care să putrezească, în vreme ce lipsa e aproape universală ! Nu vor mai fi războaie pentru debușeuri ! Mașina îi va suci gîtul capitalismului și va ajuta la întemeierea ordinei comuniste.

Aici, Adrian se despărțea de aproape toată lumea. Cu riscul chiar de a trece drept un primitiv, el își mărturisea ura împotriva tehnicei împinsă peste măsură. Era acuzat de tolstoism retrograd. Replica :

— Nu. Nu zic că trebuie să ne întoarcem la alchimie sau la luminatul cu seu. Nu sunt contra drumului de fier, a tramvaiului electric, a telefonului și a tuturor științelor care îmbunătățesc viața omenească, suprimînd truda, suferința, barbaria. Dar am oroare de orice tehnică al cărei rost e să facă din om o altă mașină, o simplă unealtă care n-are nevoie să cugete și nici dreptul să se plictisească. Și tocmai la asta s-ajunge cu diviziunea mecanică a muncii. O gheată, o haină, o cămașă nu mai sunt executate fiecare în întregime de același om, ci de treizeci. În felul acesta dispar meseriile și, cu ele, pofta de muncă. Lucrătorul, redus la rolul de supraveghetor, nu mai săvîrșește decît gesturi lipsite de semnificație și îndobitocitoare. Inițiativa, talentul, interesul sunt stîrpite. Orele devin lungi cît veacurile. Sub presiunea vertiginoasă a mașinii, creierul omului se împietrește, moare. Omenirea mecanică va fi liberă într-o imbecilitate perfectă. Omul care nu va mai munci decît cinci sau două ore pe zi, va fi mai stupid decît acela care se chinuiește azi douăsprezece sau patrusprezece. Nu ! Eu sunt o făptură care gîndește și care e sensibilă la ceea ce face cu mîinile ei. Vreau să fiu interesat, absorbit, acaparat de munca mea, apărîndu-mă bineîn-

ţeles de orice exploatare. Am şi eu preferinţe. Vreau să-mi iubesc meseria. Sunt incapabil să execut ireproşabil orice. Apoi, progresul tehnic e imoral. El dă lucrul peste ochi, terfeleşte totul. Nimic din ce se face de maşină nu poate fi comparat cu ce se face de mînă. O broască, pe care ţiganul rob a făurit-o acum două sute de ani pentru locuinţa stăpînului său, mai funcţionează şi azi. Pe aceea care ne vine din uzină, şi încă de cea mai bună calitate, o schimbăm mai în toţi anii. O jumătate de duzină de cămăşi, ce şi-a cusut pentru măritiş bunică-mea, a ţinut-o pînă la venirea mea pe lume. Eu, deşi îmi cumpăr din cele mai trainice existente pe piaţă, o cămaşă mă ţine trei luni. Şi aşa e cu tot ce iese din maşină ! O hoţie ! Maşina te fură, te înşeală.

În sfîrşit, nu sunt de părere că trebuie înmulţite nevoile materiale ale omului. De ce să sporeşti masa de muncă omenească, născocind în fiecare zi mii de nimicuri ? Aşa ceva îi poate conveni capitalismului care caută toate mijloacele, închipuite şi neînchipuite, spre a-şi crea izvoare de bogăţie, mereu reînnoite. Dar socialismul ? El trebuie să însănătoşeze viaţa, să o simplifice, ca să-l elibereze pe om de orice trudă inutilă şi să-i îngăduie să cugete, să contemple Creaţia. Hotărît, sunt un rău socialist.

Adrian se simţea singur în cugetarea lui şi dintr-alte pricini. Exista o „elită socialistă“ — şefi şi subşefi ai fostei „mişcări“ şi ai actualei — care se dădea în vînt după marxism, economie politică şi literatură. O frecventa uneori şi se silea s-o priceapă. Nu izbutea decît foarte puţin. Oamenii aceia păreau îndopaţi cu o învăţătură doctorală, infailibilă şi rigidă, cu ajutorul căreia explicau totul, înţelegeau totul, răspundeau la orice, cu o uşurinţă şi o promptitudine orgolioasă şi adesea muşcătoare şi nu concepeau şi nu tolerau nici o contrazicere. Îndoiala, o ignorau, pur şi simplu. Faţă de manifestarea celui mai neînsemnat spirit de independenţă sau a unei deosebiri de temperament, simţeau o aversiune fizică. O *Concepţie materialistă a istoriei*, căreia Adrian nu-i sesiza adevărul desăvîrşit, şi mai puţin veşnicia, le oferea acelor oameni cheia tuturor evenimentelor sociale, tuturor acţiu-

nilor omenești, pînă la cele mai mărunte fapte diverse, de la începuturile istoriei și pînă azi. „Concepția" aceasta atribuia aceeași cauză materială tuturor faptelor însemnate din toate timpurile : locuințelor lacustre ca și existenței desenelor executate de omul cavernelor ; războiului Troiei ca și filozofiei lui Socrate ; apariției lui Cezar ca și aceleia a lui Christ ; Cruciadelor ca și Renașterii.

Printre interpretările ce se dădeau, cu ajutorul acelei științe, faptelor și gesturilor omenirii, erau unele care-i smulgeau lui Adrian strigăte de admirație, atît erau de adevărate. Dar nu înțelegea el de ce explicau în același chip pe efemerul Cromwell și pe eternul Shakespeare, mașina cu aburi și pe Byron, mizeria țăranului român și pesimismul splendid al poeziei genialului boem Eminescu. Temperament, caracter, personalitate, arbitrar nu existau. Același cuplet pentru a explica totalitatea, universalitatea intîmplărilor vieții.

„Deci, își zicea el, dacă viu la socialism, ar fi pentru că sunt sărac. Ei bine, nu : tot așa aș face și dacă aș fi bogat. Ceva mai mult, în caz că socialismul n-ar schimba cu nimic nedreptatea dintre oameni, aș fi în stare să-mi oblig concetățenii să fie drepți, bătîndu-i la spate. Numai să mi se dea puterea absolută de-a aplica dreptatea prin toate mijloacele. Ce-mi caută mie aici concepția materialistă a istoriei ? Sunt un om revoltat, nu pentru că sunt sărac, ci pentru că sunt generos. Îmi bat joc de toate favorurile cu care m-ar copleși viața, din moment ce trebuie să trăiesc în mijlocul unei suferințe universale ! Și dacă cutare gînditor sărac era pesimist, cutare altul nu era mai puțin, deși domnea pe un imens imperiu".

De-aci, șubrezenia doctrinei socialiste, care prevedea dispariția nedreptății în ziua în care cauzele economice ale acestei nedreptăți ar dispărea.

„Dacă inima omului egoist nu se schimbă la priveliștea pildei și prin puterea educației, nu există ordine socială care să poată schimba fața lumii. În cea mai desăvîrșită egalitate de drepturi, ticălosul va găsi totdeauna mijlocul să-l asuprească pe cel slab. Și nu cred în bunătatea îngerească a clasei mele. Nu cred nici în egalitatea de drepturi între oameni. Cutare act se poate numi dreptate într-un caz și nedreptate într-altul. N-au toți oamenii

au aceleaşi nevoi. Nu poţi nici să le oferi şi nici să le retragi tuturor oamenilor mijloacelor de-a avea, de exemplu, o vastă bibliotecă, în acelaşi spirit de dreptate cu care îi îngădui fiecăruia să-şi cîştige pîinea şi îl opreşti să aibă palat".

Cutreierînd Bucureştiul în lung şi-n lat, fie singur, fie însoţit de vreun servitor, Adrian îşi rumega cugetarea lui solitară. Avea o mare putere de-a medita în strîmtorare. Nici foamea nu izbutea să-l smulgă din visările lui. Cerinţele inimii sale erau mai poruncitoare decît acelea ale pîntecului său. Şi cele dintîi aveau asupra celor din urmă avantajul de-a nu-i cere nici un efort.

Cele două aspecte preferate ale vagabondajului său erau contactul cu natura şi contactul cu cărţile. Unul îl completa pe celălalt. Dar nemaiducîndu-se pe la Şosea de teamă să n-o întîlnească pe Lucia, se învîrtea acum prin Cişmigiu, care însă îi tăia orice plăcere, pentru că era veşnic tixit de slugărime. Adevărata slugărnicie, cea înnăscută şi care se întîlneşte chiar şi printre membrii familiilor celor mai ilustre, alcătuieşte o castă închisă, tot atît de hîdă, tot atît de măcinată de metehne morale ca şi aceea care n-ar putea trăi dacă ar trebui să se lipsească de serviciile celeilalte. Şi una şi alta refuză să ia chipul obştesc al omenirii, care se află între aceste două extremităţi ale omului normal. De-aceea e atît de uşor să confunzi un valet stilat cu un diplomat de rasă şi invers, în clipa în care amîndoi se prosternă în faţa aceluia care reprezintă, pentru fiecare dintre ei, pe stăpîn. Nu pot trăi decît între platitudine şi aroganţă, creînd o atmosferă irespirabilă pentru oricine nu e din casta lor.

În Cişmigiul de pe-atunci, pe care acea slugărime, în majoritate transilvăneană, pusese stăpînire, apariţia unui om liber pe vreuna din alei semăna cu aceea a unui crocodil în mijlocul unui cîrd de păuni. Aşa cum fac în orice clipă aceste păsări stupide şi mîndre, făcea şi toată servitorimea aceea, întîmpinîndu-l pe cel ce se plimba, cu ţipete şi rîsete isterice. Îşi petrecea vremea descoperindu-i singuraticului vreo particularitate în îmbrăcăminte sau atitudine şi i-o ridiculiza fără nici o noimă.

Adrian, cu capul lui prin nori şi cu miopia care îl făcea adesea să se împiedice de sîrma cîte unei pajişti fu

numaidecît reperat și botezat „junele filozof". Și ține-te rîsete și glume, dintre cele mai jignitoare! Trebui să renunțe, în scurt timp, la Cișmigiu, și să se mulțumească numai cu plimbări spirituale prin regatul anticarilor de pe bulevardul Elisabeta. Toți, bieți evrei, ascunzîndu-și cît mai demn cu putință mizeria sub un guler de celuloid și o haină savant cîrpită. Foarte inteligenți, uneori instruiți, dar totdeauna cunoscători de oameni și mai cu seamă de clienți, pe care îi puteau identifica de departe. Adrian era pentru ei unul dintre acei mici cumpărători care nu se tocmesc mult și nu sîcîie niciodată. Știau că punga lui nu-i permitea totdeauna să cumpere cartea care-i plăcea și, pentru a-l îndatora, îl invitau uneori să ia acasă pentru o zi, opera la care rîvnea. Refuza, mulțumindu-se să constate pentru experiența lui personală că evreul nu e totdeauna un negustor venal, precum e socotit. Anticarii aceia simțeau o adevărată bucurie cînd vedeau că un client știa să aprecieze valoarea cărții rare sau numai interesante pe care o avea în mînă, și bucuria aceea nu izvora din pofta lor de cîștig, ci din însăși mulțumirea ce-o citeau în ochii unui client posibil sau probabil la descoperirea unei opere de seamă.

Așa, într-una din zilele mizeriei sale celei mai negre, atunci cînd nu mai avea para chioară, Adrian dădu peste *Cultul eroilor*, a lui Carlyle, proaspăt tradusă și destul de scumpă. Cartea îl mai cuceri și prin aceea că era foarte curată, ca nouă. O strînse la piept și închise ochii, amintindu-și pasajele frumoase pe care le citise, reproduse în criticele de prin ziare.

— Adevărat ? exclamă anticarul. Îți place atît de mult cartea asta ?

N-ai fi putut spune care dintre ei amîndoi era mai fericit.

— Dacă ai ști ! răspunse Adrian. Sunt mai amărît că n-o pot cumpăra, decît aș fi de m-ar lua acum cineva să mă ducă la ocnă. Și, pînă diseară, zboară !

— Ți-o păstrez. O zi, două...

— Degeaba ! N-o să am multă vreme bani.

— Ia-o, atunci, și adu-mi-o mîine.

— Nu. N-aș fi în stare să mai mă despart de ea.

Ce era de făcut ? Se uitau unul la altul, mîhniți, căci erau aproape prieteni. Apoi :

— Poftim ! zise Adrian. Am un portofel frumos. Mi l-a dăruit o femeie. Ți-l dau în schimb !

Era de la Lucia portofelul, căruia o monogramă de argint îi sporea și mai mult valoarea.

Negustorul nici nu-l luă în mînă, dar acceptă.

— Sincer îți spun, nu mă interesează. Ai mei au nevoie de pîine, nu pe portofel. Dar de vreme ce Carlyle ăsta te face atît de fericit, ia-l. Și dacă într-o zi mi-l poți plăti, îți dau obiectul înapoi.

— Nu așa. În ziua în care voi putea să-ți plătesc cartea, îți voi lăsa dumitale portofelul, ca să-ți dovedesc recunoștința mea pentru bucuria ce mi-o procuri azi.

Plecă ușor ca un fulg și plin de fericire ca un îndrăgostit ce-a îmbrățișat pentru întîia oară o femeie prea mult dorită.

Puțin mai departe, se izbi nas în nas cu un ins care îi barase drumul. Era un foarte tînăr concetățean evreu, un soi de reporter pentru micile fapte diverse la *Dimineața*, și care din pricina aceea se umfla de trufie de nu-și mai încăpea în piele. Băiețașul vedea de pe atunci mijindu-i la orizontul vieții, locul de redactor-șef la acel mare cotidian și, cine știe, poate, chiar acela de director, căci era dintre oamenii care știu că totul e cu putință pentru cine vrea și îndrăznește. În acest scop și după pilda atîtor evrei, cu urîtul obicei de a-și lepăda numele lor adevărat, înlocuindu-le cu nume băștinașe dintre cele mai neaoșe, se „botezase“ *Negru*, azvîrlindu-l pe Schwartz al lui, ca pe o rușine și ca pe o năpastă. Înalt, voinic, mîndru de gușa lui precoce și de vocea lui, voit gravă, îl întîmpină pe Adrian cu o agresivă impertinență, care voia să treacă drept amiciție :

— Ho ! Ho ! Ho ! Oprește-te, ziarist plin de (hm !) „talent“ ! Și care faci pe grozavul cînd ți se oferă colaborări care nu sunt de nasul tău !

Adrian, readus brutal pe acest pămînt atît de bogat în pușlamale și atît de sărac în Carlyle-i, simți că i se urcă sîngele la cap. Îi dădu tipului un brînci în piept :

— Dute-n moaș-ta, idiotule !

Și își continuă calea, grăbit.

Biroul de plasare şi anexa lui, atelierul de plăpumărie, îi ofereau lui Adrian un al treilea mijloc de a-şi trăi viaţa aşa cum înţelegea el. Nu mai era un „iad", ci, aşa cum îi spusese şi Mihail, un loc de unde puteai îmblînzi mai bine mizeria. Acum îşi dădea seama. Pînă şi acel Leonard, închis în el însuşi, care nu dădea şi nici nu cerea un ban nimănui, colabora cu partea lui de suferinţă la efortul comun împotriva deznădejdii. Mînca pîine goală ca şi ceilalţi, dormea pe o bancă în „Birou" ca şi ei, tăcea şi poate spera. N-avea niciodată un cuvînt de mîngîiere pentru ceilalţi, dar nici ca să-i certe, să-şi arate nemulţumirea de văicărelile lor, de hărmălaia şi buclucul cu care îi umpleau biroul. Şi chiar atitudinea lui pasivă, fiinţa lui distrată, singurătatea lui în mijlocul tuturor, tăcerea lui omenesc îngăduitoare, alcătuia un fel de punct de sprijin în golul acela bîntuit de o zăpăceală generală.

Leonard era, de fapt, adevăratul patron al „Biroului". Şi totdeodată tovarăşul-şef al „azilului de noapte". Dimineaţa se scula cel dintîi, lăsîndu-i pe ceilalţi să doarmă ceva mai mult decît el, deoarece toaleta lui era lungă. Se săpunea de trei ori, se limpezea cu apă multă şi folosea un timp nesfîrşit ca să-şi disciplineze coroniţa rară a părului de pe cap, ca şi pentru a-şi peria cu îngrijire redingota veche, slujindu-se de peria de mustăţi care îi zbura mereu din mînă şi pe care o ridica mereu fără să se supere şi fără să facă măcar caz de rîsetele înfundate ale somnoroşilor pe jumătate treziţi. Apoi, proaspăt ras şi cu aerul convins că noua dimineaţă va aduce negreşit vreo surpriză plăcută, deschidea zgomotos uşa „Biroului" şi se înfigea ţanţoş în prag, cu ochii la stradă, cum făcea şi altădată, cînd deschidea marele lui magazin de mătăsuri din Călăraşi. Momentul acela era semnalul neutru al sculării generale. Îl lungea pînă fuma o ţigare. Dacă întîmplător nu era toată lumea în picioare, cînd se întorcea şi se ducea să-şi ocupe locul lui la birou, ridicîndu-şi poalele redingotei cu o mişcare ireproşabilă şi familiară, rostea, simplu, încetişor, fără să se uite la cineva :

— Hai... Sculaţi-vă.

Sărea repede fiecare, îşi strîngea boarfele şi le ducea în depozit, trăgînd pe furiş cu coada ochiului la omul care se şi instalase pentru douăsprezece ceasuri. Nu se mai

mișca de-acolo, toată ziua. Era mare mirare cînd își părăsea cîteodată fotoliul o clipă și se îndrepta grav, spre latrine. Se întîmpla atunci, uneori, ca Macovei să-și permită a insinua discret, atingîndu-i cu cotul, clipind din ochi și intonînd melodios :

— A-ten-ți-u-n-ne ! E-acolo frumoasa Aglaia !

Cînd se înapoia, știind că în lipsa lui se rîsese vîrtos de gluma lui Macovei, străbătea „Biroul", mut, cu ochii și mai holbați ca de obicei, gata parcă să zică : „Asta-mi mai lipsea acum, să mă mai și masturbez !" Dar n-ar fi rostit niciodată, așa ceva.

În zilele în care Macovei avea noroc la „încasări", bunul bătrîn își făcea o bucurie din a plăti, dimineața, cîte o cafea turcească la toată lumea. Atunci Leonard manifesta o spaimă comică, deși era mulțumit de a-și vedea fostul asociat așezîndu-se lîngă el, duios, zîmbitor, mîngîindu-și cu o mînă ceașca fierbinte și cu alta bărbuța plină de amintiri :

— Hm !

Leonard îl privea o secundă : „Ce hm ?" avea aerul să-i spună.

— Hm !... Știi, Leonard ?

— Nu, nu știu nimic.

— ...Îmi zic, uneori, că... poate...

— Nu-ncape nici un „poate".

— ...Dacă tu ai fi vrut...

— Nu puteam să vreau nimic.

— ...*Aia* nu s-ar fi întîmplat.

(„Aia", era falimentul lor. Alteori îi ziceau „chestia" sau „accidentul".)

Leonard deschidea registrul de clienți. Macovei sorbea o primă înghițitură de cafea, țuguind buzele, ca să nu-și înmoaie mustața. Își arcuia ghebul ca o pisică speriată. Și, vreme îndelungată, cu fața luminată de zîmbetul lui bun, sfredelea pămîntul cu ochii. Leonard întorcea încet filele, trecea mai departe, se oprea :

— Nu mi-ai spus dacă plasamentul tău din strada Romană e „încasat" sau nu.

— Cincizeci de mii de lei ar fi ajuns, ca să ieșim la liman, și de data aceasta.

Hohote mari de rîs porneau de la Mihail, Adrian și Niță, care ascultau fără să vrea :

— Amîndoi vorbiți și bașca vă înțelegeți !

Sosirea celui dintîi servitor al zilei punea capăt amuzantei intimități :

— Bună dimineața.

Și, fără să mai zică ceva, noul-venit se ducea să se așeze pe o bancă. Oamenii aceia care dormeau mai mult îmbrăcați, cine știe în ce cociobă, în ce așternut și în ce promiscuitate, aduceau mai totdeauna cu ei, pe trup sau în haine, un puternic miros de șobolan sau de cîine ud. Nimeni nu făcea vreo observație, căci nici cei din „Birou" nu miroseau mult mai plăcut.

Cînd intra un servitor necunoscut, era întrebat ce loc voia. Cutare sau cutare loc, ceea ce n-avea nici o importanță. Și astfel, pe nesimțite, într-un ceas-două, turma de oameni fără lucru umplea „Biroul" și atunci începeau destăinuirile din viața intimă a stăpînilor.

— Da, sunt orfană. Și, cum vă spun, mă învoisem să muncesc, pînă să mă fac mare, fără nici o simbrie, ci numai ca să mă înzestreze. Aveam atunci paisprezece ani. „Dacă stai pînă-mplinești douăzeci de ani, zicea conița, o să-ți dau o mie de franci și-o să te mărit cu un băiat care mi-o plăcea mie". Dar uite că trecusem și de mama lui douăzeci de ani și conița tot nu-mi găsea băiat care să-i placă și ei. I-adusei atunci eu, mai mulți de-a rîndul. De fiecare zicea că nu face de-o „păpușe cu zestre" ca mine. Pînă m-am săturat. Și mi-am cerut banii, să plec. Slujisem nouă ani, fără să fi văzut în mîna mea o para chioară. Nouă ani mă ținuse îmbrăcată numa-n zdrențe și încălțată numai cu catroși. Cînd i-am spus de bani, s-a făcut că n-aude. Mai muncii cîteva luni, cerîndu-i mereu leafa. La urmă ne-am certat. Și, în sfîrșit, într-o zi, după ce m-a făcut „scroafă" și „tîrîtură", mi-a aruncat în nas cinci sute de lei ! Vezi bine, am făcut gură. Atunci a tăbărît cu fi-sa pe mine și m-au bătut pînă la sînge. Pe urmă m-au alungat. Ei, ce ziceți ?

— Și cum îi zice cucoanei acesteia de ispravă ?

— Chivuleanu... Doamna văduvă Chivuleanu.

— ?...

— N-o fi cumva babornița aia care scrie la toate ziarele și țipă pe la toate întrunirile, reclamînd o „Societate pentru protecția animalelor“ ?

— Chiar ea. Are casa plină de canari. Fabrică și niște cuiburi pentru păsări, pe care speră să i le cumpere într-o zi statul sau Primăria, ca să le atîrne în copaci. Cică păsările din țările civilizate nu se ouă decît în astfel de cuiburi. E oare cu putință ca oamenii civilizați să fie atît de proști ?

— ...Și atît de drăgălași cu păpușile pe care le „înzestrează“ ?

Dar trăncănelile acelea nu-l interesau pe Adrian decît într-o slabă măsură. Cu toată laturea lor de adevăr și de omenesc, nu le acorda decît un credit limitat. Spre dezbaterile idealiste se îndrepta pasiunea lui. În mijlocul lor se simțea bine.

În fiecare seară, plăpumarii aceia de treabă, primeau la ei, cu aceeași inimă bună, și pe tovarășii lor serioși, și pe licheluțele anarhiste, ca și pe smintiți. Atelierul acela, cu imensul lui pat cocoțat sus și pe care lucrau cîte patru-cinci, șase oameni, desfășurîndu-și frumoasele lor plăpumi, se potrivea de minune la așa ceva. Cînd venea ora șapte, fiecare lucrător își strîngea plapuma și o atîrna pe o frînghie întinsă aproape de divan. Patul mare, de scînduri, așternut cu „foițe“ de casă, rămînea liber. Se aducea apoi ceai, pîine și brînză, deoarece lucrătorii, fiind mai toți neînsurați, preferau să întîrzie acolo pînă la miezul nopții, înfulecînd cîte ceva și ascultînd sau participînd la discuțiile care erau totdeauna instructive sau hazliii.

Cea mai mare parte dintre flăcăi venea din fundul cîte unei provincii, de prin Oltenia, de pildă, sau Moldova. Bucureștiul îi înghițea la iuțeală, făcînd dintr-înșii niște arivişti ; dintr-alții, niște șnapani și numai o mică parte era atinsă de flacăra idealului. Aceia care, fie plăpumari, fie muncitori de pe la alte meșteșuguri, purtau în ei grăuntele sfînt al idealismului, erau, mai curînd sau mai tîrziu, atrași de cenaclul liber al atelierului Craioveanu-Cristin, a cărui reputație era dublă : aceea unei case de primul ordin care nu executa decît lucrări artistice, și aceea unui focar socialist. Unii veneau acolo să se spe-

cializeze și după puțină vreme plecau. Alții rămîneau. Iar alții nu căutau acolo decît căldura ideilor și a prieteniei, ca de pildă, Mihail și Adrian.

Desigur, cei doi amfitrioni, primind tot norodul acela de naufragiați, se sileau să recruteze dintre ei, pe cît cu putință, membrii pentru partidul lor socialist, dar nu erau mai puțini umani, ba chiar cordiali, față de refractari ca Adrian, de neutri ca Mihail, și chiar cînd se aflau în prezența vreunui anarhizant care venea să predice discordia și să facă prozeliți. Lui Cristin îi era de-ajuns să știe că toți acei idealiști lihniți erau, în bloc, dușmani ai capitalismului.

Dintre toți inșii care defilau seara prin atelierul plăpumarilor, lui Adrian îi plăcea mai ales un oarecare Păcală. Nume predestinat, al ghidușului popular, mucalit ce-și rîde de lume fără să-și dea seama, iar cele mai adesea pisălog tragi-comic care, cu toată sinceritatea lui, nu izbutește să se înțeleagă cu nimeni și suferă el însuși mai mult decît ceilalți. Ultima semnificație i se potrivea mai bine acestui Păcală.

Plăpumar și el, dar lucrător mediocru. Vechi socialist. Om de treabă. Un sfrijit. Necunoscînd rîsul. Figură chinuită, mobilă, înfrigurată. Vorbind repede și prost. Gesticulînd caraghios. Ochii și mintea, mereu în căutarea unui contrazicător. Păcală, autodidact și filozof confuz, silabisise, tocise, rosese, înghițise, de două ori la rînd, toată biblioteca partidului. De-aici, ca și din caracterul lui integru, izvora toată nenorocirea lui și a tovarășilor săi : Păcală avea obsesia inconsecvenței socialiste, pe care ținea s-o descopere la membrii cei mai de vază ai partidului. Se agăța de ei și îi apostrofa oriunde-ar fi fost : în stradă, pe terasa unei cafenele și chiar cînd vorbeau la tribună. Cu fruntea încrețită, voința încordată, vorba și gestul gata să izbucnească, îl urmărea pe orator pas cu pas, îl aproba rar, aplaudînd pripit și de unul singur, dar mai ales întrerupîndu-l zgomotos, și atît într-un caz cît și într-altul, primind ghionți cu nemiluita de la vecinii apropiați care voiau să asculte. Nu le dădea nici o atenție și continua mai cu foc.

„Drept ! Drept ! Așa e ! Foarte bine ! Pe-erfect !" Dar mai degrabă : „Tu să nu vorbești ! Nu ți-ai plătit cotiza-

ția !“ Sau : „Ești un burghez tu însuți !“ Sau : „Îți bați nevasta ! Te-mbeți ! Aiurezi !“ „N-ai citit nimic !“ „Nu cunoștri doctrina ?“ „Ești și tu un exploatator !“

I se trăgeau pumni zdraveni în coaste și i se striga : „Taci, Păcală !“

Îi ziceau „Păcală“, pentru că fiecare credea că poartă acel nume ca pe-o poreclă. Dar s-a aflat că era numele lui adevărat, în ziua în care, înfățișîndu-se la tribunal, ca martor într-un proces, grefierul, necrezînd posibil un asemenea nume, a strigat :

— Să intre domnul... domnul... Pascal !

Păcală era în sală, dar a tăcut.

— Domnul Pascal ! repetă aprodul.

Dar Păcală nici nu se mișcă. Nu se mișca deloc, cu toate îndemnurile tovarășilor săi care îl imboldeau cu coatele și se prăpădeau de rîs.

— Ce e asta ? întrebă președintele.

— E un martor care...

— Eu nu sunt „Pascal“, strigă asediatul, ridicîndu-se, ci Păcală.

A rîs tot tribunalul, apoi își dădu seama că într-adevăr avea de-a face cu un „Păcală“, căci plăpumarul declară mîniat că el nu jură pe cruce, ci pe „onoare și conștiință“, deoarece era liber-cugetător.

VIII

Pe la sfîrşitul lunii august, o veste dintre cele mai ademenitoare pătrunse ca un fulger în lumea ticăloasă a birourilor de plasare : un domn bogat şi paralitic căuta servitoare frumoasă pentru străinătate ; plătea regeşte. Niţă aduse cel dintîi vestea, după ce o verificase numai în avantajul lui, plasînd pe sub ascuns una din acele frumoase servitoare şi băgînd în buzunar o sumă nemaiauzită, cu totul neobişnuită în plasarea de servitori : treizeci de lei !

„Biroul" rămăsese cu gura căscată. Cristin zise :

— Treizeci de lei pentru o servitoare, cînd o poţi avea, chiar ca s-o trimiţi în străinătate, cu zece lei ? Mi se pare foarte suspect !

— Nu e preţ mare, zise Niţă, pentru că am bătut străzile mai mult de zece zile şi i-am dus peste douăzeci de femei, pînă să găsească una care să-i fie pe plac. Vrea numai înalte, voinice, prezentabile, adevărate femei frumoase !

— Nu le mai cere nimic altceva, nici o cunoştinţă în materie de serviciu ?

— Nimic.

— E un proxenet !

— Ha, ha ! exclamă Niţă, triumfător. Mă aşteptam să spui asta. Dar iată : m-am gîndit şi eu la aşa ceva şi mi-am luat măsurile mele de prevedere. Ei bine, inutil să fie suspectat acest om. Mai întîi, poartă medalia *Bărbăţie şi*

Credință, apoi, într-o zi l-am găsit prînzind între deputații Luca Tomescu și Ștefan Covrig. Atunci aflai tot, căci am asistat la conversația lor, pe cînd îmi explica el cum trebuie să fie femeile de care are nevoie. E vorba de figurante pentru nu știu ce spectacol la Paris. Le-a spus în franțuzește prietenilor lui, deputații, cu care se tutuia. Și ministrului nostru de Interne îi zice pe numele lui cel mic, *Silică*. În sfîrșit, am aflat că e pensionar, fost inspector de Siguranță. Ce vreți mai mult ? E dintre hoțomanii de sus !

Într-adevăr, toate bănuielile căzură. Și o întrecere nebună se iscă între agenții tuturor birourilor ca și între servitoarele frumoase. Totul era cine să ajungă mai repede, cu oferta și speranța lui, în fața acelui faimos paralitic, al cărui nume era Răcăceanu. Toate afacerile curente fură aruncate pe planul al doilea. La naiba cu plasamentele de cinci lei ! Se află curînd că pentru o femeie cu adevărat pe placul lui, Răcăceanu plătea nu numai treizeci de lei, dar chiar și îndoit și întreit. Și nici nu se sinchisea de „condicuță“, ticăloșia aceea de carnet de la poliție, pe care legea îl impunea tuturor servitorilor, pentru a-i robi mai bine. Și-apoi, ce condiții pentru angajată ! Un avans de trei sute de lei. Garderobă nouă-nouță. Pașaport. Voiajul plătit. Și, *acolo*...

Ei bine, acolo era raiul femeii cu noroc : cinci sute de franci pe lună, feerie, banchete și... restul ce-o așteaptă pe orice femeie frumoasă și, firește, complezantă. Treaba ei !

Vreme de o lună și jumătate, în piața Sfîntu-Gheorghe, unde birourile de plasare foiau, nu se auzi decît numele unui om : Răcăceanu, și acela al locului unde stătea : strada Umbrei. Pe sub frumoșii arbori ai grădinii care poartă de asemenea numele sfîntului Gheorghe și pe unde nu se vedeau pînă atunci decît servitori palavragii și triști, începu să înflorească o recoltă întreagă de cocote de rînd, îngrozitor fardate și impopoțonate, care acostau agenții birourilor, cu o voce răgușită și maniere din Crucea-de-Piatră :

— Psst ! Puiule ! Nu crezi c-aș fi bună pentru Răcăceanu ? Hai să încercăm ! Ai o sută de franci, dacă se face !

Şi cînd era văzut cîte un agent, proaspăt „înţolit" cu vreun costum cumpărat de la „Păduchele de aur" (sau de la „Taica Lazăr"), ca Niţă, care trecea radios prin piaţa Sfîntu-Gheorghe, auzeai spunîndu-se cu invidie :

— Uite unu care a dat lovitura în strada Umbrei !

Adrian şi Mihail se băgară şi ei în superba aventură. „Lucrară" împreună. Din prietenie, din necesitate practică, din spirit de solidaritate în caz de nenorocire. Căci Mihail nu împărtăşea credinţa generală cu privire la curăţenia morală a domnului decorat cu *Bărbăţie şi Credinţă*, care avea deputaţi la masă şi le zicea miniştrilor pe numele lor mic.

— E mai mult ca sigur, aşa cum spunea şi Cristin, că ne aflăm în faţa unui proxenet. Dar tipul e sprijinit de sus. Şi de vreme ce atîta lume se amestecă în afacere, să zicem şi noi că e curată. cu atît mai mult cu cît Răcăceanu ne preferă pe noi doi.

Răcăceanu îi prefera pentru că se arătaseră, de la început. expeditivi, indulgenţi. Nu-l plictiseau cu tot felul de femei imposibile, ca toţi ceilalţi agenţi. Aveau meritul de a-i fi furnizat, una după alta, trei „superbe iepe", cum le zicea el. Şi Mihail fu singurul agent care îi vorbi franţuzeşte, ceea ce îl măguli pe ticălos.

Un pehlivan cu înfăţişarea grosolană. Mustăţi ca ale lui Wilhelm. Cărare căruntă la mijlocul capului. Uitătură obraznică. Îmbrăcat elegant şi acoperit tot de bijuterii scumpe : nenumărate inele : ac cu perlă mare la cravată ; lanţ gros de aur, întins pe toată lăţimea pîntecului.

Primea, stînd într-un jilţ. Avea lîngă el, în permanenţă, o femeie care înfăţişa modelul a ceea ce căuta. Ea nu vorbea niciodată. Numai el perora, jovial şi ferm :

— Domnule ! îi zicea el lui Mihail, pe franţuzeşte. N-ai nici o grijă ! Am să le arăt eu ălora care mă bănuiesc de vreo murdărie ! Pentru că plesnesc toţi de invidie, de-aia ! Dar eu sunt un om cinstit şi mă pricep la afaceri. asta e !

Şi, într-o zi, lansîndu-se într-o poveste cu Coasta de Azur, zise. la un moment dat :

— M-am urcat în *Pe-Le-Me* şi sfîrr ! la Nisa !

Vorbea de trenul „Paris-Lyon-Méditerranée". În franţuzeasca lui schiloadă, iniţialele „P.L.M." erau pronun-

tate pe românește. De-atunci, Mihail nu-i mai zicea decît *Peleme*, *Pelemea* și *Picleamea*.

Și Peleme încoace, Peleme încolo, pînă pe la jumătatea lui octombrie cînd, într-o bună dimineață, „sfîrrr !" Peleme fu înșfăcat de Parchet și trîntit la gherlă, în larma nespusă a ziarelor care urlau împotriva *Proxenetului din strada Umbrei*.

Dar, vai, nu fu singurul care avea să fie arestat ! Îl urmară toți agenții birourilor de plasare, cu patronii în cap. În subsolurile prefecturii de poliție se întîlniră, cu ocazia aceasta, două duzini de oameni pe care rivalitățile meseriei îi făceau să se urască din inimă : patroni și agenți, cea mai mare parte oameni fără onoare și fără caracter, foști polițiști sau spioni destituiți pentru corupție, șantaj, fraudă. Se refugiau în dosul firmei, onorabilă în aparență, a cîte unui *Birou de plasare*, unde afacerile cu plasamente de servitori nu erau decît un pretext. Pe ușa din dos a prăvăliei intrau servitorii specializați în furturi de la stăpîni și erau plasați pe-acolo de pe unde puteau aduce ușor bijuterii și argintărie, sau chiar bani. Li se fabricau strașnice „certificate" de serviciu. Făceau spionaj particular pe seama coniţelor înșelate și a conașilor încornorați. Se procurau frumoase fete blenoragice, gravilor tați de familie. Celor care nu erau atît de gravi, li se ofereau pe loc fete, contra cinci lei, pe canapeaua din odăiță. Bineînțeles, în suma asta nu intra și tratamentul medical inevitabil. Și dacă se întîmpla cîteodată vreun mare scandal cu furt sau desfrîu, care amenința dugheana, se descoperea totdeauna printre fișe cîte un domn sus-pus căruia i se făcuseră servicii și care salva întreprinderea.

Amestecate cu toate acele scîrnăvii se văzură, după arestarea în masă, și chipurile nevinovate ale lui Leonard și Macovei, cei mai de plîns dintre toți, deoarece ei erau singurii din „Birou" care nu puseseră niciodată piciorul în strada Umbrei. Din sala mare comună, în care fusese grămădită toată lumea, erau chemați, „birou după birou", și aliniați în fața unui comisar uriaș și sălbatic, adevărat soi de fiară polițistă, pentru care primul act al instrucției era de-a năvăli asupra împricinatului și a-i scoate măselele.

Primiră și Adrian și Mihail cîte două palme care îi făcură să se învîrtească pe loc, ca niște titirezi. Apoi, fără să se știe din ce motiv — deoarece bruta avea informații exacte asupra vinovăției sau nevinovăției celor arestați — îl înșfăcă pe bietul Macovei de piept și dădu cu el de perete !

— Pezevenghi bătrîn !

Atunci îl văzurăm pe Cristin, cu formidabila lui îndrăzneală, repezindu-se la telefonul de pe masa comisarului. Fu oprit să meargă mai departe, dar el izbi o dată cu pumnul în masă, de-ai fi zis că o sparge și urlă, roșu de mînie :

— Vreau să-i telefonez tovarășului Morțun ! Trebuie să afle și ministrul de Interne ce se petrece în spelunca asta de bandiți ! Da, bandiți !

Comisarul încremeni, apoi rînji, vîrînd mîinile în buzunar :

— A-șa ! Domnul Cristin e... „tovarăș" cu domnul ministru de Interne ! Uitasem ! Bieții miniștri „generoși" ! Cum plătesc ei acuma păcatele din tinerețe. „Tova-răși"... Ei bine... cărați-vă de aici, cu toții !

În stradă, Cristin regreta că plecase fără să-l fi „obligat pe comisar să consemneze brutalitățile într-un proces-verbal", dar Mihail, care, cu un minut mai înainte se vedea „în drum spre Siberia", își zicea : „Am scăpat ușor !".

Macovei mormăi, melancolic :

— Plătiți-mi, barem, o porție de varză cu carne, voi ăștia care ați făcut afaceri, ca să mă despăgubesc de cucuiul din cap !

Afacerea din strada Umbrei fu repede înăbușită, într-un cor de lătrături ale presei, din ce în ce mai slab, după cum se întăreau și intervențiile oficioase și sporea mituiala. Răcăceanu, pus în libertate pe cauțiune, făcu să nu se mai vorbească niciodată de el. Asta e frumoasa soartă a tuturor „Peleme"-ilor români, care știu să-și cultive relații parlamentare sau ministeriale. Și noroc cel puțin că, în împrejurarea aceea, n-au plătit oalele sparte, tot cei nevinovați, cum e obiceiul !

Dar, pe cei doi eroi ai noştri, aventura îi îngrozise ; Mihail şi Adrian, scîrbiţi, profitară de o cerere venită de la „Hotel English", unde se căutau doi băieţi de etaj, şi îşi schimbară existenţa. Deveniseră „londonieri" de hotel. Îşi dădeau seama că, întorcîndu-se la obişnuitele plasări care nu te lasă nici să mori nici să trăieşti, „casa" lor repede s-ar fi secătuit ! Ca să nu mai vorbim de vremea rea care începuse : ploi, vînt, frig. Aşa că cotlonul călduros de la „Hotel English" era binevenit.

Leafă aveau cincisprezece lei pe lună, apoi, casă, masă şi bacşişuri. Fiecare „garçon" avea, ca tovarăşe de etaj, o femeie. Lucrul : douăzeci pînă la douăzeci şi cinci de camere de întreţinut ; în plus, femeia trebuia să perie hainele pasagerilor, iar băiatul să le lustruiască încălţămintea. Lui Adrian i se dădu etajul al doilea. Lui Mihail al treilea. Patron : Ghiţă Lemnaru, un ţigan de ispravă, negru ca chinorozul, îndesat, cu mustăţi mari, activ, sever, dar drept. Atît de drept cît poate fi un patron. Domnul Ghiţă n-avea nimic de zis, cîtă vreme treaba mergea milităreşte, ca la cazarmă. De nu, o înjurătură şi un picior în spate.

Hotelierul mai impunea şi prin faptul că era un părinte nefericit : unul dintre copiii lui, o fată, era epileptică ; se prăvălea de mai multe ori în aceeaşi zi. Priveliştea acelor crize, adesea publică, era una dintre cele mai sfîşietoare. Bietul om suferea mai mult decît bolnava, care părea, sărmana, o fantomă. Tot personalul compătimea cu ei şi se silea să-şi facă datoria.

Dar era greu, greu ! Scularea era la cinci dimineaţa. Între zece şi unsprezece, robii se duceau la culcuş, mizerabil culcuş colectiv, pentru bărbaţi, ca şi pentru femei. Şi, din noapte pînă în noapte, o imensă zi plină de-o muncă istovitoare, dezgustătoare şi rău plătită, care nu-ţi îngăduia nici să răsufli.

Clientelă mediocră. Provinciali, avocaţi, ingineri, comercianţi, pensionari, militari, popi. Din cînd în cînd, cîte o puşlama de deputat, pretenţios, arogant. După o săptămînă întreagă de servicii făcute, mulţi dintre domnii aceştia o ştergeau englezeşte, (nu se aflau oare la „English-Hotel" ?), luîndu-şi pe furiş geamantanul. Rămînea, bietul

„garçon“, împietrit în fața camerei goale. Scuipa și exclama :

— Bun voiaj, puțin bagaj !

În cele mai bune cazuri, aliniați ca niște urangutani de ambele părți ale ieșirii, în urma alarmei date de soneria plecărilor, se pomenea fiecare cu cîte o băncuță în palmă. Uneori, numai douăzeci de bani. Alteori un leu. Pentru o întreagă săptămînă de slugăreală. Iar cînd li se întîmpla să primească doi lei, violența plecăciunii executate făcea să le tronsească șira spinării.

— Mersi ! Mersi ! Mersi !

Și, în momentul plecării, se știa dinainte dacă clientul era dintre cei care dau sau dintre cei care nu dau. În primul caz, pasagerul remarca la timp mizerabila prezență a „urangutanilor“, ale căror speranțe îi barau drumul mai temeinic decît un fluviu de foc ; număra repede capetele și își procura de la casă monedă măruntă, potrivită. Și cînd, cu conștiința împăcată, simpaticul, excelentul om se îndrepta spre trecătoarea arzătoare a strîmtei ieșiri, el și avea banii pregătiți în mînă, sunîndu-i chiar, distrat, pe cînd vorbea cu patronul care, și el, fără să pară a avea habar, cîntărea în gînd cam la cît se putea ridica suma destinată bacșișurilor, a cărui împărțeală nu era decît o chestiune de amănunt.

Tot așa de ușoară, dar cît de dezolantă, era constatarea prealabilă care se făcea în celălalt caz, al călătorului care ține prea mult la banii lui. Bestia aceasta nu se îngrijește niciodată de monedă măruntă, nu se teme deloc de pasagiul speranțelor înflăcărate, face totdeauna pe omul grăbit care nu vede pe urangutani, și vorbește, și povestește, și gesticulează, și rîde, tot plătindu-și nota și tot ștergîndu-și gentilica, pînă ce, deodată, o zbughește ca o săgeată, înăbușindu-și strigătul conștiinței. Dar gorilele îl prind la strîmtoare :

— Drum bun, domnule, bun voiaj !

— Ah, da... uitasem de voi (se caută prin toate buzunarele). Ce belele mai sunteți și voi ! Na-vă cîte un gologan... N-am mai mult de data asta.

Secătură ! Cică „de data asta“ numai !

Dar erau unii și mai ticăloși, „lunarii“ de pildă, cei care locuiesc cu luna. Nu numai că-ți ung ochii, acolo,

cu un leu, pentru toate cele treizeci de zile, dar își mai transformă și camera în muzeu, în bucătărie și în spălătorie. Uneori și în latrină.

În felul acesta, etajul lui Mihail se mîndrea cu o actriță. Al lui Adrian, cu un poet. Dar actrița avea cel puțin gentilețea să-și facă „necesitățile inexorabile“ la w.c. Pe cînd poetul, mai divin decît actrița, se murdărea în odaie. N-ai fi crezut niciodată una ca asta, văzîndu-l dimineața, elegant în mizeria lui, îndreptîndu-se melancolic spre ministerele pe care le tapa la rînd. Dar era, totuși, un om cumsecade. Și-apoi, publicul care îl citea nu cunoștea mistica intimă a poeziei sale.

Da, era greu. Frecau mult, cîștigau puțin, dormeau și mîncau prost. Și totuși, cu chiu cu vai, de bine de rău, mergea. Pentru că, afară, nimic mai bun nu-i aștepta. Afară, decembrie viscolea !

— Să ne ținem bine ! zicea Mihail. Nu ne este îngăduită nici un fel de greșeală. Te previn : dacă trebuie să plec din serviciul acesta, acum în toiul iernii, plec și din România. Zbor în Egipt. Nu vreu să risc să-mi cheltuiesc economiile și să mă întorc la rogojina și la lipia de la „Birou“. S-a isprăvit cu „Biroul“ ! Nu uita că ne pîndește pe amîndoi tuberculoza. Suntem foarte slăbiți. Încă vreo cîteva luni de privațiuni pe vremea asta cîinească și nu ne mai rămîne decît revolverul. Mie, cel puțin, care n-am o mamă să mă îngrijească.

Erau hotărîți să se țină bine. Soarta, însă, hotărî altfel cu Adrian.

Într-o seară, cu cincisprezece zile înainte de Crăciun, Niță veni într-un suflet la Adrian să-i spună că judecătorul de instrucție, Moangă, de la Brăila, îl cita prin mandat ca inculpat de „răpire de minoră“. Un polițist arătase la „Birou“ mandatul de aducere :

— Am spus că nu știm ce te-ai făcut. Dar au să te găsească. Așa că șterge-o de pe-aici !

Adrian lăsă totul baltă și chiar în noaptea aceea plecă la Brăila.

„Răpire de minoră !“ își zicea el, în tren. „Visez ! Cînd voi fi răpit sau voi fi ajutat eu să se răpească vreo minoră ?“

Și gîndul lui se opri la o aventură banală care nu putea, nici pe departe, să semene cu o răpire de minoră. Prin primăvară, cu puțin înainte de a pleca la București, fusese tîrît de niște tovarăși la o serată dansantă populară. Tîrît, deoarece Adrian n-avea nici în clin nici în mînecă cu dansul. Dar :,

— Hai, vino ! Nu fii sălbatic ! Ai să vezi, vin o mulțime de „gagice"... ușor de răsturnat.

Cedă. Și, într-adevăr, în zarva „balului" i se arătă o fetișcană „care nu făcea fasoane".

— Bine, dar n-are nici cincisprezece ani, obiectă Adrian.

— Ce-ți pasă ! s-a culcat pînă acum cu o duzină de tipi. Ia-o cu tine !

O luă. Și dimineața, strecurîndu-i o patacă, se despărțiră prieteni.

„Se cheamă asta, răpire ?" se întreba Adrian.

— Da, haimana ! se răsti la el judecătorul Moangă, un borțos care de-abia îl încăpea fotoliul. *Răpire* se cheamă ! Auzi ? Și se pedepsește cu unul pînă la trei ani închisoare. Legea e categorică. Ai răpit dintr-un bal o minoră și ai necinstit-o.

— Am necinstit-o ? Mă iertați, domnule judecător, dar vă pot cita martori care vor declara că s-au culcat cu ea înaintea mea.

— Așa ? !... Îmi poți cita asemenea martori ? Dă-mi numele și adresele lor...

Adrian îi servi doi, pe loc.

— Vă mai aduc alții, mîine.

Judele, pe jumătate convins, încetă de-a mai gesticula. Îi pierise avîntul. Potolit, îl cîntări pe Adrian din ochi. Și atunci se petrecu una din acele drăguțe scene care caracterizează moravurile justiției românești :

— Și zici că ești zugrav, hai ? făcu judele, căscînd.

— Da, domnule judecător.

— Atunci, uite, voi cita martorii ăștia care zici tu că s-au culcat cu minora înaintea ta, le voi lua declarațiile și dacă se dovedesc exacte, mă voi *sili* să dau o ordonanță de neurmărire. În vremea asta, ai să-mi zugrăvești sufrageria. *Plătesc materialul.* S-a făcut ?

— S-a... făcut, domnule judecător.

Trebuia să se facă ! Altfel, adio neurmărire !

Știa el bine Adrian ce însemna aia, *mă voi sili.*

Mîhnit, nenorocit că se vedea obligat să mai zăbovească la Brăila, se duse în piața Poligonului să examineze sufrageria pe care trebuia s-o zugrăvească pe veresie. Se găsi în fața unei lucrări în ulei. Ulei, iarna ! O mizerie ! Zile și zile, între două straturi de vopsea, ca să se poată usca. O să-l țină pînă la Crăciun. Nu, nu ! O dragoste cu o minoră nu făcea chiar atîta.

— Vreau, zise magistratul, s-o faci toată în roșu, un roșu aprins. Cu o mică bordură lîngă tavan. Pereții, în panouri. Trebuie s-o am gata de sărbători. Hai, curaj băiete !

Adrian zugrăvi de zor pînă în ajunul Crăciunului, termină sufrageria și obținu neurmărirea. Dar procurorul Eremia făcu apel și îi smulse tribunalului o condamnare de cincisprezece zile închisoare, de care Adrian nici nu se sinchisi, dar pe care trebui s-o facă, ceva mai tîrziu, la înapoierea dintr-o călătorie în Egipt.

De ce toată această persecuție ?

Numai și numai pentru că minora avea un unchi gardist la poarta locuinței procurorului Eremia. Rugînd pe acel amabil apărător al virtuții femeiești să urmărească pe Adrian, bietul unchi spera să-l hotărască pe tînăr să-i ia nepoata de nevastă. Nu izbuti decît să-l mînjească cu o condamnare infamantă.

Cu toată sufrageria zugrăvită pe veresie.

Adrian petrecu Crăciunul alături de maică-sa, care se arătă fericită de întîmplarea neașteptată, în ciuda clevetirilor cu care mahalaua știa să învăluiască șederea fiului ei la Brăila.

„Da, auzeai în toate părțile. O să trebuiască s-o ia pe pațachină de nevastă. De nu, îi toarnă procurorul trei ani de pușcărie. Așa-i trebuie !"

Înapoindu-se, după sărbători, la București, Adrian crezu că se trezește dintr-un vis urît.

„De ce s-or fi bucurînd atîta, dacă aș fi silit să iau o tîrfă, sau că va trebui să fac pușcărie ? Ce le-am făcut eu oamenilor acestora ? O, viață ! Unde e omenirea cea demnă de-a lupta și muri pentru ea" ?

Numai la suferinţele morale ale mamei sale se gîndea el, cînd nevoia de bîrfeală a mahalalei punea pe tapet purtarea lui. Biata femeie îndura orice, afară de ideea de a-şi vedea idolul trecînd drept un derbedeu. Dar nu se scursese bine luna lui ianuarie şi o altă poveste avea să otrăvească zilele bătrînei.

Fu afacerea cu tulburările produse la Bucureşti, cînd cu marea manifestaţie de simpatie pentru revoluţia rusească din 1905, organizată de socialişti la data de 14 ianuarie, în sala Eforiei. În ziua aceea, în care burghezia face mare tărăboi naţional pentru a sărbători aniversarea Unirii Principatelor dunărene sub sceptrul bunului domnitor Cuza, la 1859, partidul socialist hotărî să-şi afirme existenţa şi să-şi inaugureze noua activitate printr-o impunătoare desfăşurare de forţe muncitoreşti, care să facă ecou manifestaţiei cvasi-universală a Internaţionalei socialiste, fixată tot la acea dată pentru a protesta împotriva masacrelor ţariste şi arestării lui Maxim Gorki.

Înfierbîntarea spiritelor, care precedă acel miting, fu de-aşa natură încît Adrian, ca atîţi alţi neofiţi, crezu că ultimul ceas al capitalismului sunase. Presa democratică era plină de amănunte asupra grozăviilor la care se dedase armata ţarului ca să-şi răzbune înfrîngerea din Manciuria, masacrînd populaţia paşnică a marilor oraşe. Portretul popii Gapon şi al lui Gorki erau tăiate din ziare şi păstrate cu religiozitate, ca nişte icoane. Gorki, mai ales, deveni în puţine zile figura cea mai populară dintre scriitori revoluţionari. O primă culegere din nuvelele sale, apărută sub titlul *Ceva mai bun, mai omenesc,* se volatiliză într-o săptămînă.

Se aflau în ea, printre altele, bucăţile : *Cititorul, Conovalov, Macar Ciudra, Emilian Piliai, Celcaş.* Seara, atelierul de plăpumărie şi „Biroul" se transformau în sală de lectură. Citeau şi reciteau din Gorki şi nu se mai săturau. Adrian, care dormea de data aceasta în atelier şi singur, contempla portretul scriitorului şi cugeta :

„Asta, într-adevăr, e ceva nou în lume. Un salahor, aproape neştiutor de carte, ajuns la această putere de expresie artistică şi revoluţionară ! Iată o soartă cu care nu se pot mîndri toţi scriitorii. Trebuie pentru asta, pe lîngă talent, şi o mare inimă de revoltat".

O altă împrejurare venea să se adauge acestei exaltări generale și să sporească autoritatea morală a mitingului proiectat. Un revoluționar, rus sau bulgar, nu se știe bine, dar care vorbea românește, doctorul Stanciof, sosise de cîteva zile și ținea sfaturi dese și tainice cu un mic număr de șefi socialiști. Printre ei, Adrian observase figura unanim respectată a bătrînului revoluționar basarabean, Ramură, autorul cărților *În exil* și *În temniță*, povestiri ale propriei sale activități în cadrele Partidului socialist rus. Era veșnic însoțit de fiica lui mai mare, doctorița Eufrosina Ramură, ea însăși revoluționară dar, pe-atunci, ca și tatăl ei, puțin distantă de noua mișcare muncitorească. Cristin, inițiat în acele consfătuiri, afirma că cele trei personaje vor intra sigur în luptă. O vom face, deci, „lată rău".

Cîțiva dintre obișnuiții flămînzi ai „Biroului" și ai plăpumarilor, dîndu-și aere de martiri, se declarau gata să moară, în acea zi de „miting hotărîtor", în care vor „doborî burghezia la pămînt". Niță era pentru moarte. I se acrise. Adrian nu voia să moară chiar în ziua aceea, dar plecase „să pună și el umărul". Atîta pagubă pentru mamele care își iubesc prea mult fiii !

N-a fost însă nici un mort, și burghezia s-a ales cu sperietura.

Prefect de poliție era atunci jovialul „cneaz" Moruzi, boier bărbos și burtos, care știa totdeauna să ia lucrurile în bine și care nu-și pierdea cumpătul cu una cu două. Pe cînd sala Eforiei gemea de popor și poliția da în vînt, falnicul prefect își tundea barba. „Curcanii" lui, înotînd prin zăpada terciuită, nu mai știau pe unde să-l caute. Și abia după o crîncenă încăierare, dar numai la intrarea în sală, deoarece înăuntru se ronțăia năut și se cînta *Internaționala*, „cneazul" fu descoperit la un bărbier. Apăru, legănîndu-se ca o rață, zîmbitor, voios și sceptic :

— Unde vedeți voi revoluție ? își întrebă el copoii.

Cîteva nasuri turtite, printre care și Cristin cu Adrian, izbutiră să-și facă drum pînă la prefect :

— Nu ni se dă voie să intrăm !

— Dreptul de întrunire...

— Constituția...

— Ei da, da, copii! Toate acestea există! Dar... Hai, hai! Cu revoluţionari de treabă, ca vechii mei prieteni Ramură şi doctorul Stanciof, nu se face ea revoluţia chiar azi! Vor avea dumnealor bunăvoinţa să se gîndească şi la răspunderea mea!

Lui Cristin nu-i prea plăcu gluma cneazului, dar vreo douăzeci de tovarăşi îl făcură praf, strigînd, ca la întrunirile electorale:

— Trăiască prefectul nostru! Trăiască cneazul Moruzi!

Şi intrarea sălii fu luată cu asalt.

Dar poliţiile sunt nenorocite, dacă nu pot să-şi dea dovada zelului lor. Cum să laşi să treacă o asemenea frumoasă ocazie de a-ţi justifica existenţa de poliţist? E, doară, de pomină replica unui prefect de poliţie model care, în faţa raportului cotidian al agenţilor săi afirmînd mereu că nimic nu se petrecuse peste noapte, exclamase: „Aşa? Nu se petrece nimic în oraş? Totul merge strună? Atunci noi ce rost avem aici? Nu mai e nevoie de noi! Haideţi domnilor: demisiile dumneavoastră!“

Aşa că bunii elevi ai acelui maestru poliţist hotărîră să facă ei revoluţia. Pe drept cuvînt: ieşind de la întrunire, manifestanţii păreau să-şi rîdă de poliţie. Şi prea cîntau *Internaţionala* chiar într-o zi de sărbătoare naţională şi cam prea strigau „Trăiască Gorki“, acel Gorki despre care nu se ştia cine era şi unde se afla, ca să fie înhăţat. Îmbrînciră lumea, invitînd-o să se împrăştie. Atît fu de-ajuns. Cîţiva pumni ridicaţi, cîteva strigăte „subversive“ şi ţin-te matrace de gardişti şi săbii de comisari, plouînd cu nemiluita asupra masei de capete. Apoi, fireşte, arestări. Vreo cincizeci, între care Niţă şi Adrian, cu faţa umflată. Noaptea fură pisaţi „în lege“. Şi, a doua zi, fiecare provincial, însoţit de cîte un agent, lua drumul oraşului său natal. „Trimis la urma lui“.

Numele lui Adrian apăru în ziare. Mahalalei, atît îi trebui. Că şi începu: „Ce spuneam eu! O haimana! Ca mîine-l vezi în fiare şi între baionete! Gîndeşte-te şi dumneata: „soţialist“! Contra statului, adică! Asta-i culmea!“

Şi biata maică-sa, care nu înţelegea nimic: „De ce te bagi tu în afacerile statului? Politica nu-i pentru oameni

de teapa noastră. Cum poţi tu, cînd eşti sărac, să te crezi mai deştept decît miniştrii ? Şi cum să «lupţi» tu cu mîinile goale contra statului, care are poliţie şi armată ? Şi ce ai tu, Dumnezeule Doamne, de le iei apărarea muncitorilor ruşi ? Eşti nebun ! Nu ştii că ţarul e puternic şi poate veni oricînd să ne robească, cum a mai făcut şi pe vremea bunicilor mei ? Asta ne-ar mai lipsi acum, în mizeria noastră ! Sotniile de cazaci beţi, care fură purceii şi siluiesc femeile ! Aşa că lasă statu-n pace şi vezi-ţi de treburile tale !"

Singur, trist, cu economiile aproape irosite, Adrian se plictisi timp de două săptămîni în Brăila, dar cel puţin trecu prin faţa consiliului de revizie, fu găsit inapt pentru militărie şi scutit. Era acum liber, liber să treacă graniţa ! Pe la jumătatea lui februarie zbură iar la Bucureşti.

Mihail îl primi rece. Două luni de zile se războise cu patronul, ca să-i păstreze lui Adrian locul, punîndu-i mereu înlocuitori provizorii pe care îi instruia el însuşi şi-i ajuta, ca să nu sufere deloc serviciul. Acum ocupa etajul un servitor „definitiv". Mihail povăţuise pe Adrian să nu participe la mitingul acela buclucaş. Dar el tot după capul lui a făcut.

— Acum ce-ai să devii ?

— N-am să-ţi cer de mîncare, îi răspunse, mojic.

Bunul Mihail se supără. Se despărţiră certaţi. Adrian se întoarse la „Birou", hoinări cîteva zile şi se simţi nenorocit de moarte. Fără Mihail, lumea era pustie ; „Biroul" de o tristeţe care-ţi rupea inima. Aproape nimeni nu mai lucra. Niţă dispărut. Macovei, bolnav, zăcea în odăiţa îngheţată. Moş Florea şi Adventistul, plecaţi. Singur Leonard continua să-şi ocupe fotoliul şi să-şi molfăie pătraţii de pîine goală, suflîndu-şi în mîini sau dezmorţindu-şi-le pe un „tunuleţ" care mocnea lîngă el. Dar ochii mari, limpezi, ai fostului negustor cam începeau să se închidă încet, peste deznădejdea vădită a unei vieţi în zadar eroică. Nu mai priveau spre stradă cu vajnica lor nelinişte de altădată. Nu mai aşteptau nimic de la strada aceea înşelătoare. Şi, lipsită de luminoasa lor voinţă, faţa lui era toată stinsă : fruntea parcă mai mică, obrajii

moleșiți, buzele îmbufnate, bărbia blegită, nările lipite, pielea întunecată.

Leonard nu mai părea preocupat decît de-o singură grijă : să dea fuga la fiecare jumătate de ceas, să vadă „ce făcea“ Macovei, să-i sufle și lui în mîini sau să-i pună la picioare o cărămidă caldă. Uneori îi zicea lui Cristin, care se arăta rar :

— Dă-mi cîțiva gologani, să-i aduc un ceai lui Macovei.

Și într-o zi, pentru întîia oară, îi vorbi lui Adrian :

— Da... Desigur... Sunt mai vinovat decît Macovei, de pierderea magazinului nostru. Ar fi trebuit s-o jertfesc pe acea ultimă femeie, care mi-a dat lovitura de grație. Nu putea să-și lase el nepotul dus la pușcărie. Băiatul acela era toată viața lui, singura lui fericire. Nu schimbi copilul, cum schimbi femeia. La asta nu m-am gîndit. Am fost orb... Acum e prea tîrziu. Nu-i mai rămîne decît să moară. Vom muri amîndoi. Curînd.

Servitori oblojiți deschideau din cînd în cînd ușa „Biroului“ și repede o închideau și plecau. Pustiul care domnea acolo, nu le plăcea. Leonard, trezit o clipă din visurile lui, bătea din pleoapele pe jumătate închise și înclina capul.

Într-o zi, intră o femeie bătrînă :

— N-aveți un fecior, care să vrea să îngrijească un domn bătrîn, bolnav ?

— Ba da ! răspunse Adrian. Merg eu. Dar trebuie să plătiți „taxa“ numaidecît.

— Și dacă nu stai în serviciu nici opt zile ? Că, să știi, e greu tare.

— Vă garantez cincisprezece zile de încercare și dacă după acest termen plec, îmi veți reține „taxa“.

— Cu condiția asta, plătesc. Cît ?

— Zece lei.

Femeia puse banii pe birou :

— Am o treabă undeva. Peste o oră trec pe-aici să te iau.

— Vai, prietene dragă ! zise Leonard, după ce plecă femeia. Dumneata nu știi despre ce este vorba. E un bătrîn paralitic, pe care trebuie, de două sau trei ori pe săptămînă, să-l iei în brațe, să-l duci în baie și să-l freci

cîte două-trei ceasuri, că mai suferă şi de o boală de piele! Nimeni nu stă. Femeia asta, care e jupîneasa lui, bate în toate lunile birourile de plasare. E ştiută. Te sfătuiesc să nu te duci. N-ai să rezişti. E o muncă mîrşavă.

— Nu-i nimic... Mă duc.

— Atunci... Înţeleg, e ca să încasez eu aceşti zece lei!

— Şi pentru că libertatea nu-mi mai spune nimic în clipa asta. Mă plictisesc. Vreau să fac ceva, indiferent ce. M-aş duce să scald şi porci.

Gura lui Leonard schiţă o strîmbătură. Bătrînul îşi aruncă braţele pe masă, cu mîinile împreunate, cu palmele în jos şi îşi culcă, încet, fruntea pe ele.

IX

Bătrînul solitar din strada general Ipătescu nu era chiar un bolnav. Mai degrabă un infirm. Se numea Dumitrescu. Boier degenerat. Bogat. Mare colecționar de fluturi.

Adrian văzu un bărbat respectabil, foarte în vîrstă, cu o barbă albă, frumoasă și chel. Era în pat, așezat în capul oaselor, în cămașă de noapte, între perne mari. Sta așa, de douăzeci de ani. Cu o lupă în mînă, citea ziarele.

Bătrîna jupîneasă îl împinse pe Adrian în camera stăpînului și dispăru fără o vorbă, ceea ce tînărului i se păru ciudat. Abia putu să îngîne o bună-ziua.

— Apropie-te, zise infirmul, privindu-l cu ochi pătrunzători.

Adrian făcu un pas spre pat.

— Mai aproape : nu te mănînc !

Cînd ajunse lîngă pat, bătrînul îi apucă o mînă, i-o trase spre el cu putere și începu numaidecît să-i examineze unghiile. Într-adevăr, Adrian le avea lungi. Se scuză :

— Am să le tai. Sunt prea mari.

— Nu ! Să nu le-atingi ! Te opresc ! Sunt tocmai unghii cum îmi trebuie mie. Căci treaba ta de seamă, aici, e să mă scarpini pe tot corpul în fiecare seară, înainte de-a mă culca, afară de serile din ajunul băilor, pe care le iau de două ori pe săptămînă, la ora unu dimineața. Aceste băi durează de la două pînă la trei ceasuri, după îndemînarea ta de-a mă curăți de pielea moartă, și asta

e a doua ta treabă. A treia, e să mă speli în fiecare dimineață pe cap, afară de zilele cînd ies din baie. Și asta e tot, flăcăule ! Și-i dădu lui Adrian cu palma peste sex : Ha, ha ! Ce mai carabojan, nu ?

„Ei, comedie ! gîndi Adrian, încremenit. Bună poamă de boier trebuie să fii".

După două zile, fostul fecior care n-avea să părăsească serviciul decît după ce-l va fi instruit pe Adrian, îi zise acestuia, arătîndu-i un tinerel care străbătea coridorul spre apartamentul bătrînului :

— Uite amantul domnului Dumitrescu. E un funcționar din ministerul de Interne. Vine în fiecare săptămînă să-i frece stăpînului dindărătul, singurul loc de pe corpul lui pe care nu-l frecăm noi, după cum ai văzut. Dar frecatul ăsta îi aduce tipului, de fiecare dată, îndoitul salariului tău întreg : o sută de lei !

— Frumoase obiceiuri mai sunt în casa asta ! zise Adrian.

— Stai că nu s-a isprăvit ! Bătrînul are să-ți facă și ție curte, cum mi-a făcut și mie, căci i-ar plăcea, vezi bine, să aibă asemenea ședințe cît mai des și cît mai ieftin.

— Mulțumesc !

— Și dacă n-ai să vrei, are să-ți facă zile fripte. De-aia nici un fecior nu stă mai mult de-o lună.

Viața de servitor la acel infirm nu era rea. Munca, deși dezgustătoare, era dintr-acelea care se pot executa. „Scărpinatul" de seară îi cerea feciorului să stea treaz pînă la miezul nopții, cînd nenorocitul de bătrîn se despuia tot și își supunea unghiilor infirmierului său toate părțile trupului, bucățică cu bucățică. Era o întreagă operație, care dura un ceas și care cerea răbdare, iscusință. Dădeai, de-a-lungul părții tratate — spate, piept, coapse sau picior — cu amîndouă mîinile deodată, cu degetele lipite, și nu trăgînd spre tine, ceea ce ar fi prilejuit „arsuri", ci împingînd cu toate opt unghii, numai înainte, ceea ce potolea mîncărimea și aducea ușurarea necesară somnului. Pielea pierdea astfel un strat de pieliță iritantă, ca un fel de tărîță. Pînă la sfîrșitul ședinței se strîngea pe cearceaf o grămăjoară bună. În timpul zilei, pacientul

se scărpina singur, cu bietele lui degete strîmbe, cu unghii enorme. Cînd „scărpinatul“ era executat ireproşabil, domnul Dumitrescu gemea de plăcere şi binecuvînta viaţa. Atunci Adrian era răsplătit cu o linguriţă de dulceaţă, care îi plăcea mult. Dar erau seri în care operaţia nu mergea deloc în ritmul voit şi atunci Adrian era tratat cu violente împunsături de unghii în braţele-i goale. Se alegea, uneori, cu mici răni sîngerînde, foarte veninoase.

Băile de noapte erau obositoare, mai ales din cauza nevoii de somn. Se transporta cada în camera bolnavului, cu multă băgare de seamă ca să nu fie murdărit covorul. Era umplută şi golită, cu găleţi. După ce era muiat corpul vreo jumătate de oră, începea frecatul cu unghiile, centimetru pătrat după centimetru pătrat. Cădea pielea după el, ca brînza rasă. Muncă îndelungată, plictisitoare. Moşneagul îşi tot pipăia corpul, arătînd părticele neîndeajuns de curăţite :

— Aici... Şi-aici... Încă puţin colo...

Deoarece liniştea lui din zilele următoare atîrna de felul cum fusese săvîrşită curăţenia aceea. Adesea, vlăguiţi, cu năduşeala curgînd pe el şiroaie, adormeau amîndoi, unul în baie, celălalt pe scăunel, cu braţele în apă :

— Hai ! zicea pacientul, trezindu-se. N-a mai rămas decît o bucăţică la buci. Freacă bine. Am să-ţi dau o dulceaţă de caise, să te lingi pe bot !

Spălatul capului, dimineaţa, era uşor, deşi tot atît de migălos. Era aşezat omul turceşte, în pat, pe o muşama, cu ligheanul pe genunchi. Era săpunit de mai multe ori, i se masa pielea cheliei, obrajii, gîtul, şi era limpezit cu apă multă. Dar, la fiecare spălat, Adrian remarca o ciudăţenie, pe care el o punea pe seama caracterului bătrînului.

Domnul Dumitrescu avea două enorme portmoneuri, tixite cu bani, pe care le păstra de obicei sub perne, deoarece plătea totul pe loc şi în monedă potrivită pînă la o para. Odată pe lună venea bancherul lui şi îi aducea suma trebuitoare, în hîrtii de cîte o sută şi de douăzeci, în piese de cîte cinci lei, un leu şi în băncuţe, în gologani de cîte zece, cinci şi în părăluţe de cîte doi bani şi un ban. Cînd trebuia să plătească, de pildă, o jumătate de kilogram de carne, pentru servitori, de treizeci şi cinci de

bani kilogramul, el scotea din pungă exact optsprezece bani. Era o manie a lui și Adrian nu se arăta prea mirat. Dar nu știa el, pentru care motiv, în timpul spălatului la cap, moșul lua de la locul lor cele două săculețe de piele și le vîra în izmene, între picioare, sub lighean. Într-o zi, strîmbîndu-se de rîs, îi ceru să-l lămurească.

— Are să te supere, îi răspunse el, dar am să-ți spun. Uite, de ce : am fost furat o dată ! Aveam un fecior așa ca tine, dar dobitoc. Mă spăla prost și-l înțepam cu unghiile. Într-o zi, cum eram cu capu-n lighean și orbit tot de săpun, hoțomanul mi-a șterpelit amîndouă pungile pe care le țineam atunci, chiar în timpul spălatului, sub perne. Ba, ceva mai mult : furios rău că-l înțepam, a răsturnat și ligheanul cu zoi pe mine, udînd tot patul, apoi a șters-o, lăsîndu-mă singur și în starea aceea, pe mine, infirm și nenorocit, și care nu pot trăi o zi fără îngrijirea pe care o vezi... De-atunci, ascund banii între picioare.

— Și credeți c-aș putea să vă fac și eu la fel ?

— Nu știu ! Nu. Nu cred. Dar acum m-am obișnuit așa.

Nu credea. Omul, deși grosolan, zgîrcit și vicios, nu era lipsit de inteligență, nici de cultură. Băgase repede de seamă că Adrian n-avea stofă de servitor și-i acorda o stimă care se traducea zilnic prin lungi convorbiri, aproape amicale, cu privire la literatură și la ideile timpului, ba chiar prin confidențe. Îi povesti tînărului fragmente din frumoasa lui viață de rentier liber, tinerețea lui, închinată întreagă dragostei sale de natură și pasionată după fluturi, pentru vînarea cărora jertfise peste un sfert de veac.

— Colecțiile, pe care le vezi colo pe pereți, nu reprezintă decît a zecea parte din ce aveam. Deoarece, acum cinci ani, căzînd grav bolnav și crezînd că am să mor, le-am împărțit pe toate la prieteni. Pe urmă m-am făcut bine și mult am regretat că m-am despărțit de fluturii mei dragi. I-am rugat pe toți să mi-i împrumute, pentru puținii ani cîți îmi mai rămîn de trăit, dar nu mi s-au mai înapoiat decît o mică parte și nu dintre cei mai frumoși.

Uneori, pe neaşteptate excitat, făcea aluzii transparente la nevoia lui de „dragoste filială“, o dragoste filială pe care Adrian nu se mai silea s-o interpreteze, căci bătrînul îşi însoţea declaraţia sentimentală de gesturi care îi trădau limpede intenţiile.

— Dac-ai vrea să fii bun cu mine, să mă iubeşti puţin, să te ocupi de zilele mele bătrîne de biet om singur, ţi-aş lăsa la moartea mea o parte din avere. Şi, cu ochii ieşiţi din orbite : Vino, copilul meu, să te îmbrăţişez !

Adrian, întristat, pleca fără să răspundă nimic. Şi, timp de cîteva zile, bătrînul nu mai stăruia, dar tot nădăjduia să-şi ajungă ţinta. Se arăta binevoitor, drăgăstos şi chiar larg, sporind cheltuiala întreţinerii servitorului său şi îndopîndu-l cu dulceaţă, după care se prăpădea. Infirmul nu se hrănea decît cu lapte, pîine prăjită şi fructe. Carne se cumpăra numai pentru personal, dar puţină şi proastă. Începu să se cumpere mai multă şi de calitate mai bună, ceea ce o miră pe bătrîna slujnică, femeie de încredere, foarte veche în serviciu, tăcută, rece, petrecîndu-şi vremea cu scuturatul apartamentului şi cîrpitul rufelor. Mai ajuta la pregătirea băilor nocturne, precum şi la îmbrăcarea şi dezbrăcarea domnului Dumitrescu, care, aproape în fiecare zi, ieşea în cupeu să se plimbe la Şosea. Pentru această din urmă treabă, de-abia ajungeau cei doi servitori, deoarece membrele bolnavului, anchilozate, ţepene, strîmbe, intrau cu greu în haine, ghete, mănuşi. Un ceas întreg ţinea munca asta. În tot acest timp, el suferea, gemea, se înfuria. Apoi, sprijinindu-se în baston şi susţinut de subtiori, era condus pînă la trăsură. Era atunci un jalnic boier chipeş, înveştmîntat tot în negru funerar, cu respectabila-i barbă albă revărsată pe piept, cu privirea severă, cu ţinuta rigidă. Văzut din fugă cupeului, nu-i ghiceai cumplita infirmitate.

Mai ales la înapoierea din acele plimbări, avea obicei, nenorocitul, odată reinstalat în pat, să-l sîcîie pe Adrian cu avansurile lui de „dragoste filială“. Fireşte, personalitatea tînărului îi impunea totdeauna invertitului şi-l făcea să adopte anume forme, într-atît admirabila putere a sufletului omenesc obligă la respect pe omul cel mai

decăzut. Dar, vai, puterea viciului o depăşeşte pe aceea a sufletului şi se îndîrjeşte s-o înjosească.

Într-o zi, în clipa în care Adrian îşi încasa leafa pe prima lună de servici şi primea un bacşiş de zece lei, bătrînul îl înşfăcă, brusc, cu amîndouă mîinile, de dinainte şi îi strigă :

— Lasă-mă să-ţi văd ştiuletele ! Lasă-mă să-l sărut !

Fu o scenă penibilă şi greţoasă. Adrian ameninţă că pleacă, fără să mai aştepte cele opt zile obligatorii. De-atunci, se isprăvi tot. Viaţa în casa aceea deveni pentru el un iad. Nimic nu mai era pe placul stăpînului, care îşi înţepa furios feciorul cu ghearele, făcîndu-i braţele numai o rană. Pînă într-atît, că-ntr-o dimineaţă, scos din sărite, după un spălat, Adrian îi dădu moşneagului un pumn în cap şi, spre nenorocirea lui, exclamă :

— Scîrnăvie ! Aş fi în stare să-ţi dau foc casei şi să te fac să arzi ca un şoarece !

În aceeaşi seară, chemat pe ascuns de bătrîna servitoare, un domn încruntat, care era comisarul circumscripţiei respective, era introdus în odaia infirmului. Puţin după aceea, Adrian apărea în faţa celor doi judecători ai săi :

— Iată pe acela care m-a lovit şi care vrea să mă facă să ard ca un şoarece !

Adrian fu bătut pînă la sînge, în ochii stăpînului său. Ajunse în camera lui, clătinîndu-se, cu faţa şi corpul strivite în lovituri de pumni şi picioare. Fu bolnav mai multe zile, neînstare măcar să se mişte. Alt servitor, repede găsit, îl îngrijea acum pe bătrîn.

Vindecîndu-se, în sfîrşit, rănile, îşi strînse lucrurile şi vru să plece, fără chiar a-şi mai cere banii ce i se cuveneau. Atunci, servitoarea îi strecură, mută, o bucată de hîrtie. Moşul zicea : „Sunt un ticălos. Îţi cer iertare în genunchi. Nu mă părăsi fără să-mi dai iertarea ta : remuşcările m-ar face să-mi iau viaţa".

Adrian se duse la el. Cum apăru, ochii călăului său se umplură de lacrimi :

— Află, copilul meu, că oamenii au făcut din mine scîrnăvia care sunt şi cum pe drept m-ai numit. Eu, eu am venit pe lume, îndrăgostit de tot ce vedeam, am venit bun, milos şi mai ales îndrăgostit de natură. Dar un tînăr

cioban de pe moşia noastră, pe care îl iubeam pentru poveştile şi snoavele lui, ştiu atît de bine să se „joace“ cu mine pe cînd aveam zece-doisprezece ani, încît, curînd de tot, nu mă mai putui lipsi de plăcerea pe care mi-o altoi în trup şi care deveni şi rămase pentru totdeauna cea dintîi nevoie a mea, mai puternică şi decît foamea... Iată mizeria şi nenorocirea mea. Ai să-mi ierţi crima ce ţi-am făcut-o ?

Adrian, lîngă uşă, rosti :

— Ţi-o iert.

— Şi-ai să primeşti de la mine o mică sumă de bani ?

— Asta, nu. Nu primesc decît dreptul meu. Suferinţa nu se plăteşte.

Ger siberian, cu toată luna martie care înclina spre sfîrşit. De cîteva zile, o îmbelşugată zăpadă moale, măruntă, îngăduia săniilor să zboare, încoace şi încolo, înveselind spaţiul cu sunetele zurgălăilor.

Adrian, cu geamantanul pe umăr, părăsi strada general Ipătescu, aşa cum părăseşti un spital cînd eşti tuberculos, cu suflet amorţit şi gol de convalescent care nu ştie dacă afară îl aşteaptă viaţa sau, cumva, întoarcerea bolii. Absenţă totală de sentimente precise. Nici dragoste, nici ură. Nici nădejde, nici temere. Ieşirea din cele cinci săptămîni de ocnă cu îngrozitoarea lor vedenie scîrboasă de la sfîrşit, îl lăsa indiferent în faţa libertăţii regăsite. Nu simţea nici măcar nevoia de a-l revedea pe Mihail, despre care nu mai ştia nimic. Şi, lucru ciudat, îi era bine aşa : neîmpins de nici o voinţă lăuntrică să facă într-un fel sau într-altul.

Ajuns la o răscruce, sumedenia de sănii galopînd ca nişte fantome, chiciura de pe pomi, albul orbitor al peisajului, îi dădură poftă să alerge şi el cu o sanie prin zăpadă. Strigă una şi se sui :

— Unde mergem ?

— Unde vrei. Plimbă-mă puţin. Uite : de-a lungul cheiului Dîmboviţei.

Frigul şfichuitor îi făcu bine, fără a-l trezi.

Dormita, cu ochii pe jumătate deschişi, cu geamantanul la picioare, neştiind unde va sfîrşi cursa. Clădiri, şiruri de pomi, pietoni grăbiţi, uneori imaginea unei fe-

mei sau a unui bogătaș, înfofoliți în blănuri, îi defilau iute pe dinainte în sens contrar, silindu-se parcă să-i fugă de sub priviri. Se ghemui în pătura groasă a săniei. La Cotroceni, vizitiul întrebă :

— Continuăm ?

— Nu. Du-mă la o cofetărie bună, pe Calea Victoriei.

În fața cofetăriei se întrebă ce să facă cu geamantanul, care nici prea frumos nu era.

— Așteaptă-mă zece minute, îi spuse birjarului.

Intră și ceru prăjituri, luînd loc la o masă în fundul localului. În clipa aceea chiar, se gîndi la Lucia și, după un minut, apăru și ea, urmată de Puți, avocatul de la serbarea cîmpenească. Le întoarse repede spatele, ca să nu fie văzut, în timp ce în inimă simți un junghi care îl făcu să-și piardă răsuflarea. Închise ochii, cu capul proptit în piept, cu plumb în trup, și rămase așa mult după plecarea fostei sale ibovnice. Apoi, buzele lui rostiră amar :

— Puți ! M-a înlocuit cu Puți !

Dar de ce faptul acesta îl durea așa de tare, o durere pe care n-o mai cunoscuse încă ? O iubea, deci, pe Lucia ? Și pînă într-atît ? Pentru ce, atunci, o părăsise ? Biata fată îi scrisese îndeajuns. El nu-i răspunsese deloc. Atunci ?

„Da... Dar... Puți !".

Puți sau altul, nu era totuna ?

„Nu, nu ! E-ngrozitor ! Puți ăla se culcă acuma cu Lucia *mea !*"

Lucia *lui !*

Se sculă, nimicit. Sania îl lăsă în fața „Biroului", dar un lacăt mare la ușă îl vesti că prăvălia trăsese pe veci obloanele.Intră la plăpumari. Atelierul era în păr. Același. Dar chipurile nu erau vesele ca de obicei. Lucra acum și Cristin. Nimeni nu păru surprins de apariția lui Adrian. Schimbară doar cîte un bună-ziua. Apoi Cristin zise :

— Macovei e la morgă.

Adrian ghicise :

— Și Leonard ?

— Pe jumătate nebun. Are să se omoare, cu siguranță !

— Şi nu se poate face nimic pentru el ?
— Ce să faci ? Să-i dai o sută de lei ? Două ? Nici nu vrea ! Nici nu primeşte ! Şi-l înţeleg.
— Acum unde e ?
— Dus după pregătiri pentru înmormîntare... Îl îngroapă mîine.
— Mihail ştie ?
— Nu l-am mai văzut de cînd a intrat la „English".
Adrian hotărî să nu se ducă să-i anunţe vestea morţii lui Macovei. La ce bun ?
Ieşi.
Gol... Gol... Pustiul vieţii !

Ei, nu ! Puţi ! Ah, Lucia asta, care spunea că-i e scîrbă de de-alde Puţi. Hotărît, toate femeile sunt la fel !... Da, toate sunt la fel, dar junghiul e tot acolo în inima lui. Se înfige din ce în ce mai adînc : Lucia se culcă acuma cu Puţi ! Dar e de neîndurat ! Cum are să uite el asta ? Tocmai în clipele astea cînd e singur. Fără Mihail. Şi Macovei, mort. Şi „Biroul", mort. Şi plăpumarii, reci, tăcuţi ca nişte vrăjmaşi !
„Dumnezeule, unde e umanitatea mea ?"

Zăpada bătătorită, înaltă de trei palme, făcea să nu se mai deosebească trotuarele de stradă. Nu mai ştiai pe unde mergi, dacă eşti pe calea ta sau alături. Sănii şi pietoni alergau alandala. Peste tot, ciocniri, bombăneli, înjurături. Toată această zăpăceală şi aceea din capul lui, îi pricinuiră lui Adrian necazuri la tot pasul ; fu îmbrîncit de toată lumea, gata să fie răsturnat.

Mergea fără să ştie încotro. Imaginea lui Mihail şi a Luciei, cu domiciliile lor opuse unul altuia, îi juçau mereu în minte şi îl făcură pînă la urmă să ia o direcţie contrară amîndurora. Nu voia să se ducă să vadă pe nici una din aceste două fiinţe iubite, cu toate imaginile lor ce-l obsedau.

Nu, nu se va duce să-i vadă ! În ce-o privea pe Lucia, ar fi fost umilitor pentru el şi nici nu i-ar fi slujit la nimic ; ea se culca acuma cu Puţi. N-o mai voia. Cît despre Mihail... Ei, dar şi Mihail ăsta, prea făcea pe încăpăţînatul. De ce nu mai dăduse nici un semn de viaţă ? Desigur, Adrian îl jignise, spunîndu-i că n-o să-i ceară lui „de mîn-

care“, vorbă urîtă, care nu se aruncă în obrazul unui frate bun ca Mihail. Dar asta era, oare, un motiv să se bosumfle pe veci ? Să-i poarte atîta pică ? Şi nu bănuia el, măcar, ce se petrecea acum în inima lui ? Nici disperarea căreia îi era pradă Adrian în clipa aceasta ? Şi care-ar putea să-l ducă la sinucidere ?

„Da, sunt în stare să mă omor. Totul e neant !“

Se pomeni cu ochii în vitrina librăriei „Socec“. Un galantar întreg cu cărţi nou apărute, printre care o frumoasă ediţie a poeziilor lui Eminescu şi *Strigoii* lui Ibsen. Le privi aproape rece :

„Şi voi sunteţi tot o iluzie ! Frumuseţea voastră ? Ea depinde de inima noastră. Totul depinde de inima noastră. Dacă suntem fericiţi, sau măcar mulţumiţi, un braţ de paie sub cap ne e de-ajuns ca să ne facă să binecuvîntăm existenţa. Dar, în nenorocire, la ce ne-ar putea sluji însuşi raiul, aşternut la picioarele noastre !“

Simţindu-se îmbrîncit, porni dispreţuitor, mai departe, înspre Poşta centrală şi dădu de-o îmbulzeală. Se interesă despre ce e vorba. Un domn, care avea o decoraţie la butoniera paltonului, lovise pe un nenorocit pe care acum îl ridicau oamenii din zăpadă. Se aflau în faţa bisericii Zlătari. Domnul cu decoraţia tocmai se oprise, ca bun creştin, să se închine, cînd cel bătut îl apostrofă cu gluma populară care face aluzie la păcatele celor habotnici :

— Fă-ţi crucea mai mare, că-i dracu bătrîn !

— Dumnezeule ! exclamă Adrian, uitîndu-se la omul care se ridica cu ajutorul trecătorilor. Tu eşti, Păcală ?

Păcală era. Care, fireşte, în ura lui pe bisericoşi, îşi rîsese de acel credincios de răspîntie, fără să ţină nici o seamă de decoraţie. Adrian îl smulse cu putere, din gloată, şi-l tîrî cu el.

— Ce-ţi veni să te-agăţi de om ?

Păcală, numai în haină, era îngheţat lemn. Îşi ştergea sîngele ce-i curgea din nas. Puţin mai departe, căzu. Adrian îl ridică şi îl ajută să meargă, ţinîndu-l de braţ.

— Ai fost bătut aşa de rău sau eşti bolnav ?

— Nu... nu e nimic. Dar n-am mîncat de două zile.

— Şi te-ai gîndit că era chiar acum momentul să zeflemiseşti canaliile religioase şi să fii bătut ?

Intrară într-un birt de pe strada Brezoianu. Adrian cercetă lista și ceru două fripturi de porc pe varză călită. Dar Păcală, în loc să mănînce, perora cu voce stinsă :

— Trebuie să stîrpim superstiția și ignoranța ! E de datoria noastră, a socialiștilor. Ele otrăvesc poporul. Biserica ! Unul dintre cei mai mari dușmani ai eliberării maselor ! Trebuie s-o demascăm !

— Lasă asta acum și mănîncă !

— Popii sunt jandarmii unui Dumnezeu care face jocul capitaliștilor. Cot la cot cu adevărații jandarmi, ne țin țăranii în robie. Trebuie să...

— Trebuie să mănînci, Păcală. Ai să vorbești pe urmă.

Înghiți cîteva îmbucături și începu iar :

— Cînd vrem să luminăm masele, suntem loviți. Asta dovedește că răspîndirea luminii în popor nu le convine stăpînitorilor luminii. Zice bine Karl Marx...

— Dă-l dracului pe Marx, acum cînd ești flămînd ! Mănîncă, pentru Dumnezeu !

— Da, sunt flămînd... N-are a face. Nu moare omul de foame. Dar trebuie să-ți spun ce e...

— Și ce vrei să-mi spui ? Să mă convingi, pe mine, de rodul funest al religiei ? Depinde ! În mîinile oamenilor, credințele cele mai sublime devin mijloace de îndobitocire și prigoană. De asta, sunt încredințat. Bigotul care te-a lovit adineauri e o brută. Dar nu toți credincioșii sunt brute ; dovadă, maică-mea, care crede și care e o femeie sfîntă.

Păcală mînca și dezaproba, bodogănind :

— Ești un rău socialist. N-ai citit de-ajuns. Socialismul trebuie să mături toate credințele burgheziei. Toate sunt putrede...

— Ei bine, află că eu nu cred în infailibilitatea socialismului tău !

— Socialismul meu !

Păcală azvîrli furculița, se sculă și ieși ca vîntul, fără să-și fi terminat mîncarea.

Adrian se căi mîhnit :

„Trebuia să tac și să-l las barem să se sature. Săracul Păcală !"

Comandă o cafea, fumă și se întoarce iar la tristețea lui. De ce-o lăsase el pe Lucia ? Trebuia să se-nsoare

cu ea, să accepte colaborarea regulată pe care i-o oferea *Dimineața*, să-și facă un viitor, să-și creeze un cămin, s-o facă pe maică-sa fericită. La ce-i servise linia de conduită ce și-o trăsese ! Iată-l singur, singur pe pămînt și fără nici o dorință de-a merge mai departe. Prietenie, cărți independență : vanități ! A împins-o pe Lucia în brațele lui Puți, iată rezultatul credinței sale în aceste valori. Acum își dă el seama de zădărnicia lor. Lucia *lui*, amanta lui Puți !

Totul deveni negru în ochii lui. Îl durea acum inima și fizicește. Se înăbușea. Mai aprinse o țigare, plăti și ieși.

Viscolul îi biciui vederea.

Rebegit de frig în vechiul lui pardesiu, istovit de trei ceasuri de umblet pe jumătate inconștient, de-a lungul cheiului Dîmboviței, se pomeni spre seară în fața „Halei Vechiturilor". Intră. Un evreu se repezi la el :

— Cu ce vă putem servi, mă rog ?

— Îmi trebuie un revolver.

Negustorul se dădu înapoi :

— Un revolve-e-e-er ? Așa ceva nu-i un articol curent. N-aveți cumva nevoie și de altceva ? De exemplu : un dulap bun ; scaune aproape ca noi, o lampă superbă...

Alți negustori evrei îl înconjurară :

— Ce-ce-ce ? Ce vrea ?

Primul evreu deschise brațele :

— Vrea un revolver ! Ce ziceți de asta ?

— Pe un așa frig !

Adrian se duse mai în fundul halei și găsi un revolver calibru 6,35. Pocni cu el de mai multe ori. Arma funcționa bine.

— Gloanțe aveți ?

— N-am decît două.

Cumpără revolverul, cu cele două gloanțe, pe cinci lei, și ieși prin partea cealaltă a clădirii, ca să nu se vadă luat la vale de primii negustori.

În stradă, simți o ușurare mare. Capul i se limpezi. Durerea fizică din inimă îi dispăru. De asemenea și oboseala. Nu mai avea nimic.

„Curios ! gîndi el. Cu sinuciderea e ca și cu durerea de dinți, care-ți trece de îndată ce vezi cleștele în mîna dentistului. N-aș fi crezut niciodată".

Un singur loc rămînea încă sensibil : Lucia se culca acum cu Puți ! Iată ce nu-i putea trece deloc. Iată ce nu va putea uita niciodată.Dar, de data asta, dacă-l vor năpădi iar durerile, se va omorî.

Adevărat ? Se va omorî ? Va avea el curajul ? Și de ce nu ? Sunt dureri mai crîncene decît moartea. În sfîrșit... Are revolver. Cînd nu va mai putea îndura, va trage...

Deocamdată îi era frig și voia să bea un ceai. În jurul lui, copii cu năsucuri și mîini înghețate înfruntau viscolul, cu brațele încărcate cu lemne pentru încălzit. Înaintau eroic, strîngînd cu dragoste la piepturile lor fragede legăturica de bețe, care avea să aducă, peste cîteva clipe, fericirea, în promiscuitatea cocioabelor lor. Știa bine Adrian ce înseamnă asta : „Dați-mi de cin'spe bani, cinci kile de lemne!" strigase el, copil, de-atîtea ori, în prăvălia negustorului.

„O ! de ce nu poți rămîne veșnic copil !"

Dădu buzna într-o agitată ceainărie populară de pe calea Văcărești. Abur ca la baia rusească. Popor evreiesc, vorbăreț, ager, inteligent, spiritual, deși crăpînd de mizerie. Nici chip, să găsească printre ei un loc liber. Erau îndesați ca sardelele. Cîte patru și cinci guri aplecate pe aceeași porție de ceai de douăzeci de bani, sorbeau cu nesaț o apă fierbinte, fără culoare și fără zahăr. Dar capetele și ochii și brațele lor, și limbile lor mai ales, păreau posedate de o furioasă nevoie de a-și impune părerea, de-a spune totul dintr-o dată, de a-l da gata pe adversar !

Adrian primi un puternic duș de optimism și scoase mîna care strîngea în buzunar caraghiosul revolver.

O, lumea aceea ! Lumea aceea strivită de nevoi ! Unde era suferința ei ? Toate acele fețe asudate, voioase, toți acei ochi strălucitori de mulțumire ! Toți acei oameni murdari, zdrențăroși, pe jumătate sau cu totul înfometați, care se întorceau spre el ca să-l vadă și să-l identifice, sau numai ca să-l primească triumfători, să-i facă loc și să-l atragă în larma lor, și să-l apropie sau să-l în-

funde, în orice caz, să-l „descoasă“ şi mai ales să nu-i tolereze mutra aceea de înmormîntare, nelalocul ei.

Adrian străbătu mulţimea, se întoarse şi ieşi ruşinat! Acolo nu era loc pentru el, nici la propriu, nici la figurat.

Se duse să-şi ia ceaiul la „Café Boulevard“. Lume puţină, oglinzi multe, alămuri şi nichel. Curăţenie ostilă. O femeie băţoasă, la tejghea. Chelneri care se înfrînau să nu caşte. Lumina electrică indiscretă, domni cu monoclu, foarte discreţi, care îşi priveau vecinii numai cu coada ochiului. Conversaţii în şoaptă, care încetau de cum apărea în local un client nou.

Nici aici nu era de el. Adrian simţi că ochii cu monoclul îi scotocesc politicoşi gîndul şi pătrund pînă la revolver. Îşi sorbi apa călduţă şi părăsi locul.

— Duceţi-vă dracului, cu capetele voastre insuportabile !

Era ora cînd, ziua sfîrşită, plăpumarii luau ceaiul. Adrian nu vru să stea cu ei. N-avea nici chef de vorbă, nici de căscat gura. Avînd cheia atelierului, de la intrarea din curte, hotărî să se întoarcă pe la ceasurile nouă, după închidere. Dar, pînă atunci, unde să-şi treacă timpul ? Într-un restaurant ? Nu-i era foame.

Trebui totuşi să se ducă, din cauza frigului şi a dezgustului de alte localuri publice.

Doamne, cît de sinistre sînt orele cînd deznădejdea îţi macină sufletul ! Adrian nu ştiuse niciodată ce-nseamnă lungimea timpului. Dimpotrivă, pentru el, timpul fusese totdeauna prea scurt, chiar atunci cînd nu făcea nimic. Ce se întîmplase ? Cum de-şi pierdu el solidul său echilibru ?

„Sunt poate bolnav. A spus Mihail că ne pîndeşte tuberculoza“.

Se poate. Şi, totuşi, un fapt era precis : Lucia ! Şi nu era o suferinţă închipuită, nu era un chin tiranic. Nu va scăpa din cleştele lui, fără un eveniment care să-l mîntuie. Ce eveniment ?

Cu multe precauţiuni, ca să nu fie văzut de clienţii birtului în care se afla, Adrian scoase revolverul din buzunarul pardesiului şi îl privi, pe genunchi :

„Trebuie să fie îngrozitor să ridici braţul, să lipeşti ţeava de tîmplă şi să apeşi pe trăgaci".

Pentru moment, nu se hotărîse la acel gest. Dar ideea că putea să-l facă oricînd, îl liniştea.

La ceasurile nouă pătrundea în atelier şi, fără să facă lumină, trecu în „Birou". Leonard era la locul lui, întins pe banca lui, cu chipul luminat de felinar. Pustietatea care sălăşluia în jur, îi îngheţă lui Adrian inima. N-avu puterea nici să zică o bună-seara şi nici să mai rostească vreun cuvînt. Se aşeză pe scaun, alături de Leonard. Acesta nu se răsese de mai multe zile. Era aproape de nerecunoscut. Se uita la Adrian, cu gura întredeschisă, cu pleoapele pe jumătate închise şi nemişcate. Ochii nu i se vedeau şi nu aveau o privire, ci mai curînd o atitudine. Păreau că spun : „Suntem gata".

După cîteva minute, Adrian înţelese că, de astă dată, cadavrul lui Macovei îl despărţea de Leonard şi făcea prezenţa lui de prisos lîngă un om care era de asemenea mort. Vru să se retragă dar nu ştia cum, cînd stîlpul felinarului răsună sub lovitura de ciomag a lui Mefisto, care urlă, cu glas răguşit :

— *Li-vor-no-o-o !*

Adrian tresări. Se sculă, tremurînd, fugi în depozitul atelierului şi se cocoloşi repede într-un morman de plăpumi vechi, unde somnul nu întîrzie să vină şi să-l cufunde în neant.

A doua zi, dimineaţa, trebuia să aibă loc înmormîntarea lui Macovei. Adrian se sculă înainte de deschiderea atelierului şi ieşi. Cutreieră toată ziua prin muzee. Fără să vadă nimic. Cu sufletul mai gol ca niciodată. Seara, la şapte, pe cînd mînca într-un mic restaurant, o femeie tînără, vecină de masă, îi făcu cu ochiul. Acceptă invitaţia, numaidecît. Luară cafeaua împreună şi el ascultă, aproape fără să deschidă gura, o văicăreală searbădă despre iarna grea şi „lipsa de lucru", iar la urmă se duse să se culce cu femeia într-un mic hotel de pe strada Colţei.

Nu se atinse de ea toată noaptea.

La ziuă, pe cînd îşi lua cafeaua turcească, află din ziare o veste înspăimîntătoare : Leonard se sinucisese în

ajun. Ziarul povestea că „D. Cristin, binecunoscutul socialist, neliniştit de dezdădejdea morală în care se afla Leonard după înmormîntarea fostului său asociat, s-a transportat aseară pe la orele opt la biroul de plasare ca să se intereseze despre starea sa şi l-a găsit spînzurat *de chiar clanţa uşii interioare a biroului, deşi partea de jos a trupului era întinsă la pămînt*".

Adrian nu putea să creadă : „De clanţă ! A trebuit, deci, să se tîrască pe jos, ca să izbutească să se spînzure ! Ce grozăvie !".

Moartea aceasta îl înspăimîntă. Moartea însăşi îl înspăimîntă. O mare nevoie de-a trăi, cu orice preţ, îl împinse spre „Hotel English". Să cadă în braţele lui Mihail, să-i ceară iertare, apoi să părăsească Bucureştiul, să plece împreună în străinătate, indiferent unde, dar să se bucure de viaţă, de soare, de libertate, chiar în mizerie !

Fu însă numai o scurtă criză de speranţă. Noaptea îl află nehotărît, într-o cafenea din cartierul lui Mihail. Gîndul că s-ar putea să-şi regăsească prietenul tot bosumflat, poate chiar decis la o ruptură definitivă, îl opri de mai multe ori în uşa hotelului. La ceasurile zece intra în culcuşul său din atelier.

Veghea pînă dimineaţa. Clanţa şi spînzuratul care se tîra pe pămînt, îi jucară în ochi toată noaptea.

Era duminică. Atelierul stătea închis.

„Nu mă voi scula azi, decît îmboldit de foame", îşi zise.

Într-adevăr, nu se sculă decît la amiază, după ce dormise cîteva ceasuri. Privirea îi căzu pe revolver. Îl pusese de cu seară pe scaun, la căpătîi. Îmbrăcîndu-se şi apoi făcînd focul în soba din atelier se tot întreba : „Care va fi, oare, soarta lui în zilele următoare ? Se va omorî, pînă-n cele din urmă, sau viaţa va birui, în ciuda morţii ?" În clipa ceea, graţie spînzuratului, inima lui învinsese ameninţarea revolverului. „Şi pe urmă ?" Adrian ar fi dat mult ca să ştie.

Dădu o fugă în împrejurimi, ca să-şi ia pîine, brînză, ceai şi zahăr. Cînd se întoarse, căzu peste Mihail care, aşezat pe scaun, ţinea revolverul într-o mînă şi cele două gloanţe în cealaltă. Era îmbrăcat ferches. Alături de el, valiza. De unde Adrian trase încheierea că prietenul său

părăsise serviciul. Cei doi amici se priviră o clipă, muţi : Adrian, în picioare, cu tîrguielile în braţe ; Mihail. stînd pe scaun, unde fusese revolverul. Ultimul zise, arătînd arma :

— Ce e gluma asta ? Adevărat, te hotărîseşi să te duci după Leonard ? Şi maică-ta ? Maică-ta, care nu trăieşte decît pentru un egoist ca tine ? La ea nu te gîndeai ?

Şi cum celălalt tăcea, adăugă revoltat :

— Măgarule !... Şi eu care venisem să-ţi vorbesc despre Egipt, despre Grecia, despre călătorii !... Dar eşti nevrednic de ele !

Mînăstirea Neamţ, noiembrie 1932

ÎN LUMEA MEDITERANEI — RĂSĂRIT DE SOARE

MUSA

Pe la sfîrşitul primăverii lui 1907, am făcut cunoştinţă la Cairo cu un ovrei bătrîn, zugrav de case, originar din România. Vopsitorii arabi îl numeau Musa. Şi tot „Musa" îl voi numi şi eu aici.

Deşi vesel din fire, glumeţ şi sănătos tun la şaizeci şi cinci de ani, bietul Musa era copleşit de necazuri în vremea aceea.

Una din copilele sale, frumoasă ca un nufăr, se înhăitase cu un cofetar pe care îl iubea, şi debarcaseră amîndoi în Egipt cu gînd de procopseală. Îi spusese amantul ei, un oarecare Sandu, că în fosta Ţară a Faraonilor umblă cîinii cu covrigii în coadă şi că el, cu cofeturile lui, va face ispravă mare. De fapt, cetăţeanul nu era decît un pezevenghi îndemînatec, iar fata, o gîscă bună de jumulit. Şi bine-nţeles că raiul acestor operaţii era pe atunci Egiptul.

Sărmanul tată luase calea pribegiei la o vîrstă cînd ar fi avut dreptul să se aşeze pe un scăunel la gura sobei. Îşi închipuia că va fi de-ajuns „să dea ochii cu nemernicul" şi „să-i cîrpească două palme", pentru ca după asta, „să-şi ia oiţa de ureche şi s-o ducă la tîrlă".

Biata minte omenească ! Ce uşor îţi pare să te joci cu legile inimii !

Nu numai că bătrînului i-a fost peste putinţă să dea ticălosului două palme şi să-şi ia înapoi fata, dar a trebuit chiar să *rămîie* în Egipt şi să-i hrănească, adesea, pe amîndoi. Aşa că de unde, la plecarea de acasă, credea că

totul se va reduce la „o raită în Egipt“, acum vedea cu groază că se „înnămolise“ de-a binelea, că avea să-i rămîie oasele pe unde n-au trăit moşi de strămoşii lui.

Dealtfel trebuie să recunosc că Sandu era un seducător nu numai de femei, ci şi de bărbaţi în toată mintea, adică te făcea să crezi că e noapte cînd era ziua nămiaza mare.

La Cairo, nu l-am văzut decît de vreo două, trei ori, căci Musa se ferea să se întîlnească cu el, de ruşinea lumii cu care avea de-a face. Veneau amîndoi îmbrăcaţi ca nişte păpuşi scoase din cutie ; el, un blond cu corp de atlet sprinten, gură voluptoasă şi ironică sub mustaţa frumos răsucită, faţă gravă în chip natural şi ochi mari, foarte vioi : dînsa, o adevărată minune ; în alb din cap pînă în picioare, ai fi zis că nu atinge pămîntul.

Niciodată Musa n-a putut să dea ochii cu el fără să izbucnească în plîns, iar eu îi ţineam hangul pe-afară, căci tare-mi era dragă copila asta de cristal, şi mult mai sufeream, în ascuns, ştiind-o pîngărită. Dar cînd mă vedeam cît eram de pîrlit şi vai de capul meu, îmi era ruşine chiar şi să ridic ochii la o făptură atît de desăvîrşită.

După o lună de la jalnica mea împrietenire cu Musa, căzurăm amîndoi într-o sărăcie năprasnică. Nu mai fu chip să găsim o zi de lucru, fie cît de prost plătită. Bătrînul era totdeauna „lefter“ din cauză că-şi împărţea cîştigul cu cei de-acasă şi cu „cei de-aici“, luptînd din răsputeri s-o ţie pe fiică-sa cît mai departe de prăpastie ; iar eu, dacă eram tot aşa de „lefter“ ca şi dînsul, apoi asta nu trebuie să mire pe nimeni, căci în viaţa mea n-am putut să păstrez doi gologani în colţul batistei. Ca să ne potolim durerile, îl căram pe bătrîn la narghilele „bune“, la cafea „cu terasă“ şi mai ales la rachiu, unde se ducea dracului tot ce rupeam de la gură în timpul muncii.

Ce să ne facem ? Venea vara, cu căldurile tropicale şi lipsa totală de lucru ; trebuia, cel puţin în ce mă privea pe mine, să fug, ca de obicei, prin alte ţinuturi, la Alexandria ori în România, dar nu mă lăsa inima să mă despart de Musa şi să-l las în nenorocire.

Într-o zi de prea amarnică jale, ne-am pus să bem rachiu pe datorie şi ne-am îmbătat turtă. Apoi, am plecat amîndoi hai-hui, prin oraş. Şi probabil că vorbeam ca

nişte dezmetici, căci rîdea arăbimea de noi, ceea ce înfurie pe Musa şi-l făcu să-i înjure pe româneşte şi pe ovreieşte.

— De mine rîd, striga el, fiindcă am o gaură la pantaloni !

Într-adevăr, avea o gaură mare în fundul pantalonilor şi-o tot pipăia neîncetat.

Ne aflam cam spre seară. Umbletul nostru n-avea alt rost decît că trebuia să cumpărăm o sticlă de lampă. (Ni se mai spărsese şi sticla lămpii din odaia în care dormeam împreună, parcă numai paguba asta ne mai lipsea !) Şi în loc să intrăm într-o prăvălie europenească, nu ştiu ce îndemnă pe Musa să dea buzna la un bacal arab, unde, tot tocmindu-se, de la sticlă se luă la ceartă cu arabul, apoi la harță, şi la urmă îl pocni pe negustor cu sticla în cap. Se făcu un tărăboi groaznic. Arabul nu cerea decît plata sticlei, dar Musa mă împiedica să-i dau banii, în vreme ce arăbimea adunată ne amenința cu bătaia.

— Bre, Musa, o să dormim la poliție ! Lasă-mă să-i plătesc paguba.

— Ia vezi-ți de treabă, Panaite !... Ce ?... Să-şi bată joc de mine şi un puchinos de arab ?

— Da ce ți-a zis ?

— N-ai auzit ? Cică el nu se tocmeşte, că doar nu-i *iahudi* !... El ! Ce tot iahudi, iahudi ?... Adică numai ovreii cer trei prețuri ?...

Un ceauş se ivi la îmbulzeală. Noroc că era un grec. Îi vorbii : plătii sticla în mîna lui şi ne lăsă să plecăm huiduiți de arabi.

Mergînd alături, Musa bombănea :

— Aşa... Ai plătit sticla şi o să dormim tot pe întuneric !...

— Nu-i nimic... Doar n-o să coasem.

— Ba eu aş vrea să scriu nevestii !...

— Nu mai scrie astă-seară, că eşti beat !

Deodată se opri. Ne aflam în fața unei barăci cu maşini mecanice în care se trage la țintă. Musa ridică brațele la cer şi strigă ca un disperat :

— Măi !... Tare blestemată trebuie să mai fie seminția mea ! Iată-mă la bătrînețe, *jidov rătăcitor* !... Ptiu !...

Şi privind la baraca cu automate, îmi zise :

— Iaca : am să trag o dată cu puşca. Aşa, de necaz !... Ai văzut tu jidan să tragă cu puşca ?

— Nu, n-am văzut.

— Poate-oi împuşca pe Dumnezeu !

— Împuşcă-l !...

Se apropie de tejgheaua italianului, ceru o armă, dar, cînd s-o ia la ochi, se opri şi dădu puşca înapoi :

— Nu mai trag, *signore*, îi zise el pe italieneşte ; automatele dumitale sunt prea urîte... Nu se mai deosebeşte nimic.

Era adevărat : toată zugrăveala căzuse, ciuruită de gloanţe ; de-abia se mai distingeau chipurile de pe tabla de fier.

Italianul recunoscu.

— Ce să fac !... Zugrăveala costă prea scump...

— Ţi-l zugrăvesc eu, ieftin ! răcni Musa, izbind cu palma în tejghea.

— Cîte parale ? întrebă stăpînul.

— Zece lire sterline ! făcu Musa pe negîndite, parcă ar fi lucrat toată viaţa numai la astfel de automate.

— Prea mult... Îţi dau cinci lire...

Bătrînul se uită la mine cu o mutră caraghioasă, ca şi cum ar fi voit să-mi spună : „Ia te uită, mă, ce noroc a dat peste noi !"

Şi pe loc se trezi. Cu o mină serioasă, pătruns de însemnătatea momentului, începu să înnumere automatele şi să le examineze.

— Treizeci şi două de maşini... E muncă multă, *patroane !*

— Da, este... conveni italianul ; şi trebuie făcută numai noaptea, căci ziua trebuie să lucrez.

— Vezi !... Vezi !... bombăni Musa ; şi mai spui că-ţi cer mult. Haide, să fie nouă lire !

— Nu... Îţi dau şase.

Musa iar cătă la mine. Ochii îi scînteiau de bucurie.

— Dă-mi şapte, şi acuşi vin cu sculele ; începem amîndoi chiar astă-seară.

Minunea se înfăptui : italianul dădu şapte lire.

După un ceas, eram înapoi cu pensule, haine de lucru şi ulcele. Cînd văzu în mînă o liră de aur, arvună pentru cumpărat vopsele, Musa ţopăi pe stradă ca un căţel:

— M-am lăsat de hăhămie şi m-am apucat de spiţărie! striga el în gura mare.

Eu eram îngrijorat:

— Să ştii c-am dat de dracu, frate Musa!... Nici unul din noi nu se pricepe la zugrăvit chipuri. O să ne bată italianul! N-o să facem decît să-i pocim automatele. Şi apoi, trebuie arsă vopseaua veche; trebuie dat *grund*. E muncă de-o săptămînă! Iar la urmă, se prea poate să ne alegem cu un picior în... dos!

El mă apucă de braţ. Faţa-i oacheşe era acum slabă şi neagră ca a unui ţigan, din cauză că de-o săptămînă ne hrăneam numai cu *ful* (bob fiert, cu untdelemn şi lămîie), hrana arabului.

— Măi băiete, făcu el, nu ştii tu că nevoia e dascăl mare? Uite: mă prind cu tine că în două nopţi o să dăm „rasol" automatele. Nu-i nevoie să le ardem vopseaua veche, nici să le dăm *grund*. Şi italianul o să fie mulţumit, căci plăcerea asta merită nu şapte lire, ci douăzeci şi şapte. Aşa că: *cum e turcu şi pistolu!...* Hai acum să bem un rachiaş şi să mîncăm o ştiucă umplută la Goldenberg.

Pe la unsprezece seara, italianul închise baraca. Ne puserăm la muncă, singuri-singurei şi cu Dumnezeul vagabonzilor, care avea să ne conducă penelul.

Ştiam că Musa cunoştea bine zugrăveala plastică; se pricepea deci la jocul umbrelor şi al luminilor, dar treaba de-acum era de resortul pictorilor-caricaturişti, şi eu, care n-am talent să desenez o pisică, nu înţelegeam boabă.

Făcui „umpluturile" după indicaţiile prietenului meu. În clipa de-a pune penelul, Musa începu să psalmodieze după Eminescu, pe care-l cunoştea foarte bine:

— *„Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici"*, iar sărăcia te-nvaţă să pictezi maşini de panaramă!... Haide, babacule!... Ţin-te bine, dacă vrei să-ţi mai vezi nevasta şi copiii!...

Mă uitai la el; mîna, luîndu-se după urmele vechii zugrăveli, restabilea cu repeziciune chipul automatului.

Mergea mai bine de cum ne aşteptam. De bucurie, începurăm să dănţuim printre maşini, cîntînd amîndoi:

— Ne-am lăsat de hăbămie și ne-am apucat de spițerie !...

Pe alocurea, cîte un automat nu mai avea nici o urmă din ce fusese. Atunci mergea prost : ieșea cîte-o năzdrăvănie de ne stricam de rîs.

— Dă fuga, Panaitache, și adu nițel rachiu și niște măsline : afacerea asta, beat am luat-o, beat trebuie s-o duc la capăt !...

În noaptea aceea am dat gata optsprezece automate. Dimineața, cînd italianul intră în baracă, fu tare surprins și nu mai înceta cu :

— *Molto bene... Molto bene...*

Iar seara următoare, cînd, după o meritată odihnă, venirăm să ne reluăm lucrul, ne spuse că a făcut o rețetă *magnifică*.

Am terminat munca așa cum prevăzuse Musa : în două nopți. Mulțumit, italianul ne dădu o liră peste tocmeală.

Și acum, iată începutul unei pagini dintre cele mai dureroase din viața mea.

*

Nu trebuia deloc să fie începutul, ci, poate, *sfîrșitul* hoinărelii mele cu Musa, căci, odată banii împărțiți — dînsul, patru lire, eu, trei — fiecare aveam s-o luăm pe cărări deosebite : nefericitul părinte se hotărîse să plece în țară, unde-l așteptau soție și copii în nevoie ; iar eu, veșnic nehotărît, nu prea știam ce aveam să aleg, între Alexandria și Marsilia.

Dar neînduratul destin, mai tare ca voința oamenilor, puse la dosar atît hotărîrea lui Musa, cît și nehotărîrea mea și, dintr-o smucitură de visle, ne trimise, în aceeași barcă, tocmai la Ghazir, în munții Libani, adică acolo unde nu ne-am gîndit niciodată să punem piciorul !

Cu trei ceasuri înainte de-a lua trenul spre Alexandria și pe cînd stam de vorbă în cîrciuma lui Goldenberg, sosi cîrciumarului o carte poștală de la un anume Avramescu, din Ghazir.

Cartea glăsuia cam astfel.

„Am auzit că Musa e la Cairo. Îl sfătuiesc să vie numaidecît aici. E lucru mult în Libani. Am luat întreprinderi de zugrăveală însemnate. Dacă cunoaște acolo

unul sau chiar două ajutoare destoinice, să le angajeze și să vie împreună. Plătesc toate cheltuielile."

Bietul Musa învîrtea cartea poștală în mîini, privea în pămînt și-l treceau sudorile. Greu îi venea să se depărteze și mai tare de familia lui.

Dar eu, repede am sărit :

— Hai s-o facem și p-asta ! La urma urmei, dacă nu ne convine, plecăm în țară. Cheltuielile pînă la Ghazir, el se declară gata să le plătească.

— Da, dragul meu... făcu Musa cu întristare ; să mergem, că așa ne-o fi scris, dar mi-e teamă grozav să nu mă înec și mai rău ca în Egipt. Avramescu ăsta e un mare ticălos : a speculat și pe soră-sa, pe nepoată-sa și chiar pe femeia cu care trăiește și care i-a dat doi copii. Ce temei să pui pe cuvîntul unui asemenea om ? Cu toate acestea, hai cu Dumnezeu înainte ! Poate că n-o fi dracu așa de negru cum îl fac zugravii și m-oi întoarce acasă cu o pereche de pantaloni mai buni decît ăștia de pe mine.

Am luat drumul în Port-Said, chiar în seara aceea : două giruete omenești, întoarse cu fața spre Libani, de vînturile vieții !...

După trei zile de călătorie înfrigurată, cînd ceasurilor de speranțe urmau ceasuri de deznădejde, ajunserăm la Beirut, unde Avramescu își avea domiciliul permanent. La ivirea noastră în pragul casei, văzui o față palidă de anemic îmbujorîndu-se ca o piersică. Doi ochi mici, lipsiți de podoaba genelor și a sprîncenelor, ne cercetară la iuțeală, mai ales pe mine, apoi călcară în lături, așa cum le era firea. Omul ne strînse totuși mîna cu oarecare căldură și ne prezentă nevestei sale, femeie tînără, durdulie și cu mult „vino-ncoace", care se ocupa cu doi copilași drăguți ca niște îngeri.

Luat pe de-a-ntregul, Avramescu îmi plăcu : era înalt, bine turnat, chipeș, cu toată figura lui searbădă, și îndeosebi îi stau bine mișcările-i domoale, care odihneau spiritul privitorului.

Bat-o pustia de inimă !... Dacă nu ne-ar pune ea deasupra nasului ochelarii nătîngiei, multe sunt semnele care ne-ar ajuta să descoperim, dintr-o privire, pe omul rău. Și în cazul de față, mi-ar fi fost cu atît mai ușor să-l descopăr, cu cît știam de la Musa ce trecut murdar avea

omul căruia îi strîngeam mîna. Dar nu-i nimic de făcut cînd ai o fire prea înclinată spre iertarea păcatelor și spre frăţie ; poţi fi sigur de mai înainte că vei cădea pradă balaurilor cu mişcări graţioase.

Cît despre atitudinea lui Musa, care ştia bine cu cine avea de-a face, ea nu-mi fu de nici un ajutor, ba dimpotrivă : de la primele rachiașe, de la primele urări de bună întîlnire, bătrînul a rupt-o la goană în domeniul declaraţiilor de dragoste, iar eu, care n-aşteptam decît semnalul, mă luai după el !

Şi trage-o, băiete, cu ce vom face și cu ce vom drege, și promite-i lui Avramescu muncă şi generozitate mai mult decît avea omul nevoie. În vremea asta, nici eu nici Musa, nu vedeam ochiul rece care privea galeș într-o parte, buzele subţiri care surîdeau fără bunătate și corpul acela imobil, de pașă, elegant, cu lanţ de aur la brîu şi cu numeroase inele în degete.

Dealtfel, cum am fi putut vedea ceva cu ochii prudenței, cînd, în seara aceea, amfitrionul ne orbi cu masa copioasă ce-o dete în cinstea noastră, și cînd, după masă cheltui o întreagă liră turcească plimbîndu-ne prin Beirutul de noapte al beilor ?

Ne-am culcat cu capetele huind de ţimbale turcești și cu judecata întoarsă pe dos ca o cămașă.

A doua zi, dis-de-dimineaţă : cafele cu ciubuce de chihlimbar pe o terasă la mare — ne-ar fi putut lua cineva drept niște viziri... dacă n-am fi avut aer de bieţi cioflingari. Totuși, mîndru de viitorul ce se deschidea înaintea lui, Musa umfla pieptul radios, smiorcăia groaznic din ciubucul pe care-l plimba ca pe-un praz între gingiile lipsite de dinţi și asculta cu o ureche complezentă expunerea lui Avramescu, care zicea, în rezumat :

— Pe dumneata te ştiu meseriaş bun. Dacă și Panait îţi calcă pe urme, are să fie și mai bine. Aici e pîinea și cuțitul. Cu oarecare răbdare și economie, vă veţi face un mic capital, apoi ne prindem tovarăși...

— Să ne păstrezi tu banii ! răcni Musa, că eu sunt cheltuitor și ăsta-i o secătură cu inima în palmă !

Avramescu roti ochi împrejur și zise pe șoptite :

— Vorbeşte mai încet... Deşi suntem în Turchia, se poate să ne înţeleagă cineva. Şi nu e nevoie să ştie toată lumea despre ce e vorba.

Era de-ajuns să ştie el cu ce gîşte avea a face.

În aceeaşi zi, pe la nouă ceasuri, după o gustare ţeapănă, udată şi mai ţeapăn cu rachiu, iată-ne pe toţi într-o mare *harabaie* şi, mînă birjar la Ghazir !

Urcuşul a durat mai multe ceasuri şi fericirea pe care am simţit-o atunci, n-am s-o uit cît voi trăi şi oricît de greu ar apăsa în cumpăna acelor zile necazurile cu care am răsplătit, mai tîrziu, îndrăzneala de-a *visa*, fiind sărac, şi de-a iubi pe oameni chiar atunci cînd îi ştii infami.

Cunosc Mediterana şi coastele ei orientale aşa cum puţini marinari le cunosc. Astăzi însă ştiu că nicăieri, nici chiar pe Coasta de Azur, nu există o *baie* atît de blîndă şi nişte munţi atît de sălbatic-pitoreşti, ca în micile golfuri pe care le formează Libanii.

Se zice că mîna omului a înfrumuseţat natura. Se poate, pentru cei care iubesc parcuri, unice în lume, ca cei de la Monte-Carlo. În Libani, însă, din fericire, mîna omului n-a înfrumuseţat nimic şi tare bine a făcut, căci mîna Creatorului a fost neasemuit de meşteră. Nici o podoabă pompoasă ; nici un fast ; nici o splendoare artificială. Un imens imperiu al singurătăţii pietroase, învîrstat cu mari pete de verdeaţă, plante, copaci şi arbori crescînd astăzi aşa cum au crescut acum o mie de ani. La poalele lor, Mediterana prezintă cerului albastru mici lacuri de safir şi de smarald. Pe ici, pe colo, fiinţa umană se iveşte ca un animal de prisos.

Nicăieri, ca în acest ţinut al păcii, nu m-am simţit mai departe de om ; nicăieri nu l-am iubit mai mult.

La Ghazir, casă orientală. Odăi joase, intim şi sumar mobilate : covoare peste tot ; taburele şi divanuri. Avramescu se aşeză turceşte. Făcurăm şi noi la fel. Un arăbuş ne servi şerbeturi răcoritoare, apoi o masă cu pilaf şi chebab, iar la sfîrşit, cafea şi narghilea.

În după-amiaza aceea, obosiţi de zdruncin şi de arşiţă, am fost mai puţin guralivi şi am adormit cu ciubucele în mînă.

Ne-am trezit pe la scăpătatul soarelui și am luat, cîteștrei, drumul cafenelei. Între noi doi, Avramescu pășea ca un prinț. Arabii îl salutau pînă la pămînt. Musa le răspundea ducînd mîna la piept, la buze și la... *fes*, căci am uitat să vă spun că la Port-Said, cherchelindu-ne din nou, ne-am cumpărat cîte un fes, ca să adeverim vorba aceluia care a spus : *Ce-i lipsește chelului ? Tichie de mărgăritar !*

Ghazirul n-are decît o singură piață, care nu e mai mare decît o arie. Acolo e și o cafenea veselă și zgomotoasă, dimineața ; posomorîtă, după-prînz, cînd arabii sunt cu burțile pline. Cum ne aflam după digestie, o găsirăm în plină pălăvreală și joc de table și cărți.

Aci, Avramescu făcu un pas înainte pe terenul afacerii noastre, cu care prilej remarcai că dînsul se ferea de orice convorbire serioasă în prezența nevestei sale. O trata ca pe o slujnică, iar femeia, obișnuită, nu se amesteca în nimic, își vedea de gospodărie, pe care o întreținea în perfectă stare.

— Iată, zise Avramescu, ce vă propun eu la început. Aici nu există nici hoteluri, nici locande. Suntem într-un sat. Veți dormi deci și veți mînca la mine...

— Cum vrei tu, cum vrei așa să faci ! strigă Musa.

— Mai încet, bre, îl dojeni celălalt ; ce dracu, nu sunt surd ! Cît despre plată, continuă el, nu putem face nici o tocmeală, acum, căci vreau să vă fiu frate, nu patron. Lucrați cu inimă, ca și cum ar fi lucrul vostru, și vom face socoteala după merit și după cum vom ieși cu cheltuielile. Ce ziceți ?

— Măi frate, făcu Musa, avem toată încrederea în tine ; nu-i așa, Panaite ? Doar suntem cu toții pribegi, pe pămînt turcesc, și ne tragem din aceeași țară ; n-aș crede să fii tu nedrept cu noi, la naiba ! Uite, eu bat laba !

Băturăm „labele"... Mai băurăm vreo cîteva rachiuri îndoite cu apă, după obiceiul locului, apoi sfîrșirăm seara cu masă îmbelșugată, cu cafele, narghilele și cu vorbărie entuziastă pînă la miezul nopții.

A doua zi, credeam că vom începe lucrul. Da de unde ! Fericirea noastră mergea crescînd.

La şase dimineaţa, radioasă dimineaţă de vară, trei măgăruşi ne aşteptau la poarta lui Avramescu.

— Ce-i asta, măi Avrame ? întrebă Musa, cu ciubucu între gingii.

— Ce să fie ! ?... Ia, oleacă de excursie prin Libani... Ziua de azi o închinăm plimbării pe măgari. Aşa ; să ştiţi şi dumneavoastră pe ce lume vă aflaţi. Pe urmă, vom munci.

— Ţi-am spus eu, Panaite, că dracu nu-i aşa de negru cum îl fac zugravii ? Să ştii, băiete, c-am apucat pe Dumnezeu de picior ! O fi pezevenghit ăsta pe tot neamul lui, e adevărat, dar uite : cu noi e om de omenie, n-avem ce zice.

N-aveam ce zice... pînă aici.

Şi am încălecat, conduşi de o singură călăuză.

Avramescu călărea cu o eleganţă desăvîrşită, parc-ar fi fost născut pe măgar. Eu şi cu Musa ne cam văitam de durere la şezut şi ne poceam ca nişte maimuţe. Călăuza se strîmba de rîs. Avramescu se ţinea grav : demnitatea, înainte de toate. Ştia el că multă familiaritate face pe om să-şi ia nasul la purtare.

Bietul Musa nu vedea nimic şi nu se mai temea de nimic. Se îndreptase, numai în două zile de trai bun şi speranţă de viitor, avea o faţă de flăcău şi îşi răsucea mustaţa ca un craidon. Sunt sigur că prea puţin îi păsa de minunea priveliştii ce se desfăşura sub ochii lui. Toate gîndurile îi erau prinse de familia sa din ţară, căreia avea să-i trimeată toţi banii ce-i va cîştiga, şi mai spera să-şi smulgă copila rătăcită din mîinile lui Sandu şi s-o aducă cu el la cămin.

Mai sunt sigur că nici lui Avramescu nu-i prea păsa de măreţia Libanilor, dar gîndurile lui nu erau aşa de uşor de ghicit.

Mă desfătai, deci, singur. Altă zi de vis, a cărei amintire avea să-mi ţie cald sufletului în negrele zile, pe care aveam să le trăiesc în Libani. Din fericire, neştiind ce mă aştepta, sorbii cu nesaţ din cupa de viaţă voioasă ce mi-se oferea ; dădui drumul privirii să descopere, din loc în loc, cîte un rar şi bătrîn codru, martor melancolic al faimei Libanilor de altădată şi spectator neclintit al unei singurătăţi, cum numai oamenilor de la începutul lumii

le-a fost dat să trăiască. Rodii, smochini, cactuşi, portocali, lămîi, fiecare lupta voiniceşte cu pietrăria nemiloasă, departe unul de altul, ca nişte locuitori ursuzi, certaţi cu vecinătatea. Haosul văilor pustii şi piscurile pleşuve, singure, le ascultau tînguirea discretă după un *pic* de apă şi-o lopată de pămînt, grabnic trebuincioase rădăcinilor arse de soare şi adînc rănite de stînci.

La întoarcere, excursia se isprăvi cu un mic accident. Luînd luleaua neamţului la Dlepta, Musa fu nemulţumit de măgăruşul lui şi-i dădu cîţiva pinteni cam neprieteneşti. Dobitocul îl trînti, rănindu-l la nas. Bătrînul se ridică, pipăindu-şi rana şi zise foarte serios.

— Acum sunt un jidov rătăcitor cu nasul belit !...

Lucrul nu începu nici în ziua următoare, pe care o petrecurăm în vizite pe la chiaburii satului ; zi plină de cafele, ciubuce, şerbeturi, sarailii, rachiuri şi pălăvreală. Aproape întreaga după-amiază şezurăm turceşte la arabul a cărei casă nou-construită aveam s-o luăm la zugrăvit chiar a doua zi.

Libanezii sunt oameni veseli şi extrem de primitori, dar, ca toţi orientalii, nestatornici la caracter. În majoritate catolici, se însoară la optsprezece ani, şed doi-trei ani pe cheltuiala părinţilor, ocupîndu-se cu te miri ce şi mai nimic, apoi îşi părăsesc neveste şi copii şi se duc în America de Sud, unde se avîntă cu trup şi suflet în comerţ ; fac, în cinci sau zece ani, mai multă ori mai puţină avere, se reîntorc la cămin, îşi construiesc casă şi încep o partidă de ghiulbahar pe care o continuă tot restul zilelor ce mai au de trăit. Masa lor e frugală. Şi n-am înţeles niciodată de ce cad toţi bolnavi de tenie, din care cauză Ghazirul avea atunci vreo patru farmacii, dar farmaciştii se ocupau mai mult cu cizmăria, lemnăria şi alte meserii.

Odată cu sfîrşitul acestei a treia zi de benchetuială, au luat sfîrşit şi visul şi speranţele noastre. În seara aceea s-a petrecut un fapt semnificativ, a cărui importanţă n-avea să-mi apară decît mai tîrziu.

Puţin înainte de culcare, pe cînd stam la ciubuc şi taifas, Avramescu zise, cu destul *à-propos*, căci era vorba de cărturăria mea :

— Aţi văzut cît scriu de prost ?... Ei !... N-am decît patru clase primare.

Musa scoase cartea poştală trimisă la Cairo, pe care o examinarăm cu toţii, dar, nu ştiu cum, ea rămase în mîna lui Avramescu. O suci, o învîrti, vorbi cu aprindere de „inutilitatea“ învăţăturii, şi...

Şi astfel dispăru şi bruma de dovadă scrisă pe care am fi putut-o avea în vremea nenorocirilor noastre viitoare.

Timp de o lună, cît ţinu prima lucrare, întinserăm ca nişte ocnaşi, de la cinci dimineaţa pînă la şapte seara. Dar n-avurăm nici măcar parte să ne păstrăm „iluziile“ asupra frăţiei lui Avramescu şi deci să muncim cu inimă veselă, căci intrigantul îşi dădu arama pe faţă chiar din primele zile, căutînd să ne dezbine şi apoi să ne înşele pe amîndoi. Astfel, îi spuse lui Musa că numai pe dînsul are de gînd să-l ia tovarăş, că „fiind ovrei şi împovărat de familie grea“, pe cînd pe mine, ca „creştin şi om fără căpătîi“, are să mă înlăture. Pe de altă parte, mie îmi cînta alt cîntec. Simţindu-mă ahtiat de călătorii mari, îmi descrise cu talent America de Sud şi Cordilierii, intenţiile lui de-a mă lua tovarăş numai pe mine şi de-a se „cotorosi de Musa, care e bătrîn şi va pleca să-şi vadă de sărăcie în ţară“. Avu grijă să ne conjure pe amîndoi să nu ne trădăm unul către celălalt. Şi cu asta crezu că ne-a băgat în buzunar, pe cînd adevărul e că, sinceri cum eram, ne-ar fi exploatat mai bine dacă tăcea şi ne lăsa să mergem ca orbeţii.

Iată care e toată inteligenţa omului şiret : capabil să învîrtească pe deget mintea cea mai strălucită, el calcă deodată în gol, atunci cînd se aşteaptă la mai puţin.

Din delicateţe sufletească şi poate din ruşine de propria noastră nătîngie, nici Musa nici eu nu suflarăm o vorbă din ce credea fiecare din noi că numai el ştie. Simptomatică însă fu tristeţea care ne cuprinse pe amîndoi, precum şi o stingherire a entuziasmului de pînă atunci. Eram prieteni aşa cum numai suferinţa, sărăcia şi generozitatea, unite împreună, ştiu să lege doi oameni. O trădare, chiar dacă Avramescu ar fi voit să fie sincer cu unul dintre noi, ne era cu neputinţă. Totuşi, lăsînd buba să coacă pînă în momentul de-a o sparge, nu e mai puţin adevărat că ne priveam pe furiş cu ochi de compătimire, fiecare crezînd pe

celălalt sacrificat, spre marele haz ascuns al lui Avramescu, care ne știa sacrificați pe amîndoi !

Dealtfel, el se purta bine și nu dădea de bănuit întreg răul care-l mocnea în suflet. Masa era îmbelșugată : rachiu, vin, cafele, ciubuce, iarăși în berechet, dar acum nu ne mai ardea de chef, căci munca ne luase piuitul. Seara adormeam aproape cu dumicatul în gură.

Cît despre plată, nu făcusem încă nici o socoteală. Musa trimisese acasă și la fata lui din Cairo tot ce-i rămăsese din cele patru lire cu care plecase din Egipt și mai luase vreo sută de franci de la Avramescu în contul muncii ; iar eu, să tot fi luat vreo zece ori cincisprezece franci, cînd, iată că sosi ziua răfuielii.

Era într-o duminică. Lucrarea fiind sfîrșită în ajun, Avramescu plecase de dimineață la Beirut ca să comande vopsele pentru binaua care urma s-o începem.

Rămași singuri, ne simțirăm bine, căci pînă atunci nu fusese chip să facem un pas fără ca tîlharul să se vîre între noi, chiar în zilele de duminică. Inimile noastre de prieteni sinceri nu mai puteau suferi, în intimitatea lor, pe un om care încerca să le despartă în chip atît de laș, mai ales după ce îl absolviserăm de păcatele din trecut și-l consideram prieten.

Musa era mai trist decît mine. Nici rachiul vesel de altădată nu ne mai încălzea acum. Fumam și priveam în gol, spre Mediterana albastră.

— Am presimțiri rele, Panaite, îmi zise Musa. Mi se pare că tot oameni fără noroc suntem.

— De ce Musa ?

— Crezi tu că Avramescu e un om cinstit ?

Era cît p-aci să-i spun că eu am deja dovada că nu-i cinstit, dar îmi luai seama. Îmi fu teamă de scandal.

— Să așteptăm socoteala, zisei. Vom vedea dacă e cinstit ori nu.

Socoteala era gata, scurtă și dezastruoasă. Închiși cîteșitrei în biroul lui, Avramescu ne arătă negru pe alb :

— La lucrarea asta am ieșit cam rău, zise el cu o mutră severă. Nu pot să dau mai mult decît cinci franci pe zi lui Musa și patru franci lui Panait. Camera și hrana, vi le socotesc numai cîte trei franci pe zi.

Mai ieşeam datori. Musa, cu vreo şaizeci de franci ; eu, cu vreo cinci. Fusesem plătiţi mai rău ca arabii şi meritam pentru cele treisprezece ore de lucru subţire, cel puţin de trei ori salariul plătit.

Bătrînul se ridică, sufocat, şi sări la gîtul lui Avramescu :

— Pungaşule !... Pezevenghiule !... De asta ne-ai adus din Egipt ? Am să mă duc, cu cartea poştală, să te reclam la valiu !...

Dar unde era cartea poştală ? Musa se scotoci prin toate buzunarele, fără să vadă zîmbetul ironic al lui Avramescu.

— Mi-ai furat-o, hoţule ! răcni Musa ; să ne plăteşti numaidecît drumul şi deplasarea : două sute de franci !

Celălalt rînji :

— Mai întîi că drumul nu v-a costat decît cincizeci de franci ; şi apoi, nu pot să vi-l plătesc numai de la lucrarea asta. Să-mi mai faceţi încă una.

— Să-ţi mai lucreze dracu, măgarule ! urlă bătrînul

— Ba o să-mi lucraţi, că n-o s-aveţi ce face !

Atunci se sparse şi buba care cocea :

— Cu salarii d-astea, zisei eu, voiai dumneata, domnule Avramescu, să ne facem un mic capital şi să ne iei tovarăşi ?

— Ce mai vorbeşti de tovarăşi ? strigă Musa ; mie mi-a spus de la început că pe tine n-o să te ţie mult.

— Ba, replicai eu, ştiam tocmai contrariul : mi-a spus de la început că pe dumneata o să te îndepărteze, fiindcă eşti bătrîn, iar pe mine o să mă ia cu el în America de Sud şi Cordilieri. Nu-i aşa, meştere ?

Răspunsul lui Avramescu fu un hohot de rîs îndelungat. Rîdea de se zgîlţîia scaunul de subt el.

Se făcu un tămbălău năprasnic. Musa, cu care mă luptam ca să-l reţiu, voia cu orice preţ să pocnească pe celălalt cu o narghilea în cap.

Palid la faţă ca moartea, sta nemişcat ; Avramescu zise atunci :

— Fiţi oameni de treabă... Altfel, n-am decît să suflu un cuvînt şi vă trimit în surghiun pe amîndoi, căci vă aflaţi fără hîrtii pe pămînt turcesc !

În fața amenințării cu surghiunul, am văzut atunci pe bunul și năpăstuitul Musa ridicîndu-se și răcnind lui Avramescu :

— Jidane ! Jidane !

Și întorcîndu-se spre mine, îmi zise :

— Vezi, Panaite ? Ăștia sunt „jidanii“ ! Pe ăștia i-aș ciomăgi și eu, nu numai antisemiții !

N-am știut atunci să-i răspund bietului meu prieten, că „ăștia“ nu sunt „jidanii“, ci : *Costică, Aristid, Avramescu* [1].

Aci începe calvarul, un calvar mai crîncen decît al lui Christos. N-aveam să suferim numai de foame. O năpastă și mai mare ne pîndea : a doua zi după cearta cu Avramescu, sosiră peschiș, la Ghazir, Sandu și cu Rebeca, fata lui Musa ! Pasămite, bătrîiorul le scrisese că a dat chilipirul peste el și că o să devie mare antreprenor în Libani. Era natural ca tinerii să vie să petreacă vara la răcoare !

— Ei babacule, ce te faci acum ?

Noii sosiți veneau ca să se pună la masă ; n-aveau în buzunar decît cîțiva franci, cu care abia putură închiria o cameră. Dar nu era numai atît : fata confirmă tatălui său că era bolnavă — tristă boală ! — și că venea să se caute departe de lume.

Își poate închipui oricine disperarea ce ne cuprinse pe toți, chiar pe secătura de Sandu. Strînși în brațe, plîngeau tatăl și fiica de-ți venea să-ți iei lumea în cap !

Furios, bătrînul luă de spete pe Sandu și-l dădu afară :

— La muncă, pezevenghiule ! Mi-ai nenorocit copila. Ai adus disperarea într-o casă de oameni săraci, dar cinstiți, și m-ai aruncat pe drumuri străine, la bătrînețe !

Plecă flăcăul la Beirut și se tocmi la o cofetărie, iar noi, hai, cu capetele plecate la Avramescu !

Ieșind din casa lui, el ne spusese :

— Puteți veni oricînd la lucru. Vă primesc. Vă dau chiar cîte un franc mai mult pe zi. Și o să veniți, că n-aveți încotro !

---

[1] Aluzie la capitaliștii evrei care-și schimbau numele, ca să poată exploata mai bine (n. e.).

La cinismul lui, noi răspunsesem prin a-l sictiri ; ne oploşisem în altă parte şi eram hotărîţi să ciocănim pe ici, pe colo, cîte-o mică trebşoară, pînă ne vom face bani de drum. De unde să ştim noi că vitregia soartei avea să ne îngenuncheze aşa de amarnic !

Ne-a îngenuncheat. Şi numai prietenia lui Musa m-a făcut să accept o asemenea umilinţă, căci, fără dînsul, eu aş fi preferat mai curînd foamea şi surghiunul, decît să mai am de-a face cu nemernicul.

Dar nu mai intrarăm în casa lui. Trebuia să mîncăm pămînt şi să economisim. Mai aveam şi un plan al nostru de răzbunare : să începem binaua nouă, să facem totul pe jumătate, şi apoi să-l părăsim, dat fiind că Avramescu nu cunoştea zugrăveala, iar lucrători specialişti nu se găseau uşor. Mai ne bizuiam şi pe făgăduiala cîtorva chiaburi, că ne vor da de lucru de executat.

Am început noua lucrare, cu suflete de condamnaţi la moarte. Nu ştiu ce am fi devenit în momentele acelea, dacă n-ar fi fost prietenia, care să ne ţie inimile sus.

Ne frecam coatele cu un om pe care, mărturisesc, voioşi l-am fi asasinat ! Aveam greaţă şi să-i atingem haina cînd treceam pe lîngă el. Lucram ceasuri întregi ca muţii, iar cînd ne luam la harţă, ne sfădeam mai rău ca ţiganii.

Într-o zi, Musa, luînd-o pe ovreieşte, Avramescu îi spuse să nu mai vorbească în jargon, căci e în interesul amîndurora să nu ştie libanezii că ei sunt ovrei. Bătrînul îi replică :

— Mie nu-mi e ruşine să spui că sunt ovrei, dar ţie poate să-ţi fie ruşine şi să te numeşti om !...

Dar palme de-astea nu se lipeau de obrazul pezevenghiului. Spunea verde că „în viaţă omul nu trebuie să aibă nici un fel de ruşine“ şi că „singur interesul contează : strivesc ca să nu fiu strivit“.

În faţa unui astfel de cinism, Musa îl scuipa uneori în obraz ; el răspundea cu un rînjet galben. Recunoştea că ieşise, din lucrarea terminată, cu un cîştig net de cincizeci de lire turceşti în numai o lună de zile şi fără măcar să fie meşteşugar, dar zicea că pentru un om ca el, „care a purtat altădată cataramă de aur la pantaloni“, cincizeci de lire e un fleac.

— Eu am fost un prinţ în zilele mele, nu zugrav !

— „Prinţ“ al pezevenghilor ! îi răspunse Musa.

— Ce-are a face ? E mare lucru să fii pezevenghi deştept, nu ca Sandu. Dac-aş avea-o eu în mîni pe Rebeca, v-aş îndopa cu aur !

Seara, cînd rămîneam amîndoi, bietul tată plîngea :

— Cincizeci de ani de zugrăveală, ca să ajung de batjocură la bătrîneţe !

Îşi descărca necazul pe fiică-sa, mustrînd-o cu asprime, ori îşi îneca amarul în rachiu. Dealtfel, aproape nu mai mîncam. La prînz, pîine cu măsline ori hamsii cu ceapă. Seara : rachiu cu mezelicul ce-l însoţea. Era mai ieftin şi ne mai omoram şi disperarea.

Atunci am văzut cum pot deveni beţivi doi oameni care, din fire, n-aveau patima băuturii. Nu trăiam decît pentru clipa ce ne aştepta odată cu venirea nopţii. Ne scotoceam toate colţurile inimii, gustam din rachiu, tot mîncînd năut prăjit, trăgeam din aceeaşi narghilea şi... făuream alte planuri.

Da, planuri aveam mereu. Tot satul cunoştea nenorocirea noastră, ne compătimea şi ne făgăduia de lucru. Aveam să devenim antreprenori, să ne înţelegem ca fraţii şi să cîştigăm bine. Aşa credeam.

Numai atît că, plănuind, uitam că mai există şi Avramescu, iar acesta ne spulberă planurile cu o trăsătură de condei : ajunşi la sfîrşitul primei săptămîni, el refuză să ne facă plata întreagă, lăsîndu-ne numai cu arvuna de doi-trei franci pe care o luam zilnic.

— Vă fac plata întreagă numai după ce-mi veţi termina lucrarea, fu răspunsul lui neînduplecat.

Ei, răzbună-te dacă-ţi dă mîna.

Totuşi, am părăsit lucrul în seara aceea, după o ocară vecină cu bătaia.

Eram hotărîţi să ne croim drum cu preţul sîngelui nostru. Într-un fel ori într-altul, tot nemîncaţi umblam.

Ah, ce scump am plătit zilele acelea de ambiţie ! Frumoasele lucrări făgăduite se năruiră una după alta. Avramescu unelti cît putu şi convinse pe ghazirieni că suntem nişte haimanale în care nimeni nu poate avea încredere.

Nimeni nu voi să ne dea arvună, ca să ne cumpărăm scule și vopsele.

Flămînzi, cu degetele picioarelor afară din ghete, cu hainele ferfeniță, alergam toată ziulica prin arșiță și prin munți cu drumuri nemilostive. Ajunsesem de pomină. Cîinii ne lătrau ca pe cerșetori. Locuitorii se-ntrebau ce-o fi cu noi !

La patru-cinci zile o dată, găseam de vopsit cîte un fleac de tejghea ori ușă, care ne îngăduiau să nu plesnim de foame.

Rebeca, bolnavă și nemîncată, se ofilea. Sandu nu sta trei zile la un loc. Avramescu se ținea dîrz. El avea cu ce trăi.

Musa începu să se clatine :

— O să fiu nevoit să plec iar capul... Dracu e mai negru decît îl fac zugravii !

Îi spusei că eu nu mai reiau lucrul, căci se putea întîmpla o nenorocire. Mai bine plec.

— Unde să pleci ? Fără bani, fără îmbrăcăminte !

— Fie ce-o fi !... Dacă mi-o fi scris să mor pe-aci, am să mor, dar capul nu-l mai plec.

— Ei bine, conveni Musa : dacă e așa, du-te ! Rămas singur, mă răfuiesc eu cu tîlharul ! Plecarea ta are să-l sperie, că rămîne cu lucrarea neisprăvită.

Ne aflam la cafenea, noaptea tîrziu, cînd, iată și Avramescu. Venea rînjind :

— Ei, v-ați înmuiat ? făcu el.

Mi se urcă sîngele la cap și zisei :

— Vezi-ți de treabă, ori îți înmoi ligva cu o piatră !

— Lasă că-ți trece !... Și o să mai lucrezi pe la mine !

— Ba, din parte-mi, poți să-ți iei nădejdea : eu plec.

— Ei, ași !...

Scîrbit de a-l mai vedea în ochi, am sărutat pe Musa și, pe loc, am început să cobor Libanii, cufundîndu-mă în noaptea neagră.

Voi povesti altă dată peripețiile acestui coborîș pînă la Beirut..

Deocamdată n-am terminat cu Musa.

*

Am petrecut restul verii aceleia și toată toamna, la Damasc, unde se știe ce scofală am făcut [1].

Prin noiembrie mă aflam din nou la Beirut, înhăitat cu o trupă grecească de pantomimă, în care, pentru un franc, pe seară, jucam roluri de călău, prinț-imbecil, apaș-cartofor și altele.

Așteptam, în vremea aceea, niște bani de la mama ca să mă-ntorc acasă. Sosiră, dar prea puțini ; abia costul călătoriei. Și eu eram așa de jerpelit, încît îmi fu rușine să dau ochi cu mama în halul acela. Pe lîngă asta, mă mai prinse un dor fierbinte de Musa, pe care îl știam tot în Libani, împreună cu Rebeca și Sandu. Lăsai vaporul să plece fără mine, mulțumindu-mă să pun în locul meu o scrisoare. Scrisoarea n-a ajuns la destinație, dar nici eu n-aș fi ajuns, căci drăguțul de vaporaș s-a înecat fără să lase o urmă !

Habar n-aveam de mica neplăcere, la care puțin lipsise să fiu părtaș. Eu urcam Libanii, pe un uragan de se cutremurau stîncile și cădeam în brațele lui Musa, care mă primi ca pe Mesia. Nu trăia la un loc cu fiică-sa.

Într-o cameră joasă, cu plafon de bîrne înnegrite de fum și cu pereți goi, tare mă minunai văzînd pe necăjitul meu prieten perpelindu-se deasupra unui mangal, în compania unei arăboaice și trăgînd amîndoi din aceeași narghilea :

— Ce-i cu dumneata, Musa ? Te-ai apucat de bigamie ? !...

— Încă nu, dragă băiete, dar m-am pus pe iernat ! Și-o să faci și tu la fel : p-aci n-o să găsim nici un italian cu automate care să ne scoată carul din nămol !...

Privii pe stăpîna casei : era o femeie între două vîrste, purtînd urmele unei strălucite frumuseți orientale. Sta nemișcată pe un scăunel, cu genunchii înfășurați într-o cergă, și sugea aprig din ciubuc. Ochii ei de cărbuni aprinși nu mă slăbeau o clipă.

— Cine e doamna ? întrebai.

— Ah ! făcu Musa ; am uitat să vă prezint.

Și luînd un aer de turc caraghios, ne prezintă :

---

[1] Vezi, vol. *Cum am devenit scriitor*, p. 127—128.

— *Hauaga* (domnul) Panait, cel mai bun prieten al meu, cunoaşte Ghazirul şi sărăcia !

Apoi, către mine :

— *Set-Amra,* cea mai bună prietenă a mea ; suferă de reumatism şi bea ciubuc ca să uite !

Iată „cheia“ lui *Barba Iani,* acest personaj al meu din *Chira Chiralina,* care a reuşit să mişte pînă şi pe recii anglo-americani, de la care primesc scrisori entuziaste, referitoare la „umanul salepgiu“.

Barba Iani e *umplut* cu sufletul lui Musa, deşi am cunoscut un grec cu numele acesta, un bătrîn orb, fost salepgiu, cu care am locuit, pe la vîrsta de cincisprezece ani, în aceeaşi curte de pe faimoasa stradă a Unirii, din Brăila, în parte, strada prostituatelor.

Cu Musa am trăit în Libani o viaţă cu adevărat eroică, dacă prin eroism voim să înţelegem bravarea tuturor relelor de care existenţa omului e împestriţată.

Nu mai era acum Avramescu, care să ne otrăvească zilele. Ticălosul se mutase la Beirut. Şi deodată, Ghazirul mizeriei noastre ne păru mai puţin funebru.

Omului îi e greu atîta timp cît refuză un rău pe care i-l trimite soarta, ca de pildă : boala, sărăcia crîncenă, pierderea libertăţii ori a unei fiinţe scumpe, dar, de îndată ce admite răul, se obişnuieşte cu noua stare, dacă ea nu e mortală şi trăieşte din nou aşa cum i-a fost firea : vesel ori morocănos.

Noi eram veseli din fire şi omul vesel e peste tot mai înarmat în viaţă decît cel trist. Ghazirienii se obişnuiseră cu noi şi cu mizeria noastră fără leac, nu ne mai suspectau şi eram bineveniţi, ori de cîte ori cădeam, pe nepoftite, la masa vreunuia dintre negustorii cu care aveam de-a face. Ba chiar ni se deschiseră şi mici credite pentru pîine, rachiu, zahăr, *tumbac* pentru narghilea şi mangal, articolele cele mai strict necesar „veseliei“ noastre.

Din cînd în cînd, mai roboteam cîte ceva pe la vreun arab milostiv. Musa era neobosit în căutarea muncii şi harnic cum rar am mai văzut om. Graţie puterii lui de convingere, de multe ori găseam de lucru acolo unde era mai puţină speranţă. Dealtfel, îl ajutau mult şi cele trei limbi pe care le vorbea binişor : turceşte, franţuzeşte şi

spaniolește, toate trei uzuale în Libani, unde popii catolici francezi tronează ca niște pașale și habar n-au ce înseamnă mila. Unul dintre ei, singurul care se crezu destul de creștin, catadicsind să stea de vorbă cu doi golani, ne purtă vreo trei luni cu făgăduiala de lucru, ne făcu să batem de vreo douăzeci de ori același drum și, la urmă, ne trînti ușa în nas, strigîndu-ne răstit să-l lăsăm în pace.

E adevărat că, adesea, nevoia ne silea să pisăm rău pe cei care voiau să ne asculte.

Mi-aduc aminte că odată, îngroziți de cele trei zile (obligatorii în fiecare săptămînă), petrecute fără pîine, fără tutun, nici mangal, ne hotărîrăm să batem la ușa emirului de la Malmetain, despre care se spunea mult bine. Riscam să rămînem desculți, făcînd drumul acesta, dar foamea era și mai de temut.

Ajunși la poarta bogătașului, pierdurăm tot curajul :

— Măi Panaite, zise Musa, dar dacă în loc să ne dea de lucru, ne-o trimite în surghiun, cam ce-ai zice tu ? !...

— Aș zice că udului nu trebuie să-i fie frică de ploaie ! răspunsei eu, ca să-l îndemn, dar în fond mă temeam strașnic să dau ochii cu autoritățile superioare.

Băturăm la poartă. Ieși un servitor turc, care răcni ceva.

— Ce spune turcu, Musa ?

— Spune să ne cărăm !

Eram gata să întoarcem spatele. În clipa aceea, o mînă dădu perdeaua la o parte și ciocăni în geam : emirul dădea ordin slugii să ne introducă. Musa luă un aer grav, holbă ochii lui sprîncenați și-mi zise dîndu-mi cu cotul :

— Să faci temeneaua pînă la pămînt, că dracu ne-a luat !

Intrarăm în sala de așteptare și, de îndată ce apăru emirul, făcui o temenea care merita ea singură o mie de lire turcești, dar Musa mă întrecu în eleganță cînd duse mîna la fes, la buze și la piept, rostind, în același timp, un lung salut, care trebuie să fi fost comic de măgulitor, căci emirul rîse ironic.

Nu dădu nici o atenție la halul în care se afla biata noastră îmbrăcăminte. Ne pofti să luăm loc. Refuzarăm. Insistă cu gravitate și ne supuserăm, dar vai de noi ! Mai

comod am fi stat pe vîrfuri de suliță, decît pe plușul acela, căci eram tare jerpeliți !

Înțeleserăm dintr-o privire că aveam de-a face cu un om civilizat. Dealtfel, emirul era îmbrăcat europenește. Pe deasupra, avea un halat de mătase verde, cu canaf la cingătoare. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani ; mustața tunsă scurt ; căutătura blîndă, dar inteligentă ; figura obosită. Venise cu narghileaua.

Ședința asta fu memorabilă în lunga mea experiență de oameni.

Cum văzu că avea cui vorbi, Musa o luă la goană ca un cal de curse. Nu știam turcește, totuși pricepeam îndeajuns, că bătrînul povestea emirului, ca unui frate, toată odiseea noastră în Libani. Cînd vorbea de Avramescu, ochii îi scăpărau foc și pară. Emirul îi holba pe ai lui înspăimîntat. Dar cînd se puse să nareze, cu haz, decepțiile, lipsa de lucru, mizeria care dura de șase luni, văzui pe notabilul turc rămînînd împietrit, uitînd de narghilea și privind țintă la torentul acesta de viață care își permitea să glumească cu tragedia foamei, ca și cum ar fi fost vorba de-o snoavă din trecut.

Musa vorbea de un ceas. Fața îi era aprinsă, voioasă, șăgalnică : ai fi zis că e un om năpădit de fericire, nu un flămînd. Emirul îl opri cu un semn plin de bună-cuviință, se ridică și dispăru.

După un moment, un arab mohorît intră cu două feligeane de cafea și două... narghilele ! Ne fulgeră cu o privire disprețuitoare și se retrase.

Bătrînul nu văzu răutatea servitorului ; el era în nori.

— Am pledat, Panaite, ca un avocat tînăr la Curtea cu jurați ! Ce zici tu, o să iasă ceva ?

— Deocamdată văd c-a ieșit o cinste mare, zisei eu, arătîndu-i serviciul luxos ; păcat că suntem nemîncați de trei zile !

Și-i amintii pățania unui dansator român la Cairo, care, flămînd de două zile, trebui într-o seară să joace *Banul Mărăcine* și să bea, la urmă, șampanie, cu „mațele goale“.

Emirul ne dădu timp să ne facem tabietul nestingheriți. Musa băgă narghileaua în draci și-o porni iar pe vise.

— Măi !... Ce-ar fi să ne dea ăsta o lucrare mare și să ieșim în primăvară cu vreo treizeci de lirișoare în buzunar ? Hai ?... Să ne înțolim și noi ca lumea, să ne cumpărăm cîte o narghilea frumoasă ca astea și să ne întoarcem cu cinste în țară... Ajută-ne, Doamne ! și voi Christoase, Moise, Mahomed...

Dar toate fețele astea sfinte, invocate de Musa, nu ne putură ajuta cu mai mult decît emirul avea de gînd să ne ajute, adică cu o liră, pe care o plătirăm cu o altă temenea „pînă la pămînt".

Neprețuită liră turcească ! Ca s-o dobîndim, a trebuit să facem pe lazaronii, așa cum rareori în vagabondajul meu am fost nevoit să fac. Dar nu-mi pare rău.

Și să nu-mi ceară nimeni, niciodată, să tai un cap de om : m-aș teme ca omul acela să nu fi fost, un ceas din viața lui, *emirul de la Malmetain.*

Pomana asta căzu cam pe-aproape de Crăciun. Rebeca avu lacrimi în glas cînd se rugă de noi să n-o „risipim".

— Zău, tată ! Mai păstrează măcar o *megidie,* ca să vă fac de Crăciun o „verzișoară cu carne de purcel" !

Sandu, deși român, sări ars :

— Da mai dă-l dracului de Crăciun, că m-am săturat de pîine goală ! Să facem Crăciunul azi !

Nu l-am făcut în ziua aceea și nici în ziua de datină, căci Musa împărți toți banii pe la datornici, și am rămas iar fără lețcaie, dar cel puțin eram asigurați, pentru cîtva timp, împotriva „ramazanului" absolut.

Căci acum trăim cu două case : la Set-Amra și la tinerii ăștia fără minte.

Arăboaica ne era o adevărată soră. O ducea și ea ca vai de capul ei, singură, aproape uitată de îngîmfata Selina, copila ei din Venezuela, și totuși plină de milostivire pentru niște bieți străini ca noi. Ne adăpostea fără să ne ceară un ban, dar n-avea nici de unele. Așa că nu ne îndura inima să îmbucăm pe furiș, nici să fumăm singuri. Aduceam, ce se găsea, la dînsa acasă.

Cu tinerii, altă jale. Rebeca se însănătoșise, dar bătrînul se opunea din răsputeri la viața urîtă pe care apucase. Spunea că mai bine o omoară.

Îi imputam lui Sandu ticăloasa lui postură. El se apăra :

— Da ce, mă, crezi că e din vina mea ? E vina ei ; vrea să deschidem cofetărie mare, să ne îmbogăţim.

Într-adevăr, fata era foarte ambiţioasă. Fusese crunt jignită că în copilăria ei o numeau prietenele „jidoafcă". Ea se simţea romancă şi era cu adevărat, în vorbă şi în obiceiuri. Nu putea să sufere cînd i se vorbea în jargon, pe care de-abia îl cunoştea căci vorbiseră în casă mai mult româneşte. Era de-o bunătate îngerească. Deşi ea însăşi în mizerie, cînd auzea de suferinţa cuiva, i se umpleau ochii de lacrimi şi dădea ultimul gologan.

Sandu era un meşteşugar de mîna întîi, dar grozav de leneş şi supărăcios. Totuşi, foarte simpatic. Era ceea ce francezul numeşte un *pince-sans-rire*. Avea ceva din *Stavru*[1] al meu, care e un personaj pe jumătate adevărat.

Le înţelegeam năzuinţele într-o societate în care pezevenglîcul duce adesea la măriri, vedeam cu ochii mei cîte sacrificii, materiale şi sufleteşti, îi costau aceste năzuinţi, îi iertam, îi luam aşa cum erau şi-i iubeam.

Această iubire îmi făcea uneori pozne. Una mi-o făcu a doua zi a acestui Crăciun sentimental.

Rebeca plîngea amarnic după „verzişoara cu carne de purcel". Gătise casa aşa cum se face la noi de sărbători ; dar, zicea ea :

— Să n-am eu parte nici azi de mîncărica noastră obişnuită, Doamne ! mai bine aş fi plesnit cînd eram mititică !

Şi se uita cu dispreţ la cutia cu sardele ce-o aştepta la prînz. Deodată îi veni o idee ?

Mă luă la o parte ca să n-audă bătrînul, şi-mi zise cu flăcări în ochi :

— Panaitache ! Puiule ! N-ai vrea tu să faci o ispravă ? Să dea Dumnezeu să scapi de mizerie şi să-ţi găseşti măicuţa sănătoasă ! Uite ce-i : beiul X îmi face de mult ochi dulci. Am să-l pun pe Sandu să facă din partea mea, o scrisoare pe italieneşte ; îi cer o liră, iac-aşa ! Ce, îi om bogat, arză-l focu ! Să dea şi el de pomană ! Ei, vrei tu să duci scrisoarea ? (Şi mă luă de umeri.) Du-te, măi dragă, du-te, frate bun, dacă vrei să mănînci o varză aşa cum ţi-o gătea mămucă-ta, astăzi !...

[1] Personaj din povestirea *Chira Chiralina* (n. e.).

Mi se umflă pieptul de-un plîns năprasnic. Ei, ce te faci, Panaite ? Iată că te duce uneori viaţa pînă acolo că devii şi chibiţ de pezevenghi !

Luai scrisoarea şi o dusei cu succes, dar cînd mă întorceam cu plicul în care se afla lira, am jelit ca la moartea mamei şi nu de mila mea, ci de mila fiinţei aceleia minunate, tîrîtă de soartă în cea mai grozavă mlaştină din cîte cuprinde viaţa !

Am făcut un „Crăciunaş" — cum îl numi Rebeca — că nici la nunţile împărăteşti n-ar fi putut fi mai multă voioşie.

Cu privire la originea lirei, Sandu ticlui pentru Musa o minciună tot aşa de împărătească. Bătrînul înghiţi minciuna şi „verzişoara", căreia nu-i lipsea nici vrednicul ardei iute ; apoi, la cafea şi ciubuc, ne trase cîntece de se duse pomina prin vecinătate ; căci avea o voce frumoasă de bariton şi cunoştea arii întregi din opere şi operete.

O altă şotie, tot din iubire, îmi veni cam fără voia mea. Văzusem că Sandu făcea să dureze lira beiului cam prea mult : nu se mai isprăvea. Intrigat, îl întrebai. El îmi răspunse :

— Vino cu mine cînd fac tîrguielile şi ai să vezi.

Îl însoţii ; intrarăm amîndoi, într-o seară, la un local care avea de toate. Sandu începu să-l sucească mereu cu spatele la noi, cerîndu-i să-i arate tot felul de conserve aşezate, cît mai sus pe rafturi. Arabul, domol, de-abia se mişca, suindu-se pe un scaun şi dîndu-se jos cu marfa, care nu era niciodată cea dorită de Sandu. În vremea asta, el îşi umplu buzunarele, şi le umplu şi pe ale mele, cu tot ce-i cădea sub mînă : costiţă afumată, bucăţi de caşcaval, sticluţe cu coniac, tutun, pînă şi chibrituri, dar cu o iuţeală şi îndemînare care mă încremeniră locului.

Vai de păcatele mele ! Numai de-astea n-am fost bun în viaţă, şi de cealaltă meserie a lui, încolo le făceam şi eu pe toate !

De îndată ce ieşirăm afară în întuneric, o rupsei la fugă, semănînd pe drum tot ce-mi vîrîse prin buzunare. Sandu le aduna în urmă şi-mi zicea :

— Dacă eşti curios să ştii cum fac să dureze lira, mai vino cu mine şi altă dată !

*

Asupra paginii acesteia în Libani, îmi rămîne să mai vorbesc de un mic personaj, de care încă n-am pomenit, precum şi de ultimul mare castel în Spania pe care-l făurisem.

Personajul e o bătrînică arăboaică, vînzătoare de lipii, hrana noastră capitală. Pîinea asta, dacă se poate numi pîine, era grozav de rea : o mare băşică umflată, aproape crudă, se dezumfla ca un burduf, cînd se răcea şi o înghiţeam ca pe clătite, dar ne cădea ca plumbul în stomac. Totuşi, eram bucuroşi s-o avem şi pe-aia.

După cîtva timp, ne înglodarăm aşa de tare în datorie la brutăreasă, încît nu mai îndrăznirăm să dăm pe la ea, cînd, iat-o într-o zi la uşa Set-Amrei. Credeam că vine să-şi reclame banii. Nu. Venea să ne aducă un *rothl* de lipii (două oca).

— Nu ! nimic, zise ea lui Musa pe spanioleşte ; îmi veţi plăti cînd veţi avea.

Ne mirarăm, ne crucirăm, dar bătrîna îşi urma pomana ; din cînd în cînd, venea cu basmaua de lipii. Rămînea galeşă în prag, se uita la noi cum stăm ciotcă aplecaţi peste mangal, deşerta basmaua şi pleca. Nu mai ştiam ce să credem.

— Ce-o fi, măi, cu îngeru ăsta rebegit ! ? exclamă Musa.

De la Set-Amra nu puturăm afla decît că bătrîna se născuse în Cuba şi venise copilă, cu mama ei, care era din Libani.

Enigma rămase nedezlegată pînă în primăvară, aproape de plecarea mea, dar într-o zi, aflîndu-ne numai noi doi, şi cicălită de Musa mai mult ca de obicei, bătrîna ascuţi buzele şi-l întrebă :

— Nu-i aşa că eşti ovrei ?

— Da... răspunse prietenul meu. Ei, şi pentru asta ne dai pe datorie ?

— Pentru asta ! făcu bătrîna, clătinînd din cap. Daa... daa ! Pentru asta... Şi eu sunt ovreică, după tată. El era ovrei spaniol şi, săracu, a răbdat mult de foame în viaţa lui, umblînd după o bucată de pîine. Apoi, cu un oftat adînc : Noi ovreii n-avem pe nimeni să ne ajute cînd

răbdăm de foame! De-asta trebuie să ne ajutăm între noi.

Atît i-a fost toată vorba. Şi a continuat să apară în prag cu cîte un *rothl* de lipii, să ne privească galeş şi să plece scuturînd făina din basma.

Să-i fie ţărîna uşoară!

Cît despre „castel", e vorba de proiectata mea însurătoare cu fata Set-Amrei, Selina de la Venezuela.

Vai, cînd mă gîndesc la cîte năzdrăvănii am mai făcut în zilele mele, mă-ntreb dacă nu cumva le continui şi astăzi, fără să-mi dau seama!

Aşa de aprig am crezut în basmul acesta, încît l-am făcut şi pe Musa să creadă şi să făurească alte basme. Iar aveam să ne facem antreprenori de binale! Iar cîştigam bănet şi trăiam fumînd ciubuce d-alea frumoase ca ale emirului de la Malmetain! Ba chiar, după o călătorie de nuntă în România, aveam să aduc pe mama în Libani, iar Musa, familia lui.

Şi trai, băiete!

A fost chiar un trai... Era acela al visului care întreţinea văpaia vieţii în noi, ultimă resursă a unei coarde care ar fi plesnit de întinsă ce era.

Bunul meu prieten, savantul doctor Roger Dalimier, îmi spunea anul trecut la Paris, pe cînd se trudea să găsească un locuşor ca să-şi înfigă acul:

— În viaţa mea de medic, n-am mai văzut un om aşa de slab şi în acelaşi timp cu atîta putere de viaţă în el! Ce te face, Panaite, să trăieşti aşa de intens?

— Visurile, doctore! i-am răspuns.

Da, prieteni care mă citiţi aici: *visul e toată viaţa omului cu suflet!* Dar cu condiţia să nu fii condamnat a visa singur, ci cu cineva, om ori femeie, pe care să-l iubeşti.

În Libani am iubit pe Musa, care, la şaizeci şi cinci de ani, trăia mai intens decît mii de tineri puşi în acelaşi corp; iar prin alte părţi, am iubit alţi oameni, căci peste tot pămîntul sunt oameni care merită să fie iubiţi.

Primăvara sosise, duioasă primăvară de Libani. cu portocali, lămîi, rodii plini de flori. Nu mai aşteptam acum

decît ultima... măciucă, pentru ca să apucăm fiecare încotro l-or duce ochii.

Bătrînul devenise melancolic. Ştia el că visăm. De cîte ori ne culcam, stingînd lampa, cînta dăscăleşte :

„Cînd cu gene ostenite, sara suflu-n lumînare“,
Cred că numai mort am să scap de sărăcie !

— Nu prea rimează, dragă Panaite, dar i-aşa...

Cam aşa fu. Castelul de cărţi se dărîmă, după cum se ştie din *Dragomir*[1] ; şi realitatea, cu ochi de viaţă, îşi încrucişă încă o dată braţele în faţa noastră.

O primirăm, aşa cum muncitorimea, visătoare ori nevisătoare de pe întreg pămîntul, e nevoită s-o primească. Eu plecai în ţară cu banii veniţi de-acasă ; iar Musa îşi mai tîrî bătrîneţele pe la Beirut şi Damasc, apoi se întoarse şi el acasă şi muri printre ai lui.

. . . .

Din cîţi oameni am cunoscut şi iubit în zilele mele, Musa a fost unul dintre puţinii tovarăşi de drum care ştiu să-şi ţie inima sus în nenorocire, să înfrunte vitregia împrejurărilor potrivnice şi să rămîie bun prieten în ceasuri de restrişte.

Tot drumeţul nu e şi un om de suflet, iar tovarăş de clipe grele e şi mai puţin.

Imensa mulţime a haimanalelor, care umplu cîrciumile şi potecile internaţionale, nu e decît un fragment al acestui ocean de banalitate care se cheamă *Lumea.* Omul de inimă, de simţire, de cultură şi de visări e tot aşa de rar, e tot atît de greu de întîlnit în lumea vagabonzilor ca şi în oraşul ori satul în care te-ai născut şi ţi-ai petrecut viaţa. Nenorocire acelui prieten care s-o lăsa sedus de Konovalovii lui Gorki şi care şi-o părăsi tihna, pentru ca să-şi ia lumea în cap cu speranţa că poate o întîlni şi el Konovalovi ! O ştiu eu aceasta, aşa cum greu ai găsi astăzi cinci scriitori care s-o ştie din proprie experienţă.

Figurile măreţe ale literaturii gorkiene au trăit mai mult în sufletul lui Gorki. Literatura nu e viaţa şi nici nu poate să fie decît în opera unui scriitor prost ; totuşi, viaţa e şi rămîne superioară literaturii prin faptul că e

[1] Vezi povestirea *Chira Chiralina* (n.e.).

adevăr, dar în cazul acesta trebuie să spui că e *viață* și nu *literatură*. Gorki a știut să ne-o spuie cu meșteșug în *Vagabonzii* lui și astfel a reușit să ne dea iluzia vieții. În secretul acestui meșteșug, că el a trăit cu *sfărîmături* de suflete mari, le-a iubit și le-a completat cu bogatul adaos al inimii sale iubitoare.

N-aveam nevoie să adaug nimic lui Musa, dar nici nu încerc să fac cu el literatură, căci ar fi păcat.

Ard, uneori în viață, bulgări de radium uman ; de ce să spunem mereu că au fost incendii ? O simplă ceartă cu femeia pe care o iubești, nu e oare mai dureroasă decît o tragedie petrecută într-un roman ?

Nisa, noiembrie 1925.

ÎN LUMEA MEDITERANEI — APUS DE SOARE

I

O SERATĂ TEATRALĂ LA DAMASC

Vaporul pe care se îmbarcase bietul meu prieten, Musa, părăsi Beyruth-ul într-un sfîrșit de septembrie, pe la amiază. Plecase luînd cu dînsul și ceva din sufletul meu. De data asta rămîneam, singur de tot, fără Mihail, fără Musa. Să rămîn, așa, lipsit de-o prietenie fără seamăn, și încă printre străini, iată un gînd cu care nu credeam că mă pot obișnui.

Luai, numaidecît, trenul de Damasc.

Simțeam o greutate de neînvins, depărtîndu-mă de Mediterana, care-i și ea o bună parte din sufletul meu. Căci, ce mai rămînea de mine, fără prieteni și fără Mediterana ? Am spus-o întotdeauna : singur, nu fac doi bani. Eu trebuie să iubesc nebunește pe cineva sau ceva, ca să nu mă simt gol și fără rost, ca un bostan uscat, uitat într-o porumbiște, după cules. Așa sunt eu croit.

Călătorind însingurat de la Beyruth la Damasc, suspinai tot drumul. Mă gîndeam cînd la Musa, pe care un vapor păcătos îl bălăbănea în largul mării, cînd la Mihail care se ruga, fățarnic, la Muntele Athos, în vreme ce eu, trist, ca un cîine alungat de stăpîn, îmi omoram oasele, trecînd prin munți și văi, într-o arătare de tren, care mai degrabă se putea asemui cu un morman de fiare și scînduri hodorogite. Într-o după-amiază ajunsei la Damasc, orașul cel mai prăfuit din tot imperiul lui Abdul-Hamid. A fost destul ca să dau o raită prin el, ca să mă încredințez că-i cel mai urît și cel mai murdar.

Muream de necazul că trebuie să colind, fără un prieten, pe meleagurile acelea ale Anatoliei. Şi cînd un om sărac se simte prea nenorocit, apoi el face lucrurile tocmai pe dos, de cum le-ar povăţui înţelepciunea. În halul ăsta eram eu. M-am descotorosit de tot calabalîcul la primul han, unde se vorbea greceşte ; apoi, uitînd că o jumătate de liră turcească era singurul mijloc pe care cerul mi-l oferea ca să-mi potolesc foamea, căutai îndată să mă înveselesc sau, mai degrabă, să mă ameţesc, să mă tîngui şi să-mi plîng de milă, în faţa unui păhărel de rachiu şi a unei narghilele bune. Obiceiul ăsta a rămas şi azi ; e singura mîngîiere pe care o mai are sentimentalul, deznădăjduit şi sărac, cînd se vede murind de alean.

Mă aflam în centrul oraşului, într-o piaţă mare, unde vîrtejurile de praf urcau în jurul unei coloane monumentale de bronz, care purta în vîrf o mică moschee aurită. În afară de bazarurile mari, bogate în culori şi pline de mişcare, pe care de-abia le zărisem în grabă, totul îmi părea un vis urît în oraşul acesta : de la străzile acelea ca nişte tuneluri, casele dărăpănate, cu intrări suspecte şi pînă la piaţa aceea pustie, cu coloana sa hidoasă şi cu praful care-mi intra în ochi. Noroc că era pe acolo o cafenea turcească, cu o terasă ademenitoare, de unde puteai privi acel „du-te-vino“ al localnicilor prin faţa Poştei şi a unui biet teatru vecin, ale cărui afişe mari, scrise cu mîna şi pline de caricaturi multicolore, vesteau nu ştiu ce spectacol înveselitor. Afişul acesta tîmpit mă atrăgea grozav. Erau pe el oameni caraghios îmbrăcaţi şi sulemeniţi, iar femeile, numai în fuste scurte, cu sînii goi şi picioare frumoase, îţi săreau în ochi prin înfăţişarea lor provocatoare. Jos, în dreptul fiecăreia, se lăudau, pe larg, farmecele şi talentele femenine.

Grecii, turcii, arabii se opreau în loc, privind cu de-amănuntul trupurile voluptuoase şi plecau apoi scărpinîndu-se.

Nici nu mai mă gîndeam la mizeria care mă pîndea. Golii încă vreo cîteva păhărele, mi-am fumat narghileaua şi după ce îmi schimbai gulerul cu un altul mai curat din buzunar, m-am dus încă de la şapte şi jumătate şi m-am instalat în primul rînd al „fotoliilor de orchestră“. Li se spuneau „fotolii“, dar nu erau în realitate decît nişte

biete scaune. La fel ca și „orchestra" — un pian de rînd, în „teatrul" ăsta care semăna mai repede cu o panoramă de la bîlci.

Mă așezasem chiar la mijloc, în spatele pianistului, ca să văd mai bine toate acele „bunătățuri", zugrăvite pe afiș. Îmi curgeau balele de plăcere ca unui cățel. Și nu mă ostenii degeaba, căci o mulțime de bărbați, foarte excitați, umplură sala îndată după sosirea mea. Așa că nu trecu mult și nu mai rămase liberă nici măcar o strapontină. Mă hiritiseam c-am venit mai de vreme, și pofta mi se mări în fața acelei săli tixite de fesuri — armăsari cu nasurile coroiate, cu ochii strălucitori, ațintiți ca niște faruri, cu gurile de căpcăuni adulmecînd carnea.

Sala, destul de mare, n-avea decît un parter și un rînd de „loji", care se umplură de familii bogate, în mare parte europene. Desigur că „lojile" erau ca și restul : cutii de lemn mîncat de carii din care numai balustrada era îmbrăcată cu catifea roșie și roasă.

Ceea ce nu împiedica publicul să se frămînte, cu nările dilatate, să ceară ridicarea cortinei înainte de ora fixată și să strige nume, să născocească alintări, arătînd dorințe precise ; mai ales grecii.

— Sînii tăi, mamițico !

— *Podarachi mu* [1], arată-te sau crăp !

Dar așteptarea noastră s-a prelungit, pînă după ora nouă. Și cum toată lumea se uita mereu spre o „lojă" din fața scenei, singura care mai rămăsese goală, am întrebat pe vecinul meu din dreapta, un grec, dacă nu cumva era așteptat vreun personaj de seamă.

— Cum, tu nu știi ? Totdeauna pățim așa, din cauza parșivului ăstuia de consul rus ! Lepădăturii îi place să vie tîrziu, ca să ne chinuiască și să crape fierea în noi, de încordare !

— Și teatrul așteaptă sosirea lui, pentru ca să ridice cortina ?

— Negreșit ! A, acum, înțeleg !... Habar n-ai ; se vede că ești de curînd picat pe aici !... Pentru că el acoperă toate cheltuielile și aduce trupele cele mai bune, ținîndu-le cît mai mult, din cauza asta îi răbdăm hachițele !... Așa-i

---

[1] Piciorușul meu (n. a.).

viața : el cu ponosul, noi cu folosul !... Dar, pare-mi-se... în seara asta s-a cam întrecut cu firea ! O să ne scoată din sărite cu întîrzierea lui ! Își rîde de noi ! Uite-te în jur, toți crapă de nerăbdare !

Și cu un gest larg, vecinul meu îmi arătă un parter întreg de mutre caraghioase. Apoi, întinzînd un deget, ce parcă nu se mai sfîrșea, spre mijlocul cortinei, unde era o gaură enormă, pe care un ochi machiat o astupa din cînd în cînd, adăugă :

— Vezi ? nici actorii nu mai au astîmpăr. În seara asta, prințul prea-și bate joc de noi !

— Da' ce, consulul rus e prinț ?

— Da... Un prinț tînăr, desfrînat, pe care ta-su a stăruit să-l numească la Damasc, ca să-l pedepsească. Dar n-o să rămînă mult pe aici, că prea își face de cap. Mai în fiecare zi dă cu biciu-n birjarii care nu se dau repede în lături, cînd trece el cu trăsura. E zănatec rău, croiește pînă și pe sergenți...

Un ropot de aplauze salută apariția, în loja consulului, a unui adolescent foarte tînăr, înalt, fin și frumos ca o femeie, dar prea grav și prea palid în strălucitoarea-i uniformă de ofițer. Abia catadixi să răspundă la salutul publicului și se așeză mofluz, în cușca lui de scînduri. Curînd, apoi, cortina se ridică cu smucituri, în stare să dărîme tavanul.

Scena, la început goală, înfățișează o sală de judecătorie. Pianistul, cu spatele la mine, aproape atingîndu-mă, atacă un marș de atmosferă. Vreo șase judecători intrară, unul după altul, apoi acuzata, o femeie frumoasă. Se joacă o pantomină plictisitoare, din fericire cam scurtă.

Nu pricep nimic din drama care se desfășoară prin gesturi și strîmbături. Publicul, însă, înțelege tot și varsă lacrimile cu duiumul. Dar actorii nu joacă pentru public. Cînd vor să vadă efectul vreunei scene, privirile lor se îndreaptă spre „loja" princiară. Cerșesc întruna o cît de mică încurajare.

Nimic. Prințul stă ca înlemnit, grațios dar cam aspru, și privește fix, cu capul rezemat pe mîna dreaptă. Gura lui pătimașe, fruntea-i nobilă, ochii albaștri, par ca de marmoră. O cărare, fără cusur, desparte în mijlocul creștetului două bucle blonde, drăgălașe. Oricît l-ai privi, ră-

mîne veşnic acelaşi : nemişcat şi sigur pe sine. Tot aşa de împietrit se arată şi atunci cînd cortina cade şi se ridică, în cinstea lui, de cinci ori la rînd şi cînd actorii vin în grup să i se prosterneze în faţa lojii.

Deodată pianistul se întoarce spre mine şi iată-mă, faţă în faţă, cu Bianchi ! Da, da, cu bunul Bianchi, pianistul de la „Cinema Mignon" din Cairo, unde, mulţumită lui, fusesem împărţitor de afişe, pe stradă, vreo cîteva săptămîni.

Simţii că revederea mea îl bucură. Şi asta îmi făcu nespusă plăcere. Era un italian, cu inimă de român, căruia îi plăcea să-şi reamintească, cu duioşie, de ţara în care se născuse şi unde a crescut pînă după moartea mamei lui, cînd taică-său l-a dus să-şi facă armata în Italia. Vorbea româneşte, fără să se poticnească. Dealtfel, cred că ştia multe limbi, ca mai toţi vagabonzii internaţionali.

N-avurăm timp să stăm mai mult de vorbă, căci cortina se ridică, în program fiind o revistă cu cîntece. Degetele cărnoase ale lui Bianchi fac să răsune *La Tonkinoise*, în clipa în care o femeie frumoasă şi oacheşe năvăleşte în scenă, primită cu o furtună de aplauze. Cîntă în franţuzeşte. Bianchi, fără să se simtă cîtuşi de puţin stingherit, în timp ce acompania pe cîntăreaţă, îmi suflă la ureche :

— E puica mea ! Ce zici, frumoasă ?

Recunoscui într-însa pe una din femeile îndrăcite, zugrăvite pe afiş. Îl întrebai :

— E franţuzoaică ?

— Nu ! Napolitană.

— Îmi place...

Bianchi cîntă cu îndemînare profesională, îmi şopteşte un cuvînt, se strîmbă şi stîrneşte rîsul cîntăreţei, roteşte ochii mari către loji...

— Îţi place ?... Ei... poţi s-o ai...

— Cum ?... Atunci n-o iubeşti ? !

— Să nu crezi, dragul meu, că ne-am înhăitat pentru dragoste ! Am să-ţi explic eu...

Mă uit la spatele acestui om curajos, cu faţa brăzdată de necazurile unei vieţi la voia întîmplării şi mă întristez. La fiecare pas, viaţa se descoperă şi mai rea. Probă : acest Bianchi care se complace în situaţii ce nu-i fac prea mare cinste...

După ce „puica" lui își sfîrși „numărul", Bianchi se-ntoarse spre mine :

— Îți spuneam, deci, că nu-i vorba de dragoste. Marieta nu stă pe roze. Eu, la fel. Avem în schimb o fărîmă de experiență, care ne învață să nu ne lăsăm dați la fund. Nu știu dacă mă-nțelegi... Ne ajutăm, unul pe altul, cum putem. Datorită ei, cîștig aici o liră sterlină pe seară, pe cînd la Paris, pianiști, în fața cărora mi-ar fi rușine să arăt ce pot, cîntă pentru cinci franci în cinematografele de la mahala. La rîndul ei, Marieta face mai bună impresie asupra gogomanilor ăstora de prinți, atunci cînd iese la braț cu mine, decît dacă ar ieși singură. O femeie tînără și frumoasă, din lumea noastră... „artistică", nu cucerește decît în clipa cînd trăncănește, printre atîtea altele, și cuvintele : „soțul meu" a făcut... „soțul meu" a dres... Cum vezi, nu e vorba de dragoste, ci de pîine. Haide ! și nu mai face mutra asta de școlar beștelit. Odată, cînd hoinăreala îți va fi mai dragă decît morala burgheză, ai să fi și tu nevoit să faci ca toată lumea ! Și-acum ascultă : ceva numai pentru noi doi.

Pe octava cea mai de sus a pianului, cîntă în surdină, populara noastră *Ciocîrlie*. Degetele lui gonesc năprasnic, ca ciocanele pe o tobă. Notele se-mbină. Parcă ar fi o vioară. Trupul i se frînge pasionat pe pian, pieptul acoperă mîna care ciripește simfonia matinală a ciocîrliei, obrazul i se îmbujorează și ochii-i mă întreabă : „Vezi ? N-am uitat patria mamei mele !..."

E ciudat cum oamenii pot fi un amestec de iubire și de lașitate... Acest Bianchi... Adineauri, cînd îmi grăia ca un Solomon Klein, peste priceput, aproape că-l disprețuiam. Și acum, iată-l gata să plîngă la un cîntec ce-i amintește de pămîntul copilăriei sale !... Ce poți înțelege din toate acestea ?... Fără îndoială, că greșim amarnic atunci cînd ridicăm bariere, atît de mari, între bine și rău, între frumos și urît. Nu, nu ! Iisus a înțeles mai bine ființa omenească, sau, dacă vreți, „făptura lui Dumnezeu" și de aceea i-a iertat atîtea omului...

După cîntecele franțuzești, foarte aplaudate, dar neînțelese de mai bine de jumătate din spectatori, s-a jucat o mică farsă în turcește, care a plăcut și europenilor. În urmă apăru pe scenă steaua trupei, soția directorului, o

femeie drăcoasă, bine făcută, dar urîtă, cu o voce slabă, care însă n-o împiedica să mişte întreaga sală, cîntîndu-şi cupletele în trei limbi : greceşte, italieneşte şi arăbeşte. Cheia succesului se datora jocului, farmecului, vioiciunii, şi mai ales cupletelor obscene.

Ţinea pe braţ un coş plin de flori şi în pauză, cînd numai pianul mai repeta refrenurile, se apropia de spectatorul cel mai jigărit şi mai timid, îi arunca o floare şi cîteva vorbe :

— Şi-n seara asta, tot aici ? N-ai frică de nevastă-ta ?

Nici prinţul nu scăpa de zeflemelele ei :

— Ce stai aşa băţos ? E caraghios, nu vezi ?

Şi întorcîndu-se către public :

— Ăsta o fi crezînd că şi aici e consul şi ne ia drept supuşi ruşi.

Prinţul nu înţelegea o iotă, căci ea îl tachina în greceşte. Se mulţumea să zîmbească doar actriţelor care-i plăceau şi numai uneori le aplauda încet. N-ai fi putut spune, dacă acest om se distra sau se plictisea, ci doar că era prezent de ochii lumii.

În pauza ce urmă, Bianchi ducîndu-se să-şi vadă amanta, vecinul meu, grecul, începu să-mi vorbească despre prinţul acesta misterios şi despre puterea lui :

— Autorităţile nu-i refuză nimic. Obţine tot ce voieşte : pedepseşte pe unul, ocroteşte pe altul, dar niciodată pentru bani. Nici n-are nevoie. Tatăl său plăteşte totul. Singura lui pasiune este să-şi arate puterea. Încolo, e bun şi milos pentru că repatriază pe toţi nenorociţii din întreaga ortodoxie, care bat la poarta consulatului. Unii au şi abuzat de recomandaţiile lui şi s-au îmbogăţit, în chip necinstit. Bunăoară, banda de ingineri şi antreprenori escroci ai construcţiei drumului de fier....

— Escroci ? !...

— Chiar aşa. Unii sunt aici, prin loji. Poartă fes, pentru că aşa se cere cînd lucrezi pentru statul turcesc, dar sunt europeni. Ei bine ! hoţii ăştia au abuzat de înalta lor protecţie şi au înşelat guvernul. Au obţinut concesiuni, adică parcele de drum de fier în construcţie, spunînd că terenu-i peste tot neregulat şi cheltuielile de nivelare, uriaşe ; au rînduit, apoi, expertize prin comisiuni părtinitoare, care şedeau la un kilometru de movila ce tre-

buia aruncată cu dinamită : pif-paf ici, pif-paf colo, dobo-rau colinele de nisip, pe care dintr-o lovitură de tîrnăcop le-ai fi făcut harcea-parcea. Aici e pungășia. Desigur, turcii nu sunt ei așa de proști, dar, de ! săracii, trebuie să închidă ochii în țara lor, din cauza mucosului de consul rus. Și uite așa, aventurieri veniți la Damasc cu picioarele goale, s-au îmbogățit peste noapte. Acum s-a sfîrșit și cu asta. Drumul de fier a ajuns la Medina și nu poate fi dus mai departe ; orice ghiaur ar fi tăiat acolo, ca o varză. De la Medina pînă la Mecca este țara sfîntă a musulmanilor și constructorii, de la inginer pînă la cel din urmă lucrător, trebuie să fie musulmani. Altfel...

Omul vorbea fără nici o ură ; mai curînd, ca un revoltat împotriva nedreptății universale. Glasul lui era plăcut și l-aș fi ascultat mai mult, dar Bianchi veni să-și reia locul său la pian și cortina se ridică pentru ultima parte a programului.

— Ce faci după spectacol ? mă întrebă Bianchi.

— Eh ! mă duc să mă războiesc toată noaptea cu ploșnițele...

— Hai mai bine să iei masa cu noi !

— Care „noi" ?

— Cu noi, artiștii, care mîncăm și bem zdravăn, pe socoteala prințului.

— Am să fiu, deci... invitatul lui ?

— Nici n-are să te bage de seamă. Așa facem în fiecare seară ; ne ducem, întîi, la „Leon", apoi prințul ne tîrăște la el acasă, și cheful ține pînă în zori. Mai în fiecare seară avem printre noi, cel puțin, un pripășit ca tine, pe care-l îndopăm cu icre negre și șampanie. Prințul nici nu-l vede. El nu se uită decît la femei. Bărbații nu există pentru dînsul.

Ultimul act a fost o mobilizare a întregii trupe pe scenă și o risipă de veselie generală, cum numai în Orient se poate întîlni. Actorii asudau bisînd cupletele. Cea mai mare parte dintre spectatori, în picioare, beți de plăcere, repetau în cor refrenurile preferate. Unii se îmbrățișau. Numai consulul rămînea nemișcat, absent, cu toate glumele cu care îl biciuia cîntăreața greco-italo-arabă.

— Ah ! îi spunea ea spre sfîrșit, tat-tu te-a învățat să iei mutra asta de filosof ? Sau așa te-a făcut mă-ta ? !...

Apoi, dînd din umeri, îi întoarse spatele şi strigă publicului :

— Să nu vă sperie fandoseala ăstuia ! Cînd e singur c-o femeie, nu mai face atîtea fasoane, ştiu eu !

Minţea. Nevastă a directorului trupei şi mama unui copilaş, grecoaica era singura, dintre toate, care nu-şi da poalele peste cap. Am putut să mă conving de asta, ori de cîte ori am spionat-o.

La „Leon", unde ne-am dus întîi, era un cabaret arătos, singurul local curat și cu adevărat european, din Damasc. Stăpînul, un evreu chiabur, de prin Rusia, curtenitor dar răutăcios, primi pe prinţ şi pe actori, cu cinstea cuvenită unor oaspeţi aleși, iar pe mine, care rămăsesem la coadă, mă măsură de sus pînă jos. Bianchi îl lămuri :

— Domnul e cu noi.

Leon zîmbi cu subînțeles și adăugă, depărtîndu-se :

— Tot artist ?

— Da ! şi încă șomer ! răspunse Bianchi, luîndu-mă de braț.

Numaidecît începu să-și bage nasul într-o mulţime de bunătăți și să comande icre negre și pește afumat, produse cu adevărat rusești, proaspete, aromate, gustoase. Comandase cît pentru șase.

— Cine o să mănînce atîta ? l-am întrebat.

— Noi, cît om putea ! Restul îl trimitem la hotel, ca de obicei. Prinţul plătește fără să se uite. De-o săptămînă, de cînd suntem în Damasc, nu mănînc altceva decît „specialități" rusești și beau numai şampanie. Da ! un fraier ca ăsta, nu întîlneşti la orice pas. Negreşit, că se despăgubeşte cu femeile noastre, afară de-a directorului. Dar ce are a face !...

Trupa număra nouă persoane, dintre care patru femei. Consulul le așează pe toate în jurul lui. Și aşa a stat tot timpul cît am petrecut în cabaret. Habar n-avea de ceea ce făceau bărbații în capul celălalt al mesei.

Ori, aceștia turnau în ei, ca niște sparți. Vinuri de Caucaz, şampanie, lichioruri, una peste alta. Îndeosebi comicul trupei trăgea cel mai mult la măsea ; era un om care-ţi stîrnea rîsul, cum îl vedeai. Grec, de fel din Odesa, bea vodcă de parcă ar fi fost apă. Doar cu el schimba prinţul cîte o vorbă, pe rusește, cerîndu-i să înveselească

pe femei. Comicul făcea atunci pe supăratul și-i răspundea că juca el destul pe scenă „pentru dobitoci". La cabaret ținea morțiș să fie „un om ca toți oamenii". Dar cu cît căuta să fie mai serios, cu atîta stîrnea mai mult rîsul. Căci era mărunt ca un pitic și avea o mutră și un glas de cocoș. Se spunea că nu mai rîsese din ziua cînd își pierduse unicul fiu, într-un naufragiu pe mare. Totuși nu părea prea nenorocit ; dar cine știe ce ascunde sufletul omului ?

Cred că era ceasul unu noaptea, cînd am părăsit cabaretul. Afară, în strada întunecoasă, grupul se adună ca să vadă ce-i de făcut. Pînă și hainele după noi duhneau a băutură. M-am dat puțin la o parte, fiindcă îmi era rău. Țigarea mă scîrbea și-o azvîrlii. Imediat se desprinse o umbră din beznă și-o înhăță. Era gardistul. Curăță mucul, trase din el cu poftă, zîmbindu-mi mulțumit, apoi îndrugă ceva din care nu înțelesei nimic. Bianchi îi aruncă un gologan.

Grupul se îndreptă spre locuința prințului. Am vrut să mă duc acasă. Tremuram de frig.

— Nu ! zise Bianchi, apucîndu-mi brațul ; hai și tu cu noi. O să te strici de rîs !

M-am lăsat tîrît, în halul în care eram ; și după o jumătate de oră de mers pe jos, înotînd prin întuneric și praf, o poartă grea se deschise, înghițindu-ne pe toți. În vestibul, doi vlăjgani de cazaci se repeziră la hainele cucoanelor și la paltoanele domnilor. Pe-al meu, cam jerpelit și jegos, căutam să-l ascund de ochii voinicului servitor, dar acesta mi-l smulse din mînă. L-am văzut agățîndu-l cu o strîmbătură de dezgust, într-un colț, la o parte de celelalte haine.

Trecurăm, apoi, cu toții, într-o cameră mare, plină cu divane moi, perne bogat brodate și covoare scumpe. În mijloc, o lampă cu petrol ardea pe o masă rotundă. Abajurul, verde-închis, întuneca lumina. Abia dacă ne mai vedeam. Dealtfel, conmesenii moțăiau, beți și obosiți. Numai prințul ținea să mîncăm un borș vestit, pregătit înadins. Actorii refuzară, cerînd o cafea turcească, care ne fu servită la repezeală. Dar cu toată cafeaua, adormiră unul după altul, lungiți pe divane. Nu rămăsese, ca să ție

de urît prinţului, decît Bianchi şi amanta lui. Tovărăşie mută. Din cînd în cînd, fiecare căsca pe furiş.

Simţeam că prinţul începea să mă observe şi mă întrebam, ce căutam eu acolo şi unde era „caraghiosîcul", de care-mi pomenise Bianchi. El îmi înţelese încurcătura şi se aşeză lîngă mine, în cealaltă parte a odăii.

— În seara asta au băut prea mult ! Păcat ! Prinţul are un vultur îmblînzit, foarte hazliu, dar acum spectacolul e ratat...

Şi ridicîndu-se, bătu din palme :

— Hei ! adormiţilor ! să mergem acasă !...

Toată lumea se ridică în picioare şi năvăli, buimăcită. Am zărit cum prinţul lua de mînă pe Marieta şi o silea să stea în colţul cel mai dosnic al salonului.

— Nu, nu ! protesta napolitana, mi-e somn !

— Mai stai puţin ! o rugă diplomatul.

Cînd ultimul actor ieşi pe uşă, Bianchi îmi făcu semn cu cotul.

— Pare-mi-se că rusul vrea să se culce cu puica mea ! Să ne facem că plecăm.

— Din partea mea, aş vrea să plec... Am rămas numai noi trei şi prinţul îşi va da în curînd seama că sunt aici. Aş fi foarte încurcat, dacă m-ar întreba, pe neaşteptate, cine sunt...

— I-aş răspunde eu.

— Da, dar locul meu nu-i aici. N-am obiceiul să mă vîr printre feţe simandicoase şi mă simt stîngaci, într-o casă ca asta.

M-am ridicat. Bianchi mă opri :

— Ia priveşte ! spuse el arătîndu-mi perechea. Au început un *ecarté*. Rusului nu-i arde de dragoste în astă-seară. Nu cumva ţi-e sete ? Mă duc să cer nişte şampanie.

Nici n-apucase să deschidă bine gura şi intrară doi servitori, aducînd o masă cu gustări şi băuturi ; o aşezară lîngă prinţ, care se şi grăbi să-şi servească frumoasa italiancă.

— Să mergem să vedem ce-au adus, spuse pianistul.

— Eu nu mă mişc de-aici !

Am mai răbdat o jumătate de ceas, apoi n-am mai putut sta locului. Nu-mi era somn, dar mă plictiseam într-un hal

fără hal, sau poate că mă molipsise plictiseala celorlalţi. Jocul de cărţi dură cît ai fuma o ţigară şi prinţul aruncă pachetul de cărţi, răsturnîndu-se pe perne. Nu părea deloc obosit. Privirea sa, deşi nehotărîtă, şi mintea-i mereu absentă, nu îl arătau mai puţin vioi şi dornic de-o tovărăşie sau de prezenţa cuiva.

Nu cred că se plictisea, iar firea lui indiferentă nu părea ostilă flecărelii şi frămîntărilor celorlalţi. Era o făptură interesantă, prinţul ăsta exilat. Începea să-mi fie simpatic şi mă înduioşam văzîndu-l cum se silea din răsputeri să nu plece italianca, — el care cunoscuse lume strălucită şi prietenii mari. Figura lui deschisă, mă cîştigase. Părea că nu are nimic de ascuns pe lume : albă, netedă şi atrăgătoare, ca un nufăr. De şase ceasuri de cînd îl studiam, nici un pic de contrazicere în purtare sau înfăţişare. Ah ! cum era cu putinţă ca omul acesta să cravaşeze birjarii, pe stradă !

Mă gîndeam la toate astea, cufundat într-o toropeală plicticoasă, cînd un cazac intră pe neaşteptate, se plecă în faţa stăpînului şi-i şopti ceva la ureche. Prinţul făcu ochii mari, apoi, uitîndu-se la ceas, zise :

— Uite, de opt ore, o femeie cu ochii în lacrămi, venită să-mi ceară audienţă, mă aşteaptă în sala consulatului. A fost uitată acolo şi a adormit.

Fu adusă. Era o grecoaică frumoasă tare, cam de vreo treizeci de ani, care nu ştia decît greceşte. Hainele de pe ea, curate dar destul de modeste, erau în neregulă, ca şi părul. Ca să le pună în rînduială, pipăia cu mîinile totul, de la cap pînă la poalele fustei, învîrtindu-se ca o morişcă. Se vedea cît de colo, că servitorii o cam repeziseră, furioşi că cineva sună la ora trei dimineaţa, silindu-i să vestească stăpînului lor prezenţa unei străine la consulat, la o oră „imposibilă".

Nu se întîmplă nimic rău. Căci prinţul mirat, ţinea să ştie ce spunea nepoftita şi iată cum mă trezii tîlmaci. Traduceam lui Bianchi cuvintele tinerei femei, iar pianistul le lămurea, în franţuzeşte, gazdei noastre.

Prinţul, om binecrescut, mai presus de toate, dar şi Don Juan, pofti pe străină întîi la masă, ca să guste ceva. Şi pentru că grecoaica se codea, sălbatică şi cochetă totdeodată, prinţul îi veni într-ajutor şi-i scoase cu îndemî-

nare pălăria uriaşă, pe care nişte ace lungi o fixau în părul ei de abanos.

— Spuneţi, vă rog, acestei femei, zise prinţul, că aici nu sunt consul, ci amfitrion.

Întîmplarea ne amuza pe toţi. Începurăm din nou să mîncăm şi să bem, iar tînăra femeie tot povestindu-şi necazurile, manifesta o foame nepotolită. Prinţul urmărea povestirea, cu un ochi de cunoscător, dar se vedea bine că grecoaica nu minţea.

Venea din Alep. Bărbatul ei, supus turc, o părăsise de cîteva luni şi nu mai da nici un semn de viaţă. Îl credea plecat în Grecia, căci traiul lor nu prea fusese bun, din pricina bărbatului. care toca banii la jocuri de noroc.

Acum, cînd economiile erau reduse la cîteva zeci de lire turceşti, ea se străduia să deschidă o prăvălioară în Damasc, dar autorităţile o şicanau fără milă. Şi „ruga în genunchi pe Excelenţa Sa", să-i vie în ajutor.

Excelenţa sa o întrebă :

— Asta-i tot ?

— Tot.

— Bun. Mîine ai să ai autorizaţia.

Grecoaica dădu un strigăt de bucurie şi voi să sărute mîna consulului. Acesta o trase spre el şi făcu un semn cazacului, care dispăru.

— Acuma-i, acum ! şopti Bianchi. Ai să vezi vulturul !

Şi într-adevăr. O bufniţă, mătăhăloasă cît un vultur, fu aşezată pe masă lîngă singura lampă ce lumina încăperea. Pasărea sta liniştită. La lumina lămpii, ochii ei de culoare galbenă-chihlimbarie, priveau în gol cu o ciudată fixitate. Din cînd în cînd, pleoapa interioară, albăstruie, îi acoperea ochii sticloşi. Tocmai cînd voiam să-i observ mai bine, prinţul şuieră, deodată, ascuţit. Pasărea bătu o singură dată, din aripi, şi stinse lampa. În clipa aceea, un sărut se auzi în întunericul de nepătruns.

— Acum, să mergem, spuse Bianchi. Suntem de prisos, aici...

II

CINE E AUTORUL LUI „HAMLET" ?

Doamne, cît de nesuferită este viaţa fără o prietenie, fie ea oricît de prăpădită ! Cînd soarta ne copleşeşte cu atîtea sentimente prieteneşti, noi alergăm, ca nişte nesimţiţi, după lucruri de nimic şi suntem totdeodată gata să rănim inima sensibilă, care n-a putut ghici dedesubturile mîndriei noastre. Dar e de-ajuns ca norocul să ne arate spatele, ca să lepădăm numaidecît această iubire de noi înşine şi să ne simţim, tot aşa de fără căpătîi, ca şi acei bieţi orfani, care rătăcesc printre dărîmături, a doua zi după o catastrofă, care le-a ucis tot ce aveau mai scump. Aşa suntem noi, oamenii, şi aşa rămînem pînă la sfîrşit. Ne ţine de cald mai mult iubirea altora şi cîteodată chiar a acelora pe care îi dispreţuim.

Reflectam asupra acestor scăderi ale sufletului omenesc, a doua zi de la plecarea lui Bianchi şi a trupei sale. Petrecusem, în tovărăşia lor, primele patru zile de cînd venisem în Damasc, fără să am răgazul de-a mai gîndi la singurătatea mea sau la ceea ce aş fi putut deveni pe aceste meleaguri asiatice. Talentatul pianist îmi fusese un binevoitor tovarăş, de-o clipă, prea stricat şi prea simplu ca să-l pot uita pe Musa sau frăţia cu Mihail. Şi totuşi, plecarea lui Bianchi îmi lăsase un gol de nedescris ; ceea ce mă încredinţă că viaţa, fără prietenii, e grea chiar pentru un suflet ca al meu, obişnuit cu depărtările. Da, da ! Bianchi, amărîtul vîntură-lume, îmi lipsea.

Rătăceam prin cafenele și băteam toate străzile, cercetînd figurile, căutînd mai repede un om decît de lucru.

Observasem că la Damasc firmele frumoase erau rare. Numai la prăvăliile lui Cook și Leon. Celelalte, niște monstruozități. Un vopsitor de firme ar fi mîncat pîine bună, prin meleagurile astea. Și-mi ziceam că n-ar strica, dacă aș fi chiar eu acela, cu toate că habar n-aveam de desen.

Dar cum să convingi pe cineva, ca să-ți dea de lucru, cînd tu n-ai un atelier, un ban și nici măcar un acoperiș ? Ah ? hoinăreala... O fi ea bună — asta am s-o spun pînă voi crăpa — dar viața socială, cu legile ei nedrepte, este mai puternică și se impune majorității oamenilor. Va da ea dreptate, într-o zi, setei mele, înnăscute, după libertate ? Va face din mine unul din apărătorii ei ? Sau poate libertatea nu poate fi înțeleasă decît în mijlocul unei solidarități sociale ?

Cugetam, mergînd cu nasul în vînt. Și deodată, ochii îmi picară pe-o firmă, al cărei cuprins făcu să-mi tresară inima :

SIMON HERDAN
Tinichigiu-învelitor de case

Asta, îmi zisei, trebuie să fie vreun evreu de pe la noi. Avea o firmă, prăpădită, ca vai de ea. Dac-o fi român, îi voi vopsi firma și voi cîștiga astfel cîțiva gologani.

Din atelier năvălea un zgomot asurzitor, de tablă bătută cu ciocane de lemn. Doi lucrători tineri munceau, în vreme ce un om scurt, gros, cu burta mare, umbla încoace și încolo prin prăvălie și vorbea, dînd din mîini, supărat. Din cînd în cînd, ieșea în pragul ușii, privea în stradă și respira ca un astmatic. Abia atunci văzui că are părul alb, fața grăsulie, buzele cărnoase și roșu, ca un rac fiert. Era mîniat. Dar o mînie de om bun. Se vedea asta numaidecît, fiindcă, stînd în prag, cu gura căscălea și înjura pe lucrători, iar cu mîna-i dolofană răsfăța un cîine lup. În același timp, nu mă slăbea din ochi, tare intrigat că, de atîta vreme, înlemnisem rezemat de peretele din fața dughenei, spionînd cele ce se petreceau la el. O făceam cu tot dinadinsul, ca să-i atrag atenția. Nu răbdă mult și deodată îmi strigă, în arabă. Îi răspunsei în grecește :

— Nu înțeleg o vorbă ! Nu cumva ești român ?

Se lumină brusc la față. Îmi strînse mîna și-mi grăi, pe limba noastră :

— Nu !... nu sunt român... Sunt un biet evreu de prin România. Și dacă nu te jignesc, hai să pufăim cîte-o narghilea !

— De ce să mă jignești ? Mă crezi oare un antisemit ? Hm ! nu urăsc pe nimeni.

Pășeam încet. Tinichigiul adăugă, dus pe gînduri :

— Nu urăști pe nimeni... Cu atît mai bine pentru tine ! Așa ceva e foarte rar, fiindcă oamenii, în majoritatea lor, sunt niște bestii. Ei cred că e mare scofală, dacă zbieri : „Jidan scîrbos ! grec parșiv ! sau, turc împuțit !..." E drept, sunt bătrîn, nu știu nici să scriu, nici să citesc, dar cred că nu e necesar să-ți putrezești ciolanele pe băncile școlilor, pentru ca apoi să urli că va fi raiul pe pămînt, în ziua cînd vor dispare evreii, armenii sau mai știu eu care popor. Oh ! disprețuiesc acestea, nu pentru că aș fi în cauză. Probă : mănînc carne de porc deși mă oprește legea și nu mă rog în nici o limbă. Sunt *om*, și asta-i totul !

Tăcu o clipă și apoi reluă :

— Dar, ia spune-mi : cine ești și de ce te proțăpiseși în fața dughenei mele ?

— Sunt copilul din flori al unei țărănci cumsecade, iubesc cu pasiune cărțile, prietenia și hoinăreala și mă distram, auzindu-te cum îți muștruluiau oamenii. Dealtfel, nu pari om rău.

Mă lovi, cu palma-i grea, peste umăr :

— Bravo ! Așa e ! Nu sunt răutăcios, nici măcar cît un rățoi, dar vezi ! băieții ăștia prea mă sîcîie ! Meseria noastră e cu cifre și numai cînd ele mi se brodesc, așa cum trebuie, atunci bag foarfecele în tablă și croiesc, după un model făcut mai dinainte din hîrtie sau carton. În felul ăsta merg la sigur ; în timp ce firoscoșii ăștia, pe care îi am, absolvenți ai Școlii de meserii, își bat joc de socoteala mea băbească și se orhoară o jumătate de zi cu cifre, socoteli, măsurători și, cînd e să taie tabla, nimeresc ca Irimia cu oiștea alături ! Așa și-adineauri : greșiseră iarăși calculele. Și asta se întîmplă cam de cinci ori la zece croieli. Desigur, lor puțin le pasă. Pe mine,

însă, mă costă scump orice bucățică de tablă stricată. De data asta se cam întrecuseră cu gluma : mi-au prăpădit vreo zece kilograme de tablă de zinc !

— Și nu-i pui să-ți plătească paguba ?

— Aș ! Niciodată ! Țip la ei, precum ai văzut, un picior în spate : „Du-te dracului, prăpăditule, cu geometria ta, cu tot !"

Tinichigiul mă duse la o cafenea din centru, pe care, dealtfel, o cunoșteam. Intră primul, cu burta înainte, mîndru ca un pașă. Salută pe toată lumea, în turcește, fiind acoperit cu o ploaie de răspunsuri lingușitoare :

— Fii binevenit, Simon-bei !

Cel care strigase „Simon-bei", era un ofițer turc, de-o vîrstă și înfățișare cam ca a tinichigiului. Își strînseră mîinile, își ciocniră burțile, întrebîndu-se unul pe altul, în hohotele întregei cafenele :

— Ce-ți mai face burta, colonelul meu ?

— De minune, ca totdeauna ! Dar a ta ?

— Ca un pepene verde, bine copt !

Simon Herdan își făcea o plăcere, tălmăcindu-mi convorbirile șugubețe sau folositoare, de la masa noastră, descriindu-mi pe cei de față :

— Ofițerul este comandanul cavaleriei siriene. (Numai mațele lui și bietul cal știu cît plătesc această onoare !) Tînărul care stă în față este un farmacist. Ceilalți doi : unul, avocat ; iar altul, doctor. În cafeneaua asta suntem, cu toții, aproape prieteni ; evrei, creștini, bogați, săraci. Toți o apă ; același fes ne acoperă capul și ne hrănește. Și dacă vreunul e lovit de mizerie găsește întotdeauna destule mîini de ajutor, ca să-l ridice în picioare. După cum vezi, strada e plină de cerșetori, fără nici o meteahnă, fiindcă pe aici din zece oameni nouă nu vor să facă nimic !

— Vezi tu, continuă Herdan, cu toată faima proastă de care se bucură Turcia asiatică, poți să trăiești aici mai bine decît în România — Belgia Orientului, cum ne place s-o numim — dar unde un pîrlit de subcomisar poate să aresteze, să perchezițíoneze și să snopească în bătăi pe un cetățean, fără să dea. socoteală nimănui ! Așa, cel puțin, era pe vremea mea.

— Ai dreptate ! răspunsei eu, cam umilit. În privinţa asta, nu ne-am schimbat prea mult, nici acum.

Herdan fu descusut de prietenii lui, în privinţa mea. Neştiindu-mi nici măcar numele, Simon tăbărî, la rîndu-i, asupră-mi cu atîtea iscodiri, că provocă hazul tuturor. Pînă la ora prînzului, toată cafeneaua se strînsese la masa noastră, copleşindu-mă cu întrebările, glumind şi făcînd haz.

Unul din ei întrebă pe tinichigiu :

— Şi spui că ăsta e un vopsitor ?

— Desigur, şi încă unul fără pereche !

— Cum poţi să ştii aşa ceva, cînd abia l-ai cunoscut ? !

— Hm ! oare nu e el protejatul meu ? Ar putea fi, atunci, altceva decît un neîntrecut meşteşugar, ca şi mine ? Dealtfel, nu mai tîrziu decît mîine, am să-l pun să-mi revopsească firma. Peste cîteva zile, n-ai decît să treci prin faţa tinichigeriei mele şi să te convingi.

— Dacă e aşa şi dacă voi fi mulţumit, am să-i încredinţez o lucrare mare.

— Ce fel de lucrare ? Uiţi că nu eşti decît un biet subdirector de bancă ?...

— Perfect : căutăm un vopsitor care să ne facă douăsprezece firme pentru depozitele de cereale şi care să aibe scris, în franţuzeşte şi turceşte, explicaţia : *Depozitul Băncii Imperiale Otomane.*

Mă plictiseam, de-a binelea. Herdan mă recomanda, tuturor, drept un vopsitor îndemînatec. Degeaba îi spusesem că mă pricep mai bine la zugrăvitul caselor decît la vopsitul firmelor... El îi trăgea înainte !

În felul acesta se anunţa norocul meu la Damasc : printr-o minciună. Totul s-a întîmplat ca în poveste. Aş fi putut să-mi fac o casă şi să devin un om tihnit, ca şi tinichigiul. Dar inima, care întotdeauna a condus paşii destinului meu, hotărîse altfel...

În ziua aceea, mîncai la Simon Herdan. Casă de burghezi îndestulaţi. Nevastă-sa, o ovreicuţă spaniolă, grasă ca şi Herdan, era o făptură ştearsă, cu toane care o arătau la antipodul şugubăţului Simon-bei, ale cărui glume înveseleau o întreagă lume de necunoscuţi, flegmatici şi dornici de rîs. N-a scos un cuvînt, tot timpul.

Herdan, în schimb, îmi depănă viața sa, de la un capăt la altul. Mă spovedii, la rîndu-mi, cu aceeași sinceritate, dar cu mai puțină ingeniozitate și interes, fiindcă tinichigiul avea și de ce ; Simon Herdan se cățărase pe acoperișurile caselor din patru continente și văzuse lucruri foarte felurite.

Vedeam confirmîndu-se bunătatea acestui om, care cu o mînă amenința pe lucrători, iar cu cealaltă își răzgîia cîinele. Timp de douăzeci și cinci de ani fusese vagabondul ideal și cinstit, figura rătăcitoare, îndrăgostită de pămînt, nimic altceva decît de pămînt. Singura lui pasiune : o masă bună și un pahar cu vin, asemenea.

— Da', ia spune-mi Adrian, zise el în clipa cînd ni se aduceau narghilelele... Ți-am îndrugat un car de prostii și am uitat să te întreb dacă ai vreo cameră încăpătoare, unde să-ți poți lucra firmele.

— Nu ! nu am așa ceva și nici nu-ți garantez calitatea lucrărilor mele, pentru că, repet, nu știu să desenez !...

— Eh ! Îți face sînge rău de pomană ! Într-o țară în care eu m-am înstărit cu geometria mea de carton, tu ai să poți picta niște firme mai frumoase decît cele care se văd pe aici și care sunt scrise cu picioarele ! Îți trebuie însă, musai, un atelier... Da, da !... se află pe aici, prin apropiere, unul ! Îl vom închiria, îndată.

— Îmi lipsesc încă... atîtea altele ! bolborosii eu.

— Vei avea totul și astea de la sine. Îți voi ajuta ca să te instalezi, așa precum am vorbit. Mai tîrziu, dac-ai să simți nevoia, o să-ți găsesc și-o nevastă. Sunt în oraș grecoaice drăguțe, cu zestre bunicică, și care nu vor altceva decît un tovarăș cumsecade. Iar dacă ții, cu orice preț, să știi de ce fac toate astea pentru tine, apoi, uite, pentru că ești „de pe la noi !" Eu îmbătrînesc. Mă plictisesc de moarte N-am copii și nici tovarășe, cum mi-a poftit inima. Cu toată hoinăreala mea, am rămas român pînă în adîncul sufletului și-al măruntaielor. Știu să-mi pregătesc și mă înnebunesc după caltaboșii și murăturile noastre, după varza acră călită, ardeii umpluți și le mănînc cu o poftă, în stare să scoale și morții. Dar, mai presus de toate, iubesc vecinătatea bună la masă, la cafea și, cîteodată, chiar pe acele femei frumoase care azi pot să mă necăjească, fără prea mare pagubă

Pe măsură ce vorbea îl podideau lacrămile, faţa i se schimonosea, vocea i se sugruma. Lîngă el, doamna Herdan, biruită de grăsime, privea în gol, de două ceasuri, cu mîinile crucişe pe burtă, fără să priceapă nimic din ceea ce noi sporovăiam într-o limbă necunoscută ei. Absentă, nesimţitoare, şedea indiferentă faţă de tot ce se petrecea în jurul ei, în acel nefericit Simon, care ardea ca o pară. Atunci îmi dădui seama de diferenţa grăsimii la oameni. De-o parte o grăsime care perpeleşte ; de-alta una care pietrifică. Pretutindeni se află şi divin şi noroi.

Atelierul meu, care era în acelaşi timp şi cameră de dormit, fu mobilat şi pus la punct de însuşi Herdan, care era ajutat de-o mogîldeaţă, adunată de pe drumuri, în picioarele goale, zdrenţăroasă şi căreia îi comanda ca un general. Pat, şevalet, masă, lighean, scaune, cărate cu spatele din casa tinichigiului, se îndreptară spre locuinţa mea, situată la primul etaj al unei cocioabe de pe aceeaşi stradă.

Cînd totul fu gata, Simon îşi frecă mîinile de bucurie :

— Iată-te stăpîn ! strigă el într-un hohot de rîs, care-i lărgi gura pînă la urechi. Ce-ţi mai lipseşte ? Materialul. Ei bine, vom merge împreună la un negustor de culori, unde îţi voi deschide un cont. Fiindcă nu vreau să-ţi dau bani pentru cumpărături. Şi chiar cînd ai să cîştigi, vei face bine să mi-i dai să ţi-i păstrez. Cine ştie, poate ai vreo patimă : cărţile de joc, băutura, femeile...

— Nu ! mă cuprinde doar aleanul, uneori.

— Aha ! aleanul, izvorul tuturor pasiunilor ! Nu, nu ! dragul meu ! Să nu ţii la tine niciodată, mai mult de-o *megedie* [1].

Vorbea ca şi cum buzunarele mi-ar fi fost doldora de lire turceşti. Dar, poate că ştia, mai bine decît mine, ceea ce avea să se întîmple. Pentru că, în curînd, soarta a făcut ca realitatea să întreacă însăşi speranţele sale.

Într-adevăr, imediat ce noua sa firmă — întîia mea „capodoperă“ — fu agăţată deasupra prăvăliei, scînteindu-şi lacurile în bătaia soarelui, mulţimea năvăli, înghe-

---

[1] O *megedie* era cam patru franci aur (n. a.).

suindu-se și o admiră prostește cîteva zile în șir, ceea ce mă făcu imediat cunoscut în tot Damascul. Desigur, era o firmă fără pereche. În timpul lucrului, mă jucasem vopsind o duzină de colivii, întrebuințînd, pentru prima oară în Damasc, ripolinul, în culorile lui cele mai țipătoare, de la roșu închis pînă la auriu. Aceste colivii s-au cumpărat a doua zi de la expunerea lor în fața prăvăliei, ceea ce uimi chiar pe Herdan :

— Vezi ? îmi zise el. Îmi dădeai zor că n-ai fi decît un mîzgălitor și cînd colo, ești coșcogeamite artistul. Acum sunt sigur c-ai să brodești o fată cu zestre bună.

Mi-adusei aminte de Solomon Klein ! Doamne ! În țara asta, arta și căsătoria merg mînă în mînă și sunt ușoare ca un bună ziua.

De data aceasta, Herdan a avut dreptate, pentru că lucrurile nu s-au petrecut ca în Liban.

Dădui gata firmulițele pentru depozitele de cereale ale Băncii Imperiale Otomane și care n-au fost o muncă propriu-zisă. Apoi îmi căzu, pleașcă, o mare comandă. O industrie de obiecte sculptate în lemn și aramă îmi comandă o firmă, a cărei mărime mă înspăimîntă : opt metri lungime și doi metri lățime, cu următorul text în franțuzește și arabă : „Asociația națională pentru articole orientale“. La capete, trebuia să pictez, într-o parte o mobilă în stil *mușarabieh*, în cealaltă, un candelabru de bronz.

Mă înhămai cu pasiune la lucru. Și, la capătul unei luni, ceea ce ieșise din mîinile mele nu era desigur o capodoperă, dar cu atît mai puțin o porcărie. Caracterele arabe, desenate de un maestru în ale caligrafiei, mi-am dat osteneala ca să le pictez fără nici un cusur. În ceea ce privește textul franțuzesc, aducîndu-mi aminte de decorația murală „style gazette“, i-am dat culoarea stejarului și iluzia reliefului, atît de bine, încît, în clipa cînd firma fu așezată pe zidul fabricii, toată lumea a crezut că literele sunt de lemn.

A fost un pelerinaj. Se opreau oamenii în fața atelierului meu și se uitau lung spre ferestre, ca și cum ar fi locuit un vrăjitor, într-acolo. Iar cei doi tineri directori ai întreprinderii, după ce mi-au dat un banchet, m-au plimbat o zi întreagă cu trăsura prin aleile minunate

de la Baptuma. Mi-au răsplătit, amîndoi, cu cîte douăzeci de lire turcești, o osteneală care nu făcea nici pe jumătate. Mai mult : fusei invitat de numeroase familii de burghezi, comercianți sau liberi profesioniști, mai cu seamă greci, unde primii cîteva oferte de căsătorie.

Ajunsesem un *domn*, bine îmbrăcat, salutat din depărtare și cu comenzi din belșug. Simon Herdan era în culmea fericirii. Într-o zi, pe cînd ne aflam la cafenea, o întîmplare caraghioasă luă în mintea mea proporții la care nimeni nu se aștepta.

Eram de față cîțiva din obișnuiții sindrofiilor noastre : farmacistul, un inginer de la căile ferate și subdirectorul Băncii otomane. Se pălăvrea pe seama unei trupe grecești de varieteu, care înveselise societatea damasceană timp de-o săptămînă și plecase în ziua aceea la Alep, lăsînd regrete. Farmacistul, ceva mai învățat, vorbea cu mine grecește și părea cunoscător în ale teatrului. La un moment dat, el își exprimă părerea de rău că actorii dispar odată cu moartea și că nimic din ceea ce au creat nu mai poate fi transmis posterității.

Voind să-i dau o replică, cu *à-propos*, zisei :

— Da ! *actorii sunt o rezumare, o prescurtare a timpului lor !* a spus-o... a spus-o... a spus-o...

Și iată-mă, deodată, încurcat în ițele memoriei mele îndărătnice. Nu-mi mai aduc aminte de numele — de sute de ori pronunțat — al autorului acestei fraze celebre. Cu ochii zgîiți la cei de față, le cer să-mi vie în ajutorul memoriei :

— Ah, la dracu !... strigai. A spus-o... frate... ăsta... ce dracu, în *Hamlet*, cînd eroul tragediei vorbește de actori, la sosirea comedienilor. Nici unul din voi nu-și amintește ? E Sch... Sch...

Herdan, supărat că-l dau de rușine cu erudiția mea, se răsti la mine, roșu de mînie :

— Ei ! cine a spus-o ? !...

— Apăi, de ! Cine a spus-o ? Aduceți-mi și dumneavoastră aminte. Eu l-am uitat pentru un moment, din cauza unei neputințe de-a mă concentra... Dar, dintre dumneavoastră, nimeni nu știe cine e autorul lui *Hamlet* ?

Simon ridică din umeri și trase din narghilea. Ce-i pasă lui de *Hamlet* ? Ceilalți, oricum, ceva mai încurcați, bolovănesc ochii la mine : farmacist, inginer, director de bancă mă privesc holbați și îngînă, unul după altul :

— *Hamletâm ?...*

— *Hamletâm ?...*

— Da ! Pentru numele lui Dumnezeu ! *Hamletâm !* Fir-ar a dracului de nemurire, dacă nu se știe la Damasc, nici de către intelectuali, cine e autorul lui *Hamlet !* Autorul piesei *Regele Lear*, al lui *Macbeth*, *Othello* și ale atîtor alte tragedii... Englezul genial care a trăit acum trei sute de ani !...

— Aha ! *acum trei sute de ani !* strigă farmacistul, ușurat. Acum înțeleg totul : e greu să-ți reamintești de oameni care au murit acum trei sute de ani !

Scos din țîțîni, zvîrl ciubucul și cu brațele ridicate în sus :

— Ești smintit, prietene ? Aici nu e vorba de „oameni" care au murit, ci de autorul lui *Hamlet !* La mine este o zăpăceală trecătoare, dar la voi, acum văd, e neștiință sadea ! Habar n-aveți de *Hamlet !*

Și, furios, mă reped afară, ca dus de vînt, fără să le strîng mîinile.

În stradă, Herdan mă ajunse din urmă și mă dojeni :

— Eh ! ai cam făcut-o de oaie, cu Hamletu tău. Le-ai spus-o pe șleau că sunt proști !

Da, le-o spusesem în față. Și aș fi fost în stare să le-o strig din înălțimea minaretelor, la ora rugăciunii.

Zăvorît în odaia mea, nu mă mai gîndeam decît la autorul lui *Hamlet* : să-mi aduc aminte numele și să-l trîntesc, a doua zi, în nasul acestor intelectuali caraghioși. Dar cu cît mă gîndeam mai înverșunat, cu atît mă prosteam mai tare. Măsuram odaia în lung și în lat, scriam cu tibișirul toate literele alfabetului, le împerecheam în fel și chip, în speranța că doar mi-o răsări în minte numele binecuvîntat și care mi-era tot pe atît de familar ca și al mamei. Dar, nimic ! Bolboroseam frînturi scîlciate : *Sch... Schop... Schil...*

Știam că numele începe cu litera S, dar, cînd voiam să-l rostesc, se încurca și devenea Schopenhauer ori

Schiller, ceea ce mă făcea să plesnesc de rușine față de propria-mi neputință. Mă plimbam și vorbeam singur :

— Auzi, domnule ! să te ocupi, din copilărie, cu frumusețea fără seamăn a literaturii universale ; mai tîrziu, să-ți sacrifici viață, familie, bunăstare, pentru a o desăvîrși în sufletul tău ; să știi, nu pe ghicite, ca o lecție la examen ci cu pasiune, cine a fost Schopenhauer, cine a fost Schiller și totuși să confunzi pe autorul lui *Hamlet* cu acești doi nemți !... Se poate, oare, o mai mare nenorocire pe sufletul nostru ?

Istovit de atîta căutare, m-am culcat pe la miezul nopții, îmbrăcat și încălțat, ca un om băut. În timpul nopții, ori de cîte ori mă trezeam din somn, bîlbîiam :

— Schop... Schil...

A doua zi, de dimineață tare, Herdan trecu, ca de obicei, să ne facem tabietul împreună : dulceață, cafea narghilea. Eram rău dispus și pus pe gîlceavă. El rîse, cu bunătate :

— Haide ! Dă-l dracului de... Cum i-ai zis ? Hamlet ?

— Ce să-l dau dracului, domnule Herdan ! Simt o poftă, să mă dau cu capul de toți pereții ! Se poate să trec eu, cu nepăsare, peste un asemenea caz ? Doar, pentru asta trăiesc, de cînd mă cunosc !

— Pentru Hamleți ?

— Da ! pentru Hamleți !

Vîrîndu-și mîinile sub șezut, Simon începu să fluiere a pagubă :

— Și din cauza asta ai fi în stare să nu-ți vezi de treabă ?

— Ba bine că nu !

— Apăi, eu te bat, mă !

— Ba mai bine-ai face să m-ajuți a-mi limpezi creierul. Ai atîtea cunoștințe. Poate că printre ele s-o găsi vreun om mai instruit, care să știe cine e autorul lui *Hamlet !*

— Na-ți-o bună ! O să încalec acum pe un măgar și o să cutreier întreg Damascul, întrebînd pe turci de numele Hamletului tău !

— Dar nu de numele lui Hamlet e vorba, ci de *autorul* lui !... Ce Dumnezeu !...

— Eşti curat nebun ! Şi apoi... nici nu ştiu cum se zice autor pe turceşte, pentru că nu mă interesează cum vine asta nici pe româneşte. Dă-mi pace !

— Ei bine ! ai să întrebi, numai : *cine a scris* pe Hamlet !

Cafeneaua din centru, proaspăt stropită şi măturată, era la sosirea noastră ticsită de clienţi matinali, încă somnoroşi şi puţin vorbăreţi, care sorbeau zgomotos din cafele, trăgeau cu sete din ciubuce, unii frunzărind ziarele, cea mai mare parte meditînd. Orientalul, trăind tihnit şi după placul lui, se culcă de vreme şi se scoală cu noaptea în cap. La culcare e vesel, iar la deşteptare morocănos, fiindcă sensibilitatea orientală, cheltuind multă energie în timpul zilei, se reface greu. Astfel se și explică nelipsitele excitante din casa turcului, arabului, grecului : toate acele narghilele şi cafele amare. Se povestește că Sultanul Roşu semna dimineaţa sentinţele de moarte, fără să le mai cerceteze, pe cînd seara le discuta.

Pătrunzînd în cafenea, trimiserăm din prag un *sabalaerusum* la toată lumea şi primirăm, drept răspuns, un *buiurum* şi *melhasar,* după care luarăm loc lîngă niște cunoscuţi.

Mă uitam la fesuri şi mă întrebam mereu, care tigvă o fi cunoscînd, spre fericirea mea, numele autorului căutat de mine. Simon bănui ce se petrece cu mine și mă trase de mînecă :

— Să nu cumva să-i întrebi acum de *Hamlet*. Turcul se scoală dimineaţa „cu dindărătul în sus" ! Lasă-i să-şi fumeze prima narghilea.

Crezînd că am să uit, Herdan ceru un joc de *ghiulbahar,* dar nu-mi ardea de jucat. Mă gîndeam la zădărnicia gloriilor pe pămîntul acesta materialist.

— Ah ! domnule Herdan, dac-ai ști cît e de tristă, pentru mine, constatarea asta. Auzi, să se găsească intelectuali care să nu cunoască nici măcar opere ca *Hamlet !*

Simon trînti ciubucul supărat :

— O-o-o, da' mai dă-l în moșă-sa, mă băiete, că m-ai căpiat cu Hamletul ăsta ! Vrei să joci *ghiulbahar,* da sau ba ? Sau mai bine du-te la vreo cadînă, ca să-ţi descînte de Hamleţi ! Ei, drăcia dracului ! Tu ești vopsi-

tor: eu tinichigiu. Ce tot vîri pe Hamlet în sărăcia noastră ! ?

Rămăsei mofluz. Herdan avea dreptate. Ce cauți tu, Hamlet, în sărăcia noastră, de vreme ce spițeri, ingineri, directori de bancă habar n-au că tu te confunzi cu veșnicia ? !

Cam pe la a doua narghilea, apăru comandantul cavaleriei de Siria. Țanțoș, deși bătrîn, cu mustața „à la Wilhelm", cu aere de craidon, veni drept la masa noastră.

— Bună dimineața, Simon-bei ! salută el, în franțuzește.

Își făcură temenele, își ciocniră burțile, deopotrivă de respectabile și cînd să se așeze, Herdan îl luă pe comandant la repezeală :

— Ia ascultă, *banabac* : ghiaurul ăsta și-a pierdut capul din cauza lui Hamlet. Nu cumva știi tu...

Ofițerul bătu din pinteni :

— Din cauza cui și-a pierdut capul ?

— Din cauza lui Hamlet !

— Cine e ăsta Hamlet ? !

— Apăi... tocmai ceea ce voiam să te întreb...

— Ce meserie are ăst Ham...

Simon mă privi cu o mutră caraghioasă, abia stăpînindu-și rîsul. Strigai, cu vădită scîrbă :

— Spune-i lui Moș Teacă al Siriei, că Hamlet era de meserie „prinț al gîndirii", și ar fi putut să devină „stăpîn pe o mare întindere de noroi" dacă „meseria" nu l-ar fi împiedicat.

Herdan dădu drumul rîsului său sănătos. Comandantul izbucni și el, fără să știe de ce. Și, pe cînd burțile li se săltau ca niște pepeni imenși, mă pornii și eu pe rîs, ca o leșinătură, în ciuda lui Hamlet și a tuturor tragediilor geniale, pe care cîțiva nebuni le-au lăsat moștenire becisniciei omenești.

Puțin după asta, fiindcă prietenii mei încinseseră un îndrăcit ghiulbahar, prinsei un moment cînd nu eram observat și mă strecurai afară, ca un cîine plouat.

Două zile la rînd am stat închis în casă, cu toate protestele bunului Herdan. Simțeam deșteptîndu-se în sufletul meu un sentiment care-mi era prea cunoscut prin

pagubele aduse, de cînd pusese stăpînire pe mine. Era o scîrbă, un dispreț total față de oamenii și lucrurile care-mi fuseseră dragi mai înainte : oraș, stradă, locuință, meserie, prieteni. Totul în jur mi se păru, la un moment dat, dușmănos, bestial, urît. Simțeam nevoia să plec afară, la aer curat și cîmp cît vezi cu ochii și trebuia să mă supun, oricît m-ar fi costat asta. Din cauza acestui sentiment, am fost atît de schimbăcios în viața mea. E și bine, și rău, ca să fie cineva așa. Dar ăsta sunt și n-am ce face.

Am tăcut, deci, chitic, cu frica în sîn. Recitii cîteva pagini mai frumoase din cele două sau trei cărți vechi, care mă întovărășeau pe meleagurile acelea. Între timp, măsuram atelierul, scotocindu-mi memoria :

— Schop... Schil...

Mizerie !...

Cîteodată mă gîndeam să alerg la consulul Rusiei și să-l rog să mă scoată din pocinogul în care căzusem. Dar nu îndrăzneam: Mă temeam să nu fiu luat drept nebun și zvîrlit pe poartă afară. Poate că nici nu m-ar fi recunoscut !

O altă cale, mai sigură, ca să mă liniștesc, era să-i scriu lui Mihail. Dar, vai ! trebuia să aștept cinsprezece zile, pînă să-i capăt răspunsul, și-mi era cu neputință ca să mai trăiesc în halul acela.

Pentru a pune vîrf nenorocirii, îmi căzuse beleaua tocmai în vremea cînd trebuia să dau gata o lucrare foarte grea. Grea pentru mine, care nu eram un desenator. Era vorba de-o firmă pentru un magazin de mode. Lucrarea era aproape pe sfîrșite și ca s-o închei mai aveam o pălărie de damă, împodobită cu un superb fulg de struț. Apoi aș fi pus mîna pe o sumă frumușică.

Mi se pusese în vedere că această pană trebuia să fie „superbă", „su-per-bă". Ori, nu numai că nu eram în stare de așa ceva, dar nici potrivită n-o reușeam. Și cu cît mă îndărătniceam, căutînd pe autorul lui Hamlet, cu atît mai puțin mîzgăleala mea semăna cu o pană. Ajunsese, cu vremea, o pată mare, cenușie, — ceea ce mă îndemna s-o distrug ca pe o rușine.

A treia zi, Herdan mă privi chiorîș.

— Îmi pari cam înăcrit !

— Am și de ce !...

— Și din ce cauză nu mîntui odată cu fulgul ăsta ?

— Pentru că nu sunt în stare să-i dau de căpătîi.

— Numai pentru atît ? Uite, am să-ți dau eu unul adevărat ! E imprimat pe mușama. Nu-ți rămîne decît să-l tai de-acolo și să-l lipești unde ai nevoie. Îi tragi, apoi, cîteva pensule de jur împrejur, ca să nu se cunoască și iacă-te scăpat ! Acum, hai la cafenea. Mi-e urît al dracului fără tine.

La cafenea, fui primit cu zîmbete răutăcioase, ceea ce mă încredință că în lipsă s-a petrecut pe socoteala mea. Pricepui că vedeau în mine pe „înăcritul" grupului și mă jurai să nu leg o vorbă cu nimeni. Dar Simon, plin de bunăvoință, se crezu dator să-și încerce încă o dată norocul.

O mătăhală deșirată, cu fesul pe ceafă și cu nas de elefant, trecu agale pe lîngă masa noastră și se așeză, în colț, pe canapea.

— Haide ! îmi spuse Herdan. E doctorul meu. În tinerețe, a bătut toate cărările și vorbește multe limbi. Dacă nici ăsta nu cunoaște numele pe care-l cauți, apoi să te ia dracu cu Hamletu tău cu tot !

Se adresă doctorului, în grecește :

— Iertare, effendi, aș vrea să te întreb ceva... Și de răspunsul dumitale atîrnă ca băiețașul ăsta să-și regăsească liniștea sufletească.

— Cu plăcere !

— Dumneata, care ai călătorit atît și știi multe, ai auzit poate de Hamlet ?

Turcul holbă ochii la noi :

— Hamletă ? Nu-l cunosc, bre ! Ce vrei, oricît ai umbla, nu poți să cunoaști pe toată lumea ! Nu e așa ?...

Tinichigiul era gata s-o pornească iar pe rîs, dar eu, îngrozit de proporția pe care o lua ignoranța intelectuală la Damasc, intervenii cum putui :

— Nu-i vorba, domnule, de „lume"... *Hamlet* e o tragedie celebră, o „piesă" de teatru...

Doctorul întinse brațele dumirit și zise cu o gură cît o șură :

— Aha ! o piesă de teatru ! ? Apăi eu nu fac piese... Eu mă ocup numai de meseria mea !

Îi întorsei spatele fulgerător și o zbughii pe ușă, afară... Herdan mă urmări prin piața Poștei, ținîndu-se cu mîinile de pîntece și rîzînd cu lacrămi :

— Stai, mă, stai !... Hai cu mine la *Valiu !*

— Lasă-mă în pace cu *Valiu* dumitale ! Pariez că la Damasc nu există o căpățînă care să cunoască altceva decît „meseria" pe care o practică. E o beznă orașul ăsta !

Herdan își dădu cu palma peste frunte :

— Ti-i-i ! Dac-am merge la directorul Poștei ? Mi-e bun prieten... Și l-am văzut citind mereu. Poate că ăsta o fi mai cu schepsis !

— Bine ! Haidem și la directorul Poștei. Dar va fi ultimul pe care-l voi întreba despre *Hamlet !*

Clădirea Poștei din Damasc era un căsoi murdar, plin de gunoi și aproape pustiu. Nu pusesem niciodată piciorul acolo, fiindcă europenii din Siria se foloseau cu toții de poștele franceză, engleză, germană, austriacă sau rusească. Poșta turcească era creată doar pentru serviciul interior.

Intrînd acum pentru întîia oară, observai că „cutia cu scrisori" era îndopată cu hîrtii, astupată.

— Ce înseamnă năzdrăvănia asta ? întrebai mirat.

— Înseamnă, îmi explică Herdan, că scrisorile care se depuneau la „cutie" nu ajungeau la destinație niciodată. Funcționarii poștei fiind prost plătiți și uneori chiar deloc — ca dealtfel toți funcționarii lui Abdul Hamid — luau mărcile și rupeau scrisorile. Atunci publicul, ca să se răzbune, a îndopat cu hîrtii „cutia" nărăvașă, ferind astfel de neplăceri pe acei care nu cunoșteau moravurile turcești ! Dacă ai nevoie să trimiți o scrisoare cu poșta hamidiană, trebuie s-o dai la ghișeu și să ceri să-ți ștampileze marca sub ochii tăi.

Mă crucii, ca de ucigă-l toaca.

— Și vrei dumneata, ca... directorul unei asemenea „poște" să știe cine e autorul lui *Hamlet ?*

Îl căutarăm, totuși, și-l găsirăm în curtea clădirii. Era un omuleț încocîrjat și jigărit. Se ostenea să repare piciorul stricat al unei mese de scris, hodorogită și înecată de cerneală. Văzînd pe Herdan, îi întinse repede ciocanul, în loc de mînă și strigă ușurat :

— Ha ! Simon ! efendim ! Bine c-ai venit : ia vezi, poate că te-ai pricepe mai bine decît mine să dregi masa asta. Pentru că eu nu fac altceva decît să-mi strivesc degetele !

— Numaidecît, zise Herdan, începînd să bată cuie... Voi încerca să-ți cîrpăcesc „biroul"... Da', ia spune-mi, nu cumva știi tu cine a fost Hamlet ?

Pe vine, cu ciocanul în mînă, Simon rîdea de i se zgîlțîia corpul. Celălalt părea că nici n-a auzit.

— Hamlet, bre, Hamlet ! strigă tinichigiul, întorcîndu-și fața către procopsitul de „director"... Poate că, din întîmplare, printre atîtea alte nume, l-ai întîlnit și pe ăsta : Hamlet, Hamlet !...

— Nu... nu-l cunosc... făcu „directorul"... Dar am să vă aduc „o carte mare", unde se găsește tot ce vrei. Pînă atunci, drege-mi masa.

Și plecă tiptil, ca o mîță bătută.

Începui să țopăi de bucurie :

— Haiti ! să știi c-am brodit-o, domnule Herdan. Turcul s-o fi dus să ne aducă un dicționar *Larousse*. Acolo, într-adevăr, găsești tot ce vrei. Uf ! am scăpat !

— Vezi, mă, vezi ?! mormăi Herdan, rîzînd pe deșelate. Te așteptai tu, ca să te scape „directorul" — papuc ? ! Numai că mă tem să nu vie cu *Coranul*, în loc de *Larousse*-ul tău...

Nu era *Coranul*. Dar nu era nici *Larousse*-ul, ci un... *Anuar general al Siriei și Palestinei*.

— Ce să fac eu cu asta, bre ! zisei. Nu într-un *Anuar* se poate găsi *Hamlet !*

Turcul mă privi îndobitocit, dădu din umeri și răspunse :

— Hamlet, Mamlet... *asta* știe, tot, bre !

Herdan scăpă ciocanul din mîini și, rîzînd cu sughițuri se tăvălea prin praf, ca un cal.

Iarăși mă zăvorîi în casă și răsfoiam cărțile, crezînd că-mi voi putea aduce aminte de numele celui care a scris pe Hamlet, să mă liniștesc și să-mi văd de lucru. Plănuisem s-aduc din țară un meșter-vopsitor de firme și să mi-l asociez. Trebuia să înzestrăm cu firme europene toate dughenele și fabricile din Damasc, fiindcă cele existente

erau ca vai de ele. Aveam în față un viitor frumos, liber, și chiar ocazia de-a mă înstări. Dar cum ghiftuiala nu era idealul vieții mele, speram ca după ce voi strînge vreo mie de lire sterline, să-mi lichidez afacerile și să-mi toc banii, hoinărind cu Mihail prin locurile cele mai frumoase ale Mediteranei. Visul meu !

Hm ! Nu cred să existe mulți ca mine, care să născocească afaceri numai pentru a-și asigura cîteva luni de hoinăreală, sub un cort, dacă nu aurit, cel puțin impermeabil. Vai ! Soarta nu rezervă celor ca mine decît o biată hardughie ambulantă și ciuruită de găuri...

M-am convins de asta, a doua zi după întîmplarea de mai sus. Mi se părea că aveam un cui înfipt deasupra frunții : numele autorului lui Hamlet. Noaptea chiar, ori de cîte ori mă trezeam, bolboroseam ca un apucat : „Schop... Schil..."

Frămîntarea mea a durat mai mult de-o săptămînă. Și deodată mă cuprinse un val de scîrbă și-o poftă nebună de a-mi lua lumea în cap. Ce preț ar putea să mai aibă viața mea într-un oraș în care trebuia să cauți cu luminarea pe cineva care să știe de Hamlet ? Oamenii binevoitori... Legături prietenești, pe care te puteai sprijini la ananghie... Și atîta tot ! Nu-mi era de-ajuns.

Tihnă fără cugetare. Cimitir. Bunătatea însăși devine plicticoasă, fără farmecul inteligenții cultivate. Pîntec plin și somn. Îi e mai ușor omenirii să-și asigure pîinea, decît să răspundă la o întrebare care-i răscolește mintea.

Îmi făcui bagajele și o pornii pe străzi, pentru ultima dată.

În piața Poștei un afiș imens, tipărit în Europa ! Două cuvinte uriașe mă făcură să-mi pierd cumpătul : *Moldova Verde !* Graiul țării mele !

Mă apropiai și recitii de nenumărate ori. Era vorba de un scamator, probabil ! Evreu de prin România, fiindcă el purta numele de *Moldova Verde*. Se anunța că în seara aceea chiar, se vor produce fenomene nemaivăzute de publicul damascean.

Mă hotărîi să mă duc și eu. Și, pînă una alta, intrai în cafeneaua centrală. Aici, întîmplarea făcu să mă așez lîngă un om, care se cunoștea, cît de colo, că e proaspăt venit. Nu se putea înțelege cu chelnerii și nu știa obiceiurile lo-

cului. Mai mult, mi se păru îngrijat, trist. Privirea sa zvăpăiată, deșteaptă, alerga după aventuri, cercetînd obraznic pe toată lumea. Mă privi cu stăruință. Se vedea limpede că vrea să intre în vorbă. I-o luai înainte și-l întrebai, pe grecește, dacă știe limba asta.

O vorbea mai bine decît mine. Și deodată, fața i se lumină :

— Uf ! răsuflă el, ușurat. Să fii tu, oare, omul care-mi trebuie ? !

— Ia ascultă ! îi zisei. Nu cumva ești român ?

— Da ! Și tu la fel ? !

Fu cît pe-aci să mă îmbrățișeze, în văzul tuturor. Abia îl stăpînii, fiindcă pe aici bărbații se îmbrățișau foarte rar, în felul nostru.

— Eu sunt papugiul de pe afiș !

— Bănuiam.

— Și acum, iată, în cîteva cuvinte, blestemăția care mi s-a întîmplat ieri, cu ocazia repetiției numărului de senzație : „Înălțarea la cer“ a femeii mele. Știi, așa cum s-a suit Iisus al vostru. Ei bine, idiotul care trăgea scripetul din culise, scăpă manivela tocmai în clipa cînd făceam clăbuci, dinaintea sălii goale ! Nevastă-mea căzu din tavan, alegîndu-se cu o scrîntitură. Dar nu din cauza asta sunt cătrănit acum, ci fiindcă n-am pe cine pune în locul căscăundului, ca să fiu sigur că n-o pățesc și astă-seară. Ei bine, n-ai vrea tu să mă ajuți ? Îmi pari om de ispravă și fii sigur că-ți dau o liră turcească pentru osteneală...

— Nu-mi arde de bani ! Vreau numai să-mi spui cine a fost autorul lui Hamlet.

— Vax ! eu fierb de grijă și tu faci pe nebunul...

— Îți jur că sunt în toate mințile !...

— Ei, na ! Shakespeare ! Ptiu ! Și acum, repede, să punem la punct scamatoria !

A doua zi, după măiastra „Înălțare la cer“, care a făcut furori în ochii damascenilor, am părăsit orașul, împreună cu acest *Moldova Verde*, singurul care avusese habar de existența lui Shakespeare !...

III

CĂLUGĂRI DE LA SFÎNTU-MUNTE

Din Beyruth, ca să mă întorc în România, m-am îmbarcat pe un vapor care s-a întîmplat să fie rusesc. Și cîtă bucurie mă cuprinse cînd aflai că, în drum, aveam să ne oprim la Sfîntu-Munte !

Mihail, mentorul meu spre care zburam, nu se mai afla acolo. Părăsise Muntele, mai ales fiindcă, îmi scria el : „aici sexul femenin fiind proscris pînă și în rîndul dobitoacelor, nu poți să ai *o anumită plăcere* decît dacă te hotărăști s-o plătești cu aceeași monedă. La Sfîntu-Munte, cînd e vorba de dragoste, lucrurile stau cam așa : *dacă vrei să ai, trebuie să dai*“ !

Înțelesesem destul de bine ; și amănuntul acesta mă umplea de dezgust, dar, neavînd de gînd să locuiesc în această năzdrăvană „republică monahală“, îmi păstrai puterea de emoție neștirbită, ca să întîmpin noutatea ce avea să se prezinte ochilor mei.

Nu dădeam nici un fel de proporție acestui eveniment. Fiind fără pașaport, îmi ziceam că n-am să pot pune piciorul în Sfîntu-Munte, dar, chiar și numai să contemplu de pe vapor spectacolul, pe care-l oferă Muntele, era pentru mine de-ajuns. Lucrurile se petrecură însă altfel.

Aruncarăm ancora, departe de chei, într-o dimineață plină de strălucire cerească, care transforma golful într-o vedenie de basm oriental, după cum era și drept. Soarele sfredelea conturul stîncilor, pădurilor și locuințelor, pe care le lumina din profil, creînd pete de umbre pline de mister, unde știam că minunata creatură feminină nu juca

nici unul din numeroasele roluri, cu care ea umple și strivește viața ; unde singuri, masculul și Dumnezeul lui — pe care omul l-a voit prea bun și prea neîndurător — se luptă cu înverșunare și egală ipocrizie.

Călugări bărboși, copleșiți de-o mizerie care n-avea nimic dumnezeiesc, pescuiau stînd în bărci sau înșiruiți de-a lungul coastelor. Ei se țineau nemișcați, ca niște picturi sfinte, și aș fi dat mult ca să știu ce se petrecea în capul lor, dar e lucru sigur că, afară de această Mediterană violetă, în care ei își priveau chipul, nimeni n-o știa.

Puțin după ancorare, observai o mișcare în sînul echipajului, din care o parte se îmbrăcase cu uniforma de sărbătoare ; apoi o barcă fu scoborîtă în mare. Mă informai pe lîngă un marinar, român din Basarabia :

— Comandantul nostru se duce să dea o vizită starețului mînăstirii Pantelimon, îmi răspunse el. Ai vrea să te duci și tu ?

— Cum nu ! dar, mai întîi, n-am pașaport și apoi, aș fi oare primit în barcă ?

— De pașaport nu e nevoie, iar comandantul e un om bun. Adineauri l-am făcut să ia cu el un călător, prieten de-al meu, care „miroase a ovrei“ de la un kilometru.

Basarabeanul mă prezentă comandantului. Acesta părea să fie mai mult decît un „om bun“, căci figura lui, sever modelată, frămîntată de mîna destinului său, nu era dintre acelea pe care le întîlnești la orice colț de stradă. El mă impresionă mai ales prin blîndețea privirii sale fățișe. Ce păcat că nu ne putem apropia de oameni, cum am voi ! Cîte prietenii rare, cîte minți, făcute să se înțeleagă, trebuie să se apropie un moment și o singură dată, pe drumurile oarbe ale vieții, apoi să se depărteze pentru totdeauna și să rătăcească singuratice, numai din cauză că un vopsitor nu poate să se apropie de un comandant, cu ușurința cu care s-ar apropia de un tinichigiu. (Restul vine de la sine.)

Șalupa încărcată, mai mult de curioși, mai puțin evlavioși, alunecă pe luciul unei mări de mătase fîșietoare. Schimnicii pescari din bărcile pe lîngă care treceam nu catadixiră să ne arunce o privire, măcar cu coada ochiului, ceea ce însemna cu siguranță că în ochii lor noi prețuiam mai puțin decît o scrumbie.

Vizita noastră fu sumară : o raită prin cripta cu rafturi garnisite cu căpățîni și altă raită pe dinaintea icoanelor, ale căror multe kilograme de aur masiv impuneau respectul, mai repede decît chipurile sfinților. Apoi, la masa comună de la prînz, ne pierdurăm în furnicarul de sute de călugări, care apărură de pretutindeni ca niște șobolani și năvăliră în imensa trapezărie, unde în jurul unor mese kilometrice, dispuse în cruce, încăpurăm cu toții. Farfurii și linguri de lemn. Două feluri de mîncare, amîndouă compuse numai din pește. Excelentă pîine coaptă în formă. La locul de cinste și avînd la dreapta sa pe comandantul nostru, un venerabil stareț ne dădu binecuvîntarea cu o gură de căpcăun și cu pleoape grele, de cucernicie.

Ne făcurăm cu toții semnul crucii, dar cel care păru că nu mai sfîrșește cu închinatul fu evreul strecurat printre noi de către basarabean.

Întîmplarea voi ca în această scurtă vizită la Sfîntu-Munte să fac cunoștința unui tînăr stareț român, care mă cuceri pe loc. Putea să fie în vîrstă de treizeci și cinci de ani cel mult și nu părea să aibă nimic din ceea ce face pe călugărul obișnuit : stăpînire de sine, falsă umilință, prefăcătorie, neîncredere. El sta pe bagajele lui, la debarcader, în tovărășia altor doi călugări, un bătrîn schimnic și un foarte tînăr frate imberb, și aștepta o barcă de pescari, care avea să-l transporte pe vaporul nostru. Și în așteptare declama, cu fața la mare, frumoase versuri grecești și românești. Versuri destul de păgîne. O voce plină, nuanțată și care nu se tulbura de ceea ce debita, în ciuda urechilor eclesiastice ale trecătorilor.

Nu puteam să-l văd pe acest monah decît din profil, un profil roman, cu frumoasă barbă neagră, strălucind în soare. Nu voia să întoarcă capul, ca să-l pot vedea din față. Atunci mă dusei să-l felicit :

— Ești poet, părinte ? Îmi pari așa de inspirat !

Mă măsură cu bunăvoință, din cap pînă în picioare și îmi dădu mîna, pe care o sărutai :

— Crezi dumneata că numai poeții pot fi inspirați ? Eu cred că și simplii muritori sunt inspirați și încă adesea. Altfel, poeții pe care îi numim poeți ne-ar părea niște nebuni.

„Ia te uită ! îmi zisei. Asta nu e dintre cei care habar n-au cine e Hamlet". Și mă bucurai mult în adîncul sufletului meu. Răspunsei :

— Sunt cu totul de părerea dumitale. Voiam să știu, numai, dacă scrii și dumneata versuri.

Călugărul dădu capul pe spate, cu îndemînarea și farmecul unui bun actor :

— Nu ! Nu fac versuri. Am încercat, cîndva, în adolescență. Dar m-am încredințat repede că ofensam pe Domnul, tulburîndu-i nectarul cu apa din mlaștina mea. Grecii vechi aveau dreptate să spună : *Numai zeii și poetul creează.* Dar asemenea creatori nu vin pe lume decît unul într-un secol. Și asta e mai mult decît poate să suporte lumea. Vreau să spun că surplusul oamenii îl înăbușă în germene. Astfel, frumoasa noastră România n-a putut să suporte, pînă azi, decît pe Eminescu. Și ai văzut că pînă și Eminescu era gata să moară înainte de-a fi putut crea duzina de imnuri divine care ne-a rămas de la el. Dar în puținul ce ne-a lăsat — deși mizeria și nebunia l-au ucis la patruzeci de ani — Dumnezeu poate să se recunoască. Cît despre cei care-l citesc, bineînțeles, cea mai mare parte dintre ei sunt niște măgari. Mai rămîn, totuși, acei cîțiva care pot să-l priceapă. Aceștia sunt inspirații necreatori, adică oamenii care au din naștere sufletul pregătit ca să primească o parte sau toate frumusețile pe care Dumnezeu le-a hărăzit firii omenești. Eu sunt unul dintre aceștia și mulțumesc lui Dumnezeu. Ești și tu la fel ?

— Aș vrea s-o cred ! exclamai, sărutîndu-i mîna încă o dată. Iubesc tot ce e mare și, ca să-l pot cultiva în sufletul meu, i-am sacrificat partea materială, agreabilă, din viață, cutreierînd pămîntul și luptînd cu sărăcia.

— Atunci, făcu starețul — vîrînd mîna într-o desagă și scoțînd un clondir — atunci meriți să guști din acest rachiu, făcut de mine din viișoara mea. Vreau să văd. dacă te pricepi !

— Și asta e tot opera Domnului ?

— Te mai îndoiești ? Toate sunt opera Domnului ! Chiar și crima ; dacă ea apropie pe om de Dumnezeu, Domnul nostru o iartă !

— Asta nu cred ! Crima rămîne crimă !

— Taci din gură, stupidule ! murmură călugărul, umplînd un păhăruț. Bea și spune-mi ce aromă are ?

Bău și el cu sticla. Eu gustai, încet, plimbînd lichidul prin gură :

— Curios... N-are gustul rachiurilor noastre. Parcă ar fi coniac.

— Bravo ! Coniac, dar... „fine Champagne". Stai să te sărut !

Stareţul se ridică — înalt, frumos, cu faţa pîrlită — și mă sărută, aproape pe gură, fapt care, între bărbaţi, mă dezgustă grozav.

Gîndii privind în pămînt : „Dragă prietene, toate bune, dar sărutul ăsta nu-mi pare deloc curat !"

— Cum te cheamă, frate ?

— Adrian Zografi.

— Eu sunt părintele Silvestru, stareţul unei mici și sărmane mînăstiri, unde te poftesc să vii să petreci o lună, în vara viitoare.

— Cu plăcere, dar, ia spune-mi : dracul nu vine uneori să sălășluiască în schitul dumitale ? întrebai eu, și pe loc îmi păru rău. „Dacă cumva mă înșel asupra naturii acestui sărut, atunci am insultat un om de treabă !"

Stareţul nu fu prea mîniat, ci surîse, numai, cu tristeţe ; dar tînărul frate și schimnicul mă fulgerară cu privirea. Tăcură cîteșitrei și începură a se pregăti de plecare, căci barca li se apropia. La rîndul meu, mă dusei să mă alătur însoţitorilor comandantului, care tocmai se întorceau la vapor.

— Îmi dai voie, părinte, să-ţi spun la revedere, pe vapor ?

Mă simţii tulburat, văzînd cum îmi îndulceam glasul, ca să-mi ușurez păcatul grosolan de adineauri. Călugărul mă fixă în albul ochilor și spuse cu tărie :

— Ești un zăpăcit. La revedere !

Lungul crepuscul hibernal mediteraneean își aprindea focurile de purpură în baia Muntelui Athos, cînd vasul nostru își îndrepta prora spre Constantinopol.

Noaptea se anunţa posomorîtă. Echipajul își lua tot felul de măsuri. Cum călătoream în clasa treia fără cabină, adică pe punte, marinarul basarabean îmi zise :

— Ai face bine să-ţi cauţi din vreme un colţ la adăpostul valurilor, ca să dormi. S-ar putea ca spre miezul nopţii marea să se arunce peste noi.

Totuşi, timpul era frumos. Cer acoperit, dar linişte deplină. Nici stareţul nu credea că o să avem valuri. Trona în mijlocul tovarăşilor şi catrafuselor lui, avînd din nou sufletul inspirat. Cu faţa la mare, părea că murmură o rugăciune, dar erau tot versuri — ode greceşti. Stam lîngă el, îl priveam şi-l admiram.

„Nu ! îmi ziceam. Omul ăsta nu poate să fie ce-am bănuit. Frumuseţea şi urîţenia nu pot să se afle, chiar aşa de strîns legate, în acelaşi suflet. Cu siguranţă, că am rănit un om curat. Va trebui să-i cer iertare"...

Şovăiam să fac acest gest reparator. Încă ceva mă tulbura, ceva care ar fi fost în stare să mă întărească în bănuielile mele, dar care tot aşa de bine putea să facă parte dintre respectabilele obiceiuri călugăreşti. Acest „ceva" era o dezmierdare pe care stareţul o făcea uneori tînărului său frate. Îi pipăia obrajii cu mîinile, fără să se sinchisească nici de mine, nici de bătrînul eremit. Dealtfel, acesta nu vedea nimic din tot ce se petrecea în jurul lui. Era adîncit într-o meditaţie permanentă, cu capul aşezat pe genunchii pe care îi ţinea înlănţuiţi cu braţele sale : un biet om pipernicit, al cărui glas îmi era încă necunoscut.

Tînărul frate părea să primească dezmierdarea cu nepăsare, închizînd ochii. Dar cred că în inima lui o savura ; în toată curăţenia sau altfel, n-aş putea s-o spun, dar o savura, căci prea se lăsa dezmierdat, întocmai ca un căţel sentimental. Ce dracu putea să fie ciudăţenia asta ? O dovadă de afecţiune părintească ?

Cînd umbrele nopţii ne înfăşurară cu totul, stareţul scoase din dăsagi şi întinse cîteva merinde : pîine, brînză, vin, dar mai întîi îmi oferi şi îşi oferi, lui însuşi, un păhărel de... „fine Champagne". Nu şi celorlalţi. Îmi exprimai mirarea mea.

— Ei nu trebuie să bea, îmi răspunse el cu domoală convingere. Unul e prea bătrîn, celălalt prea tînăr ; nu merge !

Pustnicul nu mîncă decît o bucăţică de pîine. Întrebai din nou, care era cauza.

— De cînd s-a retras la pădure, se hrănește numai cu pîine și apă. Și nu mănîncă decît atunci cînd i se dă, altfel s-ar lăsa să moară de foame.

— Și dumneata crezi că asta e o viață omenească ?

Călugărul îmi mai turnă un pahar, bău și el, își șterse gura cu voluptate și întoarse spre mine fața, pe care de-abia o deslușeam prin întuneric, dar a cărei căldură o simțeam, cît de colo.

— Mă întrebi dacă asta e o viață omenească ? Nu ! Dar este o existență care place Domnului și care pregătește sufletul pentru viața veșnică, singura care contează în ochii bunului creștin.

— Crezi cu adevărat ?

— Cred.

— Atunci, de ce nu trăiești ca pustnicul ?

— Ah, iată ! Fiindcă n-am ajuns acolo unde se află el. Îmi mai plac, apoi, toate bunătățile pămîntești. Ele trăiesc în sîngele meu. Ar fi zadarnic să-mi chinuiesc trupul, din moment ce nu am tăria de suflet necesară acestei încercări. Domnul n-o vrea. Mulți sunt chemați, dar puțini aleși. Facă-se voia Domnului !

— Deci, n-ai să cunoști viața veșnică ?

— O să cunosc, ce-o să merit. Nimic mai mult, nimic mai puțin, căci Dumnezeu e drept. Dar treptele scării pe care stă bunătatea divină nu sunt aceleași pentru toți muritorii.

El tăcu și eu nu știui ce încheiere să trag din cuvintele sale.

— Vrei să-ți vorbesc într-un chip mai profan ?

— Vorbește !

— Ei bine ! viața veșnică nu-i decît o stare sufletească ce se impune, de la sine, omului. Ai putea s-o numești, dacă vrei, o nevoie absolută de a trăi în curățenie, așa cum conștiința ta o pricepe. Atunci ești dezrobit de orice tulburare care viciază sufletul. Te simți atins de însăși bunătatea divină. Asta-i tot ! Ce-i mai trebuie omului care caută drumul mîntuirii ? Bineînțeles, fără rugăciune — care e singurul mijloc în stare să te facă să urci treptele care duc la desăvîrșire — totul e zadarnic. Omul trebuie să se adreseze Domnului și să-l roage.

— Și ce trebuie să spui ?

— Tu, care eşti un păgîn, tu poţi să nu spui nimic, aşa cum fac cei ce sunt născuţi surdo-muţi. Rugăciunea nu este o înşiruire de cuvinte, ci o încîntare, o trecere din starea obişnuită într-una sublimă.

— Nu poţi să faci asta decît la mînăstire ?

— Ei, uite, aci totul se încurcă !... Poţi s-o faci oriunde, într-o groapă, ca şi într-un palat. Totul depinde de ceea ce aduci în inima ta şi de scopul pe care-l urmăreşti. Mie, de pildă, numai mînăstirea singură nu mi-a fost de-ajuns. Sunt călugăr şi preot de cînd aveam douăzeci şi cinci de ani, dar nu-mi simt sufletul încîntat decît din ziua în care am început să mă rog la Sfîntu-Munte ! Mi-a trebuit acest Munte, pădurile lui, prăpăstiile lui, tăcerea lui, cerul lui, Mediterana lui, completa lui izolare obişnuită. Ca să le pot avea, aş fi mers pînă la crimă... Dar Dumnezeu mi-a ajutat şi am reuşit să le obţin, numai în schimbul cîtorva bani, pe care părinţii mei mi i-au procurat.

Mă simţeam pierdut ! Iată încă un om care şi-a realizat visul mediteranecan, — *visul meu !* Imaginea Muntelui Athos, cu lumina lui, cu pacea lui, cu misterul lui, mă aruncă în extaz.

Stareţul continua să-mi vorbească, dar eu nu-l mai auzeam decît pe jumătate. Era un fel de gungureală şoptită, melodioasă şi fără sens, presărată, pe alocurea, cu strălucite izbucniri luminoase şi colorate, pline de toate parfumurile Orientului. El mă călăuzea pe potecile sălbatice ale Muntelui şi de-a lungul ţărmurilor sale arse de soare, îmi arăta podgorii suspendate, livezi de măslini melancolici, puhoaie încîntătoare, sihăstrii pătimaşe şi pe Dumnezeu, care era pretutindeni. Apoi, din nou, glasul lui se depărta. Noaptea întunecoasă şi nefiinţa mă înghiţeau.

Din vreme în vreme, o întrebare, mereu aceeaşi, mă trezea ca dintr-un vis :

— Vrei să bei un pahar de vin ?

El îi trăgea întruna. Eu nu primeam decît rareori. În jurul nostru, pe punte, toată lumea dormea. Eram gata să adorm şi eu, cînd, deodată, vasul se plecă de tribord şi un val, cel dintîi, ne stropi uşor, dar în mai puţin de-o jumătate de oră nu ne mai fu cu putinţă să stăm pe loc.

Atunci, văzui pe stareț că se ridică, mătăhăind, se apropie de balustradă și mugi cu un glas care mă înspăimîntă :

— Hola !... Thalassa furioasă !... Te binecuvîntez și îți poruncesc să te liniștești !...

Și ridică brațul ca să-i dea binecuvîntarea, dar cum el nu era Hristos, marea îi trimise un val în piept, care-l făcu să se rostogolească pe punte, într-o băltoacă de apă.

Mi-adunai în grabă catrafusele și alergai spre un adăpost, unde îmi petrecui restul nopții.

A doua zi debarcarăm la Constantinopol, de unde un vapor românesc avea să ne ia chiar în aceeași zi și să ne ducă la Constanța.

Eram trist ca de moarte. De ce dracu mă întorceam eu în România ? Cînd voi mai avea prilejul să evadez spre aceste orizonturi, cărora le încredințasem atîtea speranțe ? Iată-mă la o distanță de numai douăsprezece ceasuri de amărîta mea țară siberiană, unde nu era loc pentru visurile și planurile mele, unde mahalaua mea m-aștepta ca să mă batjocorească, iar buna mea mamă ca să-mi descînte veșnicele ei îndemnuri la însurătoare.

Ori, mai mult ca niciodată, eram hotărît să-mi făuresc un cuib de viață pe tărîmurile mediteraneene. Și dacă voi fi împins la disperare, sunt gata să mă fac călugăr la Sfîntul Munte ! La urma urmei, ce este un călugăr ? Un om care se roagă lui Dumnezeu. Ei bine ! Un om care se roagă lui Dumnezeu. Am să mă rog și eu, în felul meu !

Acum eram încredințat că starețul Silvestru avea un suflet mare, cu toate apucăturile lui ciudate și gustul pentru băutură. Da ! am să primesc invitația lui și vara viitoare am să mă duc să petrec o lună la el. I-o făcui cunoscut, în momentul în care ne apropiam de Constantinopol. Primi cu bucurie vestea mea și iar mă sărută în felul acela care-mi displace, dar închisei ochii.

La Stambul, trebuind să așteptăm opt ceasuri înainte de-a ne putea îmbarca pe vaporul românesc, el îmi propuse să închiriem o cameră la hotel, unde să ne punem bagajele și să ne odihnim puțin. Primii și chiar mă însărcinai să-i duc unul din numeroasele lui pachete, un mare maldăr cu bastoane, bețe și ciomege călugărești, pirogravate, „suvenir“ de la Sfîntu-Munte, pe care avea să le împartă prietenilor și neamurilor lui din România.

Ne oprirăm într-un hotel păduchios din Galata, aproape de debarcader. Camera ce ni se arătă era prea mică și n-aveam decît un pat. Nu era loc îndeajuns pentru patru persoane, însoțite de-atîta calabalîc. Mai închiriarăm una, ceva mai mare și care comunica cu cea dintîi. Pe aceasta și-o luă starețul și-mi oferi s-o împărțim. El plăti totul, refuzînd partea mea. Și numaidecît comandă o grămadă de merinde, precum și trei sticle cu bere. Știind că ceilalți doi nu beau, îi atrăsei atenția că nici eu nu sunt un mare băutor.

— Îmi place mult berea, făcu el, și n-am decît rareori prilejul să beau.

Ah ! Doamne, dacă aș fi putut bănui ce strașnică orgie, de unul singur, îmi anunța starețul prin aceste cuvinte nevinovate ! Aș fi spălat putina, pe loc, și astfel mi-ar fi rămas necunoscut spectacolul unei destrăbălări călugărești, dublată de un scandal cum nu mi-aș fi închipuit niciodată la un om superior, căruia, colac peste pupăză, mai eram gata să-i încredințez și soarta mea.

Dar nu bănuiam nimic și făcui tot ce-mi stătu în putință ca să fiu plăcut unui tovarăș de drum, cam prea vesel poate, după ce a înghițit a doua sticlă de bere, și care se arăta de-o voioșie din ce în ce mai îngrijorătoare. Cerea cîte trei sticle cu bere deodată. La amiază, nouă sticle goale zăceau la pămînt, dintre care două, cel mult, puteau să fi fost partea mea.

Atunci îmi zisei c-ar fi cuminte să mă retrag.

— Te părăsesc, îi spusei. Ești beat mort. Nu mai pot să mă înțeleg cu dumneata.

La auzul acestor cuvinte, starețul se repezi la ușă și întoarse cheia. Avea ochii afară din orbite.

— Ha !... strigă el. Nu merge cum vrei tu ! Îți poruncesc să mă asculți !

Și, fără să mai aștepte, se aruncă asupra mea, mă înlănțui în brațele lui vînjoase și mă aruncă pe pat. Era excitat ca un armăsar. Înțelesei cu cine aveam de-a face și simții cum sîngele mi se urca la cap. Îi dădui un brînci, din toate puterile mele. Căzu grămadă într-un colț al camerei și se lovi la cap.

— Îmi pare foarte rău, îi zisei, dar trebuie să mă înțelegi : încă n-am devenit sluga dumitale, ca să-mi poruncești să te ascult.

Zicînd acestea, mă îndreptai spre ușă și tocmai voiam s-o descui, cînd o sticlă goală zbură pe lîngă urechea mea și se fărîmă de perete. Atunci văzui roșu înaintea ochilor, mă năpustii asupra bestiei și-i cărai o sumă de lovituri în obraz. Nu opuse nici o rezistență și fu orbit de sînge.

Trecui în camera cealaltă. Tînărul frate și schimnicul se rugau în genunchi, cu fețele scăldate în lacrămi. Văzînd că-mi iau lucrurile și plec, ei se ridicară și alergară la stăpînul lor, de unde auzii vocea răgușită a bătrînului pustnic :

— Doamne !... Iartă-l c-a îndrăznit să lovească un stareț !...

Deci se ruga pentru păcatele mele, nu ale starețului !... Foarte frumos...

IV

PASIUNI LA LACUL SĂRAT

La vreo cinci kilometri de Brăila se află un lac, cu apă sărată, care se numește chiar așa cum vă spun : *Lacul Sărat*. Un tramvai nou-nouț îl leagă azi cu frumosul nostru port, ceea ce a făcut pe oamenii cu dare de mînă să cumpere locuri la „Lac“ și să clădească vile acolo.

Altădată, adică acum vreo cincisprezece-douăzeci de ani, lucrurile ședeau altfel. Pe vremea mea — aveam atunci cam douăzeci și patru de ani — ceea ce numim actualmente „Lac“, nu era decît o biată apă stătătoare. Atît și nimic altceva.

Închipuiți-vă și dumneavoastră : în mijlocul unei fermecătoare părți din Bărăganul brăilean să vezi, de departe tare, pe măsură ce te apropii, vara, cu căruța, o pînză de apă, a cărei scînteiere te silește să-ți acoperi ochii cu mîinile sau să înjuri de toți sfinții din calendar. Necazul ți-e și mai mare, cînd știi prea bine că limba aceea de foc, care te împiedică să conduci căruța, nu e nici vreun cot al Dunării și nici vreun minunat lac de munte, ci o baltă împuțită în care nu vor să se scalde nici porcii de prin împrejurimi. Din cauza mirosului de nesuferit, așezările omenești sunt departe.

Și totuși. Oamenii, care în mare parte sunt mai păcătoși chiar decît porcii, nu numai fiindcă îi întrec în lăcomie ci și din cauza serviciului militar, de unde ies ofticoși, sifilitici, artritici, gutoși, scrofuloși, cu picioarele țepene, au observat că acest lac puturos are puteri vindecătoare asu-

pra reumatismului articular. Desigur, curarisirea se face cu încetul, fiindcă țara noastră n-are încă fericirea de-a avea o sfîntă, care să te lecuiască de paralizie, cu ușurința cu care bărbierii greci sau armeni, de pe la noi, îți scot măselele. La început a mers vestea numai prin împrejurimi, apoi mai departe, pînă ce într-o zi bolnavii au început să curgă valuri-valuri, în jurul acestui lac, căutîndu-și salvarea.

Mi-aduc aminte de scurtele popasuri pe care le făceam aici, împreună cu mama mea, cînd eram mic. Fiind spălătoreasă, deci stînd mereu cu mîinile în apă, maică-mea avea dureri îngrozitoare la încheietura umerilor. Moș Anghel, la fel, într-o zi n-a mai putut să-și miște picioarele din cauza curentului de aer din dugheana sa. Nici unul, nici celălalt nu se împăcau cu gîndul de a-și lăsa baltă ocupațiile, mai mult de-o săptămînă. Mama, fiindcă era prea nevoiașă, iar moșul meu din pofta de-a face avere.

Parcă văd. Întotdeauna, într-o anumită zi din iulie, moș Anghel își înhăma calul, cu mare tărăboi, își burdușea postalionul cu de-ale gurii și cu boarfe de dormit, și o porneam tustrei spre Lacul Sărat. Nimeream în mijlocul unui furnicar de oameni, care din depărtare părea o șatră de țigani nomazi ; dacă te uitai însă mai de-aproape, vedeai pe mulți mergînd în cîrje, pe alții sprijinindu-se în bastoane sau de brațul cuiva, iar unii purtați chiar cu targa. Copii rahitici se tîrau pe jos, ca vai de ei. Era o priveliște îngrozitoare, la care se mai adăuga și pustietatea locului. Cît vedeai cu ochii, nu întîlneai umbra nici unui arbore sau apa binefăcătoare a vreunui rîu. Doar cîteva tufișuri ; ici-colo cîte-un salcîm pipernicit și o fîntînă cu apă sălcie, rea de băut.

Trebuia să ai grijă de toate, dacă veneai la Lacul Sărat ; să te adăpostești în cort sau sub căruță ; să cauți apă și să adăpi caii la Dunăre, care era la mare depărtare ; dacă venea vreo furtună, să te îngrămădești, claie peste grămadă, în căruță și să te învelești cu țoale. Cu de-ale mîncării nu prea era rău. Țăranii de prin partea locului îți vindeau, aproape pe nimic, pui, ouă, mălai, lapte. Și, odată cu căderea nopții, focurile se aprindeau

jucăuşe, iar rîsetele înţepau, pretutindeni, liniştea. Şi atît...

În schimb, roadele se vedeau. Dacă aveai răbdare, se petreceau minuni. Nu trebuia să faci baie, ci mai degrabă să te ungi, pe tot corpul, cu nămolul pe care-l scoteai din fundul lacului. Puteai să-ţi vîri şi-n urechi. Pe urmă te prăjeai la soare, pînă ce se usca nămolul pe tine şi numai după aceea săreai în apă, fără frică de înec, deoarece apa, fiind sărată, te ţinea la suprafaţă ca pe o scîndură, oricît de adîncă ar fi fost. Cel mult, dacă-ţi zgîriai vreodată picioarele de bolovanii de sare.

Şi cine ar fi crezut că în fiertura asta, sărată foc, unde orice vietate ar fi murit, natura găsise mijlocul cum să clocească mii de viermuşori, care forfoteau la suprafaţa lacului, într-un strat groscior. Aceşti mormoloci, roşii la culoare, ţi se lipeau de corp cînd intrai în apă, se zbăteau ca nişte drăcuşori şi, cînd îi striveai, musteau tinctură de iod. Lor le atribuia poporul vindecările miraculoase. Ologii, din toate colţurile ţării, se îmbulzeau, răbdînd toate lipsurile, ştiind din experienţa altora că, după prima lună de cură, „poţi zvîrli cîrjele". Şi că după alte trei veri de băi, la Lacul Sărat, te întorci acasă „aşa de sănătos, de parcă atunci te-a născut mă-ta".

Dar acestea sunt vremuri pentru totdeauna apuse. Pe atunci, Lacul Sărat nu era decît o întindere de apă pustie, căruia nu i se cerea decît vindecarea reumatismului. Astăzi nu mai e acelaşi lucru.

Azi, Lacul Sărat este, înainte de toate, proprietatea statului, care nu permite nimănui să-şi mai scalde măcar ochii, ca pe vremea cînd stăpîn era bunul Dumnezeu. Apoi, lumea nu mai vine aici ca să-şi caute doar o simplă şi obişnuită curarisire ci, în aceeaşi măsură, odihnă, distracţie şi dacă se poate puţină dragoste vinovată, care e farmecul vieţii pe pămînt.

Da ! Lacul Sărat a devenit una din primele staţiuni balneare româneşti. Are o instalaţie ştiinţifică, modernă, un parc mare, cazinou, hotel, vile şi o vestită muzică militară, mîndria Regimentului 38 Infanterie.

Oh ! fanfara asta ! Cu ofiţerii, tamburii şi soldaţii ei ! Cîte femei tinere şi frumoase, sau chiar bătrîne şi urîte,

venite la Lac, n-au simțit în inimă burghiul dorinței senzuale în fața acestor ștrengari oacheși, zdraveni, mucaliți, drăgăstoși, pișicheri și focoși, unul mai mult decît celălalt și pe care comandantul îi alesese pe sprînceană ?

— O stație balneară, care se respectă, spunea șeful muzicii, trebuie să ofere vizitatoarelor și băi de dragoste. O dragoste pe care nimeni n-o poate avea acasă. Și cine oare mai bine decît militarii noștri pot să ofere femeilor acest fel de băi ?

O spunea cu un haz specific, încît nimeni nu se simțea jignit. Dimpotrivă. Femeile, plimbîndu-se prin parc, își ascundeau fața cu umbrela, ori de cîte ori vreun ofițer le saluta pînă la pămînt ; chicoteau între ele și-și dădeau ochii peste cap.

Dar prea am trecut repede peste întîmplările acestea. Trebuie s-o iau de la început, adică să vă povestesc cum am ajuns să le știu.

Foarte simplu ! De vreme ce am fost spectatorul, autorul și părtașul celor ce s-au petrecut la Lacul Sărat. Și nu numai eu, ci și Mihail, pentru că amîndoi am fost portari la „Hotelul Bobescu". El era de zi, eu de noapte.

„Hotelul Bobescu" era singurul pe care-l avea stațiunea ; numele lui va rămîne neșters în amintirea celor care l-au locuit măcar o dată sau i-au fost în slujbă. „Hotelul Bobescu" era fără pereche în lume, prin originalitatea lui. Habar n-aveam de lucrul ăsta, cu toate că sunt brăilean și Lacul mi-era cunoscut.

Într-o zi de aprilie 1908, fusei prezentat doamnei și domnului Bobescu, stăpînii hotelului. Pe domnul Bobescu îl cunoșteam din vedere, fiindcă pe vremuri fusese primul librar din Brăila. Pe ea, nu. Era o franțuzoaică sadea, venită de multă vreme în România. Cîte perechi de pingele și-o fi rupt dracul pînă să-i unească, nu pot să știu. Un lucru însă : doamna Josefina și domnul Dumitru Bobescu erau o pereche ideală. Deși n-aveau copii, prețuiau banul pînă dincolo de orice închipuire, făcînd dintr-însul talismanul vieții. Dar un talisman care, odată intrat în casa de bani, nu mai putea ieși în nici un chip. De-aici urmări, care de care mai năstrușnice.

Mihail, prevăzînd ieşirile mele violente, şi cum era în curent cu obiceiurile casei, mă trase de-o parte în ziua angajării şi-mi spuse :

— Mă ! ăştia sunt de-o zgîrcenie şi o ciudăţenie demnă de pana lui Balzac. Viaţa slugilor e un iad, aci. Şi, totuşi, eu îţi cer nu numai să rabzi, ci să fii şi „asul" întregului personal, deoarece eu voi fi şeful şi tu ajutorul meu. Iată de ce : întîi, pentru că alt hotel mai bun nu e în staţiune, iar toată lumea bună aici vine. Deci se poate ciupi din gros, ceea ce înseamnă că în toamna viitoare o să ne putem petrece iarna în Egipt, fără să muncim. Pentru mine e şi-o chestiune de viaţă şi de moarte : o duc cam rău cu pieptul. Dar mai e altceva, care poate o să te supere : îi fac, pe departe, curte doamnei Bobescu. El e bătrîn. Ea, cu douăzeci de ani mai tînără. Sper s-o consolez, în ziua cînd o să fie văduvă.

— Ah, Mihaile, ai devenit un copil păcătos, ale cărui gînduri mă scîrbesc...

— N-ai decît ! Dar nu despre asta e vorba acum ! Ceea ce-ţi cer, e să rabzi, dacă îmi eşti prieten. Lor le-am îndrugat despre calităţile tale excepţionale. Aci, unul care se pricepe ca tine la toate meseriile, poate deveni slăbiciunea Bobeştilor, fără ca pentru asta să fii răsplătit măcar cu un morcov. Dar, ce mai tura-vura, să le devenim de nelipsit şi asta-i tot ce mă interesează.

— Da' ce nevoie au ei de o slugă, care să se priceapă la toate, cîte puţin ?

— Pentru că numai în felul acesta îşi pot face reparaţiile de care hotelul are mereu nevoie ! Numai cine n-are nici o îndemînare, e făcut portar.

Un puternic miros de naftalină domnea în camerele hotelului, treizeci mari şi late, dintre care douăsprezece la parter şi optsprezece la etajul întîi. Se scoteau la aer, în curte, covoarele şi plăpumile puse la naftalină pentru iarnă, ca să le bată vîntul şi soarele. Mai multe servitoare, tinere şi frumuşele, dar prăpădite şi obosite, se luptau cu maldăre de obiecte, prea grele pentru puterile lor. Din cînd în cînd, ele se rugau de cei cîţiva flăcăi, care treceau prin curte, plini de treburi, să le dea o mînă de ajutor. Flăcăul, care era deseori bărbatul servitoarei, o ajuta, deşi avea săracul

destule angarale pe cap. Însă domnul Bobescu, care din balcon veghea cu strășnicie personalul din curte, intervenea îndată cu vorba sa cumpănită, melodioasă și hotărîtă :

— Aide, băieți !... Aide ! Ce dracu !... Trebuie să fiți patru, ca să întoarceți un fleac de saltea ? Nu, nu !

Și trecîndu-și mîna ciolănoasă peste mustățile ca de zăpadă, ca să-și arate în felul acesta nemulțumirea, Bobescu obținea satisfacția : cu o privire, plină de regrete, flăcăul lăsa pe servitoare să se descurce singură.

La rîndu-i, doamna Josefina, sus în odăi, freca ridichea tuturor acelor și acelora care munceau pe spetite sub privirile ei necruțătoare. Madam Bobescu nu era cîtuși de puțin frumoasă. Avea, însă, niște ochi verzi și reci, ale căror ciudate reflexe răspîndeau pe față o lumină care o făcea prietenoasă, simpatică. Aveam impresia asta, poate și pentru că, ori de cîte ori cicălea pe cineva, își întovărășea cuvintele cu un zîmbet distins de „doamnă nobilă", cum i se spunea. Se zvonea că doamna și domnul Bobescu nu puteau să se adreseze cuiva sau să dea vreun răspuns, fără ca să nu se nască numaidecît o ceartă meschină.

Numai Mihail, care știa cum să-i ia, nu avu nici o cîrîială cu patronii.

Dar ca să ajungă aici, mergea de multe ori pînă la absurd. Am putut să-mi fac o idee, din ziua cînd fusei prezentat acestor două păsări de pradă. Tocmai se ciorovăiau cu un servitor, pentru niște cuie care erau vechi și roase de rugină. La fiece izbitură de ciocan cuiele se strîmbau, strivind degetele slugii.

— Nu mai pot ! striga nenorocitul, sugîndu-și degetele stîlcite. Îmi trebuie cuie noi.

— Pentru Dumnezeu ! De ce-oi fi așa de neîndemînatic ! făcu madam Bobescu, de aceeași părere cu bărbatu-său. Nu-s cuiele de vină, ci tu care bați alături. Dacă, pentru orice fleac, am întrebuința cuie noi, unde am ajunge ? Și-apoi, un kilogram de cuie costă un leu !...

Mihail se băgă în vorbă :

— Am găsit eu, madam Bobescu, la un ovrei, cu treizeci de bani kilogramul. Are cumpărate mai multe lăzi, de la un faliment.

— Treizeci de bani? întrebă domnul Bobescu, care, după ce privise cuiele roase, se dăduse bătut. Sunt chiar noi?

— Desigur.

— Bine, uite treizeci de bani. Şi bagă de seamă, poate le iei cu douăzeci sau douăzeci şi cinci de bani. La desfacere marfa se ia pe nimic.

Mihail îmi ceru să-l însoţesc.

— Nu e nici o pomeneală de ovrei sau de cuie la preţul ăla, îmi mărturisi el. O să dau diferenţa din buzunarul meu. Dar am eu planurile mele: cu rîma mică prinzi peştele mare.

Mă înhămai cu tragere de inimă la lucru. O făceam doar pentru Mihail. Şi nu atît pentru el, cît mai degrabă pentru socotelile lui; fiindcă tot aşteptînd problematicul bacşiş, atît de lăudat, înotam în lipsuri grozave. Din zori şi pînă noaptea, trăgeam la ham mai rău decît o vită. Erau unele servitoare sau perechi, care nu puteau răbda mai mult de trei zile şi îşi luau tălpăşiţa, blestemînd. De patru ori pe săptămînă ni se da de mîncare o fiertură scîrboasă de fasole boabe, ceapă şi apă chioară. În loc de pîine, mămăligă. În celelalte zile, mîncare cu carne, tare de parcă ar fi fost de hipopotam. De dormit, o rogojină în pod sau în vreo magazie. Leafă, cincisprezece lei pe lună.

Şi, colac peste pupăză, neomenia de-a cere unor biete slugi să dreagă lucrurile cele mai de necrezut. Deoarece tencuiala tavanului căzuse în mai multe locuri, se înlăturau cheltuielile de zidărie, acoperindu-se partea dărăpănată cu bucăţi de cearceaf vechi, prinse în cuie şi spoite cu var. Cearceaful, fiind putred, se destrăma şi tîra după el, în cădere, bucăţile de ghips de pe lături. Nenorocirea se întîmpla uneori în timpul lucrului sau cîteva zile mai tîrziu, cînd trebuia s-o luăm iarăşi de la capăt. Alteori, tencuiala se prăbuşea noaptea, în plin sezon, în capul vreunui vilegiaturist, deşteptînd pe toată lumea.

Cu duşumeaua era aceeaşi poveste, mai puţin năpastele. Totul era mîncat de cari. De douăzeci de ani, de cînd se clădise casa, nu se schimbase nici o scîndură. Şi mai ales parterul, din cauza umezelii, era în întregime putred. Aici imaginaţia celor doi hapsîni născoci un alt mijloc

prin care să înlocuiască pe meseriaș. După explicațiile lor, sluga curăța lemnul putred, îndesa gaura cu pietriș și bătea în ținte, pe deasupra, o bucată de tablă adunată de pe la gunoi. Apoi, trîntea un strat de vopsea și-o acoperea cu covorul. Dar cînd călcai prin cameră, din cauza nenumăratelor scofîlcituri ale tablei, ieșea un zgomot asurzitor de sub covor, de parcă ai fi crezut că ești pe acoperiș.

Desigur, clienții obișnuiți ai hotelului cunoșteau și surpriza tavanului și muzica dușumelei, dar n-aveau ce face: în alte hoteluri i-ar fi așteptat o altă pacoste : ploșnițele ; ori, la Bobești, nici pomeneală.

Și zău ! cu prețul cîtor sacrificii din partea slugilor !

Pentru ca un servitor să fie primit în slujbă, pe tot sezonul — „cînd cîștigul era mare și munca, floare la ureche", așa cel puțin ni se împuia auzul — trebuia ca să aibă la activul lui cel puțin cincisprezece zile de muncă animalică în luna aprilie. Cel care se putea mîndri cu o lună de muncă zilnică, era repartizat să slujească acele părți din hotel locuite de clienți cu inima largă. Asta era răsplata și criteriul.

Le primeam, fără să crîcnim.

Cererile de serviciu plouau. În tot cursul lunii aprilie, atît eu cît și Mihail furăm năpădiți de-o armată de solicitatori, care, crezîndu-ne „mari și tari", pe lîngă Bobescu, ne rugau să îndulcim inima stăpînului. De prisos, fiindcă locuri libere erau totdeauna, din cauză că servitorii plecau sau de bunăvoie sau erau dați afară.

Adesea se întîmplau nedreptăți strigătoare la cer : se tocmeau oameni sănătoși, cam de două sau de trei ori mai mult decît era nevoie, stăpînii știind din lunga lor experiență că trei sferturi din gloata angajată își va lua tălpășița înainte de sfîrșitul îngrozitorului aprilie.

Așa că acel du-te-vino era veșnic și economicos, deoarece munca era făcută cu „înflăcărații primelor trei zile", care o tuleau la a patra. La cîte chinuri nu erau supuși, nenorociții ! Nu numai că spălau, frecau, ferchezuiau, dregeau, cîrpăceau, călcau, pînă se sleiau, dar, culmea, mai erau puși ca să spoiască odăile și numeroasele atenanse. Orbiți de var, fiindcă nu erau îndemînateci, nenorociții lăsau totul baltă și plecau, fără să-și mai ia ziua

bună, renunțînd la bruma de leafă ce li se cuvenea. Singura lor răsplată se reducea doar la cele cîteva farfurii de fasole, înfulecate în timpul lucrului.

Doamna și domnul Bobescu nu se arătau deloc mișcați de soarta acestor oropsiți. Fără nici un pic de milă, se mulțumeau să spună în fața vreunei proaspete fugi a unei slugi :

— Eh ! ce vreți ? Oamenii ăștia își închipuiau că totul o să le cadă mură-n gură și că n-aveau altceva de făcut, decît să deschidă gura și să înghită.

Cît despre teama că aceste nedreptăți și fugi ar dăuna reputația hotelului, nici nu le păsa Bobeștilor. Deși întreaga stațiune și Brăila urlau împotriva „purtării ticăloase", a Bobeștilor față de slugi, totuși, faima că „numai acolo poți căpăta bacșișuri grase", biruia totul.

Înfățișarea acestei exploatări nu era deloc tristă. Datorită entuziasmului simplu și de-o clipă al veșnicilor noiveniți se salahoria într-o veselie aproape generală. După angajarea mea, cam pe la 10 aprilie, viața slugilor se îmbunătăți simțitor, fiindcă, încetul cu încetul, căutai să înlătur obiceiul de-a înlocui tencuiala prin cearceaf, iar spoirea camerelor de către servitori nepricepuți.

Mi-a fost foarte ușor ca să reușesc. Var nestins, care e cel mai scump, aveam berechet la îndemînă ; cît despre nisipul mărunt — pe care zgîrciții mei patroni nu voiau să mi-l cumpere — nu mi-a fost greu să-mi conving tovarășii de suferință că era în folosul lor să-l fure de pe la numeroasele case în construcție, din împrejurimi. O săptămînă mai tîrziu, o parte din găurile tavanelor erau astupate, spoite și dichisite.

Bobeștii nu-și credeau ochilor ! Ei știau cît prețuiște asta. Și din ziua aceea devenii „asul așilor" și omul ale cărui sfaturi și păreri nu puteau fi azvîrlite la coș, cu una, cu două.

Atunci trîntii condițiile :

— Dacă veți adăuga la hrana zilnică a servitorimii și două kilograme de brînză albă, care nu costă decît vreo douăzeci de bani kilogramul, mă însărcinez ca să termin singur tencuirea întregului hotel, de două ori mai repede și mult mai bine de cum o fac azi slugile. Din cauza ne-

priceperii lor, în ale zidăriei, se risipesc atîţia bani, se strică materialul şi e atîta murdărie.

Bobescu gemu puţin :

— Dragul meu, prea te-ai întrecut cu firea ! Hm ! două kilograme de brînză pe zi !... Ei, bine !... Arată-ne ce poţi și vom vedea...

— Nu, nu ! N-o să vedeţi nimic ! Brînza, întîi. Pricepeţi ? !...

— Hai ! Fie !... bombăni el, întorcîndu-ne spatele.

Îmi adunai restul puterilor, necesare unei cîrpăceli făcută la repezeală. Şi în fiecare zi, două sau trei camere ieşeau, din mîinile mele, surîzătoare și albe ca zăpada.

Toată lumea nu mai putea de bucurie, mai ales servitorimea, fericită c-a scăpat de-o corvoadă. Şi fericită, mai ales, de gustoasa brînză albă, care oricum era mai bună decît fasolea.

Noaptea, cu toată oboseala, servitoarele chipeşe ne cădeau în braţe și se lăsau posedate, pe jumătate adormite. Aveam acolo un harem și treceam de la una la alta, ca niște cocoși într-o găinărie.

Mihail nu se atingea de nimeni. Demnitatea sa de „șef" al personalului îl scutea de orice și apoi el nu-şi uita socotelile. Se părea că madam Bobescu își cam ciulea urechile la șoaptele înfierbîntate ale distinsului ei portar, care voia să-i dovedească fidelitatea anticipată. Nu dădeam nici o crezare iluziilor prietenului meu, dar se vedea, cît de colo, că Josefina gusta lungile predici filozofice pe care Mihail i le ţinea într-o franţuzească mai curată decît a ei. Sporovăiau, pe unde se nimerea, fără să se sinchisească de prezenţa cuiva. Nici chiar de patron, care nu pricepea o boabă. Cele mai bune prilejuri de taifas, Mihail le avea în zilele cînd madam Bobescu se deda cîrpirii rufăriei, împreună cu cîteva femei îndemînatice. Şi cum prietenul meu nu avea altă grijă decît direcţiunea generală a muncilor, se așeza lîngă ea, îi pălăvrăgea despre Franţa, despre cultura lui, de care puţini aveau habar și cîteodată, folosind împrejurările propice, îi lua mîna, i-o săruta „cu foc", silindu-se s-o excite. E adevărat că o dată am văzut pe Josefina ieșind îmbujorată de la o astfel de întîlnire.

— Eh ? Ce-ai de zis ? mă întrebă atunci Mihail.

— Nimic! Numai că femeia asta iubește banul și-ți va specula marea naivitate, făcînd din tine primul rob al hotelului ei.

Mihail, însă, nu se dădu bătut. Sacrifica Josefinei toate momentele lui libere, uneori chiar acele binefăcătoare după-amiezi ale duminicilor, cînd muncile fiind oprite, ne cărăbăneam, singuri sau perechi, fiecare pe unde ne trăgea inima. Așteptam duminica, ca un ocnaș ziua eliberării. Primăvara era timpurie, ploile căldicele, iar vegetația foarte bogată, din cauza valurilor de căldură ale lunii martie. În pădure, frunzișul adăpostea mii de păsărele, care îmbălsămau aerul cu ciripitul lor de îndrăgostite. Mai puțin fericiți decît ele, ne tolăneam la soare sau pe un pat de scînduri, dormeam, ne odihneam sau ne sărutam iubitele, care ne șopteau că se apropie Paștile și au nevoie de o pereche de pantofi, de-o bluză sau o fustă.

Mihail nu-și îngăduia aceste plăceri de duminica. Fiindcă în acele după-amieze, cînd întreg hotelul era cufundat într-o liniște mormîntală, domnul și doamna Bobescu își ofereau o desfătare *sui-generis*. Amîndoi, cu un coș în mînă, porneau într-o lungă plimbare, pe jos, în timpul căreia scormoneau cu ochi de vulpe orice nimic folositor vieții lor: un cui, un drug de fier, o bucată de tablă, o cheie ruginită, o cutie goală de chibrituri, o tigaie găurită, zdrențe, vreun pantof scîlciat. Și cu cît „recolta“ era mai îmbelșugată, cu atît și mulțumirea lor era mai mare.

Prietenul meu îi însoțea, înarmat cu un cleşte, care le era de mare folos în expediție. Cu ajutorul cleștelui scoteau cuiele de prin ulucile dărăpănate sau din lăzile goale, expuse spre vînzare în fața prăvăliilor. Pînă să scoată cuiele, Mihail trebuia să se lupte cu toți cîinii și copiii evreilor, unii hămăind pe lîngă uluci, ceilalți apărîndu-și lăzile. Pe drum Mihail își rîdea de ideile economice ale stăpînului, aprobîndu-i-le de formă. Seara, la reîntoarcere, cu coșnițele pline de vechituri, aveau toți trei același umblet liniștit, iar fața de-o seriozitate satisfăcută.

Toana de-a căra la hotel toate ciurucurile de prin stațiune, se făcea, din nefericire, pe spinarea noastră. Singurul loc unde se îngrămădeau vechiturile era podul casei. Cei

doi ipohondrici păstrau acolo mii de kilograme de hîrtie, rămasă de pe urma fostei librării ; la care se adăuga în fiece an sumedenie de mobile stricate, fiare vechi, strînse după drum, lucruri mîncate de molii și scoase din uz. Se adunaseră atîtea, că puteai încărca un vagon întreg. Stăpînii știau prea bine că o asemenea greutate, fixată numai într-un loc, ar fi fost în stare să dărîme casa și, ca să înlăture nenorocirea, obișnuiau să trambaleze, în fiecare primăvară, acest talmeș-balmeș, de la un capăt la celălalt al podului.

Asta era „distracția“ noastră din fiecare duminică dimineața. Corvoadă scîrboasă, care ținea de la ora opt pînă la prînz. Trebuia să parcurgem vreo cincizeci de metri, cît ținea clădirea, izbindu-ne cu capul de bîrnele podului, cu brațele doldora de nimicuri caraghioase. Norii de praf ne ardeau gîtlejul și ne orbeau. Duhoarea te făcea să verși. Această alergătură avea loc în toți anii. O întreagă omenire deznădăjduită și reîmprospătată o îndeplinea cu supunere, pînă la ultimul.

Dar uite și blagoslovitul *Întîi Mai*, stil vechi — ziua deschiderii stațiunii — cînd stăpînii se îmblînzeau ca prin farmec, încetau frecușurile și cîrpăcelile, cînd tricolorul flutura la toate geamurile, iar sărmanele servitoare, cu mîinile crăpate, puteau în sfîrșit să-și pună șorțulețul alb, de care nu aveau să se mai despartă pînă în septembrie.

Încă de la șase dimineața, un zgomot năprasnic de alămuri și tobe zguduia geamurile, deșteptînd pe toată lumea. Comandantul Dutsen trecea, valvîrtej, în fruntea celor șaizeci de flăcăi ai săi, străbătînd în zigzag aleile parcului și atrăgînd după sine o liotă de copii și de cîini. Și atunci, drăcosul de Jenică, cu chipiul pe-o ureche, îndrepta spre balcoane mica sa trompetă și scotea un lung : tur-lu-tu-tu-uu — ceea ce silea pe comandant să-i facă semn cu bagheta, că nu e corect, față de camarazi, să atragă numai asupra lui atenția tinerelor fete.

Chioșcul muzicii era în centrul stațiunii. Acolo fanfara își lăsa instrumentele. Apoi i se servea o gustare pe cheltuiala Administrației : tradiționalele noastre „friptură rece de miel, usturoi verde și nemuritorul pelinaș“. În marea sală a Cazinoului, aceeași gustare aduna oficialitatea și notabilitățile Lacului, după ce mai înainte un popă, pe

jumătate beat, oficiase o scurtă liturghie. Şi în vreme ce aceşti domni flecăreau, pe îndelete, despre binefacerile unei şederi la Lacul Sărat şi despre meritele lor — afară, sufletul Naţiei se îmbăta cu-o veselie sănătoasă, pe care nici o amărăciune n-ar fi fost în stare s-o strice.

Căruţe ţărăneşti, gătite cu ramuri de salcie pletoasă, veneau în şir neîntrerupt, însoţite de călăreţi pe cai cu spume la gură şi coame împăunate cu panglici tricolore. Societatea de tramvaie „Helios", de la Brăila, alegea vagoanele cele mai noi, le împodobea cu salcie şi steguleţe tricolore şi le punea la îndemîna mahalagiilor, care le luau cu asalt. Din sfert în sfert de ceas, clopotul de bronz al tramvaiului, agăţat de mînerul frînei, vestea, nebuneşte, restauratorilor Lacului, un nou val de cheflii. Manipulantul, un tînăr ţăran, care nu-şi mai venea în fire văzîndu-se ajuns conductorul acelei misterioase „maşini fără foc", transformase clopotul într-o muzicuţă cu sunete felurite, care înmărmureau pe ţărani şi pe fete.

Nu sosise încă ora prînzului şi la nici un restaurant nu mai puteai găsi o masă liberă sau vreun scaun gol. Neavînd încotro, puhoaiele de oameni năvăleau în pădure, fiecare familie cu mîncarea în traistă. Tarafurile de ţigani, numeroase ca la bîlci, nu pridideau cererile celor care strigau de pretutindeni, ameninţîndu-i şi înjurîndu-i, pînă în cele din urmă. Pe aleile parcului, cei care se plimbau formau o mare de capete, încăpăţînate să-şi croiască un drum pînă în piaţa Cazinoului ; acolo muzica militară zguduia aerul cu potpuriul ei de cîntece naţionale şi de dragoste. Apoi, în vremea odihnei acordată muzicanţilor pînă la ora patru după-amiază, poenile şi ascunzătorile din jurul Lacului auzeau cum trozneau oasele fetelor în braţele ştrengarilor, jinduiţi de dragoste.

Din ziua aceea se sfîrşea cu noi „civilii" ; eram dispreţuiţi pînă şi de ultima stîrpitură care cunoscuse îmbrăţişarea vreunui „muzicant de la fanfară". În zadar reaminteam amantelor jurămintele de credinţă de pînă ieri, făcute dacă nu nouă, cel puţin breslei servitorilor de hotel, care oricum îşi secătuiseră buzunarele, cumpărînd atîtea perechi de pantofi... Osteneală zadarnică ! Şi, colac peste pupăză, acei pişicheri blestemaţi ne suflau chiar şi „bonele", de curînd sosite cu stăpînii lor. Afară de perechile

de servitori, nu vedeai nici o femeie plimbîndu-se prin pădure în tovărăşia vreunui civil. Ori de cîte ori madam Bobescu ieşea în curte şi răguşea strigînd pe vreuna din paceaurele noastre, nu pierdeam ocazia ca să ne răzbunăm :

— Steluţo ! Steluţo !... Unde dracu te-ai vîrît ?

— Zău ? răspundeam noi. Unde vreţi să fie ?

— Ştiu eu ? !...

— La muzica militară !...

— Ei bine ! Încă o dată, şi-o zvîrl pe poartă afară !...

Seara, plîngînd ca o Magdalenă, vinovata ne ruga să-i luăm apărarea, deşi pînă atunci dăduse cu tifla în nasul dragostei noastre :

— Spune-i că pleci şi tu, dacă mă dă afară !...

— Da ! cu o condiţie : s-o termini odată cu „Muzica"...

— Doamne !... Doamne !... Cu neputinţă... Mi-e atît de drag Costică...

Tîrfele.

În acest tărăboi „de familie", produs de berbanţii fanfarei, un om providenţial, client vechi al casei, avu să-şi spună cuvîntul de la întîi iunie. Era doctorul Samuel Bastaky. Un uriaş de cincizeci de ani, cap de vultur, zgîrcit la zîmbete, iute la mînie, bun ca pîinea caldă, darnic ca un prinţ norocos tare la cărţi şi crai vestit, cu numeroase scandaluri la activul său, dintre care cîteva procese cu fecioare din lumea mare, care aveau pretenţia să le ia în căsătorie.

Doctorul Bastaky era prietenul apropiat al Bobeştilor şi client, de cînd se clădise hotelul. Locuia trei din cele mai frumoase camere : sală de aşteptare, cabinet de consultaţii şi faimoasa sa cameră de culcare, unde, se spune, răsturna cu un gest pe orice femeie : aristocrată, burgheză sau simplă servitoare, numai să fie „bine făcută".

Cum veni, întreg personalul de serviciu i se prezentă şi ne dezbrăcarăm în pielea goală, ca să fim cercetaţi, dacă nu cumva suferim de vreo boală lumească. Nu primea, sub nici un motiv, ca bogata clientelă a hotelului să fie servită de slugi bolnave. Cîteva zile mai tîrziu, observînd că-i căzusem cu tronc, folosii ocazia şi-i mărturisi stricarea

„legăturilor“ noastre de dragoste, de cînd cu venirea muzicii militare :

— Ce să ne facem ? S-alergăm la bordel ! ?

A doua zi, doctorul înşiră în faţa sa cele cinci servitoare ale hotelului, care, cunoscîndu-i renumele de „seducător al femeilor“, lăsaseră ochii în jos, sub privirea lui pătrunzătoare. Le ridică capul, atingîndu-le bărbia cu degetul arătător, parfumat. Apoi, întorcîndu-se către patron :

— Domnule Bobescu, am aflat că puştancele astea se dau în vînt după indivizii de la muzica militară. Ei bine ! fiindcă oricine ştie că toţi militarii, pînă la colonel, sunt blenoragici, te rog, de-acum încolo, să mi-o arăţi pe aceea care va mai întreţine legături de dragoste cu militarii. O voi trimite imediat la spital, fără s-o cercetez.

Tiii ! ce veselie pe noi !

— De-acum s-a isprăvit cu Jenică şi micuţa lui trompetă : tur-tu-tur-lu-tu-tu !... Şi cu Steluţa, la fel !...

A fi trimes la spital era, pe atunci, de-o mie de ori mai rău decît de-a fi dată afară. Numai femeile de stradă puteau suferi ruşinea aceasta.

În sfîrşit, din clipa aceea iubitele revenirä, pe jumătate bosumflate şi pocăite, uitînd încetul cu încetul pe toţi acei Lică, Costică, Jenică ! Ura ! Trăiască „Vulturul“ ! (Aşa-l poreclisem pe doctor.)

Dar, ce se întîmplă oare ! ? Ori de cîte ori doctorul suna o servitoare, se repezea buluc întreg haremul nostru. Atribuiam această pagubă fricii pe care o inspira „Vulturul“, cît şi legitimei dorinţi de a-i fi pe plac.

Recunosc, era o explicaţie care nu ne prea liniştea ; neavînd încotro, o primirăm ca atare. Din fericire, „Vulturul“ nu dezbrăca niciodată de trei ori aceeaşi femeie, să fi fost ea zîna frumuseţii.

Aşa că, după o nouă şi scurtă criză de căpială, care dădu peste Steluţele noastre, reintrarăm în viaţa de mai înainte, păstrîndu-le, de data aceasta, cu mare greutate.

Dealtminteri, nici nu prea aveam vreme de zbenguială. Camerele, închiriate cu trei luni înainte, începeau să se populeze pentru luna iunie — o cură de băi neţinînd decît douăzeci şi cinci de zile, ceea ce însemna că hotelul îşi

reîmprospăta clientela cam de trei-patru ori în răstimpul 15 mai—15 septembrie.

Cu ocazia aceasta, avusei prilejul să privesc deaproape nenumărate familii bogate. După cîte am văzut, pot să spun că, oricare ar fi starea noastră socială, rămînem aceiaşi, cel puţin în ceea ce priveşte uşurinţele omeneşti, mîndriile şi pasiunile noastre. Şi mărturisesc, am iubit această lume şi i-am împărtăşit suferinţele, pentru că am putut s-o văd fără mască.

Am întîlnit băţoşi capi de familie, care-şi trimeteau odrasla să se culce aproape nemîncată, fiindcă a vorbit „necuviincios“ la masă ; i-am văzut cerînd slugilor să le vorbească la persoana a treia sau trimeţînd după spălătoreasă, ca să spele din nou toată rufăria adusă, pe simplul motiv că între două cămăşi de mătasă găsiseră o blestemată de ploşniţă ; şi apoi mi-a fost dat să văd pe aceiaşi indivizi, întorcîndu-se acasă beţi morţi, dînd buzna în odaia vreunei servitoare, tăbărînd pe ea şi băgîndu-şi nasul pînă la urechi, acolo unde noi ne apropiam cu teamă sexul neîngrijit. Se întîmpla, cîteodată, cînd nu aveau noroc la cărţi, să se împrumute de la noi cu cîte o hîrtie de-o sută de lei şi să uite să ni-o mai înapoieze, în schimb, ne ofereau o sută de ocazii pe zi, cînd îi jupuiam fără milă.

Cît despre blîndele şi nobilele lor neveste, conştiente sau nu de viciile bărbaţilor, erau după acelaşi calapod. Îşi înşelau bărbaţii, cu mare fereală şi pasiune. Şi am cunoscut destule, ale căror mîngîieri m-au făcut să binecuvîntez meseria de portar de casă mare.

Ah ! eu nu spun că mi-erau credincioase, dimpotrivă, făceam pe dracul în patru, ca să se distreze la adăpost de orice surpriză neplăcută, atunci cînd le vedeam lîncezind de dorul de-a fi strivite în braţele „Vulturului“ nostru — prea căutat şi niciodată liber ca să satisfacă toate cererile ; fie de-a îmbrăţişa ele înşile vreun prichindel de ofiţer, care le întărîta prin aerul său afemeiat. Pentru primul caz era uşor. Suflam un cuvînt doctorului. Acesta ochea pe „bolnavă“, se folosea de-un moment propice ca s-o prindă singură, îi săruta mîna şi-i spunea cu accentul cel mai părintesc şi mai profesional din lume :

— Nu-mi place cum arăţi, scumpă doamnă. Binevoieşti să vii la consultaţie într-una din zile ?

Şi-n ziua hotărîtă, zdrang ! zăvorul.
— Dezbracă-te, doamnă !
A doua zi venea să mă întrebe :
— Cine e la rînd ?

Cu „Vulturul" era plăcut. Fiecare femeie putea să-şi înşele bărbatul, oricît de supravegheată ar fi fost, pentru că doctorul e tot doctor : îţi dezbracă nevasta, cum vrea şi cînd vrea, la el acasă.

Dar, cum dracul s-o întorci, cînd era vorba de vreun ofiţeraş ? În staţiunea asta, mare cît o batistă de buzunar, trei zile de dragoste puţin mai îndrăcită, era de-ajuns ca toată lumea să te ştie şi să te spună bărbatului, care, de cele mai multe ori, era reţinut de afaceri în oraş şi nu venea să-şi îmbrăţişeze familia decît de sîmbătă seara pînă luni dimineaţa. Şi unde să te cari cu dragostea ? La el ? La tine ? La Brăila, într-un hotel sau la vreo casă de întîlniri ? Nu, nu ! Aşa ceva făceau numai femeile de jos. Pe cînd tu...

Tu, atunci, ieşeai din încurcătură, graţie sfaturilor unui prieten credincios şi înţelegător, cum e spre pildă portarul, cel care ştie şi înţelege totul, pentru că altfel s-ar duce pe copcă. Şi el te învaţă că „salvarea" e chiar în mîinile dumitale, şi într-ale lui, bineînţeles, într-o oarecare măsură.

„Hotelul Bobescu" avea treizeci de camere pentru locatari şi cincisprezece atenanse pentru slugile care-şi întovărăşeau stăpînii aici. Aceste dependinţe, spoite curat cu var, se înşiruiau în curte, ca nişte haine pe o frînghie, fiecare separate, cu uşa, fereastra şi cheia ei. Înăuntru, un pătuc, o masă, un scaun. Curăţenie. Trebuie să spun că aceste odăiţe fuseseră la început primul adăpost mai ca lumea, pus la îndemîna bolnavilor pravoslavnici, care pe vremea aceea se culcau sub cerul liber, în jurul Lacului minunat. Mai tîrziu, hotelul le-a înlocuit şi Bobeştii au făcut averi. Acum erau socotite ca odăi de servitori. Dar erau mai mult decît avea nevoie o biată slugă.

Mai mult, chiar şi pentru o doamnă din lumea mare, care-şi petrecea aci un ceas de dragoste vinovată, în braţele iubitului de ocazie. N-avea decît să-şi trimeată „bona" să ia puţin aer curat prin Parc, la o oră din noapte, cînd

însăși servitoarele iubesc, plătindu-și fericirea cu atîtea necazuri pe urmă. Și în vreme ce muzica militară îți trimetea ultimele unde de melodii zgomotoase, grătarele restaurantelor îți gîdilau nasul cu fumul ultimelor fripturi, iar trecătorii întîrziați se reîntorceau la hotel, scîrțîind sub pași nisipul curții, — tu, nevastă iubită sau nu, gustai din adîncul făpturii acea dragoste „divină", numai pentru că era furată.

Și dacă uneori se întîmpla să uiți că ora a trecut, un șuierat încet, în tăcerea nopții, te înștiința că prietenul tău, portarul, găsește că e destul atîta și că e cuminte să te duci acasă, unde, uneori, ai să-ți găsești bărbatul dormind.

Da ! fiindcă hotelul a cunoscut și nebunia asta : o descreierată care se strecura din pat, în timp ce bărbatul ei sforăia și alerga bezmetică la întîlnire ; dar scandalul izbucni pe neașteptate.

În majoritatea cazurilor, bărbații nu-și întovărășeau femeile, decît dacă erau și ei bolnavi, și atunci numai în luna august, cînd erau în concediu, în vreme ce femeile căutau să fugă din oraș, cum se închideau școlile : cu copiii se duceau la munte sau la mare, cu socrii reumatici la Lacul Sărat, cu bărbatul, care trebuia să-și caute ficatul, la Căciulata. Așa că femeile cu dare de mînă erau mereu pretutindeni, din mai pînă în octombrie, ca să nu mai amintim amănuntul că vacanțele lor încep de cînd se nasc și se isprăvesc cînd mor.

La noi în hotel se afla, cam pe la 15 august, o femeie care-și înșela bărbatul pe cînd el dormea și o alta care și-l înșela în timp ce el juca la Cazino. Amîndouă familiile erau prietene. Cei doi bărbați fiind directori la minister. Amanții femeilor erau ofițeri, iar „cuibul" dragostei, camera bonei. Și Dumnezeu a socotit drept, că trebuie pedepsite amîndouă, în același timp.

Numele primei perechi era Niculescu ; al celei de-a doua, Dimitriu. Nu prea mă sinchiseam de supravegherea domnului Niculescu, fiindcă era un om potolit și iubea somnul. Celălalt, în schimb, mă ținea într-o încordare fără răgaz, deoarece era gelos și își bănuia nevasta.

Desigur, organizasem un serviciu de spionaj care-i stricase toate socotelile. Mai mulți ștrengari, care erau

„băieții“ mei, ședeau în puncte strategice pe întreg drumul care ducea de la Cazino la hotel. Cum era zărit c-a ieșit, pe neașteptate, de la joc, adică la o oră „nepotrivită“, eram înștiințat, înainte de-a face zece pași. Și, la sosirea lui, nevastă-sa îl aștepta și putea să jure, vorba proverbului, „că nici usturoi n-am mîncat și nici gura nu-mi pute“.

Dar, spuneam mai sus că Dumnezeu e mai tare decît noi. Și El ne luă pe neașteptate, ca să ne pedepsească pe toți, lungindu-și mîna, mai departe de cum aș fi crezut vreodată.

Într-o noapte se prăbuși din tavan ca două lopeți de ipsos, care căzură în capul somnorosului Niculescu. Acesta, desigur, deșteptîndu-se, constată două lucruri neplăcute : că patul său era plin de moloz și că nevastă-sa nu era alături. Om cumsecade, nu făcu nici o gălăgie, dar, cum era și natural, mă chemă pe mine, supraveghetorul de noapte, care mă transformasem într-o imensă ureche ațintită spre Cazino.

Nimeni să mă înlocuiască. Mihail dormea. Mă gîndii o clipă, cu capul între mîini, și apoi mă hotărîi să mă duc să bat la ușa celor două paceaure, înștiințînd pe una că mă chema bărbatu-său, iar pe cealaltă că n-o mai păzesc.

Prea tîrziu. Niculescu și stăpînul meu, amîndoi în cămăși de noapte, discutau liniștit în capul scării și mă așteptau. Mi-a fost cu neputință să mai trec prin curte și să înștiințez pe cele două femei. Le lăsai în plata Domnului.

Deodată, ceva de necrezut. Dimitriu pică, valvîrtej, în timp ce făceam patul celuilalt încornorat. Își căută nevasta și negăsind-o, alergă în mijlocul curții s-o strige. Din balcon, Niculescu și Bobescu luau aer la lumina lunii. Îl întrebară :

— Ce s-a întîmplat acolo ?

— Pe dracu ! Suntem amîndoi niște încornorați, răspunse celălalt lui Niculescu.

— Se prea poate. Și nevastă-mea a dispărut.

— Ah ! Cu siguranță că s-au zăvorît într-una din cocioabele astea. Dar ai să vezi tu cum le scot de-acolo.

Și strigă puternic, pentru a treia oară :

— Silvia ! Ieşi sau dau foc coşmeliilor ăstora !

Imediat, bănuii că ştia precis totul. Un minut de linişte ne strivi pe toţi, cu greutatea şi mirosul său de praf de puşcă. Bobescu înlemnise. Dimitriu scoase ceva din buzunar, îl înveli într-un jurnal, puse pachetul lîngă o odăiţă şi-i dădu foc. Apoi se aşeză sub balconul în care şedeau prietenul său şi stăpînul meu.

Crezurăm că glumeşte. Ziarul ardea încet.

— Ce vrei să faci ? întrebă Niculescu. Tu ştii bine că Silvia dacă e acolo, aşa cum spui, n-o să se sperie de nişte hîrtii care ard ; şi nici n-ai să poţi să dai buzna în odăiţele alea, unde nu dorm decît servitoarele...

Într-adevăr, doar vreo cîteva odăiţe erau ocupate de drumeţi în trecere.

— O ştiu mai bine ca tine, răspunse Dimitriu. Dar, ia ascultă !...

Aşteptarăm o nimica toată şi o înspăimîntătoare bubuitură, urmată de-o flacără uriaşă, zgudui aerul, sfărîmînd pavajul curţii în partea aceea.

— E nebun, de-a binelea ! gemu domnul Bobescu, în mijlocul gălăgiei, a călătorilor şi a slugilor, care alergau înnebuniţi, în cămăşi, de colo pînă colo.

Şi începu să-şi strige nevasta :

— Josefino ! Josefino !

Dar Josefina se afla, chiar şi ea într-una din acele odăiţe, mai precis la... Mihail. Şi ieşi, odată cu cele două adultere, care o tuliră acoperindu-şi faţa cu mîinile.

Patronul făcu o mutră, care aduse o fărîmă de veselie în nenorocirea generală. Dimitriu, trăgîndu-şi prietenul către camerele de unde le ieşiseră nevestele, îi zise :

— Ai văzut, mă, Alecule ! Am tras într-un iepure şi au căzut trei. Hai acum să le dăm bună seara crailor ălora...

— Fugi, mă ! N-avem nici măcar o armă ! se văicărea celălalt.

Cei doi locotenenţi apărură în curte. Dimitriu, cu mîinile la spate, îi cercetă cu de-amănuntul, de-aproape, apoi :

— Treacă şi asta ! Sunteţi liberi, domnilor...

Şi conchise, ca pentru el însuşi, cu proverbul :

— „Căţeaua pînă nu ridică coada, nici un cîine nu se apropie de ea“. Nu e deci vina voastră.

„Nici nu încape îndoială, gîndii eu. Vinovat e tavanul“.

A doua zi dimineaţa, familiile celor doi directori de minister părăsiră staţiunea, cu primul tren. Nici nu se putea altfel, deoarece scandalul pusese în picioare nu numai Lacul Sărat, ci chiar Brăila. Ziarele de atunci, din respect pentru „eroi“, vorbeau pe ocolite, nedînd decît iniţialele numelor.

Treaba cea mai grea rămăsese între noi şi stăpîn. Bobescu ceru Josefinei alungarea mea şi a lui Mihail. Fireşte, Josefina ştiu să-l convingă că nu era prima dată cînd se ducea la Mihail, la miezul nopţii, înainte de-a se culca, fiindcă Bobescu adormind de vreme, ea rămînea să vegheze pînă mai tîrziu, fiind nevoită să dea şefului personalului lămuriri pentru a doua zi, cînd se ducea la gară să primească clienţii de la trenul de şase dimineaţa.

Era purul adevăr, dar babalîcul pretexta că gurile rele habar n-au de acest amănunt profesional şi că singurul mijloc să le amuţească nu era decît concedierea celor doi portari. Josefina nu se dădu bătută. Ne apără ca o tigroaică, se certă cu bărbatul ei prin toate colţurile hotelului, o săptămînă întreagă. În cele din urmă, birui. Nu credeam că o să mai fim puşi la poartă.

Şi totuşi, lupta îşi urmă cursul. Bobescu nu scăpa nici o ocazie să ne facă viaţa de nesuferit. Arţăgos, de la primul „bună dimineaţa“ pînă la „noapte bună“ de la culcare, ne hărţuia, atît pe mine cît şi pe Mihail, cu intenţia vădită de-a ne scoate din sărite. De ce ? Ca să plecăm ! Dar toată lumea nu mai avea de stat decît două săptămîni, fiindcă sezonul se apropiase de sfîrşit. Şi apoi, nu puteam să plecăm numaidecît, lipsindu-ne de bacşişul ce ni se cuvenea de la cele douăzeci de familii care mai rămăseseră şi pe care încă le serveam. Aveam de încasat o sumă frumuşică.

Îngrijat că socotelile ameninţă să se strice iarăşi, Mihail mă rugă să fiu conştiincios cu îndatoririle mele şi să rabd toate toanele bătrînului.

— Se vede cît de colo că vrea cu orice preț să pierdem, pe de-o parte, frumoasele bacșișuri, iar pe de-alta să poată spune oricui c-am fost dați afară. Ei bine, nu! Să fim cu ochii în patru și să ascultăm ce ne îndeamnă înțelepciunea orientală, în cazuri de-astea: „Fii cu inima largă și păzește-ți bine dindărătul". Adică: înghite și taci!

Bietul Mihail! Îl iubeam în clipa aceea mai mult ca oricînd, iertîndu-i răstălmăcirile pe care și le da propriei sale conștiințe, de cînd tuberculoza îl rodea, hrănindu-l cu himere nu prea demne de un om ca el. Și pe bună dreptate! Nu era oare o durere să vezi această ființă nobilă prin suflet și strămoși, această inteligență sclipitoare, caracter ales, această făptură delicată născută în bogății, silită de boală și mizerie să cugete ca cel din urmă slugoi și să făurească planuri ambițioase, proprii numai unui pește obișnuit cu afacerile necinstite?

Înapoia acelei măști de portar cumsecade și îndatoritor pe care o purta, citeam toată amărăciunea pe care viața a putut s-o îngrămădească într-o inimă dumnezeiește făcută, sortită să fie departe de orice greșeală și incapabilă să facă vreun rău cuiva. Își părăsise părinții, din dispreț față de ticăloșia vieții lor, se lipsise de averi și onoruri, primind, la douăzeci de ani, ca și prințul din poveste, să-și cîștige pîinea cu sudoarea frunții.

În hotelul acestor Bobești, hrăpăreți și zgîrciți, unde portarul-șef muncea la cot cu toată lumea, Mihail se impusese prin delicatețea felului său de-a fi și, fără s-o ceară, fu scutit de toate corvezile obositoare.

Datorită căror ciudățenii sufletești, prefera acest om să bată la ușile atîtor nesimțitori înstăriți și să rîvnească, cu prețul oricăror jigniri și umilințe, o probabilă situație materială înfloritoare, cînd n-ar fi trebuit decît să ridice degetul, să-și ceară iertare și numaidecît s-ar fi trezit în mijlocul bunurilor și onorurilor în care se născuse? Nu mi-o mărturisise niciodată, dar nici eu nu-l descoseam. Așa ne înțelesesem și mă țineam de cuvînt.

Într-o noapte, însă, pe cînd vegheam în „cabină", stăpînit puternic de sentimentul dureroasei sale singurătăți, intrai în camera lui cufundată în întuneric.

Plîngea. Nu-l vedeam, nu-l auzeam, dar atunci cînd iubești, e de prisos să vezi și să auzi. Știam, chiar, că Mihail nu plîngea de florile mărului și de îndată ce întunericul îmi izbi fața, simții în gură și în nări căldura, gustul și mirosul lacrimilor sale.

Tăceam chitic, așezat într-un colț pe scaunul cu hainele lui. Tăcerea n-avea nimic apăsător, iar prezența mea părea că nu-l contrariază decît pe jumătate sau deloc. Îi spusei eu blîndețe :

— Preferi, deci, să plîngi singur ! ?

Îmi răspunse, fără glas, într-un suspin :

— Da...

Și tîrziu de tot, după ce ne lămurirăm cam ce ne-ar putea supăra vreodată, vorba lui înăbușită, dar decisă, îmi adeveri ceea ce simțisem de la început :

— Ai făcut bine c-ai venit.

Aprinse o țigare. Făcui la fel. Apoi continuă :

— Știu ce nu poți înțelege. Și pe bună dreptate. Dacă cineva mă judecă, fără să mă adîncească, puțin îmi pasă dacă îmi dă sau nu dezlegare. Poate că tu, uneori, ai prefera să mă vezi mai bine mort decît în halul ăsta. Ai de ce ! Odinioară m-aș fi sinucis pentru mai puțin. Dar de la acest „odinioară“ și pînă azi am putut să verific, în timp ce îmi curățam păduchii, atîtea adevăruri spirituale. Între altele, iată unul : odinioară trăiam pentru cinste ; astăzi, pentru pîine. Odinioară viața nu mă costa nimic ; azi mă costă ochii din cap. Pe atunci nu știam că viața se plătește așa de greu și poate de aceea eram gata oricînd să spăl cu sîngele meu orice insultă. Dar dacă nu te plictisesc, putem vorbi mai deschis. Ascultă ! Părinții mei, niște nobili ruso-tătari, țineau la cinste mai mult decît la viață. Cît le era de scumpă, am putut să-mi dau seama într-o zi, cînd unul dintre fermierii noștri își călcă angajamentele. Tatăl meu îl bătu pînă la sînge, îi luă bunurile și-l zvîrli, cu femeie și copii, pe drumuri. „Acum e un om fără onoare !“ spunea satisfăcut taică-meu. Nu, nu ! Nu onoarea îi lipsea nenorocitului, ci avutul pe care i-l luase tata. Pentru că în afară de onoare tatăl meu îi smulsese pînă și cămașa, silindu-l să semneze contracte în favoarea proprietarului, iar toate riscurile pe spinarea fermierului !... În aceste condițiuni poți trăi ușor pentru onoare.

Mă gîndesc să-i spun Josefinei : „Viața ta este un chin cu ramolitul ăsta. La rîndu-mi, n-am ce să mănînc. Ei bine ! hai să facem un schimb necuviincios. Tu să-mi asiguri o pîine, iar eu să-ți dau o parte din fericirea care-ți lipsește !"

Și acum, spune-mi Adriene : nu crezi că tîrgul pe care-l propun Josefinei este mai omenesc decît acel pe care tatăl meu l-a impus fermierilor lui ?

— Da ! mult mai omenesc.

— Poate fi el cîtuși de puțin onorabil ?

— Cred că da.

— Bun, mi-ajunge. Du-te și te culcă !

Vara se prelungea plăcută. Începutul lui septembrie era cald ca în august. Asta înlesnea bolnavilor întîrziați să se curariseasca în toată voia, fără să le fie teamă c-ar putea lua o pneumonie, ieșind din baie.

Pe de altă parte. afacerile încetinindu-și mersul. viața în hotelul nostru deveni din ce în ce mai calmă. Timp de trei luni, alergasem ca niște iepuri. la sunetul soneriei, mereu hăituiți de stăpîni. Acum, fiecare putea să respire în voie, să-și pipăie picioarele betegite, să-și înnumere economiile și, dacă inima îi da brînci, chiar să-și caute distracții.

Oriunde întorceai ochii, găseai ceva care să te cucerească. Băieții însă, în mare parte, nu se omorau decît pentru o singură pasiune : jocul de cărți. Cum suna ora stingerii, îi vedeai răsărind de peste tot, îndreptîndu-se spre cafenele, unde „stossul" făcea prăpăd. Acolo, în odăi împuțite, la lumina a două lumînări de spermanțet, care luminau destul de bine, dar fără nici un folos, mîinile trișorului, ciorchine de oameni palizi își petreceau nopțile pînă la ziuă. În cîteva săptămîni și uneori în cîteva zile, banii atît de greu agonisiți de-a lungul lunilor de chinuri și răbdare erau înghițiți de neșansă sau canioță. Adesea mergeau la „stoss" pînă și economiile femeilor, care se lăsau jefuite de brutele lor de „tovarăși".

Nimic nu mă înspăimînta mai mult decît înfățișarea acestor creaturi mizerabile : rătăcitoare ca niște fantome și secătuite de orice speranță, ochii lor n-aveau în față decît viscolul iernii, care îi surprindea dezbrăcați de tot

ceea ce avuseseră în primăvară. Civilizaţia nu va fi decît o simplă vorbă, atîta vreme cît legile ei nu vor socoti jocurile „de noroc“ drept crime de drept comun şi nu le vor pedepsi cu ani de muncă silnică.

În ceea ce ne privea, eu şi cu Mihail trăiam zile din ce în ce mai liniştite, graţie unei întîmplări caraghioase, care înfundă gura cumetrelor despre „Hotelul Bobescu“, dîndu-le alte noutăţi în stare să le satisfacă nevoia de-a bîrfi întotdeauna pe cineva.

Se afla în staţiune o făptură ciudată, tînără, cu aere de servitoare stilată, care niciodată n-avea stăpîn şi nimeni nu putea spune unde locuieşte şi cu ce trăieşte. În schimb, oricine putea s-o vadă, la orice oră din zi şi din noapte, întinzîndu-se cu toate haimanalele Lacului, începînd cu cei de la muzica militară. Nimeni nu se putea lăuda c-o avusese. Dimpotrivă, toţi amanţii ei de-o zi sau de-o săptămînă erau furioşi din cauza înfrîngerilor. Nu permitea nimic mai mult decît o sărutare pe obraz sau o mîngîiere la „suprafaţă“.

Cuviincios îmbrăcată, bine făcută, fără să fie frumoasă, îşi lua mesele la restaurant, mereu singură şi nu făcea mofturi dacă i se adresa cineva, blond sau brun; din contră, îl oprea şi-l ruga să-i ţină de urît în obişnuitele ei plimbări, prelungite. Adesea, o lua razna prin pădure şi cîmp, pînă după miezul nopţii, fără să-i fie teamă că o să dea de dracul. Dar într-o bună zi i se pregăti o boroboaţă şi nenorocita căzu în capcană.

Nişte lăptari de la ţară o găsiră într-o dimineaţă, în zori, la marginea pădurii, leşinată, cu hainele sfîşiate, aproape goală, violată şi plină de sînge. Venindu-şi în fire la spital, povesti cum vreo douăzeci de derbedei de la fanfară îşi bătuseră joc de ea, unul după altul.

Şi fusese virgină.

Înainte de păţanie era poreclită „pui de lele“, vorbindu-se de către unii pe socoteala ei că ar fi o dezmăţată, iar de alţii c-ar face pe sfînta. După monstruosul viol şi-a păstrat porecla de „pui de lele“, toată lumea fiind de părerea „că păţania a fost un bine pentru ea, deoarece îi va ajuta pe viitor să cunoască viaţa“.

Am văzut-o în ziua cînd părăsea spitalul. Nenorocita călca cu paşi mărunţi, sprijinindu-se în două bastoane.

În clipa aceea, o parte din credinţa mea în umanitate se prăbuşi la pămînt, ca vitraliul frumos al unei catedrale.

Nu mai aveam decît o săptămînă pînă la 15 septembrie, data închiderii staţiunii şi ziua dezrobirii tuturor acelor pentru care şomajul cel mai crîncen este preferabil ocupaţiei bănoase, al cărei beneficiu „trebuie" să meargă la „stoss" sau la băutură, din cauza „soartei omului sărac".

Soarta era capul tuturor răutăţilor. Desigur, nu pentru cazul nostru, pentru că mie şi lui Mihail ne displăceau aceste două vicii, proprii numai degeneraţilor din toate straturile sociale. Cu totul altele erau pacostele soartei noastre. Aleanul în primul rînd. Un alean prietenos, totuşi violent. Ne era drag şi-l iubeam... Lui îi datoram acele zboruri, costisitoare fireşte, dar care ne curăţau sufletele de mocirla zilnică în care ne bălăceam, fără să aibă cineva vreo vină. Da ! În definitiv, pe cine puteam trage la răspundere de neputinţa de-a ne adapta la viaţa obişnuită ?... Societatea burgheză ? Dar această societate nici nu intra în socotelile noastre. Liber robilor din uzine şi cîmpii să urle împotriva nedreptăţilor capitaliştilor şi să pună mîna pe aceste bunuri pămîntene ; noi însă nu voiam să fim nici stăpîni, nici slugi. Dacă ar fi fost altfel, Mihail n-ar fi fugit niciodată de la ai săi ; iar eu n-aveam decît să mă astîmpăr o bucată de vreme, pentru ca mai apoi să mă instalez într-o situaţie de-a gata.

Mama mea, pe drept cuvînt, mă momea cu o viaţă dintre cele mai atrăgătoare, din toate punctele de vedere : o fată frumoasă, singura moştenitoare la părinţi, care erau nişte ţărani chiaburi ce mă voiau, în gura mare, dîndu-mi totul : pămînturi, vite, moară cu aburi şi altă moară. Nu cereau decît trei lucruri : un băiat fără apucături rele, care să nu fie risipitor cu averea lor şi să ştie să conducă cu mîini de stăpîn afacerile, femeia şi alegerile, unde trebuia scos mereu candidatul partidului. Bătrînul punea mîna în foc, că eu eram omul de care avea nevoie. Şi mama mea, în genunchi, mă ruga să primesc. Ea nu voia să recunoască, că aveam vicii şi mai ales unul puternic,

care mă făcea să fug de toate averile şi morile de pe pămînt.

Ah ! această neînţelegere de totdeauna îmi otrăvea viaţa şi-mi omora, cu încetul, pe buna mea mamă. Ea privea cu ochii plini de lacrimi, cum toţi vlăjganii de vîrsta mea se duceau unul după altul la „casa“ lor. Mai pe aproape sau pe departe, mă ţinea la curent cu însurătorile prietenilor mei din copilărie, fără să uite vreunul. După Petre, iată rîndul lui Pavel ! Şi în anul următor, amîndoi taţi ! Pe cînd ea, sărmana, nu-l avea decît pe Adrian, care nu voia nici să se însoare nici să fie tată, ca să fericească pe cea mai bună dintre mame. Nu-l avea decît pe el care o tulea deseori de-acasă şi cutreiera pămîntul, fără ţel şi fără căpătîi, ca un blestemat. Şi inima ei strîngea necaz după necaz, se îmbătrînea, văzînd cu ochii, apropiindu-se de mormînt.

„Du-te... Du-te întruna «peste nouă mări şi ţări», se tînguia ea. Într-o zi, cînd ai să te reîntorci, ai să găseşti un muşuroi de pămînt pe care o să ţi-l arate vecinii.“

Aceste cuvinte, pe care mama le rostea cu o resemnare înlăcrămată, îmi îngheţau inima. Gîndul că o soartă haină ar putea să rezerve mamei mele acestă nespusă durere de-a muri singură, fără să poată ţine la piept mîna fiului ei, mă îndemna să mă omor. Da, dacă se va întîmpla, cîndva, mă voi sinucide !

Cu sufletul îngrozit priveam faţa ei dragă, năpădită de zbîrcituri, scumpele ei mîini osoase care mă crescuseră, mă aruncam asupră-i şi o îmbrăţişam cu putere. Apoi :

— Lasă astea, mamă... N-ai să mori, cum spui, fiindcă aş fi în stare „să dau cu barda în Dumnezeu“. Vom muri împreună, ţi-o jur, fiindcă nu pot să trăiesc fără tine. Dar mai întîi vreau să şterg din ochii tăi toate necazurile care te rod acum şi am s-o fac în clipa cînd voi fi un scriitor.

— Ce e aia, scriitor ?

— Un om, care scrie romane frumoase şi pe care toată lumea îl iubeşte.

— Şi la ce-i foloseşte asta ?

— Cîteodată cîştigă foarte mulţi bani.

— Hm ! Tu vrei, deci, să fii un scriitor şi, pînă una, alta, eşti om de serviciu la un hotel ! Asta nu s-a întîmplat niciodată în neamul nostru. E drept, suntem ţărani să-

raci lipiți pămîntului, eu, spălătoreasă... Dar om de servici la hotel ! Mi-e rușine să scot capul în lume. Ceea ce faci prin alte țări, nimeni nu știe. Poți să fii și căcănar. Aici, însă, nu, nu ! Și dacă ai să reîncepi, îmi iau lumea în cap !

Era veșnicul ei cîntec, pe care-l știam pe de rost. Cu o singură variantă : rugămințile ca să mă însor. Amîndouă nu aveau asupra sufletului meu decît un singur efect : să mă întărîte la culme și să mă silească să-mi iau valea, repede-repede, orice s-ar fi întîmplat.

Nici de data aceasta nu făcui excepție. Mă săturasem pînă în gît. Nu mai mă puteam stăpîni. Știam că fiece nouă întîlnire cu mama nu reușea decît să mărească prăpastia dintre noi ; și pentru nimic în lume nu voiam să urăsc ființa pe care o iubeam mai mult ca orice, cu toate că nu puteam să-i fiu pe plac. Dar, cum mă depărtam de ea, dispărea încordarea dintre noi, dragostea învingea piedicile și ni se făcea dor unul de celălalt. Trebuia deci să plec.

Mihail îmi ceru să am răbdare încă vreo două-trei săptămîni. Eram la sfîrșitul lui septembrie, care promitea să fie cea mai minunată lună a anului : dimineți tare răcoroase ; căldura plăcută în timpul zilei ; apusuri de soare mărețe pe care le priveam de-a lungul miriștilor înmiresmate cu miros de fîn cosit. În hotelul nostru mai rămăsese ocupate pînă la sfîrșitul lunii încă douăsprezece camere, ceea ce ne bucura pe toți.

Dar două tragedii sîngeroase, ultima înspăimîntătoare, zgîlțîiră, una după alta, temeliile casei, golind-o în cîteva zile și de clienți și de slugi.

Prima dramă, fără urmări grave, ba chiar cu amănunte caraghioase, fu cît pe-aci să coste viața doctorului Bastaky, Don Juanul brăilean care secase lacrimile atîtor femei. Una din ele vru să le răzbune pe toate, prin ea însăși.

Era o fată foarte distinsă și puțin cam trăsnită, care aparținea aristocrației militare. O chema domnișoara general Mîrjan. Din cauza staturii înalte și-a privirii blajine, o poreclisem „girafa", dar n-aveam dreptate ; fi-

indcă, așa subțire și prăjină, era destul de grațioasă și felină, pînă în cele mai mici părți ale trupului.

Domnișoara general Mîrjan se apropia, melancolic, spre treizeci de ani și părea să ascundă în tărtăcuța ei mîndră idei de unul-singur. O credeau mistică, prea cucernică, posacă și își scotea părinții din sărite, prin spiritul de exagerată libertate. Nu primea observații de la nimeni. Avînd o avere personală, îi fusese ușor să se dezrobească de epitropia părintească, zvîrlind la coș toate perlele de ofițeri superiori, pe care tatăl său îi aducea în speranța unui măritiș.

Ce voia ? Iubea pe doctorul Bastaky, de-acum zece ani, pe tăcute și cu inima curată. Dar doctorului nu-i ardea de însurătoare. Iar neprihănirea îi dădea grețuri, ca și dulceața, bețivului.

Cu toate acestea, ținea la ea. În fiecare vară îi vedeai la Lac, plimbîndu-se și mîncînd împreună. Ea venea adesea la el. Doctorul se ducea în vila ei, ca s-o asculte cum cînta la pian. Încolo, nimic altceva. Nimeni nu putea bîrfi ceva. Ba, se șoptea chiar că „girafa“ îl ducea pe doctor cu zăhărelul !

Totuși, ceva se petrecuse în anul acela. Acadeaua căzuse oare în pliscul „Vulturului“ ? Și da, și nu, după cum o să vedeți !

Într-o după-amiază din acel septembrie văratec, domnișoara general Mîrjan trase cu pistolul, din pragul hotelului, două gloanțe, unul după altul, rănind grav pe doctor la umărul stîng.

Doctorul prăbușindu-se, într-un lac de sînge, nu se arăta prea îngrijat de rana sa. Nu se gîndea decît la faima lui de cuceritor.

— O să vezi că nebuna m-a făcut de rîs !

Chiar așa s-a și întîmplat. La poliție, domnișoara Mîrjan declară mîndru :

— Am vrut să-l ucid pe doctorul Bastaky, fiindcă m-a lăsat însărcinată, dar vă spun că nu m-am culcat niciodată cu el. Sunt încă fecioară !

Judecătorul căzu pe spate :

— Ah ! cum vine asta ? Explică-ne, te rog !

— Iată cum : am făcut cîteva băi împreună, în baia mea, fiindcă îl socoteam ca pe logodnicul meu. Și, de pe

urma acestor băi, am rămas însărcinată, din vina lui : mă tot mîngîia şi strîngea în braţe, pînă ce se satisfăcea. Lucru fără nici o primejdie pentru mine, zicea el... Or, rezultatul, iată-l : voi fi mamă, fără...

— Fără să fi gustat plăcerea pînă la sfîrşit ! Ei bine, domnişoară, de minunea asta doctorul Bastaky nu poate fi tras la răspundere !

Temerea profetică, exprimată de victimă, declaraţia nemaiauzită a viitoarei mame-fecioară, cît şi reflexiile comisarului făcură, în douăzeci şi patru de ore, de-o sută de ori ocolul staţiunii, bătînd toba pretutindeni. Toate familiile cumsecade, care aveau vreo fată mare, să cărăbăniră numaidecît, cu mîinile astupîndu-şi urechile.

Ceilalţi vizitatori îi urmară, chiar în săptămîna aceea, şi mai mîhniţi.

Întotdeauna găzduia la hotelul nostru doamna Orbeanu cu soacră-sa, care era suferindă. Sosise de-o lună de la Bucureşti. Doamna Orbeanu, după ce ţinuse de urît în luna iulie bărbatului ei la Căciulata, acum făcea pe îngrijitoarea soacră-sei la Lacul Sărat. Dar totul era de ochii lumii şi numai domnul Orbeanu o putea crede, pentru că, fiind ocupat cu afacerile, nu-şi vedea nevasta decît de sîmbătă seara pînă duminică seară, ca atîţi alţi bărbaţi fericiţi.

Doamna Orbeanu era o femeie de-o frumuseţe cum rar se vede chiar în România, ţara unde Dumnezeu a fost generos cu femeile frumoase, spre fericirea şi nenorocirea bărbaţilor. Poate şi-a femeilor, uneori. Fiindcă, de cele mai multe ori, ele nu se mulţumesc să guste în tăcere şi cu măsură plăcerile vinovate, care pentru bărbatul încornorat sunt ca şi cînd n-ar fi, de vreme ce nu le ştie. Nu ! această cumpătare femeia frumoasă o lasă numai pe seama bărbatului şi păstrează pentru ea porţiile duble. Pînă într-o zi, cînd mîna Atotputernicului se abate asupra ei, strivind-o ca pe-o muscă.

Am văzut mînia dumnezeiască pogorîndu-se asupra frumoasei doamne Orbeanu, făcînd-o piftie. Şi m-am răzvrătit împotriva justiţiei divine.

Fiindcă domnul Orbeanu, deşi bărbat minunat, nu era în realitate decît un morman de baligă moale. Toată lu-

mea-i mînca nevasta din ochi, numai el nu. De ce dracu, bărbați ca ăsta or fi luînd femei ca focul ? E ca și cum orbii și-ar cumpăra tablouri fără seamăn ! Și încă tablourilor prea puțin le pasă de cumpărători, pe cînd aceste statui perfecte și clocotitoare, cum sunt unele femei, suferă grozav ! „Cum ? se întreabă ele, omului meu îi este același lucru, dacă sunt frumoasă și caldă sau urîtă și rece ? !"

Și dacă bărbatul, într-adevăr, e nesimțitor, apoi femeia lui e liberă să se culce cu cine o apreciază.

Madam Orbeanu, pe care cunoscuții o strigau Elenuța, gîndea ca și mine și se lăsa prețuită cu o frenezie care mă înspăiminta. Simțeai amețeală numai privind-o, dar-mi-te s-o iubești ! Nu era adevărat că-și schimba amantul. Nu ! Era mereu cu același, ceea ce înseamnă că femeia frumoasă poate rămîne credincioasă unui singur bărbat, dacă îl iubește. Felul de-a fi al Elenuței te impresiona : nu era zi, nici noapte, să n-o vezi zbughind, ca o căprioară, către camera amantului, la etajul întîi, de unde cobora un sfert de oră mai tîrziu, cu obrajii în flăcări, cu ochii, de-un albastru închis, scînteind o lumină care țipa toată recunoștința de care plesnea inima ei, de femeie căzută în păcat. Și ca să înlăture eventualele primejdii, Elenuța se întrecea, de ochii bărbatului, în tot răstimpul vizitelor duminicale, cu atenții de nevastă credincioasă, drăgăstoasă, devotată, care numai pentru el trăiește, dăruindu-i toate clipele acelei „scurte" zi de fericire. Aceeași îndatorire îi arăta, seara, la plecare, ducîndu-l la gară, suindu-se în trenul de București și mergînd o stație împreună cu el.

Gestul ăsta i-a fost fatal.

Domnul Orbeanu nu prea avea nevoie de o asemenea probă de dragoste și n-o prețuia decît în măsura în care-i gîdila mîndria. Își petrecea duminica, plictisindu-se între o mamă pe jumătate tîmpită, și o nevastă care-l copleșea cu mîngîieri, la care el credea că are dreptul prin actul de căsătorie. Nu ieșea nicăieri, nu vedea pe nimeni. Singura-i plăcere era de-a se întinde pe un *chaise-longue*, așezat în balcon, la umbra frumoșilor tei, pe care-i privea visător. Ca o baligă moale !

În jurul acestei baligi, o femeie dintre cele mai rîvnite juca o mică comedie de dragoste, păzindu-se să nu se

dea de gol. Apoi, la miezul nopții, lua loc, alături de el, în vagonul cu paturi al trenului de București, ceea ce îl făcea pe Orbeanu să se umfle de mîndria că nici o altă femeie n-ar fi făcut așa ceva pentru bărbatul ei. După cincisprezece minute, trenul automotor se oprea la Silistraru, o haltă la cinci kilometri de Lacu-Sărat. Elenuța își mai îmbrățișa o dată bărbatul, cobora din vagon, se urca într-o căruță și alerga năprasnic spre singura ei dragoste, cu brațele pline de levănțică.

Ultima duminică o așteptarăm zadarnic, pînă la două noaptea. Făptura sa înaltă nu se zărea, ca de obicei, cocoțată în vîrful carului cu fîn, la spatele țăranului care mîna liniștit pe marea alee, cufundată în întuneric.

Abia spre ziuă, un jandarm ne înștiință, cu o față ca de mort :

— Madam Orbeanu a fost măcelărită la o barieră de cale ferată. Domnului Orbeanu i s-a comunicat pe drum și ne-a telefonat că s-ascundem nenorocirea față de coana-mare. Domnul va sosi mîine cu primul tren. Cadavrul nenorocitei se află la infirmeria Lacului, dar e de nerecunoscut. Și omul adăugă, cu privirea rătăcită : Cînd te gîndești că țăranul și calul n-au pățit nimic ! Numai partea dindărăt a căruței a fost sfărîmată de tren.

Hm ! desigur. Atotputernicul n-avea nimic de răfuit cu bietul cal și țăran.

Pe la vreo șapte dimineața, îmi luai inima în dinți și plecai la infirmerie. Gardianul, un prieten, mă sfătui să n-o privesc :

— E ceva îngrozitor... Numai un braț i-a mai rămas intact.

— Lasă-mă să-l văd.

Eram singuri. Pe dușumeaua unei camere murdare, un morman acoperit cu un cearceaf plin de sînge. Gardianul ridică un colț al cearceafului ; o mînuță albă, delicată, pe care o cunoșteam atît de bine, apăru palidă. Îngenuncheai și-o sărutai cu capul năuc și tîmplele bătîndu-mi să se spargă.

— Ai iubit-o, cîndva ? mă întrebă paznicul.

— Mult.

În clipa aceea sosi la fața locului Orbeanu și întreg

Parchetul Brăilei. Mă retrăsei spre ușă. Domnul Orbeanu, după față, nu prea părea nenorocit. Mai mult galben.

Puțin mai tîrziu, îl auzii îngînînd, cu voce schimbată :

— Sărmană Elenuță ! Dacă m-ai fi iubit mai puțin, nu ți s-ar fi întîmplat asta !

„Nătărăul dracului !" murmurai eu, îndepărtîndu-mă...

V

MOARTEA LUI MIHAIL

Mihail a murit și eu rătăcesc ca o umbră care și-a pierdut sufletul...

O, Mediterană ! Nu te mai iubesc. Trei ani de-a rîndul el ți-a cerșit un mic culcuș, scăldat în soare. I l-ai refuzat, tu care ești așa de generoasă cu păduchii și cu năpîrcile. El — ființa rară, a cărui prezență pe pămînt e dintre acelea care justifică și îndreaptă greșelile Creațiunii — n-a putut să-și găsească un sărman colțișor sub soarele tău, pentru ca să-și dezmorțească oasele înlemnite de boală.

Uf !... Viața nu-i altceva decît o escrocherie divină.

Ne-am despărțit pentru totdeauna, într-una din zilele lunii august 1909, la Brăila. Mergea încovoiat, sprijinindu-se pe un baston. Obrazul lui pămîntiu transpira mereu broboane de sudoare grasă. Tusea, expectorația abundentă, îi curmau răsuflarea. Totuși, ținea să-mi vorbească destul de des, dar nu putea s-o facă decît stînd jos.

Îl ascultam, îngrozit, nevoind să cred ochilor și urechilor mele. Mihail pleca... Mihail murea... Ce mă mai putea face să continui a dori viața ?

Cred că și disperarea asta e tot o minciună ! Îmi dau seama astăzi, cînd, după patru ani, continui totuși să trăiesc și să sper mereu că voi primi vești de la prietenul meu. Ori, el mi-a spus-o răspicat, la plecarea vaporului spre Odesa : „Să știi, dacă o să întîmpinăm furtuni, dacă va trebui să sufăr prea mult, am să m-arunc în mare —

şi numai în cazul acesta tu n-ai să mai primeşti, niciodată, nimic de la mine. Altfel, am să-ţi scriu de îndată ce sosesc la Odesa, apoi de prin toate oraşele mai de seamă care sunt semănate în drumul meu pînă la Kazan".

Mi-a spus cuvintele astea în 1909. Acum suntem în 1913. Şi eu aştept mereu acea primă scrisoare din Odesa. Deci, oasele celui mai mare dintre prietenii mei, se odihnesc în fundul Mării Negre !

Mi se mai întîmplă şi acum, de mai multe ori pe zi, mergînd singur pe stradă, să mă întorc brusc şi să privesc la stînga mea : în partea asta obişnuia să stea Mihail, întotdeauna. În partea asta l-am simţit, timp de şase ani. Chiar în vremea acelor scurte „vacanţe prieteneşti" — cum numeam noi bosumflările noastre sau despărţirile de-o lună sau două — sufletul lui era veşnic prezent la stînga mea. Atît de prezent, încît nu încetam de-a avea lungi convorbiri împreună.

Căci, niciodată, certurile noastre n-au putut să ne facă să uităm cît eram de legaţi unul de celălalt. Legaţi... Aici noţiunile *dragoste*, *prietenie* sunt neputincioase ca să lămurească legătura sufletelor noastre. Acesta era un fel al nostru de-a trăi. Putusem să ne încredinţăm, de-a lungul anilor, că nimănui nu eram de folos şi nimeni nu ne era, în măsura în care ne simţeam noi, unul celuilalt.

Constatam, în jurul nostru, că oamenii se iubesc şi pot înceta de-a se mai iubi. Alţii se despărţeau, uneori, tot iubindu-se ; cele mai adesea, din cauza unei neveste gîlcevitoare. Dar, într-un caz ca şi în celălalt, nepăsarea, uitarea, chiar — după un timp oarecare — acopereau cu linţoliul lor ochii care se iubiseră altădată.

O ! deşertăciunea iubirii, tu nu eşti nimic altceva decît deşertăciune ! Slavă Creatorului : inima mea a cunoscut inima lui Mihail, a cunoscut iubirea care striveşte şi înlătură totul, şi triumfă pe deasupra întregii necurăţii, a noroiului din care suntem făcuţi. Triumfă, vai, asudînd cu broboane de ulei sfînt, ca faţa lui Mihail, în ziua despărţirii noastre !

Îmi dădeam seama de această biruinţă, mai ales în vremea încercărilor la care ne supuneau certurile noastre, urmate de cîte o despărţire. Acestea au fost epocile cînd

ne-am iubit mai mult; adică fără umbră, într-o înțelegere deplină. Sufletele noastre, însîngerate, se căutau atunci și se regăseau, cu ușurința cu care rîndunelele își regăsesc cuibul. Simțeam inima lui Mihail zvîcnind la stînga mea. El o simțea, pe-a mea, la dreapta lui. Nici un fel de răgaz între forțele nemuritoare!

Ce puteau, oare, să spună sufletele noastre, în aceste convorbiri tăcute? Nimicuri... Numai prostii!... Sunt astăzi un om care se apropie de treizeci de ani, am vagabondat, timp de șase ani, în lungul și-n latul Mediteranei, am citit mult, am văzut mult, am simțit mult și-mi dau perfect seama că, dacă e adevărat că știința lui Mihail mă subjuga totdeauna, că ideile și convingerile lui mi le însușeam adesea — nu era totuși latura asta a individualității lui, aceea care ar fi putut să îndreptățească dragostea mea unică, pentru el — după cum, la rîndu-i, mă iubea cu aceeași putere, dar nu pentru cine știe ce însușiri reale, puternice, nestrămutate.

Nu! Eram plini de contraziceri. La început, eu mai mult decît el. Apoi, cînd tuberculoza și frica de moarte i-au întunecat conștiința, — împingîndu-l să-și caute scăparea, cînd lîngă alcovul patroanei sale octogenare din Cairo, evreica multimilionară și catolică, ce era să-l convertească la catolicism, cînd lîngă călugărul de la Sfîntu-Munte și chiar în brațele hotelăresei de la Lacul Sărat, a trebuit să lupt mult cu mine însumi, ca să înlătur urîțenia care-i cotropea frumoasa figură și să-l păstrez, neatins, în sufletul meu.

În momentele acelea mi-aminteam de sluga „păduchioasă“ care citea pe *Jack*, în original, în murdara plăcintărie a bunului Kir Nicola. Mă gîndeam la lungul său martiriu, de tînăr nobil, rătăcitor voluntar, supunîndu-se tuturor muncilor silnice pentru o bucată de pîine. Mai aruncam în talgerul balanței acel cult al Frumosului și al Binelui, pe care Mihail îl profesa, în ciuda odioasei sale mizerii trupești, acel cult care întărea propria-mi credință și mă salvă din ghearele disperării, într-o vreme a adolescenței mele, cînd — de la maică-mea pînă la ultima cumătră bețivană — toată mahalaua se unise împotriva mea, ca să mă declare nebun.

Am contopit atunci, la un loc, destinele noastre.

Iată totul. Sufletele noastre n-aveau să-şi spună mare lucru. Îmi închipui că în eternitate armonia provine din tăcerea absolută. Cuvîntul pare să fie o pedeapsă, pe care Dumnezeu a aplicat-o singurului animal încrezut de pe pămînt.

Nu convorbirea era motorul care hrănea cu dragoste prietenia dintre mine şi Mihail, ba chiar nici *prezenţa noastră materială,* ci numai faptul că fiinţam unul în sufletul celuilalt. O înţelegere desăvîrşită se crease, probabil, între noi, — cine ştie în ce moment al vieţii noastre comune. Poate chiar în clipa cînd ne-am încrucişat privirile pentru întîia oară. De-atunci, vorbirea ne-a rănit şi îndepărtat adesea. Tăcerea, niciodată. Căci convorbirile noastre obişnuite nu difereau ca atmosferă de cele ale muritorilor, pentru că depuneam aceeaşi bunăvoinţă şi doză de mîndrie. Nu eram, doar, nişte sfinţi. Şi, mai ales, nu trebuie să se uite piatra de încercare a prieteniei noastre : Banul. Banul cîştigat şi cheltuit în devălmăşie. De cîte ori nu ne-a otrăvit sufletele ! Şi unul şi altul ne-am acuzat, pe nedrept, de egoism. Cuvinte grele ne-au scăpat.

Dar, oricare ar fi fost miezul neînţelegerii, niciodată n-a fost în stare ca să şteargă din conştiinţele noastre acea întrepătrundere sufletească, pe care o simţeam fără pereche, în lungul şir al prieteniilor noastre făcute în ultimii zece ani.

Mereu la stînga mea, de aproape sau de departe... De departe, chiar şi mai bine decît de aproape ! Timp de şase ani de-a rîndul.

Acum s-a isprăvit !

Este deci adevărat, că nimic din ce există pe lumea asta nu există în cealaltă ! Sufletul lui Mihail nu mai are nevoie de acela pe care hîrca mea îl ţine zălog. Nu-l mai simt deloc, la stînga mea. Dimpotrivă, simt perfect ruptura totală, spulberarea oricărui acord. Sufletul său nu mă mai vrea. El trebuie să fi *devenit altceva.* S-o fi unit, pe de-ntregul, *cu totul.* Şi acest *tot*, care nu-i al nimănui, trebuie să fie foarte deosebit de ceea ce este al meu şi al tău.

Îmi dau seama bine de ceea ce spun. Sufletul meu însuşi mă ajută să înţeleg. Acest suflet care nu mai este pentru mine, ceea ce era pe vremea cînd trăia Mihail. El însuşi şi-a schimbat felul de-a fi, din clipa cînd sufletul prietenului meu s-a dezrobit de apăsarea humei. Sufletul meu a cunoscut cu precizie data acestei liberări. M-a înştiinţat, chiar. Întîi n-am voit să cred. Iar cînd am înţeles adevărul, după şase luni de aşteptare deznădăjduită, sufletu-mi păru străin sau ca şi cum ar fi fost bolnav. Sau adormit. Nu-l mai simţii vibrînd pentru această viaţă puternică, ce se ţinea veşnic la stînga mea.

Fu aşa, din cauză că la stînga mea nu mai era decît o prăpastie întunecată.

Merg, acum, de-a lungul acestei hrube fioroase.

Şi, ce fenomen ! Redeviu, încet-încet, fiinţa fără rost, de-acum nouă ani, aşa cum eram înainte de a cunoaşte pe Mihail, cînd nu mai ştiam ce să cred de mine însumi.

Totuşi, dacă la stînga mea e neantul, la dreapta mea e lumea. După ce am cunoscut pe Mihail, lumea asta nu-mi mai părea atît de urîtă, de duşmănoasă. În orice caz, o primii aşa cum era.

Astăzi, viaţa îmi pare mai străină ca niciodată. Un om o apropiase de mine. Acelaşi om, dispărînd, a îndepărtat-o. Nimic din tot ce am simţit şi iubit în timpul vieţii mele cu Mihail, nu mai simt şi nu mai iubesc de cînd rătăcesc singur pe lume.

Sentimentul acesta n-are nimic vag în el. Încep chiar să mă întreb dacă Mihail a fost o realitate sau numai o apariţie halucinantă. Dacă a fost o realitate, atunci ea este asemănătoare celei a lui Christos. Iisus nu s-a mai repetat, în viaţă. Nici Mihail. De patru ani de zile, cu cît îl caut mai aprig printre oameni, cu atît îmi dau seama că este inexistent. Trebuie să existe, deci, suflete de sărbătoare, pe care Dumnezeu le trimite printre oameni în zilele mari ale veşniciei lui.

Singură dragostea noastră e în stare să recunoască aceste suflete. Ea, singură, poate să le urmeze. Căci ele, fără să se asemene cu cineva, se confundă cu orice : chiar şi cu vitele unui staul.

Dar vai ! Această dragoste — care ne ajută să descoperim sufletele de zile mari ale Veşniciei — nici ea nu

ne este acordată pentru trebuințele zilnice. La fiecare treaptă a înălțării corespunde o scară a mijloacelor.

Odată cu dispariția lui Mihail pieriră și mijloacele mele de a iubi un om, așa cum iubești un Dumnezeu. Și nu știu ce lipsește mai mult pe pămînt : acești Dumnezei ai vieții sau dragostea pe măsura lor ? Pentru mine, ambele veniră și se duseră pe aceleași căi tainice.

A fost doar o vizită. Care a durat nouă ani și-mi făcusem dintr-însa o obișnuință. Crezui că nu putea să fie altfel. Dar de unde ! Nu fusese decît marea mea zi de sărbătoare. A pierit ca o eclipsă ! Revenii la oamenii de toate zilele și la această dragoste de care ei se servesc ca să-și dezmorțească ciolanele.

Acum totul e călduț.

Sufletul meu face așa ca și cum n-ar fi fost vorba de nimic. Dormitează. Rămîne mut în fața întrebărilor mele. Pentru el, toate situațiile sunt acceptabile, deoarece pasul său e în ritm cu Veșnicia și pare să nu-și aducă aminte de nimic.

Dar eu, care merg cu pas obișnuit și care-mi amintesc de Mihail — eu sufăr. Veșnicia mea e ziua de care mă izbesc, cînd mă trezesc dimineața.

Pe vremea cînd Mihail era realitatea mea, trăiam în ritmul ei. Ea începu din ziua în care îl descoperii în plăcintăria lui Kir Nicola și sfîrși în ziua în care mă părăsi pe cheiul debarcaderului din Brăila. În tot acest răstimp aveam toate motivele să cred în măreția existenței.

Astăzi nu mai am nici unul. Mă regăsesc în mijlocul acelei lumi, dinaintea lui Mihail. Nu mai văd în jurul meu decît oamenii de totdeauna și de peste tot, care trăiesc pentru ca să mănînce și să se înmulțească. Nu-i urăsc, dar nici nu mă interesează. Nu sunt obișnuit să privesc viața ca o iesle și o crescătorie. Netăgăduit, știu că omenirea face tot ce poate ca să nu se mai tîrască pe burtă, dar mărturisesc că sforțările ei în direcția asta nu-mi produc decît milă. Nimic mare nu se face cu sforțări.

Înălțările către divinitate sunt imnuri de lumină. Nu miros a ulei.

Sunt, cum a dat Dumnezeu, fără să mi se cuvină nici laude și nici mustrări. Nu stă în puterea mea să fiu mare. Prin urmare, e și natural ca să nu-mi simt mediocritatea.

Iată legea vulgului.

Ea nu e și a mea. De ce am fost eu singurul care am identificat pe Mihail, de la prima aruncătură de ochi ? Ceva și mai mult : de ce am fost eu singurul care l-am cerut vieții și l-am căutat ? Căci nu te ostenești decît pentru lucruri de care nu te-ai îndoit niciodată, întocmai ca și inventatorii de geniu care, de fapt, nu descoperă nimic. Iar azi, cînd mi-am pierdut prietenul, de ce numai eu sunt singurul care sufăr atît de mult, că abia îmi mai recunosc propriul suflet ?

Ah ! ce trist este să te vezi iarăși scufundat în viața obișnuită, după ce, un timp, te-ai bucurat de cea excepțională !

Prietenia fiecăruia pentru fiecare sau a tuturora pentru toți. Prietenia, simțire secundară, care își așteaptă rîndul ca să fie introdusă...

Asta e totul de care pot să „dispun". N-am decît să aleg. Varietatea e mare și pentru toate gusturile, de la prietenia cu cuțitul la brîu, pînă la prietenia socialistă standard.

Toate știu să aștepte. Un defect de mare însemnătate. E, dealtfel, singurul cusur pe care li-l reproșez. Deoarece, atunci cînd e vorba de dragoste, nu înțeleg decît una singură : aceea care trece întîia în toate întrebările vieții.

De ce oare Dumnezeu o fi făcut în domeniul sentimentelor, ceea ce noi oamenii facem în domeniul hainelor de gata : o sută de costume, unul mai prost decît celălalt ?

Omul putea să trăiască și să moară la fel ca animalele, care nu sunt lipsite de noblețe în simplicitatea lor și mult mai puțin crude decît omul, căci ele nu știu să chinuiască. Să fie, oare, pentru noi un semn de superioritate sau mai curînd o meteahnă, această bogăție de sentimente — pe cît de felurită pe atît de fără nici un folos — și de care dispunem în viața noastră de fiece zi ?

Dar gîndurile Creatorului sunt de nepătruns. Eu și cu Mihail n-aveam decît să-i mulțumim pentru hatîrul ce ni l-a făcut, de-a ne fi înzestrat cu o putere de iubire care apropie pe om de divinitate. Iubirea n-are nimic pămîn-

tesc. Ea nu dă simțirilor noastre nici bucuria, nici suferința celorlalte sentimente sau pasiuni. Ea nu exaltează și nici nu biciuește, căci tărîmul ei este sufletul.

Dragostea este în întregime făcută din calm și egală continuitate.

Să povestesc acum sfîrșitul lui Mihail. El nu s-a mai întors în Egipt decît o singură dată : în iarna anului 1908—1909. Îl întovărășii, bineînțeles. Plecarăm mai tîrziu ca de obicei, din cauza împrejurărilor. Părăsind „Hotelul Bobescu", în septembrie, prietenul meu căzu bolnav de gripă și trebui să se îngrijească pînă la mijlocul lui octombrie. Apoi, tocmai cînd era restabilit și gata de plecare, se porni o vreme rea.

Toată toamna, pînă la Sf. Niculae, fu îngrozitoare. Așa că furăm siliți să stăm la călduricä, lîngă buna mea mamă, care se simțea fericită. Ziarele ne aduceau, de pe întinsul mărilor, cele mai rele știri ; furtuna bîntuia aproape fără încetare. Mihail crăpa de necaz.

— Atîtea zile frumoase pierdute ! spunea el, privind ploaia amestecată cu zăpadă, care biciuia geamurile.

N-avurăm încotro și ne resemnarăm. Mihail suferea prea mult de rău de mare, ca să ne aventurăm pe-o asemenea vreme. Citirăm cu nemiluita, jucarăm adesea cărți, ca s-o distrăm pe mama și petrecurăm un lanț de seri duioase, la gura sobei, depănînd probleme de înaltă literatură sau afundîndu-ne cu sufletele în acele lungi tăceri, care erau un fel de băi de lumină ale prieteniei noastre.

În sfîrșit, după șase decembrie, un ger uscat aduse timp frumos. Numaidecît o pornirăm la drum, spre marea părere de rău a bietei mele mame.

Sezonul, pe care-l petrecurăm în iarna aceea în Egipt, nu avu nimic neobișnuit și ar fi putut să treacă fără cel mai mic incident, dacă închipuirea mea aprinsă nu și-ar fi băgat coada, ca să mă facă să iau foc în fața unui nou miraj, cum numai prin partea locului se poate vedea. Am nesocotit iarăși, în împrejurarea aceea, înțelepciunea lui Mihail. Noroc că paguba nu fu prea mare. Iată ce pățirăm.

Eram, de data asta, destul de bogați ca să putem trăi toată iarna, fără să muncim. De la „Hotelul Bobescu",

Mihail ieşise cu o mie cinci sute de lei economii, iar eu cu o mie. Din această sumă mai aveam împreună două mii de lei, cînd, în ajunul Crăciunului, ne instalarăm într-o cameră frumoasă, dintr-o încîntătoare regiune a Nilului. După o săptămînă de viaţă cumpătată — cuprinzînd două mese îndestulate pe zi, luate într-un modest restaurant grecesc, mai adăugîndu-se, la fiecare trei zile, şi cîte o straşnică plimbare cu tramvaiul spre Piramide sau spre Heliopolis, — experienţa ne demonstră că cheltuielile noastre generale nu treceau de două sute de lei pe lună.

O linişte duioasă se întipări atunci pe faţa lui Mihail. Gîndul că avea putinţa să trăiască astfel, luni întregi, la adăpostul oricăror griji băneşti, îl umplea de speranţe. Prăpădit cum era, nu mai putea face nici un fel de muncă. Orice perspectivă de reîntoarcere silită la muncă, înainte de-a se fi refăcut pe de-a-ntregul, îi dădea cele mai negre gînduri. Îmi spunea :

— Doi ani de viaţă ca asta pe care o ducem azi, e tot ce aş cere Soartei. Nu m-aş mai clinti din Egipt. Iarna, la Cairo. Vara, la Alexandria. M-aş mulţumi chiar cu o singură masă pe zi. M-aş lipsi de orice distracţie care m-ar costa mai mult de cinci franci pe săptămînă, socotind şi cumpăratul cărţilor. Fiind singur, asta mi-ar reveni cam la vreo sută douăzeci de lei pe lună. Cine ar fi aşa de milostiv, să mi-i dea, timp de doi ani ?

— Cine ar putea mai bine decît părinţii tăi ?

— Iar o îndrugi cu părinţii mei ! Ţi-am spus de atîtea ori că nu vor mai avea veşti despre mine, decît dacă ar trebui să mă întorc acasă, ca să-mi dau sufletul. Altfel, voi rămîne mort pentru ei, ca şi pînă acum.

Mă simţeam aşa de nenorocit că nu puteam să-i spun : „Iată ! nu te mişca din Egipt. Voi munci şi-ţi voi da cei o sută douăzeci de lei !"... Dar cum să-i dau, cînd ştiam că nu sunt în stare să mă chivernisesc nici pe mine însumi, aşa cum trebuie ? !...

Mărturisii într-o zi această tristeţe unei cunoştinţe proaspete pe care o făcusem în mahalaua Musky, unde luam masa şi petreceam o parte din zi. Era un român de-o vîrstă cu mine, dar îngîmfat şi spilcuit, care risipea aproape trei sute de lei pe săptămînă cu masa, locuinţa, cafeneaua

și mai ales cu „Tirul de porumbei“, unde ponta în fiecare zi. pe mîna „așilor“ carabinei. Ne tîrî și pe noi de cîteva ori, căci era generos — o generozitate cam dezmățată — dar avea băiatul inimă bună, încasînd fără supărare toate zeflemelele provocate de purtarea lui ușuratică, ce-l făcea să toace în opt zile toți banii de pe o lună. Pentru ca apoi să fie silit să-și „tapeze“ prietenii și chiar pe consulul nostru.

Tînărul se numea Teodor Moldoveanu, dar cafeneaua îi spunea Tudorică. Originar din județul Muscel, Moldoveanu spune că-i „băiat de familie“. Se mai șoptea despre el. că o frumoasă moștenire avea în curînd să-i „cadă în plisc“. Afirmațiile astea ar fi putut ușor să treacă drept „gogoși“ în ochii maeștrilor minciunii — români sau altă nație — din strada Darb-el-Barabra, dar flăcăul poseda un document autentic, care făcea furori : era un permis pe căile ferate, clasa întîi, cu fotografie și mențiunea *„funcționar la Ministerul de Interne“*. În sfîrșit, putea fi văzut uneori plimbîndu-se în trăsură cu domnul Bîcleanu, consulul nostru, faimos prin asprimea cu care trata pe toate epavele naționale. care se duceau să-i ceară „ajutor și protecțiune“, așa cum stă scris în pașaport. Ori, într-o zi, Moldoveanu trimise la consul un comisionar cu o scrisoare și omul se întoarse aducîndu-i într-un plic cinci lire sterline. „Minunea“ se petrecu la cafenea. Toți pehlivanii, ba chiar și oamenii serioși, rămaseră cu gura căscată. Din ziua aceea, reputația de „băiat de familie“ a lui Tudorică fu fapt împlinit.

Nu trecu mult și o altă faimă veni să se adauge celei dintîi : „Tudorică are neamuri la Ierusalim“. Și trage-i băiete cu cererile și promisiunile de intervenție în favoarea tuturor dezertorilor și nesupușilor români, de care Egiptul e plin.

Această situație îngăduia lui Tudorică să „tapeze“, cu succes, pe oricine, știut fiind de toată lumea că cel mai al dracului dintre consuli îi da bani, cu ușurință. Se spunea, chiar, că „băiatul de familie“ datora deja sume destul de frumușele, la Cairo, unde se afla de două luni, într-un lung concediu „pentru cauze de boală“. E adevărat că de cîte ori îi soseau bani din România, Moldoveanu își plătea

o parte din datorii şi nu uita, mai ales, pe domnul Bîcleanu. Ceea ce însă nu-l împiedica, chiar de-a doua zi, împrumuturile să-şi reia cursul şi mai aprig — felul lui de-a trăi şi cu deosebire „Tirul“ înfulecîndu-i, cît ai clipi, orice ban i-ar fi căzut în mînă.

Mihail urmărea pe Tudorică cu un ochi destul de neîncrezător, deşi îl trata cu politeţe. Moldoveanu era amorezat de distincţia prietenului meu, îl plictisea cu lungi conversaţii în franţuzeşte — „o franţuzească pentru vacile savoyarde“ , spunea Mihail — şi nu mai ştia ce să facă pentru a-i fi pe plac. În „zilele cu franci“ ne tîra prin restaurante mari, la spectacole, ne plimba cu trăsura iar în toate după-amiezile ne chinuia cu odiosul său „Tir“, unde respingătorul masacru al bieţilor porumbei ne revolta mai mult decît toate pierderile de bani suferite de scrîntitul nostru.

— Eu cred că am face bine să ne despărţim de acest Tudorică, îmi zise într-o zi Mihail. În ceea ce mă priveşte, pe viitor, n-am să mai primesc nimic de la el, fiindcă, înainte de toate, e un nătărău !...

Era un nătărău, judecînd mai ales după cărţile pe care le citea : *Hainele negre, Castelana cu masca roşie, O crimă în Spania* etc. — toate în franţuzeşte. Înghiţea mormane întregi din acest soi de literatură, tot timpul cît se afla în regim de „post“.

Nu fusei de părere să rupem legăturile, fiindcă, într-o zi, mărturisindu-i jalea mea cu privire la starea nenorocită a lui Mihail, Tudorică îmi răspunse, cu lacrimile în ochi :

— Cum ? Domnul Kazansky nu are unde să-şi petreacă vara viitoare ? Dar e simplu ca bună ziua, veţi veni amîndoi la mine, la Cîmpulung. Ştiţi că la noi, în Muscel, e climatul binecuvîntat al tuberculoşilor. Veţi fi ca la dumneavoastră acasă, atîta timp cît vă va face plăcere.

Mă zăpăcii de-a binelea .Speranţa mă orbi. Mihail era scăpat !

Mihail fu şi el mişcat :

— Da... Cîmpulungul este un minunat colţişor de Elveţie românească şi te asigur că n-aş face nici un fel de fasoane în faţa unei oferte de găzduire gratuită, chiar dacă ea mi-ar veni din partea diavolului. Numai că... nu cred

o iotă din tot ce povestește și face să se povestească despre sine acest bezmetic de Tudorică...

— Dar i-au dat lacrimile, cînd a aflat halul în care ești !

— Eu nu spun că n-are inimă. Dar e un zănatec în toată legea și un prost fără margini. N-am nici o încredere în el. N-ai băgat de seamă că faimosul lui permis este expirat de mai bine de un an ? Cît despre postul său la Ministerul de Interne, ar putea foarte bine să nu fie decît un simplu agent de la „brigada treia“, ca toți „studenții de meserie“, de teapa lui.

— Mie nu-mi pasă de ce ar putea să fie în realitate, căci n-am de gînd să-mi fac dintr-însul un prieten. Un lucru e sigur : consulul nostru îi cunoaște familia. Altfel, nu i-ar fi acordat încrederea sa. Iar dacă Tudorică își ține făgăduiala ce ne-a făcut-o, sunt gata să mă bag argat la el pe timp de un an.

Mihail rămase la bănuielile lui. Eu mă agățai de speranțele mele. Și continuarăm să-l tratăm prietenește, fără să mai primim vreuna din invitațiile lui, la dreapta și la stînga.

Tudorică își repetă făgăduiala și față de Mihail, rugîndu-l să nu-i strice „fericirea de-a ajuta la vindecarea lui“.

— Dealtfel, adăugă Moldoveanu, n-o să fiți singur la noi. Bunul nostru Corbeanu are să se afle și el acolo.

Bunul Corbeanu era un tînăr lucrător, strungar, din atelierele docurilor din Brăila și tovarăș al meu din copilărie. Tuberculos înaintat, își plimba, de cîteva luni, la Cairo, sfîșietoarea-i gravitate melancolică, naturală, mutismul lui trist și convingerea că nu se va mai vindeca. Din cea mai fragedă copilărie, două patimi se deșteptară în el : armonica și vînatul. Flăcău, deveni stăpîn pe amîndouă. Dar, una din ele, vînatul, avea să-l fericească într-o zi cu o pleurezie, care-l trînti în tuberculoză. Cu un an, în urmă, după șase luni de concediu plătit, statul, patronul său, îi făcu cunoscut că are nevoie de lucrători zdraveni și-l concedie. De-atunci, Corbeanu trăgea targa pe uscat, trăind din ce-i dădeau sărmanii lui părinți și din ce-i aducea măiastra sa armonică, de care era îndrăgostit și nedespărțit.

Tăcut, plăpînd ca o fată și blînd ca un miel, venea în fiecare seară să se așeze pe terasa lui Goldenberg, în Darb-el-Barabra. Și acolo, cu privirea pierdută spre bungetul de sălcii din bălțile lui iubite, Ionică dădea drumul degetelor sale deșirate să alerge grațios pe nenumăratele clape ale armonicei, căreia îi smulgea cu îndemînare o nesfîrșită varietate de melodii. Corbeanu cînta întotdeauna pentru propria-i plăcere și nu ieșea din gravitatea-i bolnăvicioasă nici în fața aplauzelor celor mai înfocate ale ascultătorilor, cuceriți de arta lui. Banul pe care i-l dăruia vreun ins mai generos, îl primea tot mutește, cu o binevoitoare moțăire din cap. Nu lua parte niciodată la vreo discuție mai îndelungată.

— De ce să vorbesc ? mă lămurea el odată. Mai întotdeauna oamenii sporovăiesc, ca să nu le stea gura. Prostii. Și cînd li se întîmplă să aibă cîte o discuție mai interesantă — cam ca acelea care au loc, uneori, între tine și Mihail — atunci îmi place să ascult, fără să mă amestec. Căci nu totdeauna pricep despre ce e vorba. Tu știi că în viața mea n-am făcut decît trei lucruri, dar le-am făcut așa cum trebuie : strungăria, vînatul și armonica.

Un zîmbet dureros îi alunecă pe buze. Adăugă :

— Acum mai fac o a patra treabă, tot atît de bine : crăp, încetul cu încetul.

Mihail iubea și stima pe Corbeanu, așa cum rareori o făceau oamenii. Auzind că și el era poftit de Tudorică la Cîmpulung, prietenul meu îl întrebă într-o zi :

— Ia spune-mi, Corbene, dumneata crezi în seriozitatea acestei invitații ?

— Sunt nevoit să cred, răspunse el repede. Tudorică îmi datorează pînă acum zece lire sterline.

— Cum ? Zece lire ? Dumneata care trăiești cu pîine și sardele ? Cum ai putut să-i încredințezi o sumă așa de mare ?

— Uite-așa, cu țîrîita.

— Oo... pungașul ! strigă Mihail revoltat.

— Nu cred să fie un pungaș.

— De ce nu ? ! Fiindcă a intrat pe sub pielea consulului vostru ? Ce mare scofală ! ?

— Nu de asta ! Ci fiindcă a intrat pe sub pielea cuiva de pe aici, care e un șmecher în stare să bage în buzunar o sută de consuli. E Nicolau, bărbierul craiovean, care are prăvălie pe Musky, de-aproape cincizeci de ani. Ei bine, Nicolau avea nu știu ce afaceri de descurcat în România și Tudorică a reușit să-i obție o hîrtie oficială din București, care a lăsat pe bărbier cu gura căscată. Acum, duce-ți-vă să vedeți cum îl ferchezuiește Nicolau pe Tudorică, în toate diminețile. Nici pentru un maharadjah nu s-ar osteni cu atîa îndemînare, căci bărbierul e bogat și zgîrcit. Își permite să scuipe peste consuli și peste toată lumea. Cu toate astea, i-a împrumutat lui Tudorică cincizeci de lire. Iată ce mi-a dat încredere mai mult decît domnul Bîcleanu. Pînă astăzi, nimeni n-a reușit să-l tragă pe sfoară pe Nicolau.

— Ei, bine ! zise Mihail, cu Tudorică o să i se-nfunde ! O să vă tragă chiulul la toți.

Și chiar așa s-a întîmplat. A păcălit pe toată lumea... chiar și pe noi ! Căci, într-o zi, Tudorică veni foarte înfierbîntat să mă roage ca să-l împrumut cu cinci lire, și eu atîta am stăruit, încît Mihail i le dădu, spunîndu-mi numaidecît :

— Aceste cinci lire, pe care le-ai văzut ducîndu-se, înseamnă pentru noi, cinci săptămîni mai puțin de viață tihnită. Acum, nătărăii suntem noi, nu Tudorică !

— Dar am să-i cer, cu insistență, ca să ni le înapoieze din primul mandat poștal ce-i va sosi din România.

— Ehei, băiete, tu să fii sănătos, că Tudorică de mult nu mai primește nici un ban din țară și trăiește împrumutîndu-se pe unde poate, cu cîte cinci lire, ca să dea înapoi trei lire, celor care îi pun sula în coaste. Dar tu n-ai ochi ca să descoperi pișicherlîcul oamenilor...

— Nici Nicolau n-are ?

— Nicolau a fost orbit de un „document oficial" și, cum este un neștiutor de carte, n-a văzut în hîrtia aia ceea ce cred că am văzut eu...

— Ce anume ?

— Că e un fals !

— Ah ! Mihaile ! Uneori ești nesuferit ! Ei bine ! bărbierul a arătat documentul secretarului nostru de legație, care l-a găsit bun.

— Ceea ce n-a împiedicat apoi pe Nicolau să trimeată actul în țară, ca să aibă întărirea. Și această întărire poate s-o aștepte mult și bine.

— De unde știi tu ?

— Din zăpăceala care a cuprins pe Tudorică. De cînd bărbierul, cuprins de bănuieli, nu mai pierde ceasuri întregi migălindu-i cărarea, ca mai înainte, flăcăul a mirosit primejdia. Și dacă judecata nu mă înșeală, urmarea firească ar fi dispariția neîntîrziată a șmecherului.

Mi se pare, chiar, că cele cinci lire ale noastre i-au servit lui Moldoveanu ca bani de drum, căci nu-l mai revăzurăm nici a doua zi și niciodată. Ne întîlnirăm, în schimb, cu Nicolau, chiar în seara dispariției „băiatului de familie". Venea la Goldenberg, ca să ne spună că, în calitatea sa de gazdă a fugarului, deținea bagajul acestuia și că nu se află în valiza lui nimic de valoare, afară de un rînd de haine negre.

— Ți-l dau, Corbene, ție, zise el strungarului. Tu ești cel mai nenorocit dintre toți cei cărora le-a tras chiulul. Dacă pușlamaua nu vine acasă în noaptea asta, poți să treci mîine pe la prăvălie, ca să iei costumul.

Corbeanu privi pe bărbier, cu tristețea-i obișnuită :

— M-aș mulțumi și cu hainele după mine, pentru ca să fiu dus la groapă. Mai de trebuință mi-ar fi fost cele zece lire sterline, duse pe apa sîmbetei.

O ! Mihail ! Toată viața am să te plîng !...

Iarna asta, ultima pe care am petrecut-o împreună în Egipt, îmi va rămîne pe veci săpată în suflet, pentru înțelepciunea, blîndețea cu care m-a înconjurat cel mai bun dintre prieteni și care totdeauna a avut mai multă dreptate decît mine. Nu mă mai ceartă ca altădată. Deloc. Mihail trebuie să fi simțit — cu toată dragostea ce-i purtam — marea sa singurătate, părăsirea pe care o simte, cum spune românul, cel care „a intrat în anul morții".

Nu că nu i-ar mai fi plăcut tovărășia mea sau c-ar fi încetat, o clipă, de a-mi purta interesul de totdeauna, dar citeam în ochii lui cum se anunța, cu încetul, marea retragere din viață. Presentimentul plecării către o regiune, pe care gîndirea omului superior o răscolește, se trudește s-o pătrundă și izbutește să și-o facă apropiată. Ei bine,

în privința asta, Mihail păstra pentru sine, cu gelozie, totalitatea vedeniilor care-l munceau. N-am săvîrșit niciodată păcatul de a-l descoase asupra acestor intimități sufletești, și vedeam bine că pentru rezerva asta îmi era nespus de recunoscător. Dar cît sufeream ! Cît îmi erau de nesuferite toate clipele acelea în care-l simțeam contemplînd singur peisagiile astrale, a căror răceală căuta s-o umanizeze.

Moartea laică este cel mai dureros chin moral și pedeapsa ființei superioare. Din moment ce Dumnezeu a făcut pe om conștient de existența lui trecătoare, chinuindu-l în același timp cu spaima morții sale, credința într-o viață viitoare, veșnică, devine pentru el o necesitate mai mult decît religioasă, — *umană.*

Nu e omenesc să dezarmezi sărmana făptură omenească, tocmai în clipa cea mai crudă a vieții sale ! La ce bun ? Cui servește așa ceva ? Și ce scăpare poate aduce ?

Ah ! această îngîmfare de-a voi, cu orice preț, să te eliberezi de orice. Nu te poți lipsi, mai ales, de păcatul de-a fi decretat, sus și tare, că totul se sfîrșește aci pe pămînt. Nu acolo trebuia să ajungă spiritul nostru, științific. Și să nu vie nimeni să-mi vorbească de sfîrșitul semeț al celor care sfidează moartea : acestea sunt sufletele uscate ! Siguranța neclintită, în materie de viață și de moarte, este proprie becisnicului cultivat. Am trecut și eu pe acolo, la o anumită epocă a vieții mele și mi-e rușine s-o spun, căci dacă nu sunt un om cultivat, nici nătărău nu sunt.

Mihail, care era și mai puțin decît oricare altul și ar fi putut să fie mîndru de știința lui, a întruchipat în ochii mei un frumos exemplu de modestie, prin atitudinea sa duios-împăciuitoare în fața misterului existenței. Și în anul acela, al morții sale, întrebările mute pe care le punea marelui Necunoscut, constituiră cea mai vitejească dezbatere morală la care mi-a fost dat să asist, pînă azi.

Nici un răspuns nu-l mulțumea, le primea, însă, pe toate, unul după altul, cu o calmă resemnare. Bineînțeles, ideea „păcatului“ nu exista în conștiința sa, iar de biserică era încă și mai îndepărtat. Totuși, într-o seară, covîrșit de descurajare, Mihail ieși din lunga lui tăcere și vorbi, așa, din senin :

— ...Oricum, cred că rugăciunea n-ar fi trebuit să fie înjosită odată cu biserica și nimicurile ei. Ar fi trebuit s-o păstrăm. Ea nu e o pradă a inteligenței noastre. Ci un sentiment înnăscut, un instinct de apărare. Oamenii au făcut rău că au înhămat rugăciunea la carul bisericii, silind-o să sufere soarta acesteia. Nu-i vina ei, dacă biserica s-a dovedit, pînă la urmă, a nu avea nimic dumnezeiesc. Rugăciunea e numai dumnezeire. De acolo vine superioritatea și mîntuirea celui care se roagă sincer, asupra celui care, în chip tot așa de sincer, nu mai poate să se roage. Ca mine. E trist, dar n-am ce face...

Nu suflai o vorbă... Și din nou tăcerea nesfîrșită troieni întunericul odăii noastre...

. . . .

Astea se petreceau la Brăila, în ajunul plecării lui Mihail spre Odesa.

A doua zi, la prînz, îl însoții la debarcaderul „Companiei ruse de navigație". Eram mai trist decît el, dar, desigur, numai în aparență.

Cum sosisem cu o oră mai de vreme, Mihail mă conduse spre un loc singuratic din port și se așeză pe o stivă de scînduri. Știa că această despărțire avea să fie grozavă și voi s-o pună la adăpostul oricărei priviri nepoftite.

Ca să-mi dea puteri, îmi vorbi îndelung de odihna completă care îl aștepta „pe fînul cosit de pe malurile Volgii", dar eu de mult nu mai auzeam decît răsuflarea lui gîfîindă, horcăindă, care mă apăsa așa de tare, încît mă simțeam rău.

Deodată, sirena vaporului începu să sfîșie aerul. Ne aruncarăm unul în brațele celuilalt și voii să-l sărut pe gură... Dar el întoarse repede capul într-o parte :

— Nu pe gură !... Nu pe gură !... E foarte primejdios pentru tine !

— Ba da ! pe gură !...

Și îi băui sufletul !...

VI

CHEMAREA APUSULUI

Îmi fu cu neputinţă ca să mai rămîn la Brăila, după plecarea lui Mihail. Chiar a doua zi luai trenul spre Bucureşti.

Aveam sufletul plin de speranţe, deşi starea lui Mihail era gravă. Ştiam că tuberculoza este o boală care se pretează la minuni.

Cum aş fi putut, oare, să mă gîndesc la sinuciderea lui ?

Primele două săptămîni se scurseră fără să primesc ceva de la Odesa.

Îmi ziceam : „Poate că s-o fi simţit prea obosit şi a luat trenul spre Kazan, fără să-mi scrie..."

Mă minţeam, desigur. Fiindcă Mihail nu era omul care să-şi uite cuvîntul. Apoi, trecu o lună, două, trei... Nimic !

Atunci mă hotărîi să aştept oricît, fără nici o speranţă. Şi mă întorsei cu faţa spre lume. O lume în care nu se afla decît socialismul, ca să-mi absoarbă sufletul şi călătoriile, ca să-mi alunge urîtul.

Mă dusei încă trei ierni de-a rîndul în Egipt, cu opriri în Turcia, Grecia şi Italia, atît la ducere cît şi la întoarcere. Am povestit, aiurea [1], cîteva episoade din aceste ultime călătorii, făcute în lumea Mediteranei, pînă în

---

[1] Vezi cărţile mele : *Pescuitorul de bureţi*, *Nemurire*, *Isac*, *Sotir*, *Direttissimo*, *Între o prietenie şi o tutungerie* (*n. a.*).

preziua războiului balcanic din 1913, care mă sechestră la Bucureşti, mai singur ca oricînd.

E drept că năzdrăvăniile îndrugate de mine au fost foarte preţuite. Ziarele şi revistele îmi deschiseră coloanele lor. Un editor îmi ceru un roman. Iar partidul socialist, pe atunci în floare, mă reclama ca pe un bun al său, într-un ton cam autoritar, reproşîndu-mi fără încetare toate „trăsnăile" şi „nesupunerile" mele. Voia, pasă-mi-te, să facă din mine ceea ce reuşise cu toţi militanţii săi : o biată rotiţă a maşinăriei socialiste.

Nu m-am supus niciodată.

Totuşi, cîndva, am fost buni prieteni. Chiar am la activul meu „o ispravă vitejească", care m-a pus în rîndurile căpeteniilor socialiste. Era prin anul plecării lui Mihail, pe la 19 octombrie 1909, cînd arestarea iubitului nostru îndrumător, doctorul Stanciof, a provocat o bătălie în stradă, în urma căreia sîngele a curs şiroaie, mai mult din partea noastră. Semnalul încăierării eu îl dădui în fruntea unei coloane de băieţi hotărîţi. Nemaiputînd răbda brutalităţile poliţiştilor, care aveau ordin să împiedice manifestaţia, năvălirăm peste agenţi, rupînd cordoanele. Ne întîmpinară cu lovituri puternice de sabie. Încolţiţi, o tulirăm spre o stivă de cărămizi de la o clădire în construcţie şi azvîrlirăm cu ele în capul urmăritorilor.

Bătălia s-a continuat cu înverşunare pînă la miezul nopţii, cînd, înconjuraţi din toate părţile, am fost prinşi. Eram o sută de arestaţi. În noaptea aceea ne-au deşelat cu bătaia în beciurile poliţiei. A doua zi, dimineaţa, opt dintre noi, printre care şi eu, trecură să li se ia amprentele şi pe urmă înfundarăm închisoarea.

Păţania aceasta mă legă, mai mult decît orice teorie, de ceilalţi fraţi de suferinţă, care ca şi mine răbdară cruzimile bestiilor poliţiste. Deşi au trecut patru ani de la „bătălie", o mai pomenim şi azi, dîndu-ne „aere de veterani".

Nu putui să mă obişnuiesc cu regimul din partidul socialist. Singurul om, care înţelese prietenia la fel cu mine şi pe care-l iubesc şi stimez din adîncul sufletului meu rănit, fu Costică Aloman. De meserie tapiţer, trăise

vreo cinci ani la Paris și, grație sensibilității, culturii și darurilor sale oratorice, devenise singurul militant socialist cu înrîurire asupra mea. Așa sunt eu creat : iubesc și stimez numai ceea ce mă subjugă. Cel de la care n-am nimic de învățat și care nu se impune sufletului meu prin nici una din calitățile ce-mi sunt dragi, puțin îmi pasă dacă mă urmează sau nu. Nu cobor niciodată în drumul lui, pentru că mi se pare mai prejos de acela în care mi-am cocoțat toate valorile spirituale.

Aloman era departe de a-mi fi un Mihail, fiindcă Mihail a fost *unicul* care m-a depășit. Dar nu despre asta e vorba acum.

Costică era tipul revoluționarului, așa cum îl vedeam eu, și asta mă mișca mult. El îmbina revolta cu duioșia prieteniei — calități destul de rare în sînul partidului nostru. Apoi, mă întrecea prin cultura, elocvența și devotamentul său, bine drămuit, care nu omitea critica sau îngăduința. În sensul acesta, Costică făcea puntea de legătură între mine și partid. Adică : grație blîndeții sale am putut să mă apropii de această omenire, care suferă și care într-o zi trebuie să-și cucerească locul sub soare. Fără Aloman m-aș fi simțit stingher în mijlocul ei. S-ar părea că, prin cele de mai sus, am aerul să-mi reneg clasa. Mai drept, ar fi trebuit să spun că nicăieri nu mă simțeam în largul meu, fără ajutorul lui Aloman. De Mihail nici nu mai pomenesc.

Știu bine, e o pacoste pe capul meu această inadaptabilitate, această neputință de-a înțelege, acest egoism sau lipsă de umanitate — cum vreți să-i spuneți — care face din mine un însingurat, retras în turnul meu de fildeș, cu toate că sunt la cheremul oamenilor, mai mult decît oricine ! Prin viața mea fără căpătîi sunt legat de semeni, în fiece clipă. Cel care nu are o familie și nici măcar o situație, nu se poate să nu aibă nevoie de aproapele său, afară de cazul cînd e o canalie care duce o viață ferită de griji materiale. Ori, nu e cazul meu ! Totuși, dacă-mi disprețuiesc aproapele cînd cugetă și trăiește ca un vierme, îl iau în brațe și mă înduioșez cînd văd că suferă cîinește din pricina soartei sau a societății omenești ; atunci nu-i precupețesc nici dragostea și nici ajutorul meu, simțindu-mă, în clipa aceea, exact în situația lui,

suferind și avînd nevoie de ajutor. O mai fi oare cineva așa ca mine ?

Costică Aloman devenise, după moartea lui Mihail, cel mai bun prieten al meu. El observase toate contrazicerile firii mele și se ferea, pe cît putea, să nu mă cicălească, așa cum o făcea a mai mare parte dintre militanții partidului. Iară eu, la rîndu-mi, simțind această purtare deosebită, această înțelegere omenoasă și prietenie credincioasă, începui să-l iubesc în felul meu. Și care este acela de-a înlătura tot ceea ce te separă de-o ființă, de-a o primi așa cum e și de-a-mi afunda sufletul într-al său. E, dealtfel, singura cale prin care poți face pe om mai bun, ajutîndu-l să se dezrobească de sub jugul trupului.

'Atît eu cît și Aloman ne primeam așa cum ne lăsase Dumnezeu și ne iubeam, păstrîndu-ne fiecare individualitatea, cu mici concesiuni unul față de celălalt. Astfel, el închidea puțin ochii asupra „nesubordonării" și „mentalității mele de vagabond", cerîndu-mi în schimb să salahoresc pentru gazeta partidului, în calitate de redactor al doilea. Aveam o leafă de mizerie, ca toți salariații organizației socialiste.

Hamalîcul ăsta intelectual, obligatoriu, îmi obosea sufletul peste măsură. Îl primii totuși, nu dintr-un devotament față de mișcare, cum credea Costică, ci din prietenie față de el. Într-o zi, i-o mărturisii. Aloman se întristă :

— Ești nedrept, Adriene ! Mihail te-a învățat prost ca să crezi că prietenia este superioară devotamentului. Prietenia, un sentiment pe care, după cum și știi, îl apreciez, este schimbăcioasă, egoistă și țîfnoasă ca o fată mare îmbătrînită, care vrea să-i spui întruna că-i frumoasă și fără cusur. Pentru mine, prietenia nu poate fi idealul unei vieți, pătrunsă de rolul omului în progresul social. Nu vreau să te jignesc cu gîndul c-ai fost lipsit de această conștiință, pe care orice ins luminat trebuie s-o aibă despre rostul său în istoria prefacerilor sociale. Ori, dacă așa stau lucrurile, sentimentul devotamentului tău față de umanitate trebuie să fie mai presus de prietenia pentru Cutare sau Cutărică...

— Dar tu și Mihail nu sunteți niște terchea-berchea. Voi îmi sunteți...

— Nu! Nu! S-avem iertare! Nu uita că vorbești despre ceea ce îți părem... Și, în momentul acesta, aș vrea să te fac să înțelegi un lucru mare; dar, te rog să nu mă întrerupi și nici „să mă tîmpești“ cu niscaiva teorii, dacă judecățile mele nu te-or convinge. Obiceiul tău, de-a zvîrli la coș ceea ce nu-ți convine și de care faci atîta caz, nu e ceea ce aveau mai strașnic în ei strămoșii tăi, grecii. Și dacă vrei să rămînem prieteni, silește-te să rîvnești mai bine noblețea lui Socrate, decît la veninul lui Aristofan.

Îi dădui dreptate.

— Bine! făcu el, deci mă lași să sfîrșesc. Fiindcă am un argument hotărîtor împotriva prieteniei și în favoarea devotamentului. Uite, primesc, ca să-ți fac plăcere, afirmațiunea că prietenia ideală poate să ne robească sufletul mai mult decît devotamentul. Dar, te întreb: dat fiindcă prietenia sfîrșește adesea din cauza trădărilor și întotdeauna prin moartea „prietenului unic“ — cum spui tu — ce mai rămîne din viața ta după prăbușirea punctului de reazim? Este însăși cazul tău de patru ani încoace!... Și dacă azi reușesc, șontîc-șontîc, să te urmez pe întortocheatele cărări ale prieteniei tale... „Mihailiene“, ce-o să te faci mîine, cînd vreun drac de fată ne va învrăjbi, iubindu-ne pe amîndoi? Eu, în cei treizeci de ani de luptă socială, am îngropat, într-un fel sau altul, o duzină de prietenii „sublime“. Și, după cum vezi, n-am crăpat, pentru că cel mai bun prieten al meu sunt eu însumi, convingîndu-mă, pe zi ce trece, cu prisosință, că numai mulțumirea ce vine de pe urma datoriei îndeplinite e miezul vieții!

Încearcă, deci, să vezi mai limpede în sufletul tău. Începe prin a învăța că chiar dacă soarta nu-ți e legată de clasa ta, ai datoria de-a contribui la salvarea ei, tocmai fiindcă pretinzi c-ai luat o atitudine demnă în fața conștiinței oamenilor. Și apoi, îți repet, nu cunoști fericirea pe care ne-o aduce împlinirea datoriei noastre! Prietenia nu rezistă nici jignirilor și nici scăderilor; moare. Devotamentul, însă, suportă totul și cu cît oamenii sunt mai nedrepți față de tine, cu atît conștiința ta se îndreaptă asupra lor, să le reamintească, că niciodată

n-ai tras chiulul datoriei. Afecţiunea, dragostea, prietenia sunt nişte abstracţiuni care pot fi negate. Datoria îndeplinită este un fapt, o realitate, săritoare în ochi ca şi soarele.

Fă-ţi datoria către propria ta conştiinţă, Adriene, şi ai să vezi c-o să fii atît de fericit, cum n-ai fost nici măcar în cutare poveste sentimentală. Cînd eram mai tînăr, am păcătuit ca şi tine. Am crezut în prietenie, în femeia tovarăşe credincioasă şi la urmă mi-am pus toate speranţele în copilul meu. Azi, toate sunt un cimitir. Mihail al meu, cizmarul poet Neculuţă, a murit, răpus de mizerie. Mi-am sfărîmat, de asemenea, violoncelul, care se cam bătea în cap cu tapiţeria ; îmi răpea zece ore pe zi, fără să mă hrănească. Femeia m-a înşelat şi am ucis-o. Cît despre copil, idolul meu, ei bine ! în ciuda educaţiei alese, e cea din urmă haimana, din cauză că are sufletul mă-si.

Atunci, m-am aruncat în mişcarea socialistă internaţională. Am stat la Londra, Berlin şi mai mult la Paris. Acolo am adîncit viaţa şi pe mine însumi. De acolo m-am reîntors convins că pentru un om conştient nu e decît o singură cale, ca să reziste nenorocirilor din viaţă : să-şi facă datoria şi să nu aştepte nimic de la oameni.

Azi îmi petrec serile la şedinţele noastre din mahala, unde răspîndesc cîte puţină lumină în creierele unui pumn de lucrători, fraţii mei de robie. Simt puternic că asta e tot binele pe care pot să-l aduc oamenilor. Încearcă şi tu şi ai să te convingi...

Am încercat şi nu i-am dat dreptate.

Am salahorit în vara aceea, timp de trei luni, în redacţia gazetei partidului, hrănindu-mă la prînz cu un borş, iar seara cu o bucată de salam.

Ah ! puzderia de neghiobii socialiste care mi-au trecut prin mînă. Neroziile pseudo-revoluţionare ale „fraţilor" mei de „robie", care din străfundul provinciei lor mă striveau cu kilometrice şi încîlcite „peltele literare".

Nu, nu ! În Apus, marile ziare socialiste dau muncitorimei cititoare o hrană intelectuală de mîna întîi ; aici, la noi, chiar avocaţii mişcării sunt nişte proşti de dau în gropi, care blagoslovesc redacţia cu prostii, scrise

într-un stil ce te face să-ți iei cîmpii. Amărîții mei colegi de redacție, Marinescu și Pujor, munceau ca niște adevărați „negri", refăcînd și apropiind de-o formă mai ca lumea, articolele scrise cu picioarele. Eu, mai practic, le azvîrleam la coș.

Sărmană clasă muncitoare ! Ai fi meritat o soartă mai bună !

Suntem în decembrie. Afară e frig și plouă cu găleata. Tristețea m-a doborît iarăși. Săptămîna trecută am vrut să-mi iau valea către însoritele plaiuri mediteraneene. Dar Aloman m-a tras de mînecă :

— Ho ! de-ajuns cu mendrele prin lumea Mediteranei ! Iată, sunt șase ani de cînd îți risipești, fără nici un chichirez, ce-ai mai bun în tine, înhăitîndu-te cu zdrențe omenești ca Musa, curve ca Sara, pești ca Klein, pungași ca Moldoveanu și atîtea alte haimanale, mai mult sau mai puțin nespălate, care colcăie pe tărîmurile alea !

Ia seama ! Nu ești în stare să te supui unei munci intelectuale care nu-ți place ? Bine ! E o meteahnă mai tare decît tine, de aceea nici nu te bat la cap.

Dar, pentru Dumnezeu, ai milă și nu-ți mai bate joc în halul ăsta de viață. Ai o sumedenie de calități, care se cer desăvîrșite. Și, pentru asta, nu-ți vor fi de folos nici Egiptul, nici Siria și nici Grecia ta decăzută.

Trebuie să cunoști Apusul ! Trebuie să te căznești ca să înveți o mare limbă occidentală, măcar una, dacă nu poți mai multe. Și, pentru că felul tău de-a fi se împacă de minune cu cultura franceză și libertățile de-acolo, uite, ai să pleci chiar în astă-seară la Paris !

Și într-adevăr. În acea seară, de la începutul iernii lui 1913, am plecat la Paris.

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR

TRECUT ȘI VIITOR

Știu că faptul de-a apărea, de la început, în România, cu un volum de „pagini autobiografice“ în loc de *pagini pur literare*, va nemulțumi critica răuvoitoare.

Îmi permit să nu țin seamă de această critică, dat fiindcă pe omul răuvoitor totul îl nemulțumește, nimic nu-l împacă, afară de lopata ce i se aruncă pe coșciug.

Viața unui artist sentimental, pasionat și care mai ales a trăit așa cum am trăit eu, e adesea tot atît de pasionantă ca și opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămîne sincer și dacă scrie nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul și blazat, ci ca să se vadă pînă unde a fost legat de omeneștile slăbiciuni ale vieții, cît a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins. Nu oare acestui gen de literatură se datorește faptul că dintre toate operele lui Jean-Jacques Rousseau, cea mai populară, cea mai răspîndită, cea mai tradusă sunt *Mărturisirile* sale ? Și nu e această carte și aceea din care un om sănătos poate trage cele mai multe învățăminte ? Or, în epoca noastră de universală confuzie a spiritelor, mai mult decît pe vremea lui Rousseau, omenirea are nevoie de învățăminte.

Și eu cred în învățăminte, oricît exemple din propria-mi viață mi s-ar pune sub ochi, susținîndu-se că n-am ținut seamă de ele. Ba aș afirma că chiar dacă uneori le-am călcat în picioare, încă nu e un motiv să descurajăm această deznădăjduită omenire, pretinzînd că învățămintele nu servesc la nimic. Numai omul blazat,

această caricatură hidoasă a vieţii, se întinde cu burta pe pămînt cînd cade în genunchi şi geme în loc să se scoale repede. Puţini oameni, luptînd cu viaţa, au căzut în genunchi atît cît am căzut eu. M-a trîntit banul, m-a trîntit femeia, m-a trîntit însăşi sublima prietenie. Acum în urmă, după cum se ştie, căzusem aşa de rău că eram gata să nu mă mai mişc. Şi totuşi, m-am sculat şi mă mişc mai cu folos ca oricînd.

Să nu mă întrebe nimeni ce cred, în intimitatea mea, despre opera Creatorului : cred şi eu, ca şi procopsitul de blazat, că ar fi fost mult mai bine ca această operă să nu fi existat niciodată, chiar dacă n-ar fi decît din cauză că *început* şi *sfîrşit* sunt două cuvinte neînţelese în Univers. Dar din moment ce existăm, să-mi spună filozofii academiilor burgheze ce trebuie să aleg între *ură* şi *iubire,* între aceste amîndouă şi *nimic.*

A *urî,* numai, e o monstruozitate. A *iubi,* numai, e o nătîngie. A nu face nici pe una, nici pe cealaltă, e egal cu sinuciderea. Iar a face pe cîteşitrei numai pe jumătate, înseamnă să opreşti omenirea în mersul ei.

Iată cele patru categorii de existenţe care compun imensa majoritate a omenirii şi care se lasă grea pe spatele celei de-a cincea categorii : *aceea care creează fără încetare condiţii noi de viaţă.*

Viaţa este un cuptor care cere să fie alimentat necontenit cu energii noi ; totul e modificare, transformare, în bine sau în rău. Cine se opreşte în loc, piere ; şi e mai bine să dai uneori îndărăt decît să nu te mişti.

Întreg progresul uman se datoreşte necontenitei frămîntări a unei infime minorităţi a omenirii. Această minoritate e fecundă, atît în *ura* cît şi în *iubirea* ei. Restul e puhoiul, care se lasă tîrît, ori pune beţe în roate ; totuşi, în sterilitatea sa, el ascunde şi înăbuşă nenumărate individualităţi fecunde, creatoare, ori numai cercetătoare şi active, ceea ce încă e util progresului. Eu însumi vin din acest puhoi ; cine bănuia de existenţa mea, pînă în ziua cînd, o mînă care nu dă greş, m-a smuls din nisipurile vieţii ? Cine bănuia de existenţa lui Gorki, pînă la strigătul triumfal al lui Korolenko, descoperitorul lui ? Şi cine ştia că lucrătoarea Simona Basarab gîndea, creea, de doisprezece ani, pînă în ziua cînd, o inte-

ligență activă, cercetătoare, în loc să-i arunce la coș scrisoarea și poeziile, dă totul la tipar, pune pe public s-o judece și-i împlinește astfel destinul ? Cine poate bănui cîte energii inovatoare în domeniul larg al vieții, cîți creatori de condiții de existență potrivite vremurilor de mîine se zbat în întuneric, luptă cu valurile nisipoase și cad înfrînți pe fiece zi ? Și aceștia sunt, doar, făuritorii lumii. Fără ei, omenirea ar fi o cohortă, o cireadă de vite. Ei au săvîrșit tot ce vedem.

Pe aceștia, societatea de azi — ca și toate societățile care au existat pînă în prezent — îi lasă mereu să piară. Societatea de azi, care condamnă la ocnă pe un criminal, dar organizează criminala măcelărire în masă, tot cu aceeași inconsecvență condamnă pe mama care și-a ucis pruncul din rușine ori din mizerie, dar ea însăși ucide zilnic vieți mult mai prețioase decît aceea a unui făt de-abia venit pe lume, vieți care nu așteaptă decît prilejul de a se manifesta, pentru a face dovada aptitudinilor cu care sunt înzestrate.

Această societate, artistul trebuie s-o combată și să conlucreze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr și eu printre luptătorii pentru dreptate. Și deschizîndu-mi inima celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt.

*

Mă aflu în clipa asta pe cale de-a păși pragul unei case sfinte : mă înfățișez cititorilor mei din România.

După treizeci de ani de credință neclintită într-o idee și de dureri îngrămădite, iată-mă gata să-mi spun cuvîntul. Viața mi-a îngăduit, în sfîrșit, să mi-l spun. I-am smuls vieții această îngăduință. I-am smuls-o cu prețul unor jertfe pe care numai eu singur le cunosc.

Dar, mai întîi de toate, cine sunt cititorii mei ? Cui mă adresez eu ?

Cititorii mei nu sunt, și nici nu vreau să fie, acea categorie de însetați care aleargă după așa-zisa literatură senzațională. Eu nu sunt un negustor de emoții fabricate cu meșteșug între patru pereți și nu scriu cu scopul de-a transforma pe lector într-un sclav sentimental al dramelor cu deznodămînt, marfă ordinară a unei lumi ordinare, produs otrăvitor de suflete, opium literar, desti-

nat să acaparez minţile şi să le întunece şi mai mult decît sunt de întunecate cînd vin pe lume.

Eu mă adresez omului pentru care viaţa e o luptă aprigă, din ziua cînd a ieşit de pe băncile şcolii primare, aşa cum s-a întîmplat cu mine, omului care se zbate în ghearele acestei vieţi şi care caută scăpare.

Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în acelaşi timp, cu legile firii şi cu cele create de om.

Împotriva celor dintîi nu putem aproape nimic. Cînd *moş Anghel* se aprinde de-o femeie care trebuia să-l ducă la dezastru, cînd bunurile agonisite i se năruiesc, cînd copiii pier unul după altul şi cînd alcoolismul şi boala îl doboară, el se lasă tîrît ca de un şuvoi năprasnic. Cînd cele două *Chire* ale mele, precum şi micul Dragomir-Stavru, îşi dau frîu liber patimii de-a trăi viaţa, aşa cum o simţeau zvîcnind în carnea lor şi cînd această patimă se izbeşte cumplit în zidul altor patimi şi-i duce pe toţi la pierzare, ei se lasă duşi ; nici o forţă nu le-a putut veni în ajutor. Cînd *Cosma,* frate bun cu cele două *Chire,* nu ascultă decît vocea sîngelui său clocotitor, trăieşte după legea lui şi cade răpus de această lege, el nu e victima nimănui decît a firii.

Pînă aici, am ţinut să pun sub ochii lui Adrian mai mult problemele de nerezolvat ale vieţii, decît cele care se pot rezolva. În lucrări lăturalnice ca *Pescuitorul de bureţi, Sotir, Codin,* am făcut un pas spre problema socială, sentimentele personajelor se împiedică de organizaţia economică de azi şi ei se răzvrătesc. Se răzvrătesc în felul lor, aşa cum vreau eu.

Dar iată că mîine năvălesc *Haiducii.* Simţirilor omeneşti de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe şi năzuinţi conştiente sunt închise în acelaşi cuptor şi arse pînă la topire. Aci, nedreptatea veşnică a omului e luată de piept şi ţintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nici o soluţie spiţărească, nu consfinţesc nici o metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veşnică a omului nu e o şaradă pe care o rezolvi petrecînd — dar consfinţesc în schimb lupta eternă a fiinţei umane cu semenul său, născut lup.

Aci, cîmpul de prășit e fără margini, iar leacul bolii, în mîinile noastre, dacă vrem ca aceste mîini să făurească o lume nouă sau o lume care să tindă măcar spre acea înnoire dorită de toate sufletele însetate de dreptate.

Și acum, iată, îmi scot căciula în fața sutelor de anonimi care mi-au scris și-mi scriu mereu, precum și în fața miilor care mă citesc, care nu mi-au scris și nu-mi vor scrie niciodată.

Mă descopăr în fața mulțimii de jos, în fața acestei Sahare cotropitoare de valori umane, Sahară fecundă, nesecată în energii, ocean social în care am fost pescuit eu însumi și de unde răsar mai toți acei care s-au impus omenirii.

Cu această mulțime vreau să stau de vorbă aci, cu ea, care mi se spovedește zilnic și-mi cere să fiu sincer. Pentru a sta de vorbă cu dînsa trebuie să mă spovedesc mie însumi.

Dintre sutele de chestiuni, sentimente, idei, care mi-au fost puse sub ochi în aceste trei sferturi de an de cînd sunt în corespondență cu România anonimă, o singură întrebare, o singură chestiune, pe care mi-a trîntit-o în sac un lucrător de la Brăila, îmi stă dinainte cu litere de foc. Pe ea o văd, de cîte ori pun mîna pe condei. Cu ea. în gînd, mă culc seara, cu ea mă scol dimineața.

Lucrătorul acesta (care nu-și semnează scrisoarea), după ce mă acoperă cu laude, termină întrebîndu-mă : *„Ei, ia spune, neică Panaite : Ce-ai de gînd să faci acuma ?“*

Întrebarea aceasta mi-am pus-o eu în ceasul cînd Romain Rolland, judecînd după scrisorile pe care le primea el, mi-a scris : *„Nu cunosc un succes mai complet și mai rapid decît al d-tale“*. Întrebarea asta rezumă și chestiunile dezbătute de mai toți aceia care mi-au scris, fie într-o doară, fie în glumă, fie scrîșnind din dinți.

Ce-ai de gînd să faci acuma ?

Apoi de... „neică“, ce să fac *acuma,* cînd am reușit să-mi smulg piciorul din lanțul care mă fereca soartei voastre ? Vreți să urmez calea a aproape tuturor acelora care se *ridică* de jos pentru a cădea în mocirla celor de sus ? Vreți să vă fabric și să vă vînd basamac, cocaină,

morfină ori tămîie ? Să scriu pe placul vreunui bancher, puternic al zilei din prostia noastră ? Sau să tămîiez pe vreun ministru cu fonduri secrete, pe vreo cucoană cu influență în lumea „mare“ ? Să aduc apă la moara vreunui partid cu nume falnic, care se bălăcește în zoile combinațiilor politice și vă vinde pielea între două discuții de principii ? Ori — lăsînd la o parte toate aceste fapte nedemne și trecînd de partea voastră — să cînt osanale clasei din care am ieșit ? Să spun că voi sunteți, *noi* suntem, cei fără vină și fără prihană în marele rău care bîntuie omenirea ?

Spuneți-mi, măi Stane, măi Ioane, cu cine să mă leg ? Din cine să-mi fac tovarăș, eu care am cutreierat pămîntul aproape fără tovarăș ?

Tovarăș de viață și de drum mi-a fost mai întîi blestemul unei lumi mînată de egoism, acea cumplită lege care-mi arăta la fiecare pas pe frate despuindu-și fratele în folosul său. Eu n-am trecut prin viață mirosind un trandafir și cătînd galeș la stele. Tovărășia unei mame care venea seara acasă cu mîinile crăpate de ger și de leșie, care punea petec peste petec, care se lipsea de pîinea ei ca să-mi cumpere mie haine și cărți, această primă tovărășie m-a învrăjbit pentru totdeauna cu o lume păgînă care a făcut din viața mamelor noastre un iad pămîntesc...

Tovarășe mi-au fost, apoi, toate acele umbre răzvrătite din născare, pe care destinul mi le-a presărat de-a lungul nesfîrșitelor mele drumuri.

Umbre, fantome, eroi nebănuiți de nimeni, ființe venite de pe alte pămînturi !... Pe toți și pe toate le-am pierdut, dar toți trăiesc aievea în sufletul meu. Și în clipa cînd pun mîna pe condei și mă aplec peste hîrtia albă, eu n-am nevoie să scornesc prăpăstii cu efect melodramatic, nici să speculez nerozia umană, care nu cere decît s-o distrezi ; ochii scrutători ai tovarășilor mei de visuri răsar din întunericul trecutului ca licuricii noaptea și ei îmi cer să fiu *om* înainte de-a fi literat. Ei nu s-au amuzat. Viața pentru ei a fost năprasnică.

Cum aș putea eu, deci, să scriu pe placul unei lumi care nu caută decît „senzații“ ?

Văd privirea bună a spălătoresei care mi-a dat viață și pe care răutatea omenească a dus-o la mormînt, luîndu-i pînă și mîngîierea de a-și săruta odrasla în ceasul morții, odrasla pentru care a spălat murdăria altora timp de patruzeci de ani, cu speranța să mă vadă „om cu căpătîi".

Văd figura aprinsă de ftizie galopantă a lui *Mihail Kazanski*, eroul prieteniei mele, creier enciclopedic și inimă nobilă, descoperit de mine la șaptesprezece ani, în plăcintăria lui Kir Nicola din Brăila, unde citea cărți franțuzești, pe cînd păduchii îi umblau agale pe umăr. Nouă ani de prietenie eroică, de sărăcie eroică, de vagabondaj eroic, de lecturi și discuții, pentru ca într-o bună zi să-și dea sufletul în cine știe ce colț al imensei Rusii, neavînd încă etatea de treizeci de ani.

Vă apărînd din negura unui trecut de vis figura înveștmîntată de revoltă sinceră a lui *Ștefan Gheorghiu*, altă față aprinsă de ftizie galopantă, dar cît de deosebită de cea dintîi ! Unul se poticnește de bolovanul ignoranței omenești, cade, se ridică numai pe jumătate și se retrage în lumea gîndirii nepătate și nestăvilite. Celălalt, cu și mai mult avînt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, își dă seama de grosimea lui și, în loc să dispereze, el aleargă după artileriști, îi cheamă la luptă, nu se îndoiește o clipă de răsunetul glasului său, dar amuțește într-o zi de martie, în sanatoriul de la Filaret, singur în odaia lui, singur cu credința sa neclintită în viitorul unei lumi făurită de cei care vor trebui să aleagă între luptă și ftizie.

Văd pe zidarul pictor *Samoilă Petrov*, luptînd voinicește cu truda-i zilnică de muncitor, în vreme ce mintea-i căuta să pătrundă legile culorilor, în vreme ce inima-i se avînta cu generozitate în lumea prieteniei ideale. S-a dus și el. Valurile de nisip ale Saharei cotropitoare l-au prins în vîrtejul lor și l-au înmormîntat acolo unde nu s-a gîndit niciodată să pună piciorul : sufletul lui, doritor de măreție, a zburat între patru pereți ai unei camere de spital din Odesa.

Mai văd alți eroi răsărind aievea din negura unor vremuri neuitate și întruchipîndu-se în personaje de

roman trăit. Iată pe *Isac Perlmutter* și pe sora sa *Estera*, purtînd prin lumea largă crucea crimei de-a fi iubit prea mult viața, și străbunul lor Iisus. Primul — un *moș Anghel* aproape imberb — se rupe ca un vlăstar de pe butucul uscat de sevă și pleacă să-și caute alt pămînt, dar nici un pămînt nu-i convine, se veștejește de dorul întîielor adieri, și moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii și de rachiu prea tare. Deși tînăr, el știe că n-a murit bețiv *din vina nimănui*, ci dintr-o mare vină : Isac știe mai mult decît *moș Anghel*. Mai mult decît Isac știe mîndra lui soră Estera, care, tronînd ca o regină în somptuosu-i *bar* de la Singapor, îngenunche pe umilitori și cade umilită de propriile ei victorii.

Urmează acestora o întreagă *legiune străină* de oameni fără căpătîi și fără nume. Pe unul, îl mai aud și astăzi cum îmi vorbea pe întuneric în azilul de noapte din Lausanne, de unde, ieșiți a doua zi, n-am mai putut găsi de lucru, fiindcă ștampila milostivului azil, aplicată pe hîrtiile noastre, ne-a indicat vindictei burgheze ca niște ciumați ai orînduielei moderne. Un altul — pe o noapte ploioasă și neagră ca lumea în care trăim — dă peste mine pe cînd mă adăposteam printre stîncile unui port mediteranean. Nu puteam să-i disting chipul. Și nici una-nici două, în huietul valurilor care se spărgeau, îmi spune pe nerăsuflate : „Bine... Tu ești creștin. Eu sunt ovrei. Dar am să te iau judecător. Uite : mi-a murit nevasta și am rămas cu trei copii mici, la Marsilia, unde-mi cîștig pîinea. Am făcut cum am putut și am plecat cu ei la Ierusalim, să-i depun într-o comunitate anume creată pentru așa ceva. Acolo, în loc să fiu compătimit, sunt luat din scurt : mi se reproșează că de ce nu port perciuni, că cum am îndrăznit să viu la ei fără perciuni. Auzi, domnule ! Mie îmi arde casa și femeia, nu știu ce să fac cu copiii, nu mai am nici un rost pe pămînt și *ei* mă întreabă de ce nu port perciuni la... Marsilia ! Apoi să-ți spun drept : *nu mai cred în Dumnezeu !*"

Un al treilea...

Dar, de ce să mai întind pomelnicul ?

*

Aceste chipuri, și altele la fel, fac parte din viața mea de ieri. Tot ele îmi vor umple și literatura pe care voi scri-o, tot cu ele voi trăi și de azi înainte.

Nu știu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr-un om rău unul bun, nu știu dacă va reuși să schimbe cu o iotă mersul crîncen al vieții nemiloase. Ceea ce știu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelora care transformă suferințele omenești în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Orele mele de lucru sunt ore de penitență...

Multe ușurinți, multe abateri îmi îngădui și azi, așa cum mi-am îngăduit ieri, dar să iau în deșert ce mi-a fost sfînt întotdeauna, la asta să nu se aștepte cititorul meu : nu-i voi specula prostia.

Scriitorul de profesie, ca și cititorul de profesie, bălăcesc astăzi amîndoi în aceeași mocirlă a artei fără umanitate, chiar atunci cînd o nuvelă, un roman, o piesă sunt în stare să smulgă lacrimi fierbinți. Cînd arta va reuși să facă pe oameni mai buni, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de artă. Teatrele sunt pline de cucoane care plîng în loji la *Dama cu camelii*, plîng în toaletele lor scumpe, plîng în diamantele lor, plîng suferințele închipuite ale unei artiste care după căderea cortinei redevine ceea ce este : o adulată, pentru orele de digestie ale lumii sătule. Dar cînd aceste cucoane inimoase sfîrșesc de plîns în loji, își șterg lacrimile cu rușine, se urcă în automobile și, în drumul lor spre culcușul voluptuos, nu au nici o lacrimă pentru acele dame fără camelii, care apar pe la răspîntii și trag pe trecător de mînecă pentru o bucată de pîine și un culcuș.

Murillo a pictat pe *Micul cerșetor* care se păduche în văzul tuturor, iar Millet, pe țăranii lui deșelați de muncă. Vereșaghin plătește cu viața nobilul gest de a se duce să se convingă cu ochii de grozăviile războiului ruso-japonez, el care a creat, între altele, *Santinela* și *Piramida de căpățîni*. Aceste tablouri, menite să sfîșie inima omului, nu sfîșie nimic. Copiii cerșetori umplu drumurile : nimenea nu-i vede, dar toată lumea „cultă“ admiră „celebrul tablou al lui Murillo“.

Cu „țăranii lui Millet“ se mîndrește Luvrul, dar nimeni nu se gîndește că fiii și nepoții țăranilor pictați de Millet au rămas și azi tot robi ai pămîntului, tot deșelați, tot stîlciți de muncă. Și să nu vină nici un boieraș să-mi spună că țăranul francez de azi *cumpără bonuri ale apărării naționale ;* eu am trăit prin satele franțuzești și am văzut că toți țăranii trăiesc cu faimoasa lor „supă“, care nu e altceva decît ciorba noastră de fasole; iar pîinea, *făcută odată pentru o lună,* e mai rea decît mămăliga românului, căci o taie cu toporul timp de cincisprezece zile, cînd e uscată ca lemnul.

Pentru țăranul acesta, ca pentru întreaga omenire trudită, nu s-a născut încă artistul care să-i fie Mesie, nu s-a născut încă opera de artă care să răstoarne fundamentele unei alcătuiri bazate pe cruzime și care să întroneze dreptatea pe pămînt. Și se vor mai scurge poate multe secole, în care timp suferința umană va rămînea tot *numai* un obiect de inspirație pentru artiști, și lumea, cu toată oroarea ce insuflă piramida de cranii a lui Vereșaghin, va continua să se măcelărească, după cum continuă să fie egoistă, cu toată generozitatea capodoperelor universale.

Acestei suferinți, însă, a noroadelor, eu, care am pornit de la opincă și am pătimit mai mult decît Christ, îi voi închina toate forțele mele ca să contribui la micșorarea ei, atît cît poate contribui un suflet îngrozit de suferința lumii obidite.

Din eroii mei, eu nu voi face o țintă a literaturii mele, ci numai un mijloc. Un prieten intim mi-a remarcat că aproape toate titlurile bucăților mele, publicate ori nepublicate încă, poartă un nume propriu de om sau de femeie. E adevărat ; și nu din întîmplare. Toate aceste figuri, toți acești eroi, sunt trimișii mei autorizați să vorbească, cu zeci de mii de glasuri, maselor din care îmi trag obîrșia, căci ținta scrisului meu e chemarea acestor mase la luptă.

Iată de ce am spus că eu nu scriu ca să ajut cititorului să adoarmă seara, cînd intră în pat, ori să ușurez digestia de după-amiază a sătuilor.

Martor și părtaș, din fragedа-mi copilărie, al trudei popoarelor, eu port mereu în inimă rana durerilor lor.

Eu aud și azi tînguirile muncitorului de la oraș, ca și pe acelea ale iobagului de la sate, iobag împroprietărit după fiecare război și devenit iarăși iobag după treizeci de ani de pace. Eu scrîșnesc din dinți, cu scrîșnetul mult prigonitului popor evreu, parie a României mici de ieri, parie a României mari de azi și țap ispășitor al tuturor Româniilor imense de mîine, patrie doar a huliganilor din toate vremurile. În țară ori afară din țară, eu am trăit cu acest popor, căruia omenirea îi datorește o parte din progresul ei, eu i-am cunoscut mila și am avut deseori prilejul să-i aprecieze bunătatea. Dacă n-ar exista pentru mine decît singur exemplul bătrînului Herman Binder, crîșmarul de la Alexandria, care se ruina — care s-a și ruinat ! — ca să ție grătar românesc, cu fleici și cu mititei, cu țuică și cu vin românesc, cu jurnale românești, cu portretele românești ale majestăților lor, și mai ales crîșmă cu povești gălățene și cu amintiri care aduceau lacrimi în ochii atît ai povestitorului „jidan", cît și în ai ascultătorului român neaoș — dacă n-ar exista în mintea mea decît bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul național român, și încă mi-aș lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aș face din lupta lui pentru dreptate, lupta mea personală, lupta tuturor persecutaților de pe pămînt.

Dar eu nu dau întîietate suferinței unui neam în dauna altuia. N-am nici o preferință în materie de durere. Cînd văd că un om cade în stradă, eu nu-l întreb cărui Dumnezeu se închină, ci îi săr în ajutor. Și fiindcă am trăit în douăsprezece țări de pe pămîntul acesta blestemat, fiindcă am ascultat pe oameni tînguindu-se cu același fel de lacrimi în ochi, eu voi adresa cuvîntul meu de luptă și emoția artistică tuturor neamurilor care gem sub jugul apăsării internaționale, mulțimilor anonime care ascund în sînul lor dureri știute doar de ele și eroi nebănuiți de nimeni.

Iată ce am să scriu. Iată pentru cine scriu.

Martie, 1925.

CUM AM DEBUTAT EU

Eu aparţin acelei familii de comedianţi provinciali, eroi care „debutează în fiecare seară"...

Eroi ai umilinţei şi ai decepţiei înfruntate, care zilnic dau piept cu viaţa, zilnic sunt nevoiţi s-o înşface de gît, să lupte cu ea şi, neputînd-o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora care nu vin pe lume tîrînd după ei domenii, ori protecţii plătite cu vînzarea demnităţii omeneşti. Ei debutează pînă la moarte, aşa cum mereu o ia de-a capo muncitorul revoltat şi resemnat al timpurilor noastre, sătul de viaţă după prima săptămînă de „debut" într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o şi eu, de cîte ori „aruncam ancora" în vreun oraş din lumea asta fără suflet. Deosebirea între mine şi regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strîns înlănţuite între ele, şi că pe amîndouă le-am tratat în chip deosebit : cînd debutam ca „hamal de la Brăila", mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa braţelor mele ; ştiam că nu din gingăşie omenirea e împărţită în stăpîni şi robi. Dar cînd hamalul se metamorfoza în *artist* (iertaţi-mi cuvîntul supărător !) atunci omul ridica preţul mărfii sale şi striga : jos labele ! Îngăduită fie-vă murdăria cocinei noastre sufleteşti, o, stăpîni, atît cît am nevoie să vă cer hrană pentru stomac ! Restul, tot restul simţirilor mele, scapă

puterilor voastre, nu vă mai privește ; afară ! netrebnici monopolizatori ai vieții.

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoricește, eu am făcut ca buna și mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre — maltratată, ea și copiii *ei*, de un bărbat bețiv : toate insultele, toate loviturile le-a încasat omul de rînd, mama, ca să-și apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mîndrie toată nemernicia unui trecut de umilinți : ea n-a fost umilită. Nici un Cazaban al vreunei spelunci „literare“ nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu, rămas prizonier într-un sertar de redacție, cînd se știe — așa cum o mărturisește Demetrius în răspunsul său — cu cîtă furie e bîntuită tinerețea de setea de notorietate. Setea asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, cînd din mai multe țări îmi vin cereri de colaborare.

*

Cînd am început să scriu ?

De mult : din ziua cînd dl. Petre Moisescu, — profesorul meu, fost director al școalei primare nr. 3 din Brăila — m-a învățat cu părintească dragoste să citesc deslușit și să înșir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoștință memoriei acestui blînd apostol al învățămîntului nostru primar, învățămînt din care m-am înfruptat și eu. (Zic *memoriei,* căci, deși l-am lăsat în viață cînd am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vîrstă.) Și mărturia mea, îndrăznesc s-o ofer spre meditare umililor dascăli care învață pe copii carte : *dacă am reușit să termin cele patru clase primare, bunătății acestui dascăl se datorește, în primul rînd,* apoi aceleia a mamei mele.

Am fost un copil rău și un școlar mediocru. Crescut pînă la etatea de șapte ani între unchii mei Anghel și Dumitru, la Baldovinești, brusca mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereții ostili ai unei școli, mi s-a părut un act de dușmănie nemaipomenită. Din anul întîi, n-am mers la școală decît vreo trei luni și, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo șase și iar am căzut,

sau, mai bine zis, n-am căzut deloc ci m-au trîntit, căci nu m-am prezentat la nici un examen.

Plecam de-acasă regulat, dar, în loc să mă duc la şcoală, o luam razna peste cîmpii, la „moş Dumitrică". De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plîngînd şi ruptă de trudă, să mă „ia la şcoală". Şi răspundeam răstit că „mai bine mă duc la prins peşte, ori la adunat gozuri".

Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasiliu şi Grigorescu, peste care am dat în aceşti doi ani de eşec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bunătatea d-lui Moisescu, care, ducîndu-şi turma pînă la capăt, se întoarce dintr-a patra la a întîia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat şi pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părinteşti şi m-a dus pînă la capăt, fără să mai rămîn repetent. Din cînd în cînd, vrăjit de frumuseţea bălţilor ori de nostalgia crîşmei lui moş Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, şi o tuleam. Întotdeauna găseam la dînsul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit ! Lui îi datoresc scrisul şi cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Şi a ştiut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece şi se mîndrea cu mine la toate inspecţiile şcolare.

De calităţile de bun cititor şi bun *scriitor*, au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea şcolăritului meu. Cîte nopţi de veghe, petrecute cu „Ghenoveva" şi cu haiducii, cîte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoţie ! Şi pe cîţi ibovnici certaţi din iubire n-au împăcat scrisorile mele, care *„mergeau la inimă ca mămăliga cu unt"* şi erau răsplătite cu un „cinci" şi cu sărutări înfocate pe obrăjori ! Plîngea şi mama de bucurie.

Iată un debut precoce.

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba, să nu mint : am făcut trei şi cu rost.

Prima, la cincisprezece ani. Era o rugăciune adresată lui Dumnezeu ; îi ceream să mă lase să scriu.

Nu îţi cer să fiu vr'un rege
Nici vr'un mare împărat,
Ci să-mi dai putinţa toată
Să exprim ce-am cugetat...

Citind-o mamei, pe cînd călca gulere scrobite, şi afirmîndu-i ţanţoş că „aşa ceva nici împăraţii nu pot să facă", ea a exclamat : „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu !". Şi s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că rîdea ironic.

A doua poezie am făcut-o prin anul 1904, anul sosirii mele la Bucureşti cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întîia mea prietenie eroică. Negăsind nici un stăpîn, ca să „debutăm", ne-am aciuiat în biroul de plasare al lui Gheorghe Cristescu, din strada Sfinţilor, unde am devenit amîndoi „agenţi", printre vreo alţi patru, toţi „ramazangii" de gigantică talie.

Fumam mucuri și ne hrăneam exclusiv cu pîine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroși cînd o aveam zilnic. Cristescu era singurul care îşi permitea luxul unei porţii de varză cu carne. Privindu-l cum mînca, scuipam pe ciment. Lupta şi el greu cu viaţa şi, dacă nu putea să ne ofere cîte o porţie de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămînd cei zece bani necesari „potolirii ramazanului".

În ajunul acestui An nou, 1904, stam toţi trişti şi nemîncaţi. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori şi slujnice, cînd ne duceam, după opt zile, să „încasăm" taxa de cinci lei, din care doi erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei", veșnic nemulţumită.

În seara aceea aveam ochii plini de bunătăţile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece şi maţele goale. Mihail, meşter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche :

— Mă Panaite, mîine se duc cu *dai-boje* toţi factorii şi măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară ! Am copia-o cît mai caligrafic şi ne-am duce cu ea să urăm ani mulţi întru stăpînirea lumii acelora care ne flămînzesc. Şi poate c-om mînca şi noi mîine o varză cu carne !

Am ticluit-o cu elanul ce-ți dă perspectiva unei mîncări calde, pe care o dorești de mult. Nu-mi mai amintesc decît o strofă de la mijloc :

Servitori și servitoare,
Din birouri de plasare,
Noi, acești agenți de rînd,
Vă servim din cînd în cînd.

A doua zi, la prînz, aveam fiecare „agent“ cîte trei-patru leișori în buzunar ; și am mîncat și noi, în ziua aia de întîi ianuarie 1904, o varză cu carne de purcel... „de-i tremura șoriciul“, am băut vin de „patru bani chilul“ și am fumat „tutun adevărat“, nu „lăcuste“.

A treia și ultima mea poezie.

Același an.

Sătul de-a avea a face cu harțagul tuturor stăpînilor, m-am hotărît să „încasez“ numai pe al unuia, dar care, cel puțin, să mă hrănească ; și am intrat „fecior în casă“ la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creț, ferches și mîndru ca un păun. (Dacă trăiește și e sănătos, îl salut aci cu franceză politeță !)

Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuță a lui V. A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela *Deșcă Pintilie,* publicată în *Universul literar.*

Ureche murise de curînd și moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curînd, Carol Scrob (ori Smara ? *cela revient au même)* publicase un acrostih : *Ferdinand,* prințul moștenitor de-atunci. Repede fui obsedat să fac și eu unul lui V. A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinței pustii a decedatului mă impresiona adînc. Nu puteam să-l fac seara, căci mi se impunea să sting lampa și să mă culc. Așa că, cu hîrtia și creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe cînd măturam odăile ori spălam vasele, combinînd poezia cu slugăria și ferindu-mă de stăpîni.

Iată-l, atît cît îmi amintesc :

Vrednic ! Fala țării noastre ai fost și vei fi,
Arma-ți, pana ta din mînă, în veci nu va pieri !

Uită-te cum neamul nostru pe lîngă tine trece,
Rănit şi lacrimi varsă pe-a ta piatră rece.
Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte şi cu pană.
Cine ştia c-azi nu vei fi ? O, moarte, eşti tirană !
H . . . .
E : : : : : : : : : : :

După cum se vede : patriotism sadea. Nu eram încă socialist şi-mi iubeam ţara aşa cum o iubesc azi, cînd sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la scos cărbuni atît pe burghezi, cît şi pe „socialiştii“ lor de carnaval.

Cu şorţul alb după gît, deretecam prin casă, scoteam acrostihul şi-l admiram, cînd, într-o zi, îl pierd ! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu tîrnul, iată că apare domnul Duculescu în pragul casei şi începe, spre marea mea confuzie.

— *Vrednic ! Fala ţării noastre ai fost şi vei fi !* Bîţ Catinco, că ţi-ai frînt fusul ! Ce mă, tu eşti poet ? !

. . . .

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiţi boieri... Poet ! Pe malurile Senei, am fost numit *„grand poète romancier“*, pe cînd la Bucureşti am rămas, după cît se pare, pentru unii numai „hamal de la Brăila“.

*

Patru ani mai tîrziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am şi eu bucuria oricărui muritor cînd îşi vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicaţii, în specie : *România muncitoare.* [1]

Mă aflam portar de noapte la „Hotel Bobescu“, din Lacu-Sărat. Titlul articolului (dacă nu mă-nşel) : *Un om cu scaun la cap.* Şi cine credeţi că era acest om cu scaun la cap, pe care-l atacam ? Curioasă coincidenţă ! Era domnul Nicolae Iorga ! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza.)

Articolul e semnat : *P. Istr.*

Acest debut şi alte articolaşe în organul socialist mi-au şi atras simpatia *Dimineţii.* Nu mai tîrziu decît în anul următor, 1909, public în acest ziar o anchetă de nouă

[1] Data reală a debutului publicistic : *februarie 1907* cu articolul *Biserică şi popi (n. e.).*

articole, cu titlul general : *Lipitorile porturilor.* Ele au fost anunțate pe mii de afișe, între Sulina și Turnu-Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o șchioapă“, vorba d-lui Cazaban.

Cîteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conducêm împreună cu Ștefan Gheorghiu — cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rîndurile lucrătorilor noștri, pe care-mi propun s-o așez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.

Îndurerat de sfîrșitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol și-l trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l-a anunțat *Adevărul,* în fruntea informațiilor :

„Greva de la Brăila a căzut ! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol, scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris“ !) *cu sîngele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mîine.“*

A doua zi, a apărut pe patru coloane, toate „de onoare“.

În toamna aceluiași an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliția brătienistă și după ieșirea noastră de la Văcărești, mă aflam și eu printre „șefii“ socialiști, primiți de dl. Mille. Gherea era prezent și, foarte emoționat, ne-a sărutat pe toți. Atunci dl. Const. Mille m-a luat deoparte și mi-a zis.

— Uite ce-i Istrati : vreau să te fac corespondentul *Dimineții* la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenții mei. Primești ?

Am primit, dar, înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu știam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea poate și dl. Mille. Totuși, i-o spun aci : am suferit mult sufletește de decepția pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, de la Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s-a terminat „cariera“ mea, de-abia începută, la *Adevărul.*

O alta mi se deschidea la *România muncitoare,* unde, doi ani mai tîrziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blîndul apostol a cărui soartă de ocnaș

e una din rușinile clasei muncitoare din România, după cum o rușine e și soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte, care e Alexandru Constantinescu ; după cum tot o rușine e întreaga serie de procese care se țin lanț de la înfierarea ca „escroci" a lui Ficșinescu și Banghereanu, pînă la repetatele condamnări urmate de achitări — ambele deopotrivă de oneroase — ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La „România muncitoare", cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat între altele, primele încercări literare : *Calul lui Bălan, „Nostra Famiglia"*, *Intîi Mai* și cîteva foiletoane, între care, unul despre *Pégout*, l-a făcut pe Gherea să-mi spună :

— E unul dintre cele mai bune foiletoane pe care le-am citit în românește.

Dar, nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca și de peltelele care plouau din provincie, am trîntit condeiul și foarfecele și m-am dus drept la gară, unde, după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu douăzeci de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în Cetatea Luminii, mă întorceam în țară. La Ploiești, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mîncam faimoasele sărmăluțe :

— Mare derbedeu ești, mă Istrati ! Tu ai talent, dar talentul nu-i de-ajuns ca să-ți faci un loc în lume : mai trebuie și nițică statornicie.

Nu m-am statornicit, cu tot sfatul bătrînului critic. În martie 1916 părăseam țara, pentru a n-o mai revedea nici pînă azi.

În Elveția, alte „debuturi" : rîneam zăpada pe străzi, curățam patinoarele boierilor, „plantam" stîlpi de telegraf prin cîmpii. În uzina de muniții Picard Pictet, văzînd cu cîtă ușurință un om poate să aibă brațul retezat pe cînd stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferință a lui Paul Birukof, la Geneva, îmi inspiră un articolaș. Hai să-l scriu în... franțuzește, și să-l trimitem gazetei *La Feuille.* Articolul apare în pagina

întîi : *Tolstoïsme ou Bolchevisme ?* Uite, mă, cum sare iepurele !

Dac-am vedea pe director ?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea și postul al doilea de expeditor. Accept postul și păstrez o atitudine rezervată față de colaborare, deși, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn și măgulitor din partea celebrului autor al lui *Le Feu*. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat *Un canibal*. Și tocmai cînd începeam să devin cineva, las toate baltă și trec în Franța : 1920.

În ziua de Paști 1921, apare în *l'Humanité* o nuvelă a mea : *Nicolaï Tziganou* (tipărit din greșeală : *Iziganov)* și semnată *P. I. Delabrăila*. Apoi, în momentul conferinței de la Geneva, o bucată : *Pour Christian Racovsky*, cu numele meu. Atunci văd că organul Partidului Comunist Francez plătește nu mai puțin de șaptezeci și cinci de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deși scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vărs pe jumătate pentru înfometații ruși, iar în schimbul celeilalte jumătăți cer cărți. Directorului paginii literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decît o costă pe burghezie.

În vremea asta, aveam mîna dreaptă zdrobită și amenințată de cangrenă, muream de foame.

★

Cu acestea, am ajuns la „marele“ debut.

În mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondența mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan și-mi oferă (se va ști într-o zi cu cîte jertfe !) pensiunea pe șase luni. În acest timp, scriu două volume, între care *Chira*, pe care o purtasem ani de-a rîndul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsînd pe Rolland să se aprindă la rîndu-i și să încerce, în Elveția, lansarea volumelor mele într-o „Bibliotecă Mondială“, tentativă care nu izbutește, din mai multe pricini. Se decide însă publicarea *Chirei* în revista *Europe*. Data apariției : 15 august 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă și duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plîngea. Dintr-o lucrătoare croitoreasă, cu viață regulată și demnă, o transformasem într-o zlătăriță de șapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vîlvoi în vînt, cu brațele rănite de soare. În seara de 14 august, de multă amărăciune, ne-am culcat nemîncați, deși mai aveam vreo zece franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi cîțiva clienți pe malul mării și să mai lungesc agonia. Dar în ziua cînd douăsprezece mii de exemplare din revista *Europe* plecau să anunțe un nou nume în literatura franceză, autorul *Chirei Chiralina* — dumnezeiește prefațat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei — se întorcea acasă doar cu cincisprezece franci în buzunar, cînd întreținerea noastră, a amîndurora pe o zi, costa de patru ori suma asta !

Acum era dezastru... Eu, învățat cu necazurile, mă țineam drept și scuipam soarta în obraz, ca moș Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tînguieli. Dezgustat, ies în oraș să-mi vînd aparatele, cînd, în vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci și-am cumpărat-o. Și am citit prefața lui Rolland, plîngînd cu hohote pe meterezurile uriașe zidite de Vauban, de unde îmi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pentru mine, nici prefețe scrise de oameni mari, nici fotografie cu drame nebănuite și nici omenire nesimțitoare.

. . . .

Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc“ ! Și voi, ciuperci literare, care vă distrați veninul la Capșa și-mi contestați dreptul la viața de azi ! Dacă ați ști cît mă costă literatura mea, și dacă ați avea un dram de demnitate, v-ați duce mai bine și v-ați băga la stăpîn, în loc să cerșiți pomană pe la ministere, ori pe la bănci... în loc să vă îndopați pe la mesele cămătarilor-meceni cari vă oferă țigări de lux și pun spioni să noteze cam cîte fură fiecare dintre voi..., — dacă nu vă aruncă direct în hîrdăul bilanțurilor lor culturale, — în loc să vă agățați de mîneca unei glorii care disprețuiește... mîrșă-

via literară și nu se dă învinsă decît atunci cînd o apuci de gît și o trîntești la picioarele tale...

...Așa cum am făcut eu, și cum voi toți nu sunteți de talie să faceți.

*

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfîrșită.

Țin să mai scot în relief și activitatea mea din ultimul timp la *Adevărul literar*, atît de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, încît satisfacția sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăși cea adusă de sucesul scrierilor mele în streinătate.

Am spus și o repet : în România, nu criticile sentențioase mă interesează, ci credința profundă a lumii obidite în steaua unui obidit, care s-a ridicat victorios din neantul veșnicelor înfrîngeri.

Și pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voi relua în curînd acest ultim „debut" al meu.

Nisa, martie 1925

CREZUL MEU

Doresc să spun direct cititorilor de la noi, cîte ceva din cele ce-mi stau pe inimă. Căci din articolele tăiate de prin ziarele ce mi se trimet, am văzut că în curînd o confuzie se va produce.

Nu vreau să spun că-mi arde tare de-a fi profet în ţara mea, nici că ţiu mult de-a rămîne bun prieten cu toată lumea, sau de a deveni. Din contra, sunt mulţumit că voi avea şi neprieteni, ca să nu zic duşmani. Eu n-am umblat la şcoala complezenţei sociale, care îşi face reputaţia distribuind surîsuri ieftine, care trăieşte din cumpăneala cuvîntului şi moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să mînuiesc ironia şi multă umanitate ca s-o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înţeleaptă !

Să ne risipim aceste sărmane două zile ce le avem de trăit, scuipînd pe oameni, să uiţi că un soare arde pe cer, că rîuri curg pe pămînt, că atîta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă, ori un cîmp plin de flori ; să uiţi — ceea ce nu uită nici un vierme — că avem tot ce ne trebuie ca să sorbim viaţa, toată viaţa, atîta timp cît ochii ne sunt deschişi ; şi să ne trecem vremea dînd palme orişicui, cînd e mult mai sănătos să te dovedeşti prieten chiar şi aceluia care caută în tine un duşman, — nu e asta un adevărat blestem al lumii ?

Dacă ar fi să măsor pe om cu măsura aceasta, apoi să se ştie că din parte-mi, atît de mare îmi fu porţia amăra-

ciunilor vieții, încît aș avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfîntă. Eu, însă, după ce am secat fîntîna durerilor (toate durerile și toate bucuriile îmi sunt cunoscute, afară de acelea de-a dărui viață unui copil — ba chiar și pe acelea le cunosc de cînd scriu !), eu am descoperit în fundul acestei fîntîni un nou strat de bunătate, și ce bunătate ! Un om la o sută de mii poate că o cunoaște.

Și acum iată că două sulițe noi-noușoare se îndreaptă spre biata mea coșniță trupească : prieteni vechi îmi impută că scrisul meu nu e pe placul lor. Aceasta din față. Din dos, neamici noi vor să-mi ia dreptul de-a fi îngropat lîngă mama. Cei dintîi, strașnici în a dușmăni, pretind că-mi voi uita originea modestă ; cei din urmă, că *Chira* nu e românească. Cu aceștia mă voi învoi repede, spunîndu-le că puțin îmi pasă de ce e românesc și de ce e țigănesc. Mă interesează, nu ceea ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar, căci mama mea, mai romîncă decît mulți pretinși români, a uitat să-mi vorbească cu mărinimie de țara în care gardiștii voiau s-o aresteze sera, ca fiind beată, cînd ea mătăhăia de trudă cum numai poporul cunoaște — dar n-a uitat niciodată să-mi spuie că omului îi face cinste să fie bun și drept.

Prietenilor vechi, însă, care au umplut pușcăriile naționale și cu care am suferit, aș vrea să le spun că niciodată drumul lor n-a fost cu totul al meu, nici predilecțiile lor, cu totul ale mele. Că niciodată n-am putut să mă împac cu un partid ; că nu e în firea mea să mă supun unei hotărîri, cînd această hotărîre nu-mi convine ; și că dacă aș avea în mîini puterea lumii n-aș ști ce să fac cu ea, convins fiind că omului poți să-i iei. dar nu să-i dai cu sila. Nici chiar libertatea nu poți să i-o dai cu sila. Aș vrea să le mai spun că pentru ei lumea e împărțită numai în săraci și bogați, să mi se îngăduiască să cred că pentru mine lumea e împărțită și în oameni ce se nasc liberi și oameni ce se nasc robi. Robul sărac rămîne rob și atunci cînd se îmbogățește, căci eu nu reduc crîncena problemă a vieții la o farfurie cu fasole ; iar omul liber rămîne liber și în pușcărie. Că nu acolo e locul lui, o știu și eu — dar mai știu că multe Bastilii

vor trebui să fie luate cu asalt, înainte de-a nu se mai zidi Bastilii. Totuși — fără să-mi fac iluzii, și dacă n-ar fi decît să smulg cărămida care m-a separat un ceas de soarele vieții — eu sunt gata să mă amestec în toate hoardele care vor să dărîme Jilavele internaționale, să dărîme mereu și mereu, dar cu o condiție : să nu mi se ceară apoi să viu și eu cu noi cărămizi ca să zidim noi Jilave.

Iată crezul meu.

Dar tot crezîndu-mi crezul, eu îmi trăiesc viața, și viața mea nu intră într-o teacă de cuțit. Liber e fiecine să se zbată, lepădîndu-se de credințe, cum se leapădă de cămașă. Deasupra credințelor uscate și șovăielnice, însă, eu pun iubirea caldă ce vine de la inimă. *Sunt gata să iubesc orice om liber !* Așa am fost totdeauna. Așa rămîn. Nimeni și nimic nu-mi va putea schimba o iotă din ce m-a învățat viața și din ce îmi simte inima. N-am nevoie de dădacă.

Pe peticul de pămînt ce se cheamă România — și care și-a dublat suprafața și numărul pușcăriilor — eu am rădăcini adînci. O fi frumos să scrii în franțuzește fără să fi deschis o gramatică ; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, de la necăjita *Humanité* a lui Jaurès pînă la gravul *Figaro* și regalista *Action Française*, aceasta din urmă mai elogioasă decît oricare ; dar mult mai frumos e să rămîi ceea ce te-ai născut, cînd te-ai născut iubind — și eu îmi aduc aminte mereu că la șapte ani pășteam caii la cîmp, în preajma Baldovineștilor, ascultînd poveștile unchiului Anghel și tînguirile mamei care îmi spunea pe românește că o dor brațele „de-atîta spălat străin“.

Un om de frunte francez îmi spunea zilele trecute :

— Dacă ai vrea să te naturalizezi francez, ai obține premiul Goncourt.

— Și pe urmă ?...

— He ! Asta înseamnă cinci mii de franci peșin și o sută de mii de *Chira* vîndute !

— Și pe urmă ?...

Acest al doilea „şi pe urmă“ a scandalizat pe un om de bun-simţ şi l-a făcut să se îndoiască cum că eu aş fi cu adevărat autorul *Chirei*.

„He, he, Costică! *Are Chira socoteală*“, se zice la Brăila. *Quanto sangue costa*... Cine va şti cît sînge a costat! exclamă Michelangelo. Şi eu tot mai sper să-mi cultiv cartofii şi să-mi cresc găinile, acolo unde a murit o mamă bună acum cinci ani, privind, înainte de a-şi da sufletul, spre uşa pe unde trebuia să-i apară feciorul. Şi ea şi-a dat sufletul fără să mă aibă la căpătîi... Şi eu am citit într-o seară — la Geneva, în această Elveţie de unde duşmănia omenească nu mai mă lăsa să ies să alerg la mama — am citit pe o carte poştală, tocmai la sfîrşit: „...aci noi suntem cu toţii bine, *numai că biata ta maică a murit în săptămîna mare*“...

„Numai!“... Ah, multe rele am uitat în viaţa mea, dar pe acest „numai“ nu pot să-l uit. Şi mă înfioară grozav, cînd mă gîndesc cîţi „numai“ ca al meu trebuie să aibă omenirea pe suflet.

Pentru toţi aceşti „numai“, eu îmi voi păstra paşaportul românesc. Şi lasă!... Va veni ea vremea răfuielii cu frumoasa mea ţară românească; eu ştiu să aştept.

Şi aşteptînd, eu întind o mînă de bun amic tuturor acelora care m-au cunoscut, ca şi acelora care vor să mă cunoască. Lumea întreagă e demnă de iubit, dar tot mai cu drag mă plec spre cutare faţă de prieten, care mă citeşte plîngînd la Brăila. El plînge, nu fiindcă am ajuns mare ciorbagiu, ci pentru că, în loc să reapar în noroiul vieţii cu ochi de nebun şi cu un cuţit mare în mînă, eu viu tot cu zîmbet pe buze, tot cu inimă iubitoare, şi mereu gata să mai cînt, de pildă: *Cînd eram crai în Beoţia*...

Mai vin cu o floare în mînă. Se poate ca floarea asta să miroase rău. Da, dar e a mea. Şi pe cine am rugat eu s-o miroase?

Arta e o minunată minciună. Nici un ziar, nici o revistă nu vor putea spune că m-au văzut urcîndu-le scările cu un manuscris, cerşind inserarea. Dar mulţi m-au văzut căutînd prietenia.

Mulţi artişti sunt în stare să facă artă, puţini ştiu să fie prieteni. Şi eu voi crede mereu că prietenul e cel

mai mare artist al inimii omenești prietenoase. Eu nu întreb care artist a reușit. Uneori, cel din umbră, mi-e mai simpatic decît cel trîmbițat. Dar voi întreba fără încetare : „Care e artistul care știe să iubească un om, tot cultivîndu-și cartofii ?"

Căci e o rușine de-a te numi artist, cînd nu știi să iubești un om și să-i oferi un cartof fiert.

Pînă unde arta are dreptul de-a ridica nasul, o știu toți artiștii. Unde trebuie să începem a ne îndoi de umanitatea artei, o știu mai puțini.

Dar cîți știu că arta e o simțire sfîntă, care nu se vinde la mezat ? Cu acești artiști prieteni și cu toți prietenii artei eu năzuiesc să mă adun într-o zi ; să ne plecăm împreună spre pămîntul dătător de viață, și cu toții să cîntăm slavă aceluia care a creat simțirea, dar nu ne-a spus s-o vindem pe gologani.

Paris, 24 iunie 1924.

ÎNTRE ARTĂ ŞI DEZROBIRE

Dragă prietene [1],

Îmi aduci vestea că luna asta vei expune, la Bucureşti, ceva din lucrările tale.

Sunt mîhnit că nu pot lua o parte activă la bucuria ta, aşa cum speram împreună, nevoit fiind să întîrziez venirea mea în ţară, din cauza muncii care devine din zi în zi mai istovitoare.

Îţi urez însă, din toată inima, deplină izbîndă ; iar în caz de nemulţumire sufletească, îţi amintesc că artistul proletar trebuie să se înarmeze cu convingerea că nimic nu se poate aştepta de la o lume care se împarte în învinşi şi învingători.

Tu eşti, ca şi mine, un fiu al plebei. Încă de pe vremea cînd, în odaia ta devenită han al „nespălaţilor", mîncam brînză cu pîine şi beam ceai în tovărăşia bunului Ştefan Gheorghiu, te cunosc fire de boem şi viteaz la îndurare.

Ai visat şi ai creat, aşa cum am făcut şi eu întotdeauna, fără speranţă de răsplată, ci numai din pornire neînfrîntă. Ei bine : *să nu te crezi astăzi un înfrînt, iar pe mine un triumfător.*

Nici un artist-proletar — oricît ar fi el de răsplătit de o societate nedreaptă — nu va fi *triumfător*, atîta timp cît succesele sale vor fi *rezultatul unei întîmplări*, aşa cum e cazul meu, aşa cum sunt alte cîteva cazuri.

---

[1] Pictorului Alexandru Vodă-Ploeşti.

Nu datorită unei *întîmplări*, societatea umană trebuie să recunoască meritele unui om — artist ori simplu muncitor — și să le răsplătească. Această nenorocită stare de lucruri, luptătorii pentru dreptate trebuie s-o facă să înceteze, iar cînd ea vine să favorizeze pe vreunul dintre noi, să ne ferim de a o considera ca un triumf.

Noi avem datoria sentimentală — care trebuie să devie istorică în luptele proletariatului — de a respinge orice reparație individuală a universalei nedreptăți și de a ne considera toți învinși, atîta timp cît frați de-ai noștri gem în lanțuri, pier în întuneric, ori sunt nevoiți să se prostitueze.

Caro m'ël sonno et piu l'esser di sasso,
Mentre che'l dannò et la vergogna dura.
Non veder, non sentìr m'è grand ventura ;
Pero non mi destar, deh ! parla basso.

*

Acestea sunt versurile uriașului între uriași : ale lui Michelangelo.

Un contemporan al său, poetul Giovanni Strozzi — privind cele patru statui alegorice : *Ziua, Noaptea, Aurora* și *Crepusculul*, care înconjurau soclul mausoleului Medicișilor — scrise următoarele, admirînd *Noaptea* :

„*Noaptea*, pe care o vezi dormind așa de grațios, a fost sculptată de un Înger în stînca asta ; și, din moment ce doarme, trăiește. Dacă nu crezi, deșteapt-o și îți va vorbi".

Michelangello îi răspunse cu versurile de mai sus :

Scump mi-e somnul. Îmi e și mai scump să fiu de piatră, astăzi, cînd domnesc crima și rușinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud, mi-e marea fericire : iată de ce (te-aș ruga) să nu mă deștepți, ah, vorbește încet ! [1]

Uriașul cerca să fie lăsat să doarmă, într-o vreme în care domneau crima și rușinea. Nu voia nimic să vadă ; nu voia nimic să audă.

Michelangello, deși glorios, deși cu lada plină de aur lîngă el, era un sclav al puternicilor zilei din timpul său,

---

[1] *Vie de Michel-Ange*, de Romain Rolland (n. a.).

care îi cereau să-i imortalizeze. Și el, în loc să le sculpteze chipurile lor, își sculpta propria-i durere, pesimismul său activ.

De atunci au trecut patru sute de ani. Și dacă nu mai avem duci și papi care să ne tiranizeze, avem în schimb domnia acelorași crime și rușini, domnie mult mai sîngeroasă și mai nerușinată decît aceea de pe vremea nobililor Renașterii italiene.

Care trebuie să fie datoria noastră, a acelora care au simțire și darul de a se exprima — față de niște tirani care vor să cumpere cu banii lor toate conștiințele sau să înăbușe pe cele ce nu se pot cumpăra, pentru ca astfel să-și continuie domnia de sînge și de rușine ?

Fără să aspirăm la formidabila putere de creație a lui Michelangello, noi trebuie să fim mai tari ca el în lupta noastră cu asupritorii.

Neegalatul artist florentin a gemut de la un capăt la celălalt al lungii sale vieți, — a gemut sculptînd munți, ridicînd catedrale, pictîndu-și credința și descriindu-și supliciul în versuri nemuritoare ; le-a făcut pe toate căzînd în genunchi, lăsîndu-se robit de tiranii vremii lui. Romain Rolland ni-l prezintă ca pe un învins al vieții și ne cere să fraternizăm cu durerea universală :

„În această epocă de lași, care tremură în fața durerii și revendică cu zgomot dreptul lor la fericire, care nu e cele mai adesea decît dreptul la nenorocirea altora, să îndrăznim a privi durerea în față și a o venera !“

Iată adevărul : *dreptul de-a fi fericit cu prețul nenorocirii altora* ! Dreptul de a triumfa, călcînd peste durerile semenilor tăi.

Putem noi revendica asemenea fericire ?

Fericirea de a învinge *singur*. Fericirea de a reuși *singur*. Fericirea de a te bucura *singur*.

Dar nu trebuie nici să ne lăsăm striviți de durere, așa cum simte marele liberator :

„Slăvită fie bucuria și slăvită fie durerea ! Una și cealaltă sunt surori, și amîndouă sfinte. Ele făuresc lumea și umplu sufletele mari. Ele sunt tăria, ele sunt viața, ele

sunt Dumnezeu. Cine nu le iubeşte pe amîndouă, nu iubeşte nici pe una, nici pe cealaltă. Şi cine le-a gustat, cunoaşte preţul vieţii şi pacea de a o părăsi.“[1]

Pacea de a o părăsi...

Să ne prosternăm în faţa oricărei păci, şi mai ales în faţa aceleia de a părăsi viaţa după ce ai gustat din bucuriile şi din durerile ei. Am simţit şi eu odată pacea asta.

Pe atunci, însă, eram un învins al propriilor mele nelinişti, mai mult decît un învins al oamenilor. Astăzi nu mai sunt ; m-am liberat ; am fost liberat... dar eu, *singur !*

Ce ne facem cu aceia care aşteaptă şi ei ceasul libertăţii, care se îndoiesc şi speră ?

Pentru aceştia, noi, care n-am gustat poate toată bucuria şi tot amarul existenţei, avem datoria să nu închidem ochii nici asupra morţii şi nici asupra vieţii. Noi trebuie să *vorbim tare*, nu *încet*, să vedem toate ororile şi să ascultăm toate suspinele.

De mii de ani se glorifică numai cei victorioşi. Ajunge !

Să răsturnăm cumpăna milenară a prejudecăţii şi a egoismului şi să ne declarăm solidari cu învinşii. Să fim învinşi pînă n-o mai exista cuvîntul *învingere* şi nici *învingători.*

Artistul, mai ales, trebuie să se afle în fruntea învinşilor şi să facă din arta sa o armă, din succesul său o înfrîngere şi din bucuria sa o suferinţă. Nu există artă mai mare decît aceea care luptă să întroneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni, să şteargă lacrimile celor care plîng, să dea pîine celor flămînzi şi adăpost celor care dorm pe afară. Restul, tot restul, prejudecată şi egoism ! Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară.

„Statui «biftecuri», a exclamat într-o zi, la Paris, sculptorul Brîncuşi“.

Artă „biftecuri“, fără suflet şi fără idei, parazitism sentimental.

---

[1] Prefaţă la opera citată *(n. a.).*

Iată de ce noi, artiștii-plebeieni, nu trebuie să călcăm pe urmele bătătorite de-o societate care apune, nu trebuie să avem nici bucuriile, nici năzuințele ei.

Și iată de ce voi striga, tuturor acelora care mă cred fericit. *Sunt un învins și voi rămîne pînă nu vor mai exista învinși !*

Masevaux, Alsace, mai 1925

PAGINI DE CARNET INTIM

August 1934

Luna asta, pe la 10 sau 11, împlinesc cincizeci de ani. Mărturisesc că am ţinut mult, în timpul din urmă, să ating această jumătate de secol de existenţă. Am ţinut, tocmai fiindcă de trei ani sunt greu bolnav.

Exact acum trei ani, în august 1931, pe cînd mă plimbam într-o zi pe malul mării, la Menton, am simţit, brusc, un gol în inimă, apoi imediat mi s-au înmuiat picioarele şi a trebuit să mă aşez pe o bancă, spunînd soţiei mele care mă întovărăşea : „Iată ceva nou !"

Era „ceva nou" în sensul că, deşi mă simţeam din ce în ce mai slăbit, de la întoarcerea mea din Rusia, în februarie 1929, încă nu mă considerasem, pînă atunci, un om cu adevărat bolnav, ci numai aşa cum fusesem totdeauna : un debil, un slăbănog pe picioare, consecinţa unei grave pneumonii, urmată de un început de tuberculoză, de care suferisem pe la vîrsta de optsprezece ani. Această debilitate însă nu mă împiedicase, timp de treizeci de ani, să fiu un om rezistent, să cutreier o bună parte a pămîntului şi să execut adesea muncile cele mai grele, trăind, mai în toată vremea, rău hrănit şi rău adăpostit.

Şi, deodată, iată-mă căzînd din picioare, în ziua aceea la Menton, tocmai cînd opt ani de viaţă scriitoricească, adică de „autor cu succes", cum se spune, mi-ar fi dat dreptul să mă aştept la cu totul altceva, poate chiar la mai multă sănătate.

Din acea zi de august 1931, am început să suflu greu și n-am mai putut să urc o scară, decît făcînd popas la fiecare treaptă. Cîteva luni mai tîrziu am căzut la pat, de unde și azi nu mă ridic decît atunci cînd nevoile mă obligă, ceea ce e o mare tristețe pentru un om a cărui primă pasiune din copilărie a fost să hoinărească din zori și pînă în noapte, pe drumuri fără sfîrșit. Dacă n-ar fi fost decît această suferință, — trei ani de zăcere la pat, cu ochii în tavan și cu răni la șolduri ! — și încă ar fi fost de-ajuns să-mi doresc moartea și chiar să mi-o dau.

De ce, atunci, această nebănuită și nejustificată dorință de-a trăi, *de-a continua* ?

Zic *dorință*, dar cuvîntul e greoi. Era, nu o dorință, erau *două brațe descărnate ce implorau, în singurătatea lor, pe cineva pe care-l bănuiau tot atît de singur.*

Și-acum, iată-mă în miezul acestei spovedanii sau profesiune de credință.

Mai întîi, de ce voiam să se realizeze această epocă a existenței mele : august 1844 — august 1934 ? Ce avea să se întîmple la împlinirea acestor cincizeci de ani ai mei ?

De remarcat că nu voiam *să trăiesc*, ci numai *să ating* pe august 1934. Și mai ales în zilele de grea încercare, trăite la Mînăstirea Neamțului (iunie 1932 — ianuarie 1933), cînd nu mai puteam nici să mă spăl fără ajutorul soției mele, mult au întins de nimeni nevăzutele mele brațe către nevăzutul meu cineva, căruia nu-i ceream nimic !

Trebuie să spun numaidecît că acest *cineva* nu era nici unul din Dumnezeii pe care oamenii i-au închis între pereții unui templu, făcînd din ei cînd o teroare, cînd niște nedrepți distribuitori de bunuri pămîntești și cerești.

Nu. Credința într-un Dumnezeu am pierdut-o încă din copilărie, cînd vedeam zilnic în juru-mi preoți, nouă din zece rugîndu-se fără pietate și trăind într-o nepotrivită îmbelșugare, fără milă de aproapele lor. De-atunci am trăit, vid de orice Dumnezeu tălmăcit de preoți, dar imediat am simțit în mine aprinzîndu-se o *lumină nouă*. Și aci aș vrea să insist, chiar dacă aș ști (ceea ce nu cred să fie cazul) că nici un om pe pămînt n-are urechi să mă audă.

Eram pe la începutul adolescenței, citeam tot ce-mi cădea în mînă, făcînd mahalaua să creadă c-am să „devin popă", lucru ce bucura mult pe necăjita mea mamă, dar și o întrista, în același timp, căci fugeam des de la stăpîn, ca și de-acasă, hoinăream prin județele vecine, nu puteam fi „statornic la nici o treabă", eram adică „o haimana", cum spunea aceeași mahala. Ceva și mai grav pentru mama, care era o femeie econoamă : banul ce-l cîștigam nu ținea în mîna mea nici cît ține un bulgăre de gheață și nici nu-l dădeam „pe lucruri folositoare", ci numai pe cărți și pe tutun, lăsînd în grija mamei să mă îmbrace și să mă încalțe. Ba, uneori, schimbam chiar și această îmbrăcăminte nouă, pe una jerpelită, numai ca să-mi pot procura, cu diferența, cărți și tutun. Cît despre mîncare, puteam trăi luni întregi cu pîine și tomate ori varză acră, ca să nu mai vorbesc de zilele în cari flămînzeam cu totul.

Acestea se petreceau între paisprezece și șaptesprezece ani, epoca cea mai agitată a vieții mele. Singur, fără un prieten și neîndrumat de nimeni, descoperisem cartea, sau, mai bine zis, *măreția lecturilor bune* și odată cu ele *socialismul.*

Despre socialism nu citisem încă nimic, dar, în urma unor mari mișcări muncitorești în portul nostru, auzisem că el înseamnă *dreptate pentru cei obidiți* și văzusem un om ucis în bătaie la poliție, fiindcă fusese socialist. Puțin după aceasta, am asistat la cîteva întruniri socialiste și am înțeles că socialismul cuprinde în sînul lui toate virtuțile, pe care în zadar le căutam în faptele servitorilor lui Dumnezeu : dreptate, bunătate, cinste, cumpătare, cultul frumosului și, mai presus de orice, o adevărată înfrățire cu cel învins de viață.

Iată care avea să fie, de-acum încolo, noua mea religie, singurul meu Dumnezeu : năzuința spre dezrobire a omului îngenuncheat de om.

Și deodată m-a lovit un orgoliu nemăsurat : mă simțeam chemat să fiu un apostol al acestei religii, poate chiar un martir, ca acel muncitor ucis în bătaie. Aveam să-mi răzbun mama umilită și clasa din care mă trăgeam, deși această clasă nu era alta decît mahalaua mea bîrfitoare, pe care o dispreţuiam. Mă consideram superior tuturor

celor din jurul meu, fiindcă toţi, chiar şi mama, nu erau preocupaţi decît de interesele lor personale, năzuiau spre o viaţă cît mai apropiată de a burgheziei asupritoare şi nimeni, nimeni din cîtă lume cunoşteam, nu citea şi nu gîndea ca mine, afară doar de acei apostoli socialişti pe care îi auzisem vorbind şi le invidiam cultura, atribuindu-le toate generozităţile.

M-am încredinţat că omenirea e o gloată lipsită de calitate, un rezervor uman din care nu apare la suprafaţă şi nu se impune decît geniul rău : *asupritorul*. Geniul bun, *gînditorul generos*, e veşnic învins şi nu-l susţin nici chiar acei cărora el le închină viaţa.

La etatea de douăzeci de ani, eram complet format în chipul acesta. Lumea socialistă însăşi, pe care o cunoşteam din ce în ce mai bine, îmi dovedea că nu toţi cei care reclamă dreptate sunt capabili să fie drepţi. Chiar şi acolo, numai o mică elită simţea şi gîndea ca mine. Cît despre cultul frumosului, care era o altă latură a dezrobirii, nu ajungeau pînă la el decît prea puţine individualităţi. Imensa majoritate îl caricaturiza.

Ceva mai tîrziu, descoperindu-mi şi unele aptitudini literare, am nutrit un şi mai mare dispreţ faţă de tot ce nu se ridică prin nici o virtute morală deasupra comunului.

Totuşi, nici o mîndrie n-a putut să mă depărteze de nevoia profundă ce-o aveam de-a lupta pentru binele omenirii, fără a cărei dezrobire îmi dădeam seama că toate valorile vieţii sunt moarte în ochii omului născut să nu se poată bucura de nimic, în mijlocul unei universale suferinţi.

Iată în ce chip am fost pătruns de acea *lumină nouă, a Frumosului şi a Binelui*. Ea avea să mă înalţe în proprii mei ochi, făcîndu-mă să-mi dau seama că puţini oameni sunt atinşi de harul ei. Ea avea să dea un sens vieţii mele, care nu era avidă de bunuri pămînteşti. Ea avea să mă susţie în nenumăratele mele ceasuri de grea cumpănă, cînd, încolţit de mizerie şi sfîrşit de puteri, adesea m-am întrebat dacă Binele şi Frumosul merită atîtea jertfe chinuitoare.

Ea avea să-mi ţie loc de dumnezeire.

Apoi, mult mai tîrziu — după un sfert de veac de practică conştientă a noii mele religii — viaţa avea să-mi dovedească cu cruzime că credinţa în Dumnezeu nu poate fi înlocuită cu nimic pămîntesc, oricît ar fi de sublim, că omul murdăreşte cu mîinile tot ce creează cu sufletul, ba chiar că e nevrednic şi de Dumnezeu, adică : *nimic nu-l poate salva şi ridica deasupra multelor şi deşertelor nevoi trupeşti.*

Ca să ajung la această convingere, drumul calvarului meu a fost presărat la tot pasul, în chip aproape egal, de zdrelitoare cioburi, ca şi de strălucitoare cristale, pe care eu le luam drept autentice diamante.

La început, numărul cristalelor a fost covîrşitor. Nu auzeam decît cuvîntul eroilor. Nu vedeam decît litera rămasă după trecerea martirilor. De pe înălţimea catedrelor de morală şi din inima bibliotecilor, filozofia pozitivă, predica dezrobitoare, precum şi literatura marilor credinţe, formau un singur cor divin, ce umplea văzduhul : *Glorie omului ce cultivă Binele şi Frumosul !*

Chiar şi marii reprezentanţi ai religiilor îşi uneau uneori glasul la acest imn, ceea ce mă mişca profund şi mă ajuta să nu cad cu totul în păcatul acelor luptători pentru dreptate care excludeau cu desăvîrşire biserica din sînul năzuinţelor spre un mai bine pămîntesc.

Întreb : ce mai putea dori un om ca mine, mai ales atunci cînd, dispensat de orice efort, te simţi făcut pentru a urma această cale ? Cugetarea cea mai înaltă venea să confirme o simţire înnăscută şi s-o călăuzească. Savantul, tribunul şi poetul întindeau mîna adolescentului venit pe lume şi crescut în acel iad al vieţii unde domnesc toate relele : mizeria endemică, ignoranţa, superstiţiile, brutalitatea, calomnia, crima. Îmi era peste putinţă să cred că puterea întunericului e mai mare decît aceea a luminii ; că Binele ar putea să iasă învins din lupta cu Răul, mai ales că cel dintîi era îmbrăţişat de tot ce omenirea avea mai distins, ba deţinea uneori chiar şi frînele de conducere a popoarelor, pe cînd cel din urmă constituia o ruşine pentru orice om luminat.

E drept că oamenii luminaţi erau foarte puţin numeroşi şi că slava ridicată Frumosului şi Binelui răsuna cele

mai adesea în pustiu. Ce importanţă însă putea avea pentru mine ? Nu ştiam eu, de mic copil, că nobleţea sufletească este apanajul unei elite ? Esenţialul era să mă ştiu susţinut de această elită a omenirii ; şi de un astfel de sprijin mă încredinţam de cîte ori deschideam o carte, de cîte ori ascultam un tribun.

Şi ce mîndru, ce fericit în mizeria mea mă simţeam de această tovărăşie ! Unde mai pui că începeam să mînuiesc condeiul, şi competente îndemnuri mă făceau să întrevăd posibilitatea de-a urca încă o treaptă, cea mai grea, pe scara valorilor intelectuale : treapta pe care stau creatorii de opere literare. Era deci îngăduit fostului băiat de prăvălie, cu patru clase primare, nu numai de-a înţelege perfect pe aceşti creatori, dar chiar şi să ocupe un colţişor în templul artei lor atît de admirate. Nu era deci exclus să ajung într-o zi să-mi unesc şi glasul meu la nobilul cor al celor destinaţi de providenţă să ridice omenirea dintr-o ticăloşie pe care eu o cunoşteam, cum prea puţini gînditori o cunosc din proprie experienţă. Ah, atunci, cu cîtă sinceritate am să clamez, la rîndu-mi, măreţia rolului de apostol al umanităţii.

Ce nevoie mai aveam de Dumnezeu ? Nu eram eu oare un grăunte de dumnezeieşti năzuinţi ?

Chiar şi sfînta mea mamă îmi păru, atunci, mică şi meschină în toate ale ei mărunte preocupări, pe cînd eu pluteam, flămînd şi zdrenţuros, în sfera lumilor ce avea să vie. La clădirea primei lumi noi, liberată de materialism, eu însumi poate aveam să fiu fanatic salahor.

Şi într-adevăr, într-o zi minunea s-a înfăptuit, dincolo de cele mai absurde ale mele aşteptări.

Romain Rolland, ca un alt Moise, cerînd stîncii să izvorească apă, m-a lovit în frunte cu bagheta-i magică, şi mi-a cerut să fac ceva şi mai greu decît ce-a făcut stînca lui Moise : mi-a cerut să scriu într-o limbă în care de-abia bîiguiam de cîţiva ani şi ale cărei legi nu le am învăţat, nici n-am încercat să le învăţ vreodată, ci numai le-am ghicit, pe cît mi-a fost cu putinţă.

Ce a urmat, se ştie. Dintr-o dată am fost azvîrlit în sfera de cugetare şi de acţiune a unei lumi pe care, la început, nici nu îndrăzneam s-o privesc în faţă. Din noroiul existenţei omeneşti, cu un singur salt, m-am pomenit

stînd de vorbă, de la egal la egal, deseori într-o înălțătoare intimitate, cu unele din acele rare exemplare umane către care venerația oamenilor se îndreaptă neprecupețită.

Atunci, o clipă, speriat de răspunderea ce mi se arunca pe umeri, am simțit mîna providenței ștergîndu-mi sudoarea de pe frunte. Acum era momentul să dovedesc celor însetați de Bine, de Frumos, de Dreptate, dacă sunt un om ori un simplu parvenit.

Căci două căi mi se deschideau în clipa aceea : una, largă, semănată cu flori, surîsuri și belșug ; cealaltă, îngustă, plină de posibile, probabile deznădejdi.

Fără nici o șovăire, am apucat pe aceasta din urmă, care m-a dus într-o prăpastie mult mai înfiorătoare decît tot ce puteam bănui, căci ea m-a despărțit de toată lumea și de cei mai nobili prieteni ai mei, chiar și de acela căruia îi datoram noua mea viață.

De ce ? Răspunsul e simplu : fiindcă, de la început, am înțeles rău legile existenței pămîntești.

Omul, chiar și cel de bună credință, făgăduiește mai mult decît poate să ție. Avîntul lui spre mai bine îi pune un nimb pe frunte, dar el uită că picioarele îi sunt condamnate să rămîie în tină, căci, probabil, nu-i este îngăduit să se identifice cu dumnezeirea, atîta timp cît țărîna îi împovărează sufletul, această scînteie misterioasă care e veșnic în luptă cu răsuflarea infectă a existenței materiale.

Da, astăzi cred în suflet, cum n-am crezut niciodată și iert fratelui meu, omul, totul, dezlegîndu-l de divinele promisiuni pe care mi le-a făcut atunci cînd îl vedeam de departe, atunci cînd îl auzeam vorbindu-mi din sferele cerești, cînd nici nu bănuiam că lutul din care e zidit este tot atît de scîrnav ca și al celui mai din urmă păcătos din suburbia în care am văzut lumina zilei.

Dar ca să ajung la această umană înțelegere, a trebuit mai întîi să trec eu însumi prin acele grele încercări din care nici sfinții nu ies triumfători decît săvîrșind cruzimi, împotriva lor înșile și mai ales împotriva aproapelui. Da, cred că pentru a te devota în întregime dumezeirii, trebuie să întorci spatele pămînteștilor nevoi ale omului și să-ți astupi urechile la strigătele lui de ajutor.

N-o știam pe atunci. Credeam că putem servi pe Domnul, tocmai devotîndu-ne umilei lui creaturi. Și înțepenindu-mă în postura de judecător al omului superior, i-am cerut să-și ție cuvîntul dat. El a răspuns prin a-și întoarce fața de la mine. Și lăsîndu-mă singur, redus la propriile mele puteri, mi-a dovedit că nici eu nu sunt mai bun decît dînsul.

Mi-a dovedit că aceeași nemernicie ne paște pe toți : că unul își calcă cuvîntul fiindcă e împresurat de nevoi materiale, iar altul fiindcă îl roade viermele ambiției, dorința de strălucire. Și într-un caz și într-altul, dovada e făcută, că existența nu e posibilă decît cu prețul unor nesfîrșite abdicări.

N-am știut. Eu am luat drept literă de evanghelie toate idealurile pe care omul le-a proclamat cu cuvinte de foc, asigurîndu-mă că ele pot înlocui chiar și pe Dumnezeu.

De ce se minte omenirea cu atîta nerușinare ? De ce se divinizează nemernica făptură de lut, atribuindu-i-se aptitudini care nu se pot număra printre facultățile sortite existenței terestre.

Cîtă dreptate a avut Eclesiastul să spună că totul e vanitate !

Mă uit la ce a rămas din mine, care am parcurs o cale atît de lungă ; un biet om, învins de boală și strivit de nevoi, după ce ajunsesem acolo unde nu atîrna decît voința mea, ca să deviu și eu încă un om sătul.

Mă ridic însă cu restul de puteri, de care mai sunt capabil, împotriva materiei robitoare, distrugătoare de suflete.

Deși astăzi sclav, prizonier al nevoii de pîine și de adăpost, ca cel din urmă dintre nemernici, afirm în acest ceas de supremă sinceritate, că viața nu e posibilă fără o credință.

Dar care ne mai poate fi azi credința, din moment ce noi le-am distrus pe toate, substituindu-ne luminii ce singură era în stare să ne apere de-a cădea în acest abject materialism ?

Ce-a mai rămas din năzuințele care aveau să facă din oameni niște sfinți ? Cei din alte vremuri se temeau de Dumnezeu și asta era de-ajuns ca să înăbușe în ei o parte

din egoismul care ar fi putut să-i facă să uite că, fără practica sentimentului de dreptate și de milă, o comunitate omenească se transformă într-o comunitate de lupi. Contemporanii noștri, însă, nu numai că au suprimat această frază și au redus pe Dumnezeu la o simplă parodie bisericească, dar, în mai puțin de o jumătate de veac, au nimicit toate valorile morale și estetice pe care cu atîta emfază le decretaseră valori eterne și le impuseseră generațiilor noi.

Astăzi nu mai poate mînca pîine într-un stat, nici omul care n-are decît palmele sale, nici acela care n-are decît creierul său, ci numai vicleanul înarmat cu gură mare și obrăznicie. Acestuia trebuie să ne robim cu toții. Pe el trebuie să-l servim și să-l lingușim. El este distribuitorul de pîine și de așa-zisele onoruri.

Am avut prilejul să-l cunosc și eu și să-l privesc în ochi, după ce boala și mizeria literară m-au răpus. Și atunci mi-am dat seama că mai amară pîine decît aceea pe care am mîncat-o între doisprezece și patruzeci de ani, robind prin porturi și ateliere, e pîinea pe care o soliciți omului de stat modern, oricare ar fi valoarea ta intelectuală și morală. El nu știe să te estimeze decît după numărul voturilor pe care i le aduci, după capacitatea ta de a-l servi personal, nu țara al cărui rău servitor este el sau ideea al cărei motor ești tu.

Am cunoscut și această umilință, mult mai ucigătoare de suflet decît aceea care mi-atingea obrazul cînd, oferind serviciile mele de fotograf ambulant plimbăreților de pe *Promenade des Anglais*, o mînă parfumată mă respingea disprețuitor.

Nu e rău că sunt atît de îngenuncheat în clipa în care îmi privesc viața de pe muchea unei jumătăți de veac.

Consider această îngenunchere ca pe cel mai viu document pe care mi-l putea trimite cel nepătruns, ca să-mi dovedească ușurința cu care m-am condus în viață. Căci, după ce am fost unul din avizii ucenici ai creatorilor de false religii, am devenit eu însumi unul din aprigii susținători ai mincinoaselor valori morale, intelectuale și estetice, ba chiar am aprobat, un moment, și am glorificat violența, crezînd că disperații vieții vor fi mai buni în

ziua în care nimic nu-i va mai împiedica să se gospodărească singuri, în toată dreptatea.

Nu sunt mai buni, fiindcă nu se poate face o lume nouă cu oameni vechi. Şi vina mea e cu atît mai mare, cu cît ştiam de mult că aceşti pretinşi aspiranţi la o viaţă morală erau în imensa lor majoritate tot atît de imorali, tot atît de lacomi de bunuri pămînteşti ca şi vechii stăpînitori.

Aceasta nu m-a împiedicat să mă mint pe mine însumi şi să urlu în cor cu lupii flămînzi contra celor sătui. Pedeapsă, iat-o : în ziua în care am răcnit adevărul că numai lupi se ridică la conducerea lumii, de ambele părţi ale baricadei, golul cel mai complet s-a făcut în jurul sufletului meu, nemairămînîndu-mi altă mîngîiere decît cuvintele simplei mele mame, care-mi spunea : *„Maică, nimeni nu vine să-ţi lingă buzele, cînd îţi sunt amare, afară doar de bunul Dumnezeu“*.

Am crezut în posibilitatea înfrăţirii între oameni, şi nu mai cred. Am crezut apoi în minunile progresului tehnic, şi azi văd că ştiinţa e încă o armă împotriva sufletului. Iar la urmă am crezut în atotputernicia binefăcătoare a unui singur om, lăsat să fie stăpînul unui stat, dar am văzut că stăpînul nu se înconjoară decît de slugi.

Astăzi nu mai e loc pentru gîndirea mea la nici una din extremele acţiunii sociale, şi nici la mijloc, unde apologiştii tuturor libertăţilor fac o marfă din drepturile omului, închizînd ochii asupra datoriilor lui.

Aşa că toată pregătirea sufletească pe care mi-am făcut-o de-a lungul întregii mele vieţi, în vederea momentului în care destinul mi-ar fi dat putinţa să fiu folositor aproapelui meu, se prăbuşeşte azi ca un castel de cărţi. Nu numai că nici un fel de ordine socială de azi nu are nevoie de-a astfel de pregătire, dar toate o consideră periculoasă lor, căci în toate guvernează acelaşi om, omul care lucrează numai în sensul intereselor sale personale, trădîndu-le pe ale aproapelui.

Iar dacă felul cum înţeleg eu Frumosul şi Binele, e o gîndire caducă pentru timpul meu, o gîndire care nu poate să se traducă prin fapte, atunci ce mai rămîne din tot ce am

aşternut pe hîrtie, sau, mai bine-zis, dintr-o viață pe care am condus-o în așa fel încît nici altora şi nici mie n-a putut fi folositoare ?

*

Niciodată n-am fost așa de singur, așa de părăsit. Şi doar atîta am crezut în iubirea omului de către om !

Acum către cine să-mi îndrept privirile ? Nimic nu mă mai poate întoarce la credința mamei mele, dar şi lipsit de orice credință mă simt incapabil de-a lupta cu moartea sufletului meu, care bîjbîie într-un întuneric de nepătruns.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

AMINTIRI DIN BRĂILA

„MOȘ POPA"

I

À mon ami D. B.

. . . .

Enigmaticul bătrîn despre care ți-am vorbit în treacăt la Lausanne și asupra căruia tu-mi ceri cu stăruință să reviu mai pe larg, nu e, poate, tipul potrivit gustului literar de astăzi.

Rousseau spune în *Confesiunile* sale că cititorul nu va găsi demn de luare aminte, tot ce-l interesează pe dînsul ; că multe icoane din trecut, scumpe lui, vor părea lipsite de sens lectorului, dar că aceasta nu-l va împiedica să retrăiască clipele de altădată cu toată mișcătoarea lor întindere, căci autorul scrie pentru propria-i mulțumire, nu pentru lector.

Observația asta a lui Rousseau *e adevărată,* ori de cîte ori e vorba de un fapt din viață pe care tu vrei să-l redai, așa cum l-ai văzut cu ochii tăi, cu temperamentul tău, și nu cu ochii și temperamentul altora. Cu alte cuvinte, cînd vrei să te abții de la orice intrigă, orice împodobire ; să descrii numai *adevărul.*

Or, crezi tu că a făcut vreun scriitor așa ceva pînă în zilele noastre ? Și mai crezi să o asemenea descripție se poate numi „literatură" ?... E viața, literatură ? Paul Bourget a răspuns : *„nu",* în procesul doamnei Caillaux, cînd apărătorul acesteia și-a îngăduit să atragă martorului luarea aminte că „principiile sale de la bara martorilor sunt în contrazicere cu cele expuse în ultimul său roman psihologic, *Démon du Midi*".

„*Viaţa nu e literatură*" ! a declarat autorul *Discipolului*. Dar atunci nici „literatura nu e viaţă", căci dacă între două oglinzi nu se reflectează acelaşi adevăr, două adevăruri nu pot să existe. Totuşi, lumea se prăpădeşte după ceea ce vede în oglinda cea falsă, dispreţuind pe cea adevărată... Cauza ? Se ştie : omul caută „emoţiuni", deosebitul, extraordinarul ; iar poporul iubeşte extravagantul, supranaturalul.

Iată de ce mă întreb adesea : „Să spun şi eu un cuvînt, ori mai bine să tac" ? Dar ce să spun ? Basme ? Căci eu n-am întîlnit în viaţă ceea ce pretind literaţii ; iar dacă am întîlnit, totuşi, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a fi numit *literatură*...

. . . .

Era în primăvara anului 1914, la Brăila, cea mai tristă epocă din cîte am trăit pînă azi. La 5 martie, îmi venise la Paris ştirea morţii lui Ştefan Gheorghiu, survenită în „sanatoriul de tuberculoşi" de la Filaret şi pierderea acestui om mă dezgustase de „mişcare". Se stinsese singura figură impunătoare cu care ne puteam şi noi mîndri, singurul revoluţionar „nedisciplinat" din turma „social-democrată", aşa-zisă „cu zgardă", duşmanul „cotizaţiilor" trimise la termen şi al „registrelor ţinute în regulă", spaima „brigăzii a 3-a de Siguranţă", omul care răsărea în mijlocul greviştilor tocmai cînd intrările erau mai bine păzite de agenţii lui Panaitescu, tocmai cînd flămînzii se priveau mai descurajaţi, tocmai cînd totul părea pierdut !... Statura lui puternică, faţa-i vioaie de ţigan şi părul negru, creţ, totdeauna vîlvoi, se distingeau dintr-o mie ; iar cînd apărea la tribună, vocea-i tunătoare, sinceră şi cuvîntu-i popular, înţeles de toţi, pînă şi de cei mai umili, electrizau mulţimea, ridicau moralul şi cauza era cîştigată !...

El era singurul care mai călătorea cu „clasa III-a", din „elita" mişcării ; care mînca la un loc cu „tovarăşii" brînză cu pîine „stropite cu ceai" la „Cafeneaua lui Mihalache Berechet" ; singurul care împărtăşea adăpostul modest, patul de scînduri sau chiar rogojina unui tovarăş din fundul vreunei mahalale şi poate singurul care trebuia să se

aştepte ca după „întrunire“ să fie „întors la vatră“ între două baionete !

„Eu iau bilet numai de dus, căci cu întorsul se însărcinează domnul Brătianu !“ spunea el adesea, în hazul ascultătorilor.

Omul acesta putea fi scăpat de la moarte, dar „elita“ care găsea mii de franci pentru toate „campaniile electorale“ zadarnice, n-a voit să facă nimic pentru el. Şi s-a stins ca un martir.

Moartea lui mi-a răsturnat toate iluziile mele asupra idealismului oamenilor şi de-atunci eu nu mai văd în „mişcările“ socialiste acea frăţie, acea dezinteresare şi contopire a sufletelor, cum credeam înainte. „Idealul e totul, oamenii sunt nimic“, spun aceşti „idealişti“, ca şi cum ar fi vorba de-o societate ideală de elefanţi, nu de una omenească.

Dezamăgit, am părăsit Parisul în lacrămi. Plîngeam pe stradă, plîngeam în „metro“ şi am plîns întruna pînă la mormîntu-i, la Ploieşti. Dar să nu crezi că plîngeam pe ascunselea sau cu vreo stinghereală de ochii lumii ; ca şi cum aş fi trecut printr-o pădure, lăsam să curgă liber şiroaie de lacrimi calde, prinos de dragoste aceluia care fusese numai inimă, inimă revoluţionară, deschisă, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu !...

În ţară, „posteritatea recunoscătoare“ se întrecea în a-i tipări chipul pe cărţi poştale, a-l da cu capul de nori şi a lansa subscripţii pentru ridicarea unui bust la Ploieşti şi la Brăila, unde el muncise mai mult. Ceea ce m-a întristat mai ales din tot acest tapaj de recunoştinţă postumă, e că şampion al ei se făcuse tocmai prietenul meu cel mai bun, Al. C. [1] După ce că n-a voit să pună toată influenţa lui în joc, ca să strîngă bani să-i scape viaţa, aşa cum ne înţelesesem cînd l-am luat pe Ştefan cu mine în Egipt, în 1912, el găsise acum destulă energie ca să strîngă bani pentru pictori, sculptori şi tipografi. El îmi cere să scriu „ceva asupra lui Gheorghiu pentru ziarul nostru“, eu îi spun ce gîndesc despre el, tapajul lui şi idealismul negustoresc al mişcării. O răceală intervine şi încetez de-a mai trimete şi ce bruma trimeteam, din

[1] Alecu Constantinescu (n. e.).

Marți în Paște, la ziar. În schimb, profit de prilejul „comemorării" unui an de la moartea marelui prieten și-mi vărs tot veninul pe șase pagini din *Tribuna transporturilor*, organ al muncitorimii brăilene, întemeiat de Ștefan. Al. C. profită de „inaugurarea" bustului la Ploiești, cîteva săptămîni mai apoi, și declară că *„noi trebuie să vedem un mijloc bun de propagandă socialistă chiar în moartea unui revoluționar, căci nu suntem doctori să-i scăpăm viața !..."* Atîta lipsă de bun simț chiar și la omul cel mai instruit, cel mai subtil și mai prietenos din mișcare, m-a exasperat, și dacă n-am devenit încă un „urs", e că pasiunea mea pentru prietenie e prea nesecată.

. . . .

Cu această stare sufletească am cunoscut pe Moș Popa ! După cîte îmi povesteau hamalii din port asupra acestui bătrîn ciudat — înțelept, cu apucături de sihastru — el era singurul om a cărui apropiere mi-ar fi putut face mult bine, de-a cărui tovărășie aveam chiar nevoie în lungile mele ceasuri de frămîntare. Căci de la întoarcere, nu mai căutam pe nici unul dintre cunoscuții mei și făceam așa ca nici ei să nu mă găsească decît foarte rar.

Scrisorile lui Ștefan erau singura mea petrecere ; seara dădeam ocol orașului.

Bătrînul auzise și el de mine ; mă văzuse chiar. Dar el nu căuta niciodată pe nimeni.

Mă hotărîi să-l caut.

Timp de cîteva zile de-a rîndul am colindat portul de la un capăt la altul, din Docuri la fabrica lui Violatos. Nu l-am putut găsi. Miile de hamali, al căror „secretar" fusesem, cu care trăisem zile de restriște și dădusem lupte crîncene alături de Ștefan întru dărîmarea tiraniei „vătășești", mă cunoșteau, îmi ghiceau durerea și mă întîmpinau cu simpatie pe tot parcursul cheiului, prin vapoare, prin șlepuri, prin vagoane și prin magazii.

— N-ați zărit pe moș Popa ? întrebam pîlcurile de oameni, lucrînd în cămăși, cu fețe asudate și arse de soare.

Toți răspundeau la fel :

— Pe bătrîn îl găsești greu... Nu vine regulat, muncește numai unde-i place și uneori nu dă zile-ntregi prin port... Așa-i el... Nici ceai nu bea numa' la o ceainărie

rie... Uneori îl vezi „la Iancu", altă dată în „Piața Mare"; ba chiar și-n „Carachiu"... Cît de stat cu casa... numa' Dumnezeu i-o fi cunoscînd bîrlogu !

— Dar n-are vreun prieten la care ați putea să mă-ndreptați ?

Oamenii zîmbeau toți, parcă aș fi spus o prostie :

— Prieten ?!... Da, are : un bun pahar cu ceai dimineața și un castravete la prînz !

Apoi rîdeau cu poftă de mutra mea.

— Face ursu prieteni ? exclama cîte unul.

— Eu, mă vezi ? relua un altul ; l-am cunoscut acum treizeci de ani cînd a venit în schele... Purta barbă ca și acuma, da' nu era chel... Era tînăr... De-atunci, cîtă prăpădenie de străinime s-a vînturat p-în port, toată s-a dus ca apa, numa' el nu s-a mișcat, nici măcar pîn-la Galați... Nimeni n-a putut să afle de unde venea, nici cine este... E închis ca un mormînt !... Și doar nu-i om rău... Ferească Sfîntul ! De asta ne-am pune mîna-n foc !... Da' ceva trebuie să aibă ; ce vrei ? păcatele oamenilor sunt mari... Jerpelit, zdrențuros, așa cum îl vezi și azi, așa a fost totdeauna. Pă vremea cînd „Sifciu" ținea cafenea pă bulevar' în „Piața Mare", el era nelipsit seara... și o haită de studenți făcea regulat cerc împrejurul mesei unde își bea ceaiu'... Îl întreba, îl descosea băieții... Paci ! El rămînea tăcut ca peretele, or schimba vorba. Da' cînd îi cerea să le „scrie" ceva, era totdeauna bucuros, mai ales la „socoteli"... era tare în „socoteli".

Ai auzit, poate, că „Sifciu" a lăsat după moarte avere nespusă ; da' „socotelile" era așa de încurcate că moștenitorii să certa de ani întregi la trebunal. Ei, vezi, *el* le-a descurcat !... Ce-a sucit, ce-a învîrtit, numai el știe, da' am auzitără într-o bună zi că s-a-mpăcat moștenitorii... Cînd l-a întrebat cît să-i plătească, el a zîmbit și a arătat porția de ceai de pe masă : *„Uite, porția astă de ceai !"* a zis el... Și nimeni nu l-a putut face să ia un ban !

Omul tăcu, își aprinse o țigare, apoi adăugă, ca pentru el :

— Îi om drept, tare drept... Eu gîndesc că nici nu-i în toată mintea, așa-i de drept ! Și știe o sumedenie de basme, zicători, istorii... da' n-are totdeauna chef de

vorbă. Cînd cu bătălia de la Port-Arthur, cu rușii și japonezii, or cînd se-ntîmpla cîte-o istorie în lumea mare, ne strîngeam roată pă lîngă el să ne „isplice“ din jurnal. Atunci, ai fi zis că vine de acolo !... Uneori, cîte un zevzec dintre-ai noștri îi tăia vorba, da' el nu se supăra, îl lăsa să urle pîn-o osteni.

Nu s-a certat cu nimeni, de cînd îi în port... Da' de-mpăcat, ne-a împăcat de multe ori, mai ales cînd ne încurcam la împărțitu' banilor... Atunci dădeam fuga să-l căutăm, că știam că ce spune el e drept. Nu-i om de minciună, nici de părtinire... Cînd nu știe ceva, spune că nu știe, iar cînd se-ntîmplă să-i cază în spinare un palavragiu, nu-i spune nici o vorbă contra, 'i-n stare să tacă ceasuri întregi...

Uite, vezi, ar trebui să-l găsești, vino mai des... O să-i spunem noi că-l cauți. Cu d-ta ar sta mai mult de vorbă...

Și așa, cu cine mă întrețineam asupra misteriosului filozof, toți aveau aceleași cuvinte, aceeași judecată. Ai fi zis că toată lumea s-a înțeles să mă scoată din fire, căci dacă părăseam cercul muncitorimii și acostam pe cîte cineva din fosta „studențime“ care l-a cunoscut și care azi ocupa slujbe serioase în stat, aceeași părere domina.

Într-o zi, întîlnesc pe un tînăr cu care am făcut clasele primare. Era cu doi ani mai în etate decît mine, el ieșea dintr-a patra, cînd eu intram într-a treia. Făcuse studii frumoase și-l urmărisem ani de-a rîndul urcînd treptele învățăturii, pe cînd eu mă tăvăleam de la un stăpîn la altul. Apoi l-am pierdut din vedere. Acum îi vedeam numele pe un afiș al primăriei, unde era prim-secretar. Era unul dintre cei mai cumsecade băieți din burghezie și privea cu căldură la avîntul mișcării muncitorești. În urmă, el mă instruia de tot ce se vorbește în cercurile „oficiale“ ale Brăilei asupra sindicatelor.

Îl întrebai, după un schimb de cuvinte :

— Ia spune-mi, X, ai cunoscut tu pe un oarecare „moș Popa“ pe cînd erai la liceu ?

El se gîndi o clipă, apoi făcu o față veselă, ca la o amintire plăcută :

— Ei !... ai aflat şi tu de nea Nicolae ?

— Nicolae îl cheamă ?

— Da, Nicolae Dumitrescu, dar colegii lui de muncă i-au zis „moş Popa“, din cauza pletelor, bărbii şi a înfăţişării lui de „popă“ de treabă. L-am cunoscut în ceainărie la „Sifciu“. Ne strîngeam acolo seara de beam ceai şi declamam pe Eminescu şi Coşbuc... .

— Bine, îl întrerupsei, ia spune-mi tu, e adevărat că bătrînu-ăsta e un învăţat ?

— Foarte învăţat !... El era mai tare ca oricare dintre noi şi la toate materiile, cu toate că n-am văzut niciodată o carte în mîna lui. El ne rezolva problemele care făceau înconjurul clasei şi rămîneau nerezolvate. La istorie, fie antică, fie medie ori modernă, el cunoştea amănunte pe care nu cred să le fi citit în traducere românească. În geografie, iarăşi, nu te puteai ţine după el. Barem în matematici, cum îţi spun, nici nu ştiu pînă unde-i mergeau cunoştinţele. Preferinţa lui însă era Biblia. Acolo, sunt sigur, nici Vlădica nu-l întrece...

Păcat numai că-i scoteai cu greu vorba din gură. Nu se aprindea niciodată şi răspundea numai la întrebările noastre. Cînd nu-i convenea o întrebare, mai ales din cele indiscrete, o lăsa net fără răspuns. Te privea şi tăcea... Dealtfel numai proştii îl chestionau asupra trecutului său, eu consideram o insultă pentru bătrîn asemenea întrebări, căci îmi închipui că numai un mare zdruncin sufletesc a putut să întunece pe un om atît de luminat şi să-l reducă la halul de cerşetor în care trăieşte...

Ceea ce impune mai ales în înfăţişarea şi cuvîntul lui e lipsa totală de paradă, de afectare şi o blîndeţe nespusă, o bunătate de sfînt. Cred că n-ar fi în stare să facă rău nici unei muşte. Duce o viaţă de ascet şi nimeni nu ştie cine este. Se vede însă că are şcoală oficială, pe care trebuie s-o fi întrerupt brusc, cine ştie din ce motiv. În orice caz, nu-i autodidact decît prin cunoştinţele ce şi-a însuşit în urmă, altfel nu se poate explica cum putea fi atît de familiar cu materii şcolare aride. Ştii, de pildă, că la „limba română“ şi la matematici cad studenţii cu duzinile. Ei bine, el ne salva, fără el mulţi ar fi fost „trîntiţi“ la examene.

Nu primea niciodată vreo plată în bani. O porţie de ceai era tot ce te lăsa să-i plăteşti. Şi erau printre noi băieţi din părinţi cu stare, care îi datorau mult şi-ar fi putut să-l îmbrace din cap pînă-n picioare. Într-o zi, nu ştiu care secătură s-a apucat şi i-a strecurat în buzunarul hainei o piesă de cinci franci. Era o glumă de prost gust. Înţelegi, omu-ăsta n-ar fi putut primi pe ascuns ceea ce nu voia să primească pe faţă... A doua zi, eram ca de obicei la ceai. El era bine dispus şi a mînat discuţia pe tărîmul recunoştinţei, povestindu-ne cu tîlcul lui bătrînesc şi înţelept o istorie indiană sau arabă, unde era vorba de-o răsplată rău înţeleasă. Cînd a sfîrşit, a scos din buzunar piesa şi ţinînd-o pe palmă ne-a zis privindu-ne pe rînd în ochi : *„Vedeţi ? şi dumneavoastră tot aşa : credeţi, oare, că n-aş putea să am şi eu ceea ce are toată lumea ?... Nu toate se capătă cu bani... şi cu atît mai puţin învăţătura !“*.

Am rămas ruşinaţi. Eu mai ales, care cred că înţelegeam mai bine sufletul bătrînului, eram aşa de mîhnit de întîmplarea asta neroadă că n-am putut scoate nici un cuvînt de scuză. Mai tîrziu l-am luat aparte şi l-am rugat să ne ierte. Am avut plăcerea să aud că părerea de rău ce se citea pe faţa mea i-a şters impresia produsă de „generoasa noastră recunoştinţă“.

. . . .

Au trecut mai mult zile.

„Hotărît, îmi ziceam, nu poate să fie vorba de un farsor“ !... Dar nu puteam nici să-mi închipui o virtute clasică, un înţelept antic, umblînd în zdrenţe şi cărînd saci în portul Brăilei.

Şi totuşi, aşa a fost !

Într-o după-amiază de pe la începutul lui iunie, mă întîlnii în port cu un om cunoscut de tot portul ca o fiinţă bizară : G. Z., zis „Bulanger“, un om curios prin apucăturile sale şi care ar merita el, singur, o descripţie aparte. Muncitorii îl urau şi făceau gol în jurul lui ; el îi dispreţuia şi umbla izolat. Sub cuvînt că ar fi voit să-i „organizeze“, ei îmi spuneau că i-a „vîndut“ şi a luat bani pe „pielea“ lor. La rîndu-i, Z. le spunea că dacă ar putea să le ia „pielea“, ar lua-o bucuros şi-ar da-o la cîini ! Porecla de „Bulanger“, oamenii i-o dăduseră de pe vremea

cînd purta „barbișon" și se asemăna cu vestitul bărbat de stat francez. El cunoștea cel mai de-aproape pe moș Popa. Împreună întemeiase o crescătorie de porci de rasă și cine a cunoscut-o afirmă că nu se pomenea în Brăila „porci mai bine crescuți". Apoi, nu se știe din ce pricină, moș Popa l-a lăsat baltă și s-a retras.

După omul acesta straniu mă înnebunisem cu doi ani în urmă. Concepțiile lui despre lume, despre viață, și felul lui de trai, sunt un amestec de logic și absurd, de bun-simț și nerozie, atît de extravagant încît, cu puțină fantezie, ar umple cadrul celui mai frumos roman rus...

Deși l-am cunoscut de-aproape, nici pînă azi nu pot să mă pronunț asupra acestui tip de-o originalitate demnă de roman. Nebun la vorbă, sălbatic în expresii și vexator, în același ceas te apropii și te desparți, de sute de ori, de judecata lui. În fapte, azi îl găsești dezinteresat pînă la sacrificiu, mîine egoist pînă la murdărie. El le explică pe toate în felul vederilor lui, care nu-s lipsite de interes. Construcția-i puternică o datorește felului lui de trai. L-am văzut adesea în coliba-i dărăpănată din niște pîrloage de la marginea orașului. Mînca numai mușchi de vacă opărit în untdelemn fierbinte și bea vin negru. Alimentele le mestеca pînă la lichefiere. Dimineața și seara, mai ales iarna, își freca corpul cu o funie aspră, înmuiată în apă înghețată, dar cu atîta furie că sîngele ți-nea prin piele. Văzîndu-l, ai fi zis că ai aface cu un nebun, dar frumoasa-i musculatură ar fi ispitit dalta unui sculptor. La încheietura brațului drept se vedea o cicatrice hidoasă : un mușchi întreg fusese smuls cu barbarie.

„Vezi asta, mă, stîrpitură ? *Eu* am fost chirurgul !... Înainte de-a cunoaște băile mele, în tinerețe, o muiere m-a otrăvit sîngele cu sifilis și doctorii noștri, secăturile astea bune de spînzurat, au voit să-mi taie brațul... I-am trimes în mă-sa pă toți, am luat un bisturiu și, în fiecare zi cîte-o bucățică, am reușit să îndepărtez putregaiul și să-mi scap mîna ...Acuși, vrei să-ți arăt că pot să-ți dau un pumn cu dreapta ?"...

De-atunci a rămas adeptul „băilor" lui furibunde care, spune el, l-au vindecat de sifilis. S-a ținut luni întregi de capul meu să mă frec și eu ca el, dacă vreau să deviu Hercule. Făcuse chiar mulți adepți, cărora le dădea lecții

la băile „Diana“, căci alături de așa-zisele lui „băi“ de-acasă, lua regulat o „baie“ de abur fierbinte în fiecare săptămînă. Aceste ședințe ofereau un spectacol unic în genul lor. Nu trebuie să tăgăduiesc că pînă la un punct eram și eu încredințat de eficacitatea acestui regim, și l-am practicat chiar un timp oarecare.

Porneam cu toții, o haită întreagă, duminica între 9—12 a.m. El trecea mai întîi pe la mecanic, căruia îi strecura cîțiva gologani de-o țuică, spunîndu-i poruncitor : „Să te văd !“... Acest „să te văd“ însemna să ridice aburul la maximum. Apoi intram și ne dezbrăcam în sala comună pe un imens pat acoperit cu rogojini, unde stăteau lungiți după baie oameni înfășurați în cearceafuri. Cînd apăream în sala de aburi, auzeai pe oameni : „A venit nebunul !“... și-și luau tălpășița, isprăviți-neisprăviți !... El se ducea la robinet și cîteva minute în urmă nu mai puteai să respiri. Te frigea pielea de-ți venea să leșini. Și noi eram jos, pe cînd el — roșu ca un rac fiert și liniștit ca un sfinx — sta pe cea mai de sus treaptă, unde un altul ar fi înnebunit. Asta era „actul întîi“. După vreun sfert de ceas de opăreală, el dădea semnalul „actului al doilea“. Atunci luam funiile aspre și groase și începeam frecușul smintit al sărmanei epiderme. Întîi nu ne vedeam din cauza aburului des, dar el avea ochii în patru la ușă ca să n-o șteargă afară vreun ucenic. Cu funia în două, zăreai ca prin ceață oameni în toată firea făcînd mișcări desperate, ca și cum ar fi voind cu tot dinadinsul să se jupoaie. El ținea recordul și cît vedea pe vreunul că „trage chiulul programului“, îi dădea o lecție de neuitat. Odată a căzut păcatul pe mine. Zărindu-mă că „numai mîngîi funia“, m-a înhățat de păr, m-a imobilizat cu o mînă, lungit pe pardosea, și cu cealaltă mi-a tras un frecuș de m-a usturat pielea o săptămînă !...

Actul al treilea era scufundarea în bazinul cu apă rece, unde, în timpul iernii, înțepeneai de frig. Acolo trebuia să te rupi, să te zbați, să te frămînți, să-ți macerezi corpul. Vai de ucenicul „neconștiincios“ ! Dacă punea mîna pe tine, îți înnegrea corpul. După asta, treceam la odihnă pe patul de cazarmă, unde, înfășurați în cearceafuri și rupți de oboseală, stăteam nemișcați și muți ca niște mumii egiptene. El își citea jurnalul.

Trebuie să știi că în toate aceste năzdrăvănii, în toate aceste exagerații, ca și în toate cuvintele lui, eu n-am reușit să deosebesc nenaturalul și prefăcutul de sinceritate și de convingere. El crede, nu se preface. Că poate fi absurd, asta-i altă socoteală...

Fusese mecanic la căile ferate pe vremea lui Duca. Într-o zi trenul se oprește în mijlocul cîmpului. „O pană !". Mecanicul își vede de reparație, necăjit, în jurul mașinii. Dar operația e lungă și printre călători trenul închide pe cucoana unui ministru, care, nerăbdătoare ca toate cucoanele, se dă jos din cupeu, împreună cu alți călători și se duce să dea „o gură" mecanicului. Dar iată că mecanicul are sînge franțuzesc, nu vrea să fie „ambetat". Nici una, nici două, el pune mîna pe un „vătrai" și-i trage una cucoanei guralive peste rochia-i de mătase !... Apoi pornește ca un Sombreker și în stația destinatoare „stopează" cu atîta bruschețe, încît dă pe toată lumea cu capul de pereți și sparge geamurile vagoanelor ! ...În urmă, se duce la „direcție", scoate șapca și spune : „Domnilor, eu nu vreau să am de-aface cu cucoane, cînd conduc trenul ! Poftim demisia și noapte bună !"...

Își făcea singur hainele și ghetele. Într-o zi, observ în tindă un mare cufăr nou-nouț, așa cum se vede prin tîrgurile noastre, înzorzonat cu toată garnitura de tinichele bălțate. Ocupa tot fundul odăii și era peste putință să-l fi introdus prin ușa strîmtă a intrării. Din toate părțile era cel puțin de două ori mai larg decît intrarea. Îmi frămîntam capul să ghicesc cum l-a vîrît în casă. El mă văzu : „Ce-ți bați capu' găgăuță ? ! L-am făcut pe loc, nu-i adus de-afară"...

Și ai fi jurat că-i adus din tîrg !

Iată cîteva trăsături ale omului asupra căruia nu găseai doi inși să se potrivească în păreri.

Vom avea prilejul să ne mai întîlnim cu el.

Deocamdată, îmi dădu mîna cu plăcere. Nu ne văzusem de mult. Mă întrebă.

— Ce mai faci ?

— Uite am venit să mai văd Brăila...

Vorbirăm de una, de alta, apoi îl întrebai :

— N-ai văzut cumva pe moș Popa ?

El holbă ochii la mine. Îl apucase și trebuia să mă țiu bine :

— Pă Popa ? ! ! !... *Tu* cauți pă Popa, *tu* ? !...

El apăsa pe „tu“ ca și cum ar fi fost o nelegiuire să caut *eu* pe bătrîn.

— Ei, da, *eu* caut pe moș Popa. Ce vezi de neobișnuit în asta ?

— Păi ăla-i un munte, mă, și tu ești un vierme lîngă el !

— Ei bine : „munții“ tolerează „viermii“ lîngă ei.

El se calmă nițel. Apoi mă întrebă cam peste umăr :

— Și ce-ai vrea de la el ? !

— Nimic. Aș vrea să-l cunosc. Se spune că-i un om interesant...

El rînji amenințător și mă îngînă, apăsînd pe fiecare silabă :

— Ai-vrea-să-l-cu-noști ! Om-in-te-re-sant !

Și se întoarse cu spatele. Apoi reveni :

— Poți tu să te uiți în soare ? mortăciune ! Mai bine ai face să te *„cunoști“* pă tine !...

Hotărîi să-l iau cu binele.

— Nu, zău, nene Gheorghe, lasă gluma ! Dacă știi unde am putea găsi pe bătrîn, hai să-l căutăm...

El se îmbună. Îmi răspunse după o pauză, cam printre dinți și cu voce domoală :

— L-am văzut chiar azi-dimineață, dar cum nu ne prea vorbim *de cînd cu daravera cu porcii*, îl las în pace. Apoi ridică repede glasul : Că și ăla, cu toate că-i mai înțelept ca Dumnezeu...

Se opri, lăsînd vorba nesfîrșită, dar dădu din cap cu o sinceră părere de rău, ca și cum ar fi avut ceva de imputat bătrînului.

O pornirăm încetinel spre Violatos. Ne întîlnisem în fața debarcaderului de Galați. El mergea legănîndu-se, mișcînd brațele, departe de corp ca toți oamenii musculoși.

Tăceam amîndoi. El părea tare necăjit. Știam de la lucrători că despărțirea de moș Popa, sau mai bine-zis retragerea lui moș Popa din „crescătorie“, a adus ruina acesteia. Eu îi reamintisem acum acea „daraveră“ și el își stăpînea o ciudă veche.

— Il căutăm pe moş Popa ?, zisei, văzînd că mergem fără nici o ţintă.

— Ştiu eu ! ? îngînă el, ridicînd din umeri. Îţi spun că l-am văzut azi-dimineaţă.

Ne apropiam de băile plutitoare, în vecinătatea cărora cheiul era acoperit pe o mare întindere de bărci în reparaţie, îngrămădeală de grinzi, ancore ruginite şi lanţuri pescuite din fundul Dunării, precum şi tot soiul de unelte ale „Serviciului hidraulic". El se opri, vîrî mîinile în buzunarele pantalonilor şi aruncă o privire cercetătoare asupra acestei dezordini. Apoi, ca şi cum ar fi fost singur, mă lăsă în mijlocul drumului şi-ncepu să-şi croiască trecere printre lemnărie. Eu îl urmai. Bărci sparte, altele pe cale de-a fi drese, altele proaspăt vopsite, cîrme ieşite din uz, piese de vapoare, zăceau toate în neorînduială. Mergeam cu greu, sărind şi ocolind printre obstacole. În dosul unui cazan de remorcher părăsit, era o mică stivă de saci acoperită cu o ţoală, iar deasupra dormea un om cu faţa în sus, cu o mînă pe piept, iar cu alta pe ochi. Erau cinci ceasuri din seară şi soarele ardea înăbuşitor. Omul dormea cu căciulă pe cap, cu căciulă în toiul căldurii. Figura-i era congestionată, scăldată în sudoare. O barbă rară, fumurie şi cu totul neîngrijită îi încadra obrajii plini. Partea de sus a feţii nu se vedea deloc, fiind acoperită de braţ şi de căciula trasă pînă pe sprîncene. Purta haine groase de iarnă, de culoarea cafelei deschise, dar foarte vechi şi murdare. Ghete mari, scorojite şi rupte. Nici un nasture la îmbrăcăminte, nici chiar la prohapul pantalonilor. Prin haina desfăcută se vedea o cămaşă slinoasă de cioban, de asemeni fără nici un nasture, care lăsa la rîndu-i să se vadă tot pieptu-i pînă la stomac, un frumos piept arămiu, acoperit de păr încărunţit, şi rotund, mare, parcă ar fi fost umflat. El era, ca şi faţa, inundat de sudoare, care se scurgea printre firele de păr lipite pe piele. Respiraţia era rară, regulată şi liniştită. În întregime, omul era de talie mijlocie.

De-abia avui timpul să văd aceste amănunte, cînd smintitul de Zotinca răcni deodată ca un nebun :

— Părinte !...

Într-o clipă omul fu pe şezut, crăcănînd picioarele, îşi dădu cu palma în căciulă, s-o lase pe spate, şi privi bui-

macit la noi, făcînd mîna streaşină, ca să se apere de soarele ce-i năvălea în ochi.

Săritura asta nevoită, ca şi alte mişcări instinctive de mai tîrziu, m-au ajutat apoi să-i stabilesc adevăratul său temperament, acela pe care el şi-l ascundea cu îngrijire.

El se ridică domol pe picioare, plimbîndu-şi mîna pe faţă şi în sîn ca să împrăştie sudoarea, privi pe însoţitorul meu cu un fel de *„pe tine te ştiu“*, avu pentru mine un surîs binevoitor şi luă mîinile ce i se întindeau. Mîna lui alunecă într-a mea, aşa cum a fost totdeauna, chiar şi în urmă, ceea ce mă cam întristă. Ţinuta-i era curbată, cătînd mereu în jos.

Zotinca rînjea la el, eu priveam cuviincios, iar dînsul privea tulburat, cătînd cercetător la unul, la celălalt, şi apoi la palmele-i asudate. Ochii căprii, limpezi, cam rotunzi, plini de blîndeţe dar şi de neîncredere. Pe lîngă tîmple, şiroaie de apă se scurgeau pierzîndu-se în barba-i udă. El îşi luă căciula din cap, ca să-şi şteargă sudoarea şi atunci, privindu-mă o clipă ţintă în ochi, am văzut în faţă-mi cea mai rară figură din cîte mi-a fost dat să întîlnesc în călătoriile mele. Un cap mare, rotund, pleşuv, cu frunte înaltă, largă şi tîmple bombate, dar care, completat cu restul figurii, închega tot ce mintea mea a întruchipat de mai senin, mai înţelept şi mai resemnat, din lecturile vechilor virtuţi ale Greciei şi Romei antice.

Nu descriu o fiinţă închipuită. Ea trăieşte — doresc să cred şi astăzi — cară saci în portul Brăilei, bea ceai, spune poveşti şi este prietenul meu.

Zotinca rupse tăcerea cu o năzdrăvănie, strigînd într-un gest teatral :

— Diogene !... Îţi prezint un căţel !...

Şi mă arătă cu mîna.

Moş Popa, căruia îi fusesem arătat de muncitori, ştia cine sunt.

El izbucni într-un rîs reţinut, scurt şi mă privi ca şi cum ar fi voit să spună : „Vezi cît e de nebun ?“

Îmi scosei pălăria, cu cel mai sincer respect ce-am avut vreodată în faţa unui om, îi strînsei mîna din nou cu căldură şi-mi spusei numele.

Bătrînul răspunse cu stîngăcie.

— Mie îmi spun *moş Popa*...

Dar Zotinca sări repede :

— Popa, popa... Te murdăresc ! Te murdăresc nemernicii ăia cu porecla asta !

Ieşisem pe drum şi ne îndreptam spre ceainărie. Bătrînul mergea cam încovoiat, între noi doi, privea în jos şi părea că nu dă nici o luare aminte la cuvintele lui Zotinca. Căciula-i roşcată era veche, ruptă şi cusută pe alocurea cu aţă neagră ce se descosea. Umerii hainei erau cu totul roşi de sacii purtaţi în spate.

Noi tăceam, dar Zotinca îi trăgea asupra popilor, răcnind ca de obicei.

— Tîlhari !... Bandiţi !... Popii nu mai sunt popi, sunt nişte hiene !...

Şi aşa mai departe.

După ce osteni şi se opri, moş Popa avu un surîs de amărăciune, privi drept înaintea lui, apoi în pămînt şi, făcînd o mişcare de nedumerire, zise :

— Păi... vedeţi, nu e vina lor, ci a oamenilor, căci nu *preotul* s-a făcut bandit, ci *banditul* a îmbrăcat haina preotului ; el n-a fost niciodată *preot !*

Bătrînul tăcu şi nu privi pe nimeni. Părea că şi-a vorbit lui însuşi. Cuvîntul îi era domol, dar plin de încredinţare.

Merserăm aşa, spre debarcader, tăcînd cu toţii. Chiar şi Zotinca tăcea

Deodată cu văzul venind de departe, cu mersul lui nemeţ şi cam fudul, pe Samoil Petrov. Era un vechi prieten al meu, sobar-zidar de meserie, dar care picta cu mult talent. Fire veselă, flecăreaţă, cam pedantă în vorbă şi apucături, Petrov nu era mai puţin un bun amic. Se interesa de arte şi litere cu destulă bunăvoinţă, dar nu cu toată pasiunea temperamentului său de adevărat artist. Femeile şi pălăvreala de trotuar îi furau multă vreme preţioasă. Nu era boem. Calcula banul şi se temea de lipsa-i, deşi plătea cu uşurinţă la un chef. Din cauza asta, nici n-am reuşit să-l scot din ţară şi să-l duc la Paris, unde talentul lui ar fi avut totul de cîştigat. Aşa fiind, creaţiile sale erau incoerente, fără înclinare originală, după cum îi era şi caracterul. Totuşi, printre pînzele lui se găseau cîteva care îndreptăţeau multe speranţe, mai ales ca pe-

isagist. Îi plăcea să cocheteze, afecta — şi dacă într-o companie se afla o femeie frumoasă, îşi pierdea capul.

Era rus de origină sau, mai bine-zis, lipovean. Cultiva şi unele sporturi, mai ales înotul. Înalt, voinic, dar zvelt şi bine făcut ca ţinută, el purta cu mîndrie un cap destul de cunoscut în oraş, cu barba-i mică, neagră şi creaţă, cu păru-i castaniu buclat şi ochii vioi. Acest cap se învîrtea ca un şurub. Avea norocul să-i stea bine tot ce îmbrăca.

Cîntărind astăzi părţile-i bune ca şi păcatele, şi cu toate că ne-am certat adesea, găsesc totuşi că Petrov rămîne un bun prieten, căci nici unul dintre noi nu e mai breaz !... Deşi avea mai multe cunoştinţe ca mine în oraş, nici el n-avea *prieteni* şi amîndoi doream aproape deopotrivă să cunoaştem pe moş Popa. Năzbîtiile lui Zotinca le-a practicat şi el o vreme. Ba chiar devenise favoritul „maestrului", prin conştiinciozitatea cu care îşi rupea pielea şi se opărea la baie. Înainte de-a cunoaşte pe „maestru", fusese un ardent discipol al lui Kuhne : băi reci de şezut, cu uşoare fricţiuni pe stomac şi strict vegetarianism. Timp de cîţiva ani, nimeni nu l-a putut face să guste o bucăţică de carne ori vreo altă băutură decît apa. Se îndopa cu fasole şi explica la toată lumea că regimul lui Kuhne va fi salvarea omenirii, regenerarea ei, panaceu universal. Dar iată că vine Zotinca şi-i răstoarnă teoriile, îşi bate joc de Kuhne şi de fasolea lui. El arată construcţia-i atletică, bate cu pumnul în masă şi se dă gata să dărîme un zid. Bietul băiat se zăpăceşte şi nu mai ştie ce să creadă. Într-o seară, privindu-ne cu apă sub limbă, cum ne îndopăm cu fleici mustoase, stropite cu vin negru, întoarce spatele lui Kuhne, tăbără ca un lup pe fleici şi suge ca un Bachus.

Nerozia asta era gata să-l coste viaţa ! Noroc că „maestrul" a intervenit la timp cu frînghia udă, i-a tras o frecătură şi l-a pus pe picioare !...

. . . .

Petrov avea o mimică foarte expresivă. Văzîndu-ne de departe, el era sigur că cel din mijloc e moş Popa, totuşi, cînd fu aproape de noi, făcu o strîmbătură întrebătoare, la care răspunsei afirmativ din cap, de-abia ţinîndu-mi rîsul.

El scoase „panamaua“ și dădu mîna ceremonios

Zotinca îl prezintă lui moș Popa :

— Altă secătură !...

Bătrînul zîmbi iarăși cu bunătate, vădit încurcat de felul acestor recomandații.

Dar Petrov, jignit, își trase repede limba din buzunar :

— Ei, prietene Gheorghe, știi că te cam întreci cu gluma ! La d-ta toată lumea-i secătură !...

Zotinca sări și mai apăsat :

— Daaa !... domnule !... daaa !... Se-că-tu-ră !... Și încă ce secătură !... Pleavă ! Gunoi !... Muieri !... Nimic mai mult decît muieri !...

— Ei bine, d-ta ești cu steaua în frunte !... replică Petrov. De ce trăiești, dar, printre oameni, dacă ești așa de grozav ?

— Eu ?... eu ?... De ce trăiesc printre oameni ?... Dar eu sunt vultur, domnule, vultur !... Eu nici nu vă văd !... Nici n-am nevoie de tovărășia voastră !... Voi sunteți stîrpituri la picioarele mele !... Mortăciuni ! Copoi cu nasu-n fuste !... Viermi care se zbat în putregaiuri... Voi sunteți viermii și, tot voi, putregaiul... Și nici nu puteți fi decît ori una, ori cealaltă !...

Moș Popa îi puse ușor mîna pe umăr și-l opri. Era singurul om care putea să-l oprească, odată pornit. Apoi, căutînd spre Petrov, care era la dreapta mea, zise cu un fel de mustrare timidă :

— De ce vă faceți sînge rău de părerea oamenilor asupra dumneavoastră ?

— Nu-mi fac sînge rău, răspunse cu sinceritate Petrov, vădit supărat pe năbădăiosul Zotinca ; dar nu pot nici să mă las a fi așa de călcat în picioare. E o chestie de demnitate !...

Bătrînul se gîndi, privind în pămînt și deschise brațele într-un gest de nedumerire, așa cum am văzut în urmă că făcea regulat, de cîte ori trebuia să replice, ceea ce făcea rar, de obicei mulțumindu-se cu o întrebare sau cu un răspuns. El nu susținea o convorbire contradictorie decît rareori și numai cu oameni care îi păreau de bună-credință. Chiar și pe aceștia nu căuta niciodată să-i convingă, oricît ar fi știut că are dreptate.

El vorbi din nou pentru Petrov, fără să-l privească decît din timp în timp :

— Bine. *E o chestie de demnitate,* spui d-ta. Dar poţi să încredinţezi pe oameni că părerea lor e greşită ? Poţi să-i faci să creadă că nu eşti cum spun ei, ci cum spui d-ta ?

Şi tăcu, atent la răspuns.

— Nu, îngînă Petrov ; uneori nu poţi să-i încredinţezi.

— Aproape *totdeauna* nu poţi să-i încredinţezi !... Şi în cazul acesta, înseamnă că mai avem *demnitate ?*

Petrov păru surprins. Se gîndea.

Moş Popa reluă, cu un fel de satisfacţie :

— Ar fi trist dacă *demnitatea* unui om s-ar spulbera aşa de uşor !...

El îşi ciugulea barba încîlcită, călcînd rar, gînditor. Faţa-i pierduse surîsul. Părea pătruns de ceea ce gîndeşte.

Reveni, întors jumătate spre noi :

— V-a oprit vreodată cineva să vă spună : „Domnule, d-ta eşti un om de treabă, eu sunt un ticălos ?“... Ori : „Nu *eu* am dreptate, ci *d-ta* ai dreptate ? !“

El tăcu iarăşi. Nimeni nu luă cuvîntul.

După o mică pauză, vorbi din nou, cu voce slabă, ca pentru el :

— Mai toţi oamenii simt plăcere ca să ne înjosească... Poate e singura plăcere ce şi-o poate îngădui fiecare, căci e calea cea mai uşoară de-a se ridica... Supărîndu-ne, noi nu facem decît să le mărim această plăcere...

Bătrînul însoţea cuvintele de mişcări foarte potrivite cu cele ce spunea. Vocea-i era tremurătoare, dar nuanţată şi, cu toate că făcea unele sforţări ca să găsească cuvîntul voit, cu toate că lăsa uneori lungi spaţiuri între legături, reuşea totdeauna să reţie luarea-aminte şi să se facă înţeles. După ce l-am cunoscut mai bine, am văzut că i se întîmpla rar să vorbească cu gravitate.

Zotinca simţi asprimea judecăţii lui moş Popa şi căută să devie serios. El nu se arăta niciodată rănit, căci era obişnuit să i se răspundă cu înjurături la înjurăturile lui. Totuşi, simplele cuvinte ale fostului său tovarăş se vedea bine că-l lovise la inimă. El încercă să se lămurească, dar tot în felul lui prăpăstios, deşi pe un ton mai potrivit :

— Popo, popo !... *Tu* faci prea mare caz de derbedeii ăștia !... În locul *tău*, eu nici nu le-aș întinde mîna, căci *ei* sunt vina relelor de cari suferi și *tu* și eu...

— Eu nu sufăr de nimic, îl întrerupse bătrînul cu hotărîre.

— Nemernicii ăștia țin în lanțurile lor toată lumea. Eu am voit să-i liberez și ei m-au făcut să înfund pușcăria !

Petrov interveni :

— Și cum vrei să ne liberezi ? Insultîndu-ne ? Făcîndu-ne albie de porci ?

— Albie de porci ! ? răcni Zotinca. Dar albia de porci e prea curată, domnule, pentru mutra voastră, prea curată, înțelegi ? Porcul ? !... Nevrednicule, porcul e un animal *nobil* și cea mai mare injurie e să-l compari cu un om ca tine ! Dacă tu ai putea să dai a mia parte din foloasele ce le dă porcul, n-ai fi astăzi robul nimănui, ai fi om liber !

— Bine, răspunse Petrov cu vioiciune ; intențiile d-tale sunt frumoase, dar, în loc să ne batjocorești, de ce nu cauți să ne convingi ?

Zotinca sări ca fript :

— Să vă „conving" ? ! „Mînca-v-ar cîinii, dar n-am încercat să vă „conving" și m-ați trimis la răcoare ? !... V-aș „convinge" eu cu un ciocan, ca să vă sară creierii din cap !

Era o istorie cu disperarea lui „nenea Gheorghe". Cu vreo douăzeci de ani în urmă, cînd nu se pomenea de sindicate, el se pusese în fruntea unei mișcări muncitorești locale și încercase să răstoarne cîțiva satrapi. Nefiind bine organizați, nici solidari, greviștii au fost înlocuiți și mișcarea „a avortat", iar „instigatorul" a plătit „oalele sparte". Chiar pentru lucrători, condițiunile de muncă au devenit în urmă și mai grele. După ce a ieșit din închisoare, „liberatorul" s-a schimbat în „gîde".

Asta era versiunea lui.

Muncitorii însă spuneau că închisoarea el n-a făcut-o din cauza lor, ci din motive mai puțin lăudabile ; iar după ce a ieșit „de la răcoare", le-a luat „pielea".

Adevărul curat nu l-am putut afla, și cred că amîndouă părțile aveau ceva dreptate ; dar faptul netăgăduit

e că de la întîmplarea aceea, „Bulanger" era văzut ca un... „dușman al poporului" și huiduit ca un cîine de șapte hotare. Boicotat de la muncă, ani de-a rîndul, omul acesta trebuie să fi suferit mult în izolarea-i, și această suferință i-a zdruncinat firea.

Vom vedea mai departe că în spasmurile sale nu era numai nebunie și că acolo unde mai putea pătrunde un ochi omenesc se mai găsea încă un dram de omenie.

Pe vremea cînd eram secretar al sindicatului din port, el s-a luptat din răsputeri să-mi impuie vederile și sistemul de organizare, care era un fel de cooperativism nebulos, încîlcit și impracticabil și pe care nu puteam să-l adopt, cu de la mine puteri, căci eu aparțineam unei școli, unui sistem și aveam un „centru" care-mi comanda, dar de care el își bătea joc. Totuși, cu toată confuziunea teoriilor lui și ura muncitorilor, care mă somau să mă despart de „Bulanger", eu am putut să deosebesc limpede că un fond cinstit se afla la baza sistemului sau utopic; el voia să suprime orice *„salariat al salariaților"* sau să-l reducă cu nouăzeci la sută, la strictul necesar. El ura cu înverșunare sindicalismul german, numai din cauza *„pletorei de funcționari, această lepră democratică, trîntori cu cocardă roșie !"*

Eu nu puteam să nu stimez pe omul care nutrea un sistem de dezrobire mai ideal decît al meu, oricît ar fi fost de utopic, ceea ce încă rămîne de văzut. Într-o „anchetă muncitorească" asupra sistemului de exploatare în port, care s-a publicat într-o serie de articole în *Dimineața*, el a pierdut cu mine nopți întregi ca să-mi dea cifre și să mă facă să pricep funcțiunile complicate ale mașinii muncitorești în port.

Aceste articole, făcînd cunoscut țării cruzimea exploatării în port și dreptatea exploatațiilor, au stîrnit indignare chiar în cercurile de sus și, cînd am dat lovitura de grație „vătafilor", toată lumea ne-a susținut. Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît, și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor.

Uităm binele cu prea multă ușurință și adesea nici nu-l cunoaștem.

. . . .

II

Seara primei întîlniri cu moş Popa am încheiat-o cu un mic chef.

— Unde mergem ?

— La ceainărie.

— Dă-o dracului de „apă fiartă“, zise Petrov ; haideţi să-l cinstim pe... Epicur ! Ce zici, moş Popa ?

Moş Popa se roşi ca un copil. El surîse cu bunătatea-i obişnuită şi răspunse :

— Epicur... Nu credeţi c-o să-mi stea rău mie la masa lui Epicur ?...

— Deloc ! adogă Petrov ; după ce ne-om ospăta, o să devenim... stoici !

— Atunci merg ! se grăbi să aprobe bătrînul, cu o convingere hazlie.

— Dar unde ? întrebă cineva.

— La „Armeanu“, ori la „Spirachi“...

— „Spirachi“ a isprăvit vinul bun ! anunţă Zotinca, tare în materie.

Pornirăm cu toţii spre „Armeanu“. Cînd furăm în „odăiţa“ de altădată, unde nu era decît o singură masă „rezervată intimilor“, Zotinca bătu cu pumnul într-însa, zbierînd :

— Aici, la masa asta, m-am căznit săptămîni întregi să fac dintr-asta un om ! Şi mă arătă pe mine. De-aici am vrut să pornească liberarea completă a oilor, care mă mînjesc zilnic cu balele lor ! Apoi, privindu-mă cu o franşă duşmănie, ca şi cum ar fi voit să mă ţintuiască de perete continuă : Dar... ce să-ţi baţi capul ! Ciobanul era mulţumit că poate să le tundă şi să le mulgă în voie !... Viermele de-abia dăduse de gustul caşcavalului democratic !

Petrov rîdea să se strîmbe. Moş Popa avea obişnuitu-i surîs, surîsul expresiv al omului intimidat de o năzbîtie, de-o vorbă prea dezvelită. El ştia, ca şi Petrov, ca şi mine, că „aşa-i Zotinca“, nu trebuia să-ţi faci „sînge rău“. El era cu toată lumea la fel, cînd discuta „chestiuni de principii“ — cu toată lumea... afară de moş Popa.

El ne văzu pe toţi rîzînd şi se înfurie :

— Ce rîdeţi, domnilor, ce rîdeţi ?!... Da !... E aşa cum spun eu : tîlharul intrase pînă la urechi în caşcaval !... Nerozii îl ascultau şi el tundea, mulgea în voie !

Eu intervenii :

— Spune drept, nene Gheorghe, crezi cu adevărat că am furat pe muncitori ?...

Întrebarea asta trimeasă direct conştiinţei aceluia pe care toată lumea îl numea „nebun“, îl trînti într-o vădită încurcătură, atît e de adevărat că nu trebuie să te îndoieşti nici chiar de conştiinţa unui nebun.

El se îmbună... şi era tare drăguţ cînd revenea, rareori, asupra năzdrăvăniilor ce debita ! Se apropie de mine si, zgîlţîindu-mă de haină, îmi strigă mai puţin intempestiv :

— Nu... mă... derbedeule !... Haimana !... nu zic chiar aşa... El roti ochii pe plafon. Părea tare încurcat. Cei de faţă, mai ales, Petrov, se stricau de rîs. Urmă : Nu zic chiar aşa... că ai „furat“. Dar *tu*, mă, tu îi aveai în mînă, te ascultau şi dacă ai fi voit să adoptezi „comunismul“ meu, astăzi eram toţi departe ! Dar tu ai tolerat tîlhăria „Centrului“, a nemernicilor ălora care dă la o parte viermii graşi ca să intre ei flămînzi, să tăbare ei pe putregai !... În loc să fii omul „de fier“, cum voiam eu, „aghiotantul“ meu şi să dăm o pildă de cinste şi de putere, tu ai dat cu piciorul ca vaca cu lapte şi ai „spălat putina“ la dracu să te ia !... Iată ce nu pot să-ţi iert !...

Furăm serviţi : pîrjoale de porc frecate cu ardei verde şi vin negru. Era chiar timpul cinei. Masă de lemn, vopsită roşu, aşa cum se văd prin cîrciumile noastre de mahala, aşezată într-un colţ al odăiţei. Pe moş Popa îl pusesem în fund, la un capăt al mesei. La dreapta lui, eu, la stînga, Zotinca, în faţă Petrov.

Mirosul plăcut al minunatei cărni fripte ne gîdilă la toţi nările şi opri pălăvreala. Zotinca strigă, holbînd ochii la moş Popa :

— Binecuvîntează, părinte !...

Moş Popa, care sta pe bancă lipit de perete cu căpăţîna lui de sfînt, se roşi ca racul de această nouă trăsnaie.

— Ei, hai să fie „binecuvîntat“, zise el, în numele Tatălui, şi al Fiului şi-al Sfîntului Duh... luaţi repede că se răceşte !

Şi fălcile se porniră.

Moş Popa nu era un „ascet“, aşa cum ar fi uşor unui scriitor să-l fabrice, mai ales că fiinţa asta închisă şi descurajată se preta de minune la o astfel de „creaţie literară“. Dar el nu era aşa şi eu nu vreu să-l schimb. Bătrînul ştia să pună preţ pe tot ce era „valoare“ în viaţă. El mînca şi bea tot ce ştia că e bun, nevătămător sănătăţii, dar cu o cumpătare de care noi nu suntem în stare. Nu avea nici un fel de regim, se conducea după cum îşi simţea corpul, al cărui cel mai bun doctor era el însuşi. Deşi avea respect de tot ce era „ştiinţă“ în cunoştinţele omeneşti, el nu era de părere că alcoolul, chiar sub forma lui cea mai concentrată, e *totdeauna* o „otravă“ pentru corp.

Avea reputaţia de „expert“ în cunoaşterea băuturilor, deşi nu era „băutor“. Zotinca îi ceru pe dată să-şi dea „verdictul“ :

— Ei, popo, acum să ne „grăduieşti“ vinul şi să ne spui dacă e cu adevărat „sîngele lui Christos“ !

Moş Popa însă nu se juca niciodată cu cuvintele. El răspunse repede :

— Eu am să vă spun *numai* dacă e *vin* şi dacă e *bun.* „Sîngele lui Christos“ însă, nu e nici într-un caz...

— Dar aşa spune Evanghelia...

— Ei... Evanghelia !... Cîte nu „spune“ Evanghelia într-un fel şi noi le înţelegem de-a-ndoaselea !

Bătrînul însoţi cuvintele cu o clătinare a capului, ce exprima atîta părere de rău, că eu fui surprins de sensul adînc ce el dădea gîndirii sale. Avea faţa unui sfîntu Petru, dar vie, impunătoare.

El gustă apoi din pahar, plimbă vinul prin gură şi, după o mică pauză, ne zise :

— *E vin* şi nu e rău.

— Adică e „vin bun“, completă Petrov.

— Am putea spune şi aşa...

Petrov păru intrigat :

— De ce, moş Popa, zici : „*E vin* şi nu e rău“, dacă e *vin bun* ?

Bătrînul surîse :

— Am zis aşa, fiindcă am avut norocul mai întîi să dăm peste *vin*, ceea ce nu se întîmplă-ntotdeauna, căci

nu tot ce iese din butoaie e *vin*; și-apoi am mai avut iarăși norocul să nu fie *rău*, adică stricat, ceea ce se-ntîmplă destul de des. Acum, că aș fi putut să-l numesc *bun*, după ce am văzut că e *vin*, asta știu și eu. Dar atunci cum o să numim pe altul *mai bun*, sau *mult mai bun*, sau *foarte bun*? Vă plac dumneavoastră superlativele?...

Schimbai o privire cu Petrov. El luase o mină uimită, așa de caraghioasă, că-mi veni să pufnesc în rîs. Părea că spune: „Ei băiete, ni s-a înfundat cu unchiașul!"

Zotincă sări să-și ia partea.

— Păi ce crezi tu, Popo? Aștia sunt niște bășici de săpun umplute cu vînt!

Dar Petrov îl pedepsi repede:

— Las-o moartă, nene Gheorghe! Știi vorba aia: *Rîde dracu de porumbe negre și pe el nu se vede!*

De astă dată, moș Popa rîse din toată inima, căci cînd era vorba de cuvinte umflate, apoi nimeni nu le umfla mai tare ca Zotinca.

— Dumitale nu-ți plac superlativele? întrebă Petrov.

— Nu... Eu nu le întrebuințez decît cînd e neapărată nevoie, de pildă cînd trebuie să fac o comparație. Numai în literatură se caută cuvintele tari, fiindcă scriitorii sunt ca și bețivii: nemaisimțind gustul țuicii, aleargă după spirt!

Petrov părea nemulțumit că bătrînul nu ia cuvîntul ca să vorbească mai mult, să dizerteze și căuta să-l tragă de limbă:

— Așadar, dumneata crezi că totul s-a falsificat astăzi? Totul a decăzut?

Dar nenea Gheorghe, care se sucea pe scaun, parcă ar fi șezut pe cărbuni, nerăbdător că nu-i vine rîndul la vorbă, o luă înainte:

— Decăzut!... Da, domnule, decăzut!... Și *voi* sunteți căzăturile!... Superficiali!... Mîzgălitori de pînză ca tine și zgîrie hîrtie ca ăsta!... Pierde-vară, nimic decît pierde-vară!... Și voi numiți scofala voastră „artă"! Artă?!... *Arta* e, domnule, să știi să ridici sacul fără să te ostenești, să știi să mănînci fără să te îmbolnăvești și să bei fără să te îmbeți!... Asta-i artă!... Adevărata „artă pentru artă"!... Eu îți iau o bucată de fier și o fac să devie unealtă trebuincioasă omului, un topor, de pildă; ori lemne din pădure pe care le cioplesc și le schimb într-un car!... Arta voas-

tră nu-i nimic alt decît goană după trîndăvie, produs al fumurilor din capetele voastre seci, deșertăciune !... Arta a domnit numai pe vremea cînd omul lăsa coarnele plugului ca să gonească pe tîlhari și revenea să le apuce din nou : Coriolan !... ăla a fost un artist !... Ăla a fost și un general. Astăzi generalii umblă cu mănuși albe, se pudrează ca muierile, pun corset și fac strategie prin baluri ! Pe ăștia voi i-ați ales stăpîni, i-ați cocoțat în capul vostru și le-ați dat puteri să vă poruncească, să vă ducă la abator !... Iar cînd vin să vă vorbească, alergați ca nebunii, căscați gura, vă rupeți palmele și-i purtați pe umeri !... Pe urmă, vă plîngeți că vă ustură gîrbaciul lor și ați vrea să-i dați jos ca să vă urcați voi, să coborîți păduchele sătul ca să puneți în ceafă altul flămînd, lihnit !...

Dar eu, eu domnule, dacă aș fi în locul lor, v-aș întinde pe roată, v-aș bate la tălpi ca pe vremea falangei, ca să vă săturați de stăpîni odată pentru totdeauna !...

Zotinca luase foc. Moș Popa părea că nu dă nici o atenție la cuvintele lui. Petrov căuta să-l oprească, dînd cuvîntul lui moș Popa :

— Bine, nene Gheorghe... Bine... Așa-i, poate că ai dreptate ; dar eu aș vrea să cunosc părerea lui moș Popa. Și adresîndu-se bătrînului :

— Dumneta ce crezi, moș Popa ?... Vezi lucrurile așa de în negru ca nenea Gheorghe ? Spune-ne mai întîi ce crezi despre artă.

Bătrînul păru strîns cu ușa.

— Păi, ce să crez ? Crez și eu ca dumneavoastră : arta-i după cum o înțelegi. Iată, de pildă, cînd eram băietan, am cunoscut un copil care umbla după oi și cînta din fluier. Într-o zi, s-a îmbolnăvit scripcarul satului și n-avea cine să cînte la horă. Era duminică. Fetele, ca fetele — și flăcăii, ca flăcăii : săreau ca pe tăciuni. Au trimis să-l caute și l-au găsit afară din sat, pe o muche de deal, singur, își încerca un fluier nou făcut de el. L-au adus la horă și băiețașul a cîntat, dar a cîntat așa de bine că pînă seara se strînsese împrejurul horei toată vecinătatea... Ei bine... copilul acela era un artist...

Și povestitorul puse capul în pămînt, privind un punct pe masă, în fața lui ; un zîmbet șiret ce-i flutura pe obraz părea să spuie că povestea nu s-a sfîrșit.

— Atîta tot, moş Popa ? întrebă Petrov.
— Atît.
— Şi nu mai înţelegi arta altfel ?
— Ba o mai înţeleg şi altfel. Iată : am mai cunoscut un bătrîn, care creştea porci. El îi creştea, însă, cu atîta *ştiinţă* că porcii lui nu se îmbolnăveau niciodată şi erau totdeauna frumoşi. Eu mi-am zis că şi bătrînul acela trebuie să fie un artist... Afară de aceştia doi, nu mai cunosc alţi artişti...

Petrov se arătă descurajat. I se părea că e luat în bătaie de joc :

— Bine, moş Popa, dar artele au luat azi alt avînt, o altă dezvoltare ; ele sunt mai rafinate, mai grele de înţeles.

Bătrînul izbucni într-un rîs sănătos :

— Dumneata crezi că ce e „rafinat" şi „greu de înţeles" e artă ? Dimpotrivă : arta e simplă şi uşor de înţeles !

Zotinca interveni, răcnind la Petrov :

— Daaa !... domnule, daaa... ! Arta nu-i ce crezi tu !... Arta nu-i muierile cu dosu' gol de pe pînzele tale !

Moş Popa se roşi ca o fată mare :

— Ei... acuma o dădurăţi de-a dreptul !

Rîserăm toţi cu poftă.

(Manuscris neterminat)

FRAȚII SĂRACI

Volumul întîi • Partea întîi

ABESALON DRAGOMANUL

I

Debarcarea — Oameni fără noroc — Hôtel de la Poste

Era pe la începutul lui februarie. Mă întorceam din Italia în Alexandria Egiptului, pe care o vedeam de mai mulți ani de-a rîndul și o găseam de astă dată mai frumoasă, mai veselă, mai primitoare de cum o lăsasem cu patru luni în urmă. Negreșit, un oraș nu se schimbă în patru luni și nu poate fi nici primitor, nici neprimitor, dar eu, căruia nevoile îmi mai potolise din dorinți, veneam acum cu toată nădejdea să găsesc ceva de lucru și să-mi refac sacul pierdut, căci frumoasa patrie a lui Dante, deși mă îmbogățise cu plăcute amintiri, nu-mi lăsase însă nici o cămașă de schimb. Așa se întîmplă cu unii oameni : în călătorie, ca și în dragoste, ei bagă de seamă că după plăcere se găsesc despuiați.

Pachebotul H. cu care veneam era unul dintre cele mai mîndre vapoare poștale din cîte brăzdează Mediterana, proprietatea unei companii germane, și trei zile de plutire pe un astfel de vas îți mărește încrederea în tine, mai ales cînd te știi fără bilet și te aștepți în fiecare clipă să vezi pe unul dintre acești frumoși domni ofițeri de bord venind de-a dreptul la tine și spunîndu-ți cu glas dulceag : „Iertați, domnule ; sunteți așa de bun să-mi arătați biletul dumneavoastră de călătorie ?“

Atunci pleci capul prostit, vîri mîinile în buzunare și te uiți și tu din cînd în cînd la cei ce se uită la tine ca la un șoarece prins în capcană. Dar cînd o asemenea nenorocire se întîmplă, cel puțin pe un vapor de lux, te simți

mai tare, mai puternic, mai gata să înfrunţi furtuna privirilor încruntate decît pe un hodorogit cargoboat. Nu ştiu cum se face, dar ai crede că ceva din puterea şi mîndria vasului trece în vinele tale şi-ţi dă curaj să te ţii pe picioare. Deşi eşti în puterea *lor*, îţi vine totuşi să crezi că vasul e de partea ta, că te afli sub ocrotirea lui, căci el e puternic, şi cel puternic ocroteşte totdeauna pe cel slab.

Erau ceasurile zece dimineaţa, cînd intram în port. Vaporul îşi încetini mersul, fluieră după pilot şi apoi stopă, aşteptînd să fie condus la chei. Pe punte, călătorii cu feţe buhăite de trei zile de balans, se ţineau gata să pună cît mai curînd piciorul pe uscat, pe cînd matrozii, curat îmbrăcaţi, făceau toate pregătirile de acostare, cu regularitatea mecanică a unor oameni obişnuiţi în asemenea treburi. Unii surîdeau, trecînd pe lîngă mine, clipind şiret din ochi : erau acei care ştiau că n-am bilet şi care îmi strecurase pe furiş o bucată de pîine cu un hartan de rasol deasupra, în timpul călătoriei, ca să nu rabd de foame. Aceştia fac parte din acel fericit număr de oameni care dau cu stînga să nu ştie dreapta şi se arată tare mulţumiţi cînd reuşesc să scoată la ţărm cu bine pe un vîntură-lume luat sub ocrotirea lor. Făcîndu-şi datoria, fiecare la treaba lui, ei mă urmăreau acum cu privirea, temîndu-se să nu fiu descoperit de vreun ofiţer de bord şi luat la cercetare.

Această teamă o cam împărtăşeam şi eu, căci, la debarcare, poliţia arabă cere fiecărui călător hîrtii „în regulă", de care eu duceam mare lipsă. Trebuia deci să mă furişez pe bord pînă la ieşirea tuturor călătorilor şi apoi să ies şi eu, spunînd că m-am urcat pe vapor, venind din oraş. Asemenea snoave însă nu erau întotdeauna înghiţite de poliţie, care adesea te reţinea să vadă dacă cu adevărat vii din oraş sau dacă nu cumva ieşi din vreun hambar al vaporului. Eram îngrijorat. Pachebotul trăsese la ţărm şi lumea ieşea, arătînd fiecare hîrtiile de identitate. Eu mă strecurasem printre baloturile de pe bord trase din hambar şi mă prefăceam că dau mare luare aminte cuferelor, scoase cu macaraua, ca şi cum vreunul din aceste bogate cufere englezeşti ar fi putut să fie al meu.

Un matelot își căută de treabă pe lîngă mine, ca să-mi spună în fugă pe italienește :

— Comisarul de bord te are în ochi, caută s-o ștergi !

Într-adevăr, un ofițer de la comandă mă privea cam prea des. Inima îmi bătea tare. Nu eram încă obișnuit cu asemenea aventuri și nu puteam să-mi țin sîngele rece. Începeam să-mi pierd capul. Mă vedeam prins, luat din scurt și trimes de la Ana la Caiafa, tocmai acum cînd n-aveam decît să fac un pas și să răsuflu aerul liber al mării, amestecîndu-mă prin mulțimea de arabi și europeni ce se plimbau pe chei spre marea mea ciudă, care mă vedeam ținut ca într-o cușcă.

Deodată, o speranță îmi licări în minte : dragomanii !

Dragomanii sunt în Egipt un fel de „lepră", spun acei cărora dragomanii le-au scuturat punga. Eu, însă, care am avut totdeauna punga prea scuturată ca s-o mai poată scutura și ei, nu pot să spun tot așa. Ceea ce știu e că dragomanii, atît cei liberi cît și cei tocmiți de marile hoteluri de lux, lucrează în Egipt cu autorizația poliției, care le liberează un număr de ordine și le cere nenumărate servicii la îndeplinirea formalităților de intrare și ieșire. Mai știu că un om, cît de bogat, nu poate să iasă din vapor, dacă n-are un *passe-port* sau un dragoman cu el. Din contră, la brațul unui dragoman treci pe sub nasul poliției, chiar dacă ai fi un spărgător.

La sosirea vapoarelor de călători, dragomanii apar pe bord cei dintîi. Unii vin din partea hotelurilor care așteaptă călători anunțați. Aceștia au, ca portarii, scris pe chipiu numele hotelului. Alții sunt dragomani liberi, adică se însărcinează să te treacă prin purgatoriul formalităților polițienești de intrare, care sunt multiple și fără sfîrșit, și apoi să te ducă la un hotel potrivit pungii tale. Uneori, același dragoman, la cerere, te poartă tot orașul, îți arată monumentele sau antichitățile, îți servește de traducător la făcutul cumpărăturilor și îți dă toate lămuririle pentru continuarea călătoriei mai departe. Negreșit, pentru toate aceste servicii, dragomanul caută să smulgă cît mai mult, mai ales cînd simte lîngă el o pungă bine garnisită. „Nu e vina noastră, e a meseriei", spun ei cu nevinovăție.

Dragomanii din Egipt sunt, în cea mai mare parte, de origină românească, adică ovrei din România, o bună parte din Rusia şi prea puţini ovrei spanioli. Pe timpul sezonului, ei aduc mari servicii turiştilor care s-ar lipsi mai curînd de picioarele lor decît de preţioşii dragomani ; jupoaie pe care se lasă, dar aduc şi slujbe demne de laudă celor prigoniţi de soartă. La ei s-a îndreptat şi gîndul meu, cînd m-am văzut la un pas de a fi prins, între unul care mi-ar fi cerut un *passe-port* şi un altul care m-ar fi întrebat dacă am plătit călătoria făcută. Dar cum să iau un dragoman, cînd în buzunarul meu nu se găsea un piastru ? Cunoşteam pe mulţi din vedere, dar nu poţi cere o astfel de slujbă unui om căruia nu-i cunoşti nici măcar numele. Totuşi, scăparea mea era numai la un dragoman şi de aceea mă pusei să cercetez toate chipurile care se perindau pe vapor, doar voi avea norocul să dau peste vreo figură mai cunoscută. Ei treceau ca un vîrtej pe punte, intrau prin saloane şi cabine ca la ei acasă, săreau de pe o covertă pe alta cu agerime de maimuţă şi se întreceau, care mai de care, să apuce cît mai mulţi pasageri şi mai ales cît mai „graşi". După ce îşi făceau „provizia", se înfăţişau poliţiei la ieşire cu aerul unor oameni „de casă" şi strigau tare pe arăbeşte, numărîndu-şi pasagerii :

— Unu, doi, trei. Aştia sunt ai mei !

Poliţistul însemna în registru numărul de călători şi numele dragomanului ce-i însoţea. Astfel, totul mergea ca pe roate, cînd aveai un dragoman.

Recunoscusem vreo cîţiva, dar cum să te apropii de nişte oameni atît de ocupaţi cu boieri de la I şi a II-a, cînd tu eşti un biet pîrlit ? Deasupra mea simţeam ochii ofiţerului de pe puntea de comandă şi în urechi îmi răsunau cuvintele matrozului care-mi spusese „s-o şterg". Mă pregăteam să-mi iau inima în dinţi şi să trec printre cei doi ceauşi de la ieşire, fie ce-o fi, cînd, deodată, în capătul punţii de ieşire apăru, venind din oraş, statura înaltă şi slăbănoagă a dragomanului Abesalon. Eram scăpat !... El mă scosese din vapor cu prilejul întîii mele veniri în Egipt şi deci trebuia să-şi aducă aminte de mine. Atunci putusem să-i plătesc osteneala, petrecusem cîteva zile împreună şi, tocmai cînd începea să se închege între noi

o prietenie, ni s-au despărţit cărările. De-atunci nu ne-am mai văzut.

Aşa cum îl cunoscusem întîia oară, nu părea deloc grăbit, avea mişcări domoale, paşi mari şi rari. În dinţi ţinea înţepenită o ţigare groasă de foi ; mîinile în buzunarele unui surtuc scurt. N-avea uniforma de dragoman, numai şapca şi numărul de metal la braţ. El îşi dădu seama repede că venise la spartul tîrgului, dar părea că nu se sinchiseşte. Făcu cîţiva paşi pe covertă, cu familiaritatea unui om obişnuit luxului, curăţeniei şi echipajelor de prin marile vapoare de călători. Eram rezemat la babord şi căutam să nu-mi scape. Măsură cîţiva paşi spre comandă, apoi alţi cîţiva spre mine, pe urmă se rezemă şi el de balustrada de babord, scoase ţigara din gură şi scuipă în mare, privind ţintă apa verde şi liniştită din jurul vasului neclintit. Între mine şi el erau numai vreo zece paşi. Mă apropiai şi-i dădui bună ziua pe româneşte. El se îndreptă, mă privi în faţă şi făcu o jumătate pas îndărăt, cu o mină nedumerită.

— Nu mă recunoşti ? îi zisei.

— Ei... uită-te ! făcu el cu voce domoală şi cam înăbuşită şi-mi zise pe nume. Apoi aruncă o privire prudentă în juru-i, mă luă de braţ şi mă îndreptă spre un loc mai retras de pe covertă.

Un suflu de uşurare îmi scăpă din piept. Acum nu mai aveam frică nici de dracu : eram în tovărăşia unui dragoman. Mulţumirea ce-mi aducea gîndul că sunt scăpat îmi tăia glasul şi-mi ridica noduri în gîtlej, atît e de adevărat că fericirea nu e totdeauna greu de găsit : totul atîrnă de noi şi de faptele noastre.

Cînd furăm deoparte, el mă cercetă cu privirea din cap pînă-n picioare şi-mi arătă un mare interes, în tot cazul mai mult decît mă aşteptam eu. Îl cunoşteam ca pe un om rece din fire. Faţa lui slabă, ca şi corpul, şi rasă englezeşte era nemişcată, numai ochii erau vioi şi nestatornici. Vorba îi era veşnic rară. Nu-mi aduceam aminte să-l fi văzut rîzînd. În cuvîntare, el absorbea litera *r*, pe care nu putea s-o pronunţe. Avea totdeauna o mină preocupată.

Ne aflam la pupa vasului. Pe covertă, lumea devenea din ce în ce mai rară. El se rezemă cu amîndouă coatele de balustrada pupei şi începu să mă chestioneze :

— Ce-i cu tine ? De unde vii ?
— De la Neapole.
— De la Neapole ? Ce dracu ai căutat acolo ? Nu știi ce sărăcie e în Italia ? Poți să plesnești de foame de-a binelea !
— Am cam „plesnit“ și eu nițel, zisei.
— Nițel ? ! repetă el ironic. Mi se pare că ai „plesnit“ cam multișor... Și apoi te știam la Cairo, cum se face că răsari din Italia ? Pe unde ai trecut ? Dar ia spune-mi mai întîi ce faci aici ? Nu ieși ?
— Ba ies... dacă ai vrea să mă scoți.
— Ești de contrabandă ! zise el fără surprindere, ca pentru dînsul. Apoi adăugă : Nu ești prost : ți-ai ales un pachebot de mîna întîi. Și văzînd că vreau să-i replic, reluă repede : Știu. Celelalte te descarcă prin porturile grecești, unde crăpi și mai rău de foame, pe cînd ăsta te-a adus direct. Știu. Ai făcut bine. Numai, mă mir, cum ai putut să te urci la plecare. Te-a prins ?
— Încă nu.
— Asta-i rar cu vapoarele de lux. Dar... ai dreptate : și eu cred că dacă tragi o frică țeapănă, cel puțin s-o tragi pe un vapor boieresc, unde miroase a unt și a curcan fript, decît pe păduchioasele de cargoboate, unde nu găsești decît cartofi fierți... Ei, vezi, lovitura asta-mi place ! Ai să ieși meșter în arta de-a călători cu bilet permanent scos din ureche... Hai să ieșim.
Eu șovăii o clipă.
— Știi că n-am hîrtii, zisei.
— Ce nevoie ai de hîrtii ? ! spuse el cu nepăsare, fără să se oprească, și adăugă cu dezgust :
— Numai proștii au hîrtii.
Cînd trecurăm pe sub nasul celor doi ceauși care păzeau intrarea vaporului, mă clătinai cu nesiguranță, dar tovarășul meu îmi înfipse cotul în coastă și de-abia catadicsi să scape două vorbe printre dinți, celor de la poliție.
— E cu mine.
Arabii salutară. Ai fi zis că trec la brațul kedivului. Cînd furăm departe de vaporul căruia îi datoram o cursă, pierduți în îmbulzeala arăbimii gălăgioase de pe cheiul marelui port, eu avui sentimentul omului scăpat din

pușcărie. Inima-mi era plină de recunoștință pentru omul de ispravă care mă scăpase de la un scandal sigur. Deși n-aveam nici un ban în buzunar și nici nu știam unde am să înserez, cred că puțini oameni se găseau în clipa aceea pe pămînt mai mulțumiți decît mine. Nu mă gîndeam deloc la ce-o să fie. Eram sigur că am scăpat de un necaz care mă amărîse timp de trei zile pe bord și că acum eram liber, liber să mă trîntesc unde vreau, să dorm, să mă scol, să alerg și să respir fără să mai tresar din inimă la trecerea pe la spatele meu a unui om, a unui servitor de la bucătărie sau chiar a unui cîine. Că aveam foamea în fața mea, știam, dar mai știam că această foame nu putea să fie mai mare decît aceea care mă chinuise acolo de unde veneam. Dimpotrivă, în Egipt o dusesem mai bine ca în Italia.

De aceea totul îmi părea vesel. Dacă aș fi fost credincios, aș fi înălțat o rugă cuiva, dar nu știam cui. Îmi venea să săr în sus, să sărut pe toți arabii care treceau pe lîngă noi în halatele lor largi și să strig tare că nici un bun nu e mai mare ca libertatea.

Mergeam de-a lungul cheiului spre ieșirea din port. Marea pe care plutisem trei zile și trei nopți, cu frica-n sîn, fugind dintr-o ascunzătoare într-alta, pe cînd valurile-i furioase se spărgeau cu mugete turbate de pereții vasului, se odihnea acum ca ostenită de-atîta zbucium, pierzîndu-și la orizont întinderea-i verzuie-negricioasă. Macaralele vapoarelor răpăiau cu uruituri asurzitoare, lucrînd la golitul vastelor hambare plutitoare sau la încărcatul lor, pe cînd hamalii arabi se încrucișau zoriți, răcnind cît îi ținea gura pentru lucruri de nimic, îmbrîncindu-se în îmbulzeala de pe punți și luîndu-se repede la ceartă, ca țiganii. O lumină vie-albicioasă, din cauza pardoselei alcătuită din mari plăci de piatră văroasă, învăluia tot portul, făcînd rău ochilor și împiedecînd vederea. Soarele ardea ca în toiul verii, deși ne aflam încă în iarnă, și mulțimea de arabi, cu treabă sau fără treabă, umbla aproape despuiată și cu picioarele goale, dealtfel, cam cum e obiceiul și pe la noi în timpul căldurilor.

Pîlcuri de pierde-vară europeni, italieni sau greci — oameni cu ocupații de-o cinste îndoielnică, împăr-

ţindu-şi de regulă timpul între nesfîrşite ceasuri de joc de table în jurul meselor de cafenea şi alte lungi ceasuri de preumblare domoală prin împrejurimile pitoreşti ale oraşului — se perindau de-a lungul cheiului în baia de soare binefăcător şi zefirul răcoros al Mediteranei, vorbind tare, gesticulînd, lăudînd, bîrfind sau ameninţînd. Ei se poartă totdeauna bine îmbrăcaţi, dispreţuiesc şi sunt dispreţuiţi, umblă numai în tovărăşia celor de-o teapă cu dînşii şi nu prînzesc decît la birt, începînd cu supă şi sfîrşind cu fructe, cafea şi ciubuc. Foarte adesea, ca să le fie mistuirea şi mai uşoară, ei se grupează cîte trei sau patru într-o trăsură şi îşi termină astfel lunga-le ospătare, cu o „baladă" spre Ramleh ori pe chei, trecînd, negreşit, pe sub ferestrele amantelor, oprind birja ori de cîte ori întîlnesc o lichea din aceeaşi tagmă şi arătînd cu mîna cutare sau cutare lucru neînsemnat, ca să atragă asupra lor luarea-aminte a celor ce merg pe jos.

Abesalon îi cunoştea pe toţi, ca pe nişte cai breji, îi ura de moarte şi nu lăsa să-i scape nici un prilej de-aş bate joc de dînşii. Cum era flegmatic şi greu la surîs, batjocura-i cădea totdeauna în plin. Treceam pe lîngă un grup de greci, purtînd pălăriile pe ceafă, pe-o ureche sau pe sprîncene, cu mîinile împreunate dinapoi şi frămîntînd între degete nelipsitele lor mătănii. Abesalon trecu ca pe lîngă nişte ciumaţi, îi privi cu coada ochiului şi le zise în zeflemea, pe greceşte :

— Ei, palicarii, aşa de dimineaţă în port ! ? Nu-i nici ceasul mesei. Ori v-au pişcat puricii astă-noapte !

„Palicarii" îl cunoşteau şi-l urau, la rîndul lor, nu mai puţin. Ei răspunseră înveninaţi :

— Haide, mă, jidane ! Noi nu purtăm geamantanele în spinare.

— Şi ce faceţi, în schimb, vă rog ? Trageţi francul de sub perna ibovnicei ?

Ne depărtarăm.

— Îi vezi ? îmi zise Abesalon cu un aer de dezgust, ca şi cum ar fi reluat firul unei gîndiri. Aproape toţi din cîţi vin aici de pe la noi intră în banda ăstora. Eu nu scot de prin vapoare decît lichele, pe care le iau mai

totdeauna drept oameni de treabă. Tu știi că eu nu mă îndes ca la pomană, cînd sosește un vapor. La clasa I nu intru decît rar. Eu nu pot să iau șapca la subsoară, să mă ploconesc pînă la pămînt în fața unui burtos și să-i spun „sărut mîna cuconașule“, cînd mai curînd aș avea poftă să-i trimet un picior în burtă. Am cunoscut dragomani care au avut noroc să „picnească“ cîte un grup de turiști englezi, să-i poarte tot Egiptul și Palestina și să cîștige în trei luni cît nu cîștig eu în cinci ani. Cînd o brodești așa două-trei sezoane de-a rîndul, ai ieșit deasupra necazului. Dar eu n-am noroc... și dacă nu-i noroc, să fie a dracului de soartă ! Mi-am bătut capul și am răbdat de multe ori de foame, numai să învăț cîteva limbi cum trebuie, ca să nu fiu ca puchinoșii ăia care, cînd spun două vorbe englezești, îți vine să pufnești de rîs. După asta am mîncat alte răbdări prăjite, ca să strîng bani să-mi fac haine curate și după ce am făcut toate astea cu o răbdare de cîine, am băgat de seamă că am ajuns drept în groapă...

— De ce ? întrerupsei intrigat.

El se opri din mers, mă privi în ochi, apoi în pămînt și, reluînd pasul, vorbi și mai domol, ca pentru el :

— De ce... Fiindcă după ce ai crezut că ai devenit om și vrei să te ții drept pe picioare, vezi îndată că ți se cere să te îndoiești ca o nuia de salcie, ba chiar să te tîrăști pe brînci... Se opri iarăși, vîrî mîinile în buzunarele pantalonilor și cătă la mine cu o mină întrebătoare : Pricepi ?

— Cam pricep, răspunsei.

Fața lui mărturisea o adîncă supărare, dar trăsăturile nu-i erau prea schimbate. Privea cu ochi mari, deschiși mai mult ca de obicei. Avea privirea limpede, cinstită și în albul curat al ochilor se citea o sinceră indignare. Țigarea i se isprăvise. El privi crîmpeiul o clipă, ca și cum ar fi descoperit ceva întrînsul, apoi îl aruncă, aprinse alta și-mi dădu și mie una. Erau țigări bune și nu din cele mai ieftine.

Păru că-mi ghicește gîndul.

— Și vezi lucrul dracului : după ce că n-am noroc, mai îmi place și tot ce-i bun.. mai ales o țigare bună.

Apoi mi-aruncă o căutătură ca din întîmplare și văzîndu-mă că surîd, surîse și el, dar cu necaz.

Străbătusem, cu vorba, o parte a orașului și acum ne aflam în fața unei intrări de hotel. Pe geamul porții sta scris : *Hôtel de la Poste*. El se suci de vreo două ori în loc, ca și cum ar fi așteptat pe cineva, pe urmă m-apucă de braț cam cu repezeală și-mi zise :

— Hai cu mine pînă sus să mă scutur puțin și să-mi fac ghetele. După asta o să mergem la masă, e prînzul.

Urcînd scările, mi-adusei aminte din trecut că avea obiceiul să se scuture și să-și facă ghetele mai des decît trebuia. Mai tîrziu, am văzut că asta era un nărav.

El urca înaintea mea cu pași rari dar mari, apucînd două trepte deodată și agățîndu-se de rampă. După cît îmi dădeam seama, trecînd prin coridoare, hotelul nu prea strălucea de curățenie și nici nu prea gemea de lume. La al treilea etaj, care era și ultimul, ne oprirăm. El băgă cheia într-o ușă fără număr deasupra, în fundul coridorului, și deschise. Mă văzui într-o mare cameră, care servea hotelului de depozit de mobile. Paturi desfăcute, somiere, garderoabe, lavabouri, dulăpioare de noapte, canapele și scaune acopereau trei sferturi din întinderea camerei. lăsînd de-abia puțin loc să deschizi ușa și să se învîrtească un om. Lucrurile mai de preț erau învelite cu cearceafuri, ca să nu se prăfuiască. Pe dușumea, într-un loc mai ferit, zăcea în neorînduială tot soiul de porțelanuri desperecheate. O marmură spartă în două sta rezemată de perete. Totul părea pustiu în lumina tristă a acestei încăperi ; numai un colț al camerei, la dreapta intrării, trăda urmele unei ființe omenești. Aci se afla un pat nestrîns încă, cu albituri destul de curate dealtfel, iar alături o măsuță de noapte pe care se vedea o lumînare în sfeșnic și chibrituri. Mai la o parte, două scaune. Pe jos, cîteva jurnale citite și o pereche de ghete. Pe perete, deasupra patului, se vedea o mare hartă-reclamă, cu toate continentele. Mirosea a aer închis. Intrînd, el scoase numaidecît peria de haine din sertarul mesuței și începu să se hîrjonească cu răbdare, în apropiere de singura fereastră rămasă liberă, pe care o deschise, vorbindu-mi, în același timp :

— Vezi în ce balamuc stau ! Nu lipsesc decît mumiile, ca să crezi că locuiesc cu adevărat la muzeu... Dar...

Și se opri din vorbă. Continuă totuși să se perie, părînd că se gîndește la ceva. Din cînd în cînd se uita prin fe-

reastră, de unde nu se vedea decît acoperișul caselor de peste drum, mai puțin înalte.

Abesalon era un om ciudat, atît la vorbă cît și în apucături. Într-o convorbire, el urma cu greutate firul gîndirii și se oprea adesea tocmai cînd trebuia să vorbească. Din cauza asta se ferea de pălăvreala lungă, unde cuvintele curg ca ploaia. În asemenea împrejurări, căuta să trîntească ceea ce avea de spus și apoi rămînea nepăsător. Lui îi plăcea să vorbească cu oameni liniștiți, asculta cu multă răbdare, dar cerea să i se lase și lui rîndul la vorbă. Adesea era batjocoritor, deși încasa cu seninătate mai multe săgeți decît trimetea. Ținea cu înverșunare la ceea ce credea, în judecata lui, că e bine și drept și se lipsea mai curînd de vorbă decît să se rostească cu alte cuvinte decît acelea ce-i trebuiau. Rareori se aprindea, și atunci se liniștea repede, fiindcă nu nimerea fraza sau cuvîntul dorit. De asemenea, era lipsit de gesturi, dar nu pot, totuși, să uit acele puține mișcări ce le avea și acea figură ce părea înghețată și care era nu mai puțin vorbitoare, datorită bunei inimi ce ascundea acest om de bine.

Îl lăsai să-și termine lustruitul, apoi voii să știu ce avea în gînd să spună :

— Ți-ai lăsat vorba nesfîrșită, adineauri, zisei ; ce vreai să spui de odaie ?

— Vream să spun că trebuie să fiu mulțumit de ea, pentru că nu plătesc nimic. Știi vorba noastră : „Calul de dar nu se caută în gură“. Dacă am ori n-am ce să mănînc, nu mă știe nimeni, dar fără odaie trebuie să te plimbi noaptea pe stradă...

— Cine ține hotelul acesta ?

— Un grec, Nicoli... om cumsecade, mai mult chiar decît trebuie în Egipt, dar nici el n-are noroc săracu'... A venit din Smirna acum doi ani și a luat hanul ăsta nenorocit, crezînd că o să facă treabă în Egipt. Dar poți să faci treabă cinstită în Egipt ? !... Înțelegi, el n-a voit să aibă fuste în hotel, și tu știi poate că fără fuste nici bisericile nu fac treabă în Egipt... Așa că a păpat cîteva sute de lire turcești adunate cu trudă în Smirna și acum nu știe cum să se scape de pacoste... Eu îi aduc cîte un călător ce-mi cade din Paști în Crăciun și el mi-a dăruit un loc de

dormit, fără să plătesc... Dar călătorii mei, să-i umfle Nilul !... N-am noroc, degeaba mai mă țiu de meseria asta. Tăcu cîteva clipe, privind harta din perete, apoi reluă cu ciudă : ...Și nici nu știu cel puțin dacă am vreo vină, ca să fiu așa de rău persecutat de soartă... Iată, de pildă, azi-dimineață ; „Arăbescul“ [1] trebuia să ancoreze, ca de obicei, la șapte ceasuri ; și „Germanul“, care se anunță la zece, după cum ai văzut. Tu ți-aduci aminte, poate, că dintre toate companiile eu dau totdeauna întîietate „Germanului“ și „Loydului englez“, fiindcă vorbesc binișor aceste două limbi și mai ales pentru că pacheboatele astea cară cei mai buni pasageri. Știu că n-am noroc... dar trag și eu nădejde, ca ursul de coadă : doar îmi va pica și mie într-o zi o companie de turiști care să mă salte nițel !... Așa m-am gîndit : de la șapte la zece sunt trei ceasuri ; o să am vreme să dau o roată pe la „Arăbescul“, pînă acostează „Germanul“. Dar, puturoșii dracului de arabi, cu „mașină înainte — mașină înapoi“, de-abia au debarcat la nouă în loc de șapte. Pe bord mi-a picat o familie numeroasă de greci, de care eram bucuros că pot s-o aduc bietului Nicoli. Nu pot să tăgăduiesc, m-au plătit bine, dar cu catrafusele lor fără sfîrșit de-abia am reușit să-i descarc la unsprezece, așa că am pierdut „Germanul“. Acuma spune și tu : e vina mea că m-am ales cu trei taleri [2], cînd la „Nemțescul“ mă aștepta poate ceva mai bun ?“ Sfîrșind vorba, el o reluă repede cu o mișcare de nemulțumire :

— Dar, uite, nu-mi pare rău. Cel puțin te-am găsit pe tine... Știi, după ce ne-am despărțit la gară, cînd ai plecat la Cairo, m-am gîndit de multe ori la tine. Dar de ce nu mi-ai spus atunci că ești socialist, hoțule ! Am citit acum doi ani prin jurnalele românești că v-ați bătut la București cu poliția, că ai fost arestat cu C., M., și F. [3] și că v-au schingiuit în beciurile poliției... E adevărat ? Te-a bătut rău ?

---

[1] Dragomanii au limbajul lor propriu pentru numit vapoarele poștale. Așa : „Arăbescul“, pentru *Kedivial Mail Linie Compagnie*, „Germanul“, pentru *Norddeutscherloyd*, „Francezul“, pentru *Messageries Martimes* etc. (*n. a.*).

[2] Un taler = 5 franci 20 centime (*n. a.*).

[3] C. (Gheorghe Cristescu), M. (Dumitru Marinescu), F. (I. C. Frimu) (*n. e*).

— Ne-au bătut destul de bine.

El făcu o mină gravă, imprimată de sinceritate și zise cu încredințare :

— Ei, vezi, iacă-te, de-aia m-am gîndit deseori la tine și-mi părea rău că nu te-am mai întîlnit : tu ești un *om*, ai un scop în viață, ai o *idee*... Eu cred că o *idee* trebuie să fie mare lucru, cînd o înțelegi bine... Trebuie să-ți ție de multe ori loc de pîine, cînd ți-e foame. Eu am cunoscut pe unul de-ai noștri, un rus care a fost extrădat de-aci ; el era mai tare ca mine la răbdare. Cînd rămîneam amîndoi nemîncați, eu mă plîngeam, dar el tăcea ; dacă îl întrebam de-i e foame, îmi răspundea că nu... Și rîdea ! Am învățat multe lucruri de la el, dar ce vrei, eu sunt om de fapte mărunte, n-am focul lui, trebuie să fii născut pentru așa ceva, cred eu. Am aflat mai tîrziu că bietul rus a fost spînzurat la Odesa. Asta a fost isprava protectoratului englez în Egipt...

Ieșirăm. În capătul de jos al scării ne întîlnirăm cu stăpînul hotelului, un om de talie mijlocie, cărunt, cu înfățișare de-a fi fost cîndva gras. El mă privi cu milă. cînd Abesalon îi spuse că sunt din România, că viu din Italia unde am „plesnit" de foame și că am de gînd să caut de lucru în Alexandria.

— Vai ! sărmane băiat, mă căină el ; poate nu știi că aici trăiești bine numai dacă vii cu o femeie frumoasă, altfel...

— Știe, știe ! îi tăie vorba Abesalon, dar ăsta n-are frică de „ramazan", e băiat de-ai noștri, kir Nicoli...

Kir Nicoli își spuse numaidecît păsul : cum a făcut „prostia" de-a venit din Smirna, unde o ducea bine, vînzînd fructe ; cum a „mîncat" aci „doi pumni de lire turcești" și cum a slăbit de rău. El îmi arătă jiletca lăbărțată și hainele largi pe corp. Apoi adăugă ca încheiere :

— Pricepi matale, eu nu pot să fac „lucruri măgărești" în hotel. Am familie, fete de măritat... E rușine ! Și duse degetul la obraz, gest obișnuit la orientali, însemnînd : „sunt om cinstit !"

Ne duserăm la un birt grecesc din strada Anastase, unde se mînca ieftin. Prăvălie mare, populată de lucrători greci și italieni, îndesați ca sardelele la mese și gălăgioși cum

numai arabii puteau să le ţie piept. De la bucătărie, care ocupa un colţ al birtului, venea un miros tare de peşte prăjit în untdelemn ordinar, ce te rîcîia pe gît. Stăpînul urmărea cu ochii toată mişcarea, dînd gură, cînd mai tare, la băieţii ce serveau, cînd mai domol, la bucătărie, şi sărind să dea el însuşi o mînă de ajutor la sosirea clienţilor mai de seamă, cinste ce o avurăm şi noi, de !... un dragoman nu e un om de rînd în Egipt, are a face cu toată lumea. Ni se făcu loc la o masă într-un colţ, unde ne aflam numai noi doi şi furăm destul de bine ospătaţi cu „capama" de miel, „pastiţă" de macaroane şi nelipsita cafeluţă cu „caimac".

Eu înştiinţasem, însă, de la intrare pe tovarăşul meu, că n-am nici un franc în buzunar ca să plătesc prînzul, înştiinţare, dealtfel, de prisos, căci el înţelegea multe lucruri neînţelese de oamenii binecrescuţi ; şi pe cînd ne luam cafeaua, putui să văd cum îmi punea dinainte o liră sterlină, cu o uşurinţă care nu se descrie, care nu poate răni o inimă omenească, oricît de simţitoare şi care nu se învaţă nici în şcoli, nici în societatea aleasă.

Fumarăm două bune ţigări pe cînd deveneam doi buni prieteni şi tăceam amîndoi, gîndindu-ne, eu, la faptele lui „mărunte" ; el, poate, la „ideile" mele mari.

Într-un tîrziu îmi zise :

— Vezi ? Şi tu eşti un om fără noroc... Eu, barem, dacă n-am noroc, se mai poate să fie şi din cauză că sunt un prost pe lîngă tine. Dar tu nu eşti un om prost, am văzut chiar că scrii la jurnale. De ce te persecută soarta ? Ori tu nu crezi în soartă !

El mă privi, aşteptînd răspuns.

— Soarta e în mîinile noastre ! zisei, aşa, într-o doară.

— Ei, nu, n-ai dreptate, murmură el cu părere de rău că trebuie să mă contrazică. Eu am în toate zilele dovezi că există o soartă... Uite, acum cinci ani mă întorceam în ţară, la Galaţi, pentru serviciul militar. Veneam din Austria, unde petrecusem patru ani la Viena şi Fiume, ca băiat de berărie. La Galaţi, aveam un unchi, lipscan cu stare, şi dintre toate rudele el pe mine mă iubea mai mult, fiindcă rămăsesem fără părinţi de mic copil. Era om bătrîn, fără copii şi-mi bătea capul în toate scrisorile să viu să-mi fac „datoria", să mă însor cu o fată pe care o şi

pregătise pentru mine şi să-mi lase prăvălia pe seama mea. Dar eu mă învăţasem cu haimanalîcul, nu mai puteam fi priponit aşa de uşor şi, cînd am ajuns în ţară, toate mi s-au părut pe dos. Mai ales cînd auzeam : „mă jidane", în sus, „mă jidane", în jos, mi-aduceam aminte din copilărie, cînd băieţii din şcoală îmi umflau spinarea de pumni, aşa că mă legănam între sfaturile unchiului, care voia să mă facă „om" şi dorul de-a pleca iar în lumea mea. Hotărîrea era la consiliul de revizie. Mă gîndeam : „dacă mă ia în armată, n-am ce să fac, trebuie să rămîi cu unchiul, dar dacă mă scuteşte, plec". Trăgeam nădejde de scutire fiindcă sufeream de stomac, ca şi astăzi, dar nu puneam mare temei ; era o boală care nu se vede pe dinafară. Unchiul îmi spunea : „Nu-i nimic, trei ani trec repde. Am să-ţi dau bani de buzunar ca să te ai bine cu plotonierul şi tu ai să te faci surd, cînd o să-ţi strige „mă jidane". Pe urmă am să te însor şi am să-ţi predau prăvălia, că eu sunt bătrîn şi nu mai pot să alerg"... Mi se părea că are dreptate. Vine consiliul de revizie, mă prezint şi sunt găsit „bun pentru infanterie", dar cînd ajung la cazarmă, ciorba lor împuţită mă trimite la spital, unde, după cîteva spălături în stomac, mă reformează ca din senin. Mă credeam mort pentru trei ani şi acum iată că deveneam deodată liber ca o pasăre. Mă apucă un dor nebun de străinătate. De mult doream să viu în Egipt, unde ştiam că e cald şi poţi să trăieşti cu mai puţine griji şi fără multă muncă, dacă cunoşti cîteva limbi. Nu ştiam atunci că norocul meu l-au mîncat lupii... Mă trăgea aţa la sărăcie, aşa că mă hotărîi să plec. Dar hoţul bătrîn de unchi-meu ghicise de mai înainte şi făcu o politică aşa de dibace că mă pomenii într-o zi că mi-e dragă Ruhălă şi că e bine să ai totdeauna cîteva „sutare" la buzunar. Înţelegi tu ? Mă îndulcisem la trai bun !... Mă uitam la prăvălia încărcată, la francii care veneau aproape singuri şi mai ales la o jidofcuţă durdulie şi mă gîndeam la „ramazanul" din străinătate. Începeam să mă dau pe brazdă, dar unchiul făcu o prostie sau mai bine-zis două : el voi să mă pună la curent cu negustoria, să cer şapte preţuri, să laud marfa care sărea în ochi de proastă şi, mai ales, să alerg după ţărani, să-i trag de mînecă din mijlocul drumului, ştii tu, aşa cum e moda la

noi şi cum fac nu numai „jidanii“, dar chiar şi românii din Ardeal. A doua prostie fu că voi să mă facă habotnic, să pun sîmbăta „cornu în frunte“, să înfăşur „cureaua“ pe mînă, să îmbrac „talăsul“, şi să merg regulat la sinagogă. Ba fata mă amenință că nu mă ia de bărbat, dacă nu vreau să fiu „bun jidan“. E adevărat că ei mă luau cu binişorul la început, dar pe urmă au luat-o la repezeală şi mă strîngeau rău în „corset“ : nu mai îmi dădeau parale. Asta a mers pînă aproape de sărbătorile noastre, dar cînd m-au prins că am mîncat pe furiş în ziua noastră de post, şi pîine în loc de „pască“ de sărbători, s-a spart oala şi ne-am luat la ceartă. Iar mi-au venit gîndurile de ducă ! Ce vrei ? Soarta ! La „mizeriile“ astea a mai venit şi întîmplarea următoare, care a pus capac la toate : era pe vremea cînd venise legea să se închidă prăvăliile duminica după-prînz. Într-o duminică, pe la amiază, iată că trece în inspecție un subcomisar, cu sergentul după el. Deşi nu începuse încă nimeni să închidă, huliganul, care căuta „sfănțuială“, începu să răcnească la unchiu în uşa prăvăliei : „Ce mă, jidane, încă n-ai închis ? ! Crăciunu şi tămîia mă-tii !“... Şi nici una, nici două, îl ia pe bătrîn de piept şi-i dă un brînci. Bietul unchiaş cade peste o ladă şi-şi sparge capul. Cînd am văzut sîngele curgîndu-i de la tîmplă peste barba albă, mi-a venit aşa de rău că m-am dezgustat şi de trai bun, şi de țară, şi de tot ! După o săptămînă m-am îmbarcat pe un vapor grecesc şi am aruncat ancora la Pireu, unde am tras un prim „ramazan“ de mi-au scăpărat ochii. În urmă am venit în Egipt, unde trag pe dracu de coadă, aşa cum mă vezi... Ei, spune acum, nu-i asta o soartă ?

Şi el mă privi, ca şi cum m-ar fi dat bătut. Mă uitam în ochi-i limpezi, naivi şi cinstiți, şi vedeam bine că „soarta“ lui nu putea să fie altfel.

II

La Winder — Dragomanii — „Mişka“ — Ibrahim — „Lume de toată mîna“.

În strada Handak, care se încrucişează cu strada Anastase, la cîțiva paşi de birtul unde mîncasem, forfoteala era în toiul ei. Arabul, deşi trîndav şi nepăsător, cînd n-are

nimic de făcut, e viu şi iute ca spirtul, cînd are putința de cîştig.

Era o zi de lucru. Răspîntia unde ne oprisem duce în patru părți din cele mai însemnate ale oraşului şi e neîncetat străbătută de trecători. Mulțime de fesuri roşii şi halate de toate culorile, unele făcute din satin lucios, altele din stambă de rînd, se încrucişau cu costumele noastre europene, lipsite de orice pitoresc, îmbulzind strada şi făcînd cu neputință trecerea oricărui vehicul. Aci vezi pe cel grăbit îmbrîncind în fugă pe cel ce nu duce grijă de mersul soarelui ; pe europeanul îngîmfat de originea-i „civilizată", înlăturînd cu dispreț pe indigenul umilit care l-a călcat pe picior în înghesuială ; pe birjarul răbdător, ca şi răbdătorii lui clienți din birjă, mînînd la pas şi strigînd neîncetat : „Faceți loc la dreapta !" sau „Păziți-vă picioarele !" ; tot aci vezi îngrămădindu-se, ca dinadins, toată negustorimea ambulantă cu cărucioarele lor garnisite de curmale, smochine, banane, cocos, toate neamurile de semințe, bune de ros în ceasuri de lene ; toate dulciurile, pline de praf şi de muşte moarte şi mai ales pe mult-căutatul vînzător de trestie de zahăr, cu marfa lui de douăzeci de parale [1], ciomagul lung de doi metri şi plin de must zăhăros, după care se prăpădesc arabii, de dimineață pînă seara, muşcînd cu poftă şi dinți de lup, sugînd zeama cu o lăcomie ce inspiră dezgust şi umplînd toate străzile de gunoi. Aceşti vînzători îți sparg urechile cu strigătele lor lungi şi plîngătoare, şi dacă nu le vezi marfa, îți trebuie treizeci de ani de şedere în Egipt ca să-i înțelegi ce spun ; iar cînd la răcnetele lor se mai adaugă uruitul strident al pianelor-caterinci ale lazaronilor italieni, asurzeala devine aşa de nesuferită, că-ți vine să iei cîmpii.

Cafenele multe, dese şi pline de lume chiar în zilele de lucru, aşa cum numai în Orient se poate vedea. Mesele înşirate de-a lungul trotuarelor împiedică uneori cu totul trecerea. Consumatorii tolăniți, adesea, în chip cu totul oriental, flecăresc, cînd cu aer adormitor, cînd cu aprindere. Narghilelele pufăie, sforăind apa din sticlă într-un concert monoton, zarurile țăcănesc date de-a dura pe table şi

[1] Douăzeci paras = 0,6½ centime. Patruzeci paras = un piastru mic, treisprezece bani (*n. a.*).

cafelele turcești purtate pe sclipitoare tăvi de nichel, se perindă neîncetat printre această lume trîndavă, care, cînd o vezi mereu aceeași și la orice ceas din zi, te face să te întrebi din ce-o fi trăind.

Abesalon se obișnuise așa de bine cu zarva unei astfel de străzi, încît cred că ar fi rămas nepăsător, chiar dacă i-ar fi sunat cu un clopot la ureche. El n-avea decît o grijă : să nu fie călcat pe ghete sau să nu i se prăfuiască hainele, și se ferea cu atîta dibăcie că rar i se întîmpla să se „murdărească". Cum era lung ca o prăjină, cuprindea cu ochii toată mișcarea și ar fi stat ceasuri întregi să privească distrat la o astfel de răspîntie. Eu însă voiam să ies din îmbulzeală.

— Hai să mergem la Winder, îmi zise el, dar nu mai ține prăvălia la „La sentinela română", pe care o știi tu, unde am mîncat împreună cîrnăței românești acum cîțiva ani. A pierdut-o.

— Și s-a mutat din Handak ? întrebai.

— Nu, e tot în Handak, uite colo, cam peste drum de unde a ținut înainte. Și el îmi arătă, nu departe de noi, o mică prăvălie fără firmă, unde se vedeau cîteva mese așezate afară.

Strada Handak și prelungirea ei, Hamamil, dincolo de strada Anastase pe care o taie în două, de-abia au împreună un kilometru lungime, dar sunt toată ziua străbătute de lume și trăsuri, prin faptul că formează calea cea mai scurtă ce duce din oraș în port. Pe-aci sunt înșirate cele mai multe prăvălii și cafenele românești, grecești sau italienești care lucrează cu vapoarele și tot pe-aci se perindă valurile de călători aduși din toate colțurile lumii, fie de dorul de a cunoaște o țară care poartă urme încă neșterse ale celei dintîi „civilizații" omenești, fie de-a face vreun comerț, mai mult sau mai puțin îngăduit de legi, ca și acel lung și nesfîrșit șuvoi de prigoniți ai soartei mult temute de Abesalon, acea pleavă purtată de vînturile aceluiași „nenoroc", oameni care vin de undeva și se duc undeva, neștiind adesea ei singuri de unde vin, nici unde vor să ajungă, poposind unde înserează, hrănindu-se cînd se întîmplă, deosebindu-se în credințe și întîlnindu-se în greșeli, așa cum i-a cunoscut cel ce scrie aceste rînduri. Chipurile lor, neschimonosite de prejudecata vreunei cerințe

literare, se vor înșira de-a lungul paginilor ce vor urma, pagini care nu vor fi nicidecum acelea ale unui roman.

Ne îndreptarăm spre Winder, a cărui prăvălie de altădată o cunoșteam în treacăt și o lăsasem în plină prosperitate. Ea era vestită în cartierul locuit de cei de pe la noi, pentru băuturile sale bune, aduse în parte din țară și mai ales pentru „grătarul“ cu „fleici“, „mititei“, „pîrjoale“ și alte bunătăți „à la minut“, preparate după gustul românesc. Aci își dădeau întîlnire toți acei care se mai simțeau legați de obiceiurile noastre și, sîmbăta seara sau duminica, vedeai, în plină țară arăbească, o „dugheană“ ca cele din Dealul Spirei sau din Bădălan, în care „mușterii“ se cinsteau cu „țuică“, își frigeau limba cu „ardei“ și înjurau curat pe românește. Ea trimetea departe mirosul „pîrjoalelor“ îmbibate de cimbru și plînsetele unor viori mînuite cu dibăcie în graiul nostru, de cei ce nu culeg la noi decît hulă și cîțiva gologani azvîrliți cu dispreț.

Aci descălecau marinarii de pe vapoarele noastre (dacă un marinar poate „descăleca“) și timp de trei zile din săptămînă, adică de marți cînd soseau, pînă vineri cînd plecau, aveau arabii destulă vreme să vadă ce vrea să zică „un pui de chef“ românesc.

Eram curios să știu din ce pricini s-a închis o prăvălie care mergea așa de bine.

— Apăi, vezi, fiindcă nici bietul Winder n-are noroc, îmi răspunse Abesalon ; a voit să aibă clienți după gustul lui și a tot dat afară azi pe unul, mîine pe altul, dintre cei cu musca pe căciulă, pînă cînd a băgat de seamă că a rămas singur. Atunci a închis. Cîteva luni mai tîrziu, a deschis maghernița asta, unde tîrăște și el pe dracu de coadă. O să-ți povestească el singur. Vorbeam împreună deseori de tine, mai ales cînd te găseam prin jurnalele românești.

Intrarăm. Prăvălia nu prea era încăpătoare, dar printr-o ușă din zid era în legătură cu o altă încăpere vecină, ce putea servi de birt. Neavînd însă birt, Winder o închiriase unui mic telal, cu învoiala de-a ține totuși cîteva mese acolo pentru clienții telalului, așa că, de fapt, avea două prăvălii. Intrînd, vedeai îndată că stăpînul e un om căruia îi place curățenia. Mese cu plăci de marmură, vreo

opt la număr, erau înșirate de-a lungul celor doi pereți, de-o parte și de alta a intrării. În fund, tejgheaua și rafturile formau o despărțitură, lăsînd o mică trecere dinapoia lor, unde Winder își fierbea cafelele și ceaiul pe o mașină cu petrol, ce vîjîia toată ziua în urechi. Tavanul era din grinzi văruite cu o culoare cenușie, iar pe pereți se aflau cîteva tablouri cu subiect indigen și unele cu vederi din țară : Sinaia, Portul Galați, Vaporul „Dacia“ și altele ; printre ele, o oglindă și un ceasornic de perete.

În prăvălie, puțină lume : doi inși jucau cărți la o masă, și alți doi, *domino*, la altă masă. Winder nu ținea nici table, nici narghilele, avînd prea puțin loc pentru asemenea „scule buclucașe“ ; iar puținele jocuri pe care se vedea nevoit să le ție, din cauza marii cereri a clienților, le dădea cu greutate și cu mare dezgust.

Îl cunoșteam pe Winder de un om cumsecade, deși doi din scriitorii noștri care au vizitat Egiptul din trăsură, l-au cam luat la vale. El era încăpățînat în apucăturile și credințele lui, dar de-o cinste recunoscută chiar de cei ce-l urau Era milos și făcea mult bine ; dacă cineva îi spunea că un om așezat la o masă din prăvălia lui e nemîncat, el îi trimetea îndată un ceai și o bucată de pîine. Ca și Abesalon, era din Galați, făcuse parte activă din vechea mișcare socialistă și păstra amintiri duioase din acele vremuri. Eu n-am cunoscut om să iubească țara — pămîntul țării noastre — cu o iubire mai temeinică decît a acestui „strein“.

Ne așezarăm la o masă.

— Să vedem, o să te recunoască ? zise Abesalon. Și strigă tare la Winder, care se afla în cutia lui, dindărătul raftului, unde avea totdeauna ceva de deretecat : Ei, domnule Winder, două ceaiuri cu lămîie !

Winder servea singur, de cînd „scăpătase“. Nevasta lui, bolnavă de mulți ani de cancer la stomac, zăcea în locuința lor deasupra cîrciumii. Din cauza asta, serviciul cam suferea și uneori trebuia să aștepți pînă să-ți vină rîndul de-a fi servit. El însă nu-și făcea sînge rău, oricît de nerăbdători i-ar fi fost clienții, și din pasul lui nu ieșea. Îl văzui apărînd cu o tavă cu cafele pentru cei de la mese.

El nici nu ne privi, ştiind că e vorba de Abesalon, care intra de zeci de ori pe zi în prăvălie.

Aproape nu-l mai recunoscui, atît îmbătrînise. Barba îi era pe trei sferturi albă, deşi n-avea încă cincizeci de ani. Era potrivit de talie şi bine legat, vestminte curate. Aşa cum îi era obiceiul, se purta în vestă şi cu mînecile cămăşii puţin sumese, de sub care apărea flanela. Ne aduse ceaiurile. Eu îmi ţinui faţa cam ferită, deşi voiam bucuros să-i strîng mîna.

— Îl cunoşti pe „negustorul“ ăsta ? îl întrebă Abesalon, arătîndu-mă.

El mă recunoscu îndată.

— Ei, uite haimanaua brăileană !... Şi-mi prinse mîna între mîinile sale cărnoase, strîngîndu-mi-o cu prietenie. Apoi se aşeză pe un scaun lîngă mine şi mă prididi cu întrebările : Ce-i cu tine ? Iar în Egipt ? De unde vii, din ţară ?

Vrusei să-i răspund, dar Abesalon căruia îi plăcea mult să vorbească de „ramazan“, mi-o luă înainte :

— Vine din ţara macaroanelor bune... dar n-are aerul să le fi gustat nici pe cele mai rele !

Winder înţelese că nu stau pe trandafiri, îmi privi îmbrăcămintea rămasă cam înapoia... modei, şi clătină din cap cu tristeţe :

— Baţi şi tu drumurile în lung şi în lat, parcă te-ar fi gonind turcii... De ce nu stai în ţară să-ţi faci un rost ? Ori ai vreun scop ?

— Poate că am vreunul... Cine ştie ! zisei în glumă.

— Şi care ?

— De pildă, să mă îmbogăţesc.

— Să te îmbogăţeşti... repetă el cu neîncredere. Cu ce ?... Cu reumatisme ?

— Aşa e soarta lui, interveni Abesalon cu gravitate. Iacă, el nu-i „jidan“ şi nici nu fuge de militărie : de ce se pedepseşte prin străinătăţi ? Asta dovedeşte că e un destin păcătos care-l urmăreşte. Şi are să umble peste tot pe unde-i e scris să calce ; pe urmă are să se oprească.

El vorbea cu încredinţare, privind fix în pămînt, ca şi cum ar fi văzut „destinul“ meu la picioarele sale.

Winder nu era de părerea lui :

— Ce tot baţi capul, mă, cu „destin“, „soartă“ şi „scris“ ! Fleacuri ! Cum îţi aşterni, aşa dormi...

— Ba, deloc : dumneata îţi aşternuseşi bine într-o vreme şi acum dormi destul de rău, mi se pare.

— Aşa am voit eu, zise Winder cu un fel de resemnare.

— Asta eu n-o mai cred ! Nimeni nu sare în puţ de bunăvoie. Ţi-a fost dat să tragi targa pe uscat, la bătrîneţe.

— Dar nu trag nici o targă !... Am vrut să trăiesc pe pofta mea şi trăiesc... Ori tu-ţi-nchipui că eram mai mulţumit atunci decît acum ? Şi întorcîndu-se spre mine : Înţelegi tu ? Fiindcă aveam o firmă românească, trebuia să rabd batjocura tuturor „puşlamalelor“ de la vapoarele româneşti. De îndată ce se îmbătau, începeau să-mi strige că mă îmbogăţesc cu „Sentinela română“ şi îmi cărau în prăvălie pe toţi „pezevenghii“ din Alexandria care le plăteau de băut, că nu mai putea să intre la mine nici o familie de oameni cumsecade, din cauza înjurăturilor şi murdăriilor ce se vorbeau. Ori, eu am părăsit ţara şi m-am surghiunit în urgia asta arăbească, numai ca să nu mai aud „măi jidane“ şi înjurături ca la uşa cortului. Voiam să trăiesc liniştit. Crezusem în tinereţe că e de-ajuns să fii om cinstit şi să-ţi iubeşti ţara în care te-ai născut, pentru ca să fii respectat. Am văzut mai tîrziu că eram greşit. Am venit aci şi am deschis prăvălia pe care o ştii. Am pus firma „La Sentinela română“, aşa cum fac toate naţiile, căci doar aveam de gînd să fac negoţ cinstit şi am trăit în pace, pînă au început cursele vapoarelor poştale româneşti. Din-tru-ntîi, crezînd c-o să am lume de ispravă, nu şnapani, am sărit în sus de bucurie şi am făcut tot ce mi-a stat în putinţă ca să am în prăvălie tot ce e pe gustul românesc ; dar repede am băgat de seamă că m-am păcălit. Uitasem că lupul îşi schimbă numai părul, nu şi năravul. Aveam pînă atunci numai clientelă liniştită şi eram căutat mai ales de familii. Nu făceam vreo mare pricopseală, dar nici nu căutam aşa ceva.

În primele cîteva săptămîni, băieţii mei şi-au mai ascuns arama, dar în curînd au dat-o prin tăvăleală ! Nu mai eram stăpîn la mine ! Învăţat cu oameni paşnici, mi se părea că sunt într-un balamuc. Totuşi, am răbdat timp de doi ani, crezînd că s-or mai lustrui şi ei în atingere cu lumea de afară, dar cînd am văzut că au început să-mi

aducă „întreținuți“, „muieri“, ba chiar să se ia la bătaie și să-mi spargă în prăvălie, m-am hotărît să închid. Închipuiți-vă că, într-o seară, au sărit la mine, om bătrîn ! Și dacă nu scoteam revolverul să mă apăr, m-ar fi bătut. Așa, m-am gîndit că decît să ajung prin pușcării, la vreme de bătrînețe, mai bine să mă retrag într-o cocioabă ca asta și să trăiesc pe cheful meu.

Abesalon fu încredințat că pățania lui Winder îi dă dreptate lui :

— Ei, asta dovedește că n-ai noroc, că te persecută soarta, altfel ai fi răbdat toate batjocurile și ai fi strîns lire galbene, așa cum fac toți cîrciumarii... Ce tot îmi spuneți mie că omul face cum vrea ! Nu-i adevărat, omul face așa cum e silit să facă. Uite, de multe ori m-am gîndit să fac și eu ca „haldeii“ [1] ăia care ar fi în stare să se sfîșie cu dinții, să se bată în fața lumii, numai să pună mîna pe un călător ce li se pare „gras“, dar mi-a fost peste putință.

(Manuscris neterminat)

[1] El numea haldei pe ceilalți dragomani (*n. a.*).

EVADATUL DE PESTE RHIN

L-am întîlnit acum cîteva zile pe scările Consulatului român. Eu coboram, el urca însoțit de un domn de la „Crucea roșie internațională".

Îl întrebai în treacăt.

— Ești român ?

— Da ! îmi răspunse scurt și figura-i de țăran necăjit se lumină o clipă.

— Din ce parte ? mai adăugai.

— Din Valea Oltului...

— Și cum ai ajuns aici ?

— Am trecut Rhinul înot, cu patru francezi.

— Bine, du-te sus, eu te aștept la ieșire.

Și așteptîndu-l, mă gîndeam că printre atîtea alte naționalități, care și-au găsit scăparea pe pămîntul Elveției, a fost scris ca și două depărtate brațe românești să lupte cu valurile reci ale Rhinului, întinzînd grumajii încordați de groaza morții spre malul liberator.

*

După un timp oarecare, îl revăzui coborînd împreună cu tot Comitetul nostru de ajutor, doamne și domni, și fiindcă era amiază, ni se făcu cinstea de-a fi poftiți să luăm masa împreună. Cum eram curios să-i aflu odiseea, tăbărîi pe el cu întrebările, dar el îmi răspundea rar, cu greutate și privea mereu pămîntul. Recunoșteam pe țăranul român, gînditor, econom la vorbă și liniștit în mișcări,

așa cum îl descrie cu multă competență domnul Eugène Pittard.

La restaurant — *dans le fracas d'une épouvantable vaisselle*[1] — își pierdu cumpătul, bineînțeles, dar fără ridicul. Nu știa numai ce să facă cu atîtea tacîmuri și, profitînd de un moment prielnic, îmi șopti privind mereu în jos :

— Pe masa asta sunt mai multe farfurii decît în toată Slătioara !

Fu servit, apoi copleșit cu întrebările. Era și firesc. A trebuit omenirii catastrofa de azi[2], pentru ca să ajungă un țăran român să înfrunte înot valurile Rhinului. Și să ne fie iertat, dacă îndrăznim să umplem o coloană sau două de ziar elvețian, împărtășind și altora cîte ceva din impresia produsă asupra noastră de acest umil erou, frîntură depărtată a unui dezastru fără semăn, poate, chiar în războiul de astăzi.

Fost-a povestea lui mai mișcătoare, mai eroică sau mai zguduitoare decît a celorlalte mii de evadați sau internați care umplu azi solul Elveției ? Nu voim să spunem așa ceva. A fost însă mai dureroasă, fiindcă era vorba de o rană săpată adînc, mortal, pe corpul nostru. Și această durere devenea cu atît mai simțitoare cu cît ea era descrisă, nu de un ofițer de elită și cu cuvinte alese, nici chiar de un lucrător orășean, dar de unul dintre acei cumpătați țărani a căror profundă simțire sufletească nu se trădează decît spectatorului psiholog, călătorului avizat în arta de a bănui ce se ascunde sub o haină de piele de oaie. Durerea lui Hamlet e mai ușor de înțeles decît sbuciumul intern, ascuns și stăpînit al acestui sălbatic țăran.

Și el rămîne nepătruns, nu fiindcă nu vă crede demni de a-i împărtăși necazul, așa cum o fac blazații palizi de pe străzile marilor orașe, ci fiindcă așa i-e firea, pur și simplu ; fiindcă, în sat la dînsul, el e înțeles numai după chipul cum dă bună-ziua, cum își poartă căciula sau cum privește pămîntul și zarea depărtată. Dacă e adevărat că

[1] În zgomotul asurzitor al farfuriilor (în franțuzește în original). *(n.a.)*.

[2] Este vorba de primul război mondial 1914—1918 *(n.e.)*.

„cuvîntul a fost dat omului ca să-și ascundă gîndirea", apoi țăranul acesta din Valea Oltului nu avea nevoie de acest cuvînt.

— Am făcut parte din regimentul 21 infanterie și ne-am bătut la Turtucaia, spunea el, simplu, fără emoție aparentă. Bulgarilor le-am ținut noi piept, fără mare greutate, pînă a sosit neamțul, dar după asta s-a isprăvit... Nu știu cum se făcea, dar ghiulelele lor cădeau tot în grămadă, parcă le-ar fi arătat cineva cu degetul unde ne aflăm. Cînd se spărgea un obuz, ne strivea cu sutele... așa cum ai da cu palma într-o grămadă de muște, adunate pe o bucățică de zahăr. Ofițerii au murit cu toții și am rămas repede fără comandament, iar dintre ai noștri, care scăpau cu viață, erau făcuți prizonieri. Ne-au pus apoi în vagoane de marfă, unul peste altul ca niște saci și, după șase zile de drum, am auzit că ne aflăm în lagărul din München.

În urmă, am dus-o și noi cum am putut. Iarna lucram la mine de cărbuni, iar vara la cîmp. La cîmp, o duceam mai bine, căci hrana era mai bună și erai mai bine hrănit, dacă vedeau că știi să muncești pămîntul. Eu aram, păzeam vacile și le mulgeam. Supravegherea era slabă. Asta ne-a și înlesnit fuga. Eu n-aș fi știut, cît e lumea, încotro s-o iau, dar francezii m-au îndemnat. Ei bănuiau pe unde trebuie să mergem. Mergeam numai prin păduri și tot noaptea. Dar foamea ne chinuia rău. Un francez, cu pantaloni largi ca o fustă (zuav), se suia pe copaci ca o maimuță și aducea jos fructe sălbatice, pe care le mîncam. Așa am mers trei săptămîni, pînă am ajuns la o apă [1], cam repede, pe care am trecut înot, numai în cămăși. Unul din tovarăși a fost prins de niște sloiuri și era să se înece, dar i-am sărit în ajutor și am ajuns cu chiu cu vai la malul celălalt, unde țăranii elvețieni ne-au adăpostit și ne-au încălzit, căci tremuram așa de tare, încît ne mușcam limba în gură cînd voiam să scoatem o vorbă. Apoi ne-au căpătuit cu cîte o haină, pantaloni și ne-au arătat jandarmeria, care ne-a trimes pe toți la Lausanne, de unde am venit aici.

. . . .

---

[1] Rhinul (*n. e.*).

Cu cuvinte restrînse, acesta-i povestea lui.

De trei ani încoace, care dintre noi n-a ascultat zilnic pe atîția fugiți sau internați, povestindu-și fiecare aventura lui ? Francezul și italianul, în general vorbind, se aprind în povestire și înclină repede spre exagerare, apoi se potolesc și, de multă repețire a aceleiași povești, se dezgustă. Englezul e rece. Țăranul nostru nu are nici calitățile, nici defectele celor de mai sus. El nu-și va repeta povestea decît cu mare greutate și atunci va fi la fel de interesant ; nu se va aprinde, dar va fi mereu mișcat ; și nu va fi niciodată dezgustat de ea, fiindcă o simte prea puternic, e prea adevărată și nenorocirea-i atît de mare, chiar și mormîntu-i — nu mult mai tăcut decît dînsul — o va povesti urmașilor săi de-a lungul vremilor ce vor veni.

*

Ne-am despărțit de domnii din Comitet și el se simți, în stradă, ceva mai la largul lui, dar tot nu vorbea. Privea mereu spre vîrful ghetelor și părea că nimic nu-l interesează. Lumea lui nu era aici, era departe, așa de departe și omenirea așa de răscolită, încît mintea lui refuza de-a concepe ceasul întoarcerii printre ai săi. E om de treizeci și patru de ani, are nevastă și patru copii, și un țăran român nu se simte bine decît acasă la el, sau în mormînt.

Îl întrebai :

— Te gîndești acasă ?

— Aș vrea să nu mă mai gîndesc ! îmi răspunse fără să mă privească. Apoi desfăcu brațele într-un gest de nedumerire și adăugă : S-au mai bătut ai noștri și altădată. La '77 s-a dus și taica și alți oameni din satul nostru, dar ei au isprăvit-o repede și, ori sau întors, ori au murit. Ca să lîncezești însă prin țări streine, atîta amar de vreme... asta n-o pricep !

Se înserase. El aruncă o privire spre vitrinele luminate și, oprindu-se brusc, mă fixă drept în ochi. Fața-i era aprinsă și pieptul i se ridica sub o lungă trăsătură de aer. Îmi zise aproape fără voce :

— Dacă aş avea măcar un fluier... Aş mai zice cîte o doină de pe la noi și mi-ar trece.

— Un fluier ? Știi să cînți din fluier ? exclamai.

El mă privi cu mirare. Părea că se îndoieşte că aş fi român.

— Dacă știu să cînt din fluier ? Să păzeşti oile şi să nu zici doina din fluier... Nu ți se pare pămîntul pustiu ? !

Şi el mă privea, mă privea mereu, dar nu se uita la mine, desigur, nici nu mai era lîngă mine decît cu corpul : inima, sufletul, trebuie să-i fi fost la el, la Slătioara. Fusei atît de mişcat de disperarea lui înăbușită, încît mi se umeziră ochii și mă grăbii să-i spun :

— Vrei să-ți cumpăr un fluier ?

— Să-mi cumperi un fluier ? Şi clătină din cap, cu un zîmbet de deznădejde : Un fluier de tinichea. Mie îmi trebuie Valea Oltului, cuţitul cu care înjunghiam mieii și o ramură de soc... Atunci o să am fluier ! Doina nu se cîntă decît la noi și cu fluier făcut de mîna ciobanului...

Eram pătruns pînă la lacrimi de stăpînitul zbucium sufletesc al bietului om, transplantat cu brutalitate în niște regiuni unde viața lui se va topi ca o lumînare.

Autorul acestor modeste linii a avut norocul să vadă, jucînd pe mari scene, artiști de mare renume, dar între profunda sinceritate în durere ce se degaja din toată atitudinea omului ce-l avea în față și între aceea simulată pe scenă, el nu poate face o apropiere. Pentru ca să-i găsească egal, a trebuit fără voie să dezgroape din amintiri pe sfiosul cioban tesalian care-și plînge dorul pe două coarde, cu meșteșug atinse, sau şi mai departe, pe beduinul temător din împrejurimile Damascului, căzut în contemplarea religioasă a unui amurg de purpură roșie, ori pe felahul Egiptului de Sus, rechemînd în lacrimi o dragoste pierdută de-a lungul Nilului bogat în legende.

. . . .

Ne vom întoarce într-o zi în țară, și dintre cîți străini vă cer astăzi să le faceți parte din bucata voastră de pîine, țăranul ce vi-l prezint va fi cel dintîi să povestească cu aceeași adîncă simțire, copiilor adunați în juru-i, chipul

cum țăranul elvețian e totdeauna pe malul Rhinului, ca să culeagă pe un fugit de război și, cu tot numărul lor mare, să găsească întotdeauna în lada-i o haină și o pereche de pantaloni cu care să-i încălzească oasele înghețate.

Românul iartă pe dușmani și nu uită niciodată pe prieteni.

Geneva, ianuarie 1918.

LA UN „RACCORD“

Acum doi ani, prin luna august, lucram vopsitoria la Paris și anume la liceul Saint-Louis, imensă cazarmă de învățat carte.

Șantier mare : vreo cincizeci de lucrători, dintre care vreo zece specialiști, iar restul, jumătate mediocri, jumătate adunătură din toate meseriile și din toate națiile, mai ales derbedei furnizați de sfărîmăturile armatei lui Wranghel. Între aceștia din urmă și cîțiva comuniști francezi se încingeau adesea discuții violente, cînd pensulele deveneau simple măciuci amenințătoare.

„Contrometrul“, un om bun și capabil, trecea printre beligeranți, îi calma cu un cuvînt blînd și le reamintea că certurile în șantier sunt în dauna muncii, de care el era responsabil. Aveam multă stimă pentru dînsul. Mai tîrziu am devenit chiar prieteni. Își detesta rolul de „șef“, pentru care nu se simțea chemat. Era un visător, veșnic melancolic, picta cu talent și pasiune peisagii singuratice de prin împrejurimile Parisului, citea mult și nu avea relații. Rîdea rar. Vorbea puțin. Cînta însă cu duioșie, cînd se știa izolat în vreo aripă pierdută a clădirii, unde, de obicei, executa o lucrare delicată. Nu supraveghea decît cu mare discreție și niciodată prin surpriză, dar știa cu exactitate cine e conștiincios la lucru și cine se lasă pe tînjală. Cînd se convingea că un lucrător nu-și „cîștigă supa“, căuta să afle dacă o face din neputință ori din șiretenie. În cazul întîi, era tolerant ; în al doilea, îi

spunea, domol, împricinatului : „La sfîrşitul acestei săptămîni, d-ta vei fi remerciat“ [1].

Concedierile astea neplăcute se făceau întotdeauna fără martori, ca să fie menajată susceptibilitatea celui interesat. Mi se întîmpla, totuşi, să fiu uneori martor involuntar şi neobservat. Atunci îl vedeam îndreptîndu-se spre o fereastră, care da în grădină ori în bulevard ; sta nemişcat, fuma tăcut şi privea ţintă în faţa lui. Apoi dispărea ceasuri întregi.

„Contrometrul“ Bouvet iubea cu patimă preparatul vopselelor, adică tocmai ceea ce e mai neplăcut în vopsitorie, mai ales atunci cînd trebuie să prepari două sute de kilograme în fiecare zi. Ceruza, care formează baza tuturor nuanţelor, e o otravă violentă. (Carbonat de plumb.) În Franţa, puţin numeroşi sunt lucrătorii care să nu-i fi simţit consecinţele funeste, căci, oricît te-ai feri, ea pătrunde în corp chiar prin porii pielei dacă nu direct prin gură, fumînd ori mîncînd cu mîinile murdare de vopsea. Din cauza asta, marile şantiere sunt dotate cu un „frecător de vopsele“ : *broyeur*, muncitor necalificat, care umblă toată ziua dintr-o bina într-alta, adunînd materiale şi frecînd culori sub ordinele şefului de şantier, care supraveghează operaţia.

Bouvet n-avea *broyeur*. Butoiaşele de ceruză, grele de cincizeci de kilograme, erau mînuite de el singur, vopseaua preparată, pensulele şi oalele curăţate, totul ţinut în ordine. Dependinţa din curte, care servea de atelier şi de garderobă lucrătorilor, în loc să fie ca de obicei un grajd împuţit, era asemănătoare unui laborator sever. Putinile cu vopsele, ulcelele proaspăt scoase din baia de potasă, pensulele cu arămuri strălucitoare, toate erau aliniate ca într-o farmacie, gata să fie întrebuinţate de viesparul meşteşugarilor.

În mijlocul acestei drogherii, Bouvet, cu poalele bluzei sumecate la brîu, curat ca un chimist, robotea cu mişcări econoame, evolua ca o pasăre sigură de elementul ei. Aci îşi petrecea el trei sferturi din orele de muncă ale zilei.

---

[1] Adică : concediat. (Politeţa franceză mulţumeşte, cînd vrea să dea afară.) *(n. a.)*

Lucrătorii intrau și ieșeau ca albinele într-un stup, aducînd oale și pensule înecate în vopsea, plecînd cu altele curate.

„Contrometrul", din atelier, urmărea în gînd progresiunea lucrului pe care roiul de vopsitori, pierduți în labirintul liceului, îl ducea la bun sfîrșit, conformîndu-se ordinelor sale. Cînd vreunul dintre noi venea să-i spună că a terminat porția de muncă ce i se încredințase, el știa dacă această porție a fost executată în timpul potrivit, mai repede sau mai încet decît se cuvenea.

Mulți credeau că-l păcălesc, dînd lucrul peste cap și ascunzîndu-se apoi prin umblători sau prin poduri, ca să-și treacă vremea fumînd. Bouvet nu le făcea nici un fel de observație, ci se mulțumea să-i încadreze între lucrătorii corecți, destoinici. Nu l-am văzut niciodată să se pună în fruntea unei echipe și să facă pe grozavul, muncind ca un turbat timp de-o oră, așa cum fac mai toți șefii de echipe. De asemenea, însoțind pe patron în inspectarea șantierului, nu era slugarnic și nu ieșea din vorba-i domoală.

Patronul nostru era un tînăr domnișor care moștenise de curînd una din cele mai vaste intreprinderi de vopsitorie ale Parisului. Nu cunoștea deloc la meserie, dar ambiționa să devie cît mai puternic, să acapareze cît mai multe lucrări. Îmbrăcat după ultima modă, fercheș ca un *dandy*, automobilist snob, el voia să pară lucrătorilor un om amabil și cu vederi înaintate, dar în fond ne disprețuia cu fățărnicie. Lua lucrări mari — în majoritatea lor, ordinare — întrebuința cît mai puțini lucrători de categoria întîi și cît mai mulți din masa celor siliți să facă orice pentru o bucată de pîine. Vizitele sale aveau loc, aproape regulat, în momentele de slăbiciune a muncii : zece minute după ora fixată pentru intrarea în lucru, un sfert de ceas înainte de ieșire, adică atunci cînd unii lucrători vin cu întîrziere sau se grăbesc să-și spele mîinile prea de vreme — meschinării nedemne pentru un lucrător de-a le practica și nedemne pentru un patron de-a le lua în seamă. Ele otrăveau pe Bouvet, care iubea exactitatea, disprețuia micimile profesionale, și se vedea zilnic tamponat între două antagonisme deopotrivă de absurde.

Doream de mult să cunosc gîndurile acestui om interesant, dar atitudinea sa rezervată mă oprea să-l chestionez.

Într-o zi, dorința îmi fu satisfăcută mai mult decît mă așteptam.

Mă chemase, în după amiaza-aceea, să-i ajut la preparatul unei mari cantități de vopsea. Profitai de împrejurare și-l observai cu discreție.

Bouvet era un om de patruzeci de ani, bine făcut, de statură mijlocie, blond incolor. Capul său, rotund ca un pepene, se ținea drept și se mișca cu încetineală, ai fi zis : cu un fel de oboseală. Trăsăturile feței erau muncite, accentuate, ca la toți oamenii de simțire, dar fără multă mobilitate : o forță lăuntrică părea să le domine. Fruntea, larg prelungită de un început de chelie, se ținea mereu senină, deși cutreierată de zbîrcituri. Singuri ochii, gris-verzui, trădau, prin expresiunea lor vioaie, inteligența activă a acestui om tăcut și cu înfățișare molatică. Mîinile erau bine întreținute, ca ale unui funcționar, iar bluza de lucru, cu toate că era expusă la cele mai murdare treburi, se afla sîmbăta aproape în aceeași stare de curățenie ca lunea, cînd o îmbrăca proaspăt venită de la spălătorie.

Nu mă puteam sătura de a-i admira siguranța cu care conducea lucrările șantierului. Nici o șovăire. Totul era gîndit, cunoscut cu amănunțime și decis de mai înainte. Mă întrebam dacă nu cumva se gîndește și noaptea la ce era de făcut în ziua următoare.

Un lucrător intra, depunea uneltele și aștepta ordinul. Bouvet îi dădea timp să răsufle, să fumeze o țigare, îl întreba „cum a ieșit“ munca pe care o sfîrșise, apoi :

— Uite colo chitul preparat pentru sala de matematici. Plafonul e coșcovit. Să razi bine și să chituești la nivel.

Omul pleca. Altul venea :

— Trebuie umplute cu ghips găurile din refectoar. Să uzi. Să nu întrebuințezi ghips „mort“.

Unui al treilea :

— Ia vopseaua asta și fă numai peretele pe care l-ai reparat acum trei zile în dormitor. Să „dai gros“. Să nu lași „borduri“.

Cîte un teleleu intra vijelios.

— Uf ! am „împins“ zdravăn acolo !...

Voia să fie admirat. Bouvet îl privea în ochi cu gravitate :

— Cînd ai început ?

— La zece ? Mi se pare c-ai început la nouă. În ori ce caz, ai fi putut să termini pînă acum, fără să „împingi“. Eu nu ţi-am cerut să te sfîrşeşti.

Cu lucrătorii serioşi, el era plin de recunoştinţă.

— Gata deja ?... întreba el pe cîte unul, care sosea vădit obosit. Ha ! Bucata aia, într-adevăr, era grea de „făcut“ : poziţie incomodă. Acum am să-ţi dau ceva să te compenseze, să meargă „ca untul“.

Bun, crezător cu bieţii oameni care nu erau de meserie şi pe care îi ştia prost plătiţi :

— Caută să întinzi vopseaua mai bine ; cam curge pe-alocurea. Nu-i nevoie să te grăbeşti. D-tale nu ţi-se poate cere, ce se pretinde unui lucrător de categoria întîi.

Bouvet nu tutuia pe nimeni. N-avea obiceiul acesta, aproape universal al lucrătorului, care te tutuieşte de la prima vorbă, crezînd că astfel îţi dovedeşte cine ştie ce mare ispravă.

Ne aflam la strecuratul culorilor, cînd orologiile bătură trei. Era ora de „raccord“ [1]. Echipele părăsiră lucrul. Grupuri de lucrători reuniţi pe categorii, pe simpatii, ori pe naţiuni, se îndreptau în grabă spre cîrciumile din cartier. „Contrometrul“ îmi zise :

— Mergi să bem ceva ?

Nu mă duceam decît rareori, cînd mi-era sete sau cînd vreun prieten insista. Răspunsei :

— Nu mi-e sete.. Şi, ca să-l aţîţ la vorbă, adăugai : ...Şi-apoi, drept să-ţi spun, sfertul acesta de ceas de la „raccord“ mă cam umileşte, mai ales de se întîmplă să

---

[1] Cuvîntul franţuzesc „raccord“, în afară de cele două definiţii, pe care i le dă dicţionarul *Larousse*, mai are o a treia, neînregistrată de domnii academicieni, care o ignorează : e sfertul de ceas, cuprins între ora 3— 3 şi un sfert, cînd „lucrătorii de binale“, care dejunează între 11 — 12, lasă lucrul şi se duc la cîrciumă ca să bea un pahar cu vin, o bere, ori o cafea (*n. a.*).

dau ochii cu patronul, ducîndu-mă ori venind de la cîrciumă.

— Ai perfectă dreptate ! făcu Bouvet. Păcat numai că sunt așa de rari lucrătorii care simt ca d-ta. Sfertul de ceas de la „raccord" e un obicei de pe vremea cînd ziua de lucru dura douăsprezece ore. Pe-atunci, opream munca și luam o gustare la opt dimineața și la trei după-prînz. Cînd însă ziua de lucru s-a coborît la zece ore, gustarea de dimineață a fost suprimată. Unele „case"[1] au suprimat chiar și „raccordul", plătind, în schimb, ceva mai bine ora de lucru. Mă aflam tocmai într-o asemenea casă și eram mulțumit ; pe lîngă jena pe care am simțit-o întotdeauna de-a gusta la ora cînd patronul putea să fie de față, — faptul de-a mă opri din lucru, uneori, la al cincilea etaj, de-a coborî și urca o sută de trepte, de a-mi spăla miinile, de-a căuta o cîrciumă prin împrejurimi, toate acestea făcute într-un sfert de ceas, nu-mi conveneau deloc. Inconvenientele erau mai mari decît avantajele ; și mulți lucrători, din legiunea adevăraților meseriași de altădată, judecau la fel ca mine.

Mai întîi, nu totdeauna poți trînti pensula și pleca, așa, fiindcă a bătut ora trei ; se întîmplă să ai în mînă un lucru care trebuie musai isprăvit : un panou, o jumătate de ușă, un fragment de perete, ceva care îți cere încă cinci minute de lucru. Cînd e vorba de prînz ori de sfîrșitul zilei, ei bine ! e permis să te „aranjezi", să nu începi o bucată prea mare, s-o lași mai domol, după cum uneori ești obligat să dai mai iute. Dar să ai grija asta și pentru sfertul de ceas de la „raccord", mai mare daraua decît ocaua.

În al doilea rînd, e cunoscut că patronul, în genere, e un om avid de cîștig, gata să-ți scoată ochii pentru cea mai mică concesie pe care ți-o face. Și... ia să fim drepți ! Nu știe oare patronul că sfertul de ceas de la „raccord" nu e sfert, ci *jumătate ?* căci lucrătorul mai pierde un sfert preparîndu-se pentru „raccord" și „tîrînd piciorul" la reluarea lucrului după „raccord". De asemenea, nu știe

---

[1] Intreprinderea care execută lucrarea, denumită curent „*Maison X*" (numele patronului) *(n. e.)*.

oare patronul că dimineaţa şi seara, la intrare şi la ieşire, se mai pierd alte două sferturi? Or, un ceas din zece, pierdut de fiecare lucrător, înseamnează pentru patron să piardă un om la fiecare echipă de zece.

Mi se va spune că, judecînd astfel, apăr foarte bine interesele patronului. Ştiu să le apăr şi pe-ale lucrătorului.

Bouvet îşi răsuci pe îndelete o ţigare, tăcînd tot timpul, o aprinse şi reluă cu un fel de amărăciune în grai :

— Da, ştiu să le apăr şi pe ale lucrătorului. Pe lucrătorul acesta luminat, care vede în mine un contrometru, aş vrea să-l întreb dacă interesul lui e să „ciupească“ pe patron, ori să-i reclame un drept sfînt : dreptul muncii sale ? Dar mai înainte de orice reclamaţie : există oare un drept sfînt al muncii, un *drept universal ?* Eu nu cunosc decît un *drept individual,* care e *sfînt : acela al omului conştiincios.* Restul nu mă interesează ; restul e o cohortă sălbatică, inumană, trăind în chip parazitar. Şi nu ştiu pe cine să dispreţuiesc mai mult : pe patronul care se îmbogăţeşte pe spinarea lucrătorului cinstit, ori pe camaradul lipsit de conştiinţă, care compromite cauza celui drept.

De treizeci de ani mă aflu cu mîinile în vopsele. La vîrsta de paisprezece ani, la Lyon, aduceam tatălui meu, bătrîn paralitic, cei cîţiva gologani, un franc şi zece centime pe care îi cîştigam curăţînd oale, frecînd culori, transportînd unelte, de la şase dimineaţa la şapte seara. Apoi, pe la douăzeci de ani, am devenit lucrător bun ; era o ambiţie pe vremea aceea, o chestiune de demnitate, de amor propriu, să fii *lucrător bun,* altfel, cei dintîi care te dispreţuiau erau camarazii tăi. Patronii fiind mai puţin bogaţi erau şi ei mai omenoşi, recunoşteau pe omul merituos şi-l răsplăteau.

De-atunci şi pînă azi, nu ştiu dacă, în afară de duminici şi sărbători, am pierdut mai mult de douăzeci de zile pe an. M-am însurat, m-am înhămat la căruţă şi-am tras din răsputeri. Am mai îndrăznit să visez la lucruri frumoase. Rezultatul a fost că „lucrurile frumoase“ m-au privat de lucrurile strict necesare ; nu e permis să visezi, cînd eşti sărac.

Sute de clădiri, mii de apartamente, nenumărate butoaie de ceruză și de ulei au trecut prin aceste două mîini. Ei bine, știi cu ce mă răsplătește societatea ? Cu douăzeci și cinci de centime pe oră mai mult de cît ai d-ta, lucrător de categoria întîi. Și doar, de cincisprezece ani, eu port în acest cap grija conducerii, de care mă achit cum nu se poate mai bine. Eu sunt aici inginer, nu lucrător. Conducînd o uzină, aș cîștiga cu o sută la sută mai mult decît un muncitor de sub ordinele mele ; conducînd un șantier de vopsitorie — care are tot atîta răspundere și cere tot atîta competință — nu cîștig decît cu zece la sută mai mult decît camaradul meu.

„Camaradul meu".

Ce camaraderie poate să existe între omul conștiincios și cel fără conștiință ? *Camaraderia adevărată este sforțarea comună pe care o face o parte din omenire ca să se elibereze de sclavia milenară a exploatării omului de către om. Or, din experiența mea, pot să afirm cu precizie, că trei sferturi din lumea exploatată nu aspiră să se elibereze prin muncă și conștiinciozitate, ci prin șiretlic,* exact cum fac patronii ; în orice șantier, majoritatea lucrătorilor sunt gata să devie patroni, neputînd-o face își bat joc de muncă. *Cu chipul acesta se sabotează efortul spre liberare al idealiștilor.*

Idealist e numai omul capabil și cinstit. El e și revoluționar.

Dreptatea pe pămînt se va înfăptui cînd lumea muncitoare va deveni, în majoritate, capabilă și cinstită. Singure munca și cinstea pot dărîma exploatarea. *Întreg eșafodajul de silnicie al tuturor societăților de pînă azi a fost și e bazat pe incapacitatea exploataților.* Acest eșafodaj e construit de cei *capabili* și de cei *șireți*. *Șireții și capabilii fără conștiință și-au dat mîna ca să stăpînească lumea.* Banul le servește de pîrghie celor dintîi ; capacitatea neonestă, celor din urmă. Ca să-i dărîmăm, noi, lumea exploatată, trebuie să fim *capabili* și *drepți*.

Proletariatul — care pe zi ce trece devine o pradă sîngeroasă a exploatării și a masacrelor — *trebuie să fie cea dintîi pătură socială în istoria omenirii, care să vorbească în numele unei morale publice.* Noi trebuie să pro

clamăm ca o ruşine publică supravegherea omului de către om. Atîta timp cît omul va avea însă nevoie să fie supravegheat, dreptate socială nu poate exista.

Priveşte acest şantier : din cincizeci de lucrători, am exact şase oameni care n-au nevoie să fie nici *conduşi*, nici *supravegheaţi*. Din ceilalţi patruzeci şi patru, cam vreo jumătate sunt oameni de treabă, aproape cinstiţi, dar au nevoie să fie *conduşi*. Restul e o turmă sălbatică, incapabilă, leneşă, şireată. Acestora nu le lipseşte decît banul, pentru a deveni patroni feroci.

Ce vrei d-ta să facă o mînă de idealişti, cu o hoardă condusă de instincte barbare ? Omenirea nu e de-o calitate egală. Unii oameni sunt mai înapoiaţi decît o vită. Majoritatea nici nu ştie ce înseamnă să fii bun, drept, priceput. Cum ne-am putea, deci, aştepta ca o astfel de lume, să-şi aleagă *conducători*, cînd ea nu-i în stare să-i *recunoască ?* Conducere, în sens revoluţionar, trebuie să însemneze : dragoste, dreptate, capacitate. Or, lumea se lasă cucerită de fraze şi de interese personale, nu de *idealism*. Azi i se închină lui Robespierre, mîine lui Napoleon, poimîine celui care dărîmă pe Napoleon.

Omenirea a fost întotdeauna şi este, nu *condusă*, ci *stăpînită ;* totul e barbarie şi haos. Chiar şi libertăţile de care ne bucurăm sunt haotice ; unele dintre ele se întorc împotriva vieţii şi o distrug.

Nu libertate absolută îi trebuie omenirii, ci *conducere*, adică : *dragoste şi pricepere în funcţie publică*. Aceste calităţi sunt astăzi înecate într-un ocean de barbarie. Pentru ca să ne impunem lumii, lupta trebuie dusă *nu atît ca să dărîmăm ceea ce este, ci ca să construim ce va fi*.

Două forţe se opun astăzi la această construire : *aviditatea societăţii capitaliste* şi *inerţia lumii muncitoare*. Cea dintîi, ca să dăinuiască, are nevoie de haos şi-l creează prin toate mijloacele pe care le are la îndemînă. Cea de-a doua, ca să se mişte şi să iasă din haos, are nevoie de timp.

Într-o ameliorare a vieţii prin *evoluţie*, nu se mai poate spera, căci forţele obscurantiste sunt mai puternice decît voinţa puţinilor *idealişti*. Se vor scurge multe secole pînă în ziua cînd idealiştii vor deveni majoritate.

Rămîne ca cinstea și capacitatea să fie impuse prin forță, așa cum necinstea și incapacitatea guvernează astăzi grație forței. Asta e o sarcină mai grea decît aceea de-a voi să ridicăm cîte o piramidă egipteană în fiecare an.

Și nimeni nu ne vine în ajutor.

Un ajutor eficace am avea dreptul să-l așteptăm — în numele civilizației de mîine — de la breasla artisticească. Artistul e omul care se bucură de cea mai durabilă notorietate, căci el face să vibreze cel mai delicat motor al vieții : *emoția,* — această pîrghie care poate să se măsoare cu puterea Banului. Ușa care se închide aroganței Banului, se deschide largă majestății Frumosului, și creierul cel mai refractar progresului uman se lasă înduplecat în urma unei simțitoare pledoarii ce vine de la inimă. Arta a putut să ridice monumente pe care toate armatele barbare ale veacurilor n-au putut să le dărîme. Tot ea are datoria să înalțe singurul monument binefăcător, pe care-l așteaptă umanitatea : *Dezrobirea omului de sub jugul omului.*

Aici stă învinuirea pe care o aduc eu, în special oamenilor de litere, arta cea mai pe înțelesul tuturor. Literații ne cer să ne sacrificăm timpul și economiile ca să le ascultăm spusele ; în afară de foarte rare excepții, spusele lor, ingenios ticluite, nu fac (cînd o fac) decît să ne *distreze.* Or, adevărata artă trebuie să fie revoluționară, adică : pe lîngă *distracție,* ea mai trebuie să ne și *instruiască,* să ne *civilizeze,* să ne deschidă ochii asupra metehnelor unei lumi care bîjbîie orbește, lume mai mult proastă decît rea, și care-și vatămă existența, își suprimă propriile ei valori, mai mult din neștiință decît din răutate.

Artistul, dacă nu știe să fie un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mîine, se reduce el singur la rolul de zbîrnîitoare sentimentală.

Omenirea se va dezrobi într-o zi, cu sau fără concursul artiștilor, căci forțele vieții sunt mai puternice decît ale morții. În ziua aceea, însă, istoria va spune contemporanilor : „În vremurile de urgie umană, cînd ***omul tortura și umilea pe om, nimeni nu voia să vie în ajutorul idealiștilor, care credeau în dezrobire, nici chiar***

artiştii, aceşti posesori ai unei forţe care putea să se măsoare cu însăşi puterea Banului".

Atunci, scoborîtorilor din părinţi artişti au să le fie ruşine de strămoşii lor care nu şi-au înţeles timpul.

„Contrometrul" Bouvet se uită la ceasornic :

— Haide acum să ne facem datoria către omul care ne exploatează, dar căruia nu trebuie să-i dăm dreptul de-a ne mai şi umili.

ADDENDA

NOTE

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

În „prefața" la *Chira Chiralina*, Panait Istrati își previne cititorul că „așteptînd să ajungă la propria-i poveste", Adrian Zografi va face să fie ascultate „poveștile altora", întîlniți în drumurile sale peste mări și țări.

Promisiunea prinde viață în perioada anilor 1930—1935, cînd își continuă opera, cu un nou și ultim „ciclu" : *Viața lui Adrian Zografi.*

Acești ani sînt însă cei mai încărcați, mai dificili, din viața sa. O încercare de-a relua scrisul în continuarea operei, la Paris, ratase. În vara anului 1930, părăsește definitiv Occidentul și se întoarce acasă, în orașul natal Brăila, ca să-și refacă forțele și, dacă va mai avea timp, să-și reia drumurile abandonate.

Dar și aici, la Baldovinești și Brăila, grele confruntări îl așteaptă, stînd la pîndă, să-l înșface... Pe cîteva pagini dramatice, rămase inedite, el reconstituie întîmplările acelor ani. Să-l ascultăm : „...mă gîndesc la *Adrian Zografi*, pe care mi-am promis să-l scriu. Pentru cine ? Pentru ce ? N-are importanță. *Trebuie* s-o fac !

O șterg din Paris, mă retrag undeva la țară și atac primul volum ; dar, nu merge : cînd mă înapoiez din «vînătorile» mele în pădurea *Larousse*-ului, dau peste un cap gol, o minte obosită. Nu mai pot turna în «tipare» nimic. «Metalele», în fuziune, se solidifică între degetele mele. Pentru prima oară, mă aflu pe un drum greșit, de-a lungul a o sută de pagini.

Abandonez. Arunc manuscrisul.

Dar, o stare de nebunie îmi stăpînește sufletul : *ce o să deviu ?*

Mă aflu fără adăpost și nici un ban. Sînt sclavul editorilor mei, care mă retribuiesc periodic, cu condiția să scriu. Și iată că nu mai pot scrie !

Ce o să deviu ?

Un om care la ai săi patruzeci de ani, și-a rîs de bani și de un culcuș, care n-a avut niciodată o pîine asigurată, nici trei cămăși în stare bună, — acest om e îngrijorat de situația sa materială, într-un moment cînd, ocazional, drepturile sale de autor se urcă la nesperata sumă de o sută cincizeci de mii de franci ! Pricepeți așa ceva ?

Îmi dau seama că asta începe să miroase a descompunere.

Repede, mă întorc la Brăila. Și din aprilie 1930, încep să construiesc : vreau să mă ocup cu creșterea animalelor, nu mai vreau să scriu cîțiva ani.

În pragul iernii, căsuța lui moș Dumitru, la Baldovinești, (aproape de Brăila), a devenit o micuță fermă, iar în mahalaua orașului meu natal am un adăpost : două camere, pe terenul unui vechi prieten [1]. Dar toate veniturile mele au fost înghițite și viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobînzi mari [2]. Recolta e proastă. Porcii se vînd în tîrg, mai ieftin decît cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii : dărnicia mea face să fiu socotit «milionar». Geloziile se aprind. Satul, cu autoritățile în frunte, se răscoală împotriva «intrusului». Un lung interogatoriu, la jandarmerie, vrea să mă scoată dezertor. Instanțele superioare se pretează mascaradei și iată-mă în mai 1931, om în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, recrutînd cu tinerii acestei «clase», în fața consiliului de revizie. Din fericire, nu sînt decît un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face : *dispensă medicală* [3].

Adio fermă și vis de viață țărănească !

---

[1] Transformă locuința vechiului său prieten, Nicu Constantinescu, coafor, construind încă două camere spațioase, luminoase, introducînd apă curentă și lumină electrică. Un an mai tîrziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îl alungă din locuință, pretextînd că a destinat-o unui „muzeu Panait Istrati", confiscîndu-i lucrurile, cărțile, corespondența etc.

[2] „Sînt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobîndă de 25%. Sărăcie crîncenă în toată țara ; oameni demni de milă bat la ușa mea și nu-i pot refuza, cîtă vreme pe masa mea se află o bucată de pîine". (Scrisoare către poetul elvețian François Franzoni, datată : Brăila, 11 februarie 1931.)

[3] La Baldovinești a vrut să facă și un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joița Stoica Istrati*. A cumpărat mobi-

Retras la Brăila, trebuie să reîncep scrisul, în timp ce creanțele plouă cu nemiluita.

Aici am ajuns.

Din vina mea !

M-am lăsat prins în capcana existenței, construită pe bani, nu pe pîine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poți cîștiga bani și să-ți păstrezi sufletul. Cu cît cîștigi mai mult, cu atît ți-e frică să nu-ți lipsească. Și atunci, cine cedează ? Bineînțeles, sufletul.

Trăim în secolul unde, din acest punct de vedere, sufletul cedează pînă și la conștiințele cele mai curate. Omul nu mai are încredere în aproapele său, nici în viitorul omenirii. Fiecare se zăvorește în sinea sa sau în mijlocul alor săi și devine circumspect, tot fălindu-se cu o probitate morală ce nu mai înșală pe nimeni, tot vorbind ca și cum ar fi plin de încredere.

Această înfățișare nu mai poate înșela pe nimeni. A devenit un meșteșug, un mijloc de a-ți cîștiga viața, pe picior mare. Beneficiind de complicitatea breslei și a sus-puselor pături ipocrite ale publicului, minciuna artelor — sulemenite cu frumusețe morală — durează încă și continuă să adape pe cei sinceri. Dar, se apropie ziua cînd masele, năvălind în templu, își vor da seama de odioasa înșelăciune.

Deoarece am și ajuns la ziua cînd *a cîștiga bani, a-ți agonisi o viață îmbelșugată, a te asigura de ziua de mîine, prin orice mijloc,* în timp ce mulțimile sînt pustiite de foame și frig, va constitui cea mai odioasă dintre crime. Sute de milioane de oameni, aplecați pe brazdă, seamănă grăunțe ca să recolteze vînt, chiar și atunci cînd anul este îmbelșugat. Alte milioane de oameni, «raționalizați» în industrie, pier de prea multă perfecțiune tehnică unită cu prea multă nepăsare umană. Și se află — în lumea capitalistă ca și în cea sovietică, în nasul tuturor infometaților, — scriitori, artiști și moraliști ce-și permit să «creeze opere de artă» ce

---

lier, un bogat fond de cărți pentru bibliotecă, un aparat de radio, antena instalată pe acoperiș. Nădăjduia că astfel localnicii să fie scoși din cîrciumi și viața satului să se umanizeze. Dar autoritățile locale sînt împotrivă. Îl declară „periculos siguranței statului", că a instalat antenă de radio ca să intre în legătură cu „bolșevicii de la Moscova". Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedește pînă la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, cînd recrutase !

aduc autorilor, chiar pe pămîntul sovietic, de zece ori salariul unui bun mecanic.

Asta-i moartea omenirii, stăpînă astăzi, moartea negustorului de Frumusețe artistică și a clientului său, oricine ar fi și unul și altul.

Nici eu nu fac excepție, în ciuda voinței mele de a-mi trăi altfel viața. Sunt prizonierul unei ordini sociale viciată, falsă, egoistă, necinstită, pe care flămînzii trebuie s-o doboare". [1]

Din noua „serie" a operei sale Panait Istrati n-a scris decît patru cărți : *La Maison Thuringer*, *Le Bureau de placement*, *Méditerranée — lever du soleil* și *Méditerranée — coucher du soleil*, care au apărut la editura „Rieder", în colecția „Prozatori francezi contemporani".

În românește, el n-a transpus decît trei cărți : *Casa Thuringer*, *Biroul de plasare* și *În lumea Mediteranei — apus de soare*, apărute la editura „Cartea românească".

Despre ceea ce trebuia să fie în continuare seria *Viața lui Adrian Zografi*, există o scrisoare a autorului, trimisă de la Mînăstirea Neamț (10 februarie 1933), adresată editorului francez :

„Aflîndu-mă într-o stare morală mai bună și oarecum chiar fizică [2], am o poftă nebună de lucru. Este adevărat, că nu o dată am spus că mă voi omorî în ziua cînd tuberculoza mă va pironi șase luni la pat.

Cele șase luni au trecut și iată că n-am poftă să mor. De ce ? Pur și simplu, pentru că la fel cu toți imbecilii de artiști îmi

---

[1] În decembrie 1931, Panait Istrati a scris la Brăila, *Prefața la Adrian Zografi sau mărturisirile unui scriitor din vremea noastră*, care se află anexată manuscrisului *La Maison Thuringer*.

Partea finală a acestei prefețe, pe care o reproducem mai sus (în traducerea noastră), nu figurează în volumul *La Maison Thuringer*, editions Rieder, 1933. Ea a fost înlocuită printr-un alt text, scris la Mînăstirea Neamț, în vara lui 1932. *Prefața la Adrian Zografi*, din volum, poartă dealtfel data : Mînăstirea Neamț, iulie 1932.

[2] Avea leziunile închise la ambii plămîni. Inima, însă, un început de miocardită. „Sîngele meu nu se poate oxigena — spune într-o scrisoare — fiindcă plămînul stîng s-a calcificat, sclerozat, iar dreptul îl urmează încetul cu încetul, dar sigur. Sunt însă mulțumit că am sucit gîtul tuberculozei. Nu pot vorbi decît stînd lungit în pat, nici să merg sau să stau în capul oaselor. Imediat, inima o ia razna cu o sută douăzeci de bătăi pe minut. Dar puțin îmi pasă. Sunt mulțumit că am rămas un om cinstit și că lupt, ca ultimul pîrlit, pentru o bucată de pîine".

închipui că am o operă de fătat. Este o stupiditate, dar nu-mi dă pace. Mă obsedează. Şi nu de-acum. Din totdeauna.

În clipa de faţă, trei cărţi sunt gata în capul meu şi care mă hărţuiesc : *Méditerranée,* volumul 3 (Adrian şi Mihail vagabondează timp de cinci ani pe malurile Mediteranei. O feerie ce va fi povestită de însuşi Adrian Zografi) ; volumul 4 *Dèrive* (Mihail murind, Adrian devine o epavă între 1909—1919, cînd îşi pierde mama şi-l descoperă pe *Jean-Christophe)* şi volumul 5 *La Mère,* (roman semiţărănesc, semiorăşenesc al vieţii unei biete mame). [1]

Se mai află încă două volume, care vor povesti cum a devenit *Adrian Zografi,* alcătuită din romane, unde el înfăţişează, între înapoiază şi el, ca să moară (1919—1929).

Dar în acest răstimp, Adrian şi-a notat totul. El a lăsat o operă — de cinci-şase volume — intitulată *Operele postume ale lui Adrian Zografi,* alcătuită din romane, unde el înfăţişează, între altele, muncitorul ajuns la cîrma puterii, spunînd şi lucruri bune şi rele, lucruri destul de noi pentru această «lume nouă» care a început să se «învechească»"

Toate aceste proiecte nu se înfăptuiesc. Panait Istrati trece „sur l'autre rive", înainte ca volumul *Méditerranée — coucher du soleil* să apară în librării. Fapt presimţit chiar de el, nu o dată, în scrisorile adresate prietenilor. Ca, de pildă, lui Romain Rolland. „Dacă mor acum [2] partea capitală a operei mele se află încă în burta mea. *Viaţa lui Adrian Zografi* şi *Operele postume ale lui Adrian Zografi,* două serii cu un total de 12—15 volume, unele dintre ele fiind însăşi justificarea prezenţei mele în literatură".

În cărţile din noua serie a operei sale, Panait Istrati face „autobiografie şi biografie în proporţie de nouăzeci la sută". Iar în „introducerea" la ediţia română a Casei Thuringer el precizează că povestea vieţii lui Adrian Zografi „e mai curînd un film episodic decît un roman, mai ales că faimoasa psihologie e cu totul absentă" ca şi „acel soi de «documentaţie» care e la îndemîna oricui şi nu foloseşte la nimic" ; că năzuieşte să realizeze „o vastă frescă realistă", bizuindu-se „mai mult pe elementul autobiografic, *pe faptul trăit,* cunoscut de toţi şi care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său".

---

[1] Evocarea vieţii mamei sale.
[2] Scrisoare datată 29 ianuarie 1935.

În ce privește pe Adrian Zografi, sîntem preveniți că „nu va fi modelul luptătorului idealist contemporan", ci „un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic"; că felul său de a gîndi „nu va avea ecou decît mult mai tîrziu", în perspectiva timpului.

Pentru prima oară, el anunță pe cititor că Adrian Zografi este însuși autorul. „Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, — *eu, cuvîntul meu*".

Prima carte care deschide „seria" *Viața lui Adrian Zografi* este *Casa Thuringer (La Maison Thuringer).*

Manuscrisul ediției originale a fost început la Brăila (decembrie 1931) și terminat la Mînăstirea Neamț (sfîrșitul anului 1932).

Versiunea în limba română, de autor, a fost făcută la Nisa (octombrie-noiembrie 1933), avînd o introducere care-l prezintă pe „erou" cititorului din țara noastră. Această versiune este indicată de autor ca un model de traducere pentru restul operei sale, cînd nu va mai fi în viață.

Préface à „Adrian Zografi" ou les aveux d'un écrivain de notre temps precede textul francez al *Casei Thuringer.*

Ca într-un film aievea se desfășoară pe dinaintea ochilor noștri secvențele vieții sale de om și de artist, — tot atît de pasionantă ca și opera sa. De-o frumusețe antologică în evocare, cu o luciditate și profunzime de gîndire în analiza drumului său în literatură, vizionar în ce privește rolul artelor și artiștilor cinstiți, în făurirea unei omeniri asemenea, fără exploatare și guvernată de inimă — această „prefață" a avut un puternic ecou în epocă, provocînd vii dispute și comentarii. Presa franceză a apreciat-o drept una din cele cîteva profesiuni de credință, de răscruce ale literaturii universale.

O prezentăm, în traducerea noastră, convinși fiind că cititorul român va fi ajutat să-și întregească imaginea acestui scriitor cinstit și de geniu, care onorează „brazda" noastră în universalitate.

PREFAȚĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI" SAU MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieții lui *Adrian Zografi,* în șase volume, ar fi trebuit să constituie, la origină, *întreaga* mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. Împlineam patruzeci de ani,

cînd, în vara anului 1924, apăru *Chira Chiralina*, întîia mea carte Desigur, nu-i o vîrstă la care se debutează în meseria de scriitor — am spus-o dealtfel în prefaţa *Chirei* mele. Pe atunci, însă, nu eram hotărît decît să povestesc un caz. Şi n-am făcut-o decît împins de Romain Rolland.

Dar, de îndată ce m-aşternui la scris, pasiunea temperamentului meu îmi luă minţile, aşa cum vîntul ia un fulg. Străluceam de bucurie, plîngeam în hohote de fericire, la gîndul că un prieten de un soi şi o dimensiune, încă necunoscute mie, voia ca eu să scriu, ba chiar *în limba franceză !* Şi ce franceză ! Am mai povestit-o şi altădată : un ciripit, a cărui melodie armonioasă mă scosese din minţi şi pe care o descoperisem singur, descifrînd cu dicţionarul pe Fénelon, Jean-Jacques şi alţi cîţiva clasici. Căutam un mijloc rudimentar, care să mă ajute să fiu înţeles de colegii mei, zugravii elveţieni. M-am trezit cîntînd dintr-un flaut, ale cărui sunete îmi minunau auzul. Şi deoarece un ascultător ca Romain Rollland îmi striga : „Dă-i drumul !“ m-am supus, ca să-i fac plăcere, cu o încredere oarbă ; dar scăpai de printre degete firul călăuzitor al Ariadnei mele şi mă rătcii într-un labirint de povestiri minunate.

Cînd am vrut să mă înapoiez, la al meu *Adrian Zografi*, la viaţa lui adevărată sau verosimilă, am observat că flautul meu plesnise. *Mihail* îşi pleda rău marea sa cauză : *prietenia*. Încurcai realitatea şi visul. Îmi lipsea oare suflul ? Încercai să mă conving, cîntînd *Nerantula* şi *Ciulinii Bărăganului*. Şi am fost foarte aplaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în ceea ce era mai bun în mine. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca să îndepărtez spiritul rău, am aruncat între mine şi el un mănunchi de fîşii de viaţă : *Pescuitorul de bureţi* şi apoi ultimul meu chiot : *Ţaţa Minca*, care începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge îndată ca un „cîntec de lebădă“.

Şi-acum, iată-mă cu braţele bălăbăninde dinaintea vieţii lui Adrian Zografi, care trebuie să fie uimitoare, dar pe care o privesc cu un ochi rece. Mi-e silă de el. Pentru el nu mai am un *flaut*, ci un *condei*, ca toţi scriitorii din vremea mea, care nu scriu din pasiune, ci pentru a-şi cîştiga existenţa, cu „arme“ pe care, spre paguba mea, nu le am : întîi, *ei ştiu a face cărţi*, în timp ce eu sunt un nepriceput ; şi apoi ei scriu în limba maternă, pe cînd eu bîjbîi ca un orb, dîndu-mă cu capul de pereţii unor reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-şi închipuie că eu fac aceste mărturisiri ca să cerşesc nu ştiu ce indulgenţă a cititorului sau a posterităţii. Nu alţii mă vor învăţa ceea ce sunt, ceea ce pot sau nu. De asemenea, cînd pomenesc de „scăderile“ mele, trebuie să se înţeleagă prin ele, *eroismele* mele. Şi-acum, iată dovada, pe care o supun mai cu seamă la examenul acestui tineret, care-mi scrie ca să mă întrebe *cît sunt de fericit* :

Dacă a *scrie* e o dramă pentru cel ce-şi transformă vocaţia în cult, chiar cînd jonglează cu limba sa maternă, — ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întîmplătoare, sunt nevoit încă şi acum să deschid de-o sută de ori pe zi *Larousse*-ul, pentru a-i cere să-mi spună — de exemplu — cînd se scrie *amener* şi cînd *emmener ?* Dar asta-i chinurile iadului ! Înaintez ca o cîrtiţă, obligată să urce o scară incandescentă. Şi sufăr cu vîrf şi îndesat, neştiind aproape niciodată cînd îmi ameliorez şi cînd îmi înrăutăţesc textul.

Vai de soarta celor aşa ca mine ! Înainte de-a fi scriitor, am cunsocut binişor muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămînea să cunosc şi pe cele mai inumane dintre toate : acelea care se practică în admiraţia oamenilor şi la capătul cărora sufletul şi trupul ţi se vlăguiesc de moarte. Da ! acest suflet pe care l-am apărat atîta de jugul nevoilor imediate şi care era întîia mea fericire ! Astăzi, el mă părăseşte încetul cu încetul, fără să pot — ca pe vremea cînd eram un biet salahor — să-l salvez de la o moarte păcătoasă. *Condamnat să scriu*, — iată eroismul meu întors pe dos.

L-am voit oare cîtuşi de puţin ? Nu ! Spre diferenţă de *Martin Eden*, n-am trimis niciodată vreun manuscris unui editor sau om de litere, şi cei care mi le trimit azi pe ale lor, reamintindu-mi „marele meu noroc“, nu ştiu că Roman Rolland s-a războit cu mine din ianuarie 1921 pînă în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism, ce am cunoscut la dînsul : *„Lucrează*, striga el omului ce părăsise spitalul din Nisa. *Eu datoresc muncii salvarea mea !“*

Pînă atunci, abandonasem încercările literare la pagina treizeci sau cel mult patruzeci. Şi asta în româneşte, la cîţiva ani depărtare una de alta. Aveam groază de munca literară, *care nu mergea de la sine*. Îmi închipuiam că romancierii scriu aşa cum cîntă privighetoarea. Era dealtfel o gîndire comodă, ce se împăca cu al meu *dolce farniente*. Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat cu accentul său deosebit : atunci cînd ai ceva de spus şi darul de a exprima, renunţarea este o crimă, iar lenea o ruşine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar, necunoaşterea limbii m-a făcut să plătesc, încă de la început, bucuria de a scrie, *de a scrie în limba franceză*. Îmi simţeam pieptul ca un furnal plin cu metale în fuziune, ce căutau o ieşire şi nu găseau tipare gata să le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi *l* sau un *e* grav, de doi *p* sau unul singur, de un feminin sau masculin. Nu ştiu cum de n-am înnebunit în acea vreme. Şi ce de aur frumos, risipit pe pămînt !

În felul acesta mi-am scris toate cărţile şi întreaga-mi corespondenţă. Fost-a oare vreodată, în istorie, un alt scriitor atît de înghesuit ca mine ?

Totuşi, cîtă vreme dogoarea interioară s-a menţinut la maximum, suferinţele naşterilor mele chinuite fură suportabile. Eram aidoma trubadurului neştiutor, sau mai degrabă a ţiganului lăutar de la Brăila care încasează înjurături şi bătăi la toate nunţile ţărăneşti, numai din plăcerea de a vedea pe meseni, zi şi noapte, cu privirile agăţate de buzele şi arcuşul său. Am cunoscut şi eu atari ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sînt cei ce au făcut din mine un povestitor.

Dar, vai ! într-o zi farmecul s-a destrămat !

Mă amestecai în treburile lumii şi discutai cu prietenii mei despre ideile şi problemele din vremea mea. Am fost, mai întîi, dojenit, cu delicateţe, apoi, fiindcă stăruiam, mă bruftuiră : „Cismarule, vezi-ţi de ghetele tale“ ! Atunci, mă supărai. Uitau oare, că Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decît un povestitor ? Nu uitaseră ; dar ei voiau ca revolta lui să fie cu zgardă. Ceea ce mă supără, la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă despărţii de cei mai mari prieteni ai mei.

Şi în timp ce Egiptul mă respingea de la graniţa sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile sale din Triest, «binevoitorii» anunţau „trădarea“ mea Europei muncitoare, clasei mele : „agent al Siguranţei române“, „vîndut burgheziei“. Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cît de singur este omul pe pămînt.

Deşertăciunea deşertăciunilor...

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci, totdeauna, bine întovărăşită.

În singurătatea mea, mereu crescîndă din aceşti ultimi ani, îmi rămăsese totuşi, unul sau doi prieteni vechi, dintre acei care au jucat un rol ideal în existenţa mea. I-am pierdut şi pe aceştia, într-un fel de nemărturisit, din cauza *banilor !*

Desigur, cărţile mi-au adus ceva bani, pe care îi împărţeam, pe măsură ce veneau, cu oricine — prieten sau necunoscut — care mi se adresa. Nu făceam cu asta decît să continui o practică de totdeauna, care nu era numai a mea. În Orient, mai ales, întrajutorarea prietenească, ca şi ajutorul dat unui necunoscut sunt lucruri banale. Lor le datoresc că n-am crăpat de mizerie. În direcţia aceasta, Orientul însuşi a fost destul de generos cu mine.

Ei bine ! Cei mai buni prieteni ai mei au numit *risipă* acest fel al meu de-a fi. Se pare că aceşti bani blestemaţi trebuiau păstraţi, ca să-i mîncăm în familie.

Aci, cearta noastră a fost orientală : dezgustătoare, murdară, definitivă. De-o parte şi de alta, sufletele s-au prăbuşit sub povara ocărilor.

Dar, asta-i totul ? Nu, mai trebuia şi colacul.

A fost femeia.

Numeroase au fost femeile în viaţa mea. Le-am iubit. M-au iubit. Şi despărţirile noastre au fost totdeauna suportabile. Avînd oroare de suferinţa, care vine de pe urma cărnii înşelate — cea mai îndobitocitoare dintre toate ! — am făcut chiar imposibilul, pentru ca în timpul unei rupturi răul să nu fie ucigător pentru nici una din părţi.

Da, făceam chiar imposibilul... Şi reuşeam, pentru că eu ţineam hăţurile. Dar veni ziua cînd o femeie — cea mai mare dintre toate cîte am cunoscut : *femeia tovarăşe de viaţă* — îmi subtiliză conducerea nebunului echipaj. Presimţind dezastrul, ah ! de cîte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului, cît mai era timp ca răul să poată fi egal suportat !

— Nu... nu ! striga ea. Nu pot trăi fără tine ! Ucide-mă, mai bine !

Atunci, plecai capul şi-i trecui hăţurile.

M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuipat în faţă, şi m-a prăvălit în abis, pe neaşteptate. N-a suferit deloc. Era ocupată de altceva.

A fost o femeie de mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinşi dintre prietenii mei. Şi chiar eu eram convins de acest lucru.

Doamne ! Dă-i bărbatului ciumă, lepră şi orice altă năpastă de pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare caracter".

Eu eram să-mi pierd minţile.

Asta s-a întîmplat în vara lui 1930.

Nici un ideal social. Nici o credinţă în artă. Nici o prietenie. Nici o femeie — tovarăşe de viaţă.

Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixaţi pe tavanul alb al căsuţei mele din Brăila, am trăit zile şi nopţi în luptă cu nebunia şi sinuciderea. Nu voiam să mă prăbuşesc. Voiam să *înţeleg*. Să înţeleg monstruozităţile existenţei !

Credeam că învinsesem. Încă o dată ! Dar, nu. Un alt duşman mă pîndea : tuberculoza ! Ea m-a înjunghiat pe la spate, cînd nu mă aşteptam.

O nouă luptă, dar fără nici un succes.

În starea asta, mă aflau acum.

Retras, în clipa de faţă, în această veche mînăstire din Carpaţii moldoveni, de unde şi scriu aceste rînduri, mă răzvrătesc — pare-mi-se zadarnic — împotriva soartei mele. Nu mai am pentru a respira decît baza plămînilor. De patru luni, îmi petrec trei sferturi din timp în pat. Nu pot face decît două sute de paşi şi nici să vorbesc cinci minute, fără să nu mă sufoc. Iar trupul meu, ars de febră, nu cîntăreşte mai mult de cincizeci de kilograme. Tuberculoza — vechea mea cunoştinţă — nu m-a adus niciodată în halul ăsta.

Şi asta-i grav.

Cu toate astea, nu pot să mor !

Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele, se află mereu în burta mea. Nu mă simt născut să distrez pe oameni, ci să-i instruiesc frăţeşte, deoarece experienţa mea de viaţă e una dintre cele mai generoase. Să nu mi-se spună că oamenii nu vor să fie instruiţi. Ba da ! ei o vor, dar dîndu-le exemplul.

De ce suntem atît de simţitori la triumful binelui asupra răului ? Pentru ce ne bucurăm de înfrîngerea celui rău ? Pentru că ne-am născut buni. Dar acest triumf şi această înfrîngere nu trebuie s-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau la cinematograf, ci trebuie să le-o dovedim *în viaţă*, şi iată ceea ce nu se face decît rareori.

Destul de rar, din două motive : mai întîi, fiindcă omul deşi s-a născut bun, el este în acelaşi timp o făptură orgolioasă, seacă şi egoistă ; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viaţă, cîtă vreme enorma majoritate a oamenilor face contrariul.

Ei bine, de-a lungul vieţii mele — care-i una dintre cele mai dureroase — singura comportare, îndeplinită cît mai perfect posibil, a fost tocmai aceea de a fi învins greutatea de-a te comporta ca un om generos. Da ! astăzi, cînd viaţa mi-e la cheremul celei mai uşoare răceli, pot să strig în faţa tuturor : răscoliţi-mi existenţa, veţi găsi în ea tot ce vreţi împotriva mea, dar nu veţi putea găsi nici o urmă din defectul care-i nenorocirea omenirii : *egoismul*, cumplitul egoism care-l face pe om nesimţitor la nenorocirea aproapelui.

Aici se află, în întregime, al meu *Adrian Zografi.*

Adrian va dovedi, cu exemplul vieţii sale că nu-i neapărat necesar să ai un suflet stoic sau virtuos, pentru a putea şi a trebui să trăieşti generos. E, pur şi simplu, pentru că generozitatea oferă sufletului mai multe satisfacţii decît egoismul.

Viaţa nu este frumoasă numai cînd eşti la adăpost de mizerie în mijlocul suferinţei universale ; sau cînd trăieşti într-o vilă măreaţă, înconjurat de femei frumoase, de prieteni linguşitori, de automobile superbe şi de cîini frumoşi, aşa cum o fac cei mai mulţi dintre artiştii şi lupii moralişti ai veacului nostru apocaliptic.

Viaţa poate fi mult mai frumoasă, murind pe un pat de scînduri, fără ranchiună, cu conştiinţa uşurată de orice povară ruşinoasă, — *cu toate că ai avut şi tu ocazia şi chiar pofta, uneori, să faci ceea ce face aproape toată lumea.*

Omenirea poate trăi fără drumuri, fără electricitate şi chiar fără higienă corporală, moare însă dacă nu are suflete curate.

•

Adrian va trăi şi va muri poate pe un pat de scînduri, pentru că, avînd credinţă totală în generozitate, viaţa l-a răsplătit din belşug.

Aceasta se plăteşte. Se plăteşte cu sîngele tău.

Cum ar fi putut el să-şi sfîrşească viaţa într-un palat şi soţ al unei americance bogate, cînd el a ţintit la descoperirea unui Romain Rolland şi a unui Gheorghe Ionescu şi cînd viaţa, cea atît de bogată în miracole, i-a dat şi pe unul şi pe celălalt ?

Oh, da !... Se va putea despărţi, într-o zi, de amîndoi. Nu numai moartea desparte pe oameni, mai sînt, de asemenea, neîn-

țelegerile și nimicurile temperamentelor noastre. Dar asta nu contează. Se uită de-a lungul secolelor. Ceea ce contează și nu se uită niciodată, în memoria generoasă a oamenilor, sînt marile prietenii, creatoare de miracole.

Unul din aceste miracole e frumoasa clipă a întîlnirii noastre, tustrei, în noaptea adîncă a eternității.

Iată mîna mea... Și să murim fiecare în patul ce ni-e drag !

Am înțeles acest lucru, după ce am trăit șasesprezece luni în U.R.S.S. și după ce am biruit gîndul sinuciderii și nebunia. Am înțeles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale", așa cum spune nu mai știu cine.

Totuși, trebuie să încerci a merge mai departe. Oricît de puțin. Dar să încerci.

Deoarece se află în fața noastră, ca un cadavru rău-mirositor, teribila viață a oamenilor, — a oamenilor care se sfîșie unul pe altul. În sfîrșit ! Nu-i oare adevărat că, de cînd îi lumea, orice pumn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, de sus ori de jos, nu zdrobește decît semenul slab ? Ei bine ! unde stă scris că asta trebuie să se continue astfel pînă la sfîrșitul veacurilor ?

Știu : savanți-prieteni îmi reamintesc neîncetat biologia și legile ei. Nu ! nu ! dacă universitățile nu propovăduiesc decît asta — la pămînt cu ele ! Eu refuz să mă consider o pasăre de pradă, care se hrănește cu sîngele fîrtatelor ei. Eu sînt om, adică singura ființă animală care suferă la priveliștea suferinței semenilor ei. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci ? La ce servesc oare toate aceste științe, toate aceste arte, tot bălegarul filozofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am ajuns încă să interzicem — sub pedeapsa cu moartea — de-a trăi din sîngele aproapelui nostru ? De ce, de la înălțimea catedrelor voastre de morală și religie voi propovăduiți Frumosul, Binele, Dreptatea, de vreme ce toți — pînă la ultimul — nu faceți în practică decît să ascultați de legile biologice ale uliului ?

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit și atît de bine încît mulțimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau în vînt după ele. Și din toți iconoclaștii, ele și-au făurit noi idoli.

Ce-a ieșit din toate astea ? Nimic.

Sau, mai degrabă, da ! a apărut o nouă meserie, cea mai oribilă dintre toate : meseria, destul de bănoasă a artistului sau moralistului care se hrăneşte cu sîngele sfintei revolte a învinşilor.

Acum, s-a sfîrşit !

Văd apărînd în stradă un om nou, un golan. Un golan care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forţele vieţii, şi de pe patul meu de suferinţă — care îmi poate deveni în toamna asta un sicriu — eu îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibe timpul necesar. Îi spun următoarele :

După ce am crezut în toate democraţiile, în toate dictaturile şi în toate ştiinţele, şi după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am călăuzit-o spre arte şi artişti. Dat fiind marea lor influenţă asupra maselor, mă aşteptam, gîndindu-mă la ceea ce ţîşneşte din cărţile lor de uriaşi revoltaţi, ca toţi să coboare în stradă în fruntea cruciadei împotriva civilizaţiei bestiale, demascînd toate ipocriziile : democratice, dictatoriale, religioase, ştiinţifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, după cum ştiţi. Arta e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă şi n-am brodit-o rău, deci am tot dreptul să spun : încă o escrocherie. Artistul face la fel ca omul bisericii : predică sublimul, dar adună la gologani, cît poate mai mulţi ; te abandonează în gura lupului şi se retrage să-şi ronţăie „agoniseala", perfect apărat de chiar acele mitraliere ce-ţi cere ca tu singur să le distrugi.

Iată ce sînt artele şi artiştii care-ţi răscolesc măruntaiele. Nişte şarlatani ! [1]

: . . . . . : : : : : : : : : : : : : :

Cititorule, tu care erai obişnuit cu arta mea, părăseşte-mă ! Nu mai am chef de artă şi chiar dacă mă vindec, renunţ să o mai fac.

Dar *Jean-Christophe* m-a învăţat, ceea ce n-am învăţat în toţi scumpii mei Balzaci. *Am învăţat să vorbesc cinstit cu omul care crede în mine.*

---

[1] În originalul francez urmează în continuare cincisprezece-douăzeci de rînduri despre „omul care nu aderă la nimic", şi pe care nu le-am reprodus în prezenta ediţie, depăşindu-i profilul. Ar fi însemnat să ne angajăm în dezbaterea de proporţii, din epocă.

Am socotit că acest text se încadrează mai bine în profilul ediţiei *Cum am devenit scriitor*, partea a doua, pe care o avem în lucru.

În paginile acestui *Jean-Christophe* pe care-l citeam acum treisprezece ani, vopsind tractoare la Geneva, în acest *Jean-Christophe*, despre care un Georg Brandes îmi scria mai tîrziu că „nu-i o operă de artă“, *eu am învățat ceea ce trebuie să fie un scriitor cinstit și un cititor cinstit.*

Asta nu-i puțin ! E ceva mult mai mult decît toate aceste bărbi de *Divina Comedie* și chiar *Faust* Da, da... Mult mai numeroase sunt operele de artă care vizează zenitul, decît cele care vă învață cum să vă conduceți cinstit în viață. Merg mai departe : e mult mai ușor să te înflăcărezi, decît să ai, pur și simplu, bun-simț — cinstitul și rarul bun-simț. Și apoi, este nevoie ca fiecare epocă să-și găsească ceea ce are nevoie și eu cred că epoca noastră care-i cea mai săracă în opere care țintesc zenitul, a ajuns în situația asta, fiindcă duce lipsă de opere care să învețe pe om să fie cinstit, fără de care lumea va pieri.

Iată ceea ce mă face să amintesc exemplul lui *Jean-Christophe* (Să nu credeți că vreau să-l flatez pe Romain Rolland. Ne știați prieteni. Aflați că nu mai sîntem, de trei ani. De ce ? Oh ! toți acești „de ce“ ! Ce importanță pot să aibă ? Trist este că nu mai suntem prieteni). [1]

Voi scrie deci un *Adrian Zografi* cinstit, unde va fi și mai puțină artă decît în *Jean-Christophe*, și nici o documentare. Nici o asemănare, afară de cea sufletească.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, — *eu, cuvîntul meu.*

Iată-te prevenit cititorule.

La acest început de serie nu-ți mai spun ceea ce se obișnuiește : că trebuie „să ai răbdare“, că trebuie „să aștepți“ urmarea, sfîrșitul sau alte gogoși literare.

Nu. Nu trebuie să aștepți nimic. Tu trebuie să-ți găsești ceea ce cauți, în fiece volum sau să mă părăsești de îndată !

Romain Rolland a fost entuziasmat de reușita noii serii a *Vieții lui Adrian Zografi*, îndeosebi de *Méditerranée (În lumea Mediteranei*, titlul în românește dat de autor) :

„Am citit *Méditerranée.* E una dintre cele mai bune cărți ale dumitale. Niciodată arta, stilul dumitale n-a fost mai neîncărcat, mai mlădios, mai despuiat de orice retorică și înflorituri. (Arta cea mare, cea mai apropiată de natură.) Dar, în același timp, natura

[1] Vor relua relațiile de prietenie, în noiembrie 1934.

e văzută cu ochi mai puțin amari și mult mai limpezi decît în ultimele dumitale cărți, al căror naturalism era adesea greoi și neplivit.

Ceea ce mă înduioșează, mai ales, este un accent de omenie deziluzionată, atît de sfîșietor și de înțelegător, neîntîlnit în nici una din cărțile dumitale. Desigur, nu fără mare pagubă pentru vechii prieteni, ca de pildă Mihail (dealtfel, destul de aspru incondeiat în cartea precedentă). Ce cădere ! Și dacă dintre toți el nu cade cel mai jos, apoi se rostogolește de foarte de sus ; și rostogolirea lui este cea mai jalnică dintre toate... Sărmane Mihail !... Dar, mai bine să spun : sărmane Panait ! Deoarece, ca să ajungi să ai asemenea ochi dezamăgiți, a fost nevoie de multe lacrimi. Se ghicesc...

Dar, în ciuda a tot ce au putut să te coste încercările, sînt fericit că ai izbutit să dai la iveală o inimă și o artă dintre cele mai adevărate, dintre cele mai omenești și mai bune. (...) Știi oare — da ! se și vede că o știi — că toată această Odisee a lui Adrian Zografi consacră falimentul, fără drept de apel, al tuturor acestor aventurieri ai independenței, care refuză „căpăstrul“ societății și care sfîrșesc prin a îndura și accepta robia ei, oricît de degradantă ar fi ea.“ (Scrisoare din 18 decembrie 1934.)

În semn de sinceră prețuire, Romain Rolland îi cere manuscrisul acestei cărți, ca amintire. Primindu-l îi mulțumește cu tandră afecțiune, nedezmințită.

„Sînt fericit și emoționat ! Nu poți să-ți închipui cu ce bucurie l-am citit. Deși nu-mi pare egal de reușit în întregul lui, ca volumul precedent [1], atinge totuși cote mult mai înalte, mai ales în paginile nemuritoare despre prietenie, cu care se începe ultimul capitol [2]“.

---

[1] *În lumea Mediteranei — răsărit de soare.*

[2] *Chemarea Apusului.* Romain Rolland comunică același entuziasm și prețuire, academicianului Jean Guéhenno, redactor șef în epocă la revista „Europe“. Îi sugerează chiar, să publice în revistă *Cine este autorul lui „Hamlet“*, cu aprecierea că „este de un comic, cu neputință să-l povestești. E uimitor — adaugă el — cum acest om bolnav, aproape muribund, are atari zvîcniri de vervă“.

Despre *Chemarea Apusului*, scriitorul francez adaugă : „Se află deasemenea cîteva pagini admirabile, demne de a sta alături de ale lui Montaigne, despre prietenie“. (Scrisoare datată 7 ianuarie 1935.)

Astfel, la *„Fonds Romain Rolland"*, de la Paris, se află primul și ultimul manuscris al lui Panait Istrati : *Kyra Kyralina* și *Méditerranée — coucher du soleil.*

La noi, academicianul Șerban Cioculescu se înscrie pe aceeași linie a admirației entuziaste, deși unii critici au subapreciat valoarea acestei cărți :

„Scriitor spontan, Panait Istrati nu era dintre acele spirite autocritice, care o iau înaintea cititorilor, ca să-și judece cu severitate neizbutirile. Fost-a însă în adevăr acest volum [1] o carte slabă ? (...) Am luat cu grijă din biblioteca mea volumul incriminat și l-am deschis la întîmplare. Mărturisesc păcatul. Nu eram dispus să-l citesc în întregime. (...) M-au furat însă, pe de o parte, talentul povestitorului în lucrurile cele mai mărunte ale vieții de toate zilele, pe de alta, același accent de pasionată participare din cartea lui de început *Kyra Kyralina* (1924). Astfel m-am trezit că iau cartea de la început, în ceas tîrziu de seară și nu o las din mînă pînă nu-i dau de capătul final. (...) Desigur, mi-aminteam foarte vag de conținutul ei, după aproape patruzeci de ani de la întîia lectură. (...) Dacă primele pagini mi s-ar fi părut anodine, n-aș fi stăruit cu citirea pînă la capăt. Iată însă că o carte făcută din bucăți (...) mi s-a părut totuși unitară prin timbrul ei, sau cum se spune de critica franceză de astăzi, prin „vocea" autorului care te fură și nu te lasă să i te sustragi.

E o adevărată vraje lectura lui Panait Istrati. Am verificat această veche impresie și mi-am întărit-o cu experiența din noaptea trecută, care ar fi fost, desigur, albă, dacă textul mai dezvoltat ar fi fost tipărit mai dens. Așa însă, farmecul a durat două ceasuri și mi-a închis pleoapele cu bucuria de-a fi reluat dialogul cu omul pe care îl cunoscusem numai în treacăt". *(România literară,* 31 mai 1973.)

Despre cărțile apărute în seria *Viața lui Adrian Zografi* se află o mare cantitate de articole sau simple ecouri în presa timpului, în Franța și aiurea. Mai puține la noi.

Vom reproduce cîteva fragmente mai reprezentative :

J. B. Severac : „... Cîteva pagini ne fac să gîndim la primele cărți ale lui Gorki, la acele povestiri unde mișună «drojdia societății» și care sînt poate tot ceea ce-i mai bun în opera marelui scriitor. Totuși, trebuie reținut că Panait Istrati are pentru perso-

[1] *În lumea Mediteranei — apus de soare.*

najele sale o tandreță pe care Gorki n-a avut-o niciodată. Poeticul din poevstirile lui Gorki se datorește cadrului natural și nicidecum vagabonzilor zugrăviți de el și despre care acest autor a spus — în mai multe ocazii — cu nu merită nici o simpatie.

Prăpădiții din *Biroul de plasare* — și Adrian Zografi este unul dintre ei — sînt mult mai umani. Nenorocirile nu-i înăspresc iremediabil. Dacă au vicii, n-o fac din cinism ; ei se lasă tîrîți de ele, nu le premeditează.

Și, nu-i un spectacol lipsit de măreție, faptul că acest scriitor, după o viață din cele mai agitate și mai vagabonde din cîte cunoaștem, depănîndu-și acum anii tinereții într-o mînăstire din Carpați, unde luptă fără speranță cu tuberculoza, — acest om a păstrat, în ciuda unor resentimente legitime, încrederea în om și în generozitatea funciară a inimii omenești." *(La Révolution prolétarienne*, 10 mai 1933.)

Noël Sabord : „...Primul volum al *Vieții lui Adrian Zografi* nu-i un roman, ci un început de autobiografie, adică Panait Istrati el însuși. În *Casa Thuringer* îl vedem, totodată, conducător sindicalist încarnat și la urmă un martor înduioșat de ruina armatorilor, împotriva cărora a luptat. El a văzut că bogaților ruinați nu le rămîne decît să moară. (...) În luptele feroce care divizează lumea, opera acestui muribund, care a visat atîta și a suferit nu mai puțin, cade ca un fel de evanghelie a disperării". *(Paris-Midi*, 8 martie 1933.)

Eugène Dabit : „...Apelul ce se face auzit în *prefață* se prelungește în paginile cărții *Casa Thuringer*. Cuvintele lui Istrati le auzim prin gura lui Adrian. Și mîine, le vom reîntîlni în cea de-a doua carte a sa, *Biroul de plasare*. Se află oare acolo adevărul, singura dramă, aceea a unui om ? Dramă care disimulează această lume, ce mișună pasionată în cărțile lui Istrati. E mai mult decît o dramă. Apeluri deznădăjduite, solitare. Mîini care vor să înșface viața, sub toate formele ei, în toate straturile și nu reușesc. (...) O operă nouă, care prin esența ei este aceea a unui povestitor admirabil și atît cît trebuie, spre bucuria noastră." *(Europe*, 15 aprilie 1933.)

Le Mois : „Iată ultima carte a lui Panait Istrati, pe care a terminat-o în ajunul morții sale. Este urmarea spovedaniei arzătoare a lui Adrian Zografi, începută acum cîțiva ani cu *Casa Thuringer* și care nu va mai fi terminată niciodată.

Regăsim în *În lumea Mediteranei — apus de soare,* magnificul dar de povestitor al lui Panait Istrati, forța verbului său și incomparabila strălucire a imaginilor sale.

Îl vedem pe Adrian Zografi din nou la Damasc, vagabondînd iarăși printre zdrențele omenești ale Mediteranei, păduchioși, „pești", vagabonzi de toate felurile. O lume impestrițată care colcăie în aceste pagini de rară plenitudine și unde viața pare extraordinar de densă". (1 septembrie 1935.)

Nikos Kazantzaki a urmărit cu un interes deosebit, activitatea lui Panait Istrati după separarea lor la Moscova, în februarie 1929. El nu și-a consemnat părerile — după cîte știm — în vreun articol tipărit în epocă. A făcut-o însă în dialogul epistolar al anilor 1932—1935, care a risipit neînțelegeri aparente, cimentînd o prietenie frățească.

Reproducem două fragmente din această corespondență, care n-au nevoie de nici un comentar din partea noastră :

„....Am citit cartea ta, dintr-o dată [1]. Îmi place mult, este vie, profundă, omenească. Dar ceea ce iubesc și mai mult este introducerea [2], care este în întregime Panait : vehementă, insolentă, profetică, însetată de dreptate și.... nedreaptă.

Nedreaptă față de Bilili ; ai fost foarte dur cu ea, sau, dacă vrei, prea drept, ceea ce față de femei este suprema nedreptate. Tu știi bine că femeile au un alt univers — material, moral, intelectual. Sufletul lor este împovărat, invadat de partea fizică (carnea) : ele sînt nevinovate chiar în cele mai mari infidelități (mai ales în cazul acesta), deoarece ascultă de un puseu subteran, foarte puternic. Totdeauna, ele sînt credincioase acestui puseu. Și aici stă marea și trista lor virtute. Bărbatul poate fi liber, cîteodată, într-o clipă de eroism, de beție ; femeia niciodată. O atare libertate, care-i onoarea bărbatului, ar însemna pentru ele o nesupunere în fața destinului lor, un viciu. Iată de ce găsesc nedreaptă mînia ta împotriva lui Bilili. Și-apoi, nu trebuie oare să iertăm totul unei femei, care ne-a dat o clipă de fericire ?

Iată-l, de pildă, pe Hasan, un alt musulman care a murit. Îngerul morții îl întreabă :

Unde ai vrea, Hasan, să te duc ?

— Unde ? În rai !

---

[1] *Casa Thuringer.*

[2] *Prefață la Adrian Zografi.*

— Dar, tu n-ai mîngîiat niciodată sînii Zuleicăi ?

— Da... da...

— Sărmane Hasan, nu există alt rai !

Să iertăm, dragă Panaitaki, totul femeilor, fiindcă ne lasă, din cînd în cînd, să le mîngîiem sînii". (Scrisoare din 15 martie 1933.)

„...Am citit articolul tău din *Les Nouvelles Littéraires*[1] şi mi-a plăcut mult. Tu eşti flacără, tu înţelegi tot ceea ce o flacără poate să vadă. Misiunea ta nu e să faci teorii de hîrtie mozolită, ci să arzi.

Tu arzi şi te calcinezi, tu îţi îndeplineşti datoria de flacără, cum foarte puţine suflete pe acest pămînt. Iată pentru ce te prefer luminilor atît de limpezi şi aşa de reci, gen Romain Rolland. Aceste lumini sînt pure, dar se acomodează prea bine cu confortul vieţii ; li-e teamă să se agite, să se cheltuiască, să se istovească, să se atingă de noroi. Mănuşile lor sînt prea albe, iar ei au aerul unor pastori rigizi, cinstiţi şi de nesuferit.

Tu eşti, Panaitaki, um om adevărat, cald, fără mănuşi, care se risipeşte ca un haiduc.... Dacă ai părăsi pămîntul, el s-ar răci simţitor. Rămîi, consumă-te, mobilizează-ţi forţele şi gîndeşte-te ca mine, la miracol". (Scrisoare din 1 mai 1933.)

Încheiem notele noastre, cu aprecierile unui scritior român, bucuros că Panait Istrati a revenit acasă, că „e printre noi şi aproape de noi — şi această vecinătate constituie, la adresa noastră, un privilegiu" :

Dragoş Vrânceanu: „*La Maison Thuringer* este mai puţin străbătută de emoţie, dar conţinutul ei nu e deloc, credem, secat de seva de sensibilitate brută care încheagă faptele, povestite, din viaţa lui Adrian Zografi (...) Panait Istrati îşi simte viaţa prin pînza unor experienţe noi, care i-au slăbit puterile de imediateţe ale reconstituirii. Dar romanul n-are numai o latură afectivă. În aspectul faptelor ei, viaţa lui Adrian Zografi are ceva veridic, real, mai concentrat. În jurul familiei Thuringer, care este mediul propriu-zis al faptelor, cele două amoruri ale eroului, evoluţia lui sufletească, apoi politică, prinsă pe fondul acestei respectabile familii de burghezi, şi caracterizările lumii portului Brăila şi ale atmosferei timpului, care umple orizonturile laterale ale romanului, sînt lucruri prinse într-un efort unic. Toate flancurile romanului sînt asigurate şi în centru viaţa lui Adrian Zografi e la adăpost de orice falsificare.

---

[1] *L'homme qui n'adhère à rien (n.e.).*

...Panait Istrati e un artist. Citiţi *Chira Chiralina*, unde e mai inspirat, citiţi *Maison Thuringer*, unde e mai epic. Veţi înţelege cum acest om, uns cu harul unui mare talent, are un căpătîi frumos, să se odihnească după zbuciumul vieţii". *(Libertate şi desnădejde la Panait Istrati*, în vol. *Materia literară şi idealurile ei*, editura Eminescu, Bucureşti, 1976).

Repere bibliografice

● *Casa Thuringer (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea românească", în anul 1933. Nu s-a reeditat.

● *Biroul de plasare (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească", în anul 1934. Nu s-a reeditat.

● *În lumea Mediteranei — apus de soare (Viaţa lui Adrian Zografi)*, versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Românească", în anul 1936 (postum). Nu s-a reeditat.

● *Musa*, scrisă direct în româneşte la Nisa (noiembrie 1925), publicată în revista *Viaţa românească*, nr. 11, noiembrie 1925. Republicată în vol. *Pentru a fi iubit pămîntul*, Bucureşti, Editura tineretului, 1969, (pp 280—308).

Ediţi originale şi reeditări în Franţa :

● *Vie d'Adrien Zograffi. La Maiston Thuringer*, Paris, editions „Rieder", 1933, coll. „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain) ; *Oeuvres de Panaït Istrati. III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. (pp. 7—173 : *La Maison Thuringer)*.

● *Vie d'Adrien Zograffi. Le Bureau de placement*, Paris, édi-Paris, éditions „Rieder", collection „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Arthème Fayard éditeurs, 1936 (Le livre de demain) ; *Oeuvres de Panaït Istrati, III Vie d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1969. pp 175—343 : *Le Bureau de placement)*.

● *Vie d'Adrien Zograffi. Méditerranée—coucher du soleil*, éditions „Rieder", 1936, collection „Prosateurs français contemporains".

Reeditări : Paris, Arthème Fayard éditeurs, 1939. (Le livre de demain) : *Oeuvres de Panaït Istrati, III. Vie d'Adrien Zograffi*, Paris Gallimard, 1969. (pp 467—592 : *Méditerranée—coucher du soleil)*.

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ȘI VIITOR

Este cartea de debut în literatura română, apărută în vara anului 1925, la editura „Renașterea“.[1] „Mă aflu — mărturisește el în primele pagini ale aceste cărți — în clipa asta, pe cale de-a păși pragul unei case sfinte : mă înfățișez cititorilor din România (...) cu un volum de „pagini autobiografice“, în loc de *pagini pur literare*“.

Paginile autobiografice — pe care în corespondența cu Romain Rolland le apreciază „profesiuni de credință“ — sînt : *Trecut și viitor* (care dă și titlul volumului), *Crezul meu, Cum am debutat eu,* și *Între artă și dezrobire,* confesiune epistolară, adresată pictorului Alexandru Vodă, de la Ploiești, cu care se afla în prietenie și nutrea aceeași pasiune pentru socialism.

Trecut și viitor apare în vara anului 1925, tipărit în opt mii de exemplare, ce se vînd „ca pîinea caldă“. Succes explicabil, deoarece „debutantul“... debutase cu un an înainte ca scriitor și publicist român. În vara anului 1924, editura „Rieder“ trimisese la București *Kyra Kyralina* — două mii de exemplare — ce se epuizează fulgerător, stîrnind o agitație fără precedent, alimentată de invidie, de rea-credință și vindictă politică. Tot în vara

[1] Înființată în iunie 1924, împreună cu J. Rosenthal, fost director general al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, editura „Renașterea“ își propune tipărirea „înainte de toate“ a operelor lui Panait Istrati, „acest mare literat român, ale cărui scrieri sînt încă și astăzi aproape cu totul necunoscute la noi, precum și lucrările altor scriitori români și străini“, între alții, Simona Basarab și Conrad Bercovici, scriitor american, născut la Brăila, „unul dintre cei mai cu vază și mai populari scriitori ai Americii“.

aceluiași an. Panait Istrati își începe colaborarea la *Adevărul literar și artistic*, unde publică două povestiri inedite, scrise în românește (*Pescuitorul de bureți* și *Sotir*), cîteva confesiuni și precizări de poziție, precum și viguroase riposte polemice, în urma atacurilor lui Nicolae Iorga și Al. Cazaban, care-i negau orice valoare literară și-i refuzau apartenența la cultura noastră.

„Activitatea mea la *Adevărul literar* — notează el într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland — atît de combătută de unii, a avut un astfel de răsunet, încît satisfacția procurată a întrecut pe însăși aceea adusă de succesul scrierilor mele în străinătate (...) Voiau să zăgăzuiască entuziasmul popular, care a îmbrățișat deschis intrarea mea în arenă și în același timp să distrugă lansarea *Chirei*[1], în românește, discreditînd-o ca antinațională (...) Riposta mea a vut un răsunet nebănuit.

«Tirajul *Adevărului literar* a atins douăzeci de mii de exemplare ! Ești omul cel mai înjurat de la noi și cel mai admirat. Dă-i înainte, banditule ! De astăzi în șapte luni, ai să fii șeful unei școli», îmi scrie Rosenthal.

«Pe Sărindar se smulge pur și simplu revista din mînă», îmi comunică un necunoscut.

Dar ceea ce e și mai frumos, e că am cu mine și pe studenți, ba chiar și pe cei mai mari scriitori de la noi, ca Sadoveanu, Eftimiu, foști directori ai Teatrului Național, pe Pătrășcanu, Agîrbiceanu și alții.

A fost pentru mine o adevărată consultare populară, necesară. Sute de scrisori — dintre care pe cele mai caracteristice le-am păstrat — s-au revărsat asupra mea ca un val năprasnic, ca să-mi spună că eu exprim gîndurile unui popor sugrumat, că scrisul meu este ca un oxigen !

Răspund, într-un tempo de zece scrisori pe zi. Entuziasmul atinge paroxismul. Muncitori necăjiți îmi scriu : «M-am lipsit de pîine, ca să dau optzeci de lei pe Chira». Pun în scrisori bancnote de zece franci, răspunzîndu-le : «Altă dată să-mi ceri cartea, neghiobule». Am fost divinizat. Nu fac demagogie ! O spun cu mîna pe inimă".[2]

---

[1] Editura „Adevărul" a tipărit în toamna lunii 1924 o traducere românească a *Chirei Chiralina*, aproximativă și fără a indica numele traducătorului.

[2] Vezi : Panait Istrati — *Cum am devenit scriitor*, Editura „Scrisul românesc", Craiova 1981, pp. 307—328, cap. *Revenire în patrie după zece ani...*

Apariţia volumului *Trecut şi viitor* se înscrie, deci, necesară. El avea să prezinte un scriitor, a cărui viaţă era „adesea tot atît de pasionantă ca şi opera lui". Să-l prezinte, cui ? În nici un caz apărătorilor unei societăţi nedrepte, bazată pe exploatarea omului de către om, pe egoism şi ignoranţă, ci „mulţimii de jos", omului slab în lupta eternă „cu semenul său născut lup (...) care se zbate în ghearele acestei vieţi şi care caută scăpare".

Şi ca o concluzie a profesiunilor sale de credinţă :

„Această societate, artistul trebuie s-o combată şi să conlucreze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr şi eu printre luptătorii pentru dreptate. Şi deschizîndu-mi inima, celor cu inimă, să-i las să vadă ce simt".

Reacţiile confraţilor, în epocă şi mai tîrziu, au fost şi bune şi rele, în funcţie de onestitate, de dragoste pentru frumosul artelor, puse în slujba celor deznădăjduiţi şi dezamăgiţi.

„Programul său, pentru mulţi ani, şi l-a trasat în *Trecut şi viitor*, scria acad. Şerban Cioculescu, în *Viaţa literară* (2 octombrie 1926). El poate umple o viaţă de om şi în acest imperativ vedem cea mai bună chezăşie a marei sale cariere de literat".

Patruzeci de ani mai tîrziu, acelaşi prestigios critic avea să exprime în *România literară* (14 august 1973) această dreaptă judecată : „Identitatea morală a lui Panait Istrati trebuie căutată în volumul *Trecut şi viitor* (...) De la primele pagini, Panait Istrati îşi dezvăluie firea de revoltat şi hotărîrea să se numere «printre luptătorii pentru dreptate», ca să contribuie la dărîmarea unei societăţi inicve (...) Om din popor, Panait Istrati se adresează poporului (...) a cunoscut în adîncime infernul uman, denunţat de Victor Hugo în *Mizerabilii*, şi s-a zbătut cît a trăit să aducă lumii o notă nouă de omenie, răscolindu-i inerţia, zguduind-o prin tablouri nimicitoare de modernă *Halima*. Închis farmecului muzical al naturii, mai puţin poet decît Mihail Sadoveanu, autorul lui *Moş Anghel* a desferecat simţirile tăinuite ale celor «umiliţi şi ofensaţi», în numele cărora a scris, năzuind să contribuie la edificarea unei lumi mai bune. (...) Într-o tîrzie noapte, începută către asfinţit la masa unui birt şi încheiată pe străzi cu alba zilei, l-am ascultat şi însoţit, alături de alţi profesionişti ai scrisului, pînă în pragul casei. Era plămădit dintr-un alt aluat decît noi toţi. Îl puteam înţelege şi simţi, dar nu l-am fi putut urma, în căutarea Chimerei care i-a rătăcit ultimii paşi. Ceasul său începe abia acum să bată iarăşi"..

Acum, în pragul centenarului naşterii sale, am adăuga noi:

Repere bibliografice: profesiunile de credinţă *Crezul meu* şi *Cum am debutat eu,* incluse în volumul *Trecut şi viitor* au apărut mai întîi în presa timpului. Prima, avînd ca titlu *O scrisoare către cititorii mei din România,* în *Adevărul literar şi artistic,* 13 iulie 1924 ; a doua este un răspuns al autorului la o *Anchetă asupra debuturilor scriitorilor noştri,* apărută în *Rampa,* 16 martie 1925.

Trecut şi viitor, Crezul meu şi *Între artă şi dezrobire* au fost publicate în volumul *Trecut şi viitor,* editura „Renaşterea", 1925, republicate în volumul *Pentru a fi iubit pămîntul,* Bucureşti, Editura tineretului, 1969. (pp. 35—59).

PAGINI DE CARNET INTIM

La 10 august 1934, Panait Istrati împlineşte cincizeci de ani. Se afla de patru ani revenit acasă...

Patru ani de împotrivire înverşunată : tuberculozei care nu-i da răgaz ; asaltului cotidian al calomniilor, terfelit în mocirla neadevărurilor de chiar unii dintre mai marii săi prieteni. Dificultăţi băneşti, editorul de la Paris aflîndu-se în pragul falimentului.

Într-o scrisoare, adresată în acei ani scriitorului suedez Ernst Bendz, el notează : „Înapoiat în România, am fost acoperit cu insulte. La Paris, acelaşi comportament[1]. Între insulta nemeritată

[1] Aluzie la campania denigratoare a lui Henri Barbusse — repetată de acoliţii săi — care îl acuza de „trădare", de „conversiune la fascism", de „agent al Siguranţei". Această campanie a fost analizată acum cinci ani în ziarul *L'Humanité* (21 aprilie 1978), în articolul *Sur le nouveau Gorki balkanique* de Claude Prévost, care respinge ca nefondate acuzaţiile lui Barbusse, recunoscînd lui Panait Istrati „rolul glorios (dar ingrat !) de pionier", în lupta pentru o omenire mai bună.

Publicînd în revista *Manuscriptum* (nr. 3/1974), dosarul de la Siguranţă al lui Panait Istrati, descoperit în arhiva C.C. al P.C.R. (fond 95, dosar 5796), Al. Oprea scrie, între altele, că documentul atestă „negru pe alb" nu numai că Panait Istrati n-a fost un „vîndut", un „trădător", un „agent", dar că „Siguranţa l-a supus unei supravegheri nemiloase, ca pe un ins de-o periculozitate extremă pentru siguranţa statului burghez", concluzînd că „dosarul" reprezintă „noi dovezi, pe care le invocăm în faţa tribunalului imparţial al istoriei, în vederea unei definitive şi drepte judecăţi a cazului său".

şi elogiul dezgustător, nici un loc liber pentru mine. Doamne, cît este de greu să rămîi un om sincer pe acest pămînt blestemat ! (...) Nu mai pomenesc nimic despre sănătatea mea, care se află la pămînt, nici ce trebuie să cred despre prieteni, al căror ajutor în această împrejurare s-a dovedit inexistent. Am devenit un om singur. Accept situaţia. Cei mai buni oameni din ziua de azi sunt şi ei singuri, numai că singurătatea lor este total diferită de a mea şi destul de confortabilă".

Ce a însemnat această singurătate a lui Panait Istrati, în propria sa patrie, ne-o reconstituie înseşi spusele sale într-un articol polemic, apărut cu puţin înaintea morţii sale.

„TOATĂ LUMEA ştie :

1 Că în vreme ce cărţile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în ţara mea n-am putut, timp de zece ani, să plasez mai mult de patru volume, din douăzeci.

2 Că o tăcere de mormînt, de la extrema stîngă la extrema dreaptă, a făcut ca nici pînă azi să nu se ştie exact la noi care este importanţa operei mele ; iar cînd *„praful de puşcă"* Marton Hertz a voit vara trecută să încheie cu mine un contract general pentru tipărirea în ediţii ordinare şi de lux a tuturor scrierilor mele, toate cotarlele stîngiste, centriste şi dreptiste s-au repezit să-l muşte de fese şi să-l facă să renunţe la acest lăudabil efort.

3 Că în 1929, ca să pot vizita ţara, un ucaz „către Siguranţa Generală şi toate jandarmeriile din ţară" a fost lansat de dl. Vaida — ucaz faximilat de *Viitorul,* care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figuram ca ...*«Mis Turcia».*

4 Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat, să ţin o conferinţă, de cuzişti, care au agăţat pe B-dul Elisabeta afişe scrise de mînă, purtînd inscripţia *„Jos jidanul Pinchas Istrati"*, pe cînd eu, baricadat în casa răsposatului Zamfir Arbore, vegheam înarmat, pînă ce o maşină a prefecturii a venit să mă ia pe sus, şi să mă ducă la gară, deşi un român nu poate fi scos cu forţa din ţara lui, nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5 Că în ianuarie 1931, ca să pot ţine o conferinţă la Iaşi, alături de Mihail Sadoveanu, Topîrceanu şi alţii, a trebuit ca armata să ocupe piaţa Unirii şi împrejurimile sălii „Trianon" (...)

6 Că în mai 1933, cu prilejul „săptămînii cărţii", ducîndu-mă să semnez dedicaţii la librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvălit peste mine şi am fost silit să mă apăr, ameninţînd cu

revolverul, fapt care a fost trîmbițat în toată presa mare europeană, începînd cu *Le Temps* și *Journal de Genève* și sfîrșind cu organele nemțești, dar la noi nici un ziar n-a suflat o vorbă.

7 Că în momentul acesta chiar, atît editura «Hertz» cît și «Cartea românească», nu pot obține, *cu plată*, inserarea unui anunț al cărților mele, nici în presa din Sărindar, nici în cea din Brezoianu.

Totuși, dl. Vlădescu afirmă, afirmă și dovedește, dovedește pe dracu !

«Triumf ...Credit nelimitat... nu știu dacă s-ar fi putut face mai mult !»

«Panait Istrati în țara noastră n-a avut niciodată să sufere pentru ideile lui.»

Dar înfumurarea acestui cronicăraș de la *Gîndirea* nu se oprește aci.

Dacă eu vorbesc într-un «fragment de jurnal intim» despre *«moartea sufletului meu, care bijbîie într-un intuncric de nepătruns»*, dl. Vlădescu sare de colo : *«Întunericul acesta noi l-am priceput de mult.»* (...)

Dar poate crede lectorul că numai pe mine dl. Vlădescu mă consideră atît de nepriceput. Deloc ! Tolstoi a fost și el tot un bou. Ascultați : *«De cîte ori tristețile lui Panait Istrati mai ales, nu m-au făcut să mă gîndesc la prințul Nechludov, care a căzut și el, învins de oamenii pe care și i-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica !* Ignorînd *ca și Tolstoi materialul uman, pe care nu-l privește decît printr-un fel de oglindă interioară, gîndirea lui Panait Istrati este* tot atît *de penibilă, tot atît de goală.»*

Ca a lui Tolstoi ! Ei, cel puțin sunt în bună tovărășie ![1]

În acest climat, Panait Istrati își face bilanțul unei vieți, în care inima a condus pașii destinului său. Pagini magistrale despre ceea ce a însemnat pentru acest scriitor, „durerea și fericirea lui de-a fi om".

În seara lui 10 august 1934, cineva a bătut la ușa lui Panait Istrati, dintr-un bloc de pe strada Paleologu. Era un comisionar,

[1] *Răspuns unui... dreptist de la* Gîndirea, în *Cruciada românismului*, 14 martie 1935. Toma Vlădescu publicase în *Gîndirea* (februarie 1935), articolul *Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie și feminism*, afirmînd între altele că Panait Istrati „niciodată, în țara asta, n-a avut de suferit pentru ideile sale".

cu un buchet de garoafe roşii, trimise de la Stokholm, din partea scriitorului-prieten Ernst Bendz, însoţite de o urare...

Din ţară, tăcere deplină, „confortabilă“ pentru neprieteni şi chiar prieteni. Abia în decembrie acelaşi an, într-un ziar bucureştean se putea citi : *Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani !* [1], iar către sfîrşitul anului, un alt cotidian îi publică „paginile de carnet intim.“

A fost vorba atunci şi de un proiect al unui „comitet de preţuitori şi prieteni“ ieşeni, ca scriitorul brăilean să fie sărbătorit la Iaşi. El trimite lui Mhail Sadoveanu textul „paginilor de carnet intim“, însoţite de cîteva rînduri ce exprimau dorinţa sa :

„Mihai,

Eu n-am să pot la Iaşi, nu vorbi, dar nici măcar citi ceva. Aşa că am să te rog pe tine să citeşti în locul meu paginile acestea, care îmi par a fi potrivite momentului.

Al tău, Panait“

Huliganii străzii încep agitaţia, instigaţi din umbră de reacţiune. Proiectul „sărbătoririi“ cade. Şi toată lumea a răsuflat uşurată...

Panait Istrati avea în intenţie să-şi continue „Carnetul intim“, în anii următori. N-a putut-o face, timpul „nemaiavind răbdare“ şi în cazul lui.

Repere bibliografice : Pagini de carnet intim au fost publicate în ziarul *Credinţa* (24 decembrie 1934). Republicat, cu titlul : *Carnetul intim al lui Panait Istrati. — O impresionantă spovedanie în faţa morţii* — şi anunţat cititorilor ca „manuscris inedit“ (? !), în „Almanahul ziarului *Momentul*“, pe anul 1946.

---

[1] Al. R(obot) : *Cu scriitorii despre ei : Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani ! — „O vîrstă la care nu credeam să ajung !“*, în *Rampa*, 5 decembrie 1934.

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

Panait Istrati este, poate, un caz rar în literatura noastră. În arhiva sa nu s-au găsit manuscrise sau ciorne, referitoare la continuarea operei sau variante ale vreuneia din cărţile sale. Explicaţia este simplă : nu se aşternea la scris, decît cînd „subiectul" era dospit în sufletul şi mintea sa. Numeroase sînt confesiunile, de cum l-au chinuit unii eroi ai cărţilor, care nu „ieşeau" aşa cum îi voia. Cărţi scrise, apoi, ca şi cum ar fi fost dictate de-o voce lăuntrică sigură.

În scrisorile sale cu Romain Rolland, el mărturiseşte însă, nu o dată, despre existenţa unor „caiete" sau „manuscrise", în care şi-a însemnat întîmplări sau reflecţii, pentru a le folosi cîndva. Din păcate, majoritatea s-au pierdut în cele două cataclisme ce i-au zguduit viaţa : moartea mamei sale (în 1919) şi tentativa de sinucidere, la Nisa (în 1921), cînd lucrurile i-au fost cotrobăite de poliţie sau vecini, după internarea în spital.

Aşa se explică apariţia în perioada de după moartea sa a unor manuscrise sau articole, deţinute de diverşi particulari sau prieteni şi care normal ar fi trebuit să fie găsite în arhiva personală. Printre acestea, s-au dat la iveală trei manuscrise din perioada cînd se afla în Elveţia, în timpul primului război mondial : *Moş Popa* (cincizeci şi şase de pagini), *Fraţii săraci* (cincizeci şi şapte de pagini) şi *Evadatul de peste Rhin* (unsprezece pagini), actualmente conservate în fondurile Centrului de documentare „Panait Istrati", de la Universitatea din Nisa.

Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întîmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre

destine omenești neobișnuite, cu care și-a încrucișat pașii în anii de vagabondaj peste mări și țări. Satisfacția „de-a găsi suflete mari și de a le iubi“ l-a ajutat — după propria-i mărturisirea — să poată înfrunta „monștrii singurătății“, să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pîine, tot continuîndu-și vagabondajul prin „universalitatea visului“, considerat de el însuși „cea mai bună substanță a vieții.“

Gîndul de-a integra în structuri epice mai ample aceste secvențe decupate din realitate l-a preocupat perseverent pe Panait Istrati, după cum o spune el însuși într-unul din aceste manuscrise (*Moș Popa*) ; „Să spun și eu un cuvînt, ori mai bine să tac ? Dar ce să spun ? Basme ? Căci eu nu am întîlnit în viață ceea ce pretind literații ; iar dacă am întîlnit, totuși, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a putea fi numit ***literatură***“. Adică ceea ce *literaturizează* viața, maimuțărind adevărul. Totdeauna, pentru Panait Istrati, arta a însemnat *„ceea ce creează viața (...) aceea care luptă să introneze dreptatea pe pămînt, să facă pe oameni mai buni“*, scriitorii trebuind să fie *„oglinda propriei loar opere“*.

AMINTIRI DIN BRĂILA

„Moș POPA“

Nu este o povestire, ci un episod real din viața lui Panait Istrati, la Brăila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat : era un bătrîn, cu apucături de sihastru, care muncea în port. A murit de tifos, în timpul războiului, pe cînd Istrati se afla blocat în Elveția.

Întîlnirea cu moș Popa are loc în primăvara anului 1914, după înapoierea din prima călătorie la Paris (decembrie 1913—aprilie 1914), unde aflase de moartea lui Ștefan Gheorghiu. Deznădăjduit de pierderea prietenului, revoltat că partidul social-democrat n-a făcut nimic pentru salvarea acestei „inimi revoluționare, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu“, el încetează colaborarea la *România muncitoare*, se claustrează, ferecat în odaia sa, citind și recitind scrisorile primite de la Ștefan Gheorghiu. Pe-o filă aparte, de la sfîrșitul manuscrisului *Moș Popa*,

Panait Istrati și-a rezumat astfel starea sufletească, din acea perioadă : „Aș vrea să mă răzuiesc cu toată lumea, apoi cu omul, în parte". E ceea ce și face în *Tribuna transporturilor* (din 6/19 martie 1915) unde, evocînd prietenia și drama lui Ștefan Gheorghiu, își „varsă veninul pe șase pagini", împotriva celor ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor și capacitatea lor de-a realiza „acea frăție, acea dezinteresare și contopire a sufletelor".

Întreaga sa viață, Panait Istrati a fost un pasionat „vînător" de oameni. Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrățire cu ființa necunoscută ce se predă fără înconjur, s-a născut galeria figurilor nemuritoare ce-i închează opera : Mihail, Codin, Sotir, Bakîr, Stavru, Kir Nicola, Musa... „Iubesc omul cînd poartă în sine — mărturisește Istrati — încă de la naștere, dragostea pentru prietenie. Îmi caut norocul cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc... Dar, cînd cîștig, pun mîna pe-o comoară".

Moș Popa a fost una din aceste comori de simțire, pe care el a căutat-o aprig, iar întîmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă el însuși cînd spune : „Moș Popa e urît pe dinafară, dar e plin pe dinăuntru". Aflînd de existența bătrînului „ciudat, înțelept, cu apucături de sihastru", îndată i se aprinde în suflet convingerea că se află în preajma unui „vînat" rar.

Manuscrisul *Moș Popa* redă nu numai împrejurările și prima întîlnire cu mult doritul prieten, dar îi dezvăluie și identitatea pe care acesta și-o tăinuia. Personajul se închează într-un volum de relatări ale unor cunoscuți comuni. Gradarea interesului crește treptat, de pe planuri diferite, dar în aceeași tonalitate esențială, încît întîlnirea mult așteptată, din Docuri, apare ca o legitimă recompensă a unei dragoste și prețuiri meritate, atît de căutător, cît și de cel căutat.

În același timp, acest manuscris ne oferă unele informații complementare despre viața lui Panait Istrati, în anii cînd desfășura activitatea gazetărească și sindicală, la Brăila. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi : *Gheorghe Zotinca,* zis „Bulanger", despre care Istrati afirmă că l-a ajutat în documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor,* apărute în ziarul *Dimineața* (17—26 martie 1909). El i-a procurat cifrele, cu prețul a nopți întregi pierdute, l-a inițiat în „funcțiile complicate ale mașinii muncitorești, în port".

„Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît — subliniază Istrati — și tot merita admirația mea și poate chiar și recunoștința lucrătorilor".

Moș Popa este evocat după tipicul istratian : povestirea lui Zotinca este inclusă în povestea lui Moș Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov, — șir de povestiri ce se înmănunchează în chip armonios și cu naturalețe, ocazionînd cititorului să retrăiască atmosfera și imaginea unei lumi de altădată, care credea în slova tipărită, știindu-i pe scriitori drept oameni integri în viața de fiecare zi.

În această lume a amintirilor, ce stîrnesc nostalgia autorului, pictorul-sobar Samoilă Petrov este și el un „vînat" de zile mari, amestec ciudat de aspirații și pasiuni : adorator pînă la divinizare al artelor și literelor, dar și de femei și „pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme prețioasă". Portretul ce-i face aci Panait Istrati este mult mai cuprinzător și mai în adîncime decît cel apărut în *Adevărul literar și artistic* (14 septembrie 1924).

Manuscrisul *Moș Popa* se întrerupe odată cu „banchetul prietenilor", reuniți la „o masă a lui Epicur", în odăița rezervată intimilor", din cîrciuma lui „Armeanu", ca într-un ospăț al haiducilor... Se discută cu pasiune despre menirea artelor și artiștilor, despre „mîzgălitori de pînză" și „mîzgălitori de hîrtie". Sînt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai tîrziu în publicistica lui Panait Istrati.

Panait Istrati a evocat figura lui moș Popa și în conferința-pledoarie *Artele și Umanitatea de azi*, cu care a efectuat un turneu prin Austria și Germania, în februarie 1932. El invocă exemplul lui moș Popa, ca un argument al dragostei pentru Frumosul artelor, singura cale care apropie pe om de culmea perfecțiunii — „piscul vieții omenești".

Portretul lui moș Popa este întregit cu elemente noi, biografice și aduce în plus informații asupra prieteniei ce s-a înfiripat între amîndoi, unele discuții despre rolul artelor și artiștilor, ca și înrîurirea pe care a avut-o acest personaj misterios în perioada de formare a scriitorului de mai tîrziu. Dar, iată textul respectiv :

„Dintre toate divinitățile pe care le născocește inima omului și cărora el se dăruiește sclav pentru toată viața, Frumosul este acela care conține cea mai mare putere de înțelegere. El se află pe culmea Creației. E fără egal, deoarece numai pe calea Frumosului

omul atinge perfecţiunea. Şi asta se întîmplă atunci cînd el renunţă la toate şi se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-l mai tulbură. El ştie că fericirea comună şi bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul nedreaptă, nu satisface decît orgoliului cărnii şi nu se obţine decît strivindu-ţi aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. Întreaga omenire s-ar putea înfrupta din ea, fără a comite cea mai mică nedreptate. Şi totuşi, atît de puţin este numărul celor care-i rămîn credincioşi.

Am cunoscut pe unul dintr-aceştia. Îl chema moş Popa. Muncea ca hamal în port. N-avea prieteni şi părea că nici nu le duce dorul. Tovarăşii săi de muncă vorbeau despre dînsul ca de un om drept, atoateştiutor. În certurile lor zilnice — iscate mai ales de greaua treabă a împărţirii banilor cîştigaţi în devălmăşie — se duceau buluc să-l caute, făceau apel la judecata lui dreaptă şi-l ascultau orbeşte. A fost văzut, adesea, înconjurat de studenţi, în vreun ungher întunecos de prin ceainăriile Brăilei. Îi ajuta în problemele grele de matematici şi cîteodată le făcea chiar tezele de licenţă în drept sau în filozofie. Cum era sărăcăcios la înfăţişare, zdrenţăros şi păduchios, unii studenţi înstăriţi îi ofereau bani, în schimbul serviciilor făcute. Moş Popa le arăta cu degetul paharul de ceai ce-l avea în faţă şi întreba cine vrea să-i plătească consumaţia. I s-au făcut propuneri să fie plasat într-un loc pe măsura marilor sale aptitudini. Moş Popa se mulţumea, atunci, să-şi lumineze calmul feţii cu un zîmbet ce-l întinerea. Uneori răspundea : „Voi nu vedeţi că am locul cel mai invidiat ?“

Mulţi îi luau spusele drept o vorbă de duh. Nici unul nu fu capabil să-l înţeleagă.

M-am apropiat de dînsul prima dată, într-un chip stîngaci, rostindu-mă ca un amorezat şi oferindu-i prietenia mea. M-a ascultat, privindu-mă cu seninătate. Apoi, rîzînd în barbă cu zîmbetul său luminos, mă respinse cu blîndeţe : „Te înţeleg, dar nu ţin să leg prietenii“.

Devenii, la rîndul meu, un obişnuit al ceainăriilor de noapte, unde moş Popa asculta răbdător tot ce i-se îndruga. Nu-şi deschidea gura decît ca să răspundă la întrebări obişnuite şi precise. Nu făcea teorii şi nici filozofie. Pricepui că socotea aceste flecăreli total absurde. Mă ferii să mă amestec. Îmi observă rezerva şi, după cîtva timp, într-o zi cînd ne aflam singuri, mă întrebă pe neaşteptate :

— Ce ţi-ar plăcea, să devii în viaţă ?

Răspunsei dintr-o dată :

— Un om ca dumneata !

Mă ţintui cu frumoasa sa figură de episcop inteligent, fără nici o mişcare. Mai tîrziu, cînd aproape ne împrietenisem, mi-a mărturisit că neaşteptata sinceritate a răspunsului meu îi curmase respiraţia. Îi vorbii atunci de Mihail. I se deschise pofta. Şi, din acea zi, spiritul regretatului meu prieten ne înlesni o rapidă înţelegere mutuală. Dar, vai ! izbucni războiul şi moş Popa muri de tifos exantematic, în timp ce mă aflam în Elveţia.

N-aş putea spune, dacă omul acesta m-a iubit, nici dacă iubea cîtuşi de puţin. Dar dacă *dragostea* înseamnă *înţelegerea* supremă a existenţei, cu siguranţă că a fost un îndrăgostit total.

Moş Popa îşi îngropase adevăratul nume, a doua zi după ce-şi luase doctoratul în matematici şi venise la Brăila, ca să care saci în spinare. De ce ? Nu l-am întrebat niciodată şi nici n-a adus vorba. Mi-a vorbit, în schimb, de legi care cîrmuiesc viaţa omului, robit de Frumos şi înţelesei că simţise nevoia imperioasă de a se supune acestor legi.

Moş Popa este acela care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane, încă de la acea vîrstă. Preţuia atît de puţine cărţi şi scriitori, încît mă ruşinai. Pentru el, nouă zecimi din ceea ce era categorisit *„opere de artă“*, erau doar „flecăreală“ şi „negustorie“. Cu aceeaşi asprime judeca toate celelalte pretinse „valori“ umane.

Dar, celor pe care le preţuia, le dăruise toată viaţa sa. Şi aici voiam să ajung. Moş Popa îmi spunea cu dreptate :

— Viaţa este alcătuită din două părţi : *Frumos* şi *Urît*. Ultimul a înghiţit aproape toată omenirea, deoarece nu cere omului nimic. El îşi permite totul, pentru că nedreptatea este elementul său. Pe cînd Frumosul este perfecţiunea, nu-i poţi reproşa nimic, piscul vieţii omeneşti. Este firesc, deci, ca cel atins de acest har să nu-şi mai iubească hîrca păcătoasă. Şi, bineînţeles, un atare om se va trezi total dezarmat în faţa celuilalt om. De aici suferinţa.

Iată ce fel de oameni am cunoscut, la sfîrşitul ultimului secol şi care a fost şcoala mea. Viaţa acestor oameni era pe măsura celei a creatorilor de artă din acelaşi neam. Demni, unii faţă de ceilalţi. Între artist şi admiratorul său nevoiaş, legături indivizibile închegau o credinţă comună, care înălţa cît mai sus posibil devotamentul amîndorura. Un Beethoven spunea : „atîta vreme cît voi avea un ban în buzunar, nici unul dintre prietenii mei nu

va muri de foame." Şi cînd Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său putrezit de îmbuibare şi se ducea să moară într-o izbă, toată omenirea de „moşi Popa", mari şi mici, risipită pe întreg pămîntul, ştia pentru ce şi pentru cine făcuse legămînt cu sărăcia.

Arta şi artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseţi, justiţiare, care impunea respectul fiinţei omeneşti în faţa josniciei, de care gemea pămîntul." [1]

Repere bibliografice : Moş Popa a fost publicat în revista *Manuscriptum,* VIII, nr. 4 (29), Bucureşti, 1977.

PAGINI DE CĂLĂTORII

FRAŢII SĂRACI

Este cel de-al treilea manuscris din perioada genevezä. A fost conceput ca un roman-ciclu de proporţii al peregrinărilor sale în Egipt, prevăzut să aibe mai multe volume.

Pe-o filă aparte, manuscrisul are indicată schema primului volum, alcătuit din trei părţi, cu un total de zece capitole :

PAGINI DE CĂLĂTORII : *FRAŢII SĂRACI*

Volumul întîi

Partea întîi : *Abesalon Dragomanul*

I Debarcarea — Oameni fără noroc — „Hôtel de la Poste".

II La Winder — Dragomanii — „Mişka" — Ibrahim — „Lume de toată mîna".

III Negustorul de vechituri — Cerşetorii — Hotelul „La ploşniţa de aur" — Scriitorul.

IV Croeze olandezul — Orbul — Pescuitorul de bureţi — Ilie Motrogan — Vopsitorul de trăsuri.

Partea a doua : *Revoluţionarul*

I „Gurghi" — Croitorul — Mitzi italianca — Loteriile — „Cutia de ajutor".

[1] Panait Istrati : *Les Arts et l'Humanité d'aujourd'hui,* în *Europe*, Paris, 15 iulie 1932.

II Lotul — Trecătorii — Lucrătorii de binale — Familia din Beiruth.
III Sinuciderea — Manifestul — Întrunirea — Dezamăgirea.

Partea a treia: *Artemiza*

I Bambina — La „Alcazar" — Americanul.
II Amantul — Adio „Gurghi" — Vestea tristă.
III Necunoscutul — Matei — Fuga — Epilog.

Manuscrisul are ca semnătură pseudonimul : *Alexe Pribeagu.*

Paginile scrise la Geneva epuizează cam un capitol şi jumătate din partea întîi. Nu există nici o indicaţie, că ar fi avut intenţia de a-l continua. De reţinut, că proiectul acestui roman nu este menţionat nici în discuţiile epistolare cu Romain Rolland, din perioada 1921—1923, referitoare la închegarea *Povestirilor lui Adrian Zografi.*

Manuscrisul *Fraţii săraci* începe cu debarcarea autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907 după „escala" forţată la Neapole, povestită în *Diretissimo,* din volumul *Pescuitorul de bureţi.* (Prima tentativă de a ajunge în Franţa, via Pireu—Marsilia. Îmbarcat clandestin, este descoperit şi debarcat forţat la Neapole. O lună de mizerie neagră.) Pachebotul *H.,* care-l aduce de la Neapole, este *Hohenzollern,* al companiei maritime „Norddeutscher Lloyd", care circula fără oprire pînă la Alexandria. Şi pe acest pachebot de lux, el se strecoară tot fără bilet ; descoperit de personalul de bord, este ascuns, hrănit şi transportat „diretissimo da Napoli a Alessandria", lăsîndu-le la debarcare... bastonul, în semn de amintire recunoscătoare.

Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reluate mai apoi în povestiri de sine stătătoare : *Pescuitorul de bureţi* (scris mai întîi în limba română şi publicat în *Adevărul literar,* 15 iunie 1924) ; *Mitzi italianca* a devenit *O serată teatrală la Damasc* (apărută în volumul *În lumea Mediteranei — apus de soare*) ; *Revoluţionarul* (îşi va schimba titlul în *Agitatorul* — proiect anunţat nu o dată lui Rolland şi care avea să-l evoce pe Ştefan Gheorghiu).

În ce priveşte personajele din *Fraţii săraci* (oameni pe care îi înfrăţeşte această soartă hapsînă, aceeaşi mizerie, în ciuda inimii care se dăruieşte, generoasă), parte din ele vor apare mai tîrziu în scrierile sale. Astfel :

Winder nu este altul decît *Herman Binder,* bătrînul socialist originar din Galaţi, expatriat din cauza prigonirii rasiale. Figura

acestui prieten nedespărţit va fi evocată de Panait Istrati în cărţile : *Trecut şi viitor, Familia Perlmutter* şi *În lumea Mediteranei.*

Despre Herman Binder, Istrati scrie şi emoţionantul articol *Munune „Facia" cu puine*, publicat în gazeta lui N. D. Cocea (17 mai 1925) şi care dezvăluie dimensiunile emoţionante ale prieteniei sale cu Binder. În ianuarie 1931, Panait Istrati, împreună cu Bilili şi scriitorul olandez A. M. de Jong, pornesc într-o călătorie în Egipt ; el dă de veste lui Herman Binder, care se afla bolnav, bucuros să poată retrăi amintiri duioase din vremea cînd frecventa, împreună cu Mihail, locanta „La Dorobanţul român", de pe strada Khandak din Alexandria. Călătoria se ratează : ajuns la Alexandria, autorităţile îi interzic debarcarea, refulîndu-l în Italia, ca „indezirabil politic".

Ilie Motrogan este ţiganul lăutar, originar din Ploieşti, care cînta melodii populare româneşti (în special *Ciocîrlia)* în cîrciuma lui moş Binder, pînă noaptea tîrziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviza. Şi el era un fugărit de huligani şi se refugiase la Alexandria, devenind o celebritate pînă şi printre arabi (vezi vol. *Familia Perlmutter*).

„Gurghi" este numele „arab" al lui Ştefan Gheorghiu. Amîndoi petrec, la Alexandria, iarna lui 1912. Gheorghiu venise să-şi îngrijească sănătatea. Banii promişi din ţară nevenind, se ratează totul şi este obligat să se întoarcă acasă, cu peripeţii. (Dardanelele închise, din cauza războiului ruso-turc.) Drama acestei şederi la Alexandria este descrisă de Panait Istrati în gazeta *Tribuna transporturilor* (6 martie 1915), la un an de la moartea lui Ştefan Gheorghiu [1].

Numele „Gurghi" i-l dase un băieţandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder şi care nu putuse rosti cuvîntul „Gheorghiu".

Se ştie că hotărîrea de-a scrie o carte despre Ştefan Gheorghiu a fost o veche dorinţă a lui Panait Istrati. A scris în ţară, celor ce l-au cunoscut, să adune material documentar, însărcinîndu-se cu cheltuiala editării acestei cărţi. „Beneficiul net — scria el (în 1925) — va fi vărsat *în întregime* unui fond de ajutorare a clasei muncitoare ; sper să adun sumele necesare, ca să fac la

[1] Vezi şi vol. *Panait Istrati : Cum am devenit scriitor*, Scrisul românesc, Craiova, 1981, (pp. 143—164 : *Dramă cu un prieten revoluţionar.)*

Brăila, apoi aiurea, ospătării populare, unde să găsească hrană și adăpost aceia care mai sînt și azi pe drumuri, așa cum am fost eu pînă mai ieri !"

Dar cartea *Agitatorul*, ca și *Mama* — mereu prezente în proiectele sale — au rămas nescrise, din cauza morții sale premature.

Repere bibliografice : Frații săraci a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VI, nr. 3(20), București, 1975.

SILUETE ROMÂNE DE RĂZBOI

EVADATUL DE PESTE RHIN

Către sfîrșitul anului 1918, Panait Istrati găsește de lucru în uzina de muniţiuni Picard-Pictet, din Geneva. În orele de răgaz, cutreieră străzile orașului, în căutarea unei inimi de prieten, care să-i îndulcească amărăciunea unei singurătăți istovitoare, dublată de-o existență ca vai-de-lume... Întîmplarea face ca într-o zi să întîlnească un român, care evadase din lagărul de prizonieri de la München. Vederea a „două depărtate brațe românești", care au înfruntat „groaza morții", în lupta nebună cu valurile Rhinului spre „malul eliberator" al Elveției, îl impresionează pînă la lacrimi. Și amîndoi se înfrățesc în suferință și în dorul de patria îndepărtată.

Evadatul de peste Rhin este istorisirea acestei întîlniri scrisă cu intenția de a o publica într-un ziar. Proiectul nu s-a realizat. Trebuie însă reținută intenția lui Panait Istrati de a-și continua activitatea de publicist și dincolo de hotarele patriei.

Deși nu avem de-a face cu o povestire de proporții, spiritul istratian de observație, de descripție a figurilor omenești, de subliniere a esențialului se face simțit cu prisosință în epopeea *Evadatului de peste Rhin*. Și poate că, evocînd dorul țăranului înstrăinat, din Slătioara, după fluierașul de soc și Valea Oltului, inima lui Panait Istrati va fi zburat spre meleagurile copilăriei, la Baldovinești, unde l-a legănat fluierul lui moș Dumitru și priveliștea fără seamăn a Dunării mult iubite.

Repere bibliografice : Evadatul de peste Rhin a fost publicat în revista *Analele Brăilei*, nr. 3, decembrie 1971.

LA UN „RACCORD"

Apariția *Chirei Chiralina* în revista *Europe* (15 august 1923) nu schimbă condiția socială a lui Panait Istrati, obligat să continue lupta pentru existență. În toamna aceluiași an și în pofida „felicitărilor din partea unor oameni, demni de stimă", el practică meseria de zugrav la Paris.

Într-o scrisoare adresată lui Romain Rolland (28 august 1923), el reconstituie împrejurarea :

„...de cînd m-am înapoiat, acum zece zile la Paris[1], eu nu încetez să mă urc zilnic pe o scară de zugrav, înaltă de opt metri. Și în fiecare zi, timp de zece ore în șir, cîrpăcesc și spoiesc pereții liceului „Saint-Louis", din bulevardul Saint-Germain nr. 44, ca să-mi cîștig cei treizeci și doi de franci și cincizeci de centime.

Tovarășii mei de lucru habar n-au de dubla mea identitate. Dimpotrivă, sînt îndreptățit să cred că ei mă disprețuiesc, văzîndu-mă la birtul nostru, mulțumindu-mă cu o „zeamă" de douăzeci și cinci de centime și o bucățică de carne de vacă (mai degrabă de drac împielițat), de un franc, și atît de tare că toată după-amiaza suflu ca un șarpe-boa, care ar fi înghițit un crocodil. Tovarășii mei mă disprețuiesc, dar îi iert ; ei nu cunosc de ce fac această economie crîncenă (...) Sudoarea frunții mele o trimit în Alsacia"[2].

Pe acest șantier, el are o convorbire cu „contrometrul" Bouvet, pe tema : „dezrobirea omului de sub jugul omului" și „concursul" artelor și al artiștilor care trebuie să fie „un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor de mîine". În vorbele lui Bouvet, putem descrifra anticipată însăși credința lui Panait Istrati despre rolul artelor și artiștilor, în făurirea unei omeniri mai bune și pe care el o va dezbate în tulburătoarea conferință—confesiune *Artele și umanitatea de azi*" (februarie 1932).

Această „secvență" a biografiei sale, Panait Istrati o așterne pe hîrtie, doi ani mai tîrziu. Manuscrisul, în limba română, este datat 25 martie 1925. Originalul se află în arhiva soției scriitorului.

Repere bibliografice : **La un „raccord"** a fost publicat postmortem, în revista **Cruciada românismului**, 25 decembrie 1935.

---

[1] De la Saint-Malo, unde practicase fotografia ambulantă.

[2] La Masevaux, unde se afla prietena sa Anna Munsch, cu care se căsătorește în vara anului 1924.

BIBLIOGRAFIA OPEREI LUI PANAIT ISTRATI

I. ÎN LIMBA FRANCEZĂ

a. La editura „Rieder", colecția „Prozatori francezi contemporani" :

Les récits d'Adrien Zograffi

Kyra Kyralina, Paris, 1924 (Prefață : *Un Gorki balcanique* de Romain Rolland).

Oncle Anghel, Paris, 1924.

Les Haidoucs : I. Présentations des Haidoucs, Paris, 1925.

Les Haidoucs : II. Domnitza de Snagov, Paris, 1926.

Enfance d'Adrien Zograffi.

Codine, Paris, 1926.

Adolescence d'Adrien Zograffi

Mikhail, Paris, 1927.

Vers l'autre Flamme

Apres seize mois dans l'URSS, Paris, 1929.

Vie d'Adrien Zograffi

La maison Thüringer, Paris, 1933.

Le Bureau de Placement, Paris, 1933.

Méditerranée — lever du soleil, Paris, 1934.

Méditerranée — coucher, du soleil, Paris, 1935.

Le Pécheur d'éponges. (pages autobiographiques), Paris, 1930.

Tsatsa Minnka, Paris, 1931.

b. La alte edituri :

La Famille Perlmutter, Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1927, (în colaborare cu Josué Jéhouda).

Isaac, le tresseur de fil de fer, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927.

Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula), Paris, Grasset, 1927, (Prezentare : Apostolis Monastiriety).

Mes Départs, (pages autobiographiques), Paris, Librairie Gallimard—NRF, 1928.

Les Chardons du Baragan, Paris, Bernard Grasset editeur, 1928.

Paur avoir aimé la terre, Paris, Editions Denöel et Steele, 1930. (Cu un frontispiciu de Jean Texcier.)

En Egypte, Paris, Editions des Cahiers libres, 1931.

c. Retipăriri (1968—1983) :

Oeuvres de Panaït Istrati. II. La jeunesse d'Adrien Zograffi (Kyra Kyralina, Oncle Anghel, Présentation des Haïdoucs, Domnitza de Snagov), Paris, Gallimard, 1968, (Prefață : *Joseph Kessel)* ; ediția a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati II *La jeunesse d'Adrien Zograffi (Codine, Mikhaïl, Mes Départs, Le Pêcheur d'éponges)*, Paris, Gallimard, 1968 ; ediția a II-a, 1978.

Oeuvres de Panaït Istrati III. *Vie d'Adrien Zograffi (La Maison Thüringer, Le Bureau de Placement, Méditerranée-lever du soleil, Méditerranée—coucher du soleil)*, Paris, Gallimard, 1969.

Oeuvres de Panaït Istrati. IV. Les Chardons du Baragan (Tsatsa Minnka, Nerrantsoula, La Famille Perlmutter, Pour avoir aimé la terre, Confiance), Paris, Gallimard, 1970.

Les Chardons du Baragan, Paris, éditions Grasset-Fasquelle, collection „Diamant", 1972.

Les Chardons du Baragan, Paris-Genève, Editions Famot-François Beuval, 1974.

Vers l'autre flamme. Aprés seize mois dans l'URSS, Paris, Union générale d'editions, collection 10/18, 1980.

Kyra Kyralina, Paris, Gallimard, 1980, collection „Folio".

Oncle Anghel, Paris, Gallimard, 1981, collection „Folio".

Présentations des Haïdoucs, Paris, 1933, collection „Folio". „Folio".

Domnitza de Snagov, Paris, Gallimard, 1983, colection „Folio".

II. ÎN LIMBA ROMÂNĂ :

a. Ediții de autor :

Trecut și viitor (pagini autobiografice), București, editura „Renașterea", 1925.

Moș Anghel, București, editura „Renașterea", 1925.

Țața Minca, București, editura „Eminescu", 1931.

Casa Thuringer (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească", 1933.

Biroul de plasare (Viața lui Adrian Zografi), București, editura „Cartea românească", 1934.

Chira Chiralina, București, editura Ig. Hertz, 1934, colecția „15 lei".

Codin, București, editura Ig. Hertz, 1935, colecția „Akademos". (*Prefață : Panait Istrati a plecat, opera sa a rămas* de Ion Minulescu)

În lumea Mediteranei — apus de soare, București, editura „Cartea românească" 1936.

La stăpîn, pagini autobiografice, București, editura „Cartea românească", 1940.

b. Retipăriri (1943—1982)

Pescuitorul de bureți, București, editura „Dacia" (f. a.).

Chira Chiralina, București, editura „Vremea", 1943.

Chira Chiralina, și alte povestiri, București, Editura pentru literatură, 1957. (Prefață : *Un artist pasionat — Panait Istrati* de Ion Roman.)

Chira Chiralina (Moș Anghel, Ciulinii Bărăganului), București, Editura pentru literatură, 1962, (Prefață : Al. Oprea.)

Țața Minca, în vol. *Nerantula*, București, Editura Eminescu, 1971, colecția „Romanul de dragoste". (pp. 161—199).

Moș Anghel, în vol. *Ciulinii Bărăganului*, București, Editura Ion Creangă, 1972, Biblioteca școlarului. (Antologie și prefață de Al. Hanță.)

„Căpitan" Mavromati, București, Editura Ion Creangă, 1974, co-

lecția „Biblioteca pentru toți copiii". (Cuvînt înainte de *Boris Buzilă.*)

Cum am devenit scriitor (Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse și adnotate de Alexandru Talex), Craiova, editura „Scrisul românesc", 1981.

Chira Chiralina (Moș Anghel, La stăpîn, Codin, Pescuitorul de bureți, Țața Minca). București, Editura Minerva, 1982.

ALEXANDRU TALEX

CUPRINS

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

PROFESIUNI DE CREDINȚĂ AUTOBIOGRAFICE

MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM

Lector : TRAIAN RADU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar : 10.05.1983. Coli ed. 30,35.
Coli tipar 36

Comanda nr. 30 189
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România